

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 09641

IN RABONISHN SHOTN

Jakub Zineman

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

צײַט אױסצופירן די זאכן וואָס זײַנען
אױסגעוואָרן וואָס זײַנען
יעקב צינעמאן
פּאָרטי 5 יאָר 1954

"אײַן רבנישער שאַמז"

ביאָגראַפֿישער ראָמאַן
וועגן דעם לעבן פֿון קאַרל מאַרקס און זײַן ייִדישן דור

Jacob ZINEMAN

“ IN RABONISCHN SCHOTN ”

(“ Dans l'ombre des Rabbins ”)

ROMAN BIOGRAPHIQUE

אַרויסגעגעבן מיט דער הילף פון דער קולטור-אַפטיילונג
ניים „דזשאַינט“ אין פראַנקרײך

Copyright 1954 by Jacob Zineman, Paris.

Imprimerie « E. P. », 232, rue de Charenton, Paris-12^e

דאָס דאָזיקע בוך ווידמע איך צום אַנדענק פון מיין יינגסטן
און ליבסטן ברודער

ישעיהו צינעמאן-טאפעט ז"ל

דעם ערלעכן, איבערגעגעבענעם שליח ציבור פון פשעמיש-
לער יידנטום אין דער אַרטיקער שטאָט-פאָרוואַלטונג און
קהילה,

דעם ענטוויאָסטישן קעמפער פאַר ציוניזם און סאַציאַליזם,
פאַר וועלכע ער האָט אַוועקגעגעבן זיין גאַנץ לעבן און איז
לסוף געפאלן, בעת דער צווייטער וועלט-מלחמה, פון אַ
מערדערשער היטלעריסטיש-אוקראַינישער קויל. הי"ד.

ד ע ר א ו י ט אַ ר .

אינהאלט :

זייט

9

פאָרוואָרט

ערשטער טייל : יוגנט־יאָרן אין טריער

17	א יידישער ווייגעשריי אין דער קרויסמלע- כער נאכט	קאָפיסט :	ערשטער
21	די שטאָט טריער און איר קהילה קדושה ..	"	צווייטער
23	דער ראבינער שמואל מאַרקס	"	דריטער
26	דער קעניגלעך־פריישישער יוסטיץ־ראַט הערשל־היינריך מאַרקס	"	פערטער
30	אין דער קינדער־שטוב און אויף דעם „מאַרקס־באַרג“	"	פינפטער
32	„העפּהעפּ, שלאָנט די יידן!“	"	זעקסטער
35	דער געהיימראַט לודוויק פאַן וועסטפּאַלן ..	"	זיבעטער
39	« Galilae Vicisti ! » („גלילייער, דו האָסט געזיגט!“)	"	אַכטער
42	א יידישע מאַמע	"	ניינטער
45	פינף קינדער־יאָרן פון פרייד און שמערץ ..	"	צענטער
49	די יולירעוואָלוציע אין פאַריז און איר ווירקונג אין דייטשלאַנד	"	עלפטער
52	די פאַרשפּילטע קאַריערע פון יוסטיץ־ראַט מאַרקס	"	צוועלפטער
55	דער אַלטער געהיימראַט און דער יונגער גימנאַזיסט	"	דרייצענטער
58	„א נקמה פון דורות“	"	פערצענטער
61	צוויי דייטשידישע פּאָעטן: זיסקינד פון טרימבערג און היינריך היינע	"	פּאַנצנענטער
65	סאַציאַליסטישע סוגעסטיעס אין דער שול און אין דער היים	"	זעכצענטער
68	די ערשטע און לעצטע ליבע פון קאַרל מאַרקס	"	זיבענטער
71	דיכטערישע חלומות און גרויע ווירקלעכקייט	"	אַכטצענטער
73	צו א נייעם, אייגענעם לעבנס־וועג	"	ניינצענטער

צווייטער טייל : די סטודענטן-צייט אין באָן און אין בערלין

	זייט	
79	דער ערשטער מאָג אין באָן	צוואַנציקסטער קאָפיטל :
82	„וויין, ווייב, געזאַנג“ און פּאָעזיע	„ איינאַונצוואַנציקסטער
85	מיט משה העם אין באָן און אין קעלן	„ צווייאַונצוואַנציקסטער
88	„דער קלוב פון פּאָעטן“ און דער פּיסטאָר לעטן-דועל	„ דרייאַונצוואַנציקסטער
91	די וואַקאַנסן אין טריער און די געהיימע פּאַרלאָבונג	„ פּיראַונצוואַנציקסטער
94	אין דעם ווייטן, קאַלטן בערלין	„ פינפּאַונצוואַנציקסטער
98	דער הער פּראָפּעסאָר עדוואַרד גאַנס	„ זעקסאַונצוואַנציקסטער
101	צווישן ליבע-האַפּענונגען און ספּקוט	„ זיבאַונצוואַנציקסטער
105	דער טויט פון לודוויק בערנע און זיינע אָפּ- קלאַנגען אין טריער	„ אַכטאַונצוואַנציקסטער
109	„די פּאָעזיע איז געשטאַרבן, זאָל לעבן די פּילאָזאָפּיע!“	„ ניינאַונצוואַנציקסטער
112	דער פּאָטער און דער זון	„ דרייסיקסטער
115	„א נאַרישער ליבע-שפּיל“	„ אייאַונדרייסיקסטער
119	דער טויט פון יוסטיץ-ראַט היינריך מאַרקס	„ צווייאַונדרייסיקסטער
123	מיט מאַדאַם בעטינאַ פּאַן אַרנים אין טריער	„ דרייאַונדרייסיקסטער
126	דער דאַצענט ברונאָ בויער	„ פּיראַונדרייסיקסטער
129	חשבונות פון גייסט און פון געלט	„ פינפּאַונדרייסיקסטער
132	פון דער פּאַטעטיק צו אַ קאַלִּוזשע בלאַטע	„ זעקסאַונדרייסיקסטער
135	דאָס מוזיקאַלישע אַראַטאָריום „משה“ פון אַדאַלף בערנאַרד מאַרקס	„ זיבאַונדרייסיקסטער
139	די דמשק-אַפּערע אין יאָר 1840	„ אַכטאַונדרייסיקסטער
142	דער 23-יעריקער פּילאָזאָפּיע-דאָקטאָר קאַרל מאַרקס און זיין דיסערטאַציע	„ ניינאַונדרייסיקסטער

דריטער טייל : ווען פון מורא ווערט געבוירן שנהא

זייט		קאפיטל :	פערציקסטער
147	צווישן אטעאיזם און אטאוויוזם		איינאונפערציקסטער
150	מיט ברוך שפינאָזא קעגן דעם „רבנישן שאַטן“	“	צוויי אונפערציקסטער
153	דער רוסישער פירשט באַקונין און דער בערלינער „ניהיליזם“	“	דריי אונפערציקסטער
156	פינף פובליקאציעס און פינף אויטאָרן ...	“	פיר אונפערציקסטער
159	די מאַמע און דער זון	“	פינף אונפערציקסטער
162	צום לעצטן מאָל מיטן געהיימראַט פּאָן וועסטפּאָלן	“	זעקס אונפערציקסטער
165	ווידער אין באָן	“	זיבן אונפערציקסטער
168	משה העם: „מיין אָפּגאַט הייסט ד’ר קאַרל מאַרקס!“	“	אַכט אונפערציקסטער
172	צווישן באָן און קעלן	“	ניינאונפערציקסטער
174	„די רהינישע צייטונג“ און איר רעדאַקטאָר קאַרל מאַרקס	“	פּוּפּציקסטער
178	דער ערשטער צונויפטרעה פון מאַרקס’ן מיט פּרידריך ענגעלס	“	איינאונפּפּציקסטער
182	דער ברוגז מיט ברוגאָ בויער און דער סוף פון מאַרקס’נס רעדאַקטאָרישער קאַרעער .	“	צוויי אונפּפּציקסטער
186	די התונה מיט זשעני און די האַניג-הרשים אין קרויצנאַך	“	דריי אונפּפּציקסטער
189	„צווישן קליינע שווינדלס און גרויסע אילֶר־זיעס“	“	פיר אונפּפּציקסטער
192	די דייטשע באַגלייטונג: „העפּה-עפּ, יודע!“	“	פינף אונפּפּציקסטער
196	אין פאַריו, דער „שטאַט פון ליכט און רעד-וואָלוציע“	“	זעקס אונפּפּציקסטער
199	אַ לעקציע פון דייטשער פּילאָזאָפּיע מיט אַ פּראַנצויזישן פּראָלעטאַריער	“	זיבן אונפּפּציקסטער
204	„די דייטש-פּראַנצויזישע יאָרביכער“	“	אַכט אונפּפּציקסטער
207	„צו דער יידן-פּראַגע“	“	ניינאונפּפּציקסטער
210	אַרנאָלד רוגע: „מאַרקס איז אַ געמיינער לומפּ און אַן אומפּאַרשעמטער יוד!“	“	זעכציקסטער
214	„אין רבנישן שאַטן“	“	

פארווארט

די געשטאלט און פערזענלעכקייט פון קארל מארקס'ן האָבן מיך פאראינטערע-
סירט און צוגעצויגן זייט מיין פריעסטער יוגנט. שוין אַלס נימאזיע-שילער האָב
איך אַ פּאָר מאָל דורכגעלייענט און כמעט אויסנווייניק געקענט דאָס באַרימטע ווערק
פון קארל מאַרקס'נס בעסטן ביאָגראַף פּראַנץ זעהרינג. שפעטער, אין מיין ווינער
סטודענטן-צייט, זענען מייע קענטענישן וועגן מאַרקס'ן און מאַרקסיזם אויסגע-
ברייטערט און פאַרטיפּט געוואָרן, און גלייכצייטיק איז נאָך מער געוואַקסן מיין פאַר-
אינטערעסירונג מיט דעם פּערזענלעכע לעבן פונעם דאָזיקן גרויסן סאָציאליסטישן
געלערנטן און דענקער. נישט-איינמאָל האָב איך צו יענער צייט געטראַכט וועגן דעם,
אַז אַ ביאָגראַפישער ראַמאַן וועגן מאַרקס'נס לעבן וואָלט סיי דעם מחבר און
סיי זיינע לייענער, געגעבן אַ רייכן שטאָף צו אַן אויסערנעוויינלעך-באַלערנדי-
קער און גלייכצייטיק פאַרכאַפּנדיקער לעקטור. אַלס אַן איבערצייגטער מאַרקסיסט
און ענטוויאַסטישער סאָציאליסט, האָב איך אין מיין יוגנט-תּקופּה, געוואָלט דורכ-
אויס פאַרגעסן אין די שאַרפע, באַליידיקנדיקע אויסדרוקן פון מאַרקס'ן קעגן די יידן
און יידנטום אין זיין אַלגעמיינד-באַקאַנטן אַרטיקל פון יאָר 1844 „צו דער יידן-פּראַגעײ״.
איך האָב געזוכט פאַרשידענע מאַטיוון און אַרגומענטן, וואָס האָבן געדאַרפט אויפ-
קלערן און אַנטשולדיקן מאַרקס'נס שטאַרקגעגאַטיווע שטעלונג צום יידנטום. און אַז
מ'זוכט געפינט מען. אויב איך זאָל זיך דאָ, בנוגע מיין באַציאונג צו מאַרקס'ן, באַ-
נוצן מיט דעם, דורך אים אַזוי באַליבטן, דיאַלעקטישן מעטאָד פון העגעל'ן, דאַן
וואָלט איך מיין יוגנטלעכע אויפאַסונג לגבי מאַרקס'ן פעסטגעשטעלט אַלס די טענע.

אַ געוויסער ראַדיקאַלער איבערברוך אין דער דאָזיקער אויפאַסונג איז ביי מיר
פאַרגעקומען אין אַ זומער-חודש פון יאָר 1923, קורץ פאַר מיין פאַרלאָזן ווין, ווען
איך האָב, צוזאַמען מיט אַנדערע טויזנטער דורכנייער, באַמערקט אויף די ווינער
שטאַט-מויערן רויט-פאַרביקע פּלאַקאַטן מיט געמיינע היטלעריסטישע בלבלולים קעגן
יידן און יידנטום, און מיט אויסענטשישע (ליידער!) ציטאַטן בנוגע דעם „ וואָס דער
ייד מרדכי קאַרל מאַרקס האָט געשריבן וועגן דעם גאַט און דער רעליגיע פון זיינע
געוועזענע גלויבנס-גענאַסן״. מאַרקס'נס ווערטער אין צייכן פון פאַרשאַלטענעם, בלור-
טיק-כוליאָגאַנישן האַקן-קרייז, האָבן מיך טיף דערשיטערט. אפּשר איז דאָס געווען
דער אָנהויב פון די אידעאָלאָגישע און פאַרטייאישע ענדערונגען, וועלכע זענען ביי
מיר באַלד פאַרגעקומען אין פּוילן. אין דעם דאָזיקן הערלעכן, לויט זיין כּמות און
איכות, יידישן ישוב. אַלס אַ קעמפּערישער נאַציאָנאַלער ייד און מלכּה'שער ציר-
ניסט, האָב איך דעמאָלט, אין דער דאָזיקער רייפּיקאַט-תּקופּה פון מיין לעבן, באַקומען
פאַרשטענדלעך, אַ גאָר אַנדערע באַציאונג צו מאַרקס'נס שטעלונג לגבי יידן, ווי אין
מיין יוגנט-צייט. אין מיין שריפט, וועלכע איז אין יאָר 1930 דערשינען אין וואַרשע
אין פּוילישער שפּראַך א. נ. „קאַרל מאַרקס און די יידן-פּראַגעײ״, האָב איך מיט
שאַרפע, ריקויכטסלאָזע ווערטער אַטאַקירט מאַרקס'נס אַנטי-יידישע אויספירונגען אין
זיין אַרטיקל „צו דער יידן-פּראַגעײ״. איך האָב נישט געפונען קיין שום סיבה אָדער

מאטיוו, וואָס זאָל באַרעכטיקן און אַנטשולדיקן מאַרקס'נס שטעלונג לנבי דעם יידנ-טום. באַנצנדיק זיך ווייטער מיט דעם טערמין פון העגעלישער דיאַלעקטיק, וואָלט איך מיין דעמאָלדיקע ענדערונג כּנוגע מאַרקס'ן, אָנגערופן די אַנטי־טעזע.

נאָך אַ הפסקה פון איבער צוואַנציק יאָר, ווען מ'האָט זיך שוין דערנענטערט צום אייגענעם לעבנס־האַרבסט און מ'איז געוואָרן, ווי עס זאָגט זיך אין יידישן פּאָלקס־ווערטל „עלטער און קעלטער“, בין איך ווידער, דאָסמאָל אין פּאַרזי, פּונ־דאָסניי פּאַראַינטערעסירט געוואָרן מיט דער טעמאַטיק: קאַרל מאַרקס. איך האָב אָנ־געהויבן באַטראַכטן די פּערזענלעכקייט און די לעבנס־געשיכטע פון מאַרקס'ן אַ סך רואיקער און אָביעקטיווער, ווי אין דער ווינער אָדער וואַרשעווער תקופה. צום לייט־מאָטיוו האָב איך מיר איצט גענומען, אויך אין דעם פּאַל, דעם שפּינגאַזשן געדאַנק, אַז מ'זאָל זיך תמיד באַמיען: נישט פּאַרטיידיקן און נישט פּאַראַורטיילן דעם מענטש, נאָר אים פּאַרשטיין. ממיאָל, איז מיין היינטיקע באַציאָונג צו מאַרקס'ן, צו זיינע מעשים און ווערטער, געוואָרן אַ מיין סינטעזע צווישן דער אַמאָליקער ענטוויאָסטי־שער, פּאַזיטיווער טעזע און דער שפּעטערדיקער נעגאַטיווער, קעננערישער אַנטי־טעזע. דאָס לעבן פון יעדן יחיד, און זאָל עס זיין דער וויכטיקסטער און געניאַלסטער מענטש, טאָר נישט באַטראַכט און געאָרטיילט ווערן אָפּגעזונדערט פון דער תקופה און דער סביבה, אין וועלכער דער דאָזיקער יחיד לעבט און ווירקט. אַנדערש, וועט זיך באַקומען אַ לנמרי־פּאַלש און אומגערעכט בילד. ווען מען נעמט מאַרקס'נס אַרטיקל פון יאָר 1844, „צו דער יידן־פּראָגע“ און מען טראַגט עס אַריבער סכּעמאַ־טיש אין אונזער צייט מיט אונזערע באַגריפּן און השגות וועגן דער יידישער פּראָגע, דאַן מוז זיך זיכער שאַפּן אַ געוואָלדיקע דיספּראָפּאָרציע צווישן דעם, וואָס מאַרקס האָט געשריבן מיט איבער הונדערט יאָר צוריק, און דער היינטיקער יידישער גייס־טיקער און פּאָליטישער ווירקלעכקייט. אין אַזאַ פּאַל ווערט מאַרקס'נס באַציאָונג צום יידנטום ממש פּאַראַדאָקסאַל און פּשוט אַנטיסעמיטיש. דאָס מוז, אין קאָנטעק־ט ווענטן רעזולטאַט, צופירן אונז צו אַ נאָר שאַרפּן און ריקוזיכטלעאַזן אַורטייל קעגן מאַרקס'ן און זיין פּאַטאַלן אַרטיקל.

ווען מיר ווילן אָבער זיין אָביעקטיוו און גערעכט אין אונזער אַורטייל לנבי מאַרקס'ן, מוזן מיר צו זיין פּערזענלעכקייט און פּראָבלעמאַטיק צוגיין מיט דעם מאָס־שטאַב פון זיין צייט און זיין סביבה, מיט הונדערט יאָר צוריק. ס'איז נישט קיין לייכטע אויפגאַבע, אָפּצושטופּן פון זיך אונזער היינטיקע גייסטיקע און פּסיכישע ווירקלעכקייט, און ווירווייט־מעגלעך אַריינלעבן זיך אין יענער תקופה פון דייטשן יידנטום, מיט דריי צי פיר דורות צוריק. אָבער יעדער שריפטשטעלער, וועלכער וויל שרייבן אַ ווערטפול בוך וועגן קאַרל מאַרקס'נס לעבן, צי זאָל דאָס זיין אַ וויסנ־שאַפטלעכע ביאָגראַפיע אָדער אַ ביאָגראַפישער ראָמאַן, מוז די דאָזיקע אויפגאַבע דערפילן. וואָס מער ער וועט זיין ביכולת אַריינצולעבן זיך און איבערצוגעבן פאַר זיינע לייענער די ווירקלעכע היסטאָרישע אַטמאָספּערע פון מאַרקס'נס תקופה און סביבה, אַלץ אמת'ער און ווערטפולער וועט געלינגען זיין ווערק. ווי אין יעדער גייס־טיקער שאַפּונג, ווערט אויך אין דעם פּאַל, דער אמת, צום הויפּט־קוואַל פון יעדער וויסנשאַפטלעכער און קינסטלערישער דערגרייכונג.

קאַרל מאַרקס איז אין זיין נעגאַטיווער באַציאָונג צום יידנטום, נישט געווען קיין יוצא מן הכלל. דאָס גאַנצע דייטשע יידנטום האָט דעמאָלט, מיט הונדערט יאָר

צוריק, איבערגעלעבט איר שווערע טראגעדיע, וועלכע איז באשטאנען קורס־כל אין דעם, וואָס זיינע געבילדעסטע און קולטורעלסטע קרייזן זענען, אויף אלע וועגן און מיט אלע מיטלען, אַנטלאָפֿן, מיט אַ שמד און אָן אַ שמד, פֿון יעדער ייִדישער, רעד־ליגינעזער צי נאַציאָנאַלער טראַדיציע. און אַנטלויפֿנדיק, ווי פּחדנישע רענעגאַטן, האָט מען מייסטנס נאָך באַליידיקט און באַשמוצט דעם אייגענעם מקור, די אייגענע פּאַרגאַנגנהייט. דאָס איז נישט געווען קיין צרת־היחיד נאָר אַן אַלגעמיינע צרת־הכלל. קאַרל מאַרקס'נס פּאָטער, דער פּרייסישער יוסטיצ־ראַט הערשלייניריך מאַרקס, דער זון און אייניקל פֿון טריערער רבנים, וועלכער האָט זיך און זיינע קינדער אָפּגע־שמד'ט, איז געווען איינער פֿון די פּילע טויזנטער ייִדישע אינטעליגענטן אין דייטש־לאַנד, וואָס האָבן מיט אַ לייכטער האַנט און מיט אַ פּאַראַכטונג פֿאַר דעם יידנטום אויסגעטוישט דעם דורות־לאַנגן גלויבן פֿון זייערע אבות אויף אַ שמד־צעטל, דעם דאָזיקן מכלומרשטן „איינטריט־בילעט אין דער אייראָפּעאישער קולטור“.

אָבער דאָס אַנטלויפֿן פֿון יידנטום איז נישט געווען לגמרי אַזאַ לייכטער שפּרונג פֿון געטאָ צו דער „אייראָפּעאישער קולטור“, ווי עס האָט זיך פּאַרגעשטעלט דער דעמאָליקער זינדיקער, פּאַרבּלענדעטער ייִדישער דור אין דייטשלאַנד. אַ סך פֿון די דאָזיקע משומדים זענען דאָס גאַנצע לעבן געבליבן טראַגישע געשטאַלטן, מיט צע־ווייטיקטע, אינערלעך־צערסיסענע נשמות. זיי זענען פֿון דער אַלטער ייִדישער וועלט אַוועק, ווער מיט אַ קללה און ווער מיט אַ שפּיי, אָבער אין דער נייער, גואישער וועלט האָבן זיי זיך אָפּט נישט געקאַנט אַרײַנלעבן און זענען געבליבן שטײן ראַט־לאָזע און צעבראַכענע, צווישן ביידע וועלטן. דער בעסטער פֿון די דאָזיקע משומדים, דער געניאַלער דייטשער דיכטער היינריך היינע, האָט געהאַלטן, אַז דאָס יידנטום איז פֿאַר אים ווי אַ הויקער, פֿון וועלכן דער בעל־מום קאָן נישט פּטור ווערן. און היינע איז אין זײַן טראַגישן ראַנגלען זיך, כּסדר צוריקגעקומען, מיט זײַן פּאָעטישער שאַפּונג צו ייִדישע מאַטיוון.

איך האָב זיך באַמיט איבערצוגעבן אין מיין ביאָגראַפּישן ראָמאַן די עכטיקייט פֿון יענער דייטשידישער תקופּה, מיט איר פּאַרצווייפּלטן און האַפּנונגסלאָזן אַנט־לויפֿן פֿון ייִדישן עבר. דעם טראַגישן נשמה־געראַנגל פֿון דעם דעמאָליקטן דייטש־ייִדישן אינטעלעקטואַליסט האָב איך גענומען אַלס יסוד און הויפּט־מאָטיוו פֿאַר מיין מאַרקס־ראָמאַן.

קאַרל מאַרקס איז אָפּגעשמד'ט געוואָרן, ווען ער איז אַלט געווען זעקס יאָר, און זײַן פּאָטער, דער יוסטיצ־ראַט, האָט זיך באַמיט מיט אַלע כּוחות, אַז אין זײַן שטוב און אין זײַן סביבה, זאָל מער נישט פּאַרבּלייבן קיין שום זכּר פֿון ייִדישקייט. אָבער טריער איז געווען אַ קליינע פּראָווינץ־שטאָט מיט אַ גאַנץ צאָלרייכן ייִדישן ישוב, און קאַרל מאַרקס האָט אין דער דאָזיקער שטאָט פּאַרבּראַכט זײַן יונגט ביז צום 18־טן לעבנס־יאָר. צי קאָן מען זיך פּאַרשטעלן, אַז ס'איז דעם פּאָטער געלונגען פּולשטענדיק און הערמעטיש אָפּצושליסן זײַן זון פֿון יעדן ייִדישן זכּר, אין דעם דאָר־זיקן שטעטל, וווּ יידן האָבן געלעבט און געוויקט אויף שריט און טריט, און וווּ אינם לעצטן דור, זענען קאַרל מאַרקס'נס זיידע און פּעטער געווען באַקאַנטע אומע־טום רבנים פֿון דער אַרטיקער ייִדישער קהילה? בניגוד צום פּאָטער, היינריך מאַרקס, איז קאַרל'ס מוטער, הענריעטע, געווען צוגעבונדן צום ייִדישן דת און צו דער טראַדיציע־אַנלעך פּאַרגאַנגנהייט. נאָכן שמד פֿון איר מאַן און פֿון די קינדער,

האָט זי זיך לאַנג און פאַרצווייפלט פאַרטיידיקט קעגן דעם צוואַנג אָנצונעמען דעם קריסטלעכן גלויבן, און אויך שפּעטער, במשך איר גאַנץ לעבן, איז זי פאַרבליבן קעגנערש געשטימט צום קריסטנטום און דייטשטום. און הגם איר איינפלוס אויף דעם יונגן מאַרקס איז געווען אַ סך קלענער, ווי פונם פּאָטער, האָט זי דאָך זיכער מיט איר האַלב־יידישער שפּראַך, מיט אירע יידישע געווינהייטן, מנהגים און מרות, איבערגעלאָזט געוויסע איינדרוקן אין דער קינדערשער, עמפּינדלעכער נשמה פון אויפואַקסנדיקן קאַרל.

שוין אין קאַרל מאַרקס'נס צייטן, האָט אין דער אַנטראָפּאָלאָגישער וויסנשאַפּט, וואָס פאַרנעמט זיך מיטן פאַרשן די מענטשלעכע נאַטור, אָנגעהויבן דאָמינירן די שיטה פון דעטערמינאַציע און פּרעדעטטינאַציע, וועלכע האַלט, אַז יעדער יחיד ירש'נט זיינע פיזישע, גייסטיקע און פּסיכישע אייגנשאַפּטן פון די פאַריקע דורות. די דאָזיקע ירושה פון אבות, וואָס רופט זיך אַטאַויזם, באַשטימט דעם גורל און דעם לעבנס־כאַראַקטער פון מענטשן. ס'איז נישט דאָ דער פּלאַץ אָפּצושמעלן זיך אויף דעם, צי און ווי ווייט די דאָזיקע וויסנשאַפּטלעכע שיטה האָט איבערגעשאַצט דעם איינפלוס פון דער פיזישער און גייסטיקער ירושה אויפן לעבן פון יחיד. אָבער, זיכער טאָר מען נישט אונטערשאַצן דעם כוח פון דעם דאָזיקן ירושה־געזעץ. די טר פּע טראַגעדיע פון דעם יידיש־דייטשן דור, מיט הונדערט יאָר צוריק, האָט זיך טאַ קע, אין אַ גרויסער מאָס, גענומען דערפון, וואָס מ'האָט דורכאויס געוואָלט אַנט־לויפן פון דער דורות־לאַנגער ירושה און מ'איז בזה האופן אַריינגעצויגן געוואָרן אין אַ פאַרצווייפלטן, אָפּטיהאַפּענונגסלאָזן קאַמף קעגן די געזעצן פון דעטערמינאַציע און אַטאַויזם.

ס'איז פאַר קיין שום בר־דעת נישט קיין קלענסטער ספק, אַז קאַרל מאַרקס האָט געירש'נט זיינע פיזישע אייגנשאַפּטן פון זיינע אבות. צי קאָן מען אָבער צווייפּלען אין דעם, אַז ער האָט פון זיי אויך געירש'נט זייערע גייסטיקע און פּסיכישע אייגנשאַפּטן? צי קאָן מען גלויבן, אַז די הונדערטער יאָרן פון דורות־לאַנגע יידישע טראַדיציעס, פון תּלמודישע גאונים און רבנים, זענען פון קאַרל מאַרקס'נס גייסט און פּסיכיק, אויפאיינמאַל, פשוט אַרויסגעריסן געוואָרן און פאַרשווונדן אָן אַ ווירקונג און אַן אַ השפּעה?

אַריינמאַכטנדיק זיך אין די דאָזיקע פּראַבלעמען און פּראַגן, בין איך געקומען צו דער פּעסער איבערצייגונג, אַז קאַרל מאַרקס איז נישט געווען קיין יוצא מן הכלל פון זיין גאַנצן דייטש־יידישן דור, נישט בנוגע זיין אַנטיפּאַטיע גנבי דעם ייד־טום און אויך נישט בנוגע זיין אינערלעכן טראַגישן געראַנגל. אויך קאַרל מאַרקס האָט, ווי אַנדערע טויזנטער געשמד'טע דייטש־יידישע אינטעלעקטואַליסטן, מיט הונדערט יאָר צוריק, געמוזט קעמפּן זיין גאַנץ לעבן קעגן דעם געירש'נטן אַטאַויזם, און איז כּסדר און פאַרצווייפלט אַנטלאָפּן פאַר די שאַטנס פון זיין יידישער פאַר־גאַנגנהייט. ממילא, ווערט קאַרל מאַרקס פאַרוואַנדלט אין אַ טראַגישע געשטאַלט, איר נע פון די אומצאָליקע טראַגישע געשטאַלטן פון דער דעמאָקריקער דייטש־יידישער אינטעליגענץ. און אזוי ווי זיין פּערזענלעכקייט איז נישט קיין דורכשניטלעכע, נאָר גאָר אַ גרויסע אין שוונג און אין היסטאָרישער באַדייטונג, ווערט אויך זיין לעבנס־טראַגעדיע אַ גרויסע אין איר ברייטקייט און טיפּקייט.

פאַר דעם לייענער פון מיין ביאָגראַפּישן ראַמאַן „אין רבנישן שאַטן" ווערט

איצט קלאָר דער פּסיכאָלאָגישער יסוד, אויף וועלכן איך האָב אויפגעבויט דעם גאַנצן ספור המעשה פון מאַרקס'נס לעבנסגעשיכטע. קאַרל מאַרקס אַנטלויפט פאַר זיין יידישן שאַטן, ער קעמפט פאַרצווייפלט קעגן געוויסע פּסיכישע קאָמפּלעקסן, וואָס לאָזן אים נישט צורו. זיינע אויטענטישע בריוו צום פּאָטער, געשריבן פון בערלין, ווו ער שטודירט אויף דעם אַרטיקן אוניווערסיטעט, זענען פול מיט אַ תּחנונים־גע־בעט, אַז מ'זאָל אים העלפן „אַוועקיאָגן די מורא־דיקע שאַטנס וואָס פאַרפאַלגן מיך!". בלייבנדיק טריי דעם דאָזיקן פּסיכאָלאָגישן לייט־מאַטיוו פון מיין ראָמאַן, האָב איך פאַרשטאַנען, אַז קאַרל מאַרקס'נס אינערלעכסטע הגם נישט־אַרויסגעזאָגטע כוונה ביים שרייבן דעם אַרטיקל „צו דער יידן־פּראָגע“, איז געווען זיין ווילן בזה האופן פטור צו ווערן אויף תמיד און בשלמות, פון דער יידישער פאַרגאַנגנהייט און פון די אָנגעווייטיקטע קאָמפּלעקסן, וואָס האָבן אים געפייניקט. איך האָף, אַז אזוי וועלן עס אויך פאַרשטיין מינע ליענער. מיין פּסיכאָלאָגישע דערקלערונג פון מאַרקס'נס מאַטיוו ביים שרייבן דעם דערמאָנטן אַרטיקל וועגן דער יידנפּראָגע, שטיצט זיך נישט בלויז אויף מיין שרייבערישער אינטואיציע און היסטאָרישער אויפאַסונג. ס'איז באַקאַנט, אַז אַ סך שריפטשטעלער און גייסט־מענטשן באַמיען זיך אין זייערע ווערק גובר צו זיין געוויסע פּערזענלעכע איבערלעבענישן, פיינלעכע דאגות, צרות און נשמ־הראַנגלענישן. אזוי, למשל, האָט דער באַרימטער פּראַנצויזישער שריפטשטעלער באַלזאַק אויסגעלאָרן פּסיכיש אַלע מאַטעריעלע און גייסטיקע זאָרגן, וואָס האָבן אים פאַרפּאָלגט בעת דעם רעאַלן טאַג־טעגלעכן לעבן, אין זיינע גלענצנ־דיקע ראָמאַנען.

ס'איז פאַר מיר קלאָר געוואָרן, אַז מאַרקס'נס פּרוווי צו באַזיגן מיט זיין אַנטי־יידישן אַרטיקל די מורא־דיקע יידישע שאַטנס, וואָס האָבן אים גערודפ'ט, איז גע־בליבן און האָט געמוזט בלייבן בלויז אַן איינגערעדטער פירהוס־זיג. דער רבישער שאַטן איז אים נאָכגעגאַנגען דאָס גאַנצע לעבן. ס'איז אַ דבר ידוע, אַז וואָס עלטער מ'ווערט, אַלץ מער קומט מען צוריק צו דער אייגענער יוגנט און צו דער קינדערי־שער צייט. זיכער איז אויך קאַרל מאַרקס אין זיינע שפּעטערדיקע, עלטערע יאָרן צו־ריקגעקומען צו זיין אַמאָליקער פאַרגאַנגנהייט מיט אַלע אירע ראַנגלענישן און איר בערלעבענישן.

שרייבנדיק זיין אַרטיקל „צו דער יידן־פּראָגע“, איז קאַרל מאַרקס אַלט געווען סך־הכל 26 יאָר. ער איז געשטאַרבן אין עלטער פון 65 יאָר. זיין אייגנטלעכע תקופה פון פּולשטענדיקער רייפּקייט, ישוב הדעת און גלענצנדיקער וויסנשאַפטלעכער און געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט פּאַלט ערשט אויס אין דער צייט נאָכן אויפֿשרייבן דעם דאָזיקן חטאת־נעורים־דיקן־אַרטיקל. אָבער קאַרל מאַרקס האָט זיך עפּנטלעך נישט מער אַרויסגעזאָגט וועגן דער יידן־פּראָגע, און זיין אַרטיקל פון יאָר 1844 איז געבליבן דער איינציקער שריפטלעכער דאָקומענט פאַר זיין באַציאונג צום יידנטום. צוליב דעם, האָב איך מיין ראָמאַן אָפּגעשלאָסן מיט דער תקופה, אין וועלכער מאַרקס האָט געוויינט אין פאַריז און האָט דאָ פּובליצירט אין „די דייטש־פּראַנצויז־ישע יאָרביכער“ זיין אַרטיקל „צו דער יידן־פּראָגע“. איך האָב געהאַלטן, אַז הגם איך בין אין מיין שילדערונג נישט דערגאַנגען אפילו ביז צו דער העלפט פון מאַרקס'נס לעבן, האָב איך דאָך אין מיין בוך „אין רבנישן שאַטן“ איבערגעגעבן דאָס עיקר־דיקע, וואָס קאָן און דאַרף אינטערעסירן אַ יידישן ליענער. באַשרייבן די

ווייטערדיקע תקופות פון מארל מארקס'נס לעבן, מיט זיינע סאציאליסטישע ווערק און פאליטישע קאמפן, איז נישט געווען מיין אויפגאבע. דער יידישער לייענער, וועלכער אינטערעסירט זיך מיט דעם, וועט געפינען דערצו א רייכע ליטעראטור אין אלע שפראכן, אויך אין יידיש. די אויפגאבע, וועלכע איך האב מיר געשטעלט, איז געווען צו שילדערן קארל מארקס'ן דעם ייד, דעם אייניקל פון רבנים, דעם יורש פון דורות-לאנגע אטאוויסטישע אייגנשאפטן און קאמפלעקסן.

און צום סוף נאך א באמערקונג: מיין בוך „אין רבנישן שאטן" איז א ביאָ-גראַפישער ראָמאַן. איך האָב זיך באַמיט, אין די גרענעצן פון מיין מעגלעכקייט, זיך צו שטיצן ביי מיין אַרבעט, אויף אויטענטישע מאַטעריאַלן און דאָקומענטן. אָבער אפילו אַ רייז-וויסנשאַפטלעכע ביאָגראַפיע פון אַ גרויסער פּערזענלעכקייט, אויב זי זאָל זיין מער ווי אַ פשוט'ע זאַמלונג פון דאָקומענטן, פאַרלאַנגט פון מחבר אַ סך שעפּערישע אינטואַיציע און פאַנטאַזיע. אָן דעם קאָן נישט געשאַפן ווערן קיין שום ווערטפול ווערק. סוף-כל-סוף איז דאָס לעבן פון אַ מענטש, און פון אַ גרויסן מענטש נאָך מער ווי פון אַ דורכשניטלעכן, נישט בלויז אַ סכּום פון אַזויפיל און אַזויפיל פאַקטן, פון אַזעלכע און אַזעלכע אויסערלעכע געשעענישן, נאָר עס איז, און אפשר טאַקע בעיקר, אַ קייט פון אינערלעכע, גייסטיקע און פּסיכישע פּראָצעסן, וואָס ווערן זעלטן דאָקומענטירט מיט שריפטלעכע באַווייזן און מוזן אויסגעפאַרשט און דערקענט ווערן אינטואַיטיוו און אינסטינקטיוו. דאָס איז נאָך מער נוגע דעם ביאָגראַפישן ראָ-מאַן, וועלכער גיט דעם מחבר אַ סך מעגלעכקייטן פאַר זיין שעפּערישער, אינטואַי-טיווער פאַנטאַזיע. די אויפגאָבע פון אַ גוטן ביאָגראַפישן ראָמאַן באַשטייט אין דעם, אַז דער ראָמאַן אין אים זאָל זיך בשלמות און האַרמאָניש צונויפגיין מיט דער פאַקטישער ביאָגראַפיע, און שאַפן בזה האופן אַ געלונגענע, אָפּגעשלאָסענע אין זיך אייניקייט.

איך האָף, אַז איך האָב מיין אויפגאָבע דערפילט און דאָס יידישע לייענער-פּובליקום וועט מיין בוך אויפנעמען מיט אַ פאַראַאינטערעסירונג און צופרידנקייט.

פאַריז, אין דעצעמבער 1953.

דער אויטאָר

ערשמער מייל

יונגנט-יארן איז טריער

„וואָס מער מענטשן מימאַכט גליקלעך, אַלץ מער איז מען אַליין גליקלעך!“

(קאַרל מאַרקס, אין זיין שריפטלעכער מאַטורע־אַרבעט, אין יאָר 1835)

ערשטער קאפיטל.

א יידישער ווייגעשריי אין דער קריסטלעכער נאכט

גרויסע, ווייס-גרויע שניימאסן האבן באדעקט די געסלעך פון דער אלטער, צווייטווייזנט-יעריקער דייטשער שטאָט טריער, וואָס איז געלעגן ביי דער סאַמע פראַנצויזישער גרענעץ. קאלטע, שאַרפע ווינטן, אַהערגעלאָפּענע מיט אימפעט פון די ווייטע אַלפֿן-שפיצן האָבן געוואָרפֿן אַ פּחד אויף די געציילטע גאַסן-דורכגייער, וואָס האָבן פּאַרצווייפֿלט געקעמפט קעגן דעם אַרומיקן שניי-ים און קעגן די פּראָס-טיקע ווינטן.

ס'איז שוין געווען שפעט בינאָכט און כמעט אומעטום איז אין די ווייני-היזער געווען אויסגעלאָשן דאָס ליכט. נאָר אין איינצלנע פענצטער האָבן זיך נאָך אָפּגעשפיגלט די פּיערלעכע, פּאַרביקע ליכטער פון וויינאכטס-בוימער, און אַרום זיי זענען, ווי שאָטנס, אַרויסגעקומען די סילוועטן פון מענטשלעכע גע-שטאַלטן. ס'איז געווען „די הייליקע נאַכט“, דער פרומסטער ישר-חגא פון דער גאַנצער קריסטלעכער וועלט.

זייט אַ פּאָר יאָרן איז דער ווינטער אין גאַנץ מערבֿ- און דרום-דייטשלאַנד, וווּ מ'איז צוגעוויינט געווען צו אַ לייכטן קלימאַט, געוואָרן אַ זייער לאַנגער און שטרענ-נער. מ'האָט זיך צווישן דעם פּאָלק דערציילט, אז דאָס האָבן מיט זיך מיטגעבראַכט פון ווייטן, קאלטן רוסלאַנד, די פּראַנצויזישע נאַפּאָלעאָנישע היילות, וואָס זענען נאָך דער מפֿלה ביי מאַסקווע (אין יאָר 1812), געשלאָגן און אויסגעמאַטערט צוריקגע-גאַנגען קיין פּראַנקרייך דורך די דייטש-היינישע שטעט און שטעטלעך. און הגם איצט, 10טן דעצעמבער 1823, זענען זייט יענעם טרויעריקן נאַפּאָלעאָנישן ריקצוג פון מאַסקווע קיין פּאַריז, פּאַרגאַנגען איבער אַ צענדליק יאָר, האָט דאָך ווייטער צווישן דער דייטש-היינישער באַפעלקערונג אָנגעהאַלטן די דאָזיקע ווערסיע, און צו די טענות, וועלכע מ'האָט געהאַט צו די פּראַנצויזן, וואָס האָבן דאָ בעת נאַפּאָ-לעאָנס ממשלה געהערשט, איז צוגעקומען נאָך אַ פּרעטענסיע.

די שטאָט טריער האָט איצט געהערט צום פּרייסישן קעניג און די נייע רעני-רונגס-אַדמיניסטראַציע האָט זיך באַמיט צו געווינען די סימפּאַטיעס פון דער באַ-פעלקערונג, וואָס האָט זייט די נאַפּאָלעאָנישע מלחמות געליטן פון אַ שווערן ווירטשאַפּטלעכן קרויזס אין דער תּבואה- און וויין-פּראָדוקציע. צו די וויינאַכטן 10טן יאָר 1823 זענען באַוויליקט געוואָרן ספּעציעלע שטייערן-הנחות און פּאַר דער גאַנצער שטאָט-אַרעמקייט האָט מען פון די מלוכה'שע מאַנאַזיען אַרויסגעגעבן בהנמדיקע לעבנס-פּראָדוקטן. נישט געקוקט דאַרויף, איז די שטימונג צו וויינאַכטן 1823 געווען אַ געדריקטע און ווייט-פּאַרגעסן איז געלעגן די צייט, ווען מ'האָט דאָ, אין רהינילאַנד, געפּיערט די „נאַציאָנאַלע באַפּרייאַונג פון פּראַנצויזישן יאָד“.

פריער, ווי אין אמאליקע יארן, האָט זיך פאַרענדיקט די „הייליקע ישר-נאָכט“ אין דעם דאָזיקן איידקאלטן, מיט שטורמישע ווינטן און שנייען באַהערשטן אָונט פון סוף דעצעמבער 1823. אין נייעם אַריסטאָקראַטישן, רייכן שטאַטקוואַרטאַל פון טריער, צווישן די ווילעס און מיניאַטור-פּאַלאַצן האָט מען נישט געזען קיין לעבעדיקן נפש. נאָר ערגעצווו, פון אַ זייטיקן געסל האָט זיך פּלוצים באַוויזן אַ מערקווירדיקע געשטאַלט, וואָס האָט דאָ אין דער פינצטערקייט פון דער נאַכט, ביים שוואַכן ליכט פון די שטערן און לבנה, אויסגעזען פרעמד און אומהיימלעך אין דער סביבה פון רייכן שטאַט-פּערטל. פאַרשנייט פון אויבן ביז אַראָפּ, אָנגעטון אין אַ ברייטן, גרויסן קאַפּעלוש און אין אַ לאַנגן מאַנטל געקלידט, האָט זיך דער פרעמדער, פאַרשפּעטיקטער דורכגייער מיט מי געשלעפט דורך די נאַסע, קאַלטע וועגן. זיין שרייט איז געווען אַן אומזיכערער, ווי ער וואָלט יעדע רגע געקאָנט אומפאַלן. אין איין האַנט האָט ער געהאַלטן אַ קליינעם לאַמטערן, אין וועלכן ס'האַט געברענט אַ שוואַך ליכט און מיט דער צווייטער האַנט האָט ער כסדר זיך אָנגעהאַלטן ביים קאַפּעלוש. ס'איז געווען צו באַוונדערן, ווי ס'איז אים ביז איצט, ביים שטורמישן ווינט, געלונגען, אָפּצוהיטן סיי דאָס ליכט און סיי זיין ברייטע קאַפּ-באַדעקונג. פּלוצים האָט ער זיך אַ שטאַרקן וואַקל געטאָן און איז שיעור אומגעפאַלן. ער האָט דערכאַפט דעם קאַפּעלוש, אָבער זיין לאַמטערן איז אים אַרויסגעפאַלן פון דער האַנט און האָט זיך צעבראַכן. דער פרעמדער דורכגייער איז געבליבן שטיין אין דער פינצטערקייט פון דער נאַס, אַ צעטומלטער און אַ פאַרלירענער. באלד האָט ער זיך אָבער באַהערשט, איז צוגענאַנגען צום טויער פון נאַענטסטן הויז און גענומען פאַרצווייפּלט קלאַפּן. עס האָט גאַנץ לאַנג געדויערט, ביז ביים טויער האָט זיך פון אינעווייניק באַוויזן עפעס אַ ליכט, און אַ האַרטע, פאַרשלאָפענע שטימע האָט געפּרעגט נישט-פּריינטלעך:

„ווער זייט איר און וואָס ווילט איר אַזוי שפּעט אין דער נאַכט?“

„איך בין“ — האָט געענטפּערט דער פרעמדער — „דער ראַבינער פון טריער, און זוך דאָס הויז פון מיין ברודער, דעם אַדוואָקאַט מאַרקס. אַנטשולדיקט, איז דאָס די בריקן-שטראַסע? איך האָב פאַרלירן מיין וועג!“

„יא, דאָס איז די בריקן-שטראַסע, גייט ווייטער, דאָס זעקסטע אָדער זיבעטע הויז געהערט צו אייער ברודער!“ — האָט מיט רוגה געענטפּערט דער פאַרשלאָ-פּענער בעל-הבית.

דער ראַבינער האָט אָנגעהויבן זיך אַנטשולדיקן און דאַנקען, אָבער גלייך איז פאַר אים מיט אַ שטאַרקן אימפעט צוגעמאַכט געוואָרן דאָס אייזערנע טויער און פון אינעווייניק האָט זיך געהערט דאָס וואָרטשען פון אַ בייזער, אויפגערעגטער שטימע: „אַ געמיינקייט און אַ יידישע חוצפה. אין דער הייליקער קריסטוס-נאַכט נאָ דיר נאָר אַ ראַבינער, זאָ וואָס, אומדערהערט!!!“

לייכט האָט שוין דער ראַבינער פון טריער דערקענט דאָס הויז פון זיין ברודער. דאָס איז געווען אַ קליינער אָבער פּרעכטיקער בנין, געבויט לויט דעם אַלטן, רהינישן באַראָקסטייל. אין הויז איז געווען פינצטער, נאָר אין דעם זייטיקן צימער, ווו עס פלעגט אַרבעטן דער אַדוואָקאַט הערשל מאַרקס, האָט געברענט אַ לאַמפּ. דעם טויער האָט געעפּנט דער בעל-הבית אַליין און ער איז געווען נאָר דער-שטוינט, ווען ער האָט דערזען פאַר זיך זיין ברודער. מיט פּריינטלעכע, האַרציקע

באוועגונגען האָט ער זיך גענומען פאַרען אַרום זיין שפּעטן נאַסט. ער האָט פון אים אַראָפּגעצויגן דעם נאַסן מאַנטל און קאַפּעלוש, אוועקגעלייגט זיי גלייך טרוך קענען ביים אויוון און דאָן האָט ער דעם ברודער אוועקגעזעצט באַקוועם אין אַ ווייכן, ברייטן שטול. אין צימער איז געווען ליכטיק און וואַרעם. דער אַרוואַקאָט איז געוואָרן אויסער זיך און האָט כסדר איבערגעחורט :

„זע נאָר זע, דו ביסט עס נאָר, שמואל, אזוי שפּעט אין דער נאַכט! שוין לאַנג ביסטו ביי אונז נישט געווען. דרויסן איז אַ שרעקלעך וועטער. פון דין וווינונג צו מיר איז אַ מהלך, אזוי ווייט... דו ביסט אינגאַנצן פאַרקילט. איך וועל אויפוועקן מיין פרוי און לאָזן מאַכן הייסן טיי!...“

דער ראַבינער האָט געוואָלט פאַטעסטירן, אָבער שוין איז זיין ברודער פאַרשווונדן אין דעם פינצטערן קאָרידאָר. שנעל איז ער צוריקגעקומען, זאָגנדיק: „מיין פרוי וועט דאָ באַלד זיין, און אַ הייסער טיי וועט אויך זיין!“

ביידע ברידער האָבן זיך אָנגעקוקט, גענוי זיך אָבסערווירנדיק אַ ווילע, ווי זיי וואָלטן זיך שוין לאַנג נישט געזען. ביידע זענען זיי געווען הויך־געבויטע, שטאַרקע מענער, זייער צו זיך ענלעך, הגם שמואל האָט געטראָגן אַ גרויסע רבנישע באָרד און הערשעל איז געווען נלאָט ראַזירט.

„הער אויס, הערשעל“ — האָט איבערגעריסן די שטיקלייט דער ראַבינער מיט זיין ערנסטער, טיפּער שטימע : — „איך בין צו דיר נישט געקומען צו גאַסט.

פאַר ווילטאָג בין איך נישט געגאַנגען שפּאַצירן אזוי ווייט אין דעם פאַסט און ווינטיקן שניי, און נישט טרינקען טיי מיט דיר און דין פרוי איז מיין כוונה. עס האָט מיך אַרויסגעיאָגט פון מיין שטוב אין־מיטן־דער־נאַכט די פּלוצימדיקע און שרעקלעכע ידיעה, וועגן וועלכער איך האָב זיך ערשט מיט אַ פאַר שעה צוריק דערוואַסט, אַז דו גייסט זיך שמוך. זאָג מיר, הערשעל, דעם אמת, דעם גאַנצן אמת!!!“ זיינע ווערטער האָבן געקלונגען אין דער פרעמדער, שטילער נאַכט ווי אַ פאַר־צווייפּלעטער, ביטערער יידישער וויינגעשריי. אזוי האָבן געשריגן אומצאָליקע יידישע דורות, וואָס זענען געשטאַרבן על קידוש השם. דער רב פון טריער, שמואל מאַרקס, איז אויפגעשפרונגען פון זיין פּלאַץ און זיין פאַרצווייפּלטע שטימע האָט געדונערט און גלייכצייטיק געבעטן זיך מיט תחנונים:

„זאָג מיר, הערשעל, דעם גאַנצן אמת!“

דער פריינטלעכער ברודערישער שמיכל איז פאַרשווונדן פון אַרוואַקאָסט פנים. ער איז געוואָרן קאַלט און טיפּ־ערנסט, און זיינע געזיכט־צוגן זיינען געווען ווי פאַרשמיניערט. ער האָט געשוויגן און ערשט נאָך אַ ווילע האָט ער שטיל אָבער קאַטעגאָריש געענטפּערט:

„יא, ס'איז אמת, איך האָב באַשלאָסן אַנצונעמען דעם קריסטלעך־לומטראַנישן גלויבן!“

אין צימער איז געוואָרן טויט־שטיל. באַלד האָט גענומען דער אַרוואַקאָט רעדן ענערניש און מיט פאַטאָס:

„אַלס אַ ייד קאָן איך נישט בלייבן קיין אַרוואַקאָט. איך וועל פאַרלירן מיין פּרנסה און די צוקונפּט פון מייע קינדער. איברינקס, ס'איז געקומען אַ נייע צייט, אַלע שמוך זיך, אפילו די תלמידים פון משה מענדעלזאָן. ס'האָט נישט מער קיין שום זין!...“

דער ראבינער האָט אים איבערגעריסן שאַרף און פאַרביסן: „לאָז מיר צורו מיט דייע אַדוואָקאַטישע רייד! איך ווײס, דו האָסט מער בילדונג פאַר מיר, און רעדן קאַנסטו אַוודאי בעסער פון מיר. דו האָסט צו דיין הילף די קאַניק און די ווירקלעכקייט פון היינטיקן יידנטום אין דייטשלאַנד. און איך רעד צו דיר אין נאָמען פון יידישקייט, וואָס איז אייביק און שטייט העכער איבער אַלע שכל'ס און ווירקלעכקייטן פון מענטשלעכע לעבן. צי ווײסט דו, הערשלי, וואָס דו גײסט טאָן? זײט דריי הונדערט יאָר באַשטייט אונזער משפּחה פון לויטער רבנים און גאונים. צי האָסטו נישט קיין מורא איבערצורײסן אויף אַזאָ שענדלעכן און פאַרעטרישן אופן די הייליקע טראַדיציאָנעלע קייט פון אונזערע גרויסע אבות? צי האָסטו נישט קיין מורא פאַר דעם גײסט פון אונזער גאַמזעליקן פּאָטער, דעם גרויסן גאַון און לאַנגיעריקן רב פון טריער? צי וועסטו ווי אַ קאַלטער נזלן פאַרניכטן אונזער הערלעכן עבר?“ הערשלי מאַרקס איז געוואָרן בלאַס. ער האָט גענומען שרייען: „ניין, איך האָב נישט קיין מורא!“

אין צימער איז אַרײנגעקומען די פרוי פון בעל-הבית, געזאָגט שטיל „גוטן אָוונט, הער ראבינער!“, און גענומען סערווירן טיי מיט קיכלעך. שמואל מאַרקס האָט אַן אויפגערעגטער אַוועקגערוקט פון זיך דאָס גלאָז טיי און די קיכלעך. זײנע ליפּן האָבן געצימערט:

„דאָס אַלץ איז טמא, מ'טאָר זיך צו אייך מער נישט צורידן!“

ער האָט גענומען שנעל זיך אַנטאָן דעם מאַנטל און דעם הוט. בעת מעשה האָט ער פאַרטשעפעט דעם וויינאַכטס-בוים, וואָס איז אומבאַמערקט געשטאַנען אין אַ ווינקל. דער בוים איז אומגעפאַלן מיט אַ טומל. פון קאָרדאָר האָט זיך אַרײנגעשאַרט אַ קליין חנוודיק יינגעלע מיט טונקעלע האָר און ברענענדיקע שוואַרצע אויגן. אַרויסגייענדיק פון צימער, האָט דער רב באַמערקט דאָס יינגל, וואָס האָט זיך דערשראָקן און געוואָלט אַנטלויפן. דער רב האָט אים אָנגעכאַפט ביים הענטל:

„ווי הייסט דו, מיין טייער קינד?“...

דאָס יינגל איז געווען צעטומלט און שטאַרק דערשראָקן. עס האָט געשטאַמלט:

„איך הייס קאַרל... קאַרל מאַרקס...“

דער אויפגערעגטער, ביזער פעטער, דער רב פון טריער, האָט אַ האַרציקן גלעט געמאָן דאָס קינד איבערן קעפל, זאָגנדיק:

„ביי דיין ברית האָט מען דיר געגעבן אַ יידישן נאָמען חרדכי! איצט וועט מען דיר שמדן, אָבער געדענק, דו ביסט אַ ייד און וועסט אַ ייד בלייבן! דער שאָטן פון דייע רבנישע זידעס וועט דיר נאַכגיין דאָס גאַנצע לעבן!“

אין דרויסן האָט די הויז-טיר געגעבן אַ פעסטן זעץ. אָן אַ געזעגענען זיך איז אַוועק דער רב פון טריער. אין צימער איז געוואָרן פינצטער, דאָס ליכט אין לאַמפּ איז אויסגעגאַנגען. שטיל, ווי פאַרגליווערט, זענען אַ ווײלע געשטאַנען דער אַדוואָקאַט הערשלי מאַרקס, זיין פרוי הענריעטע און זייער זעקס-יעריק יינגל קאַרל מאַרקס.

צווייטער קאפיטל

די שטאָט טרייער און איר קהילה קרושה.

א פּאָר וואָכן נאָך דעם אויבן־דערמאָנטן געשעעניש, האָט זיך דער אַדוואָקאַט הערשל מאַרקס געשמדט, אָננעמענדיק בעת אַ פייערלעכער קירכלעכער צערעמאָניע, דעם פּראָטעסטאַנטיש־עוואַנגעלישן גלויבן. די באַפעלקערונג פון טרייער און איר סביבה איז געווען פּרום־קאַטויליש, הגם ווייט נישט פּאַנאַטיש. במשך פון לאַנגע יאָרהונדערטער האָבן אין טרייער געהערשט באַרימטע קאַטוילישע בישאָפּן און אַרציר בישאָפּן. זייערע בילדער זענען ביז היינט געבליבן אין די קלויסטערס און קירכן און מיט זייערע נעמען האָבן זיך גערופן גאַסן און געסלעך. אויף יעדן שריט און טריט האָט מען דאָ אין טרייער, אין דער עלטסטער דייטשער שטאָט, וואָס איז געגרינדעט און אויפגעבויט געוואָרן נאָך דורך די רוימישע אימפעראַטאָרן, געזען און געפילט די מאַכט פון דער קאַטוילישער, פּויפּסטלעכער קירך. וווּ מ'האַט זיך געדרוט, כמעט אויף יעדער גאַס און ביי יעדן געסל, זענען געשטאַנען צלמים און הייליקע געשטאַלטן, קלויסטערס מיט הויכע טורעמס, און סתם אַלטע קאַטויליש־רעליגיעזע בנינים, וואָס האָבן אויף דער שיינער, מאַלערישער שטאָט געוואָרפּן אַן אומהיילעכע, פינצטערע לאַסט פון מיטלעלטערלעכע דורות.

דער אַדוואָקאַט הערשל מאַרקס, וועלכער האָט נאָך זיין שמד באַקומען אַ נייעם, קריסטלעכן פּאַרנאָמען היינריך, איז געוואָרן פּראָטעסטאַנטיש־עוואַנגעליש, לויט דעם גלויבן פון דעם הויפל פּרייסישע כּיוראָקראַטן, די נייע שטאַט־הערשער זייט דער „נאַ־ציאָנאַלער באַפּרייאַונג“. די דאָזיקע פּרישע, פון בערלין צוגעשיקטע מושלים האָבן אין דער שטאָט פּאַרנומען די העכסטע און וויכטיקסטע פּאַסטנס אין דער אַדמי־ניסטראַציע, געריכט־ און שול־פּאַרוואַלטונג, ביי די פינאַנצן און ווירטשאַפּטלעכן קאַנ־טראַל, און האָבן זיך באַמיט די „פון פּראַנצויזישן יאָך באַפּרייטע“ באַפעלקערונג צו דערציען אינעם „פּרייסיש־דייטשן גייסט“. היינריך מאַרקס איז צוגעשטאַנען צו דער דאָזיקער, אין שטאָט און סביבה הערשנדיקער פּרייסישער באַאַמטן־קאַסטע, און זיין כּוונה איז געווען צוזאַמען מיט זיי צו מאַכן אַ פּאַרמעגן און אַ קאַריערע. זיין מאַטיוו, אַז ער האָט זיך געמוזט שמדן, בכדי צו בלייבן ביי זיין פּראָפעסיע אַלס אַן אַדוואָקאַט, איז אין דער ווירקלעכקייט געווען בלויז אַן אויסרייד. די נייע פּרייסישע געזעצגעבונג פון היסטאָרישן יאָר 1812, האָט די יידן באַוויליקט ברייטע בירגער־לעכע און עקאָנאָמישע רעכט, און הגם די אָפיציעלע מלוכה־ש'ע אַמטן זענען נאָך ווייטער געבליבן פּאַרשלאָסן פּאַר „קאַנדידאַטן פון מאָזאַאיישן גלויבן“, האָבן דאָך יידן געקאַנט אומבאַשרענקט אויסאייבן די פּרייע באַרופן, צווישן זיי די אַדוואָקאַט־טור. הערשל מאַרקס האָט שוין לאַנג זיך אַרומגעטראָגן מיטן געדאַנק זיך צו שמדן. ער איז געווען אַנטשלאָסן דאָס צו טאָן ביי דער ערשטער, פּאַסטנדיקער געלעגנהייט. ער האָט אָבער נישט געוואָלט מצער זיין די אַלטע מאַמע, די אלמנה פון טרייערער רב לוי מאַרקס ז"ל. ווען די 88־יעריקע מאַמע איז אין האַרבסט 1823 געשטאַרבן, האָט הערשל מאַרקס באַלד אויסגעפירט זיין פּלאַן.

דער שמד פון הערשל מאַרקס איז געוואָרן אין טרייער און אין דער נאַנצער

סביבה א גרויסע סענסאציע. די משפחה מאַרקס האָט געשטאַמט פון גרעסטן רבנישן יחוס. במשך לאַנגע דורות האָט זי אַרויסגעגעבן אומצאָליקע רבנים און גאונים. איר שלשלת-היחוס האָט זיך געצויגן פון ווייטע מיטלאַלטערלעכע צייטן, און אין 16-טן י"ה איז זי באַרימט געוואָרן אין דער גאַנצער יידישער וועלט צוליב זייערע אבות, די קאַצענעלבוויגס, א צאָלרייכע משפחה פון גרויסע תלמוד-געלערנטע, רבנים און גאונים, וועמענס נאָמען האָט זיך גענומען פון א שטעטל אין דער דייטשער פראָווינץ העסען. די קאַצענעלבוויגס האָבן צוגעשטעלט די בעסטע און געלערנטסטע רבנים פאַר אַ סך קהילות אין דייטשלאַנד, איטאַליע און פּוילן.

אין דער ביבליאָטעק פון הרב שמואל מאַרקס, דעם יורש פון כסא הרבנות אין טריער נאָך זיין פאָטער לוי מאַרקס, און דעם ברודער פון געשמרדן הערשל, האָבן זיך געפונען אַלטע תעודות און דאָקומענטן וועגן דעם גרויסן פאָטערלעכן יחוס. מיט אַן אויפריכטיקן שטאַלץ האָט דער ראַבינער מאַרקס דערמאָנט ר' מאיר בן יצחק קאַצענעלבוויג, וועלכער איז מיט אַן ערך 250 יאָר צוריק געווען איינער פון די באַרימטסטע געשטאַלטן אינעם אייראָפּעאישן יידנטום. ער איז געווען רב אין דייטשלאַנד און שפּעטער אין איטאַליע, האָט אָנגעפירט מיט ישיבות און אַרויסגעגעבן צאָלרייכע ספרים, צווישן זיי וויכטיקע קאָמענטאַרן צום רמב"ם. זיין אויטאָריטעט איז געווען גרויס אויך אין דער קריסטלעכער וועלט. דער באַרימטער אוניווערסיטעט אין פאַדראַ האָט ר' מאיר קאַצענעלבוויגן פאַרצייכנט צווישן די פירנדיקע נייסטער פון דער דעמאָלטיקער אייראָפּעאישער וויסנשאַפט און האָט זיין בילד אַוועקגעשטעלט אין דער אוניווערסיטעט-נאַלעריע, אין וועלכער עס האָבן זיך געפונען די בילדער פון די גרעסטע געלערנטע און גייסטיקע קאַריפּיען. דער זון פון ר' מאיר, שמואל יהודה קאַצענעלבוויג, איז געווען אַ באַרימטער גאון און רב אין ווענעדיק. זיינע גייסטרייכע און טיף-געלערנטע דרשות האָבן צוגעצויגן די אויפמערקזאַמקייט פון גאַנצן איטאַליענישן יידנטום און אויך מחוץ איטאַליע. טויזנטער תלמידים האָבן אים ממש פאַרגעטערט, און איינער פון זיי איז געווען אַזוי באַנייטערט פון זיין גרויסן רבי, אַז נישט געקוקט אויף דעם תורה-פאַרבאָט וועגן „לאַ תעשה לך פסל“, האָט ער אַליין געמאַכט אַ ביוסט פון ר' שמואל יהודה קאַצענעלבוויג, בכדי תמיד צו האָבן פאַר זיינע אויגן דאָס בילד פון געליבטן לערער און מנהיג. אויך די זין פון ר' שמואל יהודה זענען געווען באַוויסטע למדנים. איינער פון זיי איז אַריבער קיין פּוילן, ווו ער האָט געמאַכט אַ גרויס פאַרמעגן און איז געוואָרן דער הויפט-ליפּעראַנט אויף דעם הויף פון פּוילישן קעניג. אין זיינע הענט האָבן זיך געפונען די הכנסות פון די גרענעץ-צאָלן און פון די זאַלץ-גרובן. זיין איינפלוס ביים מלך און אויף די רעגירונגס-ענינים איז געווען אַ געוואָלדיקער. לויט דער קעניגלעכער פרווילעגיע האָט ער געטראָגן אויפן האַלדז אַ גאַלדענע מייט, באַצירט מיט אַן אייגענעם עמבלעם, וואָס האָט פאַרגעשטעלט אַ לייב און אַן אָרלער. גערופן האָט ער זיך שאול וואַהל און מיט זיין נאָמען איז פאַרבונדן די באַרימטע לעגענדע וועגן דעם איינזאַגיקן יידישן קעניג אין פּוילן. ביז צו זיין טויט, איז שאול וואַהל געווען אַ מוטיקער קעמפּער פאַר יידישע רעכט אין דער פּוילישער מדינה.

אין דער נייסטער צייט איז איינער פון די קאַצענעלבוויגס געווען אַ פירנדיקער

רב אין דייטשלאַנד און האָט זיך באַטייליקט אין דער נאַטאַבלען־פּאַרזאַמלונג פון קייזער נאַפּאָלעאָן אין פּאַריז.

אויסער די קאַצענעלבווינגס האָט די שלשלת־היחוס פון דער משפּחה מאַרקס געהאַט צו פּאַרצייכענען שטאַם־צווייגן פון לַמְדָּנִים, גאַוּנִים און רבּנִים אין די פּאַר־שידענע פּראָווינצן פון דייטשלאַנד. ס'איז אַלזאָ פּאַרשטענדלעך, אַז די יידישע קהילה אין טריער האָט שטאַלצירט מיט איר רב לוי מאַרקס און שפּעטער מיט זיין זון און יורש שמואל מאַרקס. די ידיעה, אַז דער זון פון פּאַרשטאַרבּענעם און דער ברודער פון איצטיקן ראַבינער האָט זיך געשמדט, האָט שרעקלעך דערשיטערט די טריערער יידן און מיט אַ טיפּן טריער און צער אַרומגענומען דאָס לעבן פון דער נאַנצער קהילה קדושה. דער ווייטיק איז ביי אַלע געווען גרויס און מ'האַט זיך פשוט געשעמט צו קוקן אין די אויגן פון די קרויסטלעכע שכנים, וואָס האָבן צוליב דעם געשעעניש טריאומפּירט.

די קהילה קדושה אין טריער איז געווען איינע פון די עלטסטע אין אייראָפּע. לויט געוויסע היסטאָרישע ידיעות זענען די ערשטע יידן דאָ אָנגעקומען צוזאַמען מיט די היילות פון די רוימישע קיסרים. זיכערע דאָקומענטן וועגן דעם יידישן ישוב האָבן באַוווּזן, אַז די קהילה קדושה פון טריער האָט עקזיסטירט שוין איבער טויזנט יאָר. דער פּנקס פון דער קהילה האָט דערציילט וועגן די פּאַרשידענע גלגולים און רדיפות, וועלכע די יידן אין טריער האָבן געהאַט אויסצושטיין, סיי פון דער קאַטויר־לישער קירך און סיי פון די פירשטן און בישאָפּן, וואָס האָבן דאָ געהערשט במשך די לאַנגע יאָרהונדערטער פון מיטלאַלטער און אין דער נייער צייט. אומצאָליקע מאָל האָט מען די יידן אַרויסגעטריבן פון טריער, אַוועקגערויבט זייער פּאַרמעגן און פּאַרברענט זייערע בתי־מדרשים און שולן. אָבער דער יידישער ישוב איז תמיד באַנייט געוואָרן און איז געוואַקסן אין איכות און כמות. דאָס איז געווען ווי אַן אייביקער סימבאָל פאַר דער טיף־דערשיטערטער, צוליב הערשל מאַרקס'נס שמד, יידישער קהילה אין טריער, וואָס האָט זיך געטרויסט, אַז נצח ישראל לאַ ישקו, אָפּפאַלן וועלן פון יידישן שטאַם איינצלענע פּאַרוועלקטע, קאַליע־געוואָרענע בלעטער, אָבער די קהילה קדושה אין טריער וועט ווייטער לעבן און ווייטער טריי דינען דעם יידישן גאָט און זיין הייליקער אמונה.

דריטער קאַפיטל

דער ראַבינער שמואל מאַרקס

נאָכן שמדן זיך פון הערשל מאַרקס, האָט זיין עלטערער ברודער, דער ראַבינער פון טריער, שמואל, געריסן קריעה און איז געזעסן שבעה. ער האָט שטרענג פּאַר־באָטן זיינע בני־בית און די מקורבים צו דערמאָנען אפילו דעם נאָמען פון אָפּ־טריניקן ברודער. אָבער ס'איז לייכטער געווען גוזר צו זיין ווי מקיים צו זיין. טריער איז געווען אַ קליינע שטאָט און די יידן האָבן זיך דאָ גאָענט און ענג ציוניפּעלעכט. אַ רב איז אָפּהענגיק פון דעת הקהל און קאָן נישט פּראָווען התבודדות. ווילנדיק

צי נישט-ווילנדיק, האָט זיך דער ראַבינער מאַרקס געמוזט טרעפן מיט די פּאָר- שטייער און מיטגלידער פון זיין קהילה. דאָס שמדן זיך פון זיין ברודער איז פאַר אַלע געווען אַ זייער טרויעריקער און אָנגעווייטיקטער פּאַרפּאַל און נישט תמיד האָט מען געקאָנט אויסמיידן די קאָמענטאַרן און טענות, וואָס זענען מיט דעם געווען פאַרבונדן. איבעריקנס, אַ סך מאָל האָט דעם ראַבינער נאָך מער ווי געטאָן אַ שטור- מער, שפּראַכלאָזער, אָבער שמערצלעכער בליק פון די קהילה-מיטגלידער.

דער ראַבינער מאַרקס איז איצט גאַנצע נעכט נישט געשלאָפּן. צוליב זיין כסדרדיקן, גרויסן עגמת-נפש, האָט זיך זיין געזונט-צושטאַנד פאַרערגערט פון טאָג צו טאָג. שמואל מאַרקס האָט אָנגעהויבן צו טראַכטן וועגן פאַרלאָזן טרייער און זוכן אַ פּאַסטן אַלס ראַבינער אין אַ ווייטער שטאָט. ס'איז אים אָבער נישט לייכט געווען צו פאַרלאָזן די שטאָט טרייער, מיט וועלכער זיין משפּחה איז, זייט לאַנגע דורות, געווען פאַרבונדן אויף לעבן און טויט. אויפן אַלטן בית-עלמין, נישט ווייט פון דער שול, — זענען אויף אייביק געלעגן זיינע אבות, פרומע לערנער, אָפּגעהיטן אין מצוות און מעשים טובים, רבנים און גאונים. נאָך פריש איז געווען דער קבר פון דער אַלטער, גוטער מוטער ע"ה. ס'איז דעם טרייערער רב שווער געווען זיך צו געזעגענען מיט די לעבעדיקע יידן פון זיין קהילה קדושה, אָבער נאָך שווערער איז אים געווען צו שידן זיך פון די טויטע, פון דעם בית-עלמין, אויף וועלכן ס'איז געלעגן דער חותם און דער זכר פון דער הערלעכער, יידישער פאַרגאַנגענהייט אין זיין היים-שטאָט. שמואל מאַרקס האָט איצט געלעבט מיטן עבר פון זיין פּאַלק, פון זיין שטאַם און שטאָט. דאָס, וואָס איז לעצטנס פאַרגעקומען אַרום אים, אינעם יידישן לעבן, סיי אין זיין קהילה, און סיי אין גאַנץ דייטשלאַנד, האָט אים שטאַרק מצער געווען און דערשיטערט. מיט אַ טיפן ווייטיק האָט ער געזען און געהערט, ווי די מאַדערנע יידישע יוגנט דערווייטערט זיך פון יידנטום, און ווי די מוראדיקע שמד-מגפה בושעוועט אומעטום און שאַנעוועט נישט די בעסטע און פרומסטע יידישע משפּחות אין דייטשלאַנד.

אין זיין יוגנט, האָט דער ראַבינער מאַרקס שטאַרק געהאַלטן פון משה מענ- דעלאַזאַנען און זיינע אויפטוען. ער האָט באמונה שלמה געגלויבט, ווי אַ סך ערלעכע רבנים אין דייטשלאַנד, אַז די ענדערונגען, וועלכע דער גרויסער יידישער געלערנטער און פּילאָזאָף פריידיקט, וועלן שטאַרקן דעם גייסט און כוח פון יידנטום. אָבער זייט משה מענדעלאַזאַנ'ס טויט זענען פאַרגאַנגען מער ווי דרייסיק יאָר און מ'האָט שוין געזען די טרויעריקע רעזולטאַטן, צו וועלכע זיי האָבן געפירט. מענדעלאַזאַנ'ס קינדער און נאָענטסטע האָבן זיך געשמרט. אַ סך פון זיינע תלמידים, וואָס האָבן אַליין פּראָפּאַגירט אַ ניי און בעסער יידנטום, זענען לכוף ווייט אַוועק פון אונז, ווער מיט אַ שמד-צעטל און ווער סתם מיט אַ הפקדיוקער אפיקורסישקייט. און לעצטנס, ערשט מיט אַ פּאַר טעג צוריק, האָט זיך געשמרט דער אָנפירער פון בערלינער „פאַריין פאַר קולטור און וויסנשאַפט פון יידנטום“, עדוואַרד גאַוס, וועלכער האָט יאָרן-לאַנג געפרעדיקט ליבע און טריישאַפט צום יידנטום, און איז באַ- נייסטערט אויפגעטרעטן מיט יידישויוויסנשאַפטלעכע פּובליקאַציעס און פאַרלעזונגען. שמואל מאַרקס האָט איצט שטאַרק חרטה באַקומען אויף זיין חטאת-נעורים. ער איז אַפט געשטאַנען אויפן בית-עלמין ביי דער מצבה פון זיין גאָטזעליקן פּאַטער הרב לוי מאַרקס, וועלכער איז אַזוי יונג, נאָך מיט צוואַנציק יאָר צוריק, נפטר געוואָרן.

נישט איין טרער האָט ער דאָ פאַר דער מצבה, פאַרנאָסן, ווען ער האָט זיך דערמאָנט,
ווי זיין פּאָטער ע"ה האָט אים ממש מיט תחנונים געוואָרנט פאַר די געפערלעכע
געדאַנקען און רעפּאָרמען פון משה מענדעלזאָן.

פון בית-עלמין און פון דער אַלטער שטאָט-שול איז געווען נישט קיין גרויסער
מהלך צו דער פּרוואַטער וווינונג פון טריערער ראַבינער. די בעסער-סיטואַרטע מיט
גלידער פון דער יידישער קהילה האָבן זיך געזוכט וווינונגען אין די קריסטלעכע,
בירגערלעכע און אַריסטאָקראַטישע שטאָט-טיילן. דער ראַבינער איז געבליבן וווינען
מיט די אַרעמע יידן אין דער אַלטער „יידן-שטאָט“, ביים „יידן-פּלאַץ“. דאָ בשכנות
פון דער היסטאָרישער, אַלטער שול און פון בית-עלמין האָט ער זיך בעסער געפילט,
ווי דאָרט צווישן די גויאישע ווילעס און פּאַלאַצן.

הגם שמואל מאַרקס האָט שטרענג פאַרבאָטן זיינע בני-בית צו רעדן און צו
טראַכטן וועגן דעם אָפּטריניקן ברודער, איז ער אַליין נישט געווען ביכולת איינצו-
האַלטן זיין גזרה. מ'קאָן דאָס מויל צווינגען צו געהאַרצואַמקייט, אָבער ווער איז
ביכולת אָפּצוהיטן דעם מוח און דאָס האַרץ? אין אָנהויב האָט זיך דער ראַבינער
מאַרקס געמאַכט ביטערע פאַרווורפן, צוליב דעם, וואָס בעת זיין לעצטן באַזוך ביים
ברודער, אין יענעם שרעקלעכן ווינאַכטס-אָונט, האָט ער אַזוי שנעל און אַזוי שאַרף
פאַרענדיקט דאָס אויסטענהן זיך מיט הערשעלעך. ער איז דאָך אַן עלטערער ברודער
און אַ רב דערצו, און זיין פליכט איז געווען צו רעדן מיט הערשעלעך אַזוי לאַנג,
ביז ער וואָלט אים אפשר איבערצייגט און אַראָפּגעפירט פון שמד-געדאַנק. אָבער
נאָך אַ לענגערן ישוב הדעת האָט דער ראַבינער פאַרשטאַנען, אַז מיט קורצע, צי
מיט לאַנגע רייד וואָלט ער סיי ווי סיי נאָרנישט געפועלט ביי זיין ברודער. ער
האָט גוט געקאַנט הערשעלעך און געווסט, וואָס פאַר אַן עקשן ער איז. ווען ער וויל
עפעס דורכפירן, איז ער שטאַרק ווי אייז און לאַזט זיך נישט פון קיינעם איבער-
צייגן. דער פּאָטער ע"ה האָט געוואָלט, אַז הערשעל זאָל זיין אַ רב, ווי ס'האָט זיך
ביי זיי געפירט זייט דורות. אָבער הערשעל איז געגאַנגען זיין אייגענעם וועג, ער
האָט דורכגעזעצט זיינס, איז געוואָרן אַן אַרוואַקאַט און מיט יעדן יאָר האָט ער זיך
אַלץ מער דערווייטערט פון יידנטום. אַ שאַד נאָר זיין יינגל! ווי רופט ער זיך?...
קאַרל! וואָס פאַר שיינע, קלוגע אויגן האָט ער, און וואָס פאַר אַ ברייטן רבנישן
שטערן. ס'וואָלט פון אים זיכער אַרויסגעוואַקסן אַן עלוי, אַ באַרימטער נאָן! אָבער,
ווי קריגט מען אים אַרויס פון די זינדיקע שמד-הענט?

גריבלענדיק זיך אַמאָל, בעת אַ שלאָפּלאַזער נאַכט, אין קהילה-פּנס און אין
אַלטע שטאָט-דאַקומענטן, האָט שמואל מאַרקס אָנגעטראַפן אויף אַ מעשה, וועלכע
האָט אים גאָר שטאַרק פאַראַינטערעסירט און וואַכנלאַנג געהאַלטן אין שפּאַנגנ.
ס'איז געווען אַ היסטאָרישער פּאַקט, באַגלויבט דורך אַ סך עדות און תעודות.
אויך דער פּנס האָט זיך וועגן דעם אויספירלעך אָפּגעשטעלט. עס האָט זיך גע-
האַנדלט וועגן אַן אַלטער און מערקווירדיקער געשיכטע, וואָס האָט פּאַסירט אין
טריער בעת די בלוטיקע מסע-הצלב, די קרייץ-צוגן. אַ סך יידן זענען דאַמאָלט אַנט-
לאָפן צום פּאַלאַץ פון טריערער אַרציבישאָף און האָבן געראַטעוועט זייער לעבן,
אָנעמענדיק דעם קריסטלעכן גלויבן. צווישן זיי איז אויך געווען דער טריערער רב
מיטן נאָמען מיכה. ווען ס'האָט זיך באַרוואַקט און די מערדערישע קרייץ-צוגלעך
זענען אַוועק, האָבן די פליטים פאַרלאָזט דעם בישאָפּלעכן פּאַלאַץ און זענען צוריק

געוואָרן יידן. אַן איינציקער אויסנאַם איז געווען דער דערמאָנטער רב מיכה, וועלכער איז געבליבן ביי זיין שמד.

דאָס דאָזיקע געשעעניש, וואָס האָט פּאַסירט אין טרער מיט אַן ערך זיבן הונדערט יאָר צוריק, איז לאַנג פּאַרבליבן אין זכרון פון שמואל מאַרקס און האָט אים נישט געגעבן קיין מנוחה. ער האָט געוואָלט וועגן דעם געשעעניש ווייטער פּאַרשן אין דעם טרערער שטאָט־אַרכיוו און אָנשרייבן וועגן דעם אַ גרעסערע אָפּ־האַנדלונג. דעם דאָזיקן פּלאַן האָט דער ראַבינער מאַרקס נישט אויסגעפירט, ווייל אַן אַנדערער איינפּאַל האָט אים לגמרי באַהערשט. ער האָט באַשלאָסן, פּאַר יעדן פּריוו, אַרויסצוגעבען דעם קליינעם קאַרל פון דער געשמדטער שטוב, בכדי אים צו ראַטעווען פּאַרן יידנטום. מ'האָט זיך שפּעטער דערציילט, אַז דער פּאָטער לוי מאַרקס ע"ה איז דעם טרערער רב געקומען צו הלום און געהייסן אים ראַטעווען דאָס אייניקל פון גויאישע הענט. שמואל מאַרקס האָט גערעכנט, אַז זיין ברודערס פּרוי, וועלכע ער האָט געהאַלטן פּאַר אַ טרייע און איבערגעגעבענע צום יידישן דת, וועט אים העלפּן ביים פּאַרווירקלעכן זיין רעטונגס־פּלאַן.

פון די דאָזיקע פּלענער איז אָבער גאַרנישט אַרויסגעקומען. דער ראַבינער מאַרקס איז פּלוצים שווער קראַנק געוואָרן און זיין צושטאַנד האָט זיך פּאַרערנערט פון חודש צו חודש. אָנהויב 1827 איז דער טרערער רב שמואל מאַרקס געשטאַרבן. ער איז סך הכל אַלט געווען פּופציק יאָר.

נאָך זיין טויט האָט זיין זון און יורש משה מאַרקס פּאַרלאָזט טרער און האָט איבערגענומען דעם כּסא הרבנות אין דער ווייטער שטאָט גלייוויץ אין שלעזיע. אויך הרב משה מאַרקס האָט פּאַרבאָטן זיינע קינד־סקינדער צו דערמאָנען דעם נאָמען פון זיין געשמדטן פעטער. ער האָט אים געוואָלט אויף אייביק פּאַרנעסן און אויסמעקן פון זכרון. דאָס וואָלט אים מן־הסתם געלונגען, ווען נישט דאָס, וואָס דער זון פון געשמדטן פעטער, קאַרל מאַרקס, איז שפּעטער געוואָרן אַ גרויסע אייראָפּעאישע פּערזענלעכקייט, וועגן וועלכער די גאַנצע וועלט האָט גערעדט און געשריבן.

פּערטער קאַפיטל.

דער קעניגלעך־פּרייסישער יוסטיץ־ראַט

הערשל־היינריך מאַרקס.

דער פּאָטער פון קאַרל מאַרקס, דער געשמד'טער אַדוואָקאַט הערשל־היינריך מאַרקס, האָט שנעל געמאַכט אַ קאַריערע, סיי אַ מאַטעריעלע און סיי אַ פּראָפּעסיאָ־נעלע. זיין קאַנצעלאַריע איז געוואָרן איינע פון די בעסטע און רייכסטע, צוערשט אין שטאָטישן געריכט פון טרער, און שפּעטער אין קרייזגעריכט פון דער שטאָט און איר סביבה. זי האָט צוגעצויגן פּאַרמעגלעכע קליענטן צווישן די וויין־פּויערן

און סוחרים, און איז פאר היינריך מאַרקס'ן געוואָרן אַ סטאַבילער מקור פון גוטער און בכבודיקער פרנסה. מיט יעדן יאָר איז געוואַקסן די צאָל פון קליענטן, און מיט זיי צוזאַמען דער פּערסאָנאַל פון דער אַדוואָקאַטישער קאַנצעלאַריע, דערנײַענדיק שוין צו צוויי צענדליק געהילפּס־יוריסטן און אָנגעשטעלטע. אין דער פּרעכטיקער דירה פון מאַרקס, אינם אַריסטאָקראַט־פּערטל, אויף דער בריק־נאַס, האָט גע־הערשט צופּרידנקייט און ווילשטאַנד.

דער אַדוואָקאַט מאַרקס איז געווען אַ גוטער רעדנער און אַ פּעאיקער יוריסט. זיינע קריסטלעך־דייטשע קאַלעגן, וואָס זענען אים מקנא געווען צוליב זיינע שטייגנד־דיקע דערפאַלגן, האָבן אָפּט צווישן זיך, האַלבערנסט, האַלבוויציק, געמאַכט בייסיקע באַמערקונגען וועגן דעם „יירישן קעפּעלע, וועלכן דער יוסטיצ־ראַט מאַרקס האָט געירשנט פון זיינע רבנישע טאַטעס און זיידעס“. היינריך מאַרקס האָט פאַרשטאַנען ווי צו געוויינען פאַר זיך די פּראַטעקציע פון הויך־געשטעלטע און איינפלוסריכע פּערזענלעכקייטן, ער איז כסדר געשטיגן אין אָנזען און טיטלען. ער האָט פון בערלין באַקומען די נאָמינאַציע אַלס אַ קעניגלעך־פּרייטישער יוסטיצ־ראַט, און מ'האָט געשמעסט אין די גוט־אינפּאַרמירטע געריכט־ספּרייזן, אַז ער וועט כאַלד דער־הויבן ווערן צו דער מדרגה פון אַ געהיים־ראַט, וואָס איז געווען אַ זעלמענער און גאָר בכבודיקער טיטל.

היינריך מאַרקס איז געווען צופּרידן און אפילו גליקלעך אין זיין פּאַמיליע־לעבן. זיין פּרוי הענריעטע, פון דער היים פּרעסבורגער, האָט געשטאַמט פון האַלענדישע יידן, וואָס זענען געקומען קיין האַלאַנד פון דער סלאָוואַקיש־אונגאַרישער שטאַט פּרעסבורג. אויך איר יחוס האָט זיך געצויגן פון דורות רבנים און גאונים. דער רבנישער יחוס פון קאַרל מאַרקס איז בכּן אַ טאָפּלעך, סיי פון טאַטנס צד און סיי פון דער זייט פון דער מאַמע. הענריעטע איז געווען אַן אמתע יידישע פּרוי, לויט דעם אַלטן, טראַדיציאָנעלן מוסטער. פשוט און באַשיידן, אַרבעטזאַם און טריי, איבערגעגעבן בלב ונפש דעם מאַן און די קינדער.

איין זאַך האָט היינריך מאַרקסן באַאומראַיקט דאָס גאַנצע לעבן און כסדר געשטערט ביים געניסן פון זיין פּרוואַטן און געזעלשאַפּטלעכן גליק. דאָס איז געווען דאָס יידנטום, פון וועלכן ער איז אַנטלאָפּן און פון וועלכן ער האָט דאָך קיין מקום מנוחה נישט געפונען. דער יוסטיצ־ראַט היינריך מאַרקס האָט זיך שטאַרק מצער געווען צוליב זיין עכטיידישן אויסזען און פּאַמיליע־שטאַם. מאַרקוס לעווי, איינער פון זיינע יורדישע געהילפּן, אַ יונגער און גאָר פיאיקער ספּעציאַליסט פון פּרייטישן געזעץ־קאָדעקס, דער איינציקער ייד, אגב נישט־געשמדט, וואָס האָט גע־אַרבעט אין זיין אַדוואָקאַטישער קאַנצעלאַריע, האָט זיך אַמאָל, כּעט אַן אינטימען שמועס אין דעם יוסטיצ־ראַט'ס עס־צימער, דערלויבט צו זאָגן:

„איר ווייסט, הער יוסטיצ־ראַט, אַז איר וואָלט אין פּרייסן געוואָרן אַ מיניסטער, ווען נישט אייער יידישע נאָז!“

היינריך מאַרקס האָט נישט געוויסט, צי ענטפּערן דערויף מיט אַ בייזקייט אָדער מיט אַ שמויכל. אָבער די באַמערקונג פון זיין יידישן געהילף האָט אים שטאַרק וויי געטאַן, און ביי דער ערשטער געלעגנהייט האָט ער אים אָפּגעזאָגט פון פּאַסטן. לייכט איז געווען משלח צו זיין דעם „חוצפהדיקן“ געהילף, אָבער שווער

איז געווען פטור צו ווערן פון נאָננדיקן צער. היינריך מאַרקס איז געווען אַ שיינער מאַנספאַרשויך מיט איידעלע געזיכטס־צוגן און פיינער קערפער־האַלטונג. וויפל וואָלט ער בתשואות־הן באַצאָלט, ווען מ'קאָן אים פון פנים אַראָפּנעמען דעם בולטן, שטאַרק־באַראַקטעריסטישן סימן פון יידישקייט!

דער יוסטיץ־ראַט מאַרקס איז געווען אַ מענטש מיט אַ שטאַרקן באַראַקטער. אין דער יוגנט האָט ער אפילו געהאַט געוויסע סענטימענטאַלע שוואַכקייטן און געשריבן ליירישע פּאָעמען. אָבער ער האָט די דאָזיקע שוואַכקייטן נובר געווען אין זיך, און איז געוואָרן לַגמרי זאַכלעך און רעאַליסטיש. אויך לַגבי דעם יידנטום האָט ער אין דער יוגנט אַרויסגעוויזן געוויסע סענטימענטאַלע געפילן. ווי זיין גאַנצער דור פון געשמ'טע יידן, וואָס זענען דערצויגן געוואָרן אין אַן עכטי־יידישער, טראַ־דיציאָנעלער שטוב און סביבה, האָט ער נאָך זיך, יאָרן־לאַנג, געשלעפּט אַ באַרג פון קינדערישע און פּאָטערלעכע זכרונות, וועלכע האָבן מיט זייער שווערער לאַסט געדריקט דאָס געמיט. אָבער דער אַדוואָקאַט היינריך מאַרקס האָט נישט געוואָלט גיין אין די דרכים פון „די שוואַכע, דערשראַקענע ליטעראַטור־העלדן“, ווי דער יידיש־דייטשער פּובליציסט לודוויק בערגע אָדער ווי דער יידיש־דייטשער דיכטער היינריך היינע, וועלכע זענען אויך נאָך זייער שמד געבליבן גייסטיק־פאַרבונדן מיטן יידנטום און זיינע נויטן. דער יוסטיץ־ראַט מאַרקס האָט באַשלאָסן צו מאַכן אַ גאַנצע אַרבעט, שמדן זיך לַגמרי און אויף אייביק, עס זאָל ביי אים אין זיין משפּחה אפילו קיין זכר נישט בלייבן פון דער יידישער פאַרגאַנגנהייט.

נישט לייכט איז געווען די זאַך דורכצופירן ביז צום סוף. היינריך'ס פרוי, הענריעטע, האָט נישט געוואָלט אפילו הערן וועגן שמדן זיך. זי איז נישט געווען שטאַרק־פרום, אָבער זי האָט געלעבט און געאַטעמט מיט די דורות־לאַנגע טראַדי־ציעס פון דעם יידישן עבר. דאָס שמדן זיך פון איר געליבטן מאַן הערשל איז פאַר איר געוואָרן אַ טיפע טראַגעדיע. זי האָט נישט ליב געהאַט דאָס קריסטנטום און האָט פיינט באַקומען די דייטשן. נאָכן שמד פון הערשלען האָט זי כסדר געדראָט, אַז זי וועט נעמען די קינדער און אַנטלויפן פון שטוב. באַהאַלטענערהייט האָט זי פרייטיק־צונאַכטס, ערגעץ־וווּ אין אַ ווינקל, אָנגעצונדן די שבת־ליכט און געזאַגט טרויעריק די תפילה.

היינריך מאַרקס האָט ליב געהאַט זיין פרוי און האָט נישט געוואָלט צעשטערן זיין משפּחה־גליק. ער איז אָבער געווען אַנטשלאָסן דורכצופירן זיינס, צו שמדן די פרוי און די קינדער און אויף אייביק אַוועקצוגיין פון יידנטום. אַלס אַ מענטש פון אַ שטאַרקן באַראַקטער האָט ער זיין פלאַן און ווילן דורכגעפירט לאַנגזאַם אָבער מיט זיכערע, פעסטע טריט. ער איז געווען אַ גוטער פּסיכאָלאָג און האָט פאַרשטאַנען זיין טאַקטיק צו ענדערן און צוצופאַסן צו די באַדינגונגען, בכדי לַסוף צו דער גרייכן זיין ציל. „מיט געדולד און ענערגיע“, פלעגט ער זאָגן, „קאָן דער מאַן אַלץ דורכפירן ביי זיין פרוי!“.

אַמאָל אין דער יוגנט, איז היינריך מאַרקס געווען, ווי זיין עלטערער ברודער, דער ראַבינער שמואל מאַרקס, אַן אָנהענגער פון משה מענדעלזאָן און זיינע רע־פּאַרמען. ער האָט געטראַכט וועגן אַ פאַרבינדונג צווישן אַ מאַדערניזירטן יידנטום און דער פּילאָזאָפּיש־דעאיסטישער וועלט־אַנשוואַונג. שפעטער איז היינריך מאַרקס,

מיט דעם גאנצן דור פון געשמדטע יידן אין דייטשלאנד, אוועק צו דער פרעמדער דייטש־קריסטלעכער סביבה. קיין פרומער קריסט איז ער נישט געוואָרן און פון קיין קריסטלעך-קירכלעכע צערעמאָניעס האָט ער נישט געהאַלטן. ער איז געווען אַ פראָטעסטאַנט מער גייסטיק ווי טעאַלאָגיש, לויט דעם באַגריף פון דעם באַרימטן דייטשן קלאַסיקער א. ג. לעסינג. זיין דעאיסטיש־פילאָזאָפֿישע וועלט־אַנשוואַונג האָט זיך געשטיצט אויפן גרויסן פילאָזאָף עמנואל קאַנט און אויף די פראַנצויזישע שריפטשטעלער־דענקער וואָלטער און רוסאָ. היינריך מאַרקס האָט כסדר און אומעטום אונטערגעשטראַכן זיין קאָסמאָפּאָליטישע, אַלגעמיינ־מענטשלעכע ליבע.

אין דער ווירקלעכקייט, איז אָבער היינריך מאַרקס געווען אַ באַגרענעצטער דייטש־פרייסישער פּאַטריאָט. ער האָט פיינט געהאַט נאַפּאַלעאַנען און האָט אַפּאָ־טעאַזירט דעם אַלט־פרייסישן, מיליטאַריסטישן קעניג פרידריך דעם גרויסן. ער האָט גערעדט מיט פאַטאָס וועגן פרייהייט און דעמאָקראַטיע, אָבער גלייכצייטיק איז ער געווען אַ קעגנער פון דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע, און האָט פאַרהערלעכט דעם געמעסיקטן, פּסידאָ־ליבעראַלן פרייסישן רעזשים. פאַרבינדן שיינע ווערטער, וואָס פאַרפליכטן צו נאָרנישט, מיט רעאַלע מעשים, וואָס זענען פראַקטיש און נוצלעך, דאָס איז געווען די ווירקלעכע, ממשותדיקע לעבנס־הכמה און פילאָזאָפֿיע פון היינריך מאַרקס'ן. ער איז געווען אַ געבילדעטער, זייער פעאיקער מענטש, אָבער סיי זיין בילדונג און סיי זיינע פעאיקייטן האָט ער באַנוצט, בכדי צו דערגרייכן דאָס מאַקס־סימום פון פראַקטישן לעבן. אַלס אַ געבילדעטער מענטש און שאַרפֿזיניקער יוריסט האָט ער תמיד געפונען די נויטיקע, שיינע, ליטעראַרישע און פילאָזאָפֿישע רעטאָריק, בכדי צו באַפּוֹצן די רעאַלע, פראַקטישע טאַג־צוועקן.

די דאָזיקע לעבנס־פילאָזאָפֿיע, וואָס האָט באַזירט, פון איין זייט אויף בילדונג און פון דער אַנדערער זייט, אויף פראַקטישקייט, האָט דער יוסטיץ־ראַט מאַרקס באַמיט זיך איבערצוגעבן זיינע קינדער.

הנם ווייט פון יידישקייט, האָט זיך דאָך דער אַמאָליקער רבנישער־זון, הערשל־היינריך מאַרקס געהאַלטן טרוי ביים יידישן דין פון פרו ורבו. ניין קינדער האָט אים געבוירן זיין פרוי הענריעטע. בלוזי דער בכור האָט געטראָגן אַ יידישן נאָמען: משה דוד, די אַנדערע אַכט קינדער האָבן שוין באַקומען ריין־קריסטלעכע נעמען: זאַפֿיע, קאַרל, הערמאַן, הענריעטע, לואיזע, עמיליע, קאַראַלינע און עדואַרד.

פינף קינדער זענען געשטאַרבן זייער יונג. די דאָקטוירים האָבן געהאַלטן, אַז דאָס איז געשען צוליב שווינדזוכט. די יידן אין טריער האָבן זיך דערציילט, אַז דאָס איז געווען אַ נקמה פון פאַרשטאַרבֿענעם טרייערער רב שמואל מאַרקס, וועמענס יאָרן זענען אַזוי פרי אָפּגעשניטן געוואָרן צוליב הערשל'ס שמדן זיך.

פון היינריך מאַרקס דריי יינגלעך, זענען צוויי געווען גייסטיק אָפּגעשטאַנענע און ווייניק־אַנטוויקלטע, דאַקעגן קאַרל, דער צוקונפטיקער שעפּער פון מאַרקסיזם, האָט שוין אין די קינדער־יאָרן אַרויסגעוויזן אַ גרויסע גייסטיקע שאַרפֿקייט און טאַלאַנטירטקייט. אַלע האָפּענונגען פון פאַטער, דעם יוסטיץ־ראַט, האָבן זיך פאַר־בונדן מיט דעם קליינעם שוואַרץ־האַריקן און טונקל־אויגיקן קאַרל. אין אים האָט ער געזען דעם צוקונפטיקן יורש זיינעם און דעם אויספירער פון אַלע זיינע באַ־שרעבונגען און צילן.

פינפטער קאפיטל.

אין דער קינדער-שטוב און אויף דעם „מאַרקס-באַרג“.

דעם 5-טן מאי 1824 איז קארל מאַרקס אַלט געוואָרן זעקס יאָר. ס'איז געקומען די צייט צו שיקן אים אין דער שטאָט-שול, אין וועלכער ס'איז שוין געגאַנגען זאָפּיע, די מיט צוויי יאָר עלטערע פון אים שוועסטער. דער פּאָטער האָט ווידער אַמאָל אויסגענוצט די געלעגנהייט, בכדי לָאַנג און געדולדיק צוצורעדן זיין פרוי וועגן שמדן די קינדער.

ווי זעט עס אויס, האָט ער געמענהט, אז ער, דער פּאָטער, זאָל זיין אַן עוואַנר געלישער קריסט און די קינדער אין דער שול זאָלן פיגורירן „פון מאָזאַאישן גלויבן“! אָפּגערעדט דערפון, וואָס ער אַליין קאָן נישט מאַכן קיין ווייטערדיקע אַדוואָקאַטישע און געזעלשאַפטלעכע קאַריערע טאַקע צוליב דעם, איז דאָך די צוקונפט פון די קינדער אַלס יידן גאָר אַ שווערע. און מיט יעדן יאָר וועט די לָאַגע נאָך ערגער ווערן. די קינדער וועלן דאָך אויפּוואַקסן נישטיידן און נישט-קריסטן, נישט אַהין און נישט אַהער, אינערלעך צעבראַכן און פון ביידע וועלטן אָפּגעריסן. ער, דער פּאָטער, קאָן נישט מער צוריקגיין צום יידנטום, מוזן אַלזאָ די קינדער נאָכגיין זיין ביישפּיל. ס'איז נישטאָ און ס'קאָן נישט זיין קיין אַנדערער אויסוועג! די מאַמע זאָל טאָן, וואָס זי וויל, אָבער פאַרוואָס מאַכט זי אומגליקלעך די קינדער? אין לָאַנד וואַקסט דער אַנטיסעמיטיזם, עס קומען אפילו פאָר נייע יידן-פאַרפּאָלונגען. ווי קאָן אַן אמתע מאַמע פירן די אייגענע קינדער, צוליב איר עקשנות, אויפן וועג פון נויט און פּיין?

דער אַדוואָקאַט מאַרקס האָט ווייטער מיט עלאָקווענץ גערעדט: אָט שמדן זיך אפילו די בעסטע און געבילדעסטע יינגעלייט פון די פיינסטע, פרומסטע יידישע הייזער. וואָס פאַר אַ זין האָט עס צו בלייבן היינט אַ ייד, צו לייַדן פאַר אַ גלויבן פון וועלכן מ'האַלט נישט מער?

אָבער הענריעטע, זיין פרוי, האָט אים כמעט גאַרנישט געענטפערט אויף אַלע זיינע רייד, נאָר זי האָט ענערגיש געשאַקלט מיט דעם קאַפּ:
„ניין, איך וועל נישט דערלויבן אָפּצושמדן די קינדער!“.

היינריך מאַרקס האָט געזען, אז ער וועט דערווייל גאַרנישט פועלן ביי זיין ווייב. ער האָט זי שטאַרק ליב געהאַט, זי איז אַ שיינע און גוטע פרוי, מיט אַלע מעלות, אָבער זי איז גייסטיק אָפּגעשטאַנען, נישט געבילדעט און לעבט מיטן אַלטן עבר. אָט וווינט זי שוין אַזויפיל יאָרן אין דייטשלאַנד און זי קאָן אפילו נישט רעדן קיין דייטש אָן מיאוסע פעלערן. ס'איז פשוט אַ חרפה און אַ בושה פאַר לייט! אַ פרוי פון ניינצנטן יאָרהונדערט זאָל נישט אַריינקוקן אין אַ בוך אָדער אין אַ צייטונג! באיין בריה, איז דער גאַנצער ענין אָפּגעלייגט געוואָרן ביז צו האַרבסט, ווען ס'וועט זיך אָנהויבן דאָס נייע שול-יאָר. היינריך מאַרקס האָט ביי זיך באַשלאָסן, אז פון היינט אָן וועט ער כסדר און סיסטעמאַטיש, כמעט יעדן טאָג רעדן מיט זיין פרוי וועגן דער זאָך. ער מוז ביי איר פועלן, אז זי זאָל מסכים זיין אויף שמדן די קינדער. זיין אַדוואָקאַטישע אַמביציע איז געווען טיף פאַרלעצט: ווי איז דאָס מעג-

לעך, אז ער, וועלכער איז באַרימט אין טרױער און אין דער גאַנצער סביבה מיט זײן גרויסן רעדנער־טאַלאַנט און איבערצייגונגס־קראַפֿט, זאָל נישט קאָנען משפּיע זײן אויף דער דאָזיקער פּשוטער, ווייניק־געבילדעטער פּרוי? נײן, אויך דעם דאָזיקן „פּראָצעס“ מוז ער, פאַר יעדן פּרייז געווינען!

דער קליינער קאַרל האָט נישט אַלץ געהערט און נישט אַלץ פאַרשטאַנען פון די טענות צווישן טאַטע־מאַמע. ער איז געווען העכסט צופּרידן, וואָס זײן ערשטער שול־באַזוך איז דערווייל אָפּגעלייגט געוואָרן. קיין באַשעפּטיקונגען האָבן אים נישט געפּעלט, נישט אין דער קינדער־שטוב און נישט אויפן „מאַרקס־באַרג“. ער האָט קאַמאַנדעוועט מיט זײנע יינגערע ברודער און שוועסטער און געפירט ביר רמה זײן ממשלה צווישן דער חברה קינדער פון די שכנישע הייזער. זײן קאַפּ האָט געאַרבעט ביי טאַג און ביי נאַכט און אויסגעטראַכט די פּיינסטע שפּילערייען. קיין פּאַנטאַזיע האָט אים קיינמאַל נישט אויסגעפּעלט, און די קינדער זענען געווען ממש פאַרכשוּפּט מיט זײנע אײנפאַלן און דערציילונגען. ער האָט פון דער מאַמען געהערט אַ סך קינדער־מעשיות, ווּנדערבאַרע העלדן־געשיכטן, וועלכע ער האָט אין זײן פּאַנטאַזיע שנעל באַאַרבעט און באַפּוצט מיט נייע גאָר אינטערעסאַנטע און סענסאַציאָנעלע פּרטים. די מהנה אײגענע און פּרעמדע קינדער איז אים כּסדר נאַכגעלאָפּן און געבעטן זיך מיט תּחנונים: „קאַרליכען, דערצייל אונז נאָך אַ מעשהלע, ס'איז דאָך אזוי שיין און ווּנדערבאַר!“.

קאַרל האָט זיך געפּילט און געפירט צווישן די קינדער, ווי אַ מלך, און דוקא ווי אַן אַבסאָלוטער מאָנאַרך. אַ סך יאָרן שפּעטער פּלעגט ער זיך וויצלען, זאָגנדיק, אז אויף דעם „מאַרקס־באַרג“ האָט ער געהאַט מער מאַכט, ווי דער פּרייסישער מלך אין זײן לאַנד. דער דאָזיקער באַרג, אַ גאַנץ הויכער און שפּיציקער, איז געלעגן נישט ווייט פון דער בריקן־גאַס. דאָ האָט דער קליינער קאַרל מאַרקס געפירט מיט אַ פעסטער האַנט זײן ממשלה צווישן די צענדליקער קינדער, וואָס האָבן זיך טאַג־טעגלעך פאַרזאַמלט פון אַלע אַרומיקע הייזער און גאַסן. אײנשטימיק האָבן אַלע דעם באַרג געגעבן אַ נאָמען „מאַרקס־באַרג“. די קינדער האָבן געמוזט אויף קאַרלס באַפּעל אַרױפּקלעטערן און אַראָפּלױפּן פון באַרג, אין אַ שנעלן טעמפּאָ, און לױט אַ מילי־טערישער קאַמאַנדאָ. אויבן־אָן איז געשטאַנען דער קליינער מאַרקס און האָט דיריגירט, מעשה גענעראַל, מיט דער גאַנצער חברה.

די אָפּגעמאַטערטע קינדער האָבן דאָן געמוזט בשותפות עסן די קיכלעך, אָפּט ווייניק־אַפּעטיטלעכע און שמוציקע, וועלכע די קעכינס האָבן צוגעגרייט אונטער דער פּערזענלעכער אויפזיכט פון קאַרל, פון דעם מעל און צוקער, וואָס איז געהיים אַרויסגעטראָגן געוואָרן פון די הייזער. וויי איז געווען צו דעם קינד, וואָס האָט זיך אָפּגעזאָגט צו מאַכן די מיליטערישע קלעטערייען אָדער צו עסן די געשמאַקלאָזע קוכנס. אזאָ קינד האָט נישט מער געהאַט קיין צוטריט צום מאַרקס־באַרג, און קאַרלס „זשאַנדאַרמערײע“ האָט שוין גענוי אויפּגעפּאַסט, אז די דאָזיקע פאַרֱאָרטילטע קינדער זאָלן בלייבן מחוץ לַמחנה.

קאַרלס קינדער־צײט איז געווען זײער אַ גליקלעכע. די עלטערן האָבן אים שטאַרק ליב געהאַט און קיין שום זאַך נישט אָפּגעזאָגט. די מוטער פּלעגט זאָגן, אז קאַרל איז געבוירן געוואָרן אונטער דעם צײכן פון אַ גוטן מזל, אַלץ געלינגט אים און אַלץ וועט אים תּמיד אין לעבן געלינגען. די עלטערן האָבן אפילו טײלמאַל

געהאט זאָרנן וועגן כאַראַקטער פון געליבטן „קארלכען“, ער איז אַ סך מאל שווער געווען צו דערציען, אַ שרעקלעכער עקשן, תמיד איבערצייגט וועגן דער איר גענער גערעכטיקייט, געפירט זיך ווי אַן אַכטאַלוטער הערשער און גערעדט מיט אַ שאַרפן, באַפעלערישן טאָן. פאַרן פּאָטער האָט ער געהאַט דרך־ארץ, ער האָט אים אימפּאָנירט מיט זיין וויכטיקער שטעלונג צווישן מענטשן און מיט זיין בילדונג. די מאַמע איז פאַר אים געווען צו ווייך און צו נאָכגעבעריש, זי האָט אים ווי אַ שקלאַף, באַדינט בייטאַג און ביינאַכט, און האָט געוואַרט הכנע־הדיק אויף זיין יעדן ווונטש און באַפעל. די מאַמע האָט גערעדט אַ זייער שלעכטן דייטש און איז געזעסן באַשיידן, אַכיסל שעמעוודיק, ווען דער טאַטע האָט דערציילט אין אַ פּרעכטיקער שפּראַך און אין אַ געבילדעטער פּאַרם, וועגן דעם, וואָס טוט זיך אין טריער, אין דייטשלאַנד און אין דער גאָרער וועלט. די מאַמע האָט פאַר דעם קינד כּסדר איבער־געזערט: „דו זאָלסט האָרען דעם טאַטן, ער איז אַ גרויסער מענטש און אַ גוטער פּאָטער!“.

קארל מאַרקס האָט זיך פון דער קינד־ערייט צוגעוויינט צו קוקן אַרויף צום פּאָטער און אַראָפּ צו דער מאַמען. און אזוי איז עס ביי אים געבליבן דאָס גאַנצע לעבן. דער פּאָטער איז יונג געשטאַרבן (אין 1838), די מאַמע האָט דערלעבט אַ הויכן עלטער (געשטאַרבן אין י. 1863). די ביאָגראַפיע פון קארל מאַרקס'ן דער־ציילט אונז וועגן זיין ליבע און צוגעבונדנ־קייט צום פּאָטער און זי דערמאָנט כמעט גאָרנישט די מוטער. ווי עס שיינט, האָט קארל מאַרקס פון דער יוגנט־אָן ווייניק רעספּעקט און ליבע איינגעזאַפט אין זיך לנבי זיין פּשוטער און יידיש־לעכער מאַמע. דער פּאָטער האָט דעם קליינעם קארל דערצויגן אין אַ קולט צום ראַציאָנאַליזם און אוניווערסאַלער בילדונג, אין אַן אַפּאָטעאַזע פון שכל הישר און לאַגנישן וועלט־באַנעם. די מוטער איז ווייט געווען פון בילדונג און ראַציאָנאַליסטישער אויפֿסקלע־רונג, זי האָט דעם געליבטן זון געקאָנט געבן בלויז דאָס, וואָס זי האָט פאַרמאָגט: אַ וואַרעם האַרץ פון אַ יידישער מאַמע.

דער פּאָטער האָט קארלען אָפּגעצויגן פון יידנטום, די מוטער צום יידנטום. אָבער די השפּעה פון פּאָטער איז געווען אַ מאַקסימאַלע, בעת די השפּעה פון דער מאַמע איז געוואָרן אַ מינימאַלע. אין דעם דאָזיקן פּאַקט דאַרף מען זוכן דעם אייגנטלעכן שליסל צו דער שפּעטערדיקער באַציאָנונג פון קארל מאַרקסן צו יידן און יידנטום.

זעקסטער קאפיטל.

„העפֿ־העפֿ, שלאָגט די יידן!“.

בלויז אַ קורצע צייט, אין די ערשטע קינד־ערי־אָרן פון קארל מאַרקס, האָט זיין מוטער הענריעטע געהאַט אויף אים אַ געוויסע השפּעה. זי האָט געוועקט ביים קינד אַ שעפּערישע פּאַנטאַזיע מיט אירע פּאָלקס־מעשיות און ביבלישע דערציילונג־גען, זי איז מיטן קליינעם קארל אָפט געגאַנגען שפּאַצירן און האָט אים געוויזן די שיינקייט פון אַרומיקער נאַטור. די מאַלערישע סביבה פון דער אַלטער שטאָט

טריער, מיט אירע היסטארישע מאָנמענטן און פּרעכטיקע לאַנדשאַפּטן, האָט אַוונטס, ביים זון־אונטערגאַנג, פּאַרכאַפּט און פּאַרכישופּט מיט איר ווונדערבאַרן צויבער און פּיערדיקן ליכטיים, דאָס יונגע, פּרישע געמיט פון קלונגן, אויפּוואַקסן־דיקן קינד. די מוטער האָט דעם קליינעם קאַרל'כען געזונגען אין אַוונט, מיט אַ צאַרטער שטימע, האָלענדישע לידלעך און עפעס משונהדיקע, אַלטע ניגונים, איבער־גענומענע פון אַ דורות־לאַנגער ירושה. איר שפּראַך איז געווען אַ געמיש פון האָלענדיש און פון יידיש־דייטשן לשון, אָבער דאָס קינד האָט די מאַמע פּאַרשטאַנען, מער אינסטינקטיוו ווי מיט זיין יונגן שכל. נאָך דעם פּלוצלונגן, שטורמישן באַזוך פון דאַבינער שמואל מאַרקס אין יענער פּראָסטיקער נאַכט פון וויינאַכטן 1823, האָט קאַרל אַ פּאָר מאָל אויסגעפרעגט זיך ביי דער מאַמע, ווער איז דאָס געווען דער דאָזיקער משונהדיקער באַזוכער און פאַרוואָס האָט ער אַזוי ביז אויפן טאַטן געשריגן. די מוטער האָט זיך באַמיט אויפצוקלערן דעם נייגעריקן קינד וועגן דעם, וואָס איז דאָס אַ רב און וועלכע שטעלונג ער פאַרנעמט ביי יידן, און ביי דער גע־לעגנהייט האָט זי אויך דערמאָנט דעם זיידן לוי מאַרקס, דעם גרויסן געלערנטן און טרייערער רב, פון וועלכן מ'דערציילט זיך ביז היינט אין דער שטאָט און סביבה פאַרשידענע אינטערעסאַנטע זאַכן. דער קליינער קאַרל איז געווען דערשטוינט, ווען ער האָט געהערט פון דער מאַמע, אַז דער דאָזיקער באַרימטער זיידע איז שוין איבער צוואַנציק יאָר טויט. קאַרל איז צוגעשטאַנען צו דער מאַמע און גענומען בעטן, אַז זי זאָל גיין מיט אים אויפן אַלטן יידישן בית־עלמין, וווּ ס'געפינט זיך דער קבר און די מצבה פון זיידן. קאַרל האָט אַ פּאָר מאָל געזען ווי זיין מאַמע כענטשט ליכט פּרייטיק־צונאַכטס, און אַמאָל האָט אים די מאַמע געגעבן צו עסן אַ מצה און דער־קלערט, וואָס פאַר אַ יום־טוב ס'איז פּסח ביי יידן.

היינריך מאַרקס האָט מיט אַ גרויסער אומצופרידנקייט באַמערקט די יידיש־לעכע אויפפירונג פון זיין פּרוי. ווען קאַרל האָט אים אַמאָל געפרעגט וועגן דעם זיידן און זיין באַרימטקייט ביי די טרייערער יידן, איז דער פּאָטער שטאַרק ביז געוואָרן און האָט זיין פּרוי געמאַכט ביטערע פּאַרוורפן, וואָס זי פאַרדרייט דעם קינד דעם קאַפּ מיט „נאַרישקייטן“. ער האָט איר קאַטעגאָריש פאַרבאָטן צו רעדן מיטן קינד וועגן יידן און יידישקייט. זייט דעמאָלט, האָט היינריך מאַרקס ענערניש און סיסטעמאַטיש גענומען די דערציאונג פון זון אין זיינע הענט. ער איז מיט אים געזעסן שעהנלאַנג און האָט אים, אין אַ שיינער שפּראַך און בילדערישער פּאַרם, דערציילט וועגן דער גרויסער וועלט און וועגן די העלדישע געשטאַלטן, אַמאָליקע און היינטיקע, וואָס קעמפן פאַר פּרייהייט און גליק פון אַלע מענטשן, אָן אונטערשייד פון ראַסע און רעליגיע. הענריעטע האָט זיך טריטוויז צוריקגעצויגן צו איר הויז אַרבעט, וואָס איז נישט ליכט געווען ביי אַזאַ צאָלרייכער פּאַמיליע, און האָט די קינדער־דערציאונג איבערגעלאָזט דעם שטרענגן און ענערגישן מאַן.

באַרד זענען פּאַרגעקומען געשעענישן, וועלכע האָבן דער דערציאונג פון קאַרל'ען געגעבן אַ נייע, דעציירנדיקע ווענדונג. דאָס איז געשען אין צוזאַמענהאַנג מיט די אַנטיסעמיטישע פּאַרפאַלן אין טריער, וואָס זענען דאָ שוין לאַנג נישט פּאַרגעקומען. די טרייערער געשעענישן זענען געווען אַן אַפּקלאַנג פון דער אַנטי־יידישער העצע אין גאַנץ דייטשלאַנד. די דייטש־נאַציאָנאַליסטישע שטימונג, וואָס האָט פאַר־כאַפּט דאָס גאַנצע לאַנד בעת דעם „באַפּרייאונגס־קריג“ קעגן נאַפּאָלאָען, אין אָנהויב

פון יאָרהונדערט, איז איצט נישט שוואַכער געוואָרן, גראַד להיפך. דער פראַנצויזי-
שער שונא איז געווען באַזיגט, דער דייטשער נאַציאָנאַליזם האָט געזוכט אַ נייע
עקספּאַנסיע-מעגלעכקייט, בכרי אויסצולאָדן זיין אַגרעסיוון כוח. עס האָבן נישט
געפעלט אין דייטשלאַנד פּאָליטישע און עקאָנאָמישע פּאַסטאָרן, וואָס זענען אויסן
געווען צו שטופן די נאַציאָנאַליסטישע כוואַליע אין דער ריכטונג קעגן די יידן.
פאַר אַ סך אַגרעסיווע כוחות, וואָס האָבן זיך אָנגעזאַמלט אַ דאַנק דעם נאַציאָנאַליזם,
איז די יידן-העצע געוואָרן אַ מין מאַביליזאַציע, איידער מ'וועט איבערגיין צום
אַנגריף קעגן די אויסערלעכע שונאים. דער רעאַקציאָנערער פּרייסער מלוכה-רע-
זשים, וועלכער האָט בעת דעם „באַפּרייאַונגס-קריג“ צוגעזאַגט דעם פּאָלק ליבע-
ראַלע רעפּאַרמען און אַ קאָנסטיטוציאָנעלע דעמאָקראַטישע אָרדענונג, איז שטאַרק
באַאומרויאַקט געווען צוליב דער וואַקסנדיקער אָפּאָזיציע, און ער האָט מיט צו-
פּרידנקייט אויפגענומען די אַנטי-יידישע באַוועגונג אַלס אַ „בליץ-אָפּלייטער“ פאַר
דעם פּאָלקס-צאָרן. אין לאַנד האָט געבושעוועט אַ שווערער אַנאַר-קרויז, די פּויערן
זענען פאַראַרעמט געוואָרן, און אין די שטעט האָט מען איבערגעלעבט אַ ווירט-
שאַפּטלעכע דעפּרעסיע. עס האָבן זיך געטראָפּן רייכע יידן, וואָס זענען נאָך רייכער
געוואָרן ביים אויפּקוויף פון דאַרפישע גיטער און ביי אַנדערע ספּעקולאַציעס. דער
לעגענדאַרער, שטאַרק איבערגעטריבענער טומל אַרום דעם ריזיקן פאַרמעגן, וועלכן
דער פראַנקפורטער ייד מאיר אַנשעל ראָטשילד און זיינע יורשים האָבן געמאַכט אין
אַ קורצער צייט, האָט צערייצט דאָס ביזע בלוט פון דייטשן המון. אין פראַנקפורט
און אין אַנדערע שטעט אין דייטשלאַנד זענען פאַרגעקומען אַנטי-יידישע עקסצעסן.
מ'האָט מערדעריש געשלאָגן יידן און ראַבירט זייער האַב-און-גוטס. אומעטום זענען
די פּאַנראַם-געשעענישן באַגלייט געוואָרן מיט ווילדע געשרייען: „העפּ, העפּ, שלאַגט
די יידן!“ דאָס איז געוואָרן אַ שלאַכט-לאָזונג פון די אַנטיסעמיטישע כוּליגאַנעס.
אַ גרויסן אַנטייל אין די דאָזיקע אַנטי-יידישע געשעענישן האָבן גענומען די
דייטשע סטודענטן פון פאַרשידענע שולן און אוניווערסיטעטן, וועלכע זענען בזה
אופן טריי געבליבן זייער מיטלאַלטערלעכער טראַדיציע. למען האַמט מוז מען צוגעבן,
אַז אַ סך דייטש-קריסטלעכע שריפטשטעלער און געזעלשאַפּטלעכע טוער האָבן זיך
באַמיט אויפצוקלערן די דייטשע פּאָלקסמאַסן לטובת די פאַרפאַלגטע יידן. זייער
קאַמף איז געשטיצט געוואָרן דורך דעם באַרימטן יידיש-דייטשן שריפטשטעלער
לודוויק בערגע, וועלכער האָט אין אַ יאָר נאָך זיין שמדן זיך, גלייך אָנגעהויבן אַ
פאַרביסענע אַטאַקע קעגן די דייטשע אַנטיסעמיטן. מיט אַ גלענצנדיקן, פּאָלעמישן
טאַלאַנט האָט ער געשריבן זיינע צוויי מאַניפעסטן: (1) „פאַר די יידן“, (2) „דער
אייביקער ייד“. בערנעס לאָזונג: „דער אַנטיסעמיטום איז אַן אָפּגעשטאַנענער אויס-
דרוק פון שנאה און האָט נישט קיין צוקונפּט!“ איז געוואָרן דער קאַמף-רוף פון
גאַנצן ליבעראַלן לאַגער אין דייטשלאַנד.

די שטאַט טרייער און איר אומגעבונג איז געווען באַקאַנט מיט איר טאַלע-
ראַנטער, מענטשן-פּריינטלעכער באַציאָנונג צווישן קאַטאָליקן און נישט-קאַטאָליקן,
צווישן קריסטן און נישט-קריסטן. דער וויין, וועלכער איז זייט דורות געוואָרן דער
אייגנטלעכער פּרנסה-קוואַל פון דער באַפעלקערונג האָט שטאַרק משפיע געווען אויף
דער פּסיכיק פון די טרייערער מענטשן. פון אַלע תהילים-פּסוקים איז אַמבעסטן פאַר
זיי צוגעפאַסט געווען דער זאַץ: „וויין ישמח לכב אנוש“ (דער וויין דערפרייט דעם

מענטשלעכן געמיט). הערנדיק דעם דאָזיקן פסוק ציטירט פון די קלויסער־פריידי־
קער און גלחים, האָבן די ווייץ־פּויערן געהאַט שטאַרק הנאה. דאָס זענען געווען
פריילעכע, גוטמוטיקע, פריילעכע מענטשן.

און טראָצדעם, האָט די גיפטיקע אַנטיסעמיטישע אַגיטאַציע אויך דאָ געפונען
איר אָפּקלאַנג. סטודענטן, וואָס זענען פון די אוניווערסיטעטן געקומען אַהער אויף
וואַקאַנסן צו זייערע נאָענטע, האָבן איינגעפירט דעם נייעם מנהג נאָכצושרייען יידן:
„העפּ, העפּ, שלאָנט די יידן!“ ס'האָט שוין געטראָפּן, אַז שויבן זענען אויסגעהאַקט
געוואָרן אין יידישע הייזער און שטיינער זענען געפאַלן אויף יידישע דורכגייער.

אין אַ שיינעם, הייסן זומער־טאַג, ווען דער זעקס־יעריקער קאַרל מאַרקס איז
פון נאָענטן וואַלד צוריקגעגאַנגען אַהיים מיט זיין שוועסטער זאָפּיע, זענען זיי
באַפאַלן געוואָרן דורך אַ גרופּע פרעמדע שקצים'לעך. די לאַבּוּזעס האָבן זיך גע־
וואָרפּן אויף קאַרלען און געוואַלט אים דורכאויס אַרײַנשטופּן אין אַ קאַלּוּזשע־
וואַסער. קוים מיט צרות איז געלונגען קאַרלען און זאָפּיע זיך אַרויסצורײסן פון
די קליינע כּוּליגאַנעס, וואָס זענען זיי לאַנג נאָכגעגאַנגען און געזונגען דאָס פּאַפּו־
לערע סטודענטן־לידל:

„אַ יידעלע איז אין אַ וואַסער אַרײַנגעפאַלן,
האָבן אַלע זיין געשריי „איי־איי“ געקאָנט הערן,
און באמת, עס האָט טאַקע קיין סך נישט געפעלט,
אַז דאָס יידעלע זאָל „נעבעך“ דערטרונקען ווערן!“

אַהיימקומענדיק, האָבן די קינדער, בלאַסע און דענערווירטע, דערציילט די
עלטערן וועגן זייער פּאַסירונג. היינריך מאַרקס איז געוואָרן שרעקלעך אויפגערעגט,
אַ בלוטיקע רויטקייט האָט באַגאַסן זיין פנים. מיט אַ צאָרן האָט ער אָנגעקוקט זיין
פּרוי, ווי ער וואַלט געזאָגט: „זעסט דו, צו וואָס דו פירסט מיט דיין נאַרישער
עקשנות!“ הענריעטע איז געוואָרן שטאַרק צעטומלט, זי האָט גלייך פאַרשטאַנען,
אַז דאָס מאָל האָט זי פּולשטענדיק פאַרלוירן די שלאַכט.
אַ וואָך שפעטער האָט זיך אָנגעהויבן דאָס נייע שול־יאָר. היינריך מאַרקס האָט
גענומען אַלע זיינע קינדער און אָפּגעשמדט זיי אין איין טאַג. די מאַמע איז געבליבן
אין דער היים, מיט איר צער און מיט אירע ביטערע טרערן.

זיבעטער קאַפיטל.

דער געהיימראַט לודוויק פּאַן וועסטפּאַלן.

די דערמאָנטע שמד־צערעמאָניע איז פּאַרגעקומען דעם 26טן אויגוסט 1824.
דער אַדוואָקאַט היינריך מאַרקס האָט געפירט זיינע זיבן קינדער: זאָפּיע, קאַרל,
הערמאַן, הענריעטע, לואיזע, עמיליע און קאַראַלינע אין די אַלטע סט. מאַרטין־
קירכע, וווּ זיי האָבן אָנגענומען דעם קריסטלעך־לוצטעראַנישן גלויבן. בעת דער קירכ־
לעכער צערעמאָניע זענען אַנוועזנדיק געווען, אויסער דעם פּאַסטאָר און זיין געהילף,

אביסל נייגערדיקע פון דער גאס, און אייניקע נאָענטע פּאַרשטייער פון געריכטס-
וועזן אין טריער, צווישן זיי דער געהיימראַט פּאַן וועסטפּאַלן.

דער דאָזיקער פּרייסיש-קעניגלעכער האָפּראַט און געהיימראַט לודוויג פּאַן
וועסטפּאַלן איז געווען אין טריער די וויכטיקסטע און חשובסטע פּערזענלעכקייט.
ער איז געשטאַנען נאָענט צו די שפיצן פון די רעגירונגס-קרייזן אין טריערער באַ-
צירק, און האָט געהאַט אַ דעצידיירנדיקע השפּעה אויף דער אָרטיקער געריכטס-
אַדמיניסטראַציע. דאָס איז געווען אַ מענטש פון אַ גרויסער קולטור און טיפּער
בילדונג, סיי פון אַלטערטום און סיי פון די מאָדערנע וויסנשאַפטן. ער האָט גע-
ליענט אין אָריגינאַל די גריכישע און לאַטיינישע קלאַסיקער. דעם באַרימטן אַלט-
גריכישן דיכטער האָמער האָט ער אויסנווויניק ציטירט שעהנלאַנג. ער האָט אויך
אין אָריגינאַל געלייענט און אויפריכטיק פּאַרערט די פּראַנצויזישע ענציקלאָפּעדיסטן
און איז געווען זייער באַהאוונט אין דער ענגלישער ליטעראַטור און פּילאָזאָפּיע.
ער האָט געקאַנט אויסנווויניק איבערגעבן אויף ענגליש גאַנצע טיילן פון שעקספּיר'ס
דראַמען. זיינע געזעלשאַפטלעכע און פּאָליטישע אַנשוואַונגען האָבן זיך געשטיצט
אויף אַ הומאַניסטישן ליבעראַליזם, וואָס האָט אָפּגעוואָרפן קאָנטעראַריש יעדע ראַסן-
אָדער קלאַסן-דיסקרימינאַציע. דער אַרוואַקאַט מאַרקס איז געוואָרן זיין נאָענטער
פּריינט און פּאַרטרויטער הוידיאיינלייער. אויך די קינדער פון די ביידע פּריינט
האָבן זיך אָנגעהויבן חבּר'ן. קאַרל'ס עלטערע שוועסטער זאָפּיע איז געאַנגען אין
דער שול צוזאַמען מיט דער טאָכטער פון געהיימראַט, זשעני, וואָס האָט שפּעטער,
כידוע, חתונה געהאַט מיט קאַרל מאַרקסן.

קאַרל מאַרקס'נס שפּעטערדיקער שווער, לודוויק פּאַן וועסטפּאַלן האָט, ווי ס'איז
דערמאָנט געוואָרן, געהערט צו די שפיצן פון אָרטיקן אַדל און פּרייסיש-קעניגלעכער
ביוראַקראַטיע. אָבער ער האָט גאָרנישט געהאַט אין זיין טבע און פּירונג פון דעם פּרי-
צישיונקערישן שטאַלץ. דאָס איז געווען אַ רעזולטאַט, קודם-כל פון דורות-לאַנגע
טראַדיציעס, וועלכע האָבן דערציילט וועגן מוטיקע, רעוואָלוציאָנערע מעשים פון זיינע
אַבות. זיין פּאָטער איז געווען אַ באַוואוסטער גענעראַל און שעה פון אַן אַרמיי, וואָס
האָט זיך אויסגעצייכנט אינם קאַמף קעגן די חיילות פון פּראַנצויזישן קעניג לואי דעם
פּופּצנטן. ער האָט פאַר זיינע גלענצנדיקע מיליטערישע נצחונות באַקומען אַ סך
אויסצייכנונגען און דעם טיטל פון אַ גראַף. ער איז תמיד אויפגעטרעטן מיט אַ
גרויסער ווירדע קעגן די אַריסטאָקראַטישע מוחסים, וואָס האָבן אים אַרומגערינגלט,
און האָט ביי יעדער גלעננהייט שטאַלצירט מיט זיינע בירגערלעכע אַבות, וועלכע
זענען געפּאַלן ווי העלדן אין קאַמף פאַר פּרייהייט.

אויך זיין זון, דער געהיימראַט לודוויק פּאַן וועסטפּאַלן פלעגט מיט שטאַלץ
דערמאָנען איינעם פון די נאָענטסטע אַבות, וועלכער איז אין שאַטלאַנד פאַרברענט
געוואָרן אויף אַ שייטערהויפּן, ווייל ער האָט געקעמפט פאַר רעליגיעזער און געזעל-
שאַפטלעכער רעפּאָרמאַציע. אַן אַנדערער זידע איז געקעמט געוואָרן אויפן מאַרק
פון עדינבורג פאַר זיין בונט קעגן דער קעניגלעכער טיראַניע. שעהנלאַנג האָט לודוויק
פּאַן וועסטפּאַלן געקאַנט דערציילן גאָר אינטערעסאַנטע פרטים וועגן די דורות-
לאַנגע פּאַמיליע-טראַדיציעס אינם קאַמף פאַר גערעכטיקייט און פּרייהייט. ס'איז לכן
געווען פאַרשטענדלעך צו גלויבן, וואָס מ'האָט איבערגעגעבן אין טריער וועגן
דער יאָקאָבינישער פּאַרנאַנגענהייט פון געהיימראַט פּאַן פעסטפּאַלן :

ווען מיט דרייסיק יאָר צוריק, אין יאָר 1794, זענען די זיגרייכע און העלדישע חיילות פון דער גרויסער פראנצויזישער רעוואָלוציע אַריין אין טריער און אין אַנדערע שטעט פון רהיין־לאַנד, אין דער יונגער, ענטוויאָסטישער סטודענט לודוויק פאָן וועסטפאלן צוגעשטאַנען צו דער ראַדיקאַלער, רעוואָלוציאַנערער פּאַרטיי פון די פראַנצויזישע יאַקאָבינער. ער איז געשטאַנען בראש פון דער מחנה, וואָס האָט מיט התלהבות באַגריסט די אַרמיע פון רעוואָלוציאַנערן פראַנקרייך און האָט געהאַלפן צעברעכן די אַלטע, פאַרשימלטע אָרדנונג פון פּעאַדאַלער פּויערן־שקלאַ־פּעריי און קאַטויליש־קלעריקאַלער ממשלה. די דאָזיקע ענטוויאָסטישע רעוואָלוציאַ־נערע יוגנט האָט אין גאַנצן לאַנד אָרגאַניזירט „יאַקאָבינער־קלובן“ און איז געוואָרן דער טרייער אַוואַנגאַרד פון דער נייער רעליגיע פון פרייהייט און שכל, וועמענס טריומף מ'האָט שטורמיש געפיערט מיט טאַנץ, וויין און געזאַנג אונטער די גע־פלאַנצטע „פרייהייטס־בויםער“. באַלד זענען מיט חרפה פאַריאַגט געוואָרן די אַלט־דייטשע פירשטן מיט זייער גאַנצער פאַראַזיטיש־אַריסטאָקראַטישער הויף־קאַמאַרילע און צוזאַמען מיט זיי אויך די רעשטלעך פון דער אַמאָליקער „ווייסער“, קאָנטר־רעוואָלוציאַנערער פראַנצויזישער עמיגראַציע, וועלכע האָט אין רהיין־לאַנד יאָרן־לאַנג קאָנספּירירט קעגן דער פראַנצויזישער רעפּובליק.

שפּעטער, בעת נאַפּאָלעאָנ'ס ממשלה, און בעיקר נאָך זיין מפּלה, האָט זיך דאָ גלמרי געענדערט די שטימונג. אויך דער יונגער רעוואָלוציאַנער און פראַנצויזן־פריינט לודוויק פאָן וועסטפאלן האָט זיך געענדערט. אַ סך יאָרן זענען פאַרגאַנגען און אַ סך וואַסערן זענען דורכגעפלאָסן אין דעם גרויסן דייטש־פראַנצויזישן גרענעץ־טיך־רהיין. זייט מ'האָט געטאַנצט אונטער די „פרייהייטס־בויםער“ און געזונגען פראַנצויזישע יאַקאָבינער־לידער. מ'איז געוואָרן עלטער און ניכטערער און מ'האָט זיך אָפט געשעמט צו דערמאַנען די אַמאָליקע חטאת נעורים פון אויפברויזנדיקער „שטורם־און־דראַנג־יוגנט. אַ סך פון די אַמאָליקע דייטשע „יאַקאָבינער“ אין רהיין־לאַנד האָבן היינט פאַרנומען וויכטיקע פּאָסטנס אין דער פריישיש־קעניגלעכער אַד־מיניסטראַציע און זענען געוואָרן פאַרביסענע רעאַקציאָנערן און דייטש־נאַציאָנאַ־ליסטישע הורא־פאַטריאַרן.

לודוויק פאָן וועסטפאלן האָט צו זיי נישט געהערט, הנם, ווי געזאַגט, די נייע שטימונגען און די דריי יאַרצענדליקער, האָבן אויך אים שטאַרק געענדערט. אָבער ער האָט נישט געשפיגן קיינמאָל אויף זיין פאַרגאַנגענהייט און האָט זיך נישט געשעמט מיט זיין יונגלעכער רעוואָלוציאַנערער באַגייסטערונג. ער איז געוואָרן קעניגלעך־פרייסישער געהיימראַט און אַ גאָר וויכטיקע פּערזענלעכקייט אין דער רעגיר־ונגס־אַדמיניסטראַציע פון טרייער קרייז. דאָס האָט אים, פאַרשטענדלעך, פאַרפליכ־טעט צו זיין לאַיאַל און פאַטריאָטיש געשטימט. די אַמאָליקע, פאַנטאַסטיש־צעוואַק־סענע, לאַנגע האָר־לאַקן זענען געוואָרן שניירוויים, און דאָס יונגע, פייערדיקע האַרץ איז געוואָרן מיר און אָפּגעקילט. די געדאַנקען זענען איצט געווען געמעסיקטע און מיושבדיקע. אָבער געהיימראַט לודוויק פאָן וועסטפאלן האָט זיך געהיטן אַריינצור־פאלן אין אַן עקסטרעמער ריכטונג. ער איז געבליבן, ווי געזאַגט, אַ ליבעראַלער מיט עכטע, פרייהייטלעכע טראַדיציעס און מיט אַ טיפּער הומאַניסטישער ליבע צו אַלע מענטשן אַן אונטערשיד פון ראַסע און רעליגיע.

אדוואקאט היינריך מארקס איז געווען שטאלץ מיט זיין נאָענטער פריינטשאפט צו אזא וויכטיקער און איידעלער פערזענלעכקייט, ווי ס'איז דער געהיימראט פאן וועסטפאלן. ער איז געווען גליקלעך, וואָס זיין טאָכטער זאָפיע איז געוואָרן די נאָענטסטע און בעסטע חברטע פון געהיימראטס טאָכטער זשעני. זיין גליק איז געוואָרן נאָך גרעסער, ווען ער האָט זיך דערוויסט, אז זאָפיע האָט קארלען באַקענט מיט איר האַרץ־פריינדן זשעני און מיט דעם יינגערן זון פון געהיימראט, עדגאַר. היינריך מאַרקס האָט זיין זון קארלען צוגעזאָגט, אז ווען ער וועט אַהיימברענגען צום סוף פון שול־יאָר אַ גוטן צייגניש, וועט ער דערפאַר מיטגיין מיטן פאָטער אויף אַ באַזוך צום געהיימראט פאן וועסטפאלן.

די מוטער, הענריעטע מאַרקס, איז געבליבן אין איר איינזאַמקייט און געדריק־טער שטימונג. עס האָט זי ווייניק געפרייט די קאַריערע פון מאַן און דאָס גליק, וואָס האָט אים געטראָפן מיט דער נאָענטער פריינטשאפט פון געהיימראט פאן וועסטפאלן. אין די זעלענע פרייע שעה'ן, איז זי געזעסן פאַרטראַכט, און האָט געקוקט, ווי פאַר־חלומ'ט, אויף די ווייטע האַריוואָנטן. פרייטיק־צורנאַכטס פלעגט זי באַהאַלענענער־הייט, ווי קאָנספיראַטיוו, בענטשן ליכט אין די שבת־דיקע אַלמע קופערנע לייכטער, די דורות־לאַנגע ירושה פון אירע אבות. אַ גאַנצע וואָך האָט זי די שבת־לייכטער גע־האַט באַהאַלטן אין קעלער. איר מאַן האָט שוין נישט איינמאַל פאַרלאַנגט, אז זי זאָל די לייכטער פאַרקויפן אָדער אוועקשענקען. אַמאָל זענען די דאָזיקע קופערנע לייכ־טער, אַ פּרעכטיק קונסט־ווערק פון האַלענדישע מייסטער, געשטאַנען אויבן־אָן און מ'האַט זיך מיט זיי נישט געדאַרפט שעמען. מאַדאַם הענריעטע האָט געדענקט, ווי נאָך דער חתונה מיט דעם ראַבינער־זון הערשל מאַרקס, זיינען זיי געשטאַנען אין עס־צימער, און אַ פרייד האָט פון זיי געשטראַלט סיי אין די שבתים און סיי במשך דער וואָך. שפּעטער זיינען די לייכטער אַריבער אין אַ זייטיק, באַהאַלטן צימער. נאָך הערשל'ס שמד'ן זיך, האָט מען זיי אוועקגעשטעלט אין קיך, און איצט ליגן זיי אינם נאַסן קעלער, צווישן דעם פאַרשימלטן אַלט־וואָרג.

הענריעטע מאַרקס איז געווען אַ פשוטע, יידישע פרוי, זי האָט זיך זיכער נישט פאַרשטאַנען אויף סימבאָליסטיק, אָבער ס'איז איר געווען לגמרי קלאָר, וואָס עס באַדייט די דאָזיקע וואַנדערונג און בהדרגה־דיקע דעגראַדאַציע פון די קופערנע שבת־לייכטער, דער טייערער ירושה פון אירע זיידעס און באַבעס. מיט אַלע אירע שוואַכע כחות האָט זי זיך געקלאַמערט אין די דאָזיקע שבת־דיקע לייכטער, וואָס זיינען פאַר איר געוואָרן אַ סימבאָל פון יידנטום.

הענריעטע איז נישט געווען זיכער ביי זיך, צי וועלן איר נאָך לאַנג סטאַיען כחות צום קאַמף קעגן דער נייער, פּרעמדער סביבה. דאָס האָט איר וויי געטון און האָט אַרומגענומען איר נשמה מיט אַ טיפן צער. און עס האָט זי באַמזת זייער ווייניק געפרייט, ווען דער מאַן איז אין אַ געוויסן פרייטיק־צורנאַכטס געקומען אַ היים אַ צעשטראַלטער פאַר שמחה, צוליב דעם, וואָס דער געהיימראט לודוויק פאן וועסטפאלן האָט צוגעזאָגט צו מאַכן ביי זיי אַ באַזוך אין שטוב. היינריך מאַרקס און זיינע זיבן קינדער זיינען געווען אויסער זיך פאַר שמחה און גליק. די מוטער האָט אָבער נישט פאַרשטאַנען, וואָס די דאָזיקע שמחה באַדייט.

אכטער קאפיטל

„GALILEE VICISTI!“ „גלילייער, דו האסט געזיגט!“.

דער ערשטער, און דוכט זיך, אויך דער לעצטער באזוך פון געהימראט פאן וועסטפאלן ביים אדוואקאט מארקס, אין זיין וווינונג אויף דער ברוקן-גאס, איז גע- שטאנען אין צוזאמענהאנג מיט די נאָענטע געשעענישן אין געריכטס-וועזן פון טריער. לויט אַ פאַררעדענונג פון בערלין האָבן אַלע אַדוואַקאַטן פון טריער קרייז געדאַרפט שאַפן אַ באַזונדערע יורדיש-געזעלשאַפטלעכע קאַרפּאָראַציע מיט אַ גע- וויילטן פּאַרזיצער בראש. דער געהימראט האָט געהאַט בדעה אַרויסצושטעלן און דורכצופירן די קאַנדידאַטור פון הינריך מאַרקס'ן אויף דער דאָזיקער וויכטיקער און כּבּוד'דיקער פּאַזיציע. אויך אַנדערע, גאָר דעצידירנדיקע ענדערונגען זענען געווען פּאַרויסצוועזן פאַר דער נאָענטסטער צייט, און דער געהימראט האָט זיך געוואָלט באַ- ראַטן מיט זיין איבערגעגעבענעם פּריינט. צוליב דער וואַקסנדיקער, לעצטנס, אין בער- ליין, רעאַקציאָנערער שטימונג, איז די לאַגע פון געהימראט פון וועסטפאלן געוואָרן אַ שווערע. מ'האַט געקוקט קרום אויף זיינע מאָדערנע, ליבעראַלע אַנשוואַונגען און פּירונג. די אַמאָליקע צייטן, נאָך נאַפּאָלעאָנ'ס מפּלה, ווען מ'האַט אין בערלין פאַר- שטאַנען, אַז אין די נייבאַקומענע היינלאַנד-פּראָווינץ מוז מען שיקן די בעסטע און געבילדסטע באַאַמטע, האָבן זיך געענדיקט. נייע שאַרפע, אויטאָקראַטישע טענ- דענצן האָבן באַהערשט דעם הויף און די רעגירונג פון פּרייסישן מלך פּרינץ וויל- העלם דעם דריטן. דאָס איז געווען דער פינצטערער גייסט פון עסטרייכישן קאַנצלער מעטערניץ, דעם אויבערשטן אַפּטרופּוס און פאַרביסענעם שומר פון דער אייראָ- פעאַישער רעאַקציע. דער געהימראט פּאָן וועסטפאלן האָט זיך אפילו געקאַנט שטיצן אין בערלין אויף אַ מעכטיקן פּראָטעסטאָר. דאָס איז געווען דער פּירנדיקער פּרייסי- שער מיניסטער האַרדענבערג, וועלכער האָט זיך באַצויגן צו אים מיט פּריינטשאַפט און אַכטונג. אָבער די צייטן זיינען געוואָרן אומזיכערע און אויך די מאַכט פון האַר- דענבערג איז געווען באַדראָט.

ביי דער דאָזיקער לאַגע, האָט הינריך מאַרקס גענומען ווידער אַמאָל איי- טענה'ן מיט זיין פּרוי, אַז זי זאָל ענדלעך איבערייסן מיטן יידנטום און אָננעמען דעם גלויבן פון איר מאַן און קינדער. מ'איז אין בערלין שטאַרק נישט-צופרידן, האָט ער כּסדר געמאַכט זיין פּרוי פּאַרוורפן, וואָס אַ פּראָמינענטער פּרייסישער יוריסט און געריכטס-פּאַרשטייער האָט אַ פּרוי אַ יידישקע. דאָס קאָמפּראָמיטירט אים און שטערט זיין ווייטערדיקע קאַריערע. אויך די קינדער וועלן דערפון לידן. ווי לאַנג איז דער שיעור צו בלייבן אַזוי איינגעשפּאַרט און האַלטן זיך ביי אַ נאַרישער פּאַ- נאַטישקייט. עס מוז דערצו נעמען אַ סוף!

פּרוי הענריעטע האָט גאַרישט דאַרויף געענטפערט. זי האָט שטיל געזיפּצט און איז געוואָרן נאָך בלאַסער און טרויעריקער, ווי ביז איצט. זי האָט זיך געפילט שוואַך און אומבאַהאַלפן. וווּ זאָל זי זוכן הילף און כּח אין איר קאַמף? דער מאַן און די קינדער ווערן איר, מיט יעדן טאָג אַלצמער פּרעמדער און אומפּריינטלעכער. זי איז איינזאַם און מאַכטלאָז. אָבער פון גיין אין קירך און לאָזן זיך שמד'ן, האָט זי וויי-

טער נישט געוואָלט הערן. היינריך מאַרקס האָט בשום אופן דאָס נישט געקאָנט ביי איר פּוּעל'ן, נישט מיט גוטע רייד און נישט מיט בייזע ווערטער. באַין ברירה, איז ער געווען אַנטשלאָסן צו וואַרטן אויף אַ נאָענטע, גוטע געלעגנהייט, וועלכע וועט אים העלפֿן דורכצופירן זיין ווילן ביי דער אייגענשאַפֿטער פּרוּי. ווידער האָט אים דער מזל צוגעשפּילט מיט אַן אַנטיסעמיטישן אינצידענט, וועלכער האָט דאָסמאָל פּאַסירט מיט קאַרלען אין דער שול.

ס'איז שוין כמעט פאַרגאַנגען אַ יאָר, ווי קאַרל האָט אָנגעהויבן גיין אין דער פּאַלקסשול. ער האָט זיך גוט געלערנט און די נייע סביבה איז אים געוואָרן נאָענט און אינטערעסאַנט. איין זאך האָט אים אָבער וויי געטאָן: די שול־קאַלעגן האָבן זיך ווייניק מיט אים געהאַרט, און צווישן זיי און אים איז געשטאַנען עפעס אַ וואַנט, וועלכע ער האָט נישט געקאָנט דורכברעכן. קאַרל מאַרקס האָט זיך באַמיט צו זיין אַ גוטער קאַלעגע און שפּיל־חבר. אפשר צוליב דעם טאַקע האָט מיט אים פּאַסירט דער פּאַלגנדיקער אינצידענט :

ס'איז געווען אין אַ הייסן זוניקן טאָג, אויף דער לעצטער שעה, ווען אַלע אין קלאַס זענען שוין געווען מיר און פאַרמאַטערט. דאָסמאָל איז די לעצטע לעקציע געווען — די דייטשע געשיכטע, וועלכע די שילער האָבן נישט שטאַרק ליב געהאַט צוליב דעם אַלטן, אויפגערעגטן פּראָפּעסאָר. זיין אופן פון לערנען איז געווען נודע און פּעדאַנטיש, און די תלמידים האָבן תמיד אויפגענומען זיינע רייד ווי אַן אָפֿ־קומעניש. גראָד האָט ער וועגן עפעס אויסגעפרעגט קאַרל'ס שכן, אַ לעבעדיקן און לוסטיקן יונגמאַש, וועלכער האָט אָבער מער געהאַלטן פון פּויגל־און־פּישי־כאַפּן ווי פון דייטשער געשיכטע. דער אויסגעפרעגטער שילער האָט קיין אַנונג נישט געהאַט וועגן דעם, וואָס דער פּראָפּעסאָר פּרעגט אים, און איז געשטאַנען אַ צעטומלטער און הילף־לאָזער. שטיף האָט ער גענומען זיך בעטן:

„קאַרל, העלף מיר, זאָג מיר אונטער!“

קאַרל האָט נישט געוואָלט און נישט געקאָנט אָפּזאָגן זיין שכן די דאָזיקע חבר'־שע הילף. גראָד אין דער דייטשער געשיכטע איז ער געווען אַ זייער גוטער תלמיד. ער האָט אָנגעהויבן שטיף אונטערזאָגן דעם צעטומלטן שכן. אָבער שוין איז דער בייזער זקן, דער פּראָפּעסאָר, געשטאַנען ביי זייער באַנט (און גאָט אַליין ווייסט, ווי ער האָט געקאָנט מאַכן אַזאַ שנעלן שפּרונג פון דער קאַטעדראַ!) און האָט אַן אויפ־גערגטער געשריגן:

„מאַרקס, וואָס מיינסט דו, אַז דו ביסט ביי דיין ייִדישער מאַמע אין דער היים. דאָ איז נישט קיין חדר פון דיין זיידן, דעם ראַבינער, נאָר אַ קריסטלעך־דייטשע שול!“

אַ בלאַסער, מיט טרערן אין די אויגן, איז קאַרל מאַרקס אַהיימגעקומען. ס'איז געווען מיטאַנס־צייט און די עלטערן זיינען שוין געזעסן ביים טיש. קאַרל האָט גלייך דערציילט וועגן דעם, וואָס האָט מיט אים פּאַסירט אין דער שול. די עלטערן זיי־נען געוואָרן צוליב דעם פּאַרפּאַל אַזוי אויפגערגט, אַז זיי האָבן מער נישט געקאָנט עסן. היינריך האָט באַלד באַשלאָסן אויסצונוצן די געלעגנהייט, בכדי צו צווינגען זיין פּרוּי נאָכצוגעבן ענדלעך זיין ווילן און שמד'ן זיך. אויך קאַרל האָט גענומען קוקן אויף זיין אָרעמער מאַמע מיט אַ בייזקייט. אים איז קלאָר געוואָרן, פאַרוואָס די שול־קאַלעגן ווילן זיך מיט אים נישט חבר'ן און מיידן אים אויס. אַלץ צוליב

זיין ייִדישער מאַמע! קאַרל איז געוואָרן זייער עמפּינדלעך און גערוועאיש, ביינאַכט איז ער שלעכט געשלאָפּן און עס האָבן אים באַאומרואַיקט שווערע חלומות. אין אַ פּאַר טעג שפּעטער, האָט קאַרל ווידער אין דער שול געהאַט אַ געשעעניש, וואָס איז אים לאַנג פאַרבליבן אין זכרון. פאַר דעם געמיט פון אַ זיבן־יעריקן קינד איז דאָס באמת געווען אַ שווערע וואָך!

דאָסמאָל האָט עס פאַסירט בעת דעם רעליגיע־אונטעריכט. קאַרל האָט געמוזט זיין אָנוועזנדיק אויף די לעקציעס פון קריסטלעך־לױטעראַנישער רעליגיע. די גרעס־טע מערהייט פון די שילער איז געווען, פאַרשטענדלעך פון קאַטוילישן גלױבן, און האָט זיך געלערנט רעליגיע ביים שטאָטישן גױסטלעכן, אַ דיקן גלח פון נידריקן וווקס. דער לערער פון פּראָטעסטאַנטיש־לױטעראַנישער רעליגיע איז דאַקעגן געווען אַ הוי־כער און דאַרער פּאַסטאָר. ער האָט זיין באַרוף גענומען זייער ערנסט, און איז אויסן געווען די קליינע גרופּע פון זיינע תלמידים, צווישן וועלכע עס איז אויך געווען קאַרל מאַרקס, צו פאַראינטערעסירן מיט זיין לימוד. ער פלעגט דערציילן שיינע מעשיות פון אַלטן און נייען טעסטאַמענט.

אין דערמאָנטן טאָג, האָט דער פּאַסטאָר באַריכות זיך אָפּגעשטעלט אויף דער פּערזענלעכקייט פון באַרימטן רוימישן קיסר יוליאַנוס אָפּאָסטאַט, וועלכער איז, כידוע, דערצויגן געוואָרן אין דער קריסטלעכער אמונה, אָבער האָט זיך שפּעטער פאַרבענקט נאָך דעם אַלטן רוימיש־נאַציאָנאַלן, געצנדינערישן גלױבן און איז אַוועק פון קריסטנטום. די קריסטלעכע קירכע האָט דאָס אים קיינמאָל נישט געוואָלט מוחל זיין, און צו זיין נאָמען יוליאַנוס האָט זי תמיד צוגעגעבן דעם ביינאַמען אָפּאָסטאַט, ד.ה. הכופר — אָפּטריניקער. דער קיזער יוליאַנוס, וועלכער האָט געלעבט אַן ערך 350 יאָר נאָך דער אָנגענומענער ערע, איז דערהרג'ט געוואָרן בעת אַ שלאַכט קעגן די געפּערלעכע שונאים פון דער רוימישער אימפּעריע, די אַזאַטישע שבטים פּאַרטן. פאַרשטענדלעך, אַז די קריסטלעכע היסטאָריקער האָבן אין דעם געזען גאָט'ס שטראַף פאַר דעם קיזער'ס פאַראַט גנבי ישׁו'ס גלױבן. די קירכלעך־קריסטלעכע היסטאָריאָג־גראַפיע האָט איבערגעגעבן פון דור צו דור די לעגענדע, אַז בעת יוליאַנוס איז אויפן שלאַכטפּעלד געלעגן שווער פאַרווונדעט, האָט ער דערזען פאַר זיך דעם צלם און דאָס בילד פון ישׁו, און פּאַלנדיק אויף זיינע קני, האָט דער קיזער שטאַרבנדיק געמורמלט: "GALILEE VICISTI!" („גלילייער, דו האָסט געזיגט!")

דער פּאַסטאָר האָט די דאָזיקע געשיכטע דערציילט זייער איינדרוקספול, מיט אַן אַנטשפּרעכנדיקן מוסר השכל, און די קינדער זענען געווען שטאַרק גערירט פון זיינע ווערטער.

ביינאַכט האָט קאַרל מאַרקס נישט געקאָנט שלאָפּן. עס האָבן אים כסדר געפּיר־ניקט שווערע און משונה'דיקע חלומות. ער האָט געזען דעם זידן, דעם אַלטן טרייע־רער ראַבינער, ווי ער איז אַרויס פון קבר אויפן ייִדישן בית־עלמין און גייענדיק צוזאַמען מיט זיין זון, דעם ראַבינער שמואל מאַרקס, וועלכער האָט זיך פלוצלינג אויך באַוווּזן, האָט ער גענומען שרייען צו אים, צו קאַרל מאַרקס': „וױועט דיך אָפּשטודי, אָבער געדענק, דו ביסט אַ ייד און וועסט אַ ייד בלייבן. דער שאַטן פון זיינע רבישע זיידעס וועט דיר נאָכגיין דאָס גאַנצע לעבן!"

קאַרל האָט זיך אויפגעוועקט, אַ דערשראָקענער און אַ באַגאָסענער מיט שווייס. ווען ער איז ווידער איינגעשלאָפּן, האָט אַ נייער, שווערער חלום אים באַאומרואַיקט.

נאָענט צום בעט איז געשטאַנען דער פּאַסטאָר און צו אים האָבן זיך דערנענטערט די ביידע רבנים, דער זיידע און דער פעטער, און אַלע צוזאַמען האָבן אויסגעשטרעקט זייערע הענט און געשריען אין איין קול: "GALILEE VICISTI!"

קאַרל האָט געציטערט אויפן גאַנצן קערפּער און געוויינט אין שלאָף פאַר פחד. די מאַמע איז אַ דערשראָקענע צוגעקומען צו זיין בעט און האָט זיך באַמיט צו באַרואַיקן איר זון. זי איז נישט אַוועק פון בעט, ביז סוף-כל-סוף ס'איז שוין גע-וואָרן העלער טאָג, און קאַרל איז פעסט איינגעשלאָפן.

ניינטער קאַפיטל.

א יידישע מאַמע.

דער אַדוואָקאַט היינריך מאַרקס איז געגאַנגען צום דירעקטאָר פון דער שול, וווּ זיין זון קאַרל האָט זיך געלערנט, און האָט פאַרלאַנגט, אַז מ'זאָל דעם לערער פון דער דייטשער געשיכטע צוציען צו פאַראַנטוואָרטלעכקייט פאַר זיינע אַנטיסעמיטישע רייד. דער דירעקטאָר האָט זיך אַנטשולדיקט פאַר דעם אַדוואָקאַט און צוגעזאָגט צו באַשטראָפן דעם לערער. ער האָט זיין וואָרט געהאַלטן, הגם די שטראַף איז גע-ווען אַ זייער קליינע צוליב דעם הויכן לעבנס-אַלטער פון לערער און אין צוזאַמען-האַנג דערמיט, וואָס סיי-וויסן האָט זיך דער פּראָפּעסאָר געגרייט צו גיין אויף עמעריטור.

מיט דעם איז דער פיינלעכער אינצידענט, וועלכער איז באַקאַנט געוואָרן אין דער גאַנצער שטאַט, דערליידיקט געוואָרן פאַר די שול-אינסטאַנצן. אָבער דער יונגער קאַרל מאַרקס האָט דאָס לאַנג און מיט ווייטיק געדענקט. ער איז אינגאַנצן גע-ווען דערשיטערט צוליב דעם אַנטיסעמיטישן פאַרפאַל און איז ערנסט קראַנק גע-וואָרן. אַ פּאָר וואָכן האָט ער געהאַט הויכע טעמפּעראַטור און איז געלעגן אין בעט. ביי טאָג און ביי נאַכט האָט ער גערעדט פון היץ און איז געווען באַאומראַיקט פון קאַשמאַרנע חלומות. דער הויז-דאָקטאָר האָט די עלטערן געטרייסט, אַז דאָס איז נישט מער ווי אַ פּאַריבערגייענדיקע שוואַכקייט, וואָס איז געקומען צוליב מידקייט און פּסיכישע איבערלעבענישן. ער האָט געהייסן קאַרלען זיך אָפרוען אַ פּאָר וואָכן און היטן זיך פאַר יעדער אויפּרענגונג.

היינריך מאַרקס האָט אויסגענוצט די געלעגנהייט און איז ענערגיש צוגעשטאַ-נען צו זיין פרוי מיט ביטערע טענות און פאַרווורפן, הלמאי זי מאַכט דאָס קינד אומגליקלעך מיט איר, "נאַרישער פירונג". זי זעט דאָך באַשיינפערלעך, צו וועלכע רעזולטאַטן דאָס ברענגט! היינריך איז אַרומגעגאַנגען אין שטוב אַ פאַרכמורעטער און האָט זיך כסדר געבייזערט. ער, דער רואיקער און גוטער מאַן, איז נישט געווען פשוט צו דערקענען. ס'האָט אים אין שטוב גאַרנישט מער געפאַלן און אַלץ האָט אים אויפגערעגט. פּלוצלינג האָט ער גענומען שרייען און דראַען זיין פרוי, אַז אויב זי וועט נישט גלייך גיין מיט אים צום פּאַסטאָר און אָננעמען דעם קריסטלעך-

לומטראנישן גלויבן, וועט אלץ איצט נעמען א סוף. ער וועט זיך מיט איר גט'ן און פון איר אוועקגייען צוזאמען מיט די קינדער.

הענריעטע האָט ווייניק וואָס געענטפערט און כסדר געוויינט. זי האָט געזען און געפילט, אז איצט מוז זי זיך אַנטשיידן: אָדער צו ווערן אַ קריסטין און בלייבן מיטן געליבטן מאַן און מיט די טייערע קינדער, אָדער מאַכן אַ סוף צו איר פאַמיליע-לעבן, בלייבן טריי דעם גלויבן פון אירע אבות, אָבער פאַרלירן אויף אייביק דעם מאַן און די קינדער. הענריעטע האָט געזען און מיט אַ טיפן שמערץ פעסטגעשטעלט, אז אויך די קינדער קוקן אויף איר קרום און טראַגן אין האַרצן אַ בייזקייט אויף דער איינגעשפאַרטער מאַמע. ס'האָט איר אַרומגענומען אַ שוידער און אַ פחד, ווען פאַר אירע אויגן איז געשטאַנען דאָס בילד פון אַ פרוי, אַן איינזאַמער און פון אַלע פאַרלאָזענער. זי האָט מער נישט געהאַט קיין כוח צו קעמפן, צו שמעלן אַ ווידער-שטאַנד, צו ריזיקירן מיט אירע ליבסטע און נאָענטסטע.

הענריעטע איז געווען מורא'דיק פאַרצווייפלט און האָט נישט געזען קיין אַנדרערן אויסוועג, ווי צו קאַפיטולירן פאַר דעם ווילן פון איר מאַן און אירע קינדער. זי איז געווען אַ יידישע מאַמע מיט אַלע מעלות און חסרונות, און האָט איצט אַלץ מקריב געווען אויפן מזבח פון איר פאַמיליע-גלויק.

אין איר פאַרצווייפלונג און געבראַכנקייט האָט הענריעטע זיך נאָך געכעטן ביי איר מאַן: גוט, זי וועט אַלץ טון, וואָס ער פאַרלאַנגט פון איר, נאָר זאָל ער איר לאָזן נאָך אַ פאָר חדשים, בכדי צוצוגרייטן זיך און באַהערשן איר אָנגעווייטיקטן געמיט. היינריך האָט מסכים געווען, און הענריעטע האָט זיך געטרייסט, און גע-האַפט נאָך אויף אַ נס: אפשר וועט דאָך במשך די פאָר חדשים געשען אַ ווונדער און די שמד-גזרה וועט בטל ווערן.

קאַרל'ס געזונט-צושטאַנד איז אַ סך בעסער געוואָרן און דער דאָקטאָר האָט צוגעזאָגט, אז באַלד וועט ער ווידער קאָנען גיין אין דער שול. צום קראַנקן חבר איז אָפט אַרױנגעקומען זײַן שול־קאַלענע עדגאַר, דער זון פון געהױמראַט פּאָן וועסט-פּאַלן. דאָס איז געווען אַ שטאַרקער און מוטיקער חברה־מאַן, תמיד לוסטיק און לע-בעדיק, פול מיט פייער און פאַנטאַזיע. דער געהױמראַט האָט אים שטאַרק ליב גע-האַט, ווייל ער האָט אים דערמאַנט זײַן אייגענע ראָמאַנטישע יוגנט. עדגאַר איז גע-ווען איינער פון די ווייניקע שול־קאַלענען, וואָס האָבן זיך געחבֿר'ט מיט קאַרלען. ער האָט קאַרלען ליב באַקומען און מקרב געווען גראָד דערפאַר, ווייל אַנדערע האָבן אים אויסגעמיטן.

עדגאַר וועסטפּאַלן איז געווען אַ מין להכעיס'ניק און דאָס איז ער געבליבן, אין אַ געוויסער מאָס, זײַן גאַנץ לעבן. קאַרלען האָט ער אָפט דערציילט וועגן זײַנע פאַנטאַסטישע פּלענער, פון ווייטע רײזעס און פון וועלט־באַרימטע מעשים. ווי קאַרל, האָט אויך ער ליב געהאַט צו דערציילן ווונדערבאַרע געשיכטעס און צו באַצויבערן מיט דעם די צוהערער. און ווען זײ ביידע, קאַרל און עדגאַר, האָבן אָנגעהויבן צו דערציילן, איבערשטייגענדיק איינער דעם אַנדערן מיט פאַנטאַזיע־שווינג און מיט פּאָעטישער שילדערונג, איז די פאַרזאַמלטע אַרום זײ יונגוואַרג געשטאַנען געדול־דיק שעהנ'לאַנג און האָט מיט התפעלות געשלאָנגען יעדעס וואָרט.

איינמאָל האָט עדגאַר מיטגענומען מיט זיך זײַן שוועסטער זשעני, וואָס איז גע-

ווען, ווי געזאגט, די גאָענסטע האַרץ־פּרײַנדין פון קאַרל'ס עלטערער שוועסטער זאָר פּיע. זשעני האָט געברענגט דעם קראַנקן קאַרל בלומען און אַ פּעקל צוקערלעך. קאַרל איז געווען זייער צופרידן און דאַנקבאַר צוליב איר באַזוך. ער האָט זשעני שטאַרק לײַב באַקומען. און ווער האָט זי דען נישט לײַב געהאַט?

זשעני איז געווען מיט פיר יאָר עלטער פאַר קאַרלען. די 11־יעריקע טאָכטער פון געהיימראַט פּאָן וועסטפּאַלן איז אין דער גאַנצער שטאָט באַרימט געווען מיט איר שיינקייט און עלעגאַנץ. אין דער שולע איז זי געווען איינע פון די בעסטע און פּליי־סיקסטע שילערניס און האָט יעדעס יאָר באַקומען די ערשטע אויסצייכענונג. איר אינטעליגענץ, קלוגהייט, פיינקייט און באַשיידנקייט האָבן איר צוגעצויגן די אויפ־מערקזאַמקייט און די אויפּריכטיקע סימפּאַטיעס פון יונג און אַלט אין טריער. אַלע עלטערן האָבן זיך געווננטשן, אַז זייערע טעכטער זאָלן זיין ווי די זשעני פון וועסט־פּאַלן. מ'האַט געהאַט מיט וואָס מקנא צו זיין דעם אַלטן געהיימראַט, אָבער אַמ־מיינסטן האָט מען אים מקנא געווען צוליב זיין אויסגעצייכנטער, באמת געראַטענער טאָכטער. אַלע האָבן זי געלויבט און געשמעלט אַלס מוסטער פאַר דער וועלט. זשעני האָט געהערט צו דער טרייער גרופּע פון יינגערע און עלטערע שול־קאַלענן, וואָס זיינען קיינמאָל נישט מיר געוואָרן, צוהערנדיק זיך צו די מעשיות פון עדנאַר און קאַרל. דאָס דאָזיקע לעבעדיקע יינגל, דער זון פון אַדוואָקאַט מאַרקס, מיט זיינע טונ־קעלע, פינקלדיקע אויגן און מיט די צעשוּיבערטע שוואַרצע האַר־לאַקסן, האָט געפונען חן אין די אויגן פון דעם אויפּוואַקסנדיקן פּרײַליין פּאָן וועסטפּאַלן. זי איז געווען באַצויבערט מיט זיין דערציילערישער פּאַנטאַזיע און פּאַעטישן שפּראַך־סטיל.

ווען זשעני איז אַוועקגעגאַנגען, ווינטשנדיק דעם קראַנקן קאַרל אַ שנעלע בעסע־רונג, האָבן אַלע באַמערקט, ווי זיין פנים איז געווען צעשטראַלט פאַר שמחה. פּלוצ־לינג האָט זיך קאַרל אָנגערופּן:

„ווען איך וועל אויפּוואַקסן, וועט זשעני זיין מיין פּרוי!“

אַלע האָבן געלאַכט, אפילו די טרויעריקע מוטער, וועלכע האָט געשמייכלט און

געזאָגט:

„קאַרל, גאָט־צו־דאַנקען, דו ווערסט שוין פּולשטענדיק געזונט, דו האָסט שוין

אַ קאָפּ צו נאַרישקייטן!“

אין אַ וואָך שפּעטער, איז קאַרל געגאַנגען ווידער אין דער שול, און דאָס לעבן אין דער שטוב פון אַדוואָקאַט מאַרקס איז געוואָרן ווי פּריער. אָבער היינריך מאַרקס איז אָפט אַהיימגעקומען אַן אויפּגערעגטער און מ'האַט געזען, ווי זיין הויכע גע־שטאַלט ברעכט זיך אונטער דער לאַסט פון אומבאַקאַנטע דאגות.

דער זומער איז שנעל פאַרגאַנגען, ס'איז געקומען דער רעגנדיקער און שווער־מוטיקער האַרבסט. דאָס געמיט פון הענריעטע איז געווען געדריקט און אָנגעוויי־טיקט. קיין נסים זענען נישט פאַרגעקומען און דער טערמין, וועלכן זי האָט צו־געזאָגט איר מאַן, האָט זיך שנעל דערנענטערט. דעם 20 נאָוועמבער 1825 איז מאַ־דאָם הענריעטע מאַרקס געגאַנגען מיט איר מאַן צום עוואַנגעלישן פּאַסטאָר און האָט אָנגענומען דעם קריסטלעך־לוטעראַנישן גלויבן. ס'איז געווען אַ קאַלטער ווינטער־טאָג און דרויסן האָט געשנייט. הענריעטע איז געווען וואַרם אָנגעטון, אָבער זי האָט געפּילט אַ משונה־דיקע קעלט אין אַלע אירע אברים. ווי פאַרשטיינערט איז געווען

איר הארץ, און אירע ליפן האָבן אַפּאַטיש, ווי מעכאַניש, געענטפערט אויף אַלע פּראָגן, וועלכע דער פּאַסטאָר האָט איר געשטעלט.

אין אַ פּאָר טעג שפּעטער האָט הענריעטע אַוועקגעשענקט אירע קופּערנע שבת־לייכטער אַן אָרעמער יידישער פּרוי, וועלכע האָט זיך געקווענקלט אָבער לסוף דאָך אָנגענומען דעם ווערטפּולן געשענק. הענריעטע האָט נאָך געהאַט ביי זיך די כתובה, געשריבן מיט פּאַרגאַלדעטע אותיות אויף פּאַרמעט און באַצירט מיט אָריגינעלע אַלטרעפּענקישע צייכענונגען. דאָס איז איר פּאַרבליבן אַלס דער לעצטער זכר פּון אַמאָליקער יידישקייט. הענריעטע איז קיינמאָל אין קיין קירך נישט געגאַנגען און האָט קיין קריסטלעכע תּפילה נישט געזאָגט. זי האָט נישט געוואָלט וויסן פּון גויאישע צערעמאָניעס, און איר קריסטנטום איז געווען און געבליבן ביז צום סוף פּון איר לעבן אַ ריינ־פּאַרמעלער און אָפיציעלער דאָקומענטאַציע־אַקט.

צענטער קאַפיטל.

פינף קינדער־יאָרן פּון פּרייד און שמערץ.

די פינף יאָרן, צווישן 1825 און 1830, זיינען געווען די גליקלעכסטע קינדער־צייט פּון קאַרל מאַרקס'ן. אפּשר זיינען זיי בכלל געווען די גליקלעכסטע יאָרן אין זיין שטורמישן לעבן. קאַרל האָט זיך לאַנגזאַם אַריינגעלעבט אין דער שול־אַטמאָספּערע און איר סביבה. עס איז אים געלונגען, אין אַ געוויסער מאָס, דורכצוברעכן די מויער, וואָס איז געשטאַנען צווישן אים און זיינע שול־קאַלעגן, און ער האָט גע־ווונען די סימפּאַטיע פּון אַ פּאָר אויפּריכטיקע פּריינט. מ'האָט ליב באַקומען די פּאַנ־טאַסטישע שפּילן און דערציילונגען פּון קליינעם „גענערלי“, (ווי מ'האָט קאַרלען גע־רופן צוליב זיינע פּעך־שוואַרצע האָר און טונקעלן פּנים). און מ'האָט מורא געהאַט פּאַר די געלונגענע סאַטירישע לידלעך, וועלכע דער קליינער מאַרקס האָט אָנגעהויבן שרייבן. זיינע וויציקע און שאַרפע סטראָפּן זיינען געווען אַ געפּער־לעכער כלי־זין, זיי האָבן לעכערלעך געמאַכט קאַרל'ס קעגנער און שונאים און זיי נען שנעל פּאָפּולער געוואָרן אין דער קלאַס, אין דער גאַנצער שול און אָפּט אפילו אין דער שטאָט. שטאַרקע און ברומאַלע יונגאַטשעס האָבן פּאַר זיי מער געציטערט ווי פּאַר פיזישע קלעפּ. די סאַטירישע דיכטער־קונסט פּון קאַרל מאַרקס'ן, וועל־כער ער איז זיין גאַנץ לעבן געבליבן טריי, האָט אים שוין אין דער שול פּאַרשאַפּט באַרימטקייט און דרך ארץ, סיי ביי די תּלמידים און סיי ביי די לערער. אויך זיי, די לערער, האָבן נישט ווייניקער ווי קאַרל'ס שול־קאַלעגן, מורא געהאַט פּאַר דער שאַרפּער, איראָנישער, מייסטנס בייסיקער סאַטירע פּון קליינעם „גענערל“.

די שול, צו יענער צייט, האָט אַ סך פּאַרלאַנגט פּון אירע תּלמידים. די קעגנ־שטאַנדן זיינען געווען צאָרלייכע און די דיסציפּלין אַ גאָר שאַרפע. מ'האָט די קינד־דער אַ סך געלערנט לויט אַן אַלטן און פּעדאַגאָגישן סיסטעם, און מ'איז געווען וויי־ניק טאָלעראַנט לגבי זייערע שוואַכקייטן און אינדיווידועלע אייגנשאַפּטן. אויך קאַרל

האָט געמוזט אַ סך לערנען און אַרבעטן סיי אין דער פּאָלקס־שול און סיי שפעטער אין דער גימנאָזיע. אָבער טראָצדעם, זיינען די קינדער געווען שטאַרק צוגעבונדן צו דער שול און איר סביבה, און מ'האָט נאָך יאָרן, אין דער שפעטערדיקער צייט פון רייפֿקייט און אַלטער, דערמאָנט מיט ליבע און סענטימענטאַלער ראָמאַנטישקייט די יונגטייאָרן אין דער שול. אויך קאַרל מאַרקס פּלעגט אָפט דערמאָנען מיט בענק־שאַפט די שול־יאָרן אין טריער, „די גאָלדענע צייט פון קינדישע חלומות און טייערע דעריןערונגען“. אפשר איז עס געווען נישט צוליב די מעלות פון דער שול, נאָר צוליב דער פּרישער און פּריילעכער קינדער־צייט, וואָס ווערט פאַר אונז שפעטער, אין דערוואַקסענעם אַלטער, „דאָס פאַרכשוּפּטע לאַנד פון קינדערישער פּרייד און פאַנטאַזיע“.

אויך אין זיין היימישער סביבה, אין דער ברייטער און שיינער דירה אויף דער בריק־גאַס, האָט זיך דער קליינער מאַרקס געפילט צופרידן און גליקלעך. עס האָט אים תמיד אַרומגערינגלט די צאַרטע ליבע פון דער מאַמע און די טרייע איבערגע־געבנקייט פון פאַטער. אויך די ברידער און שוועסטער האָבן אים שטאַרק ליב גע־האַט און באַווונדערט זיינע פעאיקייטן און איינפאַלן. אַ באַזונדערע האַרציקע באַ־ציאונג האָט אים פאַרבונדן מיט זיין עלטערער שוועסטער זאָפּיע, וועלכע איז אים דאָס גאַנצע לעבן געווען און געבליבן די גאַענטסטע און בעסטע פון אַלע ברידער און שוועסטער.

די אַטמאָספּערע אין דער היים, נאָכדעם ווי די מוטער האָט קאַפּיטולירט און אָנגענומען דעם קריסטלעך־לויטעראַנישן גלויבן, איז געוואָרן אַ רואיקע און געמיט־לעכע, ווי אַמאָל. פּרוי הענריעטע האָט זיך לאַנגזאַם צוגעפאַסט צום נייען מצב, זי איז געווען רעזיגנירט, און האָט איצט בלוז געטראַכט וועגן צופרידנקייט און גליק פון די קינדער. מיט אַ שווערמוטיקער טרער אין די אויגן האָט זי זיך אָפט דער־מאָנט אין דער ביבלישער ברכה פון איר אַלטער, מיט אַ קורצער צייט צוריק פאַר־שטאַרבֿענער, רבנישער מאַמע, וואָס האָט איר נאָך דער חתונה געווונטשן קינדער־פּרוכטבאַרקייט: „ווי שטערן אויף דעם הימל, און ווי זאַמד אויף די ברעגעס פון ים!“ הענריעטע האָט באַשלאָסן אַלץ צו פאַרגעסן און צו לעבן בלוז מיט דעם גליק פון אירע קינדער און פון איר מאַן.

היינריך מאַרקס האָט איצט אויסגעזען, ווי ער וואָלט געווען צופרידן און גליק־לעך. ער איז ווידער געוואָרן רואיק און געלאַסן, תמיד מיט אַ פּריינטלעכן שמיכל אויפן פנים. אַ דאַנק דער פּראָטעקציע פון געהיימראַט פּאָן וועסטפּאַלן און זיין השׁ־פּעה, איז מאַרקס'ן געלונגען גובר צו זיין די קעגנערישע און פיינטלעכע אינטרי־געס. זיין פּאַזיציע איז געוואָרן אַ פעסטע, סיי אין דעם טרייערער געריכט־וועזן און סיי אין דער געזעלשאַפט. זיין מאַטעריעלער מצב איז געווען אַ גלענצנדיקער. מיט אַ גרויסער מערהייט פון שטימען איז ער געוועלט געוואָרן אַלס פּאַרזיצער פון די אַדוואָקאַטן אין טריער און אומגעבונג. אין בערלין האָבן זיך איינפלוסרייכע פּער־זענלעכקייטן באַמיט, אַז מ'זאָל דעם „גוטן, פּרייסישן פּאַטריאָט און יוסטי־ראַט“ היינריך מאַרקס געבן דעם טיטל „געהיימראַט“, און עס איז פאַראַן געווען אַ זיכע־רע האַפּענונג, אַז די דאָזיקע באַמיואונגען זאָלן באַלד ברענגען דעם נויטיקן דער־פּאַלן. יוסטי־ראַט מאַרקס איז צו יענער צייט געוואָרן דער אָנפירער פון דער גע־

מעסיקטער, קאנסטיטוציאָנעלער פּאַרטיי אין טריער, און האָט גערעכנט צו מאַכן אַ נאָר גרויסע פּאָליטישע קאַריערע. די ווערטער פון זיין אַמאָליקן, יידישן געהילף וועגן דעם, אַז ער, מאַרקס, וואָלט געוואָרן אַ פּרייסישער מיניסטער, ווען נישט זיין יידישע נאָז, זיינען אים איצט נישט מער פּאַרגעקומען ווי אַ חוצפה'דיקער שפּאַט. די אַספּיראַציעס און האָפענונגען פון יוסטיץ־ראַט מאַרקס זיינען געוואָרן נאָר הויך כע. מיט שטאַלץ און זעלבס־ווירדע האָט ער כסדר אונטערגעשטראַכּן, אַז אַלץ, וואָס ער האָט אין לעבן דערגרייכט, פּאַרדאַנקט ער דער אייגענער ענערגיע און דער אויס־געהאַלטנקייט פון זיינע לעבנס־פּרינציפּן. „פון מיינע עלטערן האָב איך גאָרנישט באַקומען, אַ הויז מיין געבורט און די ליבע פון מיין מוטער“, האָט ער אָפט דער־קלערט. דער ראַבינער־זון הערשט פּאַרקס איז געוואָרן צופיל ביי זיך זיכער און האָט פּערדיקט, ער האָט פּאַרגעסן וווּ און ווי ער האַלט אין דער וועלט. באַלד וועט ער זיך אָבער, מיט אַ ביטערן שמערץ, איבערצייגן וועגן זיין גרויסן טעות.

היינריך מאַרקס האָט אַלץ געטון, בכדי צו פּאַרגעסן אין זיין אַמאָליקער יידיש־קייט. ער איז דעם דאָזיקן זיינעם באַשלוס טריי געבליבן אפילו אין אַ טראַגישן מאָמענט, ווען ס'איז געשטאַרבן זיין ברודער שמואל, דער ראַבינער פון טריער. ער האָט זיך נישט געוואָלט באַטייליקן אין אַ יידישער לוייה. אָבער אין דער לוייה פון זיין פעטער, דעם טרייערער ראַבינער, האָט זיך באַטייליקט דער יונגער קאַרל מאַרקס. געשען איז דאָס דורך אַ צופאַל.

דאָס איז געווען ענדע מערץ 1827, אין איינעם פון יענע שווער־מוטיקע פּאַר־פּרילינגס־טעג, ווען דער געראַנגל צווישן דעם אַוועקניענדיקן ווינטער און דעם אָנ־קומענדיקן פּרילינג נעמט אַן פּאַרשידנאַרטיקע, אָפט שטורמישע פּאַרמען. אַ גרופע שילער, צווישן וועלכע ס'איז אויך געווען קאַרל מאַרקס, איז נראָד אַרויסגע־נאַנגען פון שול־בנין, ווען די גאַס איז פּלוצלינג פּאַרפלייצט געוואָרן פון אַ שוואַר־צער מחנה מענטשן, וואָס האָט אויף אירע פּלייצעס נעטראַגן אַן אַרון פון אַ מת, און איז מיט שנעלע טריט ווי יאָגנדיק־זיך געגאַנגען, וויינענדיק און טרויערנדיק. אויף דער גאַס האָט זיך אָנגעזאַמלט אַ קריסטלעכער חמון, און איינער פון די צו־שויער האָט געזאָגט צו די שילער:

דאָס איז אַ יידישע לוייה, ס'איז געשטאַרבן דער טרייערער ראַבינער מאַרקס!“

די שול־קאַמעראַדן האָבן געוואָרפן אַ קריטישן בליק אויף קאַרלען, און אַ פּאַר פון זיי זיינען אינגאַנצן אַוועקגעגאַנגען פון אים. אפשר האָבן זיי דאָס געטון אַן אַ כוונה, אָבער דער 9־יעריקער קאַרל מאַרקס איז געוואָרן ווי עלעקטרו־זירט. ער האָט צום ערשטן מאל אין לעבן דערזען אַ יידישע לוייה, און ספּאַנטאַן, זיכער אינסטינקט־טיוו איז אים פּאַרגעקומען, אַז די דאָזיקע שוואַרצע מחנה פון משונה'דיקע גע־שטאַלטן איז אים נאָענטער, ווי זיינע קריסטלעכע שול־קאַלענן.

קאַרל האָט אָנגעהויבן מיטניין מיטן לוייה־צוג. דער אַרון באַדעקט מיט אַ שוואַרצן טוך מיט אויפּשריפטן אין אַן אומבאַקאַנטער שפּראַך, דער ביטערער גע־וויין פון די נאָענסטע, און דער שנעלער טרויער־מאַרש פון דער מחנה יידן, האָבן טיף דערשיטערט דאָס יונגע געמיט פון קאַרלען. ער האָט אַליין נישט געוואוסט, ווי ער האָט זיך אויף איינמאל דערזען אויף דעם יידישן בית־עלמין, צווישן די אַלטע שטיינער־מצבות און צווישן דער גרויסער עדה פון טרייערער יידן. מ'האָט דעם טויטן

קערפער פון טריערער רב אראָפּגעלאָזט אין דעם אָפּענעם קבר, בשכנות פון זיין פּאָטער'ס מצבה, און מ'האָט וויינענדיק געזאָגט „קדיש". א טיף פּאַרטרויערטער, מידער און פּאַרקילטער, האָט קאַרל מאַרקס לאַנג אַרומגעבלאָנדזשעט צווישן די מצבות פון יידישן בית-עלמיו, און דאָן אויף די גאַסן און געסלעך פון טריער, ביז ער איז ענדלעך אַהיימגעקומען.

ס'איז שוין געווען שפעט אין אָונט, און אַלע אין שטוב זיינען געווען אוי-סערגעוויינלעך באַאומרואיקט צוליב קאַרל'ס אָפּוועזנקייט. ווען קאַרל איז אַריינגע-קומען, פאַרשטויבט פון אויבן ביז אַראָפּ און שרעקלעך פאַרמאַטערט, האָבן אַלע זיך געוואָרפן אויספּרעגן אים, וואָס איז מיט אים געשען. קאַרל איז געזעסן אַריינגעזונקען אין דעם טיפּן, באַטוועמען בענקל און האָט געשוויגן. דאָן האָט ער זיך פּלוצלינג געוואָנדן צום פּאָטער:

„צי ווייסט דו, פּאַפּא, אַז דיין ברודער איז געשטאַרבן?"

היינריך איז געוואָרן בלאַס און צעטומלט. אָבער באלד האָט ער געענטפּערט באַ-הערשט און קורץ:

„יא, איך ווייס עס!"

קאַרל האָט ווייטער געפּרעגט:

„פאַרוואָס ביסט דו, טאַטע, נישט געגאַנגען צו זיין לוויה?"

דער פּאָטער האָט אויפּגעהויבן זיינע אויגן צום זון, אין זיין שאַרפן בליק איז געווען אַ געמיש פון צער און צאַרן. ווידער האָט ער זיך אָבער באַהערשט און גע-ענטפּערט:

„די יידן וואָלטן מיך נישט צוגעלאָזט!"

קאַרל האָט שטיל געזאָגט:

„און טיך האָבן זיי צוגעלאָזט. קיינער האָט מיר נישט געשטערט!"

אין שטוב איז געוואָרן פינצטער און שטיל. מ'האָט גאַרנישט מער גערעדט. נאָר די מאַמע האָט טיף און מיט אַ באַהאַלטענעם ווייטיק אָפּגעזיפּצט. דער פּאָטער איז אַרויס פון עס-צימער און איז אַריין צו זיך, אין זיין אַרבעטס-קאַבינעט. ווען קאַרל האָט אין אַ וויילע שפעטער, באַהאַלטענערהייט, אַריינגעקוקט צום פּאָטער, האָט ער דערזען, ווי ער זיצט ביים טיש, דעם קאַפּ פאַרלייגט אויף ביידע הענט, און זיך נע ליפן מורמלען עפעס צו זיך.

אַן אומבאַקאַנטער צער האָט באַהערשט דעם יונגן קאַרל מאַרקס. גרויס איז געווען אויך דער ווייטיק פון דער מאַמע. הענריעטע האָט נישט איינמאָל, אין די שווערע טעג פון נסיונות און קאַמפן, געוואָלט זוכן הילף ביים שוואַגער, דעם טריע-רער רב. אָבער זי האָט געוויסט, אַז ער ליגט שווער קראַנק און קעמפט מיטן טויט. איצט איז ער שוין אויך נישטאָ!

אין אַ פּאָר חדשים שפעטער, איז קאַרל מאַרקס פון דער פּאַלקס-שול אַריבער אין דער גימנאַזיע. דאָס נייע לעבן און די נייע סביבה האָבן אים לגמרי אַריינגע-צויגן. נייע קינדער-פּריידן און זאָרגן האָבן באלד באַהערשט זיין יונגע נשמה. שנעל זיינען געלאָפּן טעג, וואָכן, חדשים און יאָרן. און שוין איז מען געשטאַנען אויף דער שוועל פון גורל'דיקן יאָר 1830.

ערפטר קאפיטל 5.

די יולירעוואָלוציע אין פאריז און איר ווירקונג אין דייטשלאַנד

דאָס יאָר 1830 האָט געבראַכט אַ גרויסע ווענדונג אין דעם לעבן פון יונגן קארל מאַרקס. ערשטנס, איז ער אַריבער, במשך דעם דאָזיקן יאָר, אין די העכערע קלאַסן פון גימנאַזיע, וואָס רופן זיך ליציי און זיינען דער לעצטער עטאַפּ ביים פאַר-ענדיקן די מיטל-שול. צווייטנס, און דאָס איז געווען זיכער וויכטיקער, האָט זיך דער 12-יעריקער גימנאַזיסט קארל מאַרקס אָנגעהויבן, צום ערשטן מאל, אינטערע-סירן מיט פּאָליטישע און סאָציאַלע פּראָבלעמען. באַווירקט האָט דאָס די זיגרייכע יולירעוואָלוציע פון יאָר 1830 אין פאַריז, וועלכע האָט מיט איר גליענדיקן אָטעם באַהערשט און באַגייסטערט אַלט און יונג אין גאַנץ אייראָפּע. איר פאַרגעשיכטע איז געווען אַ פּאָלגנדיקע:

די מיליטערישע מפלה פון קייזער נאַפּאָלעאָן און זיין דעטראַניאַציע (1815) האָבן דערפירט צו דעם פולשטענדיקן טרוימה פון דער מאַנאַרכיסטישער רעאַקציע. פּראַנקרייך איז געוואָרן באַזעצט דורך די זיגרייכע אַרמיען פון דער אַנטי-פּראַנצויז-זישער קאָאָליציע, און די ממשלה איבער פּראַנקרייך איז איבערגעגעבן געוואָרן דעם בורבאָנישן קעניג לואי דעם אַכצענטן. ביים איבערנעמען די קעניגלעכע מאַכט. האָט לואי דער אַכצענטער אַרויסגעגעבן אַ טשאַרטער, אין וועלכן ער איז זיך מתחייב געווען צו רעספּעקטירן די רעכט און די פרייהייטן פון פּראַנצויזישן פּאָלק. ס'איז אָבער געווען קלאָר, אַז דער נייער אַבסאָלוטיסטישער, בורבאָנישער מלך וועט נישט האַלטן זיין הבטחה. דער ראַיאַליסטישער רעזשים האָט דאָך געוואָלט זיין דער לע-גיטימער המשך פון דעם פּראַנקרייך, וואָס איז פאַרניכטעט געוואָרן דורך דער גרוי-סער פּראַנצויזישער רעוואָלוציע. אין דער בורבאָנישער רעגירונג און אין פּאַרלאַ-מענט זיינען אפילו געזעסן פּאַרשטייער פון אַ געמעסיקטער, ליבעראַלער ריכטונג, וועלכע האָבן געזוכט אַ קאָמפּראָמיס צווישן דער נייער בורבאָנישער מאַנאַרכיע און די געוואָלדיקע ענדערונגען, וואָס זיינען פאַרגעקומען אין פּראַנצויזישן לעבן במשך די שטורמישע לעצטע פּופּציק יאָר. אָבער די השפּעה פון די ליבעראַלן איז געפאַלן לנבי דער וואַקסנדיקער מאַכט פון די עקסטרעמערעכטע ראַיאַליסטן, וואָס זיינען אַנטשלאָסן געווען, פאַר יעדן פּרייז, צו באַנייען (רעסטורירן) דעם „אַנטיען רע-זשיס“, דאָס אַלטע פּראַנקרייך פון ערב-דער-רעוואָלוציע. זיי האָבן אויסגעאיבט אַ שטאַרקן דרוק אויף דעם קעניג, אַז ער זאָל: צוריקגעבן די קאָנפּיסקירטע גיטער צו די גרויסגרונטבאַזיצער און די קאָטוילישע אָרדנס, איבערגעבן די דערציאונג דעם קלער, איינפירן די שאַרפּסטע צענזור אויף ביכער און פּרעסע, באַגרענעצן דאָס וואַלדעכט און די קאָמפּעטענצן פון פּאַרלאַמענט און אַז. וו.

איינער פון די פּראָמינענטע אָנפירער פון דער ראַיאַליסטישער רעאַקציע און איר גייסטיקער פּאַטער איז געווען דער באַרימטער און טאַלאַנטירטער שריפטשטע-לער שאַטאָבריאַו. ער האָט געהאַלטן, אַז דער נייער רעאַקציאָנערער רעזשים דאַרף, לויט נאַפּאָלעאָנ'ס מוסטער, זוכן רום און מאַכט דורך נצחונות אויף די שלאַכט-פּעלדער פון אייראָפּע. ער איז געווען זיכער, אַז דאָס פּראַנצויזישע פּאָלק וועט פאַר-

שכור'ט ווערן פון נאציאנאלע טריומפן אין אויסלאנד און וועט פולשטענדיק מוותר זיין אויף זיין אינערלעכער פרייהייט. אונטער שאטאבריאנ'ס השפעה, איז אין יאָר 1823 געשיקט געוואָרן קיין שפּאַניע אַ גרויסע פּראַנצויזישע אַרמיי, וועמענס אויפֿ-גאבע ס'איז געווען צו אונטערדרדיקן דאָרט די ליבעראַלע און רעוואָלוציאָנערע אויפֿ-שטאַנדן. בזה האופן איז דאָס אַמאָליקע רעוואָלוציאָנערע פּראַנקרייך געוואָרן דער זשאַנדאַרם פון דער אייראָפּעאישער רעאַקציע און פון איר הויפּט-שטח, דעם עסט-רייכישן קאַנצלער מעטערניך. פּראַנקרייך איז געוואָרן די פעסטונג פון אַבסאָלוטיזם און קלעריקאַליזם.

שאטאבריאן און זיינע אנהענגער האָבן זיך נישט באַנונגט מיט די „שפּאַני-שע טריומפּן“. זיי האָבן פאַרלאַנגט, אַז נייע פּראַנצויזישע אַרמיען זאָלן געשיקט ווערן איבערן רהיין. אָבער דאָס האָט שוין געדראָט מיט געפּערלעכע אינטערנאַציאָ-נאַלע קאָנפּליקטן. און אַנב האָבן די גרויסע מיליטערישע אויסגאַבן רואינירט די מלוכה'שע פינאַנסן. דער נייער קעניג קאַרל דער צענטער, דער נאָכפּאָלגער פון לואי דעם אַכצענטן, האָט געמוזט פון דער רעגירונג משלח זיין דעם טאַלאַנטירטן שריפט-שמעלער אָבער אוואַנטוריסטישן פּאָליטיקער שאטאבריאן. אָבער, גלייכצייטיק, האָט דער נייער קעניג איינגעפירט אין לאַנד דעם רעאַקציאָנערסטן רעזשים. ער האָט איר בערגגעגעבן די גאַנצע מאַכט און השפּעה דעם קאַטוילישן קלער. די רעכט פון פּאַר-לאַמענט זיינען לגמרי באַגרענעצט געוואָרן און די צאָל ווילער פון גאַנץ פּראַנקרייך (28 מיליאָן נפשות) איז רעדוצירט געוואָרן צו קאַנפּע 100 טויזנט. דעם 25 יולי 1830 זיינען דערשינען דריי קעניגלעכע „אַרדינאַנסן“, פּאַראַרדענונגען קעגן פּאַר-לאַמענט, קעגן דעם ביזאציטיקן וואַלרעכט און קעגן די רעשמלעך פון דער פרעסע-פרייהייט. די האַנדלונג פון קעניג איז געווען העכסט אומגעזעצלעך און פּראָוואַ-קאַטאָריש.

דעם נאַנטסטן טאָג, דעם 26 יולי 1830, איז אויסגעבראַכן אין פּאַריז די רעוואָלו-ציע. די פּאָלקסמאַסן האָבן געבויט באַריקאַרן און אַנטוואָפּנט די קעניגלעכע זשאַנ-דאַרמען. דעם סינגאַל צום רעוואָלוציאָנערן אויפשטאַנד האָבן געגעבן די פּאַרבי-טערטע זשורנאַליסטן.

דער אויפשטאַנד איז אייגנטלעך אָנגעפירט און אָרגאַניזירט געוואָרן דורך קאָנ-ספיראַטיווע רעפּובליקאַנישע פּאַרבאַנדן. אין ראַטהוויז איז געשאַפן געוואָרן די נייע רעוואָלוציאָנערע רעגירונג אונטער דער לייטונג פון אַלטן פרייהייטס-קעמפּער לאַ-פּאַיעט. דער קעניג און זיינע מאַכט-אָרגאַנען זיינען פולשטענדיק איבעראַשט גע-וואָרן פון פּאַריזער אויפשטאַנד. קאַרל דער צענטער האָט צוריקגעצויגן זיינע דריי אָרדינאַנסן, אָבער ס'איז שוין געווען צו שפּעט, דער בורבאָנישער מאַנאַרך האָט גע-מוזט אַבדיקירן און פּאַרלאָזן פּראַנקרייך.

די זיגרייכע רעוואָלוציאָנערן האָבן געוואַלט פּראָקלאַמירן די רעפּובליק. אָבער די לעצטע אַנטשיידונג איז געפאַלן אין די הענט פון די געמעסיקטע פּאָליטיקער, וועלכע האָבן געהאַלטן, אַז מ'דאַרף זיך באַנונגן מיט אַ קאָנסטיטוציאָנעלער, דע-מאָקראַטישער מאַנאַרכיע. מ'האַט מורא געהאַט, אַז די פּראָקלאַמירונג פון אַ רע-פּובליק וועט אַרויסרופן אַ נייע מיליטערישע אינטערווענץ מצד די רעאַקציאָנערע מלוכות אין אייראָפּע. פּראַנקרייך איז געווען ערשט אַ פּאַר יאָר פריי פון דער פרעמ-דער אָקופּאַציע, פון וועלכער זי איז קוים מיט צרות פטור געוואָרן.

דער נייער קעניג לואי פיליפ איז געווען דער זון פון יענעם בורבאנישן פרינץ, וועלכער האָט זיך בעת דער גרויסער רעוואָלוציע אָפּגעזאָגט פון זיין יחוס און נאָר מען, און האָט אַלס אַ יאַקאָבינישער רעפּובליקאַט געשטימט אין קאָנווענט פאַר דער גילאָטינירונג פון זיין קרוב, לואי דעם זעכצנטן. לואי פיליפ האָט געקעמפט אין דער רעוואָלוציאָנערער אַרמיי און איז געווען יאָרן־לאַנג אַ רעפּובליקאַנער.

הגם די זיגרייכע יולירעוואָלוציע איז פאַרענדיקט געוואָרן מיט אַ קאָמפּאַך־מיס, איז זי דאָך געווען דער טריומף פון דער פרייהייט איבער דער טיראַניע, דער נצחון פון דעמאָקראַטיע איבערן אַבסאָלויטיזם. זי איז געווען אַ פאַטש אין פנים דער אייראָפּעאישער רעאַקציע און איר אָנפירער, דעם קאַנצלער מעטערניך.

דער איינדרוק פון דער יולירעוואָלוציע אין אַלע אייראָפּעאישע לענדער איז געווען אַ געוואָלדיקער. אונטער איר השפּעה האָט אין בריסל געזיגט אַ רעוואָלוציאָנערע באַוועגונג, וועלכע האָט פּראָקלאַמירט די אומאָפּהענגיקייט פון בעלגיע. אין פּוילן איז אויסגעבראַכן אַ נאַציאָנאַלער אויפשטאַנד קעגן דעם רוסיש־צאַרישן דעס־פּאָטיזם. אין דייטשלאַנד האָבן זיך אומעטום געשטאַרקט די דעמאָקראַטיש־קאָנסטיטוציאָנעלע באַוועגונגען, וועלכע זיינען אָנגעפירט געווען פון די סטודענטן־פאַר־באַנדן, די אַזוי־גערופּענע „בורשענשאַפטן". אין פאַרשידענע דייטשע פּראָווינצן, ווי סאַקסן, העסן און אַז. וו., זיינען פּאָרנעקומען פּאָלקס־דעמאָנסטראַציעס און אומ־רוען. באַזונדערס גרויס איז געווען די אומצופרידנקייט אין רהינ־לאַנד. די ווירט־שאַפּטלעכע לאַגע פון פּויערטום איז דאָ געוואָרן וואָס אַמאָל מער קריטישער. די נייע פּרייסישע צאָל־פּאָליטיק האָט כמעט אוממעגלעך געמאַכט דעם עקספּאָרט פון דער וויין־פּראָדוקציע. די פּרייזן פאַר וויין זיינען שטאַרק געפאַלן, און אין דער זעלבער צייט זיינען געשטיגן די לעבנס־קאָסטן און די מלוכה־שע שטייערן. די מאַט־טעריעלע גוים פון דער לאַנד־באַפּעלקערונג איז געוואָרן אַזוי גרויס, אַז מ'האָט זי פּאַרגליכן צו דער שרעקלעכער און וועלט־באַקאַנטער אַרעמקייט פון די וועבער אין שלעזיע. אויך די שטעט האָבן דערפון זייער געליטן, דער האַנדל איז געפאַלן און די בעלי־מלאכות זיינען אַרומגעגאַנגען אַרבעטס־לאָז.

אין צוזאַמענהאַנג מיט דער אָנגעשטרענגטער פּאָליטישער און ווירטשאַפּטלעכער לאַגע, זיינען אומעטום פּאָרנעקומען פּאַרזאַמלונגען און באַראַטונגען פון די דעמאָקראַטישע טוער. אין דער וווינונג פון יוסטיץ־ראַט היינריך מאַרקס, דעם אָנ־פירער פון דער קאָנסטיטוציאָנעלער פּאַרטיי אין טריער, האָבן זיך כמעט יעדן אַוונט פּאַרזאַמלט די פּאַרשטייער פון דער דאָזיקער ריכטונג, סיי פון דער שטאַט און סיי פון דער אומגעבונג. די דעבאַטן זיינען געווען שעה־נלאַנגע, ערנסטע און אָפט שטור־מישע. די יוגנט האָט פּאַרלאַנגט פון די אָנפירער אַ מוטיקע און ענערגישע האַל־טונג. דער 12־יעריקער קאַרל, לויט זיינע יאָרן גייסטיק שוין גאָר אַנטוויקלט, פלעגט זיך אָפט אַריינריגן אין פּאָטערלעכן סאַלאָן, וווּ די באַראַטונגען זיינען פּאָרנעקער־מען, און זיצנדיק ערנעצווו אומבאַמערקט אין אַ ווינקל, האָט ער זיך מיט גרויס אינטערעס צוגעהערט צו די שטורמישע פּאָליטישע דעבאַטן. דאָס איז געוואָרן, אַזוי־צוזאָגן דער אָנהויב פון קאַרל מאַרקס'נס געזעלשאַפּטלעכער קאַריערע.

די יידישע באַפּעלקערונג אין טריער, ווי אין גאַנץ דייטשלאַנד, האָט מיט אַ פּאַרבאַפּטן אַטעם פּאַרפּאָלט די אַנטוויקלונג פון די געשעענישן. די יולירעוואָלוציע האָט די פּראַנצוויישע יידן געגעבן די פּולשטענדיקסטע גלייכבאַרעכטיקונג, און

אין דער נייער דעפוטאטן-קאמער איז אָנגענומען געוואָרן אַ געזעץ, וואָס האָט אָנער-קענט די יידישע רעליגיע אַלס אַן אָפיציעלע און סובווענציאָנירטע דורך דער מלך-כה. דאָס האָט אַרויסגערופֿן אַ געוואָלדיקן איינדרוק ביי די דייטשע יידן, וואָס זיך נען נאָך שטאַרק געווען באַגרענעצט אין זייערע יורדישע און ווירטשאַפֿטלעכע רעכט. דער קאַמף פֿאַר יידישער גלייכבאַרעכטיקונג אין דייטשלאַנד האָט איצט באַ-קומען נייע, מעכטיקע אימפּולסן. בראש פון אים האָט זיך געשטעלט גבריאל ריסער, אַ טאַלאַנטירטער אַראַטאָר און אָרגאַניזאַטאָר, אַ טרייער ייד און גלייכזייטיק איי-נער פון די פירער פון דער דעמאָקראַטיש-ליבעראַלער פּאַרטיי אין דייטשלאַנד. די טרייערע יידן האָבן געוואָלט וועגן די כסדר'דיקע באַראַטונגען, וואָס קומען פֿאַר ביים יוסטיץ-ראַט מאַרקס. זיי האָבן נישט פאַרגעסן און נישט מוחל געווען די חרפה און די עוולה, וועלכע הערשט מאַרקס האָט זיי גורם געווען. אָבער דאָך האָבן זיי גערעדט מיט סאַטיספאַקציע וועגן דעם, אַז דער זון און ברודער פון די טרייערער רבנים איז עולה לגדולה געוואָרן און אַז ער זאָל באַשטימט ווערן אין בערלין אויף אַ הויכן מיניסטער-פּאַסטן. די טרייערע יידן האָבן צווישן זיך געשמועסט, אַז די דרכים פון דער השנחה עליונה זיינען פאַרשידנאַרטיקע און נישט-תמיד פאַרשטענדלעכע פֿאַר אַ פשוטן בשר ודם.

צוועלפטער קאפיטל.

די פאַרשפּילטע קאַריערע פון יוסטיץ-ראַט מאַרקס.

אין צוזאַמענהאַנג מיט דער ליבעראַל-דעמאָקראַטישער באַוועגונג לטובת אַ נייער קאָנסטיטוציע אין דייטשלאַנד, וואָס האָט זיך פאַרשטאַרקט נאָכן זיג פון דער פּאַריזער יוליי-רעוואָלוציע, זיינען אומעטום, און קודם-כל אין דעם דייטשן גרענעץ-געביט פון פּראַנקרייך, פּאַרגעקומען מאַניפעסטאַציעס אין פּאַרם פון פּאַליטישע באַקעטן. אין טרייער איז די דאָזיקע מאַניפעסטאַציע אָרגאַניזירט געוואָרן דורך דער „ליטעראַרישער געזעלשאַפֿט פון קאַסינגאָ", וואָס איז געווען די פעסטונג פון די לי-בעראַל-דעמאָקראַטישע קרייזן.

די דאָזיקע „ליטעראַרישע געזעלשאַפֿט" איז געגרינדעט געוואָרן נאָך אין דער צייט, ווען די רעוואָלוציאָנערע פּראַנציוזישע אַרמיי האָט באַזעצט טרייער. איר גייסט איז געווען און פאַרבלויבן אַ פּאַרטשיטלעכער און דעמאָקראַטישער, הגם די צייטן זיינען געוואָרן אַנדערע און די רעאַקציע האָט געהערשט אין לאַנד. דער סטאַטוט פון דער „געזעלשאַפֿט" האָט דערקלערט: „יעדער אַנשטענדליכער און קולטורעלער מענטש, אָן אונטערשיד פון זיין באַרוף און סאָציאַלער שטעלונג, קאָן ווערן אַ מיט-גליד אין אונזער ליטעראַרישער געזעלשאַפֿט."

דאָס קאַסינגאָ, וווּ די געזעלשאַפֿט האָט געהאַט איר זיי, איז געווען אַ גרויסער, צוויי-שטאָקער בנין, אין וועלכן עס האָבן זיך געפונען: אַ צימער פֿאַר דער ריי-כער ביבליאָטעק, אַ לעזע-זאַל מיט דייטשע און פּראַנציוזישע צייטונגען, אַן אונט-

טערהאלטונגס-סאלאָן און אַ גרויסער פאַרזאַמלונגס-לאָקאַל. אין קאַסינאָ זיינען אָפּט פּאַרגעקומען קאָנצערטן, טעאַטער-פּאַרשטעלונגען, בעלער און אַז. וו.

דער אויבן-דערמאָנטער באַנקעט לכבוד דער קאָנסטיטוציע און די ליבעראַלע דעפּוטאַטן פּון רהיינישן לאַנדטאָג איז טאַקע פּאַרגעקומען אין דעם גרויסן פּאַר-זאַמלונגס-לאָקאַל פּון טריערער קאַסינאָ. באַלד פּון אָנהויב איז קלאָר געוואָרן דער פּאָליטישער כאַראַקטער פּון באַנקעט, ווייל די אָרגאַניזאַטאָרן האָבן צו אים איינגע-לאָדן בלוז די ליבעראַלע דעפּוטאַטן, אויסמיידנדיק דעמאָנסטראַטיוו די קאָנסערוואַ-טיווע און רעאַקציאָנערע. צווישן דעם צאָלרייך פּאַרזאַמלטן עולם איז שטאַרק פּאַר-טרעטן געווען די סטודענטשאַפּט.

היינטיגן טאַקס איז געווען איינער פּון די הויפּט-אָרגאַניזאַטאָרן און רעדנער אויפן באַנקעט. ער האָט דער ערשטער געהויבן זיין גלאָז לכבוד די ליבעראַלע דע-פּוטאַטן און געהאַלטן די פּיערלעכע דערעפענונגס-רעדע. אָבער זיינע ווערטער האָבן אַנטוישט די אָנוועזנדיקע און פּרטי די יוגנט. דאָס איז געווען אַ הכנעה'דיקער לויב-געזאַנג פאַר דעם פּרייסישן קעניג. „אַ דאַנק דער גוטסקייט פּון זיין מאַיעסטעט“ האָט פּאַרענדיקט יוסטיצער אַטאַט מאַרקס, „האָבן מיר באַקומען די אינסטיטוציע פּון אַ פּאַרלאַמענטאַרישער פּאַרטערשאַפּט. מיר קאָנען מיט פּאַרטרויען קוקן אויף דער צוקונפּט, ווייל זי געפינט זיך אין די הענט פּון אונזער גוטן פּאַטער, דעם גערעכטן פּרייסישן קעניג. זיין איידל האַרץ וועט תמיד פּריינטלעך אויפנעמען די פּאַרשטענדר-לעכע ווונטשן פּון זיין פּאָלק“.

הגם די טריערער מאַניפעסטאַציע אין קאַסינאָ האָט געטראָגן אַ לאַיאַלן און געמעסיקטן כאַראַקטער, איז זי דאָך געווען אַ ליבעראַלע, פּאָליטישע אַקציע לטובת דעמאָקראַטישע לאָזונגען, און האָט אַרויסגערופן אַ גרויס אויפגען אין גאַנצ דימיט-לאַנד און אין אויסלאַנד. די דייטשע פרעסע האָט וועגן דעם געשריבן אויספירלעך, ווי ווייט די צענזור האָט דערצו דערלאָזט. אין דער פּאַפּולערער, ראַדיקאַלער צייטונג אין פּאַריז „לע קאָנסטיטוציאָנעל“ איז אָפּגעדרוקט געוואָרן אַ גרעסערע נאָטיץ וועגן דעם טריערער באַנקעט, וועלכער האָט, לויט דער צייטונג, געהאַט אַ וויכטיקע באַ-דייטונג פאַר דעם דעמאָקראַטישן קאַמף אין דייטשלאַנד.

די רעגירונגס-קרייזן אין בערלין זיינען טאַקע געווען שטאַרק אומצופרידן פּון דער טריערער מאַניפעסטאַציע. זיי האָבן געהייסן דעם טריערער רעגירונגס-פּאַרשטיי-ער צושטעלן אַ גענויען באַריכט וועגן פּאַרלויה פּון דעם באַנקעט, און דער פּרייסי-שער יוסטיץ-מיניסטער האָט געשריבן אין אַן אויפגעגעטן טאָן: „די אַנטיילנעמער פּון טריערער באַנקעט האָבן זיך און אַנדערע געוואַלט איינרעדן, אַז זיי זיינען פּאַר-שטייער פּון פּאָלק. זיי האָבן זיך אַרויפגעלייגט אויפן קאָפּ אַ בירגערלעכע קרוין, מ'וועט זיי שוין די קרוין אַראָפּנעמען פּון קאָפּ!“.

ווי געזאָגט, זיינען אָבער אַ סך אַנטיילנעמער, בעיקר די סטודענטן, נישט גע-ווען צופרידן פּון דער געמעסיקטער, און אפילו פּחדנישער, ווי זיי האָבן געזאָגט, האַלטונג פּון די באַנקעט-אָרגאַניזאַטאָרן. היינטיגן מאַרקס האָט אַ טאַג נאָך זיין באַנ-קעטרעדע באַקומען אַן אַנאַנאָמען בריוו, אין וועלכן מ'האַט געשריבן: „אייער זידע און אייער ברודער, די טריערער רבנים, האָבן אָפּט געזאָגט מי שברך'ס און געזונ-גען, „מהיפּית“ פאַר די מלכים און פּריצים. איר, דער „דעמאָקראַט“ קענט די

מלאכה פון הנפ'ן זיך צו מלכות אויך נישט קשה'דיק!". דער יוסטיץ־ראט האָט באַלד דערקענט די האַנטשריפט. דאָס האָט געשריבן זיין געוועזענער יורדישער גע-הילף, דער ייד מאַרקוס לעווי, וואָס האָט געהערט צו די „ראַדיקאַלע פּראָזעאַלאַגן". עס האָט זיך נאָך נישט באַרואַיקט נאָך דעם דעפּוטאַטן־באַנקעט, ווי ס'איז אין טריער געקומען צו אַ נייעם „סקאַנדאַל", וועלכער איז דאָסמאָל נישט אַריבער אַזוי גלאַטיק. אַ פּאָר וואָכן נאָך דעם באַנקעט איז אין קאַסינאָ פּאַרגעקומען אַ גרויסע אונטערהאַלטונג אין צוזאַמענהאַנג מיט דער פּערציקיעריקער גרינדונגס־פּיערונג פון דער „ליטעראַרישער געזעלשאַפט". ווידער האָט זיך פּאַרזאַמלט אַ גרויסער עולם, בעיקר פון דער שטאָט־אינטעליגענץ און פון דער אַקאַדעמישער יוגנט. מ'האַט גוט געזעסן און געטרונקען, פּיין זיך געוויילט, געמאַנצט און געזונגען. דער רהינישער וויין איז שטאַרק און ביליק, מ'האַט אים געטרונקען ווי וואַסער. צום סוף פון דער אונטערהאַלטונג, איז אַ גרויסער טייל פון די אַנוועזנדיקע געווען בגלופּנדיק. מ'איז געוואָרן גאָר מוטיק און קעמפּעריש געשטימט. די יוגנט האָט אָנגעהויבן צו זינגען פּאַלקס־לידער און ראַדיקאַלע הימנען. אַ טייל פון דער יוגנט איז אפילו דערנאַנגען אַזווייט, אַז זי האָט גענומען זינגען פּראַנצויזישע רעוואָלוציאָנערע לידער. אַייר נער פון די הויפט־זינגער איז געווען דער דערמאָנטער מאַרקוס לעווי. ער האָט זיך גראָד אַוועקגעשטעלט נאָענט צום טישל, וווּ ס'איז געזעסן היינריך מאַרקס, און האָט געקוקט מיט אַ סאַרקאַסטישן בליק אויף זיין געוועזענעם בעל־הבית, ווי ער וואַלט געזאָגט:

„נו, טייערער פּאַטראָן מיינער, דו ביסט גאָר אַ גרויסער דעמאָקראַט, אָבער זיין גען אַ דעמאָקראַטיש לידל האָסט דו מורא!".

היינריך מאַרקס האָט געהערט צו די, וועלכע האָבן אין דעם דאָזיקן אָונט נישט־קשה'דיק געטרונקען. די סאַרקאַסטישע חוצפה פון זיין אַמאָליקן יידישן גע-הילף האָט אים פּראָוואַצירט און אַרויסגעפירט פון געדולד. דער יוסטיץ־ראַט מאַרקס איז געוואָרן בלוט־רויט אויפן פנים צוליב אויפגענונג און ווייניגענום, און נישט קלערנדיק אַ סך, האָט ער זיך אויפגעשטעלט אויף אַ בענקל, און גענומען דיריזשירן מיט דעם עולם, וועלכער האָט איצט, מיט באַגייסטערונג געזונגען דעם רעוואָלוציאָנער־נערן, פּראַנצויזישן הימן „מאַרס־ליעו".

דעם אַנדערן טאָג, ווען מ'איז געוואָרן נישטער, האָבן אַלע פּאַרשטאַנען, אַז דער „סקאַנדאַל" אין קאַסינאָ וועט האָבן זיינע קאָנסעקוענצן. די פּרייסישע פּאָליציי האָט געהאַט אירע שפּיאָנען אין קאַסינאָ און זי איז געווען גענוי אינפּאַרמירט וועגן דעם, וואָס האָט פּאַסירט בעת דער אונטערהאַלטונג. קיין בערלין איז אַוועק אַ גע-נויער ראַפּאָרט. די פּרייסישע אַדמיניסטראַטיווע אָרנאַנען, סיי אין בערלין און סיי אין טריער, האָבן אָנגעהויבן אַ שאַרפע אונטערזוכונג. אפילו דער קעניג אַליין איז אינפּאַרמירט געוואָרן וועגן די געשעענישן, און זיין יורש עזר האָט אין נאָמען פון פּאַטער געשריבן אַ שאַרפן בריוו צום בירגערמייסטער פון טריער, אין וועלכן ער האָט קוואַליפּיצירט דאָס זינגען רעוואָלוציאָנערע לידער אין קאַסינאָ ווי „אַ געמיינ-קיט צו נלאַרפיצירן אַלטע און נייע מלוכה־פּאַראַטן". פון קאַסינאָ און פון דער „ליטעראַרישער געזעלשאַפט" האָבן געמוזט אַרויסטרעטן אַלע באַאַמטע און אָנגע-שטעלטע, וואָס זיינען אָפהענגיק געווען פון דער רעגירונגס־אַדמיניסטראַציע. דאָס קאַסינאָ איז געשטעלט געוואָרן אונטער אַ שטרענגער קאָנטראָל פון דער פּאָליציי,

און פון איצט אן האָט מען וועגן יעדער פאַראַנשטאַלטונג געמוזט פריער מעלדן. די פאַרשטייער פון דער פריישישער רעגירונגס-מאַכט אין טריער האָבן פון בערלין באַקומען דעם שטרענגן באַפעל אָפּצורעכענען זיך מיט אַלע „רעבעלן“, וואָס האָבן זיך באַטייליקט אין דעם „פאַרעטערישן סקאַנדאַל“.

אַ באַזונדערע אויפּרענונג האָט געהערשט אין די רעגירונגס-קרייזן קעגן דעם יוסטיציראַט היינריך מאַרקס. זיין ווייטערדיקע קאַריערע איז געווען פאַרענדיקט, און נאָך ערגער, ס'האָט געהאַלטן דערביי, אַז ער זאָל פאַרלירן זיינע ביז-איצטיקע אַמטן. דער געהיימראַט פּאָן וועסטפּאַלן האָט געמוזט אויסנוצן אַלע זיינע אייני-פּלוסן, בכדי צו ראַטעווען זיין פריינט. דאָס איז אים, סוף-כל-סוף, מיט אַ גרויסער מי, געלונגען. דער געהיימראַט האָט אַנטשולדיקט מאַרקס'ן, אַז ער איז געווען שכור און איז מיטגעריסן געוואָרן דורך דער מאַסן-סונעסטיע.

די פריישישע רעגירונג האָט ענדלעך רעזיגנירט פון איר פּלאַן צוצוציען דעם יוסטיציראַט מאַרקס צו אַ געריכטלעכער פאַראַנטוואָרטונג, אָבער זי האָט קיינמאָל נישט מוחל געווען דעם דאָזיקן „פרעכן יודע“ פאַר זיין „פאַרעטערישן געזאַנג“ אין טריערער קאַסינאָ. פון דער אַנדערער זייט ווידער האָבן ראַדיקאַלע, יונגע פאַרשטיירער פון דער ליבעראַלער פאַרטיי געהאַט טענות צום אַדוואָקאַט מאַרקס, אַז ער איז פּחדנות'דיק צוזאַמענגעבראַכן און האָט נישט אויפגענומען דעם קאַמף קעגן די אוי-טאַקראַטישע פריישישע מאַכטהאַבער. אייניקע פון זיי האָבן אָפּן גערעדט וועגן דעם, אַז צוליב דער „יידישער פּחדנות און כאַראַקטערלאַזיקייט“ פון מאַרקס'ן איז פאַר-לירן געגאַנגען אַ שלאַכט פאַר דעמאָקראַטיע און ליבעראַלער קאַנסטיטוציע.

היינריך מאַרקס האָט זיך פּלוצלינג געפונען צווישן צוויי פייערן. און פון ביידע זייטן האָט מען אים געריסן און געשטאַכן צוליב זיין יידישער אָפּשטאַמונג. היינריך מאַרקס האָט ענדלעך פאַרשטאַנען, אַז מיט זיין רעליגיע-ענדערונג איז ער נאָך נישט פטור געוואָרן פון יידנטום. דאָס איז פאַר אים געווען אַ נייע און אָנגעווייטיקטע אַנטדעקונג. ער האָט זי געוואָלט אין זיך פאַרטושן און פאַרשרייען, אָבער ס'איז אים נישט געלונגען. דאָס איז געוואָרן זיין לעבנס-טראַגעדיע און האָט באַלד אַ סוף געמאַכט, נישט נאָר צו זיין קאַריערע נאָר אויך צו זיין לעבן. ס'איז איבריקנס גע-ווען נישט בלויז די טראַגעדיע פון יחיד היינריך מאַרקס, טויזנטער אַזעלכע משומד דים ווי ער, בעסערע און ערגערע, האָבן פריער אָדער שפּעטער איבערגעלעבט די זעלכע טראַגעדיע. ס'איז געוואָרן אַ צרת רבים פון אַ גאַנצן דור געשמד'טע און האַלב-געשמד'טע יידן אין דייטשלאַנד.

דרייצענטער קאַפיטל.

דער אַלמער געהיימראַט און דער יונגער גימנאַזיסט.

איז אַ געשפרעך מיטן געהיימראַט לודוויק פּאָן וועסטפּאַלן, האָט היינריך מאַרקס דערקלערט: „איך אַליין, מיט איינענע הענט, האָב פאַרטאַכלעוועט מיין קאַריערע.“ דער יוסטיציראַט מאַרקס האָט זיך נישט געקאַנט מוחל זיין, וואָס אין יענער פאַטאַ-

לער נאכט אין קאסינג, בעת דער „משוגענער באקאנאליע“ האָט ער פאַרלוירן זיין געוויינלעכע געלאַסנקייט און האָט זיך געלאָזט מיטרייסן דורך דעם שכור'ן המון. היינריך מאַרקס איז אָבער נישט געווען גערעכט. די אייגנטלעכע סבה פון זיין דורכ-פאַל איז נישט געלעגן אין דעם געזאַנג פון דעם רעוואָלוציאַנערן הימן „מאַרסעליע-זע“. וואָלט דעמאָלט אין פרייסן געזיגט די ליבעראַלע, דעמאָקראַטישע ריכטונג וואָלט אים דער רעוואָלוציאַנערער געזאַנג נישט נאָר נישט געשאַדט, נאָר גראַד להיפּך, דאָס וואָלט אים געגעבן מער פּאָפּולאַריטעט און געהאַלפּן מאַכן די פּאָלי-טישע קאַריערע.

אין פרייסן און אין גאַנץ דייטשלאַנד איז דער רעאַקציאָנערער קורס נאָך מער פאַרשאַרפט געוואָרן. די יולירעוואָלוציע אין פראַנקרייך און אירע נאָכקלאַנגען אין בעלגיע, פּוילן, אין דייטשלאַנד און אין אַנדערע לענדער, האָבן שטאַרק באַאומרו-איקט דעם פירשט מעטערניך און זיין קאַמאַרילע, וואָס האָט מיט אירע שוואַרצע פליגלען באַדעקט איראַפע אוו אָפּגעהיטן פון יעדן פרייען און דעמאָקראַטישן גע-דאַנק. מעטערניכ'ן, דעם „מאַסיוועל פון דער איראַפּעאישער רעאַקציע“ איז גע-לונגען צו איבערצייגן דעם „ליבעראַלן“ צאַר אַלעקסאַנדער דעם ערשטן און דעם שוואַכן, אומאַנטשלאַסענעם פרייסישן מלך פרידריך ווילהעלם דעם דריטן מיטן אַר-גומענט, אַז די תּפּיסות און צענזור זיינען די בעסטע מיטלען צו באַרואיקן די אומ-צופרידענע פעלקער. די פרייסישע רעגירונגס-מאַכט האָט אונטערדריקט אַלע אָפּאָזי-ציאָנאַלע באַוועגונגען, זי האָט אַ סוף געמאַכט צו דעם בונט פון די סטודענטישע „בורשענשאַפטן“ און איז צוגעטרעטן צו ליקווידירן די פאַרבליבענע פּאָזיציעס פון די ליבעראַלע און דעמאָקראַטישע ריכטונגען. מעטערניך האָט זיינס אויסגעפירט, די איראַפּעאישע רעאַקציע איז געווען געראַטעוועט, און ביז צום רעוואָלוציאַנערן יאָר 1848 פון „פעלקער-פּרילינג“ האָט זי געהערשט ביד רמה איבער דעם נוף און דעם גייסט פון דער איראַפּעאישער מענטשהייט.

די דאָזיקע צרת-הכלל איז אָבער געווען אַ קנאַפּער טרייסט פאַר דעם אָנגעווייר-טיקטן געמיט פון יוסטיציראַט מאַרקס. זיין קאַריערע איז געווען פאַרענדיקט. ס'איז גאַרנישט געוואָרן פון זיינע האָפּענונגען אויף אַ געהיימראַט-טיטל און אַנדערע אויס-צייכענונגען. ער האָט פאַרלוירן זיין אַמאָליקן איינפלוס, סיי אין בערלין און סיי אין טריער. אויך מאַטעריעל איז איצט זיין לאַגע געוואָרן אַן ערגערע. די פאַראַרעמטע פּויערישע און שטאַטישע קליענטן זיינען פון חודש-צורחודש ווייניקער געקומען אין זיין אַרוואַקאַטישע קאַנצעלאַריע. ער האָט געמוזט אַ טייל פון זיין פּערסאָנאַל אָפּ-זאָגן. דעם יוסטיציראַט מאַרקס האָבן איצט נישט געפעלט קיין דאגות. נישט-איינ-מאָל אין די שלאַפּלאָזע נעכט האָט אין זיין מוה געעגעברט די פּראַגע: „צי האָט זיך מיין מזל פון מיר אָפּגעטון? און פאַרוואָס? און אויף ווי לאַנג?“

היינריך מאַרקס האָט איצט געהאַט מער צייט, ווי פריער, פאַר זיין משפּחה-לעבן. מיט אַ באַזונדערן אינטערעס האָט ער זיך באַשעפּטיקט מיט זיין באַליבטן זון קאַרל. די טעכטער וועלן דאָך, פריער אָדער שפעטער, ווערן פרויען פון פרעמדע מענער, און מיט זיי פאַרבינדן זייער לעבנס-זוועג. פון די דריי זין האָבן צוויי אים מצער געווען צוליב זייער קערפּערלעכער און גייסטיקער שוואַכקייט. דער איינציקער, וועלכער האָט אין זיך פאַראייניקט אַלע פעאיקייטן און האָפּענונגען פון פּאַטער, איז געווען קאַרל.

אים, דעם געליכטן און טייערן זון, דעם איינציקן יורש זיינעם, האָט דער יוסף-טייִדראַט מאַרקס צוגעגעבן דעם אייגענעם פאַרנאַמען היינריך, און אין אַלע שול־דאָקומענטן איז פאַרצייכנט געוואָרן: קאַרל היינריך מאַרקס.

קאַרל איז שוין אַלט געוואָרן קנאַפּע 16 יאָר. מ'האַט שוין געהאַלטן ביים אָנ־הויב פון יאָר 1834. קאַרל האָט גוט געלערנט און איז געווען גייסטיק זייער אַנט-וויקלט. זיין באַציאונג צום פאָטער האָט געהאַט אין זיך אַ סך אויסדרוקן פון ליב-שאַפט און דרך ארץ. קאַרל האָט זיך אינטערעסירט מיט אַלע זאָרגן און קאַמפּן פון זיין פאָטער און גענומען אין זיי אַן אַנטייל. איין זאך האָט שטאַרק באַאומראַיקט דעם יוסף־טייִדראַט: קאַרל האָט ליב געהאַט די איינזאַמקייט, ער איז געווען אין דער שול און אויסערהאַלב דער שול מיססנס אַליין, אָן אמת'ע, נאָענטע פריינט.

דער יוסף־טייִדראַט האָט איצט אָפּט באַזוכט דעם געהיימראַט פאָן וועסטפּאַלן, מיטנעמענדיק מיט זיך דעם זון קאַרל. זייט אַ געוויסער צייט, איז קאַרל מאַרקס גע-וואָרן אַ סטאַבילער גאַסט אין געהיימראַט'ס פּרעכטיקער וווינונג אויף דער רוימער-נאַס. ס'האַט אים אַהין געצויגן נישט־נאָך די איינציקע פריינטשאַפט צו עדנאָר און זשעני וועסטפּאַלן, נאָך אויך די פּערזאָן פון בעל־הבית אַליין. דער טיר־געבילדעטער און קלוגער געהיימראַט איז געוואָרן פאַר קאַרל'ען אַ לעבעדיקער, אומדערשעפטער קוואַל פון וויסן און חכמה. דער יונגער גימנאַזיסט פלעגט אָפּזיצן שעה־נאַנג ביים אַלטן הומאַניסט און איז נישט מיד געוואָרן אַרויסצוציען פון אים ווי־אַס־מיינסטן און ווי־אַס־לענגסטן וויסנשאַפטלעכע, געזעלשאַפטלעכע, ליטעראַרישע און סתם־גייס-טיקע אינפאָרמאַציעס. וואָס מער דער אַלטער געהיימראַט האָט גערעדט, אַלץ מער האָט זיין יונגער פריינט געוואַלט פון אים וויסן. ווי אַ נאָר נאָענטער, ליבער פריינט איז דער יונגער קאַרל מאַרקס געוואָרן פאַר דעם דאָזיקן אַלטן אָבער לעבעדיקן און תמיד גייסטרייכן געהיימראַט פאָן וועסטפּאַלן.

איינמאָל, ווען דאָס געשפּרעך האָט שוין נאָר לאַנג געדויערט, האָט דער געהיימ-ראַט מיט אַ שמייכל געזאָגט צום אָנוועזנדיקן פאָטער:

„הער יוסף־טייִדראַט, אייער קאַרל קוועטשט מיך אויס ווי אַ צימרין!“

היינריך מאַרקס האָט זיך גלייך געוואָנדן צום זון:

„קאַרל, הער אויף צו מוטשן דעם הער געהיימראַט!“

דער יונגער מאַרקס איז געוואָרן פאַרשעמט און האָט גענומען אַנטשולדיקן זיך פאַר'ן בעל־הבית. אָבער פאָן וועסטפּאַלן האָט אים איבערגעריסן מיט אַ היליכיק, פריינטלעך געלעכטער, און קלאַפּנדיק אים גוט־ברודעריש אויף די פלייצעס, האָט ער געזאָגט:

„גיי שוין גיי, נאַרעלע, ס'איז נישט מער ווי אַ וויץ, איך האָב הנאה פון דיי-נע פּראַגן און איך ענטפּער דיר מיט גרויס פאַרגעניגן!“

און אַזוי איז עס טאַקע געווען. דער געהיימראַט האָט געהאַט אַ גרויסע הנאה צו רעדן מיטן יונגן גימנאַזיסט, צו הערן זיינע קלוגע און שאַרפע פּראַגן און באַ-מערקונגען. ער האָט שטאַרק ליב באַקומען דעם דאָזיקן יונגערמאַן מיט זיין ברייטן, רבנישן שטערן, מיט זיינע שוואַרצע האָר־לאַקן און טונקעלע, קלוגע אויגן, מיט זיין אַרויסשטייענדיקער, דעראַבערישער נאָז און ענערגישן, האַלב־געפּנטן מויל, וואָס האָט תמיד ווי פאַרהונגערט, געשלונגען יעדעס נייע וואָרט.

אַן אָפּטער באַזוכער אין דעם געהיימראַט'ס וווינונג איז געווען דער דירעקטאָר

פון דער גימנאזיע, אין וועלכער מאַרקס האָט זיך געלערנט. ער האָט געהייסן וויטענ-
 באַד. ווי לורוויק פאָן וועסטפאלן איז ער געווען אַ הויך-געבילדעטער מענטש, אַ היס-
 טאָריקער, אַרכעאָלאָג און גלענצנדיקער קענער פון דער קלאַסישער ליטעראַטור. און
 דערביי, אַ זעלטן פיינער און קולטורעלער מענטש, אַ הומאַניסט, אַ קאַסמאָפּאָליטי-
 שער, עכט-דעמאָקראַטישער דענקער. דער געהימראַט האָט זיך געוונדערט, ווי אַזאַ
 מענטש קומט צו די פריישישע שול-דירעקטאָרן, וואָס זיינען כמעט אַלע געווען טרו-
 קענע, גייסטלאָזע ביוראָקראַטן. וויטענבאָך האָט אָנגעפירט מיט אַ פּילאָזאָפּישן קרייז,
 צו וועלכן עס האָבן אויך געהערט דער געהימראַט פאָן וועסטפאלן און דער יוסטיץ-
 ראַט מאַרקס. דער דאָזיקער פּילאָזאָפּישער קרייז האָט זיין וועלט-אַנשוואַונג געשטיצט
 אויף די לערעס פון גרויסן קעניגסבערגער דענקער עמנואל קאַנט, און זיין „קאָמע-
 גאָרישער אימפּעראַטיוו“ איז געוואָרן זייער מאַראַלישער אַני-מאַמין. צו דעם דאָ-
 זיקן קרייז איז שפּעטער אויך צוגערעטן דער לאַנגיעריקער קלאַסן-דערציער פון
 קאַרל מאַרקס'ן אין כריערער גימנאזיום, זיין לערער פון מאַטעמאַטיק און נאַטור-
 געשיכטע שטיינגער.

דער פּילאָזאָפּישער קאַנטיסטן-קרייז פלעגט זיך צונויפקומען ביים געהימראַט
 אין שטוב. לויט דער בקשה פון בעל-הבית, האָבן די אָנטיילנעמער מסכים געווען,
 אַז דער גימנאזיסט קאַרל מאַרקס זאָל קאָנען זיין אָנוועזנדיק און צוהערן זיך צו די
 פאַרהאַנדלונגען און דעבאַטן. דאָ, אינם קרייז פון די טריערער קאַנטיסטן, האָט זיך
 דער יונגער מאַרקס באַקענט מיט דער פּראָבלעמאַטיק פון דער פּילאָזאָפּיע, אין וועל-
 כער ער איז שפּעטער געוואָרן איינער פון די בעסטע און טיפּסטע קענער.

פּערצענטער קאַפיטל.

„אַ נקמה פון דורות.“

דער יוסטיץ-ראַט מאַרקס איז נישט געווען צופרידן מיט דעם, וואָס זיין געליב-
 טער זון קאַרל האָט אַזוי ווייניק חברים צווישן דער שול-יונגט, און אַז ער איז שוין
 אַזוי פרי געוואָרן ערנסט און תמיד פאַרטראַכט. דאָס האָט דעם יוסטיץ-ראַט שטאַרק
 באַאומרויאַקט און גורם געווען אָפט טיפע זאָרגן. ערשט איצט, ווען היינריך מאַרקס
 האָט געהאַט מער צייט, האָט ער באַמערקט, ווי זיין זון זיצט אָפּ לאַנגע שעה'ן ביי
 ביכער, ווי ער גריבלט זיך איבער שווערע און קאָמפּליצירטע ענינים, און ווי זיין
 יונגער אָכער ברייטער שטערן באַדעקט זיך מיט קנייטשן, וואָס דערמאָנען אים אַזוי
 שטאַרק אין די שטערן-קנייטשן ביים טאַטן און ביים ברודער, די טריערער רבנים,
 בעת זיי זיינען געווען פאַרטיפּט איבער די גרויסע גמרא-ספרים. דער יוסטיץ-ראַט
 איז נישט געווען אַנטציקט מיט די גייסטיק-שאַרפע, סכאַלאַסטיש-פאַרוויקלטע פּראָגן,
 וועלכע דער 15-ציי-16-יעריקער קאַרל האָט געשמעלט דעם געהימראַט פאָן וועסט-
 פאלן. קאַרל'ס שאלות האָבן אים צופיל דערמאָנט די פּלפול-חריפות און די מח-
 שאַרפּקייט פון זיינע אבות. זיין טאַטע, לוי מאַרקס, האָט אים געצוונגען יאָרן-לאַנג
 צו לערנען גמרא און תוספות און איז געווען גליקלעך מיט דער טיפּקייט און שאַרפּ-

קייט פון זיין עלוי'שן הערשל. אָבער הערשלען האָט פון אַלע תנאים אַמיסטן גע-
פעלן אלישע בן-אבויה, און ער איז טאַקע אויך געוואָרן אַן „אחר“, לויט דעם נוסח
פון ניינצנטן יאָרהונדערט. היינריך האָט באַקומען פיינט די תלמיד-הכמים מיט זיין
ערע יידישע מנהגים און דינים, און בעיקר האָט ער געהאַטט דעם תלמוד מיט דעם
„צוגעשפיצטן, פּלפּוליסטישן מוח-דריי“. ס'האָט אים אַ סך מער געפעלן די מכלומרשט-
גראַדליניקע און רעאַליסטישע פּאַרם פון דער גויאישער וויסנשאַפט.

היינריך מאַרקס האָט נישט איינמאַל מיט פחד און זאָגן געטראַכט ביי זיך: „צי
איז דאָס נישט אַ נקמה פון דורות, וואָס מיינ זון און איינציקער יורש גייט אויפן
וועג פון תלמוד'ישער סאָפיסטיק און פּלפּוליסטיק?“. ווייל די מוהדרחות און גייסט-
שאַרפּקייט פון יונגן קאַרל', וואָס האָט אַזוי אַנטציקט דעם קריסטלעך-אַריסטאָקראַט-
טישן געהיימראַט, איז דעם ראַבינער-זון היינריך מאַרקס פּאַרגעקומען נישט-מער ווי
אַ נייער אויסדרוק פון דעם אַלטן תלמודישן גייסט פון זיינע אבות. דער יוסטיץ-ראַט
האָט געציטערט בלויז ביים געדאַנק, אַז דער כוח פון דער דורות-לאַנגער ירושה וועט
קאָנען מנצח זיין די דערציאונג, די נייע סביבה און בעיקר דעם טוה-צעמל. ער איז
געווען אויסער זיך פאַר כעס, ווען מ'האָט אין זיין אָנוועזנדיקייט גערעדט וועגן דער
מאָדערנער וויסנשאַפטלעכער ריכטונג, וואָס האָט אין דייטשלאַנד אַלס די „ירושה-
טעאַריע“, געוואַלט באַווייזן, אַז די נאַטור און דער כאַראַקטער פון יעדן מענטשן
זיינען נישט מער ווי אַ רעזולטאַט פון זיינע פּאַריקע גענעראַציעס.

היינריך מאַרקס האָט זיך פאַרצווייפלט געקלאַמערט ביי דער ראַציאָנאַליסטישער
אויפפאַסונג וועגן דעם, אַז יעדער דור איז דער אויסשליסלעכער הערשער איבער זיך
און דעם אייגענעם גורל און איז נישט קיין שקלאַף ביי די פּאַריקע דורות. אָבער דאָך
האָט אים אָפט דער וואָרם פון צווייפּל גענאַגט און נישט געגעבן קיין מנוחה. היינ-
ריך האָט מיט צאָרן געטריבן פון זיך דעם געדאַנק, וועלכן עס האָט אים אַמאָל גע-
זאָגט אַן אַלטער ייד, אַז אין די רבנישע משפחות קאָנצענטרירט זיך די גאַנצע גייסט-
טיקע ירושה פון די אבות בלויז אויף איינעם פון די קינדער, בעת די אנדערע בלייבן
גייסטיק באַשרענקט. „וואָס פאַר אַן אידיאָטישער איינפאַל איז דאָס פון אַן אַלטן נאָ-
רישן ייד!“ פלעגט דער יוסטיץ-ראַט פרווון איבערצושרייען זיין אומרויאיק-געוואָרע-
נע נשמה.

היינריך מאַרקס האָט באַשלאָסן צו ענדערן די ריכטונג פון קאַרל'ס דערציאונג.
ער מוז אים אָפּרייסן פון דער אַבסטראַקטער וועלט און ריינ-גייסטיקער לאַגיק. מ'מוז
אים פאַראַינטערעסירן מיט רעאַלע, קאָנקרעטע זאַכן, מיט דער טעכניק און די נייע
פּראַקטישע דערפֿינדונגען. דער יוסטיץ-ראַט האָט קאַרלען אַוועקגענומען פון די ביכער,
און איז מיט אים גענאַנגען שפּאַצירן אויף די ברעגעס פון טייך מאָזעל. ער איז מיט
אים אַרויף אויף די שיפן, וואָס זיינען געשטאַנען אויפן טייך, און האָט אים געוויזן
די איינצלע הייטן פון זייער בוי און מאַשינעריע.

צו יענער צייט האָבן זיך באַווייזן אויף דער מאָזעל די ערשטע דאַמף-שיפן, וואָס
זיינען געפאַרן מיטן כח פון פאַרע. דאָס האָט אַרויסגערופן אַ מין סענסאַציע, און
אַלע זיינען געלאָפּן אַנקוקן דעם נייען ווונדער. אין אַ פאַר טעגן שפּעטער, האָט טרייער
איבערגעלעבט אַ נאָר גרויסע סענסאַציע. דער ערשטער אייזנבאַן-צוג איז אָנגעקומען
אויף דער אַרטיקער באַן-סטאַציע. אין דער שטאָט איז געווען אַ גרויסע שמחה. מ'האָט
די הייזער דעמאָרירט מיט בלומען-קראַנצן און מיט פענער. איבער די גאַסן האָבן

מארשירט און געשפילט מוזיק־קאפעלעס. ארום דער באַן־סטאָציע זיינען פאַרזאַמלט געווען טויזנטער נייגעריקע, און די מאַכט־פאַרשטייער האָבן געהאַלטן פּייערלעכע רעדעס. די גאַנצע באַפעלקערונג פון דער שטאָט און סביבה איז געלאָפן אָנקוקן דעם ערשטן אייזנבאַן־צוג, ווי אויף אַ בייז ווונדער. ווידער האָט היינריך מאַרקס אוועק־געריסן זיין יינגל פון די ביכער, און האָט אים געפירט צו דער באַן־סטאָציע. זאָל ער זען, צו וואָס דער מענטשלעכער גייסט איז פּעאיס, און ווי ווונדערבאַר זיינען איצט די נייע דערפינדונגען!

צוריק־גייענדיק, האָט דער פּאָטער דערציילט זיין זון וועגן דער נייעסמער דער־פינדונג, וואָס איז נאָך נישט דערגאַנגען ביז טרייער. „ס'איז שווער צו גלויבן“, האָט דער פּאָטער געזאָגט, „אַבער ס'איז אמת. אין אייניקע גרויסע שטעט האָט מען אָנגעהויבן באַלויכטן די גאַסן און פריוואַט־הייזער מיט אַן אומזיכטבאַרן גאַז, וואָס פליסט־צו דורך רערן, און גיט אַ מעכטיק און הערלעך ליכט, עפעס אַזוינס, וואָס די וועלט האָט נאָך נישט געזען. מ'וואַרפט אַרויס די אַלטע, שטינקנדיקע נאַפּט־לאַמפּן און מ'פירט איין אַ ניי הערלעך לעבן ביים ליכט פון גאַז.“ דער יוסטידראַט איז אַריין אין התפעלות, אַ זאָך, וואָס איז ביי אים געווען זעלטן, און האָט גענומען רעדן מיט ענטוואַזום און פּאַטאָס:

„צי ווייס דו, קאַרל, וואָס פאַראַ צייטן מיר לעבן איצט איבער? די וועלט גייט צו אַ רעוואָלוציע, לגבי וועלכער די גרויסע פּראַנציפּזישע רעוואָלוציע איז געווען אַ קינדער־שפּיל. מיר דערנענטערן זיך צו אַ געוואַלדיקער טעכנישער איבערקערעניש, וואָס וועט דערשיטערן די ביז־איצטיקע עקזיסטענצן פון יחיד און כלל, און איבער־בויען זי אויף נייע יסודות. עס ווערן כסדר דערפונדן בעסערע און גרעסערע מאַשין־גע, וואָס באַוועגן זיך מיטן כוח פון פאַרע און פּראָדוצירן אין אַ בליצשנעלן טעמפּאָ מאַסן פון נוצלעכע און ביליקע סחורות. די וועלט וועט אויפלעבן, און די עקזיסטענצן פון מענטשן וועט ווערן מיט יעדן יאָר אַלץ מער לייכטער און באַקוועמער. עס וועט זיך לגמרי ענדערן דער פּרעזענט פון דער געזעלשאַפט. עס קומט אָן די אויסגעהלומטע דורך לאַנגע גענעראַציעס נייע תקופה פון ווילשטאַנד און פּראָגרעס. ביז איצט האָט דער מענטש דיספּאָנירט בלוז, ווי די חיה, מיטן כח פון זיינע מוסקולן. העכסטנס, האָט ער געקאַנט צו הילף נעמען דעם לויף פון ווינט. איצט אָבער קאָן דער מענטש, אַ דאַנק דעם אייזן און דער פאַרע, באַהערשן די נאַטור און אירע כחות. צום ערשטן מאל איז דער מענטש געוואָרן דער הערשער איבער דער וועלט! ער ווערט גלייך מיט געטער און ציט אויס זיינע הענט צו דער אויסגעהלומטער וויזע וועגן אַ וועלט פון גליק, ווילשטאַנד און פּראָגרעס. עס בויט זיך אַ נייע מענטשהייט, אַן אַניווערסאַלע, וואָס וועט נישט וועלן וויסן פון קליינלעכע פעלקישע, רעליגיעזע, נאַציאָנאַלע אָדער ראַסישע גרענעצן. דאָס וועט זיין אַ נייע, קאָסמאָפּאָליטישע מענטשהייט, וואָס וועט זיך שטיצן אויף טעכנישן פּראָגרעס און ברודערלעכער ליבע!“

קינמאַל נאָך נישט האָט דער אַדוואַקאַט מאַרקס אַזוי פּייערדיק און מיט התלהבות גערעדט אויף זיינע געריכט־פּראָצעסן און פּאַרזאַמלונגען, ווי אין יענעם זר־מער־אָונט, בעת ער איז צוזאַמען מיט זיין זון געגאַנגען שעה־נלאַנג שפּאַצירן, נאָך דער דערעפּענונג פון דער באַן־סטאָציע. ער האָט גענומען לסוף צורעדן קאַרלען, אַז ער זאָל ווייניקער זיצן ביי די לייען־ביכער און מער זיך נעמען צו מאַטעמאַטיק און פיזיק, ווייל דאָס וועט פאַרלאַנגען זיין צוקונפטיקער באַרוף אַלס אינזשיניער.

אנהויבנדיק פון יענעם אָוונט האָט היינריך מאַרקס כסדר גערעדט און געחלומט וועגן אַ טעכנישן באַרוף פאַר זיין זון. אָבער קאַרל איז געבליבן ביי זיינס. ער איז ווייטער געזעסן ביי זיינע לייען־ביכער און האָט געזוכט די חקירות־פּולע שמועסן מיטן געהימראַט פּאַן וועסטפּאַלן. גראַד פון מאַטעמאַטיק, פיזיק און נאַטור־וויסנ־שאַפּטן איז ער געווען און געבליבן, די גאַנצע צייט, אַ נאָר שוואַכער שילער אין דער גימנאַזיע. ער האָט נישט געטראַכט צו ווערן פיזיקער, טעכניקער אָדער אינזשיניער, ווי זיין פּאַטער האָט באַשטימט. ער איז געבליבן פאַרטון אין זיין וועלט פון גייסטיקן גריבלען זיך, פון טעאָרעטישער פּראָבלעמאַטיק, צו וועלכער ס'איז באַלד נאָך צוגעקומען זיין שטאַרקע נייגונג צו פּאָעזיע.

מיט אַ וואַקסנדיקער זאָרג האָט דער יוסטיץ־ראַט געזען, אַז זיינע באַמייאונגען האָבן נישט דעם געהעריקן דערפּאָלג. און נישט איינמאַל אין די שלאָפּלאָזע נעכט האָט אים באַאומראַיקט דער „מוראַדיקער תּלמודישער גייסט“ פון זיינע אבות. היינ־ריך מאַרקס'ן האָט זיך געדוכט, אַז ער זעט דאָס איראַנישע פּנים פון זיין פּאַטער, דעם טריערער רב, ווי ער שמויכלט און זאָגט:

„נו, וואָס האָסט דו געמיינט, הערשעל, אַז דיין שטיקל שמד־פּאַפּיר איז שטאַרקער פאַר דעם בלוט און מוח פון אונזערע אבות?! דו, נאַר איינער!“

פּופּצענטער קאַפיטל.

צוויי דייטש־יידישע פּאַעטן: זיסקינד פון טרימבערג

און היינריך היינע.

ווי געזאָגט, איז דער גימנאַזיסט קאַרל מאַרקס געווען זייער ערנסט און לויט זיין אַלטער נאָר שטאַרק גייסטיק־אַנטוויקלט. ער האָט ליב געהאַט אַ סך צו לייענען ביכער פון אַלע וויסנשאַפּטלעכע און ליטעראַרישע געביטן, ער פלעגט אָפּזיצן לאַנגע שעה'ן מיטן געהימראַט פּאַן וועסטפּאַלן און רעדן מיט אים וועגן וויסנשאַפּטלעכע, פּילאָזאָפּישע און געזעלשאַפּטלעכע פּראָגן.

עס וואָלט אָבער לנמרי פּאַלש געווען פּאַרצושטעלן זיך דעם יונגן מאַרקס ווי אַ באַברילטן, במלנ'שן ביכער־וואַרם, וואָס אַנטלויפט פון מענטשן־געזעלשאַפּט און לעבט זיך אויס בלויז אין זיין, פון ד' אמות־פּאַרשלאָסענער, פּאַפּירענער וועלט. דער גימנאַזיסט קאַרל מאַרקס האָט ליב געהאַט דעם שפּיל און דעם געזאַנג, ער איז אָפט געגאַנגען מיט די שול־חברים אויף ווייטע און נאָענטע אויספּלוגן, ער האָט זיך גע־לערנט שווימען, טאַנצן און רייטן אויף אַ פּערד, ער האָט זיך באַמיט צו זיין אָנ־געטון עלגענאַנט און צו באַנעמען זיך נאָבל. ווי אַ סך טאַלאַנטירטע און ווערטפּולע יונגעלייט פון זיין אַלטער און צייט, האָט ער געהאַט גרויסע אַמביציעס און גע־חלומ'ט וועגן וועלט־באַרימטקייט. זיין יונגע אינטואַיציע האָט אים געזאָגט דעם אמת, אַז ער טויג נישט צו פּראַקטישע באַרופּן, און אַז ער וועט קיין סך נישט דערגרייכן, אויב ער וועט זיך נעמען צו אַ קאָמערציעלער אָדער פּראַפּעסיאָנעלער באַשעפּטיקונג.

שוין אַלס גימנאַזיסט האָט ער פאַרשטאַנען, אַז זיין כח באַשטייט אין בילדונג, און זיין צוקונפֿט איז אויף דעם טעאָרעטיש-גויסטיקן געביט.

אין דעם „מעכטיקן קעניגרייך פון וויסן און גייסט“ האָט קאַרל מאַרקס געוואָלט ווערן גרויס און באַרימט. צו דעם צוועק איז ער געוואָרן אַ סיסטעמאַטישער, אומ-דערמידלעכער לערנער און פאַרשער. פון דעם האָט זיך גענומען זיין פענאַמענאַלער, קיינמאַל נישט-געזעטיקטער הונגער נאָך וויסנשאַפטלעכע ידיעות און ביכער. די לעסי-טור, דאָס לייענען די ביכער, האָט דעמאָלט, ביים אָנהויב פון ניינצנטן יאָרהונדערט, געהערט צו די וויכטיקסטע באַשעפֿטיקונגען פון יעדעס אַזוי-גערופֿענעם בעסערן מענטשן. די ליטעראַרישע און וויסנשאַפטלעכע סאַלאַנגען האָבן אַרום זיך געזאַמלט אַלע, יונגע און אַלטע, רייכע און אַרעמע, וואָס זיינען געווען געבילדעט און פאַר-נעם. ווער עס האָט נישט געלייענט, דער איז ממילא געווען אָפּגעשטאַנען, האָט נישט געקאַנט נעמען קיין אַנטייל אין די גייסטיקע דיסקוסיעס בעת די אויפנאַמען אין גע-זעלשאַפטלעכע און פֿריוואַטע סאַלאַנגען, און איז געבליבן אַ פאַרשעמטער מחוץ יע-דער אינטעליגענטער, פיינער געזעלשאַפט. מ'האָט אומעטום הויך געלייענט און קאָ-מענטירט די נייעסטע ווערק. די יוגנטלעכע האָבן זיך באַמיט איבערצושטייגן איר נער דעם אַנדערן אין וויסן און גייסטרײַכטום.

דער גימנאַזיסט קאַרל מאַרקס האָט געהערט צו די געבילדסטע יונגעלייט אין זיין סביבה. זיינע דיסקוסיעס מיט דערוואַקסענע מענטשן האָבן אַרויסגערופֿן אַנער-קענונג און אָפט קנאה ביי די שול-חברים. מ'האָט געקוקט אויף אים ווי אויף אַ צוקונפֿטיקן ושעני. קאַרל האָט גערעדט מיט אַ שיינער ליטעראַרישער שפּראַך, וואָס איז געלייטערט געוואָרן דורך אַ סיסטעמאַטישער און פֿלייסיקער לעקטור פון די גרוי-סע קלאַסיקער. ער האָט אָפט באַנוצט זיך מיט אַ פּאַטעטישן און פּאַעטישן סטיל. מ'האָט אים געהאַלטן פאַר אַ דיכטער.

און באמת, איז די פּאַעזיע געווען די העכסטע אַמביציע און האָפֿענונג פון יונגן מאַרקס. ער האָט געוואָלט ווערן אַ גרויסער און באַרימטער דיכטער. דאָס איז דעמאָלט געווען דער חלום פון אַ סך יונגע מענטשן אין דייטשלאַנד. צו יענער צייט, האָט די דייטשע פּאַעזיע דערגרייכט איר העכסטן שטאַפל פון אַנטוויקלונג און איינ-פֿלוס. די ראַמאַנטישע ליריק איז געווען די טאַג-מאָדע אין יעדער יונגער געזעלשאַפט, און האָט באַצויבערט אַלע, אָן אונטערשיד פון אַלטער און שטאַנד.

צווישן די דעמאָליקע פּאַעטן האָט דעם ערשטן, פּראָמינענטסטן פּלאַץ פאַרנו-מען דער דיסעלדראַפֿער ייד, יוריס-דאַקטאָר היינריך היינע. זיין הערלעכע פּאַעזיע, אין אַן איידעלער, סענטימענטאַלער שפּראַך אויסגעדריקט, איז געווען און איז גע-בליבן ביז היינט די העכסטע דערגרייכונג פון דער דייטשער פּאַעזיע. היינריך היי-נע'ס לידער האָט מען אומעטום אין דייטשלאַנד געלייענט, דעקלאַמירט און געזונ-גען, לויט די קאַמפּאָזיציעס פון שובֿערט, שומאַן, מענדעלזאָן און אַנדערע. יעדער, וועלכער האָט געפרוּווט צו שרייבן לידער, און אַזעלכע זיינען דעמאָלט געווען אין אַ נאָר גרויסער צאָל, איז געווען פאַרכשוּפֿט פון היינע'ס פּאַעזיע און באַרימטקייט, און האָט געהלומ'ט צו ווערן אַ צווייטער היינע. דאָס איז דאָך געווען דער זיכערסטער וועג צום וועלט־רום און דערפֿאַלג אין ראַמאַנטישער פּרויען-ליבע.

אויך דער גימנאַזיסט קאַרל מאַרקס איז געווען פּאַרליכט אין היינען און אין היינע'ס ווונדערבאַרער פּאַעזיע. דעם דאָזיקן היינע-קולט איז מאַרקס טריי געבליבן

זיין גאנץ לעבן, אויך שפעטער, ווען ער איז לגמרי אוועק פון דער אייגענער דיכטער-
רישער הטאת-נעורים, און אפילו ווען ער האָט פּערזענלעך נענטער דערקענט היינע'ן
אַלס אַ פּראָזאישן מענטש, מיט אַלע חסרונות און זינד. היינע'ס ראָמאַנצן און באַ-
לאַדן זיינען פאַר מאַרקס'ן אין דער יוגנט געווען דער אויסגעחלומ'טער מוסטער,
לויט וועלכן ער אַליין האָט זיך באַמיט צו דיכטן. היינע'ס פּאָעטישער כּשוף און גע-
פּיל-פּולער שוונג האָבן אים זיין גאנץ לעבן באַאומרואיקט און אָפט פון דער וויסנ-
שאַפּטלעכער, סטאַאישער רואיקייט אַרויסגעריסן.

ווי געזאָגט, האָט זיך דער היינע-קולט ביי מאַרקס'ן אָנגעהויבן גאנץ פּרי, אין
דער יוגנט. קורץ פאַר זיין מאַטורע, האָט דער 17-יעריקער קאַרל געלייענט היינע'ס
נייעסטע און מערקווירדיקע שאַפּונג „דער רבי פון באַכאַראַד“, וואָס האָט אים מיט
איר יידיש-ראָמאַנטישער עקזאָטיק צוגעצויגן און אָפּגעשטויסן, אָבער לאַנג נאָך „די
נשמה באַווירקט און פאַרסט, ווי אַ שטאַרקער, געפּערלעכער נאַרקאָטיק“.

צופּעליק, מיט אַ קורצער צייט צוריק, האָט זיך דער יוגנער קאַרל מאַרקס, באַ-
שעפּטיקט מיט אַן אַנדערן דייטשידישן פּאָעט. דאָס איז געווען דער מיטלאַלטער-
לעכער „מיננע-זענגער“ פון 13-טן יאָרהונדערט, דער ייד זיסקינד, וועלכער האָט גע-
שטאַמט פון ביערישן שטעטל טרייבערג. בעת דער לעקציע פון דייטשער ליטעראַ-
טור אין דער גימנאַזיע, האָט דער פּראָפּעסאָר, גראַד אַ ליבעראַלער מענטש, אויס-
פּירלעך זיך אָפּגעשטעלט אויף די באַרימטע „מיננע-זענגער“, וואָס פּלעגן מיט זייער
שפּיל און געזאַנג אויפּטרעטן אין די פּאַלאַצן פון די פּירשטן און בישאָפּן, און האָבן
מיט דעם געשאַפּן דעם אייגנטלעכן אָנהויב פון דער דייטשער פּאָעזיע. דער פּראָפּע-
סאָר איז אין זיין פּאַרטראַג צוגעקומען צו דער פּערזאָן פון דיכטער זיסקינד פון
טרייבערג און האָט דערמאָנט זיין אָפּשטאַמונג.

קאַרל מאַרקס איז אין דער קלאַס געווען דער איינציקער שילער, פון וועלכן
מ'האָט געוויסט, אַז ער איז געווען אַמאָל אַ ייד. קאַרל'ן האָט זיך געדוכט, אַז די
אויגן פון אַ סך שוליקאַלענן זיינען איצט מער צוגעוואָנדן צו אים, „דעם רבנישן
אייניקל“ (אַזוי פּלעגן אים, בעת אַ סכּסוך, רופן געוויסע חברים) ווי צו דער
קאַטעדרע פון פּראָפּעסאָר. דאָס איז נאָך מער בולט'ער געוואָרן, בעת דער ליטעראַ-
טור-לערער האָט אָנגעהויבן אַנאַליזירן די שאַפּונג פון יידיש-דייטשן טרובאַדור, און
האָט דערקלערט, אַז די פּאָעזיע פון זיסקינד איז מייסטנס, סיי לויט איר שפּראַך און
סיי לויט איר אינהאַלט, יידישלעך, מיט אַן אייגנאַרטיקן סטיל באַאיינפּלוסט פון
תנ"ך, תּלמוד און יידישע תּפּילות.

די מערקווירדיקע געשטאַלט פון מיטלאַלטערלעכן יידיש-דייטשן פּאָעט האָט
שטאַרק פּאַראינטערעסירט קאַרלען. ער איז אין אַוונט געזאַנגען אין דער שטאַט-ביב-
ליאָטעק און האָט דאָרט לאַנג גענישטערט, ביז ס'איז אים געלונגען צו געפינען אין אַ
בוך אַן אויספּירלעכע שילדערונג וועגן דעם לעבן פון זיסקינד פון טרייבערג. אויף
דעם בילד, וואָס איז צוגעגעבן געוואָרן צום בוך, האָט ער דערזען אַ כאַראַקטעריס-
טישע געשטאַלט פון אַ ייד מיט אַ לאַנגער באַרד, מיט אַ נערוועזער געסטיקולאַציע
און מיט אַ שפּיציקן „יידן-הוט“. אַ טיפּע טרויעריקייט איז געווען אויסגעגאַסן אויף
דעם פנים און אַ געוויסע פּאַרלירנקייט האָט אַרויסגעקוקט פון די אומעטיקע, כמעט
דערשראָקענע אויגן פון יידישן טרובאַדור.

קארל האָט געטראַכט: „ער זעט טאַקע אַנדערש, פּולשטענדיק אַנדערש אױס װי די קריסטלעכע טרובאַדורן!“ ביי דער לעקטור פון דעם בוך, איז אים קלאָר געװאָרן די פּערזענלעכע טראַגעדיע פון דעם ייד זיסקינד. ער האָט געװאָלט װערן אַ דייטשער „מיננע־זענגער“ װי אַלע אַנדערע, אָבער ער איז געבליבן אַ ייד. ביידע זאָכן צו פאַר־בינדן איז אים נישט געלונגען. לסוף, איז ער אַ צעבראָכענער צוריקגעקומען צו זיין שטאַם און האָט פאַרציכט אױף זיין פּאָעטישער קאַריערע ביי די קריסטן. זיינע שװער־מוטיקע געפילן האָט זיסקינד פון טרימבערג אױסגעדריקט אין זיין דאָזיקן לעצטן ליד:

„װי אַ תּם בין איך דאָס גאַנצע לעבן
 אַרומגעפאַרן מיט מיין קונסט און מיט מיין ליד.
 איצט װילן מיר די שררות גאָרנישט מער געבן.
 די הייף װעל איך פון איצט אָן מידן:
 איך װעל פאַרלאָזן מיר אַ באָרד,
 אַ גראַע, יידיש־לאַנגע באָרד,
 און װי עס פּאַסט זיך פאַר אַ ייד,
 װעל איך איצט װייטער װאַנדערן און לידן.
 אין מיין מאַנטל, ביז צו די קנעכל לאַנג,
 און מיטן שפיץ־הוט, װאָס מיר איז פאַרבליבן,
 הכנעה'דיק װעט זיין מיין גאַנג,
 און קיינמאָל זינג איך מער נישט ריטערלעך געזאַנג
 פון זינט די האַרן האָבן מיך פון זייער גוט פאַרטריבן.“*

אָהיימגייענדיק, שװין שפּעט אין אָװנט, פון דער ביבליאָטעק, האָט קארל מאַרקס געטראַכט: „פאַרוואָס איז ער נישט איבערגעגאַנגען צו די קריסטן? װאָס האָט אים, דעם דייטשן זינגער, געהאַלטן ביים יידנטום?“

קארל'ס געדאַנקען זיינען אַריבער צו היינריך היינע. ער, היינע, האָט דאָך איר בערגעריסן מיטן יידנטום און איז געװאָרן אַ קריסט. און דאָך, װאָס ציט אים כּסדר צוריק צו דער יידישער טעמאַטיק? היינע איז אַ דייטשער פּאָעט, דער גרעסטער צווישן די לעבעדיקע, און אפשר אױך דער גרעסטער פון אַלע דייטשע דיכטער, זייט די „מיננע־זענגער!“ זיינע לידער זינגט מען אין יעדן דייטשן הויז! צו װאָס טױג אים „דער רבי פון באַכאַראַך“? פאַר װאָס און צו װאָס ציט עס היינע'ן װידער צו־ריק צו זיין יידישער פאַרגאַנגענהייט?

אַ טיף־פאַרטראַכטער און טרויעריקער איז קארל מאַרקס אָהיימגעקומען. דער פּאָטער האָט באַמערקט זיין אומעט און אים געפרעגט, װאָס איז געשען. קארל האָט נישט געװאָלט מצער זיין דעם פּאָטער, ער האָט זיך פאַרענטפּערט מיט אַ קאָפּ־װיי־טיק. היינריך איז געװען באַזאָרגט צוליב דעם שלעכטן אױסזען פון זיין זון און האָט געזאָגט צו דער מוטער:

„קארל איז איצט פאַר דער מאַטורע. ער מוז אַ סך לערנען. מ'דאַרף אים, הענד־ריעטע, שטאַק אָפהיטן!“

* יידישע איבערזעצונג פון יוסף בערנפעלד (פאַריז).

ועכצענטער קאפיטל.

סאציאליסטישע סוגעסטיעס אין דער שול און אין דער היים

די ווירטשאפטלעכע לאגע אין רהיין-געביט איז ווייטער געבליבן א שווערע. טויזנטער פארארעמטע וויין-פוערן און ארבעטסלאזע האנטווערקער זיינען ארומגע- גאנגען פארביטערט, און באשעפטיקונג און און ברויט. עס האבן זיך אין ברייטע פאלקסקרייזן באנייט די אמאליקע סימפאטיעס צו פראנקרייך. פון פאריז, דער שטאט פון דער יולירעוואלוציע, האט מען דערווארט א שנעלע און ראדיקאלע ענדערונג צום גוטן. ארבעטס-מענטשן, בעלי-מלאכות און אינטעלעקטואליסטן, וואס זיינען געקומען פון פראנצויזישן גרענעץ-געביט, האבן מיט זיך מיטגעבראכט ידיעות, אפט איבערגעטריבענע און פאנטאסטישע, וועגן די נייע סאציאלע און סאציאליסטישע באוועגונגען, וועלכע פריידיקן אידיען פון אלגעמיינער פרייהייט און גערעכטיקייט. דער בארימטער פראנצויזישער סאציאליסט-אוטאפיסט סען-סימאן האט אין רהיין לאנד געפונען אנהענגער און אגיטאטארן, וואס האבן פארשפרייט צווישן דער אומ- צופרידענער באפעלקערונג זיינע לאזונגען וועגן קאמף פאר סאציאלער און מענטש- לעכער גערעכטיקייט.

אנהויב יאר 1835 האט א געוויסער לודוויג גאל, וועלכער האט זיך גערופן „דער ערשטער דייטשער סאציאליסט“, ארויסגעגעבן אין טריער א בראשור, וואס איז געווארן, אין דער שטאט און איר סביבה, די סענסאציע פון טאג. דער מחבר האט אין זיין שריפט אפאטעאזירט די ארבעט, וועלכע איז דער יסוד פון דער וועלט און דער קוואל פון אלע רייכטימער, און האט מיט פאלגנדיקע ווערטער פראקלא- מירט דעם קלאסן-קאמף: „מיליאנען מענטשן פארמאגן גארנישט אויסער זייערע ארבעטס-הענט. דער קלאס פון די ארבעטנדיקע און דער פרווילעגירטער קלאס זיי- גען פון זיך אפגעטיילט דורך א תחום פון קאנטראסטן. זייערע לעבנס-אינטערעסן זיינען פארשידענע און פירן צו א קעגנזייטיקן קאמף!“

די פרייסישע מלוכה-ארגאנען זיינען געווען שטארק באאומראיקט צוליב דער דאזיקער „שטאטס-געפערלעכער“, ווי זיי האבן עס גערופן, אגיטאציע. די פאליציי האט זיך נענטער פאראינטערעסירט מיט דער פערואן פון לודוויג גאל, און האט גענוי אבסערווירט אלע זיינע אנהענגער. אויך די קאטוילישע קירך איז נישט גע- בליבן פאסיוו. דער טריערער ארציי-בישאָף האט ארויסגעגעבן א ספעציעלן אויפרוף צו די גלויביקע מיט א וואַרונג פאר די „נייע געפערלעכע און נאטלאזע אידיען“.

די רעפערעסיעס פון דער רעגירונג האבן זיך פארגרעסערט, ווען זי איז געווען געווארן, אז אין דער טריערער גימנאזיע איז פאראן אן ארגאניזירטע גרופע פון שיר- לער, וואס פארשפרייט די בראשור פון גאל און אנדערע רעוואלוציאנערע שריפטן. אין בערלין איז גראד דעמאלט נאך פארשאפט געווארן דער רעאקציאנערער רע- זשים קעגן די „דעמאגאגן“ און א ספעציעלע רעגירונגס-קאמיסיע האט באקומען די אויפגאבע „צו אונטערדריקן אלע פאליטיש-געפערלעכע שטרעמונגען“.

די גימנאזיע, אין וועלכער קארל מאַרקס האָט זיך געלערנט, האָט איצט איבער-געלעבט גרויסע געשעענישן. די אַדמיניסטראַטיווע און פּאָליטיאישע אָרגאַנען האָבן דורכגעפירט רעוויזיעס סיי אין שול-בנין און סיי אין די פּריוואַט-ווינונגען פון אַ סך שילער און אפילו לערער. אַ פּאָר גימנאַזיסטן פון די העכערע קלאַסן האָט מען אַרעסטירט. עס זיינען ביי זיי געפונען געוואָרן „שטאַטס-געפּערלעכע“ אויפֿ-רופן און שריפטן. לויט דעם באַריכט, וועלכן דער פּאָליציי-פּרעזידענט האָט צוגע-שטעלט קיין בערלין, איז אויסגעקומען, אַז „די טרייערער גימנאַזיע איז געווען דער אמת'ער נעסט פון דעמאָקראַטיאַציע און אַנאַרכיע. די דיסציפּלין האָט דאָרט אויפֿ-געהערט, די שילער פון די העכערע קלאַסן שלעפּן זיך אַרום ביו שפּעט אין דער נאַכט איבער די וויינשטובן און פּאַרדעכטיקע לאַקאַלן, אַן אַנטי-מלוכה'שע אַגיטאַציע ווערט געפירט דורך געהיימע קרייזלעך, דער דירעקטאָר וויטענבאָך איז צו ווייך און צו שוואַך צוליב זיין ליבעראַלער דאָקטרינערישקייט, און אַ טייל פּראָפּעסאָרן מיט דעם לערער פון מאַטעמאַטיק און נאַטור-געשיכטע שטייגנגער בראַש, סימפּאַטזירן אַפּן מיט די דעמאָקראַטישע לאַזונגען“.

מ'האָט פּאַרויסגעזען גרויסע ענדערונגען אין דער גימנאַזיע. דערווייל איז פּאַר-שארפט געוואָרן די דיסציפּלין און דער לערן-סיסטעם. און דאָס איז געשען גראַד אין אַ צייט, ווען קארל מאַרקס האָט געהאַלטן ביים פּאַרענדיקן די גימנאַזיע און האָט זיך געגרייט צום מאַטורע-עקזאַמען. דער 17-יעריקער קארל האָט נישט גענר-מען קיין אַקטיוון אַנטייל אין דער פּראָפּאַגאַנדע-אַרבעט פון געהיימען קרייזל, הגם צווישן זיינע צאָלרייכע פּאַמפּלעטן און סאַטירן, וועלכע ער האָט געשריבן אין דער גימנאַזיע, געפינען זיך אויך אַזעלכע מיט אַ בולט'ער פּאָליטישער טענדענץ. אָבער דער טעמפּעראַמענט-פּולער און גייסטיק-אַנטוויקלטער גימנאַזיע-אַביטוריענט מאַרקס האָט נישט געקאָנט בלייבן און איז נישט געבליבן פּרעמד לגבי די ליידנשאַפּטלעכע פּאָליטישע און סאָציאַלע פּראָגנן, וואָס זיינען אויפגעשווומען סיי אין דער שול און סיי אין דער היימישער סביבה.

אין אַ געוויסן אָונט, אָנהויב פּרילינג 1835, זיינען צום אַדוואָקאַט היינריך מאַרקס אַריינגעקומען אין שטוב צוויי באַזוכער, פון וועלכע איינער איז דעם בעל-הבית באַקאַנט געווען אַלס זיין געוועזענער יידישער יוסטיץ-געהילף מאַרקוס לעווי. בעת דער צווייטער האָט זיך פּאַרנעשטעלט אַלס לודוויק גאַל, דער מחבר פון דער דערמאָנטער סאָציאַליסטישער בראַשור. היינריך מאַרקס איז געווען שטאַרק דער-שטוינט צוליב דעם דאָזיקן באַזוך. אָבער ווי תמיד, האָט ער אויך די דאָזיקע געסט אויפגענומען פּריוויטלעך, געהייסן זיי זיצן און דערלאַנגט אַ שאַכטל ציגאַרן.

„איר ווייסט, הער יוסטיץ-ראַט“, האָט אָנגעהויבן רעדן מאַרקוס לעווי, „אַז איך בין געווען קריטיש איינגעשטעלט לגבי אייך און אייער געזעלשאַפּטלעכער טעטיג-קייט. אָבער דאָס געהערט שוין צו דער פּאַרגאַנגענהייט. איר זייט, הער מאַרקס, גע-פּאַלן אַ קרבן פון דער פּרייסישער רעאַקציע, און מיט אייער „מאַרסיליעזע“-געזאַנג האָט איר אַרויסגעוויזן מוט און באַראַקטער. איך בין מיט מיין קאַמעראַד גאַל גע-קומען צו אייך מיט אַ פּאָזיטיוון פּאַרשלאַג. מיר ווילן אייך געווינען און שטעלן בראַש פון אונזער באַוועגונג און.....“

היינריך מאַרקס האָט געוואַלט אים איבעררייסן, אָבער מאַרקוס לעווי איז גע-בליבן ביים וואָרט און האָט ממשיך געווען: „אַנטשולדיקט, הער יוסטיץ-ראַט, לאָזט

מיך פארענדיקן, און דאן וועט איר ענטפערן. אייער געזעלשאפטלעכע ראָלע אין דער קאָנסטיטוציאָנעלער פּאַרטיי איז אַ געענדיקטע. מיט אייער טאַט האָט איר אַרויס- גערופן דעם צאָרן פּון דעם פּרייסישן פּאָליצירערזשום, אָבער אייערע פּאָליטישע פּריינט זיינען פּחדנים, זיי האָבן אייך געלאָזט פּאַלן. אייער פּלאַץ איז נישט מער ביי זיי, נאָר ביי אונז, אין דער נייער דעמאָקראַטישער און סאָציאַליסטישער באַוועגונג. מיר ווילן זיך שטיצן אויף די מאַסן פּון דעם פּאַראַרעמטן פּויערטום און בעלימלאַד- כות. מיר וועלן בויען אַ ניי, פּריי און גערעכט דייטשלאַנד. מיר דאַרפן דאָ האָבן בראש פּון אונזער באַוועגונג אין טריער אַ באַוויסטן מענטשן מיט אַ נאָמען און מיט אַן אויטאָריטעט, אַ רעדנער און אַ פּאָליטיקער. מיר דאַרפן אייך האָבן און איר דאַרפט אונז האָבן. ווי קאָן אַ ייד זיין עפעס אַנדערש ווי אַ דעמאָקראַט און אַ סאָ- ציאַליסט? ? ? ..."

ווידער האָט היינריך מאַרקס געמאַכט אַן אומגעוילדיקע באַוועגונג, אָבער מאַר- קוס לעווי איז געווען אין שוונג פּון זיין רעדע און האָט זיך נישט געלאָזט איבער- רייסן:

„אָנטשולדיקט, הער יוסטיץ־ראַט, איך ווייס, אַז איר זייט געוואָרן אַ קריסט פּון לוטעראַנישן גלויבן. ביי מיר קאָנט איר פּוועלן, אַז איך זאָל אייך אַנערקענען אַלס אַ קריסט. אָבער אונזער ביידנס מיינונג איז נישט אַנטשיידנדיק. וויכטיק איז דאָס, וואָס זיי, די קריסטן, טראַכטן וועגן אייך. ביי זיי זייט איר געווען און געבליבן אַ ייד. צי בין איך נישט גערעכט, קאַמעראַד גאַל? דאָס וועט אייך, הער יוסטיץ־ראַט, באַשטעטיקן יעדער אָביעקטיווער קריסט. ווי לאַנג איר זייט געשטיגן אין מאַכט, איינפלוס און פּאַרמעגן, האָט מען אייך געחנפעט און מ'האַט געמאַכט אַן אַנד- שטעל, ווי איר וואָלט געווען אַ קריסט מיט קריסטן גלייך. אָבער זעט, ביים ערשטן דורכפאַל האָבן זיי אייך פּאַרלאָזט און איר זייט ווידער ביי זיי נישט מער ווי „דער יודע“. אונזער עכט־דעמאָקראַטישע, סאָציאַליסטישע באַוועגונג הויבט איצט אָן אין דייטשלאַנד איר טעטיקייט. זי וועט וואַקסן פּון יאָר צו יאָר, זי וועט געווינען כח און איינפלוס! באַלד וועט דאָ דער סאָציאַליזם ווערן די גרעסטע מאַכט אין לאַנד. קומט צו אונז, הער יוסטיץ־ראַט!“

היינריך מאַרקס האָט אויסגעהערט ביז צום סוף, די אויספירונגען פּון זיין גע- וועזענעם געהילף, און דאָן האָט ער געענטפערט געלאַסן, מיט אַ געוויסן טאָן פּון טרויעריקער רעזיגנאַציע:

„מיין ליבער פּריינט לעווי, איר זייט טאַקע אַ גלענצנדיקער אַראַטאָר און רעדט טאַקע גאַנץ פיין. אָבער אייער מי איז געווען בחינם. איך וועל זיך נישט פּאַרבינדן מיט אייך, הער לעווי און הער גאַל! איך בין שוין אַלט און מיר, לעצטנס בין איך ערנסט קראַנק. ס'איז נישט פאַר מיר אייער באַוועגונג. איך גלויב נישט אין אייער סאָציאַליזם! דאָס איז אַ שעדלעכע, געפערלעכע אומאַפּיע. איך בין אַ ליבער- ראַל פּון פּאַריסן יאָרהונדערט און עס עקזיסטירט ביי מיר איין פּרייהייט, איין איינ- ציקע, געמיינזאַמע און אומפּאַרטיילטע פּרייהייט. סאָציאַליזם איז צוואַנג. און שאַפט איר אָפּ די עקאַנאָמישע פּרייהייט, קאָן אויך מער נישט עקזיסטירן די פּאָליטישע אָדער גייסטיקע פּרייהייט. איך גלויב אפּשר נישט אין דער קריסטלעכער דריי־אייני- קייט, אָבער איך גלויב ערלעך אין דער דעמאָקראַטישער דריי־אייניקייט פּון ווירט- שאַפטלעכער, פּאָליטישער און גייסטיקער פּרייהייט!.....“

די געסט האָבן זיך אויפגעהויבן און גענומען זיך געזעגענען. לודוויק גאל האָט נאָך געזאָגט צום סוף: „מ'זעט, הער יוסטיץ־ראַט, אַז איר זייט מיד און אַלט, און אַז איר געהערט צו די ליבעראַלן פון פּאָריקן יאָרהונדערט. אָבער אייער זון וועט זיכער זיין אַ סאָציאַליסט!“

היינריך מאַרקס און זיינע געסט האָבן זיך געוואַנדן צו קארלען, וועלכער איז די גאַנצע צייט געזעסן אין אַ ווינקל און האָט מיט שפּאַנונג זיך צוגעהערט צו דעם פּאָליטישן וכוח. דער פּאָטער האָט קארלען אָנגענומען ביי דער האַנט מיט אַ באַוועגונג פון טרייער ליכשאַפט, און האָט געזאָגט צו זיינע אַוועקנייענדיקע געסט: „ס'קאָן זיין, אַז מײַן זון וועט ווערן אַ סאָציאַליסט, אָבער דערווייל פּאַרדרייט אים נישט דעם קאַפּ און לאָזט אים רואיק פּאַרענדיקן די שול!“

זיבענטער קאָפיטל.

די ערשטע און לעצטע ליבע פון קאַרל מאַרקס.

דריי ענינים האָבן ביים אָנהויב פון יאָר 1835 באַהערשט די נשמה און די צייט פון 17-יעריקן קאַרל מאַרקס. דאָס זיינען געווען: (1) די צוגרייטונג צום מאַטורע־עקזאַמען, (2) די פּאָליטישע פּאַראַינטערעסירונג, (3) די ליבע צו זשעני פּאָן וועסטפּאַלן. איינגעטלעך, האָט דאָס לעצטע פּאַרנומען דעם ערשטן פּלאַץ. קאַרל איז געווען פּאַרליכט, ווי מ'זאָגט, איבער די אויערן, אין דער שיינער און געבילדעטער טאָכטער פון געהימראַט פּאָן וועסטפּאַלן. אין אָנהויב פלעגט ער זיך מיט איר טרעפן בלויז זעלטן, ווי צופעליק, אין דער ברייטער און זוניקער וויונג פון די וועסט־פּאַלנ'ס אויף דער רוימער־גאַס. ס'איז נאָך נישט געווען קלאַר, אפילו פאַר קאַרלען גופא, צו וועמען ער קומט איינגעטלעך: צו זיין גימנאַזיע־חבר עדגאַר, צום גע־הימראַט, אָדער נאָר צו זשעני. אָבער שפעטער האָבן אַלע באַמערקט, אין דער שול און אין דער שטאָט, די נאָענטע, פריינטשאַפטלעכע באַציאונגען צווישן דעם זון פון יוסטיץ־ראַט מאַרקס און דער 21-יעריקער כהנ'טער טאָכטער פון געהיימי־ראַט פּאָן וועסטפּאַלן. ס'איז מער נישט געווען קיין סוד, אַז צווישן ביידע יונגע מענטשן אַנטוויקלט זיך אַ ראָמאַנטישע, הייסע ליבע. מ'האָט דאָס פּאַרליכטע פּאַרל געזען אָפט שפּאַצירן אויף די ברעגעס פון טייך מאַזעל, אָדער ווען זיי זיינען גע־זעסן אויף אַ באַנק אין די שאַטנ'דיקע אַליען, צוגעטולעט צו זיך און פּאַרטון אין אינטימע שמועסן. די קלינישטע־טלדיקע רכילות־ניקעס פון ביידע געשלעכטער האָבן באַקומען פרישע „מטעמים“ פאַר זייער לשון־הרע־טרייבן.

זשעני פּאָן וועסטפּאַלן איז געווען, ווי געזאָגט, אַ באַווסטע שיינקייט. איר פּאַטער, דער געהימראַט, האָט פּאַרנומען אין רהיין־לאַנד אַ זייער וויכטיקע און איינ־פלוסרייכע שטעלונג. זשעני האָט פּאַרמאָגט אַלע מעלות און מעגלעכקייטן, בכדי רייך און גליקלעך חתונה צו האָבן. צענדליקער יונגעלייט פון די בעסטע און שענסטע הייזער, פּאַרמעגלעכע קאָמערסאַנטן אָדער הויכע רעגירונגס־באַאַמטע האָבן געבעטן איר האַנט. און דאָך האָט זי פון אַלע אויסגעוויילט דעם דאָזיקן 17-יעריקן גימנאַזיסט מיט די שוואַרצע האַר־לאַקסן און טונקעלע געזיכטס־צוגן. אים

האָט זי ליב באַקומען פון גאַנצן האַרצן און געשווירן אייביקע, עכטע טריישאָפּט. נאָר ביי אים, ביי קאַרל מאַרקס'ן, האָט זי געזען דאָס צוקונפטיקע גליק פון איר לעבן. איר מיוחס'דיקע סכיבה איז צו איר צוגעשטאַנען מיט ביטערע פאַר-וורפן און טענות: „וואָס זעסט דו, זשעני, אין דעם דאָזיקן „ידישן“ יונגמאַן. נישט ער איז שוין און נישט ער וועט ירשנ'ן פון פאָטער אַ פאַרמעגן. דו ביסט, זשעני, בלינד, און מאַכסט דיך אומגליקלעך. און ווי לייכט קאָנסט דו זיין רייך און גליקלעך דאָס גאַנצע לעבן!?!“

זשעני פאָן וועסטפּאַלן האָט פון אירע יונגסטע יאָרן אָן ליב געהאַט די ראָמאַנ-טיק, די פּראַכט פון דער נאַטור און די שיינקייט פון פּאַעזיע. זי האָט נישט געטראַכט וועגן יחוס אָדער פאַרמעגן נאָר וועגן גליק און ליבע. און דאָס האָט זי געפונען אין קאַרל מאַרקס'ן. זי איז געווען פאַרכשוּפ'ט מיט זיינע לידער, וועלכע ער האָט איר פאַרגעלייענט, און פאַרשכור'ט מיט דער הערלעכער, פּאַעטישער שפּראַך פון זיין דיכטערישער וויזיע. זי האָט אין קאַרלען געגלויבט, טיה און ערלעך, און איז געווען איבערצייגט אַז זי האָט צו טון מיט אַ צוקונפטיקן דיכטערישן גאַנן, מיט אַ צווייטן היינריך היינע.

קאַרל האָט געשריבן געפיל־פּולע, סענטימענטאַלע לידער. זיין גאַנצע, פאַרלייבטע נשמה האָט ער אין זיי געבראַכט צום אויסדרוק. אפשר איז זיין פּאַעזיע געווען, באַוויסמזיניק אָדער אומבאַוויסמזיניק אַ מיטל צו געווינען די ליבע פון זשעני. זשעני איז געווען זיין ערשטע ליבע און זי איז אויך געבליבן זיין לעצטע. קיין אַנדערע עכטע ליבע צו אַ פרוי האָט ער אין זיין גאַנצן לעבן נישט געהאַט. ער איז שפּעטער פון דער פּאַעזיע לגמרי אַוועק, ווייט פון איר אַוועק אויף די פּראָזאַטישע וועגן פון אַן עקזאַקטער, טרוקענער וויסנשאַפּט. אָבער זיין יוגנט־ליבע צו זשעני איז ער געבליבן טריי און איבערגעגעבן, אַזוי ווי אין דער ערשטער ראָמאַנטישער גימנאַזיסטן־צייט, ווען ער איז געווען אַ פּאַעט און האָט מיט זיין דיכטערישער וויזיע פאַרכשוּפ'ט דאָס יונגע טעכטערל פון געהיימראַט פּאָן וועסטפּאַלן.

דער געהיימראַט איז ווייט נישט געווען פאַרכשוּפ'ט מיט קאַרל'ס פּאַעזיע. ער איז גראַד געווען אַ מבין אויף עכטער, גוטער דיכטונג, און האָט זיך נישט לייכט געלאָזט פאַרפירן דורך סענטימענטאַלע ווערטער און שוין־קלינגנדיקע מליצות. זיין מיינונג וועגן די לידער, וועלכע קאַרל האָט אים פאַרגעלייענט, איז געווען אַ קרייטישע. ער האָט אין דעם יונגן מאַרקס נישט געזען דעם צוקונפטיקן דיכטערישן זשעני. פּאָן וועסטפּאַלן איז געווען אַ קעגנער פון דער קלאַסישער און נייער פּאַעזיע. ער האָט אַ סך פאַרלאַנגט, און אָפּט ציטירט די מיינונג פון געטהע וועגן דעם, אַז „די מאָדערנע דיכטער מישן זייער טינט מיט זייער אַ סך וואַסער!“

לודוויק פּאָן וועסטפּאַלן האָט געוויסט וועגן דער ליבע צווישן קאַרלען און זיין טאַכטער. ער האָט ביי זיך באַשלאָסן, אַז ער וועט דער דאָזיקער ליבע נישט מאַכן קיין שום שוועריקייטן. קאַרל איז נישט קיין וויכטיקער דיכטער, אָבער ער איז זייער אינטעליגענט, קלוג, אַרבעטסזאַם, מיט אַ סך פעאיקייטן און מיט אַ שטאַרקער אַמביציע. ער וועט זיכער ירש'נען נאָך זיין פּאַטער די אַדוואָקאַטישע קאַנצעלאַריע און אַלס אַ יוריסט וועט ער זיין וועג אין לעבן געפיען. קאַרל האָט אַ שטאַרקן ווילן און אַ מענערישן מוט, ער וועט זשעני פאַרזיכערן אַ גליקלעכע צוקונפּט. זאָלן זיי, די קינדער, הייראַטן!!! —

פאן וועסטפאלן האָט פארשטאנען, אז מיט זיין פאָטערלעכער הסכמה, איז די זאך נאָך ווייט נישט דערליידיקט. די אַריסטאָקראַטישע משפּחה וועט אַלץ טון, בכדי נישט צוצולאָזן צו דעם דאָזיקן „הרפה'דיקן" שידוך. דער געהימראַט האָט געטראַכט וועגן זיין עלטסטן זון, וועלכער איז מיט יאָרן אוועק קיין בערלין און האָט דאָרט גע- מאַכט אַ גרויסע קאַריערע אַלס אַ רעאַקציאָנערער ביוראָקראַט. ער איז אַ גאַנצער מקורב צום קעניגלעכן הויף און זאָל איצט גאָר ווערן אַ פּרייסישער מיניסטער. דער געהימראַט האָט זיך פאַרגעשטעלט זיין צאָרן, ווען ער וועט זיך דערוויסן, אז זיין שוועסטער זשעני גייט חתונה האָבן מיט אַ זון פון אַ פּשוט'ן אַדוואָקאַט און נאָך דערצו אַ געשמד'טן ייד. אָבער לודוויק פּאָן וועסטפּאלן איז טריי געבליבן די פּאַרטי- שריטלעכע טראַדיציעס פון זיינע אבות און איז געווען אַנטשלאָסן דורכצוועצן זיין ווילן קעגן דער גאַנצער מיוחס'דיקער משפּחה און קעגן זיין רעאַקציאָנערן זון, וואָס האָט פּאַראַטן די אידעאלן פון זיין פּאַטער.

אַ פּולשטענדיק אַנדערע מיינונג וועגן דער זאך, האָט געהאַט דער יוסטיץ-ראַט היינריך מאַרקס. ער האָט געהאַלטן די ליבע פון זיין זון צו זשעני פּאָן וועסטפּאלן פאַר אַ קינדערישע פּאַנטאַזיע. קאַרל איז דאָס אייניקל פון טריערער ראַבינער לוי מאַרקס, ער איז יונג און אָן אַ פּאַרמעגן. זשעני איז די טאָכטער פון אַן אַריסטאָקראַט טישער, רייכער משפּחה. צי קאָן דאָס זיין אַ זיווג! קאַרל האָט דיכטערישע פּאַנ- טאַזיעס, זיין ליבע צו זשעני איז אויך אַזאַ מין פּאַעטישער איינפאַל! אָבער פּאַעזיע איז אַ זאך פון ראַמאַנטישער יוגנט, דאַקעגן הייראַטן איז אַן ערנסטער ענין.

אויך הענריעטע האָט מסכים געווען מיט דער דאָזיקער מיינונג. קאַרל דאַרף איצט ענדיקן די נימנאַזיע און דאַן וועט ער שטודירן רעכטוויסנשאַפטן און ווערן אַן אַדוואָקאַט, ווי זיין פּאַטער. ער האָט צייט חתונה צו האָבן! און וועט דערצו דער ריכטיקער מאַמענט קומען, דאַרף ער פאַר זיך געפינען אַ פּרוי פון אַ בירגערלע- כער, פּאַרמעגלעכער משפּחה. מ'טאָר נישט אַריינקריכן אין אַזאַ פּרעמדער, אַריס- טאָקראַטישער סביבה, וווּ מ'האַט בתכלית השנאה פיינט יידן און געוועזענע יידן.

דאָס אַלץ האָט מאַדאַם הענריעטע אַרויסגעזאָגט מיט אַ שטילן, רעזיגנירטן טאָן. זייט אַ פּאַר יאָר איז זי כסדר געווען גייסטיקדעפּרימירט, האָט זיך ווייניק אַריינגעמישט אין די ענינים פון איר מאַן און פון די אויפּוואַקסנדיקע קינדער, און איז ביי טאָג און ביי נאַכט באַשעפּטיקט געווען אינטענסיוו און אומדערמידלעך ביי די פּאַרשידענע שווערע הויז-אַרבעטן.

היינריך מאַרקס איז געווען פּעסט אַנטשלאָסן נישט צוצולאָזן צו דער הייראַט צווישן קאַרלען און זשעני. אין אַ פּאַר חדשים וועט קאַרל פּאַרענדיקן די נימנאַזיע. גלייך וועט ער אים שיקן צום ווייטן בערלין, שטודירן אויף דעם דאָרטיקן אוניווער- סיטעט. אין דער נייער סביבה וועט קאַרל זיכער פּאַרגעסן אין זיין יוגנטלעכער, נאָ- רישער ליבע!

די עלטערן האָבן אַ טעות געהאַט. די ליבע פון קאַרלען צו זשעני פּאָן וועסט- פּאלן איז נישט געווען קיין פּאַעטישער איינפאַל. זי איז געוואָרן דער אינהאַלט פון קאַרל'ס נשמה, דער הלום פון זיין לעבן. קאַרל האָט געהאַט אַ שטאַרקן כאַראַקטער. ער האָט זיין הלום פּאַרווירקלעכט. זשעני, די ערשטע און לעצטע ליבע פון קאַרל מאַרקס'ן איז שפּעטער געוואָרן זיין געזעצלעכע פּרוי און די מוטער פון זיינע קינדער.

אכצענטער קאפיטל.

דיכטערישע חלומות און גרויע ווירקלעכקייט.

אייער פון קארל'ס נאָענטע קלאַס־חברים איז פּלוצלינג געשטאָרבן. דאָס איז געווען אַן אינטעליגענטער און סובטעלער יונגער מענטש, וועלכער האָט זיך שטאַרק אינטערעסירט מיט פּאָעזיע, האָט אַליין געשריבן אַ פּינע ליריק, און איז געווען איר נער פון די געציילטע שול־פּריינט פון קאַרל מאַרקס'ן. בעת די דערמאָנטע געשעע־נישן אין דער גימנאַזיע, האָט אים די פּאָליציי אַרעסטירט און ער איז אָפּגעזעסן אַ פּאַר וואָכן אין דער תּפּיסה. נאָך זיין באַפּרייאונג, האָט ער אַ קורצע צייט גע־קרענקט און איז פּלוצלינג געשטאָרבן. ער איז געווען לונגען־קראַנק און האָט גע־ירשנ'ט זיין קראַנקהייט פון פּאָטער, אַ שטאַט־באַקאַנטן, איינגעדאַרטן און בלאַסן געריכטס־פּראָטאָלאָג. צווישן דער שול־יונגט האָט זיך אָבער פאַרשפּרייט אַ ווער־סיע, אַז זייער חבר איז נישט געשטאָרבן צוליב אַ נאַטירלעכן טויט, נאָר, אַז ער האָט זיך אַליין פאַרסמט. זיין זעלבסטמאָרד איז געווען, אַזוי האָט מען זיך דער־ציילט, אַ רעזולטאַט פון זיין גייסטיקער דעפּרעסיע נאָך די תּפּיסה־איבערלעבענישן און פון זיין דיכטערישן „וועלט־שמערץ“, מיט וועלכן ער האָט זיך אַרומגעטראָגן שוין אַ פּאַר יאָר. אויף זיין טויטן־בעט האָט מען געפונען דאָס באַרימטע ווערק פון געטהע: „די ליידן פון יונגן ווערטער“, וואָס האָט אין יענער תקופה אַ סך ראָמאַנט־טישע יונגעלייט פאַרפירט צום זעלבסטמאָרד.

די לוייה פון יונגן גימנאַזיסט איז פאַרגעקומען אין אַ פּרעכטיקן, זוניקן מאַי־טאָג. די טרויעריקע געזיכטער פון די לוייה־באַגלייטער, צווישן וועלכע ס'איז אויך געווען קאַרל מאַרקס, האָבן מיט זיך געשאפן אַ סתּירות־פּולן קאָנטראַסט צו דער אַרומיקער, זוניקער און אויפגעבליטער נאַטור. מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ און מיט צע־בראָכענע הערצער זיינען די יונגע גימנאַזיסטן געשטאַנען אַרום דעם פּרישן קבר פון זייער חבר, אויפן קאַטוילישן בית־הקברות. בעת מ'האַט צום סוף, אויף דעם צו־מאַכנדיקן זיך קבר, געוואָרפן ערד און בלומען, האָט דער סאָציאַליסט לודוויק גאַל געזאָגט אַ פּאַר אָפּשיידס־ווערטער, מיט דעם מוסר השכל, אַז מ'מוז קעמפן פאַר אַ נייער, בעסערער און גערעכטערער וועלט־אַרדענונג, ווייל דער אַרבעטס־מענטש האָט גאַרנישט צו פאַרלירן אַ תּוֹץ זיין שקלאַפּעריי.

אַהיימיגענדיק ביחידות, טיף פאַרזונקען אין מחשבות, האָט קאַרל מאַרקס, שוין ביים ראַנד פון בית־הקברות, באַמערקט דעם פאַרשימלטן, מיטלאַלטערלעכן קבר־שטיין פון אַרצי־בישאָף עבערהאַרד, וועגן וועלכן מען האָט אים אַ פּאַר מאָל דער־ציילט מערקווירדיקע, פאַנטאַסטישע זאַכן. דער דאָזיקער אַרצי־בישאָף איז געווען אַ פאַרביסענער שונא ישראל און האָט באַשלאָסן אַרויסצוואַגן די טרייערער יידן. פאַרשטענדלעך, נאָך דעם קאָנפּיסירן זייער האָב־און־גוטס. בכדי צו געווינען פאַר דעם דאָזיקן „פרומען“ פּלאַן גאָט'ס ברכה און הילף, האָט ער אין דער קירך איינגע־אַרדנט אַ ספּעציעלן פייערלעכן געבעט. צום סוף פון געבעט, בעת דער אַרצי־בישאָף איז געשטאַנען און האָט געדרשנ'ט, איז ער פּלוצלינג אומגעפאַלן און געשטאָרבן. וועגן דעם האָט דערציילט באַריכות די אויפּשריפט, וועלכע איז מיט גאָטישע אותיות

איינגעקריצט געווען אויף דעם כבר-שטיין. און זי האָט נאָך צוגעגעבן, אַז צום פּלוצלינגן טויט פון קירכין-פירשט זיינען גורם געווען די יידן מיט זייער פּאַרשאַל-טענעם כּשוּף. די אויפּשריפּט איז געווען אַ זייער אַלטע און אָפּגעריבענע, אָבער די פּאַרוואַלטונג פון קאַטויליזשן בית-הקברות האָט זי כּסדר געלאָזט אויפּפּרישן, משמעות, כּכדי די פרומע באַזוכער זאָלן גענוי וויסן וועגן דער „שרעקלעכער יידישער גרויל-טאַט“, וואָס האָט פּאַסירט מיט אַ פּאָר יאָרהונדערטער צוריק.

קאַרל מאַרקס'ן איז איינגעפּאַלן דער געדאַנק צו באַזוכן דעם שכנות'דיקן יידישן בית-עלמין און צו געבן אַ קוק אויף די קברים פון זיידן און פעטער. ער האָט זיך אָבער געאַיילט צו אַ זייער וויכטיקער שול-לעקציע און האָט אין זיך קוים גובר גע-ווען, מיט אַ שטאַרקער ווילן-אָנשטרענגונג, דעם דאָזיקן מערקווירדיקן חשק, וואָס איז אים אַזוי פּלוצלינג באַפּאַלן אין אַ שיינעם מאַי-טאָג, אָן אַ-פּאַרוואַס און אָן אַ פּאַרווען. גייענדיק אין דער ריכטונג פון דעם גימנאַזיע-בינין, וואָס איז ווייט געלעגן פון בית-הקברות, האָט קאַרל מאַרקס געטראַכט וועגן דער אויפּשריפּט אויף דעם אַר-צייבישאַפּ'ס קבר, און דאָן ווידער וועגן די מצבות פון די צוויי טרייערער רבנים אויף דעם יידישן בית-עלמין.

קאַרל האָט אַליין נישט געוויסט, ווי ס'איז אים אויפּאיינמאַל געקומען אין זכרון אַ ווונדערבאַרע מעשה, וועלכע די מאַמע האָט אים אַמאָל אין דער קינדער-צייט דערציילט. דאָס איז געווען אַ לעגענדע וועגן אַ מיטלאַלטערלעכן, באַרימטן יידישן ווונדער-ראַבינער. (אויב ער האָט נישט קיין טעות, איז דאָס געווען דער גרוי-סער רבי פון פּראָג, דער שעפּער פון „גולם“). איינמאַל, האָט דער דאָזיקער ווונדער-רבי געטראַפּן ביינאַכט אין זיין שול דעם מלאך-המות מיט אַ לאַנגער ליסטע פון יידן, וואָס האָבן געדאַרפּט שטאַרבן כּמשך דעם יאָר. ס'איז געווען ערב דעם יידישן ניי-יאָר און אין דער שטאָט האָט געבושעוועט אַ מנפּה, וואָס האָט פּאַרשלונגען פיל קרבנות. דער ווונדער-רבי האָט קיין סך נישט געטראַכט און האָט בליצשנעל אַרויס-געריסן די ליסטע פון מלאך המות האַנט. אָבער אַ שטיקל פון דער ליסטע, און גראַד מיטן נאָמען פון רבי, איז געבליבן אין דער האַנט פון מלאך המות. דער רבי האָט כּזה האופן אָפּגעראַטעוועט פון טויט הונדערטער יידן, אָבער אַליין איז ער באַלד געשטאַרבן.

„ס'איז אַ ווונדערבאַרע לעגענדע, די דאָזיקע דערציילונג פון מיין מוטער“, האָט באַשלאָסן ביי זיך קאַרל מאַרקס „ווען מ'זאָל דאָס פּאַעטיש באַארבעטן, וואָלט דער איינדרוק געווען נישט קיין קלענערער, ווי פון היינריך היינע'ס „דער רבי פון באַכאַ-ראַך“.

פּאַרטראַכט אין זיין דיכטערישן חלום, מיט די פּרישע איינדרוקן פון קאַטויליזשן בית-הקברות און מיט די אַמאָליקע רעמיניסצענצן פון יידישן בית-עלמין, איז קאַרל אַרליין אין זיין קלאַס-צימער, וווּ אַ פּאַר-צענדליק דערוואַקסענע גימנאַזיסטן זיינען שוין געזעסן ביי אַ שריפטלעכער אַרבעט פון מאַטורע-עקזאַמען. דער פּראָפּעסאָר פון ליטעראַטור, וועלכער האָט אָנגעפירט מיט דער לעקציע, האָט געוואָרפּן אַ שאַרפּן בליק אויף דעם פּאַרשפּעטיקטן תלמיד. ער האָט אים געוואָלט מאַכן אַ פּאַרווורף, אָבער דערזעענדיק פּאַר זיך די אומעטיקע, פּאַרחלומט'ע אויגן פון יוסטיציאָראַט'ס זון, האָט ער עס אויסגעטייטשט אַלס אַן אויפּריכטיקן צער צוליב דער לוייה פון שול-חבר.

דער פראפעסאר האָט זיך געמאַכט נישט-זעוודיק, בעת מאַרקס האָט פאַרנומען זיין פּלאַץ אין דער באַנק און איז צוגעטרעטן צו דער שרייב-אַרבעט. די טעמאַטיק פון דער שול-אויפגאַבע איז געווען: „די געדאַנקען פון אַ יוגנט מענטש ביים אויס-קלויבן דעם לעבנס-באַרוף“.

קאַרלען האָט באַהערשט די גרויע, טאַגטעגלעכע ווירקלעכקייט. ער האָט זיך באַמיט צו פאַרגעסן די קברים-איינדרוקן, די מיטלאַלטערלעכע לעגענדעס און פּאָע-טישע רעפּלעקסן. פון דעם רעזולטאַט פון מאַטורע-עקזאַמען איז דאָך געווען אַפּ-הענגיק זיין צוקונפּט! ער האָט געוואָלט זיין פּראַקטיש און רעאַליסטיש און אזוי האָט ער אויך אָנגעהויבן שרייבן זיינע „געדאַנקען פון אַ יוגנט מענטש ביים אויס-קלויבן דעם לעבנס-באַרוף“. קאַרל האָט זיך דערמאַנט וועגן דעם ווונטש פון פּאָטער, אַז ער זאָל ווערן אַ טעכניקער, פיזיקער אָדער כעמיקער. „ניין“, האָט ער ווידער-אַמאַל ביי זיך באַשאַפּט, „קין אינזשיניער וועל איך נישט ווערן. איך וועל שטודירן רעכטס-וויסנשאַפט און מן הסתם אויסוויילן מײן פּאָטער'ס באַרוף, די אַדוואָקאַטור“. אין דער דאָזיקער ריכטונג זיינען געגאַנגען די אויספירונגען פון זיין שריפטלעכער שול-אַרבעט. אָבער צום שלום האָבן אים ווידער באַהערשט פּאָעטישע שטימונגען און ער שרייבט ווערטלעך: „ווען מיר האָבן געוויילט דעם באַרוף, אין וועלכן מיר זיינען ביכולת אַמבעסטן צו דינען דער מענטשהייט, זאָל אונז נישט אָפּשרעקן די שווערע לאַסט, וועלכע מיר נעמען אויף אונז! דאָס זיינען קרבנות, וועלכע מיר דאַרפן ברענגען לטובת דעם כלל. וואָס מער מענטשן מימאַכט גליקלעך, אַלץ מער איז מען אַליין גליקלעך! יעדע רעליגיע לערנט אונז וועגן דערגרייכן אַ מדרגה, אין וועלכער מיר קאָנען זיך מקריב זיין פאַר דער מענטשהייט!“.

די דאָזיקע אויסענטשישע ווערטער, וועלכע דער 17-יעריקער קאַרל מאַרקס האָט געשריבן אין זיין שריפטלעכער מאַטורע-אַרבעט, זיינען געווען נישט בלויז זיין פּער-זענלעכער אַני-מאַמין. דאָס איז געווען די וועלט-אַנשוואַנג, אין וועלכער עס האָט געגלויבט און מיט וועלכער עס האָט שטאַלצירט די גאַנצע דאַמאָלידיקע יוגנט. ווער, מיט אַ גרעסערן און ווער מיט אַ קלענערן גלויבן, ווער, מיט אַן אַמת'ער און ווער מיט אַ געמאַכטער אויפריכטיקייט. אָבער אַלע האָבן וועגן דעם געטראַכט און גע-רעדט. דאָס האָט געהערט צו די סימנים פון אַ יוגנט מענטש. מ'איז געווען גרייט פאַר אידיען, פאַר דעם גליק פון דער מענטשהייט, צו קעמפן און צו ליידין, צו זיצן אין תּפּיסות און צו וואַלגערן זיך אין פרעמדע גלות'ן, צו לעבן אין הונגער און נויט, און ווען ס'וועט זיין נויטיק, צו שטאַרבן אויף באַריקאַדן.

דאָס איז געווען די אמונה, די הייליקע שבועה פון יענע יוגנטלעכע דורות ביים אָנהויב פון ניינצענטן יאָרהונדערט. דאָס איז אויך געוואָרן דער לייט-מאַטיוו פון קאַרל מאַרקס'נס לעבן.

ניינצענטער קאַפיטל.

צו אַ נייעם, אייגענעם לעבנס-וועג.

די לעצטע שריפטלעכע און מינדלעכע אַרבעטן ביים מאַטורע-עקזאַמען האָבן זיך דערנענטערט צום סוף. ס'איז געווען אַ הייסער זומער און די אַבסאָליוועסטן פון

דער טריערער נימנאזיע האָבן נישט געהאַט קיין לייכטע אויפגאַבע. דער פּאָליטישער רעזשים איז געוואָרן, ווי מ'האַט שוין דערמאָנט, פאַרשאַרפט, און דאָס איז שטאַרק געקומען צום אויסדרוק אין דער נימנאזיע. דער ליבעראַל און הומאַניסט וויטענבאָך איז אפילו ווייטער געווען דער שול־דירעקטאָר, אָבער די אייגנטלעכע מאַכט איז אַרײַ בער אין די הענט פון זיין נײַנאַמינירטן געהײל, דעם לאַטיין־פּראָפּעסאָר לעהרט, וועלכער איז געוואָרן אַ געהאַרצאָמער רעאַקציאָנערער לאַסי בײַ די פּרײַסישע פּאָ־ליצײַ־מוי־שליב. אומעטום, אין דער גאַנצער שטאַט, האָבן גענישטערט שפּיאָנען און מוסרים, וואָס האָבן פאַר אַ גוטער באַלױנונג געזוכט און געפונען „דעמאָגאָגן“, „יא־קאַבינער“ און ענלעכע „שטאַטס־געפּערלעכע עלעמענטן“.

די מאַטורע־עקזאַמענס אין דער נימנאזיע זיינען געווען אַ סך שטרענגערע ווי אין די פּאַריקע יאָרן. מ'האַט אַ סך פאַרלאַנגט, בפרט פון די תלמידים, וואָס האָבן זיך אַלע יאָרן, אין דער נימנאזיע, שוואַך אָדער מיטלמעסיק געלערנט. צו די לעצטע האָט אויך געהערט קאַרל מאַרקס. ער איז קױנמאַל נישט געווען פון די זייער גוטע נימנאזיע־שילער. יעדעס יאָר פלעגט די דירעקציע אויסצייכענען אַ געוויסע צאָל פון די בעסטע תלמידים. מאַרקס האָט זיך במשך זיין גאַנצער נימנאזיע־צײַט, נאָר אײַן־מאַל געפונען אויף דער ליסטע פון די אויסגעצײכנטע, און דערצו ערשט אויפן צענטן אָרט. קאַרל האָט זיך גוט געלערנט אַלטע און נייע שפּראַכן, ליטעראַטור און היסטאָ־ריע, דאַקענן איז ער שוואַך געווען אין מאַטעמאַטיק, פיזיק און נאַטור־געשיכטע. די לערער ווי די שילער האָבן אים געהאַלטן פאַר אַ דיכטער, און פון אַ פּאָעט מיט אַ פּרײַוילעגירטער „ליצענציאַ פּאָעטיקאַ“ (פּאָעטישער פּרײַהײַט) קען מען דאָך נישט, כידוע, פאַרלאַנגען דאָס „סיסטעמאַטישע און נודע לערנען זיך“.

אויך קאַרל'ס שול־נאָטן ביים מאַטורע־עקזאַמען זיינען געבליבן די זעלבע. גר־טע אין די הומאַניסטישע קעגנשטאַנדן און שוואַכע אין די רעאַליסטישע. דאַקענן האָט מען מיט אויסצײכענונג אַנערקענט זיינע שריפטלעכע אַרבעטן פון ליטעראַטור און געשיכטע. וועגן זיין דײַטשער שריפטלעכער אַרבעט איז די מײנונג פון די פּראָ־פעסאָרן געווען אַ פּאָלגנדיקע: „מאַרקס שרייבט גוט און געדאַנקענרייך, הגם זיין סטיל איז אָפט פאַרוויקלט, ווייל ער באַנוצט מעטאַפּיזישע אויסדרוקן און איז נישט תמיד קלאָר“. ווי מיר וועלן שפּעטער זען, האָט מען דעם רײפן מאַרקס'ן, דעם וועלט־באַרימטן געלערנטן, פאַרשער און עקאַנאָמיסט, פאַרגעוואָרפן די קאָמפּליצירטקײַט פון זיינע געדאַנקען און פון דער שפּראַך־סטיליסטיק.

אין דער דערמאָנטער שול־אַרבעט איז געווען אַ זאַץ, וועלכער האָט אַרויסגע־רופן אַ דיסקוסיע צווישן די פּראָפּעסאָרן. מאַרקס האָט געשריבן: „נישט תמיד קאָ־נען מיר דערגרייבן דעם באַרוף, וועלכן מיר ווילן אויסוויילן. אונזערע באַציאָנונגען מיט דער געזעלשאַפט הויבן זיך אָן אײַגנטלעך, פּרײַער, אײדער מיר זיינען ביכולת זיי צו באַשטימען“. דאָס איז געווען אַ געוואָנטער געדאַנק און ס'איז אין אים נישט שווער צו דערקענען די ריכטונג פון שפּעטערדיקן געשיכטלעכן מאַטעריאַליזם. נאָר אַ פּײַנלעכן אינצידענט האָט קאַרל מאַרקס געהאַט צוליב זיין שריפטלעכער אַר־בעט פון רעליגיע. ער האָט פון קאַנפּעסיאָנעלן גלויבן פאַרלאַנגט דעם עטישן יסוד, און זיינע באַמערקונגען וועגן דעם קאַנטראַסט, וואָס האָט זיך באַשאַפן צווישן דער קריסטלעכער רעליגיע און דער אמת'ער, מענטשלעכער עטיק, האָבן אַרויסגערופן

דעם צאָרן פון פּאַסטאָר, דעם עוואַנגעלישן רעליגיע־לערער. עס האָט געהאַלטן דער־
בײַ, אַז מאַרקס זאָל צוליב דעם דאָזיקן אינצידענט דורכפאַלן בײַ מאַטורע.
אַ דאַנק דער אינטערווענץ פון שול־דירעקטאָר וויטענבאָך, האָט זיך דער פּאַסט־
טאָר באַרואיקט און אַלץ איז אַדורך בשלום. קאַרל מאַרקס האָט די מאַטורע באַ־
קומען דעם 25 אויגוסט 1835. אַ פּאָר וואָכן האָט ער אויסגערוט און באַלד זיך גע־
נומען גרייטן צו דער רײזע. היינריך מאַרקס האָט געוואָלט, אַז דער זון זאָל פּאַרן
קיין בערלין און דאָרט שטודירן טעכנישע וויסנשאַפטן. בערלין, די הויפּט־שטאָט פון
פּרייסישן קעניגרייך, איז דעם פּאָטער געווען נאָענט צום האַרצן. בײַ זײַן גאַנצער קאַס־
מאָפּאָליטיש־ליבעראַלער וועלט־אַנשוואַונג, איז דער יוסטיץ־ראַט תמיד געווען און גע־
בליבן אַ הייסער פּרייסישער פּאַטריאָט. מ'האַט זיך ליידער, ווי ער פּלעגט אונטער־
שטרייכן, נישט דערקענט אויף אים אין בערלין. דער יוסטיץ־ראַט האָט געוואָלט, אַז
זײַן זון זאָל אין בערלין באַאיינפלוסט ווערן פון דער פּרייסישער מענטאַליטעט. און
אויסערדעם, האָט ער געהאַלטן, אַז די ווייטקייט פון בערלין קיין טריער וועט זײַן
אַ סגולה צו באַפרייען קאַרלען פון זײַן „קינדישער“, „פּאָעטישער“ ליבע צו זשעני
פּאָן וועסטפּאַלן.

היינריך מאַרקס האָט באַקומען פּיינט דאָס וואָרט „פּאָעזיע“, זײט זײַן זון, דער
געליבטער און צוקונפטיקער יורש זײנער, האָט זיך מיט איר, מיט דער „פּאַרשאַל־
טענער דיכטונג“ דעם קאַפּ פּאַרדרייט. דער יוסטיץ־ראַט האָט אינגאַנצן אויפגעצײ־
טערט, ווען קאַרל איז נאָך דער מאַטורע אַרויס מיט דעם „חוצפּה־דיקן לשון“, דער־
קלערנדיק, אַז ער וועט שטודירן אויף דעם אוניווערסיטעט הומאַניסטיק, ווייל זײַן
צוקונפט איז פּאַרבונדן מיט דער פּאָעטישער קאַריערע. דער יוסטיץ־ראַט האָט לאַנג
און געדולדיק זיך אויסגעטענ'ט מיט זײַן זון:

„צו זײַן אַן אמת'ער פּאָעט, דאָס איז אַזוי שווער ווי צו געווינען אויף דער
לאַטעריע. מ'לויפט נאָך דאָס גאַנצע לעבן דער דיכטערישער מוזע און לסוף בלייבט
מען אַ דורכגעפאַלענער און באַנקראַטירטער פּאָעט, אָן אַ באַרוף און אָן אַ לעבנס־
שטעלונג. נאָר איינצלע, גליקלעכע און געניאַלע יחידים, האָבן די זכיה צו געווינען
דעם דאָזיקן וועט'לוויף מיט דער דיכטערישער מוזע. מיין פליכט אַלס פּאָטער איז
דיך צו וואַרנען, קאַרל, פּאַר דער געפּערלעכער ריזיקע, וועלכע דו נעמסט אויף זיך.
איך, דיין פּאָטער, בין בשום אופן נישט קעגן דעם, אַז דו זאָלסט ווייטער, אין דער
פרייער צײַט, שרייבן לידער. אדרבא ואַדרבא, יעדער מענטש זוכט זיך זײנע פּאַר־
גניגנס, און אויב שרייבן פּאָעזיע פּאַרשאַפט דיר צופרידנקייט, זאָל עס דיר ווײל
באַקומען. אָבער צו פּאָעזיע דאַרף מען האָבן ברויט, אַ סאָלידן באַרוף, וואָס זאָל
דיר פּאַרזיכערן פּרנסה און פּאַרשאַפן אַ בכבודיקע שטעלונג אין דער געזעלשאַפט!“.

נאָך לאַנגע שמועסן און דיסקוסיעס, איז צווישן דעם פּאָטער און דעם זון
געקומען צו אַ פּראַקטישן קאָמפּראָמיס. קאַרל איז מסכים געווען צו שטודירן רעכט־
וויסנשאַפטן, ער האָט אָבער דורכגעזעצט, אַז אַנשטאָט צום ווייטן בערלין וועט ער
פּאַרן צום נאָענטן באָן. ביידע צדדים זײנען געווען צופרידן פון קאָמפּראָמיס. דער
פּאָטער האָט גערעכנט, אַז דאָס שטודירן רעכט־וויסנשאַפטן וועט דעם זון מאַכן
פּאַר אַ רעאַלן מענטש, ער וועט זיך אַרויסשלאָגן פון קאַפּ די פּאָעטישע פּאַנטאַזיעס,
וועט ווערן אַן אַדוואָקאַט און איבערנעמען בירושה די קאַנצעלאַריע אין טריער.
קאַרל וועט פּאַרגעסן זײַן יוגנט־ליבע און וועט פּראַקטיש חתונה האָבן. באָן איז

אפילו נענטער, א סך נענטער ווי בערלין, אָבער ס'איז דאָך גענוג ווייט בכדי צו פאָרגעסן קינדערישע סענטימענטן. אויך קארל איז געווען צופרידן, ווייל פון באָן קיין טריער, צו דער געליכטער זשעני, איז נישט ווייט, און דאָס שטודירן רעכט-וויסנדיג שאַפטן איז בלויז אַ פּראָוויזאָרישע קאָנצעסיע פאַר דעם טאַטן, וואָס וועט אים אויס-האַלטן בעת דעם אוניווערסיטעט-שטודיום. ס'איז נישט וויכטיק אויף וועלכן פאַ-קולטעט ער וועט זיך פאַרשרייבן. דער עיקר איז זיין ווילן צו ווידמען זיך לנמרי דער פּאָעזיע און דער דיכטערישער שלחות.

נאָך איין האָפענונג, אפשר די וויכטיקסטע, האָט היינריך מאַרקס געהאַט מיט זיין זונ'ס אַרויספאַר: קארל וועט דאָרט פאַרגעסן וועגן זיין יידישער פאַרגאַנג-גענהייט, וואָס איז געווען אין דעם דאָזיקן שטעמל פאַרבונדן מיט דער נאָענטער סביבה, מיט די רבנים, מיט דעם יידישן בית-עלמיו, מיט דער סענטימענטאַלער מאַמע און אירע האַלב-יידישע מנהגים און שפּראַך-אויסדרוקן. דאָרט, אין דער פרעמד-דער אוניווערסיטעטס-שטאַט, אין דער לוסטיקער געזעלשאַפט פון דייטשע בורשן, וועט קארל פטור ווערן פון זיין אַטאַוויסטישער, "תלמודישער" פּסיכאָלאָגיע, מיט זיין גריבלען זיך און טיפּן פּילאָזאָפּירן. ער וועט זיכער ווערן מענטשן-פּריינטלעכער און מער זאָרגלאָז, ווי דאָ אין טריער, ווו ער האַלט זיך ווייט פון דער יונגער, לוס-טיקער חברה, און עס פעלט אים אויס די אינערלעכע, עכט-מענטשלעכע וואַרמ-קייט, וואָס איז נויטיק בכדי צו געווינען די נאָענטע פּריינטשאַפט פון אויפריכטיקע חברים.

דער הייסער זומער איז שנעל פאַרגאַנגען און עס האָבן זיך אָנגעהויבן די קילע טעג פון אַקטאָבער. קארל מאַרקס איז שוין געווען איינגעפאַקט און גרייט צו דער רייזע קיין באָן. ס'איז אים נאָך געבליבן איין אויפגאַבע, אַפּצושטאַטן די געזעגע-נונגס-וויזיטן. לויט דעם טראַדיציאָנעלן, זייט דורות אָנגענומענעם מנהג, האָבן די נימאַזיע-אַבסאָלווענטן באַזוכט, פאַר דעם אַרויספאַרן, זייערע פּראָפעסאָרן, און גע-דאַנקט זיי פאַר דעם שול-לערנען און דערציאונג. אויך קארל האָט באַזוכט אַלע זיי-נע לערער, אַ חוץ דעם דערמאַנטן לעהרס, וועלכן ער האָט פאַראַכטעט אַלס אַ גע-מיינעם רעאַקציאָנער און פּאָליציי-שפיצל. באַזונדערס האַרציק האָט קארל זיך געזענגט מיטן דירעקטאָר וויטענבאַך.

צוזאַמען מיט זיין פּאָטער, איז קארל גענאַנגען זיך געזעגענען מיטן געהיימ-ראַט פּאָן וועסטפּאלן. דער צופאַל האָט געוואָלט, אַז דער געהיימראַט האָט זיך גע-גרייט צו האַלטן דעם זעלבן אָונט אַ רעפּעראַט אין דער, "ליטעראַרישער געזעלשאַפט" פון טריערער קאַסינאָ וועגן דעם גרויסן דייטשן שריפטשמעלער און הומאַניסט אַפּריס גאַטהאַלד לעסינג. בעת דעם באַזוך האָט זיך אַנטוויקלט אַ שמועס וועגן יידן און אַנטיסעמיטיזם. דער געהיימראַט האָט ציטירט פאַרשידענע שטעלן פון לעסינג'ס באַ-רימטן, "נאַטאַן דער וויזיע" און איז געווען באַזונדערס באַגייסטערט פון זיין אידעאָ-לאָגישן פּרינציפּ, אַז, "נישט אין דער קאָנפּעסיע נאָר אין דער מאַראַלישער פּירונג איז דער עיקר פון דער רעליגיע". קארל האָט דערמאַנט די אַנטיסעמיטישע אויפ-שריפט אויף דעם קבר פון אַרציי-בישאָף עבערהאַרד. דער יוסטיץ-ראַט איז נישט גע-ווען צופרידן, וואָס די טעמאַטיק ביים געזעגענונגס-באַזוך פון זיין זון האָט גראַד פאַרטשעפּעט די יידן-פּראָגע, און ער האָט באַמערקט אַ ביסל ברוגולעך, אַז מ'טאָר נישט זוכן ביי יעדער זאך דעם יידישן שורש, ווייל דאָס שאַפט אַ פאַלשע פּערספּעק-

טיוו צום ווירקלעכן לעבן. דער געהיימראט האָט אים געענטפערט מיושב'דיק, מיט
 לאַגישע ווערטער און מיט אַ משל פון דער מאָלעריי:
 „איר האָט, הער יוסטיצ־ראַט, דערמאָנט די פערספעקטיוו. אַ מאָלער, וועל־
 כער האָט פאַר זיך אַ לאַנדשאַפט, אין וועלכער עס געפינען זיך למשל אַן אונטער־
 גייענדיקע זון, אַ הויכער טורעם, אַ טייך אָדער אַ פויערישע כאַטע, קאָן זיך אויס־
 וויילן די פערספעקטיוו, וועלכע ער וויל. ער קאָן אין זיין לאַנדשאַפט קאָנצענטרירן
 די אויפמערקזאַמקייט פון זיינע צושויער אויף דער זון אָדער אויף דעם טורעם, אויף
 דעם טייך אָדער אויף דער כאַטע. יעדע פערספעקטיוו וועט זיין אַן אמת'ע, ס'איז
 נאָר די פראַגע, ווי אַזוי און פון וועלכן צד מ'קוקט אויף אַ זאך. דאָס איז אויך נוגע
 דעם יידן־פראָבלעם. ס'איז אַ פראַגע פון וועלכער פערספעקטיוו מ'קוקט אויף אַלץ,
 וואָס קומט פאַר אַרום אונז, אין דער ווירקלעכקייט פון דעם געזעלשאַפטלעכן לעבן.“
 דער יוסטיצ־ראַט איז נישט געווען אין דער שטימונג צו דיסקוטירן. ער האָט
 זיך באלד געזעגנט און איז אַוועק. געבליבן איז אין געהיימראַט'ס וווינונג קארל,
 וועלכער איז איינגעלאָרן געוואָרן צום אָונטברויט, און איז נאָך שפעטער געזעסן אַ
 לענגערע צייט אין געזעלשאַפט פון זשעני. די צוויי יונגע פאַרליבטע מענטשן האָבן
 זיך לסוף צוגעזאָגט צו שרייבן יעדן טאָג בריוו, און באלד ווידער זיך צו טרעפן.
 דעם נאַנטסטן טאָג איז קארל מאַרקס אַוועקגעפאַרן מיט דער שיף קיין באָן. עס
 האָבן אים באַגלייט די עלטערן, די ברידער און שוועסטער, און אויסער דעם זשעני
 און עדנאַר פאַן וועסטפאַלן. קארל איז געווען בלאַס און געריט. פאַרנדיק קיין באָן
 האָט ער געטראַכט וועגן דעם, אַז שנעל איז פאַרגאַנגען די יוגנט, ס'האָבן זיך געענד־
 דיקט די צייטן פון פאַטערלעכער אפוטרופסות און איצט מוז ער אָנהויבן אַ גייעט,
 אייגענעם לעבנס־וועג. קארל מאַרקס איז געזעסן פאַרזונקען אין געדאַנקען, בעת די
 שיף איז געפאַרן נעבן מאָלערישע טאַלן און בערג, איבער וועלדער, שמעט און שמעט
 לעך. ער האָט זיך דערמאָנט אין די ווערטער פון געהיימראַט פאַן וועסטפאַלן וועגן
 דעם, אַז „לעסינג איז געווען אַזוי ווי זיין פאַטער, און געטהע אַזוי ווי זיין מוטער,
 מ'דאַרף אָבער זיין אַ מענטש מיט אַן אייגענעם ווילן און מ'מוז גייען אַן אייגענעם
 וועג.“ קארל מאַרקס האָט באַשלאָסן צו טון לויט דער עצה פון אַלמן, קלוגן געהיימ־
 ראַט פאַן וועסטפאַלן.

צווייטער טײל

די סטודענטן-צײט אין באָ און אין פּערלין

„העלף מיר אָוועקצויאָגן די מורא'דיקע שאַטנס, וואָס פאַרפאַלגן מיך!“

(קארל מאַרקס אין זײן בריוו צום פאַטער, געשריבן פון בערלין, אין יאָר 1837)

צוואנציקסטער קאפיטל.

דער ערשטער טאג אין באָן.

דעם 17 אָקטאָבער 1835 איז קארל מאַרקס אָנגעקומען קיין באָן. נאָך אין דעם זעלבן טאָג האָט ער זיך פאַרשריבן אויף דעם יודידישן פאַקולטעט פון אָרטיקן און ניווערסיטעט.

ס'איז געווען אַ רעגנדיקער טאָג. דער הימל האָט זיך באַדעקט מיט שווערע, טונקעלע וואָלקנס, און אויף די גאַסן איז אויפאיינמאַל געוואָרן פינצטער, הגם ס'איז נאָך ווייט געווען צום זון-אונטערנאַנג. עפעס אַ מאָדנע טרויעריקייט האָט זיך גע-פילט אין דער אַטמאָספערע פון דער דאָזיקער גרויסער און פּרעכטיקער שטאָט, און האָט מיט איר אומעט געוואָרפן אַן אימה אויף דעם פּריש-אָנגעקומענעם גימנאַזיע-אַבסאָלווענט פון טריער. קארל מאַרקס האָט זיך דעם גאַנצן טאָג נישט געקאַנט גע-פינען קיין מנוחה, הגם ער איז געווען שטאַרק פאַרנומען מיט אויסזוכן פאַר זיך אַ פאַסנדיק צימער, און מיט דעם איינאָרדענען-זיך אין דער פּרעמדער, ניין ער שטאָט. ווי אַ פאַר'חלומ'טער, האָט קארל געבלאָנדזשעט אין די לאַנגע, קאַלטע קאַרידאָרן פון דעם אַלטן באָנער אוניווערסיטעט. כמעט אויטאָמאַטיש האָט ער אונ-טערגעשריבן די נויטיקע פאַרמולאָרן און איז שפּעטער געשטאַנען אין דער לאַנגער ריי פאַר דער אוניווערסיטעט-קוועסטור, בכדי צו באַצאָלן דאָס איינשרייב-געלט פאַר די אויסגעוויילטע למודים. אַרום אים האָט זיך אומאויפהערלעך דורכגעגאַסן אַ שטראָם פון יונגע, לעבעדיקע, לאַכעדיקע סטודענטן. אָבער קארל מאַרקס'נס נשמה איז גע-בליבן טרויעריק און אומעטיק. אַלץ איז אים פאַרגעקומען ווי אַ פאַלש שפּיל און ווי אַ פּריילעכע מאַסקע, וואָס איז בלויז אויסן צו פאַרדעקן די אייגענע נעבעדיקע איינזאַמקייט.

פון די טרויעריקע געדאַנקען האָט קאַרל'ען אַרויסגעריסן אַ פעסטער קלאַפּ, וועלכן ער האָט פּלוצלינג באַקומען אין דער פּלייצע. פאַר אים איז געשטאַנען אַ צעשטראַל-טער שדגאַר פּאָן וועסטפּאַל, און אויף זיין ברייטן פנים האָט זיך, מיט אַ פּריילעכער הנאה, צעגאַסן אַ גוטמוטיקער שמייכל.

„זעט נאָר, חברה, ווי דאָס „נעגערל“ איז פאַרטון אין זיין וועלט-שמערץ!“

„האַ? אפּשר איז דאָס צוליב אַן אומגליקלעכער ליבע?!“

„נעם דיר נישט צום האַרצן, קאַרל, אויך אין באָן פּעלן נישט קיין שיינע מייד-

לעך!“

פון אַלע זייטן האָבן זיך געלאָזט הערן לוסטיקע, וויציקע באַמערקונגען, און קאַרל מאַרקס איז אויפאיינמאַל אַרומגערינגלט געוואָרן דורך באַקאַנטע פּריינט און

שול־קאָלעגן פון טריער, וועלכע זענען, ווי ער, געקומען קיין באָן שטודירן אויפן אָר־טיקן אוניווערסיטעט.

פון אַלע אוניווערסיטעטס־שטעט איז באָן געווען אַמנאָענסטן צו טריער, און אויסערדעם האָט מען געוויסט, אַז דאָס לעבן דאָ איז באַקוועם און ביליק און אַז די פּראָפעסאָרן זענען באַרימטע געלערנטע, אָבער גלייכצייטיק גוטע, ליבעראַלע מענטשן. און בעיקר איז געווען אַלגעמיין באַקאנט, אַז די סטודענטישע חברה איז דאָ אַ לעבעדיקע און לוסטיקע, און אַז די באַנער פּרייליינס און וויבלעך האָבן ברייטהאַרציק רחמנות אויף די ראַמאַנטישע סטודענטן און לאָזן נישט לאַנג וואַרטן זייערע נאָך פּרויען־ליבע, לעכצענדיקע נשמות.

עדגאָר האָט אויסגעפרעגט קאַרלען, וואָס עס הערט זיך אין דער היים, ביים אַלטן פּאָטער, און וואָס מאַכט עפעס זשעני. עדגאָר איז שוין געווען צוויי וואָכן אין באָן און האָט זיך געפילט און געפירט לגבי מאַרקס'ן ווי ער וואָלט שוין געווען דער אייגנטלעכער בעל־הבית פון דער שטאָט. ער האָט גערעדט מיט אַ זיכערן טאָן און געשאַטן מיט אינפּאַרמאַציעס, וואָס זאָלן דעם „גרינעם“ קאַרל דערלייכטערן דאָס אינאָרדענען זיך אין דער נייער, פרעמדער סביבה. דערווייל איז מאַרקס'נס רייע צוגעקומען צו דער קוועסטור־קאַסע. מאַרקס האָט געדאַרפט נאָך דערליידיקן געוויסע פּאַרמאַליטעטן. די טרייערער סטודענטן־חברה האָט זיך מיט אים שנעל געזענגט, און ס'איז אָפּגערעדט געוואָרן, אַז אין אָונט וועלן זיי זיך אַלע טרעפן אין נאָענטן קאַפּע־הויז „צום שוואַרצן אָדלער“, וווּ ס'וועט פּאַרקומען די ערשטע פּאַרזאַמלונג פון דער טרייערער סטודענטן־לאַנדסמאַנשאַפּט.

שפעט אין אָונט איז קאַרל מאַרקס ענדלעך אַרויס פון אוניווערסיטעטס־בנין. עס האָט אויפגעהערט צו רענענען, דער הימל האָט זיך אויסגעלייטערט פון די שוואַר־צע, בלייענע וואַלקנס, און די אונטערגייענדיקע זון האָט מיט אַ פייערדיקער רויט־קייט באַגאַסן דעם גאַנצן האַרזיאָנט. אין די גאַסן איז געווען טומעלדיק. עלטערע און יינגערע דורכגייער האָבן זיך געאיילט אַהיימצוגיין פון דער אַרבעט און פון די געשעפטן. די שטאָטישע באַדינער האָבן אָנגעהויבן אָנצינדן די גאַסן־לאַמטערנעס. אַנדערע ווידער האָבן אָפּגערייניקט די טראַטואַרן פון דער בלאַטע, וואָס דער היינ־טיקער רעגן האָט אומעטום איבערגעלאָזט.

קאַרל מאַרקס איז געווען מיד און שטאַרק פּאַרמאַטערט פון דעם אַלעמען, וואָס ער האָט במשך פון טאָג איבערגעלעבט. פיר אַ זיינער אין דער פרי איז ער אַוועק־געפאַרן פון טרייער אויף דעם שיפל, וואָס האָט זיך שטאַלץ גערופן „זאַכט־עספרעס“. אויף דעם גאַנצן וועג האָט עס שרעקלעך געטרייטלט און פּאַרמאַטערט דעם גוף, הגם די נסיעה איז געווען זייער אַן אינטערעסאַנטע און די לאַנדשאַפּטן אַרום דעם טייך מאַזעל האָבן ממש פּאַרכשופט די יונגע, נייגעריקע אויגן. אויך דאָס שפּעטערדיקע אַרומלויפן איבער דער פרעמדער שטאָט, איבער די נייע גאַסן און אין די לאַנגע, פּאַרוויקלטע קאָרידאָרן פון אוניווערסיטעטס־בנין האָבן פּאַרלאַנגט אַ גרויסע פיזי־שע אָנשטרענגונג.

אָבער נישט געקוקט אויף זיין מידקייט, איז מאַרקס נישט אַהיימגעגאַנגען. ס'איז געווען אַ שטיקל וועג צו זיין וווינונג און באַלד וועט ער דאָך מוזן צוגיין אינם קאַפּע־הויז „צום שוואַרצן אָדלער“, וווּ די טרייערער לאַנדסמאַנשאַפּט קומט זיך צונויף

צום אָונט־עסן און צו דער ערשטער זיצונג פון נייעם אוניווערסיטעטס־עמעסטער. מאַרקס איז צוגעגאַנגען צום נאַענטן שטאַט־גאַרטן. דאָ איז געווען שטיף און אידיליש, זעלטן איז דערנאַנגען אַ קול פון גאַס־טומל. אין די אַלייען האָט זיך נאָך געפילט די נאַסקייט פון רעגנדיקן טאָג. די נאָך נישט־אויסגעטרוקנטע בענק זיינען געשטאַנען איינזאַם און פאַרלאָזט. נאָר דאָ און דאָרט האָט מען געזען אַ פאַרליבט פּאַרל, וואָס איז געזעסן צוגעטוליעט צו זיך, שטאַרק פאַרטון אין אינטימע שמועסן, און האָט מן הסתם נישט געפילט די פייכטקייט פון די ביימער און פון דער באַנק. אַ וויילע האָט זיך קאַרל מאַרקס אַוועקגעזעצט אויף אַ נאַענטער באַנק. ס'איז געווען אַרום אים קיל און נאַס. קאַרלען האָט אַרומגענומען די קעלט. ער איז אויפ־געשטאַנען און האָט אָנגעהויבן גיין מיט אַ פעסטן שנעלן טריט איבער די איינזאַמע אַלייען. ווידער האָבן אים באַהערשט טרויעריקע שטימונגען. זיינע פיס האָבן גע־טרעטן אויף הויפּנס פאַרגעלטע, אָפּגעשטאַרבענע בלעטער. ווי שנעל איז שוין פאַר־גאַנגען דער הייסער זומער און ווי פריצייטיק האָט זיך אָנגעהויבן דער נאַסער, קילער האַרבסט!

קאַרל'ס נשמה האָט זיך לנמרי אונטערגעגעבן די עלעגישע געדאַנקן און רע־פלעקסן: אָט אזוי שנעל איז אויך פאַרגאַנגען זיין יוגנט! וווּ ביסטו טייערער טרייערער „מאַרקס־באַרג“ מיט דיין גאַנצער פאַרכשופטער יוגנט־מלכות? וואָס מאַכן זיי איצט, די ליבע עלטערן, די שוועסטער און ברידער? ווי וועט מען קאָנען לעבן אָן זיי? וואָלט כאָטש דאָ געווען מיט אים זשעני! עס דרייען זיך אַרום איר און מאַכן איר קאָמ־פלימענטן די שענסטע און רייכסטע יונגעלייט פון טרייער! צי וועט זי, די טייערע זשעני, געפינען גענוג כח און מוט, בכדי ווייטער צו בלייבן אים טריי? אפשר האָט ער דאָך נישט געדאַרפט זי איבערלאָזן אַליין! ווייל וואָס פאַראַ ווערט וועט שוין האָבן זיין לעבן, אויב זשעני זאָל, גאָט באַהיט, פאַרגעסן אין אים און אין זיין ליבע, און הייראַטן מיט אַן אַנדערן?!!!

מאַרקס האָט זיך אָפּגעטרייסלט פון די אומעטיקע השערות און גענומען טרייבן פון זיך די שווערע און אומרויאיקע געדאַנקן. ס'איז אים ענג געוואָרן אין דעם דאָזיקן פּרעכטיקן באַנער גאַרטן, הגם די לופט איז געווען אַ פרישע און די אַרומיקע בלומען־קלאַמבן האָבן ווונדערבאַר געשמעקט. קאַרל איז שנעל אַוועק פון גאַרטן צום קאַפּע־הויז.

אינם גרויסן זאַל „צום שוואַרצן אָדלער“, וואָס איז געווען פּייערלעך באַלויכטן, האָט קאַרלען באַלד באַהערשט אַ נייע, אַנדערע אַטמאָספּערע און שטימונג. אַ פּאַר צענדליק טרייערע סטודענטן, פון נייען און אַלטן שול־יאָר, זענען געזעסן ביי די באַ־פּוצטע טישן, און טרינקענדיק ביר און וויין, האָבן זיי אומדערמידלעך געזונגען זייערע לידער, אָנהויבנדיק מיטן ערנסטן מיטל־אַלטערישן אוניווערסיטעטס־הימן, „גאַר־דעאַמוס איגיטור“ און איבערגעגאנגען שפּעטער צו פּריילעכע און אפילו אויסגעלאַ־סענע לידלעך.

מאַרקס איז געבליבן אַ רגע שטיין אין מיטן זאַל אַביסל צעטומלט, אָבער גלייך איז ער מוטיק צוגעגאַנגען נענטער און האָט זיך אַוועקגעזעצט אויבן־אָן. קאַרל האָט גענומען טרינקען וויין פון אַ גרויסן בייכיקן קרוג. דער שטאַרקער רהיינישער וויין האָט אים מַחיה געווען, ער האָט זיך גלייך אָנגעהויבן פּילן גאַנץ אַנדערש, ווי פריער במשך דעם גאַנצן טאָג. אין קאַרל'ס קאָפּ, וואָס איז שוין געווען

צעהיצט מיט דעם פייערדיקן וויין און געזאנג, איז פלוצלינג ריף געוואָרן דער באַ-
שלוס, אז פון היינט אָן דאַרף מען זיך פירן אזוי לוסטיק און זאָרגנלאָז ווי אַלע די
דאָזיקע יונגע און פריילעכע אוניווערסיטעטס־קאמעראַדן.

איינאונצוואַנציקסטער קאַפיטל.

„וויין, ווייב, געזאנג“ און ... פּאַעזיע.

קאַרל מאַרקס האָט אָנגעהויבן באַזוכן די לעקציעס אויף דעם יורדישן פּאַקול־
טעט. צוזאַמען מיט אים האָבן שטודירט רעכטס־וויסנשאַפטן כמעט אַלע שול־קאַלעגן
פון טריער. דאָס איז נישט געווען קיין צופאַל. עס זענען לעצטנס געשאַפן געוואָרן
אין טריערער קרייז נייע, נידעריקע און העכערע געריכטס־טריבונאַלן, און פאַר פּע־
איקע געענדיקטע יוריסטן האָבן זיך געעפנט גלענצנדיקע האַראַסקאַפן אויף להבא. דער
יוסטיצ־ראַט היינריך מאַרקס האָט שוין מיט אומגעדולד געוואַרט אויף דעם טאָג,
ווען זיין געליבטער זון וועט קאָנען איבערנעמען נאָך אים די אַדוואַקאַטישע קאַנצע־
לאַריע, און אים, דעם פּאַטער, לגמרי באַפרייען פון שווערן עול־פּרנסה. די קראַנקייט
פון יוסטיצ־ראַט האָט כסדר געדויערט, זי האָט אָפּגעקאַסט אַ סך געלט און כמעט
אומגעגלעך געמאַכט זיין ווייטערדיקע אינטענסיווע באַרופס־אַרבעט. מ'האַט געמוזט
פאַרקלענערן די הוצאות פון הויז־געהאַלט און שפאַרזאַם לעבן. דער יוסטיצ־ראַט
האַט זיין יינגערן זון, הערמאַן, וועלכער איז געווען אַ סך ווייניקער טאַלאַנטירט ווי
קאַרל, נישט געלאָזט מער שטודירן און האָט אים געשיקט אויף אַ קאַמערציעלן
פּאַסטן קיין בריסל.

נישט־געקוקט אויף זיין שווערער לאַגע, האָט דער יוסטיצ־ראַט איבערגעוויזן
קאַרלען קיין באָן, יעדן חודש רעגלמעסיק, אַ גרויסע געלט־סומע, בכדי זיין זון, די
האַפענונג און צוקונפט פון זיינע אַלטע יאָרן, זאָל קאָנען רואיק און באַקוועם שטו־
דירן און שנעל מאַכן זיין יורדישן דאָקטאָראַט. אָבער די ידיעות, וועלכע זענען
דערנאָנגען צום קראַנקן פּאַטער וועגן דעם לייכטזיניקן אויפפירן־זיך פון זיין זון
קאַרל אין באָן, האָבן אים שטאַרס מצער געווען. דער מהלך פון באָן קיין טריער איז
נישט קיין ווייטער, און כמעט יעדן טאָג האָט מען זיך דערוווסט די נייעסן פון דער
שכנות־דיקער אוניווערסיטעטס־שטאָט. מ'האַט דעם יוסטיצ־ראַט כסדר צוגעטראָגן
ידיעות וועגן דעם, אז זיין זון איז אינגאַנצן פאַרטון אין עולס־הזה'דיקע פאַרגנינגס,
און צוזאַמען מיט אַ חברה יונגעלייט פון דער „אַקאַדעמישער גאַלדענער יוגנט“ איז
ער יומם ולילה „באַשעפטיקט“ מיט וויין, ווייב, געזאנג און..... פּאַעזיע.

די בריוו פון פּאַטער צום זון קיין באָן זענען פול מיט ביטערע פאַרווורפן. „לייך
דער“, שרייבט דער יוסטיצ־ראַט צו קאַרלען, „באַמיסט דו דיך צו באַשטעטיקן די
מיינונג, וועלכע איך האָב וועגן דיר, אז ביי אַלע דינע צאָלרייכע פעאיקייטן, דעציר
דירט ביי דיר קודם־כל דיין פּערזאָן, דיין עגאָטיזם!“

מיט שאַרפע ווערטער, איינמאַל, און מיט פּאַטערלעכע, פריינטלעכע מאַנונגען,
דאָס אַנדערע מאָל, וויל היינריך מאַרקס אַרויפפירן זיין זון אויפן וועג פון אַרבעט

און מאַראַל און ער שרייבט אים: „ווען דיין האַרץ וועט בלייבן ריין און מענטשלעך, ווען קיין שום דעמאָנישער גייסט וועט נישט שטערן דינע בעסערע געפילן, ערשט דעמאָלט, וועל איך געפינען דאָס גליק, וועגן וועלכן איך חלום זייט יאָרן, צו דערגרייכן ביי דיר, מיין זון!“.

דער אויסדרוק „דעמאָנישער גייסט“ איבערחזרט זיך אָפּט אין די בריוו פון פאָטער צום זון. אויך אין די פּערזענלעכע געשפּרעכן פון היינריך מאַרקס'ן מיט קאַרלען, פּריער און שפּעטער, ווערט דער דאָזיקער אויסדרוק כּסדר באַנוצט. דער יוס-טייַראַט האָט געציטערט כל ימיו פאַר דעם דעמאָנישן, ווי ער האָט עס אַליין אַנגערופן, כאַראַקטער פון זיין געליבטן זון. ס'איז אים, דעם יוסטייַראַט, דעם לאַגניש-דענקנדיקן ראַציאָנאַליסט, אַליין נאָך נישט קלאַר געוואָרן, אין וואָס עס באַשטייט דער דעמאָניזם פון קאַרלען. איינס איז אים אָבער געווען קלאַר: זיין וו איז אַנדערש ווי די קינדער פון דער אַרומיקער סביבה, די זין פון די קאָמערסאַנטן און באַאַמטע. און דאָס האָט אים ווי געטאָן און שטאַרק באַאומראַיקט. היינריך מאַרקס האָט געדוואָלט, אַז זיין זון זאָל זיין אַזוי ווי די אַנדערע: אַ פּראַקטישער מענטש, מיט באַרעכנטע גייסטיקע און מאַטעריעלע אינטערעסן, מיט אַ נאַרמאַלן גלייכגעוויכט צווישן פאַרגניגן און אַרבעט, און קודם-כל באַהערשט מיט די מאַראַלישע און די סאָציאַלע פּרינציפּן פון דער געבילדעטער, העכערער געזעלשאַפּט.

דער יוסטייַראַט האָט געציטערט פאַר דעם שאַטן פון דער פאַרגאַנגענהייט, פאַר דער ירושה פון זיינע רבנישע אבות. ער איז געווען דערשאַקט, ווי אָפּט ער האָט קאַרלען געזען זיצן שעה'נלאַנג פאַרטיפּט אין הויפּנס ביכער אָדער ביי שאַרפֿ-זיניקע, גייסטיק-הרפּות'דיקע דיסקוסיעס. עס האָט היינריך מאַרקס'ן געסטראַשעט די מורא פאַרן תּלמודיט, אין וועלכן ער האָט געזען דעם פאַרכשוּפּטן כּח פון אַ דורות-לאַנגן דעמאָניזם. דער יוסטייַראַט האָט זיך פּריער אָפּט געוואונטשן, אַז זיין זון זאָל זיין מער עולם'הז'ה'דיק, ווייניקער ערנסט און מער לעבעדיק, אַז ער זאָל געדען פון אַלע וועלטלעכע הנאות.

אָבער איצט, באַקומענדיק די ידיעות פון באָן, איז היינריך מאַרקס ווידער געדווען אומגליקלעך. עס האָט אים באַאומראַיקט און שטאַרק ווי געטאָן דאָס, וואָס קאַרל האָט אויך דאָסמאָל אויף אַן עקסטרעמן אופן איבערגעכאַפט די מאַס. קאַרל האָט נישט, ווי די אַנדערע סטודענטן, געהאַלטן גלייכגעוויכט צווישן ערנסט און שפּיל, צווישן אַרבעט און גענוס. מיט אַ דעמאָנישער ליידיגשאַפּט איז ער איצט איבערגעגעבן געווען דעם לייכזיניקן הנאה-לעבן, ווי מיט אַ קורצער צייט צוריק, דעם „תּל-מודישן“ גריבלען זיך אין ביכער און פּראָבלעמען. דער געדאַנק: „צו וואָס וועט נאָך דערפּירן קאַרלען זיין פּאַטאַלער דעמאָניזם?“, האָט געגעבערט דעם מח ביי טאַג און נאַכט און אומגליקלעך געמאַכט דעם יוסטייַראַט היינריך מאַרקס.

אויך קאַרל מאַרקס האָט געפילט און פאַרשטאַנען, אַז זיין לעבן אין באָן ווערט געטריבן פון עפעס אַ מאַדנעם, משונה'דיקן כּח, וואָס פאַרכשוּפּט און באַהערשט אים לגמרי, נישט לאַזנדיק אפילו טראַכטן לאַגניש און קריטיש. אפשר איז דער פּאָ-טער טאַקע גערעכט, ווען ער רעדט און שרייבט כּסדר וועגן דעם דעמאָנישן גייסט, וואָס רעגירט מיט אים. אָבער אין וואָס באַשטייט דער דעמאָניזם, פון וואָנען נעמט ער זיך, וואָס איז זיין פעולה, און צו וואָס פירט זיין כּוונה?

נישט-אינאָמאָל, נאָך אַ פאַרהולטאַיעטער נאַכט, איז קאַרל געזעסן אין זיין צי-

מער, אומעטיקפארטיפט אין ענדלאַזע געדאַנקן און השערות. ער האָט דורכגעוואָרפן ענציקלאָפּעדיעס און ווערטער-ביכער און געזוכט דעם טייטש פון מיסטעריעזן וואָרט: „דעמאָניזם“. אָבער די ענציקלאָפּעדישע פירושים האָבן אים גאַרנישט דערקלערט מיט זייערע קאָמפּליצירטע ווערטער: „איבער-מענטשלעך“, „כּשורה“, „כּח פון שטן“, „דער גייסט פון קללה“, „פינצטערע אינסטינקטן“, „שטורמישער פּאַרלאַנג נאָך גע-וואַלט-מעשים“ און ענלעכע אויסדרוקן.

קאַרל האָט געפילט, אַז דער דאָזיקער דעמאָניזם פירט אים צום אָפּגרונט, צו אַ תּהום פון גייסטיקער און מאָראַלישער ירידה. ער האָט געפרווט אַנטגענצושטעלן זיך די זינדיקע געלױסטן און איבערצורייסן די חברה'שאַפט מיט דער „גאַלדענער יוגנט“. ער האָט זיך געצווונגען ערנסט און אַ פּאָר מאָל דורכצולייענען די שאַרפע פּאָטערלעכע בריוו. ער האָט געזוכט טרייסט און אמונה אין די זעלטענע בריוו פון זשעני, וועמענס ליבע איז אים טריי און איבערגעגעבן געבליבן, ווי אין די ערשטע יוגנטיאָרן. צו איר, דער נעליבטער זשעני, האָט ער איצט געווידמעט זיינע שענסטע און געפילפולסטע לידער, וועלכע ער האָט פּאַרפּאַסט, ווי אָפט די דיכטערישע שכינה איז צו אים דערשינען.

אָבער דערווייל האָט זיך קאַרל'ס לייכטזיניקע לעבנס-פּירונג מיט גאַרנישט גע-ענדערט. ס'איז דערגאַנגען דערצו, אַז די אַרטיקע פּאָליציי, וועלכע איז זייער טאַלע-ראַנט געווען לגבי סטודענטן, האָט מאַרקס'ן אַרעסטירט צוליב „שכרות און נאַכט-אָוואַנטורעס“. עס האָט קאַרל מאַרקס'ן געדראָט אַן ערנסטער פּראָצעס, און גלייך איז ער באַשטראָפּט געוואָרן דורך דער אוניווערסיטעט-לייטונג. דאָס געלט, וואָס קאַרל פלעגט פון דער היים באַקומען, איז זיך אים צעגאַנגען בליצשנעל, ממש צווישן די פינגער. אין די בריוו צום פּאָטער האָט קאַרל כּסדר צוגעזאָגט צו ענדערן זיך און בעסער צו ווערן, אָבער זיינע בריוו האָבן זיך געענדיקט תּמיד מיט דער זעלבער בקשה: „שיקט ווייטער געלט, און מער, שיקט ווידער און ווידער געלט!!!“

שפּעטער, נאָך יאָרן, האָט קאַרל מאַרקס אַנטשולדיקט זיין פּירונג אין באָן מיט דעם, אַז דאָס איז געווען אַ יאָר פון שגעון, ווען ער האָט געמוזט אַנטלױפן פאַר זיין אייגענעם שאַטן.

אין וואָס איז באַשטאַנען קאַרל מאַרקס'נס שאַטן? צי איז דאָס געווען די דר-רות-לאַנגע ירושה פון די יידישע אבות, וואָס האָט לױט די געזעצן פון נאַטור-אַטא-וויזם באַהערשט זיין נשמה, זיין קאָפּ און האַרץ און האָט נישט דערלאָזט, אַז ער זאָל גלייך ווערן מיט די דאָזיקע שטאַרקע און טעמפע שקצים פון די דייטשע סטודענטישע קאַרפּאַראַציעס? צי איז נישט קאַרל מאַרקס'נס „וויין-ווייב-און-געזאַנג-טומל געווען בלױז אַ האַפּענונגסלאָזער פּרוו צו אַנטלױפן פאַר דעם אייגענעם דע-מאָניזם, פאַר דעם סודות-פּולן כּשורה פון דורות-לאַנגע טראַדיציעס, וואָס האָבן אים געצויגן אויף אַ טראַגישן, העלדישן וועג פון קאַמף פאַר אמת און יושר? צי איז „דאָס משוגענע יאָר אין באָן“ געווען בלױז אַ רעאַקציע לגבי די טרייער יאָרן פון פּאָטערלעכער אפּוטרופּסות און אינטענסיווער שול-אַרבעט? אָדער, אפּשר איז עס גע-ווען אַ משונה'דיקער אָנהױב פון אַ דעמאָנישן לעבן אין דינסט פון אַן אידיי און באַוועגונג, וואָס וועלן מאַרקס'ן באַלד און לגמרי באַהערשן?

איינער פון די שפּעטערדיקע נאָענטע פּריינט און אָנהענגער פון קאַרל מאַרקס'ן האָט זיך אויסגעדיקט, אַז דאָס לייכטזיניקע יאָר אין באָן האָט פאַרברויכט מאַרקס'נס

ערשטן „שטורם-און-דראנג“-אויסברוך, און מיט דעם דערמעגלעכט, אז ער זאל שפע-טער זיין לעבן ווידמען לנמרי דער וויסנשאפט און דער אידוי. דער דאזיקער פריינט האט געמיינט, אז בעת אנדערע דארפן האבן א סך יארן, בכדי אויסצולעבן זייער יוגנטלעכן טעמפעראמענט, איז ביי מארקס'ן דאס אלץ פארגעקומען אין א קאנדענ-סירטער פארם, במשך פון אייב יאר.

צי איז די דאזיקע מיינונג געווען שוין דער גאנצער אמת, אדער איז עס בלויז א השערה פון א פריינט? ווער ווייסט עס!!!?

צווייאונצוואנציקסטער קאפיטל.

מיט משה העם אין באן און אין קעלן

אין זיין באַנער תקופה האָט זיך קארל מאַרקס נישט באַשעפטיקט מיט פּאָלי-טישע אָדער סאָציאלע פּראָגנ. כמעט די גאַנצע סטודענטשאַפט האָט זיך דעמאָלט דערווייטערט פון דער פּאָליטיק. די צייטן פון שטורמישע באַוועגונגען אויף די דייטשע אוניווערסיטעטן זענען שוין פאַרגאַנגען. דער געזעלשאַפטלעכער אויפשטויג פון דער סטודענטשאַפט, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן בעתן „באַפּרייאַונגס-קריג“ קעגן נאַפּאָלעאָנען, האָט דערגרייכט זיין העכסטע און דראַמאַטישע שטופּע באַלד נאָך דער פּראַנצויזישער יול־רעוואָלוציע. אין יאָר 1833 האָבן די דייטשע סטודענטישע „בורשנשאַפטן“ אָרגאַניזירט אַן אויפשטאַנד קעגן דער דעספּאָטישער רעגירונג און איר פּסעאודאָ-פּאַרלאַמענטאַרישן „לאַנדטאַג“. דער דאָזיקער אומגעלומפערטער „פּוטש“ איז שנעל אונטערדריקט געוואָרן, און דער גאַנצער מלוכה'שער אַפּאַראַט פון פּאָלי-צייאישן רעזשים האָט זיך איצט געוואָנדן מיט אַלע זיינע רעפּרעסיעס קעגן די אר-ניווערסיטעטן. דער אויבערשטער אפּוטרופּוס פון דער אייראָפּעאישער רעאַקציע פירשט מעטערניך האָט אַליין איבערגענומען די לייטונג פון דער שטראָף-עקספּעדי-ציע קעגן די „רעוואָלוציאָנערע דעמאַגאָגן“. הונדערטער סטודענטן זענען דערוויי-טערט געוואָרן פון די אוניווערסיטעטן, און א סך פון זיי האָט מען אַרעסטירט. די „בורשנשאַפטן“ האָבן פאַרלוירן זייער איינפלוס, און יעדע טעטיקייט אויף די הויך-שולן איז שטאַרק קאָנטראָלירט געוואָרן דורך אומצאָליקע פּאָליציי-אָרגאַנען און דע-נונציאַנטן. ביז צום רעוואָלוציאָנערן „פעלקער-פּרילינג“ אין יאָר 1848, האָט באַ-הערשט און פאַראַלזירט די אוניווערסיטעטן אין גאַנץ דייטשלאַנד אַ שטיַלקייט פון אַ געזעלשאַפטלעכן בית-עלמין.

נאָך מיט אַ קורצער צייט צוריק, האָט דער אוניווערסיטעט אין באָן געשמ'ט מיט זיינע ליבעראַלע און ראַדיקאַלע איינפלוסן. די מחנה פון אַנ'ערך 700 סטודענטן איז געווען אין באָן און איר סביבה, דער אַוואַנגאַרד פון דער ליבעראַל-דעמאָקראַטישער באַוועגונג. ווען קארל מאַרקס איז אָנגעקומען קיין באָן, בכדי דאָרט צו שטודירן, איז שוין געווען נאָך אַלעמען, און די אוניווערסיטעטס-לייטונג האָט מיט רעכט גע-קאָנט שטאָלצירן, דערקלערנדיק: „אונזער הויכשול איז נישט ווי אין בערלין. ביי אונז ווערט אַלץ דערצויגן אין זיטלעכן גייסט!“.

וועגן דעם דאָזיקן געהאַרצאָמען גייסט אין באָן האָט געזאָרגט קודם־כל דער אַלטער פּילאָזאָפּיע־פּראָפּעסאָר פּרידריך שלענגעל, דער טעאָרעטיקער פון דער רעאַקט ציאָנערער דייטשער ראַמאַנטיק. בננוגע דער זיטלענקהייט האָט אָבער די אוניווערסיטעטס־לייטונג באמת נישט געהאַט מיט וואָס צו שטאַלצירן. מ'איז געווען גאָר טאָד לעראַנט לגבי דער אויסגעלאַנסקייט פון דער „גאַלדענער יוגנט“, ווילנדיק, אַז די סטודענטן זאָלן זיך בעסער באַשעפטיקן מיט „ווין, ווייב, געזאַנג“, ווי מיט דער געפערלעכער פּאָליטיק. די אַמאָליקע, געהיימע פאַרשווערערישע אַקאַדעמישע פאַר־באַנדן זענען פאַרשווונדן, זייער פּלאַץ האָבן פאַרנומען קלובן און טאַווערנעס, וווּ די סטודענטישע יוגנט האָט פאַרטאַכלעוועט אירע נעכט מיט שכרות און זנות.

אַ געוויסע ענדערונג אין מאַרקס'נס לעבן איז פאַרגעקומען כמעט ביים סוף פון זיין אויפנהאַלט אין באָן. מאַרקס האָט זיך באַקענט מיט משה העס, און האָט זיך דאַן מיט אים אָפט געטראָפּן, סיי אין באָן און סיי אין נאַענטן קעלנ־אַט־היינ, וווּ העס איז געווען באַשעפטיקט אין דער צוקער־פאַבריק פון זיין פּאָטער. די דאָזיקע באַגעגענישן, מתחילה צופעליקע און אַן אַ ספעציעלער באַדייטונג, האָבן מיט דער צייט באַקומען אַ שטאַרקע השפּעה אויף קאַרל מאַרקס'ן און זיין אידיאָיאַטיש־פּאָליטישער אַנטוויקלונג.

משה העס, דער שפּעטערדיקער באַרימטער סאָציאַליסטישער דענקער און איירער פון די ערשטע ציוניסטישע טעאָרעטיקער, האָט געשטאַמט פון באָן. (ער איז מיט זעקס יאָר עלטער געווען פון קאַרל מאַרקס'ן). זיין פּאָטער איז געווען אַן אינדוסטריעלער, די מוטער האָט איר יחוס געצויגן פון אַן אַלטער, מזרח־איראָפּעאישער משפּחה פון למדנים און רבנים. משה העס איז געבוירן און דערצויגן געוואָרן אין באָן, אין אַ טראַדיציאָנעל־יידישער סביבה. זיין זידע, אַן עמיגראַנט פון פּוילן, אַ פרומער ייד און תלמיד־חכם, האָט געהאַט אַ גאָר גרויסע השפּעה אויף דער אַנטוויקלונג פון זיין אייניקל. דער זידע האָט מיט אים געלערנט כתב־הקודש און איז מיט אים אָפט געגאַנגען אין דער סינאַגאָגע. ער האָט דעם אייניקל דערצוילט וווּנ־דערבאַרע מעשיות און לעגענדעס פון יידישן עבר. זיינע שילדערונגען וועגן דער שיינקייט פון אונזער אַמאָליקן יידישן לאַנד זיינען טיף אַריינגעדונגען אין דער געפילפולער נשמה פון משה העס, און זענען זיכער געוואָרן דער גייסטיקער מקור פון זיינע שפּעטערדיקע ציוניסטישע שטרעבונגען. כל ימיו איז משה העס געווען און געבליבן אַ טרייער, שטאַלצער ייד. זיין סאָציאַליסטישע וועלט־אַנשוואַונג איז קיינמאָל נישט געוואָרן קיין קעגנזאַץ צום יידנטום, וואָס איז טיף און ערלעך פאַרוואַרצלט געווען אין זיין האַרץ און אין זיין מוח.

פון זיין פּריעסטער יוגנט אָן, האָט משה העס אַ סך געליענט און געלערנט. ער איז נישט געגאַנגען אין נימאַזיעס און אוניווערסיטעטן, אָבער אַלס אויטאָדידאַקט האָט ער זיך דערוואַרבן אַ ווירקלעך־גרויסע און אוניווערסאַלע בילדונג. ער שטור דירט אומדערמידלעך פּילאָזאָפּיע, היסטאָריע, נאַטור־געשיכטע, עקאָנאָמיע און אַנדערע צווייגן פון דער וויסנשאַפט. אַלס פּילאָזאָף איז ער אַ גלעצנדיקער קענער און הייסער אָנהענגער פון שפּינאָזאַ און הענעל. אוקעטום און תּמיר באַגייסטערט העס'ן דער פּאָטאַס פון די יידישע נביאים און זייער געבאַט פון גערעכטיקייט און עטיק. די דאָזיקע וועלט־אַנשוואַונג פון יושר און מאַראַל האָט העס באַמייט זיך צו פאַר־

בינן מיט דעם שפינאזישן פאנטעאזיום און מיט דער העגעלישער דיאלעקטיק, און שפעטער אויך מיט דער סאָציאליסטישער אידעאָלאָגיע.

משה העם האָט געוואָלט פאראינטערעסירן זיין נייעם, יונגן פריינט קארל מאַרקס מיט פאליטישע און עטישע פראַבלעמען. העם און מאַרקס האָבן זיך ביי פארשידענע געלעגנהייטן געטראָפן סיי אין באָן און סיי אין קעלן, אין דער דאָזיקער גרויסער און פּרעכטיקער רהיין־שטאָט, וווּ מאַרקס איז אָפט געקומען, צוזאַמען מיט אַ פּאַר חברים, אויף אויספּלוגן און סתם־פּאַרוויילונגען. די הויכע, ערנסטע געשטאַלט פון משה העם'ן, געקליידעט אין שוואַרצע בירגערלעכע בגדים, זיינע לאַנגע געדיכטע האָר אויפן קאָפּ, די וואַנסעס און דאָס בערדל, די טרויעריקע, עכטידישע אויגן, דער ברייטער רבנישער שטערן, די רוחניותדיקע פיזיאָנאָמיע פון אַ לַמְדָן און טרוי־מער, די מיושב־דיקייט פון זיינע טריט און תנועות, האָבן געשאַפן אַ בולטן קאָנ־טראַסט צווישן משה העם'ן און דער סטודענטן־יונגט, מיט וועלכער קארל מאַרקס פּלעגט זיך צונויפטרעפן.

„וואָס האָסט דו, קארל, פאַר געשעפטן מיט דעם דאָזיקן משונה'דיקן ראַב־נער?" האָט מאַרקס'ן אַמאָל געפרעגט ערגאַר פּאַן וועסטפּאַלן, נאָכדעם, ווי ער האָט אים אַ פּאַר מאָל געזען שפּאַצירן מיט העם'ן. קארל האָט ביי זיך געטראַכט: „אויב ערגאַר'ן, דעם פּריידענקערישן און מוטיקן רעוואָלוציאָנער, געפּעלט נישט מײַן נייע חבר'שאַפט מיט העם'ן, וואָס וועלן ערשט זאָגן די חברה לאָבוועס פון די סטודענט־טישע שענקן?"

מאַרקס האָט זיך באַמיט צו טרעפן מיט העם'ן ביחידות, אין זיין צימער, אָדער אין אַ בירגערלע צי וויין־שטוב ערגעץ־וווּ אין אַ ווייטער פּאַרשטאָט. קארל האָט גע־וואָלט זיין אַליין מיט דעם דאָזיקן אַריגינעלן און אינטערעסאַנטן מענטש, בכדי אומגעשטערט דורכצושמועסן זיך מיט אים. עס האָט אים אַלצמער צו אים געצויגן. קארל האָט אַליין נישט געוואוסט, אין וואָס באַשטייט דער כח פון העם'ן און מיט וואָס ער האָט געוואונען זיין וואַקסנדיקע סימפּאַטיע. צי איז דאָס די טיפּע, אוניווער־סאַלע בילדונג פון העם'ן, וואָס איז אַנדערש ווי די געשולטע געלערזאַמקייט פון זיינע באַרימטע פּראַפעסאָרן? אָדער איז דאָס זיין שאַרפע ווי אַ ראַזיר־מעסער, לאָד־גיק, וואָס צעגלידערט און אַנאַליזירט אַלץ אַזוי געוואָלדיק קריטיש און אומברחמנות־דיק? אָדער אפּשר, ציט אים צו אים די מענטשן־פּריינטלעכע גוטסקייט, וואָס שפּיגלט זיך אָפּ אַזוי איידל אין די פּקחות־פּולע אויגן פון משה העם'ן? נאָך די אויסגעלאַ־סענע נאַכט־הולאַנקעס מיט די טעמפע דייטשע יונגאַטשעס, זענען קארל מאַרקס'ן פּאַרגעקומען די געשפּרעכן מיט משה העם'ן, ווי אַ היגינישער באַד, וואָס מ'נעמט, בכדי אָפּצורייניקן זיך פון אַ מיאוסן שמוץ.

עס האָט געטראָפּן, אַז בעת אַ שמועס מיט העם'ן, איז מען צוגעקומען צום פּיינלעכן ענין: יידן און יידנטום. מאַרקס האָט דערמאָנט וועגן דעמאָנישקייט. העם האָט דערויף געענטפּערט:

„מיר יידן, זענען בכלל אַ דעמאָנישע ראַסע. זייט טויזנטער יאָרן טראָגן מיר אין זיך אַן אומרויאיקן, שטורמישן גייסט. אונזער נשמה איז אַ דעמאָנישע! מיר פּאַרגינען נישט קיין רו נישט זיך און נישט דער וועלט. זייט משה רבנו'ס צייטן זוכן מיר יושר און גליק פאַר דער מענטשהייט. אונזער תורה און אונזער עטיק זע־נען געווען און פּאַרבליבן ביז היינט אַן אמת'ע פּראָוואַקאַציע לאַנגי דער אָפּגעשטאַ־

נענער און פארשקלאפטער וועלט-סביבה. פון דעם נעמט זיך אונזער טראגישקייט!
ס'איז נישט באקוועם צו טראָגן אין דער אייגענער נשמה אַ דעמאָן, און ס'איז זי
כער נישט קיין פאָרגינג צו געהערן צו אַ דעמאָנישן פּאָלק! אָבער דאָס איז אונזער
גורל, פון וועלכן מיר קאָנען נישט אַנטלויפן!"

קארל מאָרקס האָט געוואָלט דערויף עפעס ענטפערן העס'ן. עס האָט אים אָבער
באהערשט אַ מאָדנע אומבאהאַלפנקייט און זי האָט ממש פאַראַלזירט זיין צונג.
מאָרקס האָט זיך שנעל געזענגט מיט העס'ן און איז אַ שווייגנדיקער און טיף-דע-
פרימירטער אַוועק פון זיין מערקווירדיקן יידישן פריינט.

דרייאונצוואַנציקסטער קאַפיטל

"דער קלוב פון פּאַעטן" און דער פּיסטאַלעטן-דוועל

אין אַ נייעם בריוו צו זיין זון אין באָן, האָט היינריך מאָרקס ווידער אַמאָל
פאַרלאַנגט, אַז קארל זאָל זיך נעמען שטודירן ערנסט און סיסטעמאַטיש און לויט
אַ באַשטימטן פּלאַן. ווייל, ווי דער פּאַטער האָט געשריבן: „דאָס געבט פון וויסנ-
שאַפט איז געוואַלדיק-גרויס און דאָס מענטשלעכע לעבן איז קורץ“.

אין די לעצטע חדשים פון זיין באָנער שול-יאָר האָט טאַקע קארל מאָרקס אַנד-
געהויבן אָפט באַזוכן די לעקציעס פון די אויסדערווילטע פּראָפּעסאָרן. אויסער די
יורדישע קורסן זענען דאָס געווען די פאַרלעזונגען פון באַרימטן שלעגל וועגן דער
פּאַעזיע פון האָמער, און דער סעמינאַר פון אַן אַנדערן באַוווסטן פּראָפּעסאָר וועגן
דער געשיכטע פון קונסט. דער פּראָפּעסאָר וועלדער, וועלכער האָט געלייענט וועגן
גריכישער און רוימישער מיטאַלאָגיע, האָט פאַרצייכנט, אַז דער סטודענט קארל
מאָרקס איז געווען אַנוועזנדיק סיסטעמאַטיש אויף זיינע לעקציעס און האָט טיכ-
טיק געאַרבעט.

אָבער ס'איז נישט באַשערט געווען קארלען צו לערנען זיך רואיק אין באָן. זיין
צוקונפטיקער שוואַגער ערנאַר פּאַן וועסטפּאַלן, אַן אומרואַיקער, פּאַנטאַסטישער
גייסט, האָט אים אַריינגעצויגן אין אַ נייע סטודענטן-געזעלשאַפט, וואָס האָט זיך
גערופן: „דער קלוב פון פּאַעטן“. ווי געזאָגט זענען צו יענער צייט, אַלע אָפּאַזיציאַ-
נעלע און דעמאָקראַטישע גרופירונגען אויף די דייטשע אוניווערסיטעטן געוואָרן אונ-
טערדריקט, און די בעסטע, אַקטיווע סטודענטן, זענען אויסגעשלאָסן אָדער אַרעס-
טירט געוואָרן. די ווייניקע אַקאַדעמישע טוער, וואָס האָבן זיך צופּעליק געראַטעוועט,
האָבן געזוכט און אָפט געפונען נייע פּאַרמען פאַר זייער פּאָליטיש-געזעלשאַפטלעכער
טעטיקייט. אויף דעם אוניווערסיטעט אין באָן האָבן זיי צו דעם צוועק געגרינדעט
„דעם קלוב פון פּאַעטן“. פאַר דער פּאָליציי און פאַר דער אוניווערסיטעטס-לייטונג
האָט עס געדאַרפט הייסן, אַז מ'נייט זיך באַשעפּטיקן מיט דער „ריינער קונסט פון
פּאַעזיע“.

אונטער דעם דעק-מאַנטל פון דיכטונג זענען אָבער געווען גאָר אַנדערע כּונות.
וועגן דעם האָט געזאָגט עדות דער פּאַסט, אַז צום גייסטיקן וועג-וויזער האָט דער

„קלוב פון פאָעטן“ זיך אויסגעוויילט היינריך היינען, וועלכער איז אמאָל, מיט יאָרן צוריק, אליין געווען סטודענט אויף דעם באַנער אוניווערסיטעט, און איצט, אין יאָר 1836, האָט ער געוויינט סטאָביל אין פאַרזי, פון וואַנען עס זענען קיין דייטשלאַנד כסדר דערגאַנגען זיינע הערלעכע לידער וועגן ליבע, מענטשן-גלייכקייט און פריי-הייט. די דעספאָטישע רעזשימען אין גאַנץ דייטשלאַנד האָבן דורך אַן אָפיציעלע רעגירונגס-פאַראַרדענונג פאַרבאָטן צו פאַרשפּרייטן און צו לייענען היינע'ס שריפטן. אָבער איבער אַלע גרענעצן פון תּפּיסות און צענזורן, פון פּאָליצייאישע גזרות און רעפּרעסיעס האָט טריומפּירט דאָס אומבאַזיגטע, בונטאַרישע ליד פון גענאַלן יידיש-דייטשן פּאָעט.

צווישן די גרינדער פון דעם „קלוב פון פּאָעטן“ איז, אויסער ערנאָר פּאָן וועסט-פּאָלן, געווען נאָך אַן אַנדערער טריערער סטודענט, אַ געוויסער בירמאַן, וועלכער האָט זיך צווישן דער יוגנט באַלד באַרימט געמאַכט מיט זיינע רעוואָלוציאָנערע לידער, און איז לסוף געווען געצווינגען צו אַנטלויפן פאַר דעם אַרעסט-באַפּעל פון דער פּרייסישער פּאָליציי, קיין פאַרזי. צום „קלוב“ האָבן אָבער מייסטנס געהערט יונגעלייט מיט אַ שוואַכקייט צו פּאָעזיע, און זיי זענען ווייט געווען פון יעדער פּאָ-ליטישער כּוונה.

צו זיי, די דאָזיקע פּאָליטיש-אינדיפּערענטע, האָט זיך אויך צוגערעכנט קאַרל מאַרקס. אין „קלוב פון פּאָעטן“ איז מאַרקס געווען זייער טעטיק, ער האָט געהערט אפילו צו דער לייטונג, צוזאַמען מיט אַן אַנדערן נישט-פּאָליטיקער קאַרל גרין, וועלכער איז אויך ערשט אין אַ שפּעטערדיקער תקופה געוואָרן אַ ליידישאַפּטלעכער סאָ-ציאַליסט, הגם פון דער „עכטער“ ריכטונג, וואָס איז אזוי ריקזיכטסלאָז קריטיקירט און באַקעמפט געוואָרן דורך מאַרקס'ן און זיינע אָנהענגער.

דער יוסטיציראַט היינריך מאַרקס איז זייער צופּרידן געווען מיט קאַרל'ס אַנגעהערדיקייט צום פּאָעטן-קלוב, און האָט אין איינעם פון זיינע בריוו געשריבן: „דיין „קלוב“ געפּעלט מיר מער ווי די וויין-שענקן. די יונגעלייט, וועלכע אונטערהאַלטן זיך מיט לייטעראַטור, וועלן זיכער זיין מער קולטורעלע מענטשן און בעסערע צו-קונפּטיקע בירגער, ווי יענע, וואָס גיבן זיך אָפּ מיט געמיינע פּאַרוויילונגען.“

דער אַלטער פּאָטער האָט געהאַפּט, אַז איצט וועט פּאַרקומען אַן ענדערונג אין קאַרל'ס אויפּפירונג אין באָן, און ענדלעך וועט ער הערן וועגן אים גוטע בשורות. אָבער ווי טיף-דערשיטערט און אויפּגערגט איז ער געוואָרן, ווען איינמאָל אין אַ זומער-טאָג, קורץ פאַר דעם שול-יאָר, האָט ער באַקומען פון באָן אַ ידיעה, אַז קאַרל איז פּאַרווונדעט געוואָרן בעת אַ בלוטיקן פּיסמאַלעטן-דוּעל.

דער דאָזיקער דוּעל איז געווען בלוז אַן אינצידענט אין דער לאַנגער קייט פון קאַנפּליקטן און צוזאַמענשטויסן, וואָס זענען זייט אַ געוויסער צייט פּאַרגעקומען אויף דעם באַנער אוניווערסיטעט צווישן דעם „קאַרפּס באַרוסיאַ“, פון איין זייט, און דער „טריערער לאַנדסמאַנשאַפּט“ און „קלוב פון פּאָעטן“, פון דער אַנדערער זייט. צום „קאַרפּס באַרוסיאַ“ האָבן אָנגעהערט יונקערס און אַריסטאָקראַטן פון העכסטן אַדעל, וואָס האָבן דאָ אויף דעם אַלטן רהיינלענדישן אוניווערסיטעט גע-וואָלט איינפירן זייערע פּרייסיש-פּריצישע מנהגים און מאַניערן. מיט ביטול און שפּאַט האָבן זיי געקוקט אויף די „פלעבעיער“, די זין פון „אַדוואָקאַטלעך און סוחרים-לעך“, די מיטגלידער פון דער טריערער לאַנדסמאַנשאַפּט און פון פּאָעטן-

קלוב. די רויע, ברוטאלע קארפס-יונגאטשעם האָבן ביי יעדער געלעגנהייט פראָוואָ-
צירט, באַליידיקט און אפילו געשלאָגן זייערע פֿלעבעאישע „קאלענן“. ס'איז געווען,
אזוי-צו-זאָגן, אַ מוסטער פון אַ קלאַסן-קאמף צווישן דער פּעאַדאָלער אַריסטאָקראַט-
טיע און דער רהינלענדישער בורזשואַזיע.

צו יענער צייט, אין אַ געוויסן אָונט, האָט זיך קארל מאַרקס געפונען אין גע-
זעלשאַפט פון משה העטיוו. מיט אַן אויפריכטיקער פאַראינטערעסירונג האָט זיך קארל
צוגעהערט צו די אויספירונגען פון העס'ן, וועלכער איז דעמאָלט געווען אינטענסיוו
באַשעפטיקט ביים פאַרענדיקן אין דרוק זיין ערשט בוך: „די הייליקע געשיכטע פון
דער מענטשהייט“, אַ פילאָזאָפיש ווערק, געשריבן אין אַ מוטיקן, ראַדיקאַלן טאָן,
אין גייסט פון שפינאָזא'ס וועלט-אַנשוואַונג.

ווען מאַרקס און העס זענען בעת דעם דאָזיקן אָונט-שפאַציר, דורכגעגאַנגען
איבער דעם ענגן טראַטואַר פון אַ באַנער געסל, איז זיי אַנטקעגנגעקומען איינער
פון די „באַרוסיאַ“-קאַרפּאָדאַנטן, אַ שטאַט-באַקאַנטער שיכור און שלעגער. אויך
דאָסמאָל איז ער געווען שטאַרק בגלופין און איז געגאַנגען מיט חוצפּה'דיקע הגם
אומזיכערע טריט, האַלטנדיק אַ גראָבן שטעקן אין דער האַנט. דערזענדיק מאַרקס
און העס, האָט ער אָנגעהויבן שרייען:

„מאַכט פּלאַץ, יידן און געשמד'טע העברעער, אַראָפּ פון טראַטואַר!“

העס האָט אים שאַרף געענטפערט. דער „באַרוסיאַ“-קאַרפּאָדאַנט איז געוואָרן
מלאַ כעס, און האָט זיך געוואָרפן שלאָגן העס'ן, מיט זיין שטעקן. מאַרקס האָט
אַרויסגעריסן דעם שטעקן ביים שלעגער און גענעבן אים אַ פעסטן שטופּ. דער שטאַל-
צער יונקערישער אַריסטאָקראַט איז אומגעפאַלן און אין אַ וויילע איז ער געלעגן
אויף דעם טראַטואַר, אין דער גאַסן-בלאָטע.

אויף צומאָרגנס האָבן זיך צו קארל מאַרקס'ן געמאַלדן צוויי באַרוסיאַ-קאַר-
פּאָדאַנטן. זיי האָבן אַלס סעקונדאַנטן פון „באַליידיקטן קאַרפּס-קאַמעראַד“ געברענגט
אַן אויפפאַדערונג צום דועל. מאַרקס האָט די אויפפאַדערונג אָנגענומען, הגם די
דועל-באַדינגונגען זענען געווען נאָר שאַרפע און דערצו נאָך אויף פּיסטאָלעטן. דאָס
איז געווען אַ זעלטענער פּאַל, ווייל די סטודענטן-דועלן פלעגן תמיד פאַרקומען אויף
שווערדן אָדער שפיזן. דאָסמאָל האָט דער יונקער געוואָלט, ווי ער האָט זיך באַרי-
מערש פאַרגעשטעלט, אָנלערנען דעם „חוצפּה'דיקן ראַבינער-זון“. מאַרקס איז בעת
דעם דועל לייכט פאַרווונדערט געוואָרן אונטער דעם לינקן אויג. אין אַ פּאַר וואָכן איז
די ווונד געווען שוין לגמרי פאַרהיילט.

דער באַאומרויאַקטער און אויפגערענטער יוסטיץ-ראַט האָט באַלד נאָכן באַקו-
מען די ידיעה וועגן דועל, אָנגעשריבן קיין באָן צוויי בריוו. איינעם צו קאַרלען מיט
פּאַלגנדיקע ווערטער: „צי לאָזט זיך דער דועל פאַרייניקן מיט דער ריכטיקער לעבנס-
פילאָזאָפיע? די מענטשן זאָגן, אז זיי דועלירן זיך, ווייל אזוי פאַרלאַנגט די געזעל-
שאַפטלעכע מיינונג. לאָז דיך נישט אַריינציען אין דער דאָזיקער קרענקלעכער אייני-
רעדעניש! גיב אַכטונג אויף דיר! דו ביסט דאָך די שענסטע האַפּענונג פון דייע
עלטערן! איך האַלט, אז אַ קלוגער און ערנאַפּטער מענטש דאַרף זיך האַלטן ווייט
פון אַזעלכע זאַכן!“

דער צווייטער בריוו פון יוסטיץ-ראַט איז אַרויסגעשיקט געוואָרן צום רעקטאָר
פון דעם באַנער אוניווערסיטעט. היינריך מאַרקס האָט קורץ און דעצידירט מודיע

געווען דעם רעקטאר, אז פון נאָענטן שול-יאָר אָן, וועט זיין זון נישט מער שטודירן אין באָן נאָר אין בערלין, ווייל „אזוי איז מיין ווילן“. די גרויסע אויפֿרעגונג פון יוסטיץ־ראַט איז געווען פֿאַרשטענדלעך, ווען מ'נעמט אין באַטראַכט, אז צו יענער צייט האָט די פרעסע געברענגט אַלאַרמירנדיקע ידיעות וועגן צוויי טויט־פּאַלן בעת סטודענטן־דוּעלן.

די פּאָליציי האָט זיך נענטער פֿאַראינטערעסירט מיט מאַרקס'נס פּיסטאָלעטן־דוּעל. דער דעספּאָטישער רעזשים האָט נישט מורא געהאַט פֿאַר סטודענטן־דוּעלן, אָבער ער האָט געציטערט פֿאַר דעם, אז פייער־וואָפּן זאָלן זיך געפינען אין די הענט פון ציווילע פּערזאָנען. פּיסטאָלעטן קאָנען דאָך שיסן נישט נאָר אויף קעגנערישע סטודענטן, זיי קאָנען אויך אויסשיסן אין דער ריכטונג פון די פֿאַרהאַטענע מושלים. גלייכצייטיק איז דורך דעם באַנער רעגירונגס־אַמט דורכגעפירט געוואָרן אַ שטרענגע אונטערזוכונג קעגן דעם „קלוב פון פּאָעטן“. די פּאָליציי־אָרגאַנען האָבן באַקומען פֿאַרטרוילעכע ידיעות וועגן אַן „אַנטי־מלוכה־שער“ טעטיקייט אינם „קלוב“. עס האָבן זיך אָנגעהויבן אויספֿאַרשונגען און פֿאַרהערונגען. די אוניווערסיטעטס־לייטונג איז וועגן אַלעמען געוואָרן אינפֿאַרמירט. מ'האַט גערעדט וועגן נייע רעפּרע־סיעס און אַרעסטן.

די ידיעות וועגן די דאָזיקע געשעענישן זענען שנעל דערגאַנגען צום באַזאָרגטן יוסטיץ־ראַט. ער איז באַמת געווען גליקלעך, ווען דאָס שול־יאָר האָט זיך ענדלעך פֿאַרענדיקט און קאַרל איז אַהיימגעקומען קיין טריער אַ געזונטער און גאַנצער.

פֿיראַונצוואַנציקסטער קאַפיטל

די וואַקאַנסן אין טריער און די געהיימע פֿאַרלאַבונג

קאַרל מאַרקס האָט זיינע וואַקאַנסן, דעם זומער און האַרבסט 1836, פֿאַר־בראַכט אין טריער. ווידער איז ער געווען אין דער דאָזיקער ראַמאַנטישער, מאַלע־רישער שטאָט פון זיינע קינדערישע חלומות און יוגנטלעכע פֿאַרלאַנגען. ווי לאַנג זאָם לויפֿן די וואַסערן פון היימישן טייך מאַזעל און ווי ווונדערבאַר איז די לאַנד־שאַפט אַרום אירע גרינע ברעגעס! ווי מיט יאָרן צוריק, האָט קאַרל אַראַפּגעוואָרפֿן פון זיך די שווערע שטאָטישע בגדים, און אָנגעטון בלוז אין אַ לייכטן באַד־קאַס־טיום, האָט ער זיך אַרומגעשלעפּט מיט אַ גרופּע חברים אין „קעניגרייך פון מאַזעל“, שווימענדיק אין די קאַלטע כוואַליעס און אָפּברענענדיק זיך אין דער הייסער זון. „טייערער נעגערל מיינס“, האָט זיך געוויצלט עדגאַר פֿאַן וועסטפּאַלן, „דו ווערסט פון זון און וואַסער נאָך שוואַרצער, ווי אַ נעגער!“.

אין די אָונטן, ווען ס'איז געוואָרן קיל, איז קאַרל אָפּט געגאַנגען אָנקוקן זיין געבורט־שטאָט, ווי ער וואָלט זי קיינמאַל נישט געזען. ער האָט געבלאָנדזשעט, אין געדאַנקן פֿאַרטון, איבער די ענגע געסלעך און ווייטע פֿאַרשטעט, איבער פּלעצער און גאַסן, איבער בערג און טאָלן. ווי מאַיעסטעטיש איז די „פֿאַרטאָ גיגאַ“ („דאָס שוואַרצע טויער“), וואָס געדענקט נאָך די צייטן פון רוימישע אימפּעראַטאָרן! אַט

איז דער איבערנעבלעבענער פראגמענט פון אפיטעאטער, וועלכן עס האָבן נעבויט צעזאָר און אויגוסטוס! און דאָ ווידער שפּריצן אַרויס די הייסע, אַלטע וואַסער-קוואַלן! די מאַסיווע, היסטאָרישע קירך, די קאטוילישע קאַטעדרע, מיטן בילד פון היינטיגן ליקן באַניפאַציום, וואָס האָט געבראַכט „דאָס ליכט פון קריסטנטום צו דער היינטיגער גערמאַנישער וועלט“ איז געווען ווי אַ ממשות'דיקער איבערגאַנג פון אַלטערטום צום מיטלאַלטער. די נייע, מאָדערנע, מלוכה'שע און פּרווואַטע בנינים האָבן קאַרלען ווידער צוריקגעפירט צו דער היינטיקער, רעאַלער ווירקלעכקייט. אויף דעם „מאַרקט-באַרג“ האָבן זיך קינדער געשפּילט אין זאַמד און גראַז. נייע, פּרעמדע קינדער, וועלכע כע קאַרל האָט נישט געקענט. קאַרלען האָט באַהערשט אַ בענקשאַפט נאָך יענע פאַרנאַנגענע, אזוי ווייטע טעג, ווען אויך ער האָט זיך דאָ קליינערהייט אַרומגע-וואַלנערט אין גאַלדיקן זאַמד און אין פּרישן גראַז.

און ווידער, אַן אַנדער מאָל, אין אַ טרויעריקן, נאַסן נאַכמיטאַג, איז קאַרל מאַרקס גענאַנגען צום ווייטן קריסטלעכן בית-הקברות, ווי מ'האַט ערשט לעצטנס אויפֿ-געשטעלט אַ געדענק-שטיין אויף דעם קבר פון נאָענטן שול-חבר, וועלכער איז, מיט אַ צייט צוריק, געפאַלן אַ קרבן פון פּאָליצייאישע רדיפות. צוריקגענידק פון קריסטלעכן בית-הקברות האָט קאַרל פאַרקערעוועט, נישט וויסנדיק אַליין פאַרוואַס-און-פאַרווען, צום יידישן בית-לעמיו, צו דער אַלטער מצבה פון זיין זיידן און צו דער פּרישער מצבה פון זיין פעטער, דעם ראַבינער סאַמועל. די קברים פון די ביידע טריערער רבנים זענען געווען אַביסל פאַרנאַכלעסיקט און באַוואַקסן מיט ווילדן גראַז. אַהוימקומענדיק, האָט זיך קאַרל קוים צוריקגעהאַלטן, בכדי נישט צו מאַכן פאַרווירפן דעם פּאָטער. ער האָט נישט געוואָלט מצער זיין דעם קראַנקן, צעבראַכענעם יוסטיץ-ראַט. זייט אַ יאָר איז דער פיזישער און מאַטעריעלער מצב פון היינטיגן ריך מאַרקס'ן געוואָרן נאָך אַ סך ערגער. די לעבער-קראַנקייט, פון וועלכער ער האָט געליטן, איז איצט געוואָרן געפּערלעכער פון טאַג-צו-טאַג, און הגם ס'האַט אָפֿ-געקאַסט אַ סך געלט, זענען די דאָקטוירים געווען ראַטלאָז. דער יוסטיץ-ראַט איז אַרומגענאַנגען אַ נידערגעשלאָנגענער און פאַרביטערטער. קאַרל האָט מיט ווייטיק אָב-סערווירט זיין כלאַס פנים און זיין איינגעבויענע געשטאַלט, וואָס איז שוין מיר געוואָרן צו טראַגן אויף זיך די שווערע לאַסט פון טאַגטעגלעכע זאָרגן און שמערצן. הענריעטע, די מוטער, איז געבליבן, ווי זי איז געווען תמיד אין די לעצטע יאָרן, כסדר פאַרהאַרעוועט און פאַרדאָגה'ט, מיט טרויעריקע, פאַרוויינטע אויגן און אייביק מיט אַ שטילן קרעכץ. קאַרל איז געווען זיכער, אַז זי וויינט אָפּט, און אייביג מאָל האָט זיך אים געדוכט, ווי די מאַמע וואָלט שטילערהייט געזאָגט צו זיך אַליין: „ס'איז גאָט'ס שטראַף, גאָט'ס אמת'ע שטראַף!“ קאַרל האָט זיך געמאַכט נישט הערנדיק און נישט געוואָלט אויספּרעגן די מוטער, וואָס איז דער טייטש פון אירע ווערטער.

די מאַמע האָט זיך באַמיט, אַז קאַרל זאָל גוט און צו דער צייט עסן, ווייל ער זעט שלעכט אויס. זי האָט פון אים פאַרלאַנגט, אַז ער זאָל ווייניקער אַרומלויפן און מער אויסרוען. וועגן די היימישע דאַנות האָט זי נישט געוואָלט מיט אים רעדן, נאָר איינמאָל, ווען קיינער איז נישט געווען אין שטוב אויסער קאַרלען, האָט זי זיך באַ-גאַסן מיט טרערן און געמאַכט דעם זון ביטערע פאַרווירפן: „דער מאַמע איז שווער קראַנק, און מיט פּרנסה איז אויך נישט גוט. מיט דיין

פירונג אין באָן האָט דו דעם פּאָטער שטאַרק מצער געווען. ס'איז דיין פליכט, מיין זון, ווי אַמשנעלסטן צו פאַרענדיקן דיין שטודירן! דו מוזט באַלד איבערנעמען די אַדוואָקאַטישע קאַנצעלאַריע. געדענק, וווּ מיר האַלטן אין דער וועלט און פאַרדריי דיר נישט דעם קאַפּ מיט פּוסטע חלומות!

קאַרל איז איצט מער ווי אין עלטערן־הויז, אָפּגעזעסן אין דער וווינונג פון געהיימראַט לודוויק פּאָן וועסטפּאַלן. פאַר דעם 18-יעריקן יונגן מענטש איז די אַט־מאַספּערע אין דער היים געוואָרן צו ערנסט און צו טרויעריק. דער געהיימראַט איז געבליבן אַ לעבעדיקער און גייסטרייכער „אַלטער הער“, ווי פּריער. און די געליבטע זשעני איז קיינמאָל נישט געווען אזוי פאַר'כשוּפּדיק־שיין, ווי לעצטנס. אין דעם גרויסן, צעוואַקסענעם גאָרטן, וואָס האָט אַרומגערינגלט דאָס פּרעכטיקע און באַ־קוועמע הויז פון געהיימראַט, איז קאַרל גאַנצע טעג אָפּגעזעסן אין נאָענטער געזעל־שאַפט פון זשעני. זיי האָבן אַ סך געלאַכט און געשטיפט, געלייענט ערנסטע ביכער און געשריבן פּאַעזיע. קאַרל איז געווען גאָר גליקלעך, ער האָט זיך געפילט ווי אין אַ גן־עדן, און האָט כמעט נישט באַמערקט, ווי שנעל דער זומער איז פאַרגאַנגען. אין דער וווינונג פון געהיימראַט האָט זיך קאַרל באַקענט מיט אַ פּאַר נייע שטאַטישע פּערזענלעכקייטן. צווישן זיי איז געווען דער זון פון גרויסן דייטשן דיכ־טער פּרידריך שילער, ערוסט פּאָן שילער, וועלכער האָט לעצטנס איבערגענומען אין טריער אַ פּאָסטן אַלס געריכט־ראַט און איז געוואָרן אַ הייסער אָנהענגער פון דעם געהיימראַט און פון זיין טריערער געזעלשאַפט.

די באַציאונג פון געהיימראַט פּאָן וועסטפּאַלן צו קאַרלען איז געבליבן אַ נאָענ־טע און זייער פּריינטלעכע, הגם דער געהיימראַט האָט זיכער געווסט וועגן קאַרל'ס לייכזיניקער אויפפירונג אין באָן. דער געהיימראַט האָט מיט סימפּאַטיע געקוקט אויף דער נאָענטער באַקאַנטשאַפט פון קאַרלען מיט זשעני. אַנדערש האָט זיך צו דעם באַצויגן זשעני'ס מוטער. דאָס איז געווען אַן אינטעליגענטע און פייע פּרוי. איר גרויס בילד, געמאָלן מיט אַ סך יאָרן צוריק, איז געהאַנגען אויבן־אָן אין סאַ־לאָן. דער יונגנטלעכער פּאַרטערט האָט עדות געזאָגט וועגן דעם, אַז זשעני'ס מו־טער איז אַמאָל געווען אַן אויסערגעוויינלעכע שיינקייט, און זשעני האָט געהאַט אין וועמען צו זיין ענלעך.

זשעני'ס מוטער איז געווען שטאַרק באַזאָרגט צוליב דער ליבע, וואָס האָט זיך אַנטוויקלט צווישן איר טאָכטער און דעם זון פון אַדוואָקאַט מאַרקס. די מאַדאַם פּאָן וועסטפּאַלן האָט געשטאַמט פון אַדעל און איז געווען אַ פרומע קריסטין. איר גאַנצע משפּחה איז באַשטאַנען פון מיוחס'דיקע, רייכע און שטאַלצע פּריצים און הויכע באַאַמטע. דער זון פון אַן אַדוואָקאַט, און נאָך דערצו אַ געשמד'טער ייד, האָט נישט אַריינגעפּאַסט, לויט איר מיינונג, אין דער דאָזיקער „נאָבעלער, אַריסטאָקראַטי־שער געזעלשאַפט“.

זשעני איז געווען „דאָס שענסטע מיידל אין טריער“, „די קעניגין פון בעלער“, „די באַווונדערטע פּרינצעסין“. דאָס איז נישט געווען סתם אַן איינרעדעניש פון דער מוטער, נאָר די אַלגעמיינע מיינונג פון דער גאַנצער שטאַט. וועגן דער האַנט פון זשעני האָבן זיך באַמיט די רייכסטע און שענסטע קאַוואַלירן פון טריער, הויכע באַאַמטע און אָפּיצירן, גראַפן און גרויס־גוטבאַזייער. די מוטער האָט מיט ווייטיק געהערט, ווי אירע נאָענטע קרובים, און בעיקר קרובות, האָבן זיך מיט אַ בייסיקן

שפאָט אויסגעדריקט: „ווי קומט זשעני צו דעם דאָזיקן מיאוסן, שוואַרצן יודן-
בענגל?“. און אפשר האָט אויך דער מוטערלעכער אינסטינקט איר אונטערגעזאָגט,
אַז גייענדיק חתונה האָבן מיט קאַרל מאַרקס'ן, לאָזט זיך זשעני אויף אַ טראַגישן
וועג פון נויט און פיין, פון הונגער און ליידן!

איינמאָל, ווען עס האָט שוין געהאַלטן ביים סוף פון די וואַקאַנסן, האָט קאַרל
פאַטרויט זיך פאַר זיין פּאָטער מיט אַ גרויסן סוד:

„איך האָב זיך אַין געהיים פאַרלאָבט מיט זשעני. דערווייל ווייסט קיינער נאָך
נישט דערפון. אָבער מיר ביידע, איך און זשעני, געהערן שוין אויף אייביק צו
זיך און קיין שום כח אין דער וועלט איז נישט מער ביכולת צו צעשטערן אונ-
זער גליק!“.

היינריך מאַרקס איז בשום אופן נישט געווען צופרידן מיט דער דאָזיקער פּלוץ-
לינגער ידיעה. ער האָט לאַנג ביחידות גערעדט מיט זיין זון און אויפגעוויזן אים
ווי לייכטזיניק ער האַנדלט:

„דו און זשעני געהערט צו צוויי באַזונדערע, פּרעמדע וועלטן. זי איז מיט פיר
יאָר עלטער פון דיר, זי איז רייך און שוין, און דו ביסט בלוז אַ סטודענט, נאָך
יונג און לאַמרי נישטדערפאַרן. וואָס וועט זיין דער תכלית פון אייך ביידע? וואָס
וועט פון אייך ווערן? איר מוזט זיך ביידע אַרויסשלאָגן, דערווייל, די זאך פון קאַפּ!
אין אַ פאַר טעג אַרום וועסט דו, קאַרל, אַוועקפאַרן צום ווייטן בערלין, בכדי דאָרט
צו שטודירן רעכטס-וויסנשאַפטן. דאָס איז אַן ענין נאָך אויף 3 ביז 4 יאָר. צווישן
דיר און זשעני טאָר נישט אין דער דאָזיקער צייט פאַרקומען קיין שום פאַרבנדונג,
אפילו נישט קיין בריווקאַרעספּאַנדענץ. נאָכדעם, ווי דו וועסט באַקומען דיין יוריר-
דישן דאָקטאָראַט, וועלן מיר זען ווייטער וואָס צו טון! אויב זשעני וועט דיר
בלייבן טריי און נישט הייראַטן במשך דער דאָזיקער צייט, דעמאָלט איז איר ליבע
צו דיר באַמת אַן ערנסטע זאך און איך, דיין פּאָטער, וועל גאָרנישט האָבן קעגן
אייער הייראַט!“.

צום סוף פון לאַנגן געשפּרעך האָט קאַרל געבעטן דעם פּאָטער צו האַלטן כסוד
די ידיעה וועגן דער פאַרלאָבונג מיט זשעני.

היינריך מאַרקס האָט זיך נישט געקאַנט איינהאַלטן און האָט וועגן אַלץ דער-
ציילט זיין פרוי. די עלטערן זענען די גאַנצע נאַכט נישט געשלאָפן. זיי זענען געווען
באַזאָרגט און האָבן גערעדט וועגן דער אומזיכערער צוקונפט. דער פּאָטער האָט
כסדר געקערעכצט צוליב זיין לעבער-ווייטיק, די מוטער האָט אָפט און טיף געזיפצט.

פינפאַונצוואַנציקסטער קאַפיטל.

אין דעם ווייטן, קאַרטן בערלין.

סוף אָקטאָבער 1836 איז קאַרל מאַרקס אַוועקגעפאַרן פון טריער צום ווייטן
בערלין. ביי דער באַן האָבן אים באַגלייט זיינע בני-בית און אויסערדעם זשעני און
דעגאַר. דער פּאָטער, היינריך מאַרקס איז, ביים געזעגענען זיך, געווען טיף געריירט,

ווי ער וואָלט געפילט, אז ער זעט זיין זון צום לעצטן מאָל. דער יוסטיץ־ראַט איז לאַנג נאָכגעגאַנגען דעם לאַנגזאַם־פאַרענדיקן צוג און האָט אומדערמירלעך נאָכגעפּאָכט מיט זיין טאַשנטיכל.

דער וועג קיין בערלין איז געווען אַ ווייטער און לאַנגווייליקער. צוויי טעג און צוויי נעכט איז דער צוג געפאַרן איבער גלייכמעסיקע לאַנדשאַפטן. מ'איז אַדורך די פּריי־שישע גרענעץ, דאָן ווידער די גרענעץ פון האַנאווערישן קעניגרייך, וואָס האָט גער הערט צום ענגלישן מלך, און צום סוף איז מען ווידער געפאַרן איבער די גרענעץ פון דער פּרייסישער מלוכה.

פאַר איז געווען אומעטיק און נידערגעשלאָגן. דער אָפּשייד פון טריער איז אים איצט געווען נאָך שווערער, ווי מיט אַ יאָר צוריק. דעמאָלט האָט ער געהאַט נאָענט צום רהיילענדישן, פּריילעכן באָן, היינט אָבער האָט אים געפירט דער ווייטער וועג צום קאַלטן, פּרייסישן בערלין. ערגאָר האָט קאַרלען ביים געזענענען זיך, איבערגע־חזרט האַלב־וויציק און האַלב־ערנסט די מיינונג פון דעם באַווסטן ראַדיקאַלן פּיר־לאָזאַף לודוויג פּייערבאַך, וועגן דעם, אז דער אוניווערסיטעט אין בערלין איז אין פאַרגלייך מיט די אַנדערע דייטשע אוניווערסיטעטן, אַ „שטרענגע אויסבעסערונגס־אַנשטאַלט“.

פּייערבאַכ'ס ווערטער האָבן מאַרקס'ן באַגלייט דעם גאַנצן וועג, בעת אין זיין זכרון זענען נאָך פּריש געווען די לוסטיקע שענקן און די פּריילעכע סטודענט־קאַמפּ פּאַניעס פון באָן. קאַרל'ס געדאַנקן זענען אַריבער צו זיינע נאָענסטע: ווי טרויעריק איז געווען דער טייערער פּאַפּאָ ווען ער איז אזוי נאָכגעלאָפּן, מיט זיינע קראַנקע פּיס, דעם אַוועקפאַרנדיקן צוג! ווי האַרציק האָט זיך מיט אים געזענט זשעני! וואָס פאַראַ פּראַכטפולער מלאַך זי איז! אָבער, ווען וועט מען זיך ווידער זען?

בערלין האָט אויפגענומען קאַרלען מיט אַ קילן, נאַסן, עכט־האַרבסטלעכן פּריי־מאַרגן. ס'איז געווען פּולשטענדיק צוגעפאַסט צו זיין שווערן געמיט. מאַרקס האָט גלייך אָנגעהויבן זוכן אַ פּאַסנדיקן צימער. אין צענטער פון שטאָט, נישט־ווייט פון דעם אוניווערסיטעט, אויף דער לייפציגער־שטראַסע, האָט ער באַמערקט אַ מאַרמאָר־נע געדענק־טאָול, צוגעקלאַפט אין פּראָנט פון אַן אַלטן הויז. קאַרל איז ספּאַנטאַן שטיין געבליבן און האָט דורכגעלייענט די אויפשריפט אויף דער געדענק־טאָול, וועלכע האָט מיט שטאַלץ מודיע געווען, אז אין דעם דאָזיקן הויז האָט געווינט דער באַרימטער דייטשער דיכטער און דענקער אַפּריס גאַטהאָלד לעסינג. קאַרלען האָט באַהערשט אַ טיפּער סענטימענט לגבי דעם דאָזיקן איידעלן, מיט אַ האַלבן יאָרהונט־דערט צוריק, פאַרשטאַרבנעם דייטש־קריסטלעכן הומאַניסט, דעם אויטאָר פון „נאַ־טאַן דער וויזע“, וועמענס קולט איז מיט אַזויפיל פּיעטעט אָפּגעהויבן געוואָרן סיי אין זיין פּאַטערלעכער היים און סיי אין דער סביבה פון געהיימראַט פּאַן וועסטפּאַלן. קאַרל איז אַריינגעגאַנגען אין דעם דאָזיקן הויז און צופעליק האָט ער דאָ געפונען אַ שיינן און באַקוועם צימער, אין וועלכן ער האָט אַ לענגערע צייט געווינט.

אין פאַרגלייך צו באָן, איז בערלין געווען אַ ריזן־שטאָט, די ערשטע באַקמ־גרויסע שטאָט, וועלכע קאַרל מאַרקס האָט דערזען. די צאָל פון דער בערלינער באַ־פעלקערונג איז דעמאָלט דערגאַנגען צו דריי הונדערט טויזנט נפשות, און זי האָט געהאַלטן אין איין וואַסן מיט אַ שנעלן טעמפּאָ, פון יאָר צו יאָר, הגם די עקאָנאָ־מישע, סאָציאַלע און בעיקר גייסטיקע אַנטוויקלונג איז דאָ לאַנגזאַמער פּאַרגעקומען

ווי אין די רהינלענדישע שטעט. נאָר בהדרגה'דיק האָט בערלין אַראָפּגעוואָרפּן פּון זיך די צורה פּון אַמאָליקן בראַנדענבורגישן דאָרף. אַלטע מויערן און טויערן האָבן נאָך כּסדר פאַרשלאָסן דעם שטאַט־צענטער פאַר די דאָרפישע פאַרשטעט, וואָס האָבן חוצפה'דיק, אויף אַלע וועגן און אופנים אַריינגערין זיך מיט זייערע פעלדער און נאָרטנס צום האַרצן פּון דער פּרייסישער הויפטשטאָט.

די בערלינער גאַסן האָבן געטראָגן אַ פּראָסטן, געשמאַקלאָזן, שטייפּן, אָפּט אפילו אומהיימלעכן באַראַקטער, אַזוי ווי די מענטשן, די בערלינער תּושבים. דאָס זענען געווען פּראַקטישע, ניכטערע בירגער, מיט אַ ספּעציעלער שוואַכקייט צו באַקוועמ־לעכקייט און אַרדענונג, ווי אַלע עכטע פּרייסן. זייער לשון, דער בערלינער דיאַלעקט, איז געווען שאַרף און גראַב, מיט אַ געזונטן הוש פאַר אַ פּרימיטיוון, דאָרפישן הור־מאָר. אַליץ האָט דאָ, אין דער דאָזיקער ריזן־שטאָט, געהאַט זיין ציל און צוועק. די צוועקמעסיקייט איז דאָך געווען דער הערשנדיקער פּרינציפּ פּון פּרייסישן מענטש, סיי אין זיין פּראַקטישן לעבן און סיי אין די ענינים פּון מאָראַל, רעליגיע און גייסט.

די צייטן, ווען מ'האָט אין געוויסע דייטשע קרייזן גערעכנט אויף אַ ליבעראַלן קורס אין פּרייסן, זענען שוין לאַנג פאַרגאַנגען. די געשטאַלט פּון פּרייסישן מלך פּרי־דריך דעם גרויסן, וועלכער האָט זיך אַמאָל, מיט צוויי דורות צוריק, געחבר'ט מיט פּראַנצויזישע פּילאָזאָפּן און שיינגייסטער, האָט געשאַפּן אַ פּאַלשן, אילוזאָרישן איר־דעאַל פאַר ראַמאַנטישע, אַבסטראַקטע טרוימער, וואָס האָבן מיט דער פּרייסישער ווירקלעכקייט פּון די יאָרן 1840-1830 נישט געהאַט מער קיין שום שיכות. דער פּרייסישער מאָנאַרכישער רעזשים איז געווען, נעבן דעם רוסיש־צאַריסטישן, דער רעאַקציאָנערסטער אין גאַנץ אייראָפּע. דער דאָזיקער רעזשים האָט זיך געשטיצט אויף דעם יונקערטום, די מזרח־פּרייסישע גרויס־גרויסנבאָזיער, וואָס זענען געווען מעכטיק און רייך, אָבער גייסטיק אָפּגעשטאַנען און אין זייער באַנעמען זיך ברוטאַל און חוצפה'דיק. דער פּרייסישער דעספּאָטישער פּאָליצייאישער רעזשים האָט מיט זיינע צוויי מעכטיקע אָרעמס: די אַרמיי און די קירך, אַרומגענומען פעסט, ווי מיט קייטן, דאָס גאַנצע לאַנד און די גאַנצע באַפעלקערונג. די רעגירונג האָט אומברחמ־נות'דיק אונטערדריקט יעדע געזעלשאַפטלעכע אָפּאָזיציע, אַנוואַרפּנדיק מיט דעם אַ געוואַלדיקע מורא אויף גאַנץ דייטשלאַנד און מיטל־אייראָפּע.

דער פּרייסיש־דעספּאָטישער רעזשים האָט זיך נישט באַגנונגט בלויז מיט דער מאַטעריעלער מאַכט אין לאַנד. ער האָט געזוכט צו באַפעסטיקן זיין רעגירונגס־סיס־טעם אויך אויף גייסטיקע יסודות. דאָס איז אים דערמעגלעכט געוואָרן מיט דער הילף פּון אַן אידעאָלאָגיע, וועלכע האָט פּראָפּאַגירט און ממש פאַרהייליקט דעם פּרינציפּ פּון מלוכה־הערשאַפט איבער אַליץ און אַלע.

די גרויסע פּראַנצויזישע רעוואָלוציע, מיט אַ האַלבן יאָרהונדערט צוריק, האָט פּראַקלאַמירט די פּרייהייט פּון יחיד און די פּריאָריטעט פּון זיינע אינדיווידועלע רעכט לגבי דער מלוכה. די פּרייסישע רעגירונגס־פּילאָזאָפּיע האָט דאַקעגן איר גאַנ־צע וועלט־אַנשוואַונג און הערשער־סיסטעם אַוועקגעשטעלט אויפן יסוד פּון פּרינ־ציפּ, אַז דער יחיד איז גאָרנישט און אַליץ איז די מלוכה. די פּראַנצויזישע ענציקלאָ־פּעדיסטן און דענקער האָבן לויט דעם ביישפּיל פּון דער ענגליש־ליבעראַלער שיטה פּון אַ לאַקע און אַדאַם סמיט געהאַלטן, אַז די מלוכה איז באַשאַפּן געוואָרן פאַר

דעם יחיד, און נישט להיפך. אָבער די אָפּיציעלע פּרייסישע פּילאָזאָפּן האָבן פּאַר-
 לאַנגט, אַז דער יחיד זאָל זיך לנמרי אונטערוואַרפּן דער שליטה פון דער מלוכה.
 דער גייסטיקער אָנפירער פון דער דאָזיקער פּרייסישער אידעאָלאָגיע איז געווען
 געאָרג ווילהעלם פּרידריך העגעל, דער באַרימטער פּראָפּעסאָר און שטאָלץ פון דעם
 בערלינער אוניווערסיטעט. ווי אַ נייער הייליקער קאָטעכיוז איז אָנגענומען און פּראָ-
 פּאָנירט געוואָרן העגעל'ס טעאָריע, אַז „די מלוכה איז די פּאַרקערעוונג פון דער
 מאַראַל, די מלוכה איז דער קאָנקרעטער אויסדרוק פון דער פּרייהייט, די מלוכה
 פאַרמולירט דעם מהות פון שכל. די מלוכה רעפּרעזענטירט לכּן דאָס העכסטע רעכט
 לגבי דעם יחיד, וועמענס וויכטיקסטע פּליכט איז: צו זיין אַ געהאָרזאָמער מיטגליד
 פון דער מלוכה! דער פּראָגרעס פון דער מענטשהייט קומט פאַר דורך דער מלוכה
 און נישט דורך דעם יחיד. די מיינונג אַלזאָ פון דער מלוכה, און נאָר די דאָזיקע
 מיינונג, און נישט וועלכע ס'איז אַנדערע סוביעקטיווע, דאַרף באַשטימען דעם גע-
 זעץ און די פּליכט פון די מענטשן. ווייל די מלוכה רעפּרעזענטירט איר אייגענעם
 העכסטן ציל, בעת דער אינטערעס פון יחיד קאָן נאָר אזוי לאַנג האָבן אַ קיום, ווי
 לאַנג ער איז אייניק מיט די אינטערעסן פון דער מלוכה!“

העגעל איז געשטאָרבן אין יאָר 1831, אָבער זיין פּילאָזאָפּיע, וואָס האָט גע-
 פּריידיקט די פּולשטענדיקסטע פּאַרשקלאָפונג פון דעם מענטש דורך דעם מלוכה'שן
 מאַכטאַפּאַראַט, איז געבליבן די הערשנדיקע אויף די דייטשע אוניווערסיטעטן, און
 זי בעיקר האָט אויסגעבילדעט די דייטשע מענטאָליטעט, וואָס האָט אזוי פיל בלור
 טיקע צרות אָנגעטון, במשך שפּעטערדיקע דורות, דער גאַנצער מענטשהייט.

קארל מאַרקס האָט פון ערשטן טאָג אָן, נישט ליב באַקומען בערלין און כל
 ימיו האָט ער פּינט געהאַט די דאָזיקע געפּיללאָזע שטאַט מיט איר פּרייסישער
 „נשמה“, מיט איר רעזשים און מיט איר „גייסט“. אין דער דאָזיקער באַציאונג איז
 מאַרקס געווען אייניק מיט אַנדערע יידיש-דייטשע ראַדיקאַלע שריפטשמעלער און
 דענקער, ווי למשל היינריך היינע און לודוויק בערנע, וואָס האָבן קיינמאָל נישט
 געקאָנט סובל זיין דאָס פּרייסיסנטום און איר הויפט-שטאַט.

מתחילה איז קארל מאַרקס געווען קעגנעריש געשטימט אויך צו דער „פּרייסי-
 שער פּילאָזאָפּיע“ פון העגעל'ן, מיט וועלכער ער האָט זיך גענטער באַקענט אויף
 דעם בערלינער אוניווערסיטעט. ערשט שפּעטער האָט מאַרקס פון העגעל'ס שיטה
 אַרויסגענומען די דיאַלעקטיק, און העגעל'ן גופא האָט ער כסדר גערימט אַלס איינעם
 פון די גרעסטע וועלט-פּילאָזאָפּן. ווי איז דאָס מעגלעך געווען, אַז מאַרקס, דער ראַ-
 דיקאַלער דענקער און סאָציאַליסט, זאָל אזוי קנאות'דיק איבערנעמען די לערע פון
 עקסטרעם-רעאַקציאָנערן אידעאָלאָגן העגעל'ן?

וועגן דעם האָבן זיך שפּעטער, נישט-איינמאָל, אַריינגעטראַכט און מתווכה גע-
 ווען מאַרקס'נס תּלמידים און אָנהענגער. איינער פון זיי, אַ באַוואוסטער יידישער
 תּלמיד-חכם, האָט זיך באַמיט צו דערקלערן די דאָזיקע סתירה מיט אַן אַנאַלאָגיע פון
 רבי מאיר און אלישע-בן-אבויה. כידוע האָט דער תנא ר' מאיר געלערנט ביים אָפּ-
 טריניקן אלישע, דעם „אחר“. אויף אַלע טענות מכח דעם, האָט מען ר' מאיר'ן גע-
 פּרוווט צו פאַרענטפּערן מיט פּאַלנדיקן משל: „רבי מאיר רימון מצא, תוכו אכל,
 קליפתו זרק“ (ר' מאיר האָט געפונען אַ גראַנאַט-פרוכט, דעם קערן האָט ער אויפ-
 געגעסן און דאָס שאַלעכץ האָט ער אוועקגעוואָרפּן“).

ס'איז זיכער א נייסטרייכע אנאלאגיע. אן אנדער זאך איז אָבער, ווי ווייט דער דאָזיקער משל איז ריכטיק צוגעפאסט צום נמשל. וועגן דעם קאָנען זיין פארשידענע סברות און מיינונגען!

זעקסאונצוואַנציקסטער קאפיטל,

דער הער פראָפעסאָר ערוואַרד גאָנס.

ביים אויפפאקן זיינע חפצים און ביכער אין דער נייער בערלינער וווינונג, האָט קארל מאַרקס געפונען אן אַלטן, פארוואַרפענעם בריוו, וועלכן זיין פאָטער האָט אים געשיקט קיין באָן. ער האָט דעם בריוו נאָכאיינמאָל דורכגעלייענט. אין דעם דאָזיקן בריוו זענען פאָראַן געווען אויסדרוקן, וועלכע האָבן איצט קארלען שטאַרק וויי גע-טון. דער פאָטער האָט געשריבן: „דיין דראָבנע און נישט־דייטלעכע שריפט פאָר מאַטערט מיך. אויך פאָרמאַטערן מיך דייע רעכענונגען. אוי, דייע רעכענונגען אַ לאַ קארל! און אַלץ אַן אַ צוזאַמענהאַנג און אַן אַ רעזולטאַט!“

נאָכן דורכלייענען דעם אַלטן בריוו, האָט קארל ווידעראַמאָל ביי זיך פעסט באַשלאָסן אָנצוהויבן לעבן אנדערש. שפאָרזאַמער און באַשיידענער, און צו אַרבעטן סיסטעמאַטיש און אינטענסיוו אין זיין צוגרייטונג צו די עקזאַמענס. ער האָט זיך פאָרשריבן אויף די לעקציעס פון די בעסטע פראָפעסאָרן פון רעכטס־וויסנשאַפטן, געשיכטע, פילאָזאָפיע און אַז. וו. אויסערדעם האָט ער אין דער פרייער צייט אַ סך געלייענט פאָרשידענע וויסנשאַפטלעכע און בעלעטריסטישע ווערק, און געמאַכט דערפון אומצאָליקע נאָטיצן.

ס'איז קארלען שווער געווען, נאָר שווער, איינצולעבן זיך אין בערלין, אין דער דאָזיקער ריזיקער און האַרצלעזער שטאַט. קארל האָט דאָ געהאַט ווייניק באַקאַנטע און פריינט. די בענקשאַפט אַהיים, צו דער ראָמאַנטישער סביבה פון טריער, צו די עלטערן און פאַמיליע, און בעיקר צו דער טייערער זשעני, האָט אים אָפט געפיר-ניקט.

ערשט איצט, אין דעם ווייטן און קאַלטן בערלין האָט קארל זיך אָפגעגעבן אַ דין וחשבון דערפון, ווי שטאַרק ס'איז זיין ליבע צו זשעני און ווי שווער ס'וועט אים זיין צו לעבן אַן איר, און אירע פאַרכשוּפֿנדיקע אויגן און אַן אירע גוטע, האַר-ציקע ווערטער.

באַלד נאָך זיין אַנקומען קיין בערלין, שרייבט קארל צו זיין פאָטער: „פון דער רנע אָן, ווען איך האָב אייך פאַרלאָזט, בין איך לגמרי באַהערשט געוואָרן פון אַ נייער וועלט, אין וועלכער איך פיל זיך איינזאַם און בענק נאָך מיין ליבע. ס'איז אַ מעכטיקער געפיל מיט גרויסע פאַרלאַנגען און קליינע האָפענונגען. מיין ריזיע קיין בערלין, וואָס וואָלט מיך, ביי אַן אנדערער געלעגנהייט, שטאַרק פאַראינטערעסירט, צוליב דער פאַרשידנקייט פון דער אַרומיקער נאַטור, איז געווען לאַנגווייליק און טרוי-עריק. די שטיין־פעלזן, וועלכע איך האָב באַמערקט בעת מיין ריזיע, זענען נישט גע-ווען טיפער און שאַרפער, ווי די איבערלעבענישן פון מיין נשמה. די גרויסע שמעט,

דורך וועלכע איך בין געפאָרן, זענען נישט געווען אזוי טומעלדיק ווי דאָס שטורמישע בלוט אין מיינע אָדערן. קיין שום פראַכט אויף מיין וועג איז נישט געווען ביכולת צו פאַרגלייכן זיך מיט דער שיינקייט פון זשעניל!"

די פּאָעטישע מעטאָפּאָרן אין דעם דאָזיקן בריוו זענען געווען אַ ריכטיקער אויס־דרוק פאַר קאַרל'ס געמיטצושטאַנד צו יענער צייט. ער איז געווען באַהערשט פון טיפע סענטימענטאַלע און דיכטערישע שטימונגען. אין דער פּאָעזיע האָט ער געזוכט טרייסט און מוט צום נייעם לעבן. קאַרל האָט געשריבן אַ סך לידער, וואָס זענען מייסטנס געווען געווידמעט דער ליבע און אירע פאַרבענקטע געפילן.

פון דער סענטימענטאַלער פּאָעזיע האָט מאַרקס'ן, אויף אַ קורצע צייט, אַוועק־געריסן דער הער פּראָפּעסאָר עדואַרד גאַנס. דאָס איז געווען אַ גאָר אינטערעסאַנטע פּערזענלעכקייט, מיט אַ סך פּאָזיטיווע אָבער אויך פּראַבלעמאַטישע כאַראַקטער־אייגנשאַפטן, וואָס האָבן דער דאָזיקער טיף־געלערנטער און זייער טאַלאַנטירטער גע־שטאַלט געגעבן געוויסע ניואַנסן פון פאַראַדאָקסאַלער מערקווירדיקייט.

דער נאָמען עדואַרד גאַנס איז שוין דערמאָנט געוואָרן אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם „פּאַרייז פאַר קולטור און וויסנשאַפט פון ייִדנטום", וועלכער איז ביים אָנהויב פון ניצנענטן יאָרהונדערט געגרינדעט געוואָרן אין בערלין. גאַנס איז געווען, נעבן דעם שפּעטער באַרימט־געוואָרענעם ייִדישן געלערנטן לעפּפּאָלד צונג, דער הויפּט־גרינדער פון „פּאַרייז", וועמענס אויפגאַבע איז געווען צו שטאַרקן די יסודות פון ייִדנטום דורך גייסטיק־פּאַרמאַטאָרישער אַרבעט און וויסנשאַפטלעכער פּאַרשונג. גאַנס איז געווען דער אָנפירער פון „פּאַרייז", ער האָט געהאַלטן רעפּעראַטן, אַרויסגעגעבן אַ צייטשריפט, אַליין אַ סך געשריבן און געדרוקט וועגן ייִדישער גע־שיכטע און געזעצ־געבונג. צום „פּאַרייז" האָבן געהערט אַנ'ערך 50 מיטגלידער, צווישן וועלכע ס'איז געווען אַסטיוו אויך היינריך היינע.

אויפאיינמאַל האָט מען זיך דערוואַסט, אַז עדואַרד גאַנס האָט זיך געשמד'ט. היינריך היינע איז געווען שטאַרק אויפגעבראַכט צוליב דעם פאַראַט פון גאַנס'ן און האָט געמאַכט אים ביטערע פּאַרוורפן מיט פּאָלגנדיקע ווערטער: „אזוי טוט נישט קיין אָנפירער. אַ קאַפיטאַן פאַרלאָזט דער לעצטער די זינקנדיקע שיף. נעכטן איז ער נאָך געווען אַ העלד און היינט שוין אַ לאַידאַק!"

דער „פּאַרייז" איז זיך באַלד צעפאַלן. עדואַרד גאַנס האָט איבערגענומען, נאָך זיין שמד'ן זיך, אַ קאַטעדראַע אויף דעם בערלינער אוניווערסיטעט. זיין הויפּט־פּאַך איז געווען קרימינאַל־רעכט און פּרייסישע געזעצ־געבונג. גאַנס איז באַלד געוואָרן איינער פון די וויכטיקסטע פּראָפּעסאָרן אויף דעם בערלינער אוניווערסיטעט. נישט לייכט איז אים אָנגעקומען צו דערגרייכן די דאָזיקע קאַריערע. ער האָט געמוזט אומ־דערמידלעך אַרבעטן און געשיקט אויסנוצן אַלע זיינע פּעאיסיטן און באַקאַנט־שאַפטן.

נאָך העגעל'ס טויט האָט זיך אָנגעהויבן אויפן בערלינער אוניווערסיטעט אַ פאַרביסענער קאַמף וועגן זיין גייסטיקער און אויטאָריטאַטיווער ירושה. אייגנטלעך איז דאָס געווען אַ צווייקאַמף צווישן דעם געשמד'טן ייד, דעם פּראָפּעסאָר עדואַרד גאַנס און דעם עכט־געראַמישן קריסט און אַדעליקן פּראָפּעסאָר קאַרל פּאַן סאַוויגני. דער קעגנזאַץ צווישן די דאָזיקע צוויי פּראָפּעסאָרן איז געווען נישט בלויז אַ פּער־זענלעכער נאָר אויך אַן אידעאָלאָגישער. סאַוויגני האָט רעפּרעזענטירט די אַלטע,

קאנסערוואטיווע ריכטונג פון די יוריסטן, וואָס האָבן זיך גערופן די „היסטאָרישע שול“ און זענען אויסן געווען צו פאַרפעסטיקן און צו פאַרייביקן די יסודות פון דער קריסטלעך-גערמאַנישער מלוכה. די שיטה פון גאַנצ'ן דאַקטערן, האָט זיך געשטיצט אויף מאָדערנע דענקער און סאָציאַלע רעפּאָרמאַטאָרן (ווי למשל אויף דעם פּראַנץ צוויזשן סאָציאַליסטישן אַוטאָפּיסט סען סימאָן) און האָט אידעאָלאָגיש די באַפֿריי אונג פון דער מענטשלעכער פּערזענלעכקייט.

העגעל האָט שטאַרק געהאַלטן פון גאַנצ'ן. קעגן דעם ווילן פון סאַווינגי האָט ער זיינערצייט דורכגעזעצט די נאָמינאַציע פון גאַנצ'ן אַלס אַוניווערסיטעטס-פּראָפּעסאָר. ביים סוף פון זיין לעבן, האָט ער נישט קיין אַנדערן, ווי גראַד גאַנצ'ן איבערגעלאָזט די אַפּוטרופּסות איבער זיינע פאַרבליבענע שריפטן. מיט העגעל'ס נאָ-מען און גלאַנץ, איז גאַנצ'ן נאָך דעם טויט פון זיין גרויסן לערער און פּראָפּעסאָר, אַויפּגעטרעטן צום קאַמף פאַר דער גייסטיקער און פּערזענלעכער העגעמאָניע אויף דעם בערלינער אַוניווערסיטעט.

דעוואַד גאַנצ'ן איז געווען אַ גלענצנדיקער רעדנער, דער בעסטער אַראַמאָר אויף דעם בערלינער אַוניווערסיטעט. אויסער רעכטס-וויסנשאַפטן, האָט ער געליענט לעק-ציעס וועגן געשיכטע און באַזונדערס וועגן דער גרויסער פּראַנציוזישער רעוואָלוציע. „גאַנץ בערלין“ פלעגט קומען הערן זיינע פּאָרלעזונגען, וואָס האָבן זיך אויסגע-צייכנט מיט זייער גייסטרייכקייט, וויסנשאַפט און באַרעדזאַמקייט. דער גרויסער אַמ-פּיעטאַטער פון דעם אַוניווערסיטעט איז געווען צו קליין פאַר דער מחנה צוהערער, וואָס איז געוואָקסן פון יאָר צו יאָר. אויסער די סטודענטן, האָט מען דאָ געזען מלוכה-באַזאַממע, אַרמיי-אַפיצירן, ליטעראַטן און קינסטלער. אין דער פּרייסיש-האַ הענצאַלערנישער אַטמאָספּערע פון צענזורן און תּפּיסות, איז דער פּאָרלעזונגס-אַל פון גאַנצ'ן געווען דער איינציקער אַרט, וווּ מ'האַט געקאָנט הערן אַ פּריי וואָרט וועגן די מאָדערנע סאָציאַלע און געזעלשאַפטלעכע פּראָבלעמען.

דער אויטאָריטעט פון פּראָפּעסאָר גאַנצ'ן איז געוואָרן אַזוי גרויס און איינפלוס-רייך, אַז אפילו די רעאַקציאָנערע פּרייסישע רעגירונג האָט זיך געמוזט מיט אים שטאַרק רעכענען, און מ'האַט אים מוחל געווען זאַכן, פאַר וועלכע אַנדערע וואָלטן געמוזט טייער באַצאָלן. ווען קיין בערלין איז מיט אַ באַזוך געקומען אַ באַרימטער פּראַנציוזישער געלערנטער, האָט אים גאַנצ'ן אַרומגעפירט און געוויזן די שטאָט. ער האָט אָנגעהויבן זיינע אינפּאָרמאַציעס מיט אַ באַמערקונג, וואָס איז שנעל באַקאַנט געוואָרן אין גאַנץ דייטשלאַנד און אין גאַנץ אייראָפּע. ווייזנדיק דעם גאַסט די קאַ-זאַרמעס בשכּנות פון דעם אַוניווערסיטעט, האָט גאַנצ'ן געזאָגט: „אַט זעט דעם אַר-ניווערסיטעט ביי די קאַזאַרמעס, דאָס איז דער סימבאָל פון דער פּרייסישער ווירק-לעכקייט!“

קאַרל מאַרקס איז געווען אַ פּלייסיקער צוהערער אויף פּראָפּעסאָר גאַנצ'ן'ס לעק-ציעס, סיי פון קרימינאַל-רעכט און פּרייסישער געזעץ-געבונג, און סיי פון געשיכטע. גאַנצ'ן האָט גאָטריט גלייך נאָך דעם ערשטן סעמעסטער, אַז דער סטודענט קאַרל מאַרקס איז טיכטיק און אַרבעטזאַם. מאַרקס האָט מיט באַוונדערונג און עכטער סימפּאַטיע געקוקט אויף זיין פּראָפּעסאָר, וועלכער איז געווען אַזוי מוטיק און אומ-דערשראַקן אין זיין קאַמף קעגן דער אַלטער „היסטאָרישער שול“ פון די טעמפע, רעאַקציאָנערע יוריסטן. די סימפּאַטיע איז באַלד געוואָרן אַ קעננזייטיקע. פּראָפּעסאָר

גאנץ האָט אָפּט באַמערקט צווישן זיינע תלמידים דעם לעבעדיקן, טעמפּעראַמענט פּוּלן און גייסטיק־רעדענדיקן סטודענט מיט די שוואַרצע האָר־לאַקסן און טונקעלן גע־זיכטס־קאָליר. ער האָט זיך נענטער פאַראינטערעסירט מיט דעם סטודענט קאַרל מאַרקס.

דעם פּראָפּעסאָר גאַנץ, דעם גוטן קענער פון דער יידישער געשיכטע אין דייטש־לאַנד, איז דער נאָמען חאַרקס נישט געווען פּרעמד. גאַנץ האָט געוואוסט וועגן דעם רבנישן און נאונישן יחוס פון זיין נייעם תלמיד. דורכקוקנדיק דעם פּערזענלעכן און ניווערסיטעטס־דאָקומענט פון קאַרל מאַרקס'ן, האָט ער פּעססענשטעלט, אז דאָס דאָר־זיקע אייניקל פון די טרייער רבנים האָט אָנגענומען דעם קריסטלעכן גלויבן אין יאָר 1824, אין דעם זעלבן יאָר, אין וועלכן אויך ער, ערואַרד גאַנץ האָט זיך גע־שמד'ט. דער באַרימטער פּראָפּעסאָר איז געווען פון דעם שטאַרק איבעראַשט. צי איז דאָס בלוין אַ צופאַל, אָדער אפשר איז עס אַ מערקווירדיקער צייכן פון אַן אומ־באַקאַנטער השגחה.

פּראָפּ. גאַנץ האָט שוין פאַרגעסן אַ סך פון די יידישוויסנשאַפּטלעכע און הע־ברעאישע טערמינען, אין וועלכע ער איז אַמאָל געווען אזוי באַהאַוונט. סך־הכל זע־נען דאָס אַ 12 יאָר זייט דער צייט, ווען ער איז געווען פּאַרוזיער פון „פאַריין פאַר קולטור און וויסנשאַפּט פון יידנטום“, און איצט דוכט זיך אים, אז דאָס אַלץ איז עפּעס אַן אויסגעטראַכטע, קיינמאָל נישט־געוועזענע זאַך. און דאָך, דאָס וואָרט „השגחה“ איז פּלוצלינג געקומען אין זיין זכרון, אין ווערטלעכן, העברעאישן אָר־נינאַל. ערואַרד גאַנץ האָט אָנגעהויבן טראַכטן וועגן דעם, וואָס ס'איז געוואָרן פון אַ סך אַלטע יידישע שטאַמען אין דייטשלאַנד, פון די מאַרקס'נס אין רהינגלאַנד, און טאַקע פון אים גופא אַליין, פון די גאַנץ'נס. ווער ווייס, אפשר איז טאַקע פאַראַן אזא זאַך, וואָס רופט זיך „יידישע השגחה עליונה“, אין וועלכער זיינע פרומע טאַ־טעס און זיידעס האָבן אזוי לאַנג און טריי געגלויבט. און אויב זי איז פאַראַן, צי וועט זי אים און זיינע קינדער מוחל זיין דעם פאַראַט לגבי דעם אַלטן גלויבן, לגבי דעם דורות־לאַנגן עבר?!

נישט־איינמאָל, ווען פּראָפּ. ערואַרד גאַנץ האָט זיך צונויפגעטראָפּן מיט זיין געליבטן תלמיד קאַרל מאַרקס, און האָט געהאַט הנאה פון דעם גייסטרייכן געשפּרעך מיט דעם אייניקל פון די טרייער רבנים, איז אים דער דאָזיקער טרויעריקער, שווער־מוטיקער געדאַנק געקומען אין זכרון. דער הער פּראָפּעסאָר ערואַרד גאַנץ האָט דער־פון געהאַט שעה'ן פון ווירקלעכער עגמתי־נפש.

זיבנאַונצוואַנציקסטער קאַפיטל.

צווישן ליבע־האַפּענונגען און ספּקות.

אפילו דער בעסטער און גייסטרייכסטער פּראָפּעסאָר אויף דעם בערלינער און ניווערסיטעט איז נישט ביכולת געווען צו שמילן די הייסע, בענקנדיקע ליבע פון קאַרל מאַרקס'ן צו זיין זשעני. אין זיינע בריוו צו די עלטערן שרייבט צו כסדר

קארל ווערטער פון פארליבטער התפעלות, פול מיט פאטעטישע אויסדרוקן, וואָס זענען אַלט און ניי, ווי אַלט און ניי עס בלייבט תמיד די שפראַך פון יונגע פארליבטע מענטשן: „טויזנטער קישן פאר מיין זיסער און פּרעכטיקער זשעני. שוין אַ טויז מאָל ווי איך האָב געלייענט איר בריוו און איך געפין אין אים אַן אַלץ מער נייעם און הערלעכן כּשׁוּת!“

ס'איז געווען פּאַרויסצוזען, אז קארל מאַרקס וועט נישט זיין ביכולת איינצור האַלטן די פּאַרפליכטונגען לגבי זיין פּאַטער וועגן דעם, אז ער זאָל נישט שרייבן צו זשעני און נישט טראַכטן וועגן הייראַטן מיט איר, ביז ער וועט באַקומען דעם דאָקטאָר־טיטל פון רעכטס־וויסנשאַפטן. ווי עס טרעפט אָפּט אין אַזעלכע פּאַלן, נישט נאָר אין ראַמאַנען נאָר אויך אין ווירקלעכן לעבן, באַזויגט דאָס געזעץ פון ליבע אַלע פּאַרפליכטונגען און שוועריקייטן.

כּסדר און ענערגיש בעט קארל אין זיינע בריוו צום פּאַטער, אז ער זאָל זיך פּאַראַינטערעסירן מיט זשעני און רעדן מיט דעם געהיימראַט וועגן זייער ליבע און פּאַרלאָבונג. היינריך מאַרקס האָט באמת און טריי ליב געהאַט זיין זון קארל, זיין איינציקע טרייסט און האַפּענונג פאַר דער צוקונפּט. אָבער מיט זאָרג און אומרו האָט ער געטראַכט וועגן דעם זיוווג צווישן קארלען און זשעני. „וואָס פאַראַ ווונד דערבאַרע פרוי איז זשעני! שייין, קלוג, אינטעליגענט, מיט אַלע מעלות, גוט ווי אַ מלאַך, אַ הימלישע געשטאַלט, וואָס נאָר דער גרויסער געטהע אַליין האָט זי געקאַנט אויסטראַכטן און שילדערן אין זיינע ווערק!“ שרייבט דער פּאַטער אין איינעם פון זיינע בריוו צום זון. אָבער דעם קראַנקן און פּאַרזאָרגטן יוסטי־דראַט באַהערשן כּסדר שווערע ספּקות: „צי איז דאָס אַ זיוווג פאַר מיין זון? צי איז קארל ווערט אַזאַ גרויסע ליבע?“

נאָך קאַרל'ס אַוועקפּאַרן קיין בערלין, האָט היינריך מאַרקס אַ פּאַר מאָל געדערט מיט זשעני. זיינע ווערטער זענען געווען פריינטלעכע און אויפריכטיקע. און גראַד צו יענער צייט האָט זשעני געדאַרפּט האָבן אַ דערמוטיקונג און טרייסט. ווי לאַנג קארל איז געווען אין טריער האָט זיך זשעני געפּילט זיכער און שטאַרק. איצט איז זי געבליבן אַליין, איינזאַם מיט איר בענקשאַפט און מיטן נאָגנדיקן צווייפל אין האַרצן: צי וועט קארל זי נישט פאַרגעסן? צי איז זיין ליבע נישט מער ווי אַ קאַפּריז פון אַ יונגן, נישט־דערפאַרענעם פּאַעט? צי קאָן מען גלויבן אין זיינע שבועות, און בויען אויף זיינע הבטחות אַ געמיינזאַמע צוקונפּט?

זשעני איז געגאַנגען אויף וויזיטן און בעלער, זי האָט אַ סך געטאַנצט און געדאַכט, און פּיין זיך אונטערהאַלטן מיט דער מחנה יונגעלייט פון די בעסטע און רייכסטע פּאַמיליעס, וואָס האָבן זי תמיד אַרומגערינגלט. אָבער אין האַרצן האָט זי געהאַט פּאַרשאַלן אירע טרויעריקע ספּקות און די פּיינפולע איינזאַמקייט. זי האָט וועגן איר ליבע צו קארלען מורא געהאַט צו רעדן מיט דער מוטער, און אויך אויך נישט געוואָלט מצער זיין דעם אַלטן פּאַטער. די איינציקע, פאַר וועלכע זי האָט זיך פּאַרטרויט, זענען געווען קאַרל'ס פּאַטער און זיין שוועסטער זאַפּיע, איר נאָענ־סטע פּריינדין.

אין אַ נייעם בריוו, האָט היינריך מאַרקס געשריבן צו זיין זון: „איך האָב געדערט מיט זשעני און געוואָלט זי באַרואיקן. איך האָב געטון, וואָס איז נאָר מעגלעך געווען. אָבער נישט אַלץ לאַזט זיך דערגרייכן מיט ווערטער! איך ווייס נישט, ווי אירע

עלמערן וועלן דאָס אויפנעמען. די מיינונג פון די עלטערן און פון דער גאנצער סביבה איז נישט פון די גרינגע זאכן. זשעני ברענגט דיר אַן אומשאַצבאַרן קרבן, זי ווייזט אַרויס לגבי דיר אַן איבערגעגעבנקייט, וואָס לאָזט זיך פשוט נישט פאַרשטיין. וויי איז צו דיר, קאַרל, אויב דו וועסט אַמאָל, במשך פון דיין גאַנץ לעבן, וועגן דעם פאַרגעסן! ביי דער איצטיקער לאַגע, ביסט נאָר דו אַליין ביכולת אויף איר משפּיע צו זיין. דו דאַרפסט זי איבערצייגן, אַז דו ביסט, נישט געקוקט אויף דיין יוגנט, אַ מענטש וואָס פאַרדינט דעם רעספעקט פון דער וועלט דורך זיין שמע-לונג. דו מוזט אַרויסווייזן אויסדויער אַלס אַ באַווייזן פאַר דער ערנסטקייט פון דיר נע צוקונפטיקע פּלענער. דאָס וועט צווינגען צום שווייגן די בייזע צינגער, וואָס דערמאָנען דאָ אַפּט די פעלער, וועלכע דו ביסט באַגאַנגען!

דעם יוסטיצ־ראַט האָט געפייניקט דער צווייפּל, צי וועט קאַרל גובר זיין אין זיך די חסרונות, וואָס קאָנען אים און זיינע נאָענסטע אומגליקלעך מאַכן. צי איז דער דעמאָן, וואָס שטורמט אין קאַרליס נשמה, אַ ברכה פון גאָט, אָדער אפּשר, חלילה, איז דאָס אַ קללה פון טייוול? צי וואַקסט אין זיין מח דער שעפּערישער גע-ניוס פון אַן עמוּנאל קאַנט אָדער, גאָט באַהיט, דער צעשטערנדיקער גייסט פון אַ פּאַאָסט? וואָס וועט ווערן דער גורל פון זשעני, וועלכע האָט זיך מיט איר איידלער און קינדיש־ריינער ליבע איבערגעגעבן לגמרי צו קאַרלען? וועט ער זיין ביכולת צו מאַכן זי גליקלעך?

די דאָזיקע און עלעכע פּראַגן האָבן כּסדר באַאומרואיקט דעם יוסטיצ־ראַט מאַרקס, ווען ער איז געלעגן גאַנצע נעכט שלאָפּלאָז צוליב זיינע פיזישע און מאַראַ-לישע ליידן.

ווידער איז דער יוסטיצ־ראַט געגאַנגען צו זשעני און האָט מיט איר גערעדט אָפּגעגע, ערלעכע דבורים. היינריך מאַרקס האָט שטאַרק ליב באַקומען די דאָזיקע הער-לעכע, אויסערגעוויינלעכע, יונגע פרוי. ער האָט געוואָלט, אַז זשעני זאָל ניכטער און פּראַקטיש קוקן דער וועלט און דעם אמת אין פנים אַריין. זי קאָן דאָך זיין די גליקלעכסטע אין דער וועלט. צו וואָס און צו ווען לאָזט זי זיך אויף אַ געפערלעכען וועג פון אַ ריזיקאַלן, אפּשר פּאַטאַלן, זיכער בלינדן ליבע־שפּיל?

זשעני האָט זיך פאַרטרויט פאַר איר צוקונפטיקן שוויגערפּאַטער וועגן די שווע-ריקייטן, וועלכע זי טרעפט אַן אין דער היים. איר עלטערער ברודער, פּערדינאַנד, דער צוקונפטיקער פּרייסישער מיניסטער און פּראָמינענטער רעאַקציאָנערער מלוכה-פאַרשטייער, „אַ גייסטיק־באַשרענקטער און אַראָגאַנטער פּרומאַק“, שטורעמט די עלטערן און די גאַנצע משפּחה מיט הוצפּה־דיקע בריוו, אין וועלכע ער פאַרלאַנגט דורכאויס, אַז זשעני זאָל אַ סוף מאַכן צו דער „חרפה־דיקער באַקאַנטשאַפּט מיט דעם געשמד'טן יידן־בענגל“.

דער יוסטיצ־ראַט האָט געהאַט רחמנות אויף דער יונגער, נישט־דערפאַרענער, און מיט אַזויפּיל סכּנות באַדראַמטער טאַכטער פון געהיימראַט וועסטפּאַלן. אָבער זשעני האָט אים אָנגעקוקט מיט אירע ריינע, קינדיש־גלויביקע אויגן, און אירע ליפּן האָבן שטיל, ווי פאַרשעמט, גערעדט וועגן איר גרויסער, אומבאַזיגבאַרער ליבע צו קאַרלען, ביי אַלע באַדינגונגען, וואָס און ווען עס זאָל נישט קומען!

דער יוסטיצ־ראַט, אַ געשווירענער ראַציאָנאַליסט און קאַנטיסט, איז געשטאַ-נען פאַר אַ רעטעניש. צי איז טאַקע קאַרל אַ דעמאָן, וועלכער פאַרכשופּט מענטשן.

הינריך מארקס האָט אין די לעצטע יאָרן איבערגעלעבט געוויסע רעליגיעזע שטימונג-גען. אים אַליין איז נאָך נישט קלאָר געווען, וואָס איז די אייגנטלעכע סבה דערפון: זיין קראַנקייט, צי דאָס שנעלע עלטערן-זיך, אָדער אפשר נאָר האָבן דאָס גורם גע-ווען איראַציאָנאַלע מאַטיוון.

לסוף האָט הינריך מאַרקס, נאָך אַ לאַנגן ישׁובֿ-הדעת, באַשלאָסן צו פאַרלאָזן זיך אויף דער געטלעכער מאַכט און מער זיך נישט אַנטקעגנצושטעלן דער ליבע צווישן קאַרלען און זשעני. אפשר איז דאָס דער ווילן פון נאָט אַליין? זאָל ער, דער אויבער-שטער און אַלמעכטיקער, דעצידירן און ווייטער פירן די זאָך ווי ער פאַרשטייט, אויף זיין אייגענער אחריות, וואָס איז פאַר אונז פשוט'ע בשר ודמ'ם נישט-תמיד קלאָר! דער יוסטיץ-ראַט האָט זיך אַוועקגעזעצט און האָט אָנגעשריבן צו קאַרלען אַ לאַנגן בריוו, וועלכן ער האָט פאַרענדיקט מיט פּאָלגנדיקע ווערטער: „דו קאָנסט פּול־שטענדיק זיין זיכער אין דער טרייער איבערגעגעבנקייט און ליבע פון זשעני צו דיר. קיין שום פּרינץ אין דער וועלט איז נישט ביכולת אָפּצווענדן זי פון דיר. זי איז דיר איבערגעגעבן מיט לייב-און-נשמה! פאַרגעס קיינמאָל נישט, אַז זי ברענגט דיר אַ קרבן, צו וועלכן קיין שום אַנדער מיידל וואָלט נישט פּעאיק געווען!“

דעם דאָזיקן בריוו האָט קאַרל באַקומען גראַד אין דעם טאָג, ווען ער האָט פאַרענדיקט אַ העפט מיט זיינע לידער. ער האָט אויף דעם העפט אויפגעשריבן די פּאָלגנדיקע וויכמונג: „מיין טרייער, אויף אייביק געליבטער זשעני פאַן וועסטפּאָלן, און האָט עס גלייך אַוועקגעשיקט קיין טרייער. אויף דער לידער-זאַמלונג, אויבן-אָן, איז געווען אַן אויפשריפט, מיט גרויסע אותיות קאליגראַפירט: „דאָס בוך פון ליבע.“ דאָס זענען געווען ראַמאַנטישע פּערזן, געשריבן מיט אַ סך געפיל־אויסדרוקן, אָבער שוואַכע אין טאַלאַנט און פאַרם, הנם דער מחבר האָט זיך נאָר שטאַרק באַמיט צו זיין אַ פּאָעט לויט הינריך היינע'ס סטיל און שפּראַך. דער דיכטערישער ווילן איז זיכער געווען אַ גוטער, אָבער דאָס האָט נישט פאַרבעסערט די קוואַליטעט פון זיין פּאָעזיע. קאַרל מאַרקס אַליין איז נישט געווען לנמרי פאַרבלענדעט און האָט געהאַט ספקות בנוגע אַ טייל פון זיינע לידער. ער האָט זיך אָבער געטרייסט, אַז דאָס איז בלויז דער אָנהויב פון זיין דיכטערישער קאַריערע, און יעדע התחלה איז דאָך, כידוע, שווער.

עס זענען פאַרגאַנגען אַ פאַר מעג נאָכן אַרויסשיקן דעם לידער-העפט צו זשעני. ס'איז געווען אָנהויב יאָר 1837. מאַרקס האָט אומגעדולדיק געוואַרט אויף אַ בריוו פון טרייער. אין דרויסן איז געווען קאַלט און די פענצטער האָבן זיך באַדעקט מיט פאַנטאַסטישע, פּראָסטיקע פיגורן. מאַרקס האָט זיך געפילט אַ ביסל פאַרמאָ-טערט און שוואַך. ער האָט לעצטנס צופיל געאַרבעט, געליענט און געשריבן גאַנצע נעכט. מ'וועט דאַרפן אַ ביסל אויסשפּאַנען! באַלד וועלן זיך אָנהויבן די ווינטער-וואַקאַנסן אויפן אַניווערסיטעט און אפשר וועט מען זיך קאָנען אַריבערכאַפן אויף אַ פאַר וואָכן קיין טרייער! ס'איז אָבער נויטיק וועגן דעם אָנצופּרעגן פּריער ביים פּאָטער. האַפּנטלעך וועט ער דערצו געבן זיין הסכמה!

די דערוואַרטעטע פּאָסט איז ענדלעך געקומען. אָבער אַנשטאַט אַ בריוו האָט זי אים געברענגט אַ געדרוקטע פּובליקאַציע. דאָס איז געווען דאָס נייע, ערשטע בוך פון חשה העט, אַרויסגעגעבן אַנאַנים אונטער דעם טיטל: „די הייליקע געשיכטע פון דער מענטשהייט.“ אַלס מחבר האָט פיגורירט „איינער פון שפּינאַזא'ס תלמידים“.

מאַרקס האָט בעת זיין וויילן אין באָן געוואָסט וועגן דעם בוך, גלייך ווען עס איז איבערגעגעבן געוואָרן צום דרוקן. איצט האָט ער מיט נייגעריקייט גענומען עס לייענען. אָבער באלד האָט ער עס אַנידערגעלייגט און איז אַרויסגעגאַנגען פון שטוב אין דער ריכטונג פון דעם אוניווערסיטעט. אין דרויסן האָט עס געשניט און דער פּראָסט האָט געסטרופּעט אונטער די פּיס. גייענדיק, האָט קאַרל געטראַכט: „זע נאָר, זע! צוליב מיין מיידל'ס אַ בריוו, האָב איך נישט קיין געדולד צו לייענען אַן ערנסט בוך!“.

דעם נאָענסטן טאָג האָט קאַרל באַקומען אַ בריוו פון טריער. דאָס איז געווען אַן אויספירלעך שרייבן פון זיין שוועסטער זאַפּיע. זי האָט אים מודיע געווען: „זשעני האָט אויפגענומען דיין לידערהעפט מיט טרערן פון באַוונדערונג און ווייטיק!“.

אַכטאונצוואַנציקסטער קאַפיטל.

דער טויט פון לודוויק בערנע און זיינע אַפּקלאַנגען אין טריער.

די סטודענטן־צייט אין בערלין איז פאַר קאַרל מאַרקס'ן געווען אַ שווערע תקופה פון אַ גייסטיק־מאַראַלישן ראַנגלען זיך, אין קאַמף מיט זיך אַליין און אָפט אויך מיט דער סביבה. דער יונגער מאַרקס האָט געזוכט זיין צוקונפטיקן לעבנס־וועג. קאַרל איז געווען געזונט און שטאַרק. ס'האַט אים געצויגן צום גענוס, צו עולם־הוה'דיקער הנאה. ער האָט ליב געהאַט גוט צו עסן און צו טרינקן אַ שטאַרקן וויין. זיין פּרישע מענערלעכע קראַפט האָט געפרוווט אויסצולעבן זיך לויט די פאַרמען און מנהגים פון דער לוסטיקער סטודענטן־קאַמפּאַניע. אָבער גלייכצייטיק איז ער געווען לגמרי באַהערשט פון זיין מעכטיקער ליבע צו זשעני, און די דורות־לאַנגע, אַטאַוויסטישע ירושה פון יידישע גאונים און רבנים האָט אים געצויגן צו דער וועלט פון ביכער, צו גייסטיקער פאַרטיפונג, צו אַ מאַראַלישער דערהויבנקייט, צו ערנסטקייט און אחריות. דער סטודענט קאַרל מאַרקס איז אָפט שטיין געבליבן על אַם הדרך, אויף דעם שיידי־וועג שווישן די פאַרשידנסטע אימפּולסן און איינפלוסן. ער האָט לאַנג געצווייפלט און געראַנגלט זיך, ביז ער האָט געפונען דעם ריכטיקן וועג, וואָס איז געוואָרן דער ציל און די אויפגאַבע פון זיין לעבן. די בערלינער תקוה פה פון זיין אינערלעכן יוגנטלעכן קאַמף איז נישט געווען קיין ליכטע און נישט קיין גלייכע, ווייל פאַרשידנאַרטיק זענען געווען די צייטן, בעת וועלכע עס האָבן געזיגט אָדער געליטן אַ דורכפאַל די אָדער יענע אימפּולסן און השפּעות.

קאַרל מאַרקס האָט אָפט אין דער איינזאַמקייט געזוכט און געפונען די מעגלעכ־קייט זיך גייסטיק צו פאַרטיפן און מאַראַליש צו דערהויבן. נישט־איינמאַל איז ער אַנטלאָפּן פאַר דער טומלדיקער, לוסטיקער סטודענטן־געזעלשאַפט. צוליב דעם טאַקע האָט ער אַ פאַר מאָל געענדערט זיין דירה, ווילנדיק בלייבן אומבאַקאַנט און ביח־דות. דער פּאָטער האָט אים מיטגעגעבן אַדרעסן פון נאָענטע בערלינער פּריינט, אָבער קאַרל איז יוצא געווען מיט אַ פאַר פאַרמעלע ווייטן. ער האָט זיך נישט באַמיט אַריינצוקריגן זיך אין דער דאָזיקער פאַרנעמער געזעלשאַפט, און איז מייסנסטן, ווי

אין זיין ערשטער שול-צייט אין טריער, געבליבן איינזאם, אָן נאָענטע, אמת'ע פריינט. זיין אוניווערסיטעטס-סטודיום און די ביכער-לעקטור האָבן אים שטאַרק באַ-שעפטיקט. אָבער זיין האַרץ איז געווען ביי דער פּאָעזיע, וואָס האָט אים באַגייסטערט און געטרייבט. די אינטענסיווע קאַרעספּאָנדענץ מיט דעם פּאָטער האָט אים פאַר-שאַפט אַ גייסטיקע פאַרבינדונג מיט דער היימישער אַטמאָספּערע אין טריער, וואָס איז אים אַזוי נויטיק געווען צום פּסיכישן גלויבגעוויכט אין דעם ווייטן, פּרעמדן בערלין.

אויך היינריך מאַרקס האָט איבערגעלעבט שווערע אינערלעכע קאַמפּן. ס'איז געווען אַ יאָר פאַר זיין טויט. דער 55-יעריקער יוסטיץ-ראַט, „דער אַלטער הער מיט די גרויע וואָנסעס און מיט דער מידער נשמה“ האָט אינסטינקטיוו געפילט, ווי עס דערנענטערט זיך זיין סוף. די לעבער-קראַנקייט האָט אים פאַרביטערט דאָס לעבן, און דער אומאויפהערלעכער הוסטן האָט אים פאַרמאַטערט. זיין אַרבעטס-קראַפט איז כּסדר שוואַכער געוואָרן און די הכנסות פון דער אַדוואָקאַטישער קאַנצלעאָריע זע-נען ווייטער געפאַלן. היינריך מאַרקס האָט געמוזט זאָרן פאַר אַ צאָלרייכער משפּה, און קאַרל'ס לערנען זיך אין בערלין האָט אָפּגעקאַסט אַ סך געלט. דער יוסטיץ-ראַט איז אַרומגעגאַנגען טיף-פאַרזאָרגט און פאַרזונקן אין טרויעריקע געדאַנקען. דער פּרילינג פון יאָר 1837 האָט געברענגט אַ געוויסע, הגם קורצע פאַרבעסער-רונג אין זיין געזונט-צושטאַנד. דער יוסטיץ-ראַט איז איצט עפּטער געגאַנגען מיט באַזוכן צו זיין נאָענטן און אויפריכטיקן פריינט, דעם געהימראַט פּאָן וועסטפּאלן. היינריך מאַרקס האָט ליב געהאַט דורכצושמועסן זיך מיט דעם דאָזיקן, אַנ'ערך 10 יאָר עלטערן פון אים, איידעלן הומאַניסט און גייסטיקן אַריסטאָקראַט, וועמענס קלאָרע, געבילדעטע און פון אַ פּילאָזאָפּישער טיפּקייט באַהערשטע געדאַנקען האָבן באַרואיקט און געטרייבט דאָס אָנגעווייטיקטע געמיט. אָפט זענען אין געזעלשאַפט פון געהיימ-ראַט געזעסן די פיינסטע און געבילדעטסטע לייט פון טריער: דער גימנאַזיע-דירעקט-טאָר וויטענבאַד, דער קאַנטיסט שטיינגער, דער געריכטס-ראַט ערוסט פּאָן שיללער, און לעצטנס אויך דער געוועזענער יורדישער געהילף פון היינריך מאַרקס'ן, לעווי. מ'האַט אַרומגערעדט אַלע נייעסן פון דער גאַנצער וועלט און געמילט זיך מיט קעגנ-זייטיקע מיינונגען.

דער טויט פון באַרימטן יידיש-דייטשן שריפטשטעלער און פּרייהייטס-קעמפּער לודוויק בערנע האָט טיף דערשיטערט היינריך מאַרקס'ן און זיין טריערער באַקאַנטן קרייז. בערנע איז, צו יענער צייט, געשטאַרבן אין פאַריז, אין עלטער פון סך-הכל 51 יאָר. דער דאָזיקער פּראָמינענטער, דייטשער קריטיקער און סטיליסט, דער שער פּער פון דער מאָדערנער דייטשער פּובליציסטיק, דער אומדערשראַקענער קעמפּער פאַר דער דייטשער דעמאָקראַטיע, האָט זיין יוגנט פאַרבראַכט אין פּראַנקפורטער געטאָ און האָט לאַנג געטראָגן זיין יידישן פּאַרנאַמען לייב-ברוך. בערנע, דער שפּע-טערדיקער קנאי אין קאַמף פאַר אמת און יושר, האָט קיינמאַל זיך נישט געקאַנט מוחל זיין דאָס, וואָס ער האָט זיך געשמד'ט צוליב „אַ נאַרישער פאַרבלענדונג“. ביז צום לעצטן טאָג פון זיין לעבן האָט בערנע זיך באַמיט אויסצוקויפּן זיין זינד מיט אַן אינטענסיווער טעטיקייט אין וואָרט און שריפט, לטובת דער יידישער גלייכבאַ-רעכטיקונג. דער גייסט פון יידנטום און דער סטיל פון תנ"ך באַהערשן די גלענצנ-דיקע ליטעראַרישע שאַפונג און שפּראַך פון בערנע. ער איז כּסדר אין זיינע ווערק

צוריקגעקומען צו דער יידישער טעמאטיק. אפילו אין דער הערלעכער, אנטציקענר
דיקער פארזינער וועלט־מעטראפאליע האָבן אים באַגלייט די שאַטנס פון פראַנקפור
טער יידן־געטאָ. בערנע האָט געשריבן אַ ראָמאַן וועגן דער אַרעמקייט פון זיין יידן
שער יוגנט־סביבה. זיין קריטיק וועגן דער נעשטאַלט פון שעקספירישן שוילאָק האָט
אַרויסגערופן אויפזען און אנערקענונג אין אַלע אייראָפּעאישע ליטעראַטור־קרייזן.
לודוויק בערנע איז באַגראָבן געוואָרן אויף דעם פּרעמדן פאַרזינער בית־הקברות
פער לאַשעז, אָבער זיין גאַנץ לעבן און גורל זענען פאַרבונדן געווען מיט דעם דייטשן
יידנטום. בערנע איז געווען און געבליבן דער בולט'סטער פאַרשטייער פון יענעם
זינדיקן און גלייכצייטיק טראַגישן יידישן דור אין דייטשלאַנד, מיט הונדערט יאָר
צוריק, וואָס איז אַנטלאָפּן פון יידישן דת, אָבער איז נישט ביכולת געווען צו אַנט
לויפן פון דעם יידישן עבר.

היינריך מאַרקס איז געשטאַנען ביים ראַנד פון זיין אייגענעם לעבן. די שאַטנס
פון זיינע אבות, וואָס האָבן אים באַגלייט דאָס גאַנצע לעבן, אויך נאָך זיין שמר'ן
זיך, זענען איצט, ווען ער האָט שוין געפילט די נאַענטע טריט פון מלאַך המות, גע
וואָרן מיט אים גאָר היימיש און צודרינגלעך. דער פּלוצלינגער טויט פון גרויסן
יידיש־דייטשן שרייבער און קעמפּער, האָט אים פּערזענלעך שטאַרק וויי געטון. דאָס
האָט מען בולט געפילט, בעת נאָך בערנע'ס טויט, איז אין דער געזעלשאַפט פון
געהיימראַט פּאָן וועסטפּאַלן, אַ סך און פּילזייטיק גערעדט געוואָרן וועגן דעם פאַר
שטאַרבנעם און זיין פּראָמינענטער ראָל אין דער דייטשער ליטעראַטור און אין
דער באַוועגונג פון „יונג־דייטשלאַנד“. דער אַלטער נימאָזיע־דירעקטאָר וויטענבאַך,
אַן עכטער הומאַניסט און ליטעראַטור־קענער, האָט זיך דערמאָנט אין די אַמאָליקע
בערלינער צייטן, מיט אַ 30 יאָר צוריק, ווען בערנע האָט שטודירט מעדיצין אויפן
בערלינער אוניווערסיטעט און איז געווען אומגליקלעך פאַרליבט אין דער יונגער און
שיינער פרוי פון דעם יידישן געלערנטן מאַרקוס הערץ. דאָס גליק, וואָס בערנע האָט
נישט געפונען אין דער ליבע, האָט ער געזוכט, לויט וויטענבאַכ'ס מיינונג, אין דער
ליטעראַטור און אין געזעלשאַפטלעכן קאָמפּאַניע.

ס'איז אומענגלעך געווען צו רעדן וועגן לודוויק בערנע און נישט צו באַרירן
דעם אָנגעווייטיקטן און דיסקרעטן פּראָבלעם פון יידנטום. בעת די דערמאָנטע גע
שפּרעכן אין דעם סאַלאָן פון געהיימראַט פּאָן וועסטפּאַלן, האָט מען טאַקע אַ פּאַר
מאָל אונטערגעשטראַכן און קאָמענטירט בערנע'ס טעטיקייט לטובת דער יידישער גלייכ
באַרעכטיקונג. מאַרקוס לעווי, וועלכער האָט סימפּאַטיוזירט מיטן סאַציאַליזם, און איז
שפּעטער געוואָרן אַ באַגייסטערטער אָנהענגער פון פּערדינאַנד לאַסאַל', האָט מסכים
געווען מיט דער מיינונג פון לודוויק בערנע, אַז דער מאָדערנער אַנטיסעמיטיזם פון
דייטשן פּאָלק לאָזט זיך דערקלערן מיט דער שנאה, וועלכע די פּאָלקס־מאַסן פילן צו
דער אַריסטאָקראַטיע, סיי צו דער יונקערישער און סיי צו דער פּלומאַקראַטישער.
די יידן רעפּרעזענטירן די געלטיאַריסטאָקראַטיע און פון דעם נעמט זיך די שנאה
צו יידן. לעווי האָט צוגעגעבן, אַז די דאָזיקע מיינונג הערשט אפילו אין די ליבעראַ
לע קרייזן און אַלס באַווייזן האָט ער ציטירט די ווערטער פון באַרימטן פּאַרטישער־
לעכן דייטשן פּילאָזאָף פּיכטע.

דער געהיימראַט פּאָן וועסטפּאַלן האָט גענומען אַ וואָרט אין דער דיסקוסיע,
אונטערשטרייכנדיק באַזונדערס, ווי פאַרשידנאַרטיק זענען די וועגן פון די יידן,

וועלכע האָבן אָנגענומען דעם קריסטלעכן גלויבן. אָט, בעת בערנע איז געוואָרן אַ
נייסטיקער אָנפירער פון „יונג־דייטשלאַנד“ און אַ קעמפער פאַר יידישע רעכט, איז
אַן אַנדערער משומד, דער פּראָפּעסאָר יוליוס שטאַהל, וועלכער האָט פּריער געהייסן
שלעזינגער, געוואָרן אַן אידעאָלאָג פון דער פּרייסישער רעאַקציע און אַ שונא פון
זיינע אַמאָליקע גלויבנסגענאָסן.

דער יוסטיץ־ראַט זאַרקס האָט די גאַנצע צייט געשוויגן און בלויז צוגעהערט
זיך צו די פאַרשידענע מיינונגען. לטוף האָט ער אויך גענומען אַ וואָרט און דער־
קלערט קורץ און קאָטעגאָריש, אַז בנוגע דעם יידנטום איז ער געווען און געבליבן
אַן אָנהענגער פון אַ נייטראַלער שיטה. ער איז נישט קיין פּילאָסעמיט ווי לודוויק
בערנע און אויך נישט קיין אַנטיסעמיט ווי פּראָפּעסאָר שטאַהל. „איך בין פון יידנטום
אַוועק, און דאָס יידנטום אינטערעסירט מיך נישט מער!“ האָט פאַרענדיקט היינריך
מאַרקס.

מאַרקס לעווי האָט געוואָרפן אַ קריטישן בליק צו זיין געוועזענעם שעה, ווי ער
וואָלט געזאָגט: „דאָס קענסט דו דערציילן זיי, די גוים, אָבער נישט מיר!“

דער בעל־הבית, געהימראַט פאַן וועסטפּאַלן האָט זיך געוואָנדן צום יוסטיץ־
ראַט מאַרקס מיט אַ פיינעם, האַלב איראַנישן, האַלב־סקעפטישן שמיכל אויף זיין
אידעלן פנים:

„צי זייט איר אזוי זיכער, ליבער קאָלעגע מאַרקס, מיט אייער נייטראַליזם לגבי
דעם יידנטום? צי איז דאָ נישט דער ווונטש, דער פאַטער פון געדאַנק? אפשר איז
אייער מכלומרשטע נייטראַליטעט נישט מער ווי אַ קינסטלעכע אויטאָסוגעסטיע,
וואָס בלייבט און מוז בלייבן אומבאַהאַלפן לגבי די לאַנגע דורות פון אַטאָויסטישער
ירושע?“

אהיימגיינדיק, האָט היינריך מאַרקס ביי זיך געטראַכט, אַז אפשר איז טאַקע
גערעכט געווען דער קלוגער געהימראַט מיט זיין מיינונג, אַז די מכלומרשט־ניר
טראַליסטישע“ שיטה איז נישט מער ווי אַן איינרעדעניש. ווייל צי קאָן מען טאַקע
ארויסרייסן, מיט אַלע וואָרצלען, פון דער נשמה און פון מוח, פונם האַרצן און פון
גאַנצן אייגענעם באַווסטזיין די פאַרגאַנגענהייט פון דער מאַרקס־משפּחה, מיט אַלע
אירע תּלמודישע גאַונים און רבנים, מיט אַלע אירע טראַדיציעס און מנהגים זייט
אזויפיל יאָרהונדערטער?

דעם קעניגלעך־פּרייסישן יוסטיץ־ראַט, דעם אַמאָליקן הערשל, דעם זון פון
טרייערער רב לוי מאַרקס, האָבן אין דער פינצטערער נאַכט באַגלייט די שווערמוט־
קע שאַטנס פון דער פאַרגאַנגענהייט. ער האָט זיך לאַנג נישט געקאָנט געפינען קיין
מנוחה און איז גאַנץ שפּעט, שוין כמעט ביים זון־אויפגאַנג, איינגעשלאָפן, אַ שטאַרק
פאַרמאַטערטער און אומעטיקער.

ניינאונצוואנציקסטער קאפיטל.

„די פאָעזיע איז געשטאַרבן, זאָל לעבן די פילאָזאָפיע!“

בעת אַן אינטימען אָונט פון אייניקע בערלינער סטודענטן, האָט אַדאָלף רוטענ־בערג, דער שפּעטערדיקער נאָענטער פריינט פון קארל מאַרקס'ן, פּאַרגעלייענט פּאַלגנ־דיקע ווערטער פון לודוויק בערנע, וואָס האָבן געקלונגען ווי אַן אייביקער מאַניפעסט צום קאַמף קעגן דער טיראַניע: „עס איז נישט מער נויטיק זיך אויסצוטענה'ען מיט דער טיראַניע. מען האָט זייט אַ האַלבן יאָרהונדערט שוין אויסגעשעפט אַלץ, וואָס ס'איז מעגלעך געווען צו זאָגן לטובת דער פרייהייט און לטובת די מענטשן און בירגער־רעכט פאַר די יידן. איצט מוז מען אויפטרײסלען די פאַרפרוירענע הערצער! דאָס וואָרט דאַרף ווערן ווי אַ שווערט! קעגן דער טיראַניע מוז מען קעמפן מיט שפּיזן, מיט שפּאַט, מיט האַס און מיט פאַראַכטונג, אָבער נישט מיט אויסטענה'ען זיך מיט איר!“

פאַר אַ גרויסן טײל פון דער יוגנט אין דײטשלאַנד, איז לודוויק בערנע, אויך נאָך זײן טײט, געבליבן דער מוטיקער העראָלד פון יעדער פרייהייט־באַוועגונג און דער נײטיקער פּאַטער פון „יונג־דײטשלאַנד“. פאַר קארל מאַרקס'ן איז אָבער אַן אַנדערע אָנפירער פון „יונג־דײטשלאַנד“, היינריך היינע, געוואָרן דער קוואַל פון באַגײסטערונג און ליבע. קארל האָט געהאַלטן אַלע זײנע אוניווערסיטעט־לעקציעס און וויסנשאַפטלעכע לעקטורן פאַר אַ געבנזאָך לנבי דער הייליקייט פון פּאָעזיע, וואָס האָט געדאַרפט ווערן דער ציל און די אויפגאַבע פון זײן לעבן. אינם נײט און לײט דעם מוסטער פון היינריך היינע'ן האָט מאַרקס געשריבן זײן פּאָעזיע. אויסער דעם דערמאַנטן העפט מיט לידער, וועלכן ער האָט דערדיקט און צוגעשיקט פאַר זשעני, האָט ער נאָך צוגעפונעזאַמלט אַ צווייט פּאָעטיש „בוך פון ליבע“ און שפּעטער אַ דריט און אַ פערט, געווידמעט דעם „טייערן פּאַפּאָ“.

קארל מאַרקס האָט געפרוווט שרייבן אויך אויף אַנדערע ליטעראַרישע געביטן. ער האָט פאַרפאַסט פּאָעטישע דיאַלאָגן, אַ קאָמישע נאָוועלע, אַ קלאַסישע טראַגעדיע און אַ ראָמאַן. נאָך אַ פּאַר לידער איז אים געלונגען צו דרוקן אין אַ געוויסער צײט שריפט. די אַנדערע מאַנוסקריפטן, וועלכע ער האָט צוגעשיקט צו רעדאַקציעס, זענען געבליבן ליגן אָן וועלכן ס'איז דערפּאָלג. קארל האָט אויך נישט מער מוזל געהאַט מיט זײנע שריפטן, וואָס זענען געלייענט געוואָרן דורך די טרייערע ליטעראַטור־מבינים דירעקטאָר וויטענבאַך און געהימראַט פּאַן וועסטפּאַלן. דער ערשטער האָט אים אָפּן און אויפריכטיק געזאָגט, אַז ער זאָל בכלל אויפהערן שרייבן. דער צווייטער האָט כמעט דאָס זעלבע דערקלערט, הגם אין אַ מער־פאַרשטעלטער פּאַרם. אויך דער יוסטיץ־ראַט מאַרקס איז געווען זײער קריטיש געשטימט לנבי דער געשריבענער פּאָעזיע און פּראָזע פון זײן זון, און האָט עס אים געגעבן צו פאַרשטיין אין זײנע בריוו קיין בערלין. דער פּאַטער האָט צוגעגעבן, אַז שרייבן לידער איז אַ גאַנץ אַנגע־נעמע באַשעפּטיקונג פאַר אַ יונגן מענטש, ער אַלײן האָט אויך אין דער יוגנט אַ ביסל „געזינדיקט מיט פּאָעזיע“, אָבער דאָס איז אַן ענין פאַר דער פרייער צײט, קיין פרנסה וועט מען דערפון נישט האָבן! „נעם דיך, קארל, בעסער נרייטן, ערנסט און

אינטענסיוו, צו זיינע עקזאמענעס פון רעכטס-וויסנשאפטן!" האָט ווידעראַמאָל פאַר-
לאַנגט קאָמפּעגאַריש דער פּאָטער ביים סוף פון זיין לאַנגן און גענוג-שאַרפן בריוו.
ענדלעך האָט קאַרל מאַרקס איינגעזען, אַז זיינע קריטיקער זענען פּולשטענדיק
גערעכט. אין אַ בריוו צו זיין פּאָטער איז ער זיך מודה ומתודה, אַז אין זיין פּאָטער
שער שאַפונג, "זענען די געפילן איבערגעגעבן געוואָרן אין אַ נישטגעלונגענעם סטיל
און אין אַ צעצויגענער פּאַרם. עס פּעלט אין די לידער די עכטיקייט, אַלץ איז גענומען
ווי פון דער לבנה אַראָפּ, און עס שטייט אין אַ קעגנזאַץ צו דעם, וואָס דאַרף באַמת
זיין. אָנשטאַט געדאַנקען הערשט אין מיינע לידער רעמאַריק".

ביי אַן אַנדערער געלעגנהייט שרייבט ווידער קאַרל וועגן זיין דיכטערישער
הטאָרטינערויס: "מיינ גרויסע בענקשאַפט, די נאָסטאַליגיע, וואָס האָט נישט געוויסט
פון קיין גרענעצן, איז זיך ווייט-און-ברייט צעגאַסן מיט ווערטער, מאַכנדיק פון מיינ
ליטעראַרישער שאַפונג מער אַ לאַנדשאַפט פון אַ וואַסער-מבול ווי פון פּאָעזיע".

דוכט זיך, אַז מער שאַרפּער און ריקוזיכטסלאָזער האָט שוין קיינער נישט גע-
קאַנט קריטיקירן קאַרל מאַרקס'נס דורכגעפאַלענע פּאָעטישע פּרווון, ווי ער אַליין האָט
עס געטון. אָבער דאָס צו אַנערקענען, איז נישט געווען פון די לייכטע זאַכן. עס האָט
פאַרלאַנגט אַ שווערן אינערלעכן קאַמף און אַ גרויסן מוט.

דער באַנקראַט פון פּאָעזיע איז פאַר דעם יונגן מאַרקס געווען דער צוזאַמעני-
ברוך פון אַלע זיינע אילוזיעס וועגן אַ שנעלער אַנערקענונג און דיכטערישן רום.
ס'איז געווען אַ סוף פון אַלע זיינע האַפענונגען אויף אַ נאָענטן טרוימף. קאַרל מאַרקס
איז געשטאַנען דערשיטערט און טיף-דעפּרימירט ביי די חורבות פון זיין אויסגע-
הלומ'טער, פּאָעטישער קאַריערע. ער האָט פאַרלוירן יעדן השק צום לעבן, ער איז
געבליבן אַן יעטוועדן גייסטיקן און מאַראַלישן אינהאַלט. "ס'איז אַ שרעקלעכער קלאַפּ
פאַר מיר!" האָט ער געשריבן אין אַ פאַרצווייפלטן טאָן צום פּאָטער.

קאַרל מאַרקס איז ערנסט קראַנק געוואָרן. ער איז געווען בלאַס און שוואַך און
האַט געמוזט אַ פּאַר וואָכן ליגן אין בעט. ער האָט לעצטנס צופיל געליענט און
שטודירט, ביי טאָג און נאַכט, און דאָס האָט אים פאַרמאַטערט. זיין דיכטערישע
וועלט איז אים הרוב געוואָרן און דאָס האָט אים לגמרי צעבראַכן. לויט דער פאַר-
אָרדענונג פון די דאָקטוירים, האָט קאַרל פאַרלאָזט בערלין און האָט זיך אויסגעזוכט
אַ דירה אין דער פּאַרשטאַט שטראַלוי, וווּ די לאַנדשאַפט איז געווען אַ דאַרפישע און
די לופט אַ פּרישע. קאַרל האָט איצט ווייניקער געאַרבעט און איז אָפט געגאַנגען שפּאַ-
צירן. נאָך אַ פּאַר חדשים, איז ער געקומען צו זיך, ער איז געוואָרן פיזיש שטאַרקער
און פעסטער. אויך זיין גייסטיקן קרויזס האָט ער לאַנגזאַם באַהערשט. מאַרקס האָט
געזוכט אַ נייעם לעבנס-אינהאַלט, נייע גייסטיקע אימפּולסן אָנשטאַט דער דיכטונג.

מאַרקס האָט גענומען שטודירן פּילאָזאָפּיע, און זיין שטוב איז באַלד פול גע-
וואָרן מיט קלאַסישע און מאָדערנע פּילאָזאָפּישע ווערק. דער אַלטער נאָט איז הרוב
געוואָרן, מאַרקס האָט געזוכט און געפונען אַ נייעם נאָט. "די פּאָעזיע איז געשטאַרבן,
זאָל לעבן די פּילאָזאָפּיע" איז געווען זיין נייער שלאַכט-רוף.

צו דעראַבערן, לגמרי און ביז צו די לעצטע קוואַלן, דאָס געביט פון פּילאָזאָ-
פּיע איז איצט געוואָרן דער לעבנס-ציל פון קאַרל מאַרקס'ן. "איך מוז זיך קודם-כּל
פאַרמעסטן אינם קאַמף מיט דער פּילאָזאָפּיע" האָט ער דערקלערט גלייך ביים אָנ-
הויב. קאַרל האָט אומדערמידלעך שטודירט די אָריגינעלע ווערק און די קאַמענטאַרן

פון דער פילאָזאָפישער ליטעראַטור אין אַלטערטום, מיטלאַלטער און דער נייצייט. לויט ווי עס גיט איבער איינער פון זיינע געציילטע קאלעגן, „האַט מאַרקס אַ סך מאָל נישט געהאַט קיין געדולד, בכדי צו פאַרענדיקן אַ בוך, וואָס ער האָט אָנגעהויבן צו לייענען. ער איז אינגאַנצן פאַרוונקען געווען אין אַן אַקעאַז פון ביכער, וואָס האָט נישט קיין גרענעצן און קיין ברעגעס“.

מאַרקס האָט געלייענט און געאַרבעט ביי טאַג און ביי נאַכט, ביי אַ שוואַכן ליכט. אומצאָליקע זענען געווען זיינע נאָטיצן און באַמערקונגען, וועלכע ער האָט צוגעשריבן אויפן ראַנד פון די געלייענטע ביכער. ער האָט אָנגעהויבן שרייבן צוויי גרויסע ווערק: „די פילאָזאָפיע פון רעכט“ און „דער נייער סיסטעם פון מעטאָפּיזיק“, וואָס האָבן אים געדאַרפט געבן, לויט זיין האַפּענונג, אַ נאָמען אין דער וועלט־וויסנ־שאַפט.

„לעבן זאָל די פילאָזאָפיע!“ אָבער וועלכע פילאָזאָפיע? אומצאָליקע זענען דאָך די שימות, די ריכטונגען און די טעאָרעטישע שולן פון דער פילאָזאָפישער וויסנ־שאַפט. ס’איז געווען ממש אַ ריזן־אַרבעט דורכצושטודירן די וויכטיקסטע פילאָזאָפֿישע ווערק, וואָס זענען אַרויסגעגעבן געוואָרן במשך טויזנטער יאָרן. קאַרל מאַרקס איז אַריין אין דעם דאָזיקן טיפּן לאַבירינט פון מענטשלעכן געדאַנק, האָט גענומען אים פאַרשן גרינטלעך און אַלויטיק, אָבער לִסוף האָט ער זיך אין אים פאַרפלאַנט־טערט און האָט נישט געוויסט, וועלכער וועג איז דער ריכטיקער און וועלכע שיטה איז די אמת’ע לעבנס־תורה. אין זיין ענגער שטוב, וואָס איז איבערפולט געווען מיט ביכער און מאַנוסקריפּטן, איז מאַרקס אַ מידער אָפּגעזעסן גאַנצע טעג הילף־אונ־ראַטלאָזן, און אַ נייע אַפּאַטיע האָט אים ווידער באַהערשט.

אַפּט, נישט־קאָנענדיק זיך געפינען קיין מנוחה, איז קאַרל אַרויסגעלאָפּן פון שטוב און האָט שעה־נלאַנג געבאָגנדזשעט איבער די גאַסן פון בערלין און ביי די ברעגעס פון טייך שפּריי. פאַרטיפּט אין טרויעריקע געדאַנקען און מיט אַ בולטן „וועלט־שמערץ“ אויף זיין בלאַסן פנים, האָט מאַרקס ביי די דורכגייער אַרויסגערופן דעם איינדרוק, אַז ער איז נישט־נאָרמאַל אָדער אַז ער האָט בדעה צו באַגיין זעלבסט־מאָרד. אַהיימקומענדיק שפּעט אין דער נאַכט, האָט מאַרקס ווידער גענומען לייענען, איינמאָל די „רעטאָריק“ פון אַריסטאָטעלעס, דאָן ווידער אַ וויסנשאַפטלעך ווערק וועגן די קינסטלערישע פעאיקיטן ביי היות, און אַ דריט מאָל וועגן דעם „קרימי־געלן רעכט“ פון פיערבראך, און אַז. וו. און וו.

אַזוי האָט עס געדויערט וואָכנלאַנג, אָן אַ ציל און אָן אַן אויסוועג. מאַרקס איז ווידער געוואָרן זייער דערשעפט, אַנעמיש און שוואַך. ער האָט זיך געפילט קראַנק, פיזיש און גייסטיק. אין דרויסן האָט געשיינט די וואַרעמע זון, ס’איז גע־ווען אָנהויב זומער 1837, אָבער דער 19־יעריקער סטודענט קאַרל מאַרקס איז אַרומ־געגאַנגען אַ מידער און אומעטיקער, ווי ער וואָלט אויף זיינע יונגע פלייצעס געטראָגן די לאַסט פון יאָרהונדערטער. ער האָט אַליין נישט געוויסט, צי קומט דאָס צוליב זיין אייגענעם לעבנס־פעסטיזם אָדער אפשר איז עס אַ רעזולטאַט פון אומצאָליקע דור־רות, וואָס פאַרבינדן אים מיט דעם דאָזיקן טראַגישן און דעמאָנישן יידישן פּאָלס. קאַרל מאַרקס האָט זיך זייער שלעכט געפילט. ער האָט נישט געזען קיין אויס־וועג פון זיין פאַרצווייפלעטער לאַגע. אפשר וועט אים קאָנען העלפּן דער פּאָטער? אפשר וועט אים ראַטעווען די היימישע, וואַרעמע סביבה אין טריער? קאַרל האָט

אָנגעשריבן אַן אויספירלעכן בריוו צום פּאָטער, געשילדערט אים זיין איצטיקן מצב און נייטיקן קריזיס, און צום סוף האָט ער אים געבעטן, אַז ער זאָל אים דער-לויבן גלייך אַהיימצוקומען.
מיט אַ געשפּאַנטער אומגעדולד האָט קאַרל מאַרקס געוואַרט אויפן פּאָטערלעכן ענטפּער.

דרייסיקסטער קאַפיטל.

דער פּאָטער און דער זון.

היינריך מאַרקס האָט באַקומען דעם פּאַרצווייפלטן בריוו, אין וועלכן זיין זון קאַרל האָט אים געשילדערט זיינע שווערע אינערלעכע קאַמפּן און געבעטן, אַז דער פּאָטער זאָל אים העלפּן „אָוועקצויאָגן די מוראדיקע שאַטנס, וואָס פּאַרפּאָלגן מיין“.
דער יוסטיץ־ראַט איז געווען אויסער זיך פאַר צער און אויפּרעגונג. ער שרייבט גלייך אַ זייער שאַרפּן בריוו צו זיין זון קיין בערלין, אין וועלכן ער מאַכט אים ביטערע פּאַרוורפּן צוליב זיין גאַנצער אויפּירונג און לייכטזיניקער באַציאונג צו אייגענע פּליכטן: „וואָס איז דאָס פּאַראַ לעבנס־שטייגער, גאָט זאָל זיך דערבאַרעמען! אומ־אַרדענונג, אַ מאַניאַקיש וואַרפּן זיך פּון איין וויסנשאַפּטלעכן געביט צום אַנדערן, דאָס זיצן גאַנצע נעכט ביי אַ טונקעלן אייל־לאַמפּ! אַנשטאַט דער פּאַרווילדונג ביי בירגלעזער, נאָ דיר איצט אַ נייע פּאַרווילדונג אין אַ פּאַרוואַרלאָזטן צושטאַנד פּון אַ שלאַף־ראַקגעלערנטן מיט פּאַרוואַקסענע, צעפּלאַשעטע האַר! וואָס זאָל הייסן דיין אַנטלויפּן פּון דער מענטשלעכער געזעלשאַפּט? און ווי זאָל מען דיר אַנטשולדיקן דעם מאַנגל פּון וועלכער ס'איז מאַראַלישער באַציאונג, דאָס נישט רעכענען זיך מיט דער לאַגע פּון פּאָטער? דאָס אַלץ איז דאָך ממש שרעקלעך! דיין גאַנצע וועלט איז איצט באַנרענעצט צו אַ שמוציקן צימער, וווּ עס הערשט מן הסתם די באַקאַנטע, קלאַסישע אומאַרדענונג, אין וועלכער די לייכער־בריוו פּון זשעני און די האַרציקע, אפּשר מיט טרערן געשריבענע פּאָטערלעכע בריוו ווערן זיכער באַנוצט אַנצוצינדן די לולקע, הנם דאָס איז שוין בעסער, ווי זיי וואַלטן אַריינגעפּאַלן אין פרעמדע הענט!“
דער פּאַרביטערטער פּאָטער שרייבט דאָן ווייטער, אַז ער האָט געמוזט אַ פּאַר מאָל איבערייסן דאָס שרייבן פּון בריוו, בכדי צו נעמען די קרעפּטיקונג־פּילן, וואָס דער דאָקטאָר האָט אים פּאַראַרדנט. צום סוף פּון בריוו קריטיקירט דער יוסטיץ־ראַט די געלט־פּאַרשווערונג פּון קאַרלעזן: „מיין הער זון האָט במשך פּון איין יאָר אויס־געגעבן 700 טאָלער, בעת די רייכסטע זין גיבן נישט אויס אפּילו 500 טאָלער. און דאָס מאַכטט דו אַן יעדער רעכענונג און אַן וועלכער ס'איז אַנשטענדיקער פּירונג, אַזוי ווי מיר וואַלטן געשווומען אין גאַלד! זיכער ביסט דו, קאַרל, נישט קיין לומפּ, אָבער ווי קאַנסט דו לעבן באַרעכנט, ווען יעדע צווייטע וואָך מוזט דו צעשטערן דעם אַלטן סיסטעם און אָנהויבן אַ נייען. דו האָסט נישט קיין צייט צו אַזעלכע קלייני־קייטן, ווי אַ שפּאַרזאַמע ווירטשאַפּט“. לסוף האָט דער פּאָטער קאַמענאַריש זיך אַרויסגעזאָגט קעגן קאַרל'ס קומען קיין טרייער, ווייל עס וועלן באַלד זיין די אונג־

ווערסיטעטס-וואַקאַנאַס און ס'איז אַ שאַד איצט צו פאַרלירן צייט און געלט אויף נסיעות אַהין און צוריק.

ווידער אין אַן אַנדערן בריוו צו זיין זון אין בערלין, שרייבט היינריך מאַרקס אויספירלעך וועגן דעם, אַז קאַרל זאָל זיך באַמיען צו לעבן אַזוי ווי עס טון עס אַנדערע סטודענטן: „אַט, די דאָזיקע יונגע לייט שלאָפן נאָרמאַל ביי נאַכט. העכסטנס, פון צייט צו צייט, גיבן זיי אַוועק אַ נאַכט אָדער אַ האַלבע נאַכט פאַר יוגנטלעכע פאַרגעניגנס, בעת מיין טאַלאַנטירטער און צניעות'דיקער זון זיצט אָפּ גאַנצע נעכט ביי הויפּנס ביכער און מאַטערט אויס זיין גוף און נשמה. אָבער דאָס, וואָס דו דער-גרייכסט היינט, צעשטערסט דו מאַרגן, און לסוף, אין לעצטן רעזולטאַט, האָסט דו גאַרנישט אויפגעטון. וואָס האָסט דו פון דעם אַלעמען? דייענע כחות דערשעפן זיך, דיין מוח ווערט צעטומלט, בעת דייענע קאָלעגן אַרבעטן סיסטעמאַטיש און דערגרייכן זייער ציל אויף אַ סך לייכטערן און באַקוועמערן אופן!“

טיפע זאָרגן באַאומרואיקן היינריך מאַרקס'ן בנוגע דעם כאַראַקטער און צור-קונפטיקן גורל פון זיין געליבטן זון קאַרל, און ער שרייבט ווידער, ביי אַן אַנדערער געלעגנהייט: „אַ סך מאָל בין איך נישט-ביכולת אַוועקצויגאַן פון מיר די געדאַנקען וואָס דערדריקן מיך מיט זייער שווערן פאַרגעפיל. עס באַהערשט מיך אַן אומעמי-קער צווייפֿל, און איך פרעג זיך: צי איז דיין האַרץ, קאַרל, אַזוי גוט ווי דיין אינ-טעלעקט און דייענע פעאיקייטן? צי איז דיין האַרץ צוגעגנלעך פאַר טיפע געפילן, וואָס זענען אַן אייביקער טרייסט פאַר אַ מענטשלעכער נשמה? צי איז דער דאָזיקער דעמאָן, וואָס האָט פאַרכאַפט דיין האַרץ, אַ גייסט פון נאַט, אָדער להיפֿך, פון פאַוסטן?“

די מורא פאַר דעם אומבאַקאַנטן, אומהיימלעכן דעמאָן, וואָס האָט באַהערשט די נשמה פון זיין זון, האָט דעם קראַנקן און מירן יוסטיץ-ראַט נישט געגעבן קיין מנוחה. מיט וועלכן כּשור איז קאַרלען געלונגען דער נס, צו דעראַבערן די ליד-בע פון דער שיינער און רייכער זשעני? ס'איז דאָך נישט קיין נאַטירלעכע זאַך! צי איז דאָס נישט עפעס אַ סודות'פולער גייסט פון אַ פאַאוסט, וואָס האָט אים דערצו די מאַכט געגעבן? און צו וואָס קאָן נאָך קאַרלען דערפירן זיין דעמאָן, וועלכער לאָזט אים נישט רואיק לעבן און אַרבעטן, און פאַרפירט אים אויף משונה'דיקע, געפער-לעכע וועגן!

היינריך מאַרקס איז געוואָרן מלא כּעס, ווען ער האָט זיך דערמאַנט אין די אָפטע שטילע זיפצן פון זיין פרוי הענריעטע. וואָס איז זי אויסן מיט איר אייביקן קרעכצן און מיט די נאַרישע רייד: „ס'איז גאַט'ס שטראַף!“ אינערלעך טיף אַ דער-שראַקענער, האָט דער יוסטיץ-ראַט פון זיך געטריבן דעם מורא'דיקן געדאַנק, וועל-כער האָט אים אומאויפהערלעך באַלעסטיקט, אַז די פאַראַטענע אבות, די רבנים און גאונים, נעמען אין אים זייער נקמה. צי איז נישט דער דעמאָנישער גייסט פון קאַרלען עפעס אַ „פאַרשאַלטענע ירושה פון די דורות-לאַנגע תלמודישע מתמידים?“ און אויב יאָ, ווי און ווען וועט ער פון דעם פטור ווערן?

דער יוסטיץ-ראַט האָט כּסדר צום זון געשריבן שאַרפע בריוו, מיט טענות און פאַרוורפן. אָבער אינם האַרצן האָט ביי אים געעגעברט דער נאַנגדיקער צווייפֿל, צי איז טאַקע קאַרל באַמת אין דעם אַלעמען שולדיק. די ווערטער, וועלכע קאַרל האָט אים געשריבן אין זיין בריוו, אַז ער וויל קומען קיין טרייער, צום פאַטער, בכדי ער

זאל אים העלפן „אוועקצויאגן די מוראדיקע שאַטנט, וואָס פאַרפאַלגן מיך, האָבן אין זיינע אויערן געקלונגען ווי אַ פאַרצווייפלטער געשריי נאָך רעמונג. זיי האָבן היינריכ'ן באַלעסטיקט בייטאָג-און-נאַכט, זיי האָבן אים פאַרכיטערט די פּאָר גע- ציילטע שעה'ן, ווען די פיזישע יסורים זענען אַ ביסל לייכטער געוואָרן.

היינריך מאַרקס, דער ראַציאָנאַליסט און אָנהענגער פון קאַנט'ס פילאָזאָפיע, האָט בשום אופן נישט געוואָלט צולאָזן צו זיך די שרעקלעכע השערה, אַז די שאַטנס, וואָס פאַרפאַלגן זיין זון, שטאַמען פון אַלטע יידישע, אַטאַוויסטישע כחות, פון דעם דורות-לאַנגן רבנישן עבר, וואָס בעל-כרחם לעבן און ווירקן זיי אין בלוט און אין דער נשמה פון די אייניקלעך און אור-אייניקלעך. אָבער די דאָזיקע שרעקלעכע השערה איז כסדר צוריקגעקומען און האָט אָן רחמנות געפייניקט דעם מידן גוף און דעם פאַרמאַטערטן מוח פון יוסטיץ-ראַט. זי איז געוואָרן שטאַרקער, אַ סך שטאַר- קער פון זיין ווילן און שכל, פון זיין בילדונג און לאַגיק, פון זיין פריידענקערישער און אפיקורסישער עקשנות. זי האָט אים פאַרכיטערט זיינע לעצטע טעג און צוגע- רויבט דאָס ביסל שלאָף ביי נאַכט.

היינריך מאַרקס האָט פאַרצווייפלט געטראַכט וועגן דעם, אַז ער מוז ראַטעווען זיין קינד, זיין געליבטן קאַרל, פון דעם דעמאָנישן גייסט, פון תלמודישן אַטאַוויזם און פון די מורא'דיקע שאַטנס. אַ פאַרצווייפלטער כאַפּט זיך אָן אַפּט אין אַ שטרוי. דער יוסטיץ-ראַט האָט זיך גענומען איינרעדן און טרייסן, אַז קאַרלען קאָן פון דעם תלמודישן דעמאָניזם און פון די רבנישע שאַטנס ראַטעווען דער אַפּאָטעאַז פון דעם קריסטלעך-פרייסישן גייסט.

היינריך מאַרקס'נס בריוו צו קאַרלען ווערן ווייכער און האַרציקער. ער אידעאַ- ליזירט די פרייסישע מלוכה און איר אָרדענונג, ער וויל ביי זיין זון אַרויסרופן באַ- גייסטערונג און ליבע צו דעם הערשנדיקן אויטאָקראַטישן רעזשים. „בלויז דאָקטרי- נערע ליבעראַלן“ שרייבט ער אין איינעם פון זיינע בריוו „קאָנען נאָך היינט באַ- ווונדערן דעם דאָזיקן נאַפּאָלעאָנען. בעת נאַפּאָלעאָנ'ס הערשאַפּט, האָט קיינער נישט געוואָגט דאָס צו זאָגן, וואָס מען שרייבט היינט אָפּן יעדן טאָג אין פרייסן. יע- דער, וועלכער האָט שטודירט די געשיכטע פון נאַפּאָלעאָנען און זיין פאַלשער אידע- אָלאָגיע, מוז היינט, מיט דעם גאַנצן האַרצן, רומען זיין מפלה און דעם נצחון פון פרייסן!“

דער פרייסיש-קעניגלעכער יוסטיץ-ראַט היינריך מאַרקס, דער געוועזענער ראַבי- נער-זון הערשל, פאַלט אַרין אין אַ פאַטעטישן טאָן פון אַן אויסערגעוויינלעכער התפעלות לגבי דער פרייסישער מלוכה, דער פרייסישער אָרדענונג, דער פרייסישער גייסטדוסיפּלין, און לגבי אַלץ, וואָס איז פרייסיש-קריסטלעך. דער יוסטיץ-ראַט פאַרלאַנגט פון זיין זון, אַז ער זאל שרייבן אַ דיכטערישע אָדע וועגן דעם נצחון איבער נאַפּאָלעאָנען ביי וואַטערלאָ, ווייל „דער דורכפאַל פון די אַליאירטע ביי וואַ- טערלאָ וואָלט מיט קייטן געבונדן די מענטשהייט און בעיקר דעם מענטשלעכן גייסט“. און צוליב דעם דאַרף קאַרל באַשרייבן „די דאָזיקע תקופה, וואָס האָט געגעבן רום דעם קעניגרייך פרייסן און אים דערמעגלעכט צו שפּילן אַ וויכטיקע ראָל אַ דאַנק זיין געשיכטלעכן גענויס“.

„די אָדע וועגן דעם נצחון ביי וואַטערלאָ“, שרייבט ווייטער דער פאַטער צו

קארלען: „אויב זי וועט זיין גענוג פאטריאָטיש, געשריבן מיט געפיל און אין אַן עכטן דייטשן גייסט, קאָן זי דיך מאַכן באַרימט!“

מיט געמישטע געפילן האָט קארל אויפגענומען די בריוו פון יוסטיץ־ראַט. זיין באַציאונג צום פאָטער איז תמיד געווען פול מיט דרך ארץ און צוגעבונדנקייט. כל ימיו, ביז צו זיין טויט, האָט קארל מאַרקס ביי זיך געטראָגן די פאָטאָגראַפיע פון זיין פאָטער. די ביטערע פאָטערלעכע פאָרוורפן, אַז ער האָט נישט קיין האַרץ פאַר זיינע עלטערן, האָבן קארלען שטאַרק וויי געטון. ער פאַרזיכערט כסדר דעם פאָטער, אַז מיט זיין קומען קיין טרייער איז ער גאַרנישט מער אויסן געווען, ווי פשוט „צו בלייבן אַ ביסל מיט מיינע געליבטע עלטערן. גלויב מיר, טייערער פאַפּא, אַז איך בין ווייט פון יעדן עגאָטיזם!“ קארל איז אין זיינע בריוו געוואָרן זייער סענטימענטאַל, עד רעדט וועגן זיין נאַסטאַלגיע, וואָס ציט אים אַהיים, און שרייבט דאָן די זעלענע נע, איבעראַשנדיקע ווערטער וועגן זיין „ליבער, קליינער מאַמע, דער דאָזיקער פּייר גער און ווונדערבאַרער פרוי, וואָס איז גוט ווי אַ מלאַך“.

דער אָפּזאָג פון פאָטער האָט קארלען שטאַרק געטראָפּן. ער האָט זיך געפילט באַליידיקט און איז נישט אַהיימעפאַרן אפילו בעת די זומערדיקע אַניווערסיטעטס־וואַקאַנסן. דער פאָטער האָט זיך באַמיט צו באַרואיקן דעם זון און האָט אים גע־שריבן נייע בריוו, פול מיט אויפריכטיקער סימפאַטיע און סענטימענטאַלע אויס־דרוקן. דער יוסטיץ־ראַט האָט צו יענער צייט אַ פאָר מאָל גערעדט מיטן געהימראַט פאָן וועסטפאַלן וועגן דער ליבע פון קארלען צו זשעני. ביים סוף פון יאָר 1837 האָבן די עלטערן פון זשעני ענדלעך געגעבן זייער הסכמה צו דער אָפיציעלער פאַרלאָבונג פון זייער 23־יעריקער טאָכטער זשעני מיט דעם זון פון אַדוואָקאַט היינריך מאַרקס, דעם 19־יעריקן סטודענט קארל מאַרקס.

אינאונדרייסיקסטער קאַפיטל.

„אַ נאַרישער ליבע־שפּיל“

דער ווינטער 1837 האָט געבראַכט אינם לעבן פון קארל מאַרקס'ן אַ גרויסע פאַרענדערונג. דאָס איז געשען צוליב צוויי פאַקטן: (1) מאַרקס איז געוואָרן אַ סטאַ־בילער איינגייער אינם בערלינער „דאָקטויר־קלוב“; (2) ער האָט זיך גענטער באַ־קענט מיט מאַדאַם בעטינג פּאָן אַרניס. ביידע געשעענישן זענע גורם געווען אַ דע־ציירנדיקע ווענדונג אין קארל מאַרקס'נס בערלינער סטודענטן־לעבן. זיי האָבן אים ענדלעך אַרויסגעפירט פון דער פּינלעכער איינזאַמקייט, וואָס האָט אים פיזיש און גייסטיק דערשעפט און וואָס איז געוואָרן געפערלעך פאַר זיין ווייטערדיקער צוקונפּט. דער „דאָקטויר־קלוב“ איז געווען אַ וויסנשאַפּטלעך־געזעלשאַפּטלעכער פאַ־ריין פון יונגע בערלינער געלערנטע, געענדיקטע פּילאָזאָפּיע־דאָקטוירים אָדער אַזעל־כע, וואָס זענען געווען ערב דעם דאָקטאָראַט. דער „קלוב“ איז געוואָרן אַ פעסטונג פון דעם העגעליאַנישן לאַגער און בעיקר פון זיין ראַדיקאַלער ריכטונג, וואָס האָט זיך קעמפּעריש גערופן „די יונג־העגעליאַנער“. ווי ס'איז שוין דערמאָנט געוואָרן, האָט

פרידריך הענגל, דער בארימטער בערלינער פראפעסאר און שעפער פון זיין פילאָזאָפֿישער שיטה, שוין אַ פּאָר יאָר נישט מער געלעבט. אָבער זיין פילאָזאָפֿיע האָט באַהערשט אַלע פּרייסישע אוניווערסיטעטן און איז דורך דעם מלוכה'שן רעזשים אונטערשיטצט געוואָרן אַלס די אמת'ע פּרייסישע אידעאָלאָגיע. אין דער ווירקלעכקייט, איז טאָקע הענגל געווען אַן אויסגעשפּראַכענער רעאָקציאָנער. ער האָט געהאַלטן די אַבסאָלוטיסטישע מאָנאָרכיע פּאַר די בעסטע רעגירונגס־פּאַרם, און איז געווען אַ שאַרפּער קעגנער פון אַלע ליבעראַלע און דעמאָקראַטישע שטרעבונגען. ס'איז לכן פאַרשטענדלעך, אַז סיי דער פּרייסישער קעניג און סיי מעטערניך, דער אפּוטרופּוס פון דער איראָפּעאישער רעאַקציע, זענען געווען אַנטציקט מיט הענגל'ן און זיין פילאָזאָפֿישער שיטה, וואָס האָט אין קעגנזאַץ צו די אינדיווידואַליסטישע פּרייזייטס־פּרינציפּן פון דער גרויסער פּראַנצויזישער רעוואָלוציע, פאַרהערלעכט די מאַכט פון דער מלוכה לגבי דעם יחיד.

אָבער הענגל'ס פילאָזאָפֿיע איז באַשטאַנען, אַזוי־צו־זאָגן פון צוויי עלעמענטן, וועלכע זענען זיך איינגעלעך סותר געווען. אויסער דעם אַפּאַטעאַז פון דער מלוכה, איז אין דער הענגעליאַנישער שיטה געווען דעצידירנדיק זיין דיאַלעקטיק, אַ וויסנ־שאַפּטלעכער מעטאָד, לויט וועלכן אַלץ אין דער מענטשלעכער געשיכטע אַנטוויקלט זיך אין אַ כסדר'דיקן קאַמף און פּראַגרעסיווער ענדערונג. הענגל'ס דיאַלעקטישער פּרינציפּ אַנערקענט נישט קיין שום סטאַבילע זאַכן. לויט זיין מיינונג באַוועגט זיך אַלץ און ענדערט זיך כסדר, „אַלץ פּליסט“, ווי עס האָבן דערקלערט אַלע גריכישע פילאָזאָפּן. („פּאַנטאַ רעאי“). די געשיכטע פון דער מענטשהייט איז ביי הענגל'ן אַ שטופּנווייזער פּראָצעס צו אַן אַלץ־העכערער און בעסערער מדרגה פון אַן אַנטוויק־לונג, ביז צו דער אידעלסטער און שלמות'דיקער פּאַרם פון דער אַבסאָלוטער אידעאָ. הענגל אַליין האָט אפילו נישט פּרעציזירט און נישט דערקלערט גענוי, אין וואָס עס באַשטייט דער איינגעלעכער מהות פון דער דאָזיקער מיסטעריעזער אַבסאָלוטער אידעאָ. אָבער מ'האַט די דאָזיקע „אידעאָ“ אויסגעטייטשט און פּראָפּאַגירט אַלס דעם אויסגעחלומ'טן אידעאַל פון דער נאַנצער מענטשהייט. אַן אידעאַל, וועלכן די יידישע נביאים האָבן פאַרויסגעזאָגט מיט די ווערטער: „והיה באחרית הימים“.

נאָך הענגל'ס טויט, האָבן זיינע חברים און עלטערע תלמידים, די אָפיציעלע פאַרשטייער פון דער פילאָזאָפֿישער וויסנשאַפּט, זיך שטרענג געהאַלטן ביי דער פּאַר־מאַליסטישער, אין תּוך־רעאַקציאָנערער אינטערפּרעטאַציע פון דער הענגעליאַנישער פילאָזאָפֿיע, בעת די יינגערע תלמידים, וואָס האָבן זיך טאָקע גערופן יוגהענגעליאַניסטן, זענען אַ דאַנק דער הענגעליאַנישער דיאַלעקטיק אַוועק אויף נייע, ראַדיקאַלע דרכים. צו זיי האָט אויך געהערט דער 20־יעריקער קאַרל מאַרקס. מתחילה איז זיין באַציאָנונג צו דער הענגעליאַנישער פילאָזאָפֿיע געווען אַ נעגאַטיווע. שפּעטער איז זי געוואָרן אַ נישט־דעציזירטע, אָבער דאַן אַלץ מער און מער אַ פּאָזיטיווע, ביז זי איז לסוף דערנאַנגען צו אַן אמת'ער באַגייסטערונג. די הענגעליאַנישע פילאָזאָפֿיע האָט מיט איר דיאַלעקטיק לגמרי באַהערשט דעם מח און די נשמה פונם יונגן קאַרל מאַרקס. זי איז געוואָרן זיין וויסנשאַפּטלעכער אַני מאַמין, זיין נייטיקע ליבע, וועלכע כער ער איז זיין נאַנץ לעבן טריי געבליבן. די הענגעליאַנישע דיאַלעקטיק האָט מאַרקס'ן אַרויסגעפירט פון דעם טעאָרעטישן תּוהו ובוהו, אין וועלכן ער איז געשטאַנען אַ צע־

טומלמער און היפללאזער, און האָט אים געוויזן דעם וועג פון אַ פעסטגעבויער, סאַלדער וועלט־אנשוואונג.

פאַרשטענדלעך, אַז ווען קאַרל מאַרקס האָט, מיט יאָרן שפּעטער, איראַניזירט איבער זיין יוגנטלעכן „גאַרישן ליבע־שפּיל“, האָט ער מיט דעם נישט געמיינט די ליבע צו דער הענגעלישער פּילאָזאָפּיע, נאָר דאָס צווייטע געשעעניש אין ווינטער 1837, וואָס איז אויבן שוין דערמאָנט געוואָרן. מאַדאַם בעטינאַ פּאַן אַרניס, מיט וועלכער ער האָט זיך צו יענער צייט נענטער באַפּריינדעט, איז געווען איינע פּון די אינטערעסאַנטסטע און באַקאַנטסטע פּרויען אין בערלין. בעטינאַ האָט פאַרמאָגט אַ סך מעלות און טאַלאַנטן. זי איז געווען נאָך גענוג שיין, געבילדעט און פאַרמעגלעך, זי איז געווען טעטיק אויך אַלס אַ שריפטשטעלערין און האָט געשריבן אַ גאַנץ פּיר נע פּאָעזיע און פּראָזע. איר סאַלאָן אין סאַמע צענטער פון בערלין „אונטער דען לינדען“, איז געוואָרן אַ זאַמלפּונקט פאַר דער בעסטער און געבילדעסטער געזעל־שאַפט פון דער פּרייסישער הויפּטשטאָט. דאָ האָט מען געטראָפּן אַלמע גענעראַל און יונגע קינסטלער, קאָנסערוואַטיווע מלוכה־מענער און ראַדיקאַלע רעפּאָרמאַטאָרן, איינפלוסרייכע מיניסטאָרן און באַנקירן צוזאַמען מיט אַרעמע פּילאָזאָפּן און וויסנ־שאַפטס־מענטשן, קאַטוילישע און פּראָטעסטאַנטישע גלחים נעבן יידן, שרייבער מכל המינים, גלויביקע און אַטעאיסטן און אַז. וו. קאַרל מאַרקס'ן האָט אין דעם דאָזיקן סאַלאָן אַריינגעפירט זיין נייער פּריינט רוטענבערג, איינער פון די גרינדער פון „דאָקט טוירי־סלוב“.

בעטינאַ פּאַן אַרניס האָט זיך שטאַרק באַמיט, אַז איר סאַלאָן זאָל זיין ענלעך צו יענעם, וועלכן עס האָט מיט יאָרן צוריק, געהאַט אין בערלין די באַרימטע יידי־שע פּרוי רחל לעווין. ווען מאַרקס איז געקומען קיין בערלין, איז שוין געווען אַ דריי יאָר נאָך רחל לעווין'ס טויט. אָבער אומעטום, אין דער פּאַרנעמער בערלינער געזעלשאַפט האָבן נאָך געלעבט פּרישע און אינטערעסאַנטע דערינערונגען וועגן דער דאָזיקער אויסערנעוויינלעך־ווונדערבאַרער יידישער פּרוי, וואָס האָט געשטאַמט פון אַ פּראָקטישער, סוחרישער פאַמיליע און איז געוואָרן „די גייסטרייכסטע פּרוי פון איר תקופה“. אַזוי איז וועגן איר געווען די אַלגעמיינע מיינונג סיי ביי די דייטשן און סיי ביי די אויסלענדער, וואָס האָבן געהאַט די זכיה זי צו דערקענען. רחל לעווין האָט געקעמפט פאַר דער פּרויען־עמאַנציפּאַציע און פאַר דער נייער מאָדערנער קינדער־דערציאונג. איר אויסגעצייכנטע בילדונג און פּיינער קינסטלערישער חוש האָבן איר געגעבן די נויטיקע קוואַליפּיקאַציעס, בכדי צו זאָגן מבינות וועגן דיכטער־רישע און ליטעראַרישע שאַפונגען און טאַלאַנטן. מיט איר מיינונג האָט זיך די גייס־טיקע עליטע אין גאַנץ דייטשלאַנד שטאַרק גערעכנט. אין איר סאַלאָן „דער רעפּור־בלויק פון פּרייען גייסט“ האָט רחל לעווין איינגעפירט דעם קולט פאַר דעם דיכטער געטהע און פאַר אַנדערע באַרימטע הומאַניסטן. איר נאָמען איז געוואָרן דער סימבאָל פון „יונגדייטשלאַנד“, און צו אירע טרייע סאַלאָן־באַזוכער און פּריינט האָבן געהערט דער פּראָפּעסאָר עדוואַרד גאַנס און לודוויק בערנע, היינריך היינע און דער ראַמאַנטיקער־פּילאָזאָפּ פּרידריך שלענעל, דער געלערנטער שלייערמאַכער און די באַ־ווסטע יידישע שיינקייט הענריעטע הערץ.

בעטטי פּאַן אַרניס איז געווען אַ נאָענטע פּריינדין פון רחל לעווין. מיט אַלע כחות האָט זי זיך באַמיט, אַז איר סאַלאָן זאָל זיין ענלעך צום סאַלאָן פון איר פאַר־

שטאַרבענער פריינדין. בעטמי פלעגט א סך און אָפט דערצײלן וועגן דער דאָזיקער געניאַלער פרוי.

קאַרל מאַרקס איז גראַד געווען מיט א באַזוך אין דעם סאַלאָן פון בעטמי, בעת זי האָט פאַר א גרעסערער געזעלשאַפט, צווישן וועלכער ס'איז אויך געווען א באַ-ווסטער יידישער זשורנאַליסט פון אויסלאַנד, איבערגעגעבן פּרטים וועגן די לעצטע טעג פון רחל לעווין. די גאַסטגעבערין האָט זיך באַריכות אָפּגעשטעלט, און אפּשר נישט אָן אַ כּוונה, אויף דער יידישער טראַגעדיע פון דער פּאַרשטאַרבענער פריינדין. רחל לעווין האָט ווי בערנע, היינע און הונדערטער ענלעכע יידיש-דייטשע אינטער-לעקטואַליסטן, געוואָלט פטור ווערן, לגמרי און אויף אייביק, פון יידנטום, אָבער לטורא איז איר דאָס נישט געלונגען. ווען רחל לעווין איז געווען יונג, האָט זי זיך אַ פאַרצווייפלטע באַקלאַנט, אַז איר יידישער אָפּשטאַם איז פאַר איר געוואָרן „אַ מע-סער, וואָס מ'האַט איר אין האַרצן אַריינגעשטאַכן“. זי האָט תּוּנה געהאַט מיט דעם באַווסטן דייטשן דיפּלאָמאַט און געלערנטן וואַרנהאַנען און האָט זיך געשמד'ט. אָבער שפּעטער, ווען זי איז שוין עלטער געוואָרן און אין דייטשלאַנד האָבן זיך באַוווּזן בולטע סימנים פון אַ נייעם, וואַקסנדיקן אַנטיסעמיטיזם, האָט זי חרטה באַ-קומען און איז ווידער געוואָרן יידישגעשטימט. שטאַרבנדיק, האָט רחל לעווין פאַר אירע נאָענטע דערקלערט, אַז דאָס יידנטום, וואָס איז איר אַמאָל דערשינען ווי אַן אומגליק, איז איצט פאַר איר געוואָרן אַזוי וויכטיק און טייער.

בעת בעטינא פּאָן אַרנים האָט דאָס דערצײלט פאַר אירע געסט, האָט מאַרקס אינמיטן זיך אויפּגעהויבן און שטילערהייט זיך דערווייטערט פון דער געזעלשאַפט. קאַרל איז אַ דגע אַרומגעגאַנגען מיט נערוועזע טריט און דאַן איז ער געבליבן זיצן ביחידות אין אַ ווייטן, זייטיקן, האַלב-פינצטערן צימער. עס האָט זיך אים איצט געדוכט, אַז ער זעט דאָ, בשכּנות פון פּרעכטיקן סאַלאָן פון מאַדאַם בעטמי, אַרומ-שוועבן דעם אומרויאַיקן גייסט פון דער דאָזיקער יידישער פרוי רחל לעווין. מאַרקס איז געווען מיר און האָט אָנגעהויבן דרימלען. ס'איז געווען אַ שווערער און פון שלעכטע חלומות כּסדר איבערגעריסענער שלאָף. פּלוצלינג האָט מאַרקס דערזען, ווי אין אַ ווייטער וויזיע, די דערצאַרנטע, צעשוּיבערטע געשטאַלט פון זיין פעטער, דעם טריערער רב שמואל מאַרקס, ווי ער שטייט פאַר אים און שרייט אַן אויפּגערעגטער: „געדענק, דו ביסט אַ ייד און וועסט אַ ייד בלייבן! דער שאָטן פון דינע רבנישע זיידעס וועט דיר נאָכניין דאָס גאַנצע לעבן!“

מיט אַ לייכטן געשריי האָט זיך קאַרל מאַרקס אויפּגעוועקט. ביי אים איז גע-שטאַנען בעטמי פּאָן אַרנים און מיט איר וויכער האַנט האָט זי געגלעט זיינע לאַג-גע, געדיכטע האַר-לאַקסן.

„וואָס איז מיט דיר קאַרל, וואָס פאַר אַ בייזער חלום האָט דיר אַזוי דערשראָקן?“ האָט געפּרעגט בעטמי, קושנדיק איר יונגן, נייעסטן פריינט.

די פריינטשאַפט צווישן קאַרל מאַרקס'ן און מאַדאַם פּאָן אַרנים איז לעצטנס געוואָרן גאָר אַ נאָענטע און אינטימע. דאָס איז אָבער געווען בלוז אַ פיזישע ליבע און נישט מער. דער איינזאַמער קאַרל, וואָס איז אַנטלאָפּן „פאַר די מורא'דיקע שאַטנס, וואָס פאַרפּאַלן אים“, האָט אין די שטאַרקע און ליידיגשאַפטלעכע אַרעמס פון בעטמי געזוכט און געפונען טרייסט און מנוחה. פאַר קאַרלען איז דאָס אָבער געווען נישט מער ווי אַ מיטל צום צוועק, ווייל דער צוועק, דער אייגנטלעכער צוועק

איז פאר אים געווען און פארבליבן אויף אייביק די גרויסע און ערלעכע ליבע צו דער איינציקער פרוי, זשעני פאָן וועסטפאלן. קארל מאַרקס אליין האָט שפעטער זיין קורצע אינטימע באַקאנטשאַפט מיט בעטמי פאָן אַרניס אָנגערופן „א נאַרישן ליבע-שפּיל“.

צווייאונדרייסיקסטער קאַפיטל.

דער טויט פון יוסטיץ־ראַט היינריך מאַרקס.

„אַלץ, וואָס איז לאַגיש איז רעאַל, און אַלץ וואָס איז רעאַל, איז לאַגיש!“ — דעם דאָזיקן באַרימטן געדאַנק פון פּרידריך העגעל'ן האָט זיך איצט קארל מאַרקס באַמיט צו פאַרווירקלעכן אין זיין לעבן. די אָנפירער פון יונגהעגעליאַנישן „דאָקט טוירים־קלוב“ אַדאַלף רוטענבערג, קארל פּרידריך קעפען און ברונאָ בויער, זענען געוואָרן זיינע פּריינט און מיטקעמפּער פאַר דער נייער פּילאָזאָפּישער וועלט־אַנשווי-אונג. אין זייער געזעלשאַפט און אין זייער קאַמפּה האָט קארל מאַרקס געהאַפּט צו זעפינען זיין גייסטיקע און מאַראַלישע צופּרידנקייט און פּסיכישן גלייכגעוויכט.

זיין נאָענטסטער, אינטימער פּריינט איז געוואָרן אַדאַלף רוטענבערג, אַן אַקטי-ווער טוער אין די אַמאָליקע געהיימע סטודענטישע פאַרבאַנדן און אַ לאַנגיעריקער אַרעסטאַנט פון די פּריישישע תּפּיסות. נאָך דער באַפּרייאונג פון געפּענגעניש, איז רוטענבערג געוואָרן אַ גימנאַזיע־לערער פון געשיכטע. ער האָט אָבער באַלד פאַר-לויזן זיין פּאַסטן צוליב „דעם שעדלעכן איינפלוס“, וועלכן ער האָט אויסגעאייבט אין דער שול, און איז געוואָרן אַ ליטעראַט און זשורנאַליסט אין בערלין. זיין קעמ-פּערישע נאַטור און ראַדיקאַלע אידעאָלאָגיע האָבן שטאַרק משפּיע געווען אויף קארל מאַרקס'ן. ערשט שפעטער האָט זיך מאַרקס איבערצייגט, אַז רוטענבערג'ס בילדונג איז געווען בלויז אַן אויבערפֿלעכלעכע, און אַז זיינע אינטעלעקטועלע און מאַראַל-לישע קוואַליפּיקאַציעס זענען געשטאַנען אין אַ בולטער סתירה צו די ראַדיקאַלע, מענטשהייט־דערלייזערשישע מליצות, וועלכע ער האָט אָפּט און ליידנשאַפטלעך אי-בערגעחזרט.

דער צווייטער פּריינט פון מאַרקס'ן, קאַרל פּרידריך קעפען איז, אין קעגנזאַץ צו רוטענבערג'ן, געווען אַ שטילער און באַשיידענער מענטש, מיט אַ גרויסער און טיפּער בילדונג און מיט אַ שטאַרקן, אויסגעהאַלטענעם כאַראַקטער. זיינע וויסנשאַפּט-לעכע, היסטאָרישע אַרבעטן, בפרט וועגן דער פּראַנצויזישער רעוואָלוציע, האָבן אים פאַרשאַפּט אַ נאָמען און פאַרויסגעוואָגט אַ פּראָפּעסאָרישע קאַריערע. אָבער די פּאַ-ליטיק האָט אים שפעטער פּולשטענדיק דערווייטערט פון דער וויסנשאַפּט. קעפען איז געוואָרן איינער פון די ערשטע סאָציאַליסטישע פּיאָנערן אין דייטשלאַנד, און האָט גענומען אַן אַקטיוון אָנטייל אין דער רעוואָלוציע פון יאָר 1848. ווען די רע-אַקציע האָט געזיגט און אַ סך רעוואָלוציאָנערע אינטעלעקטואַליסטן זענען מאַראַל-ליש און גייסטיק צוזאַמענגעבראָכן, צווישן זיי אויך רוטענבערג, איז קעפען געבליבן, ביז צו זיין לעצטן לעבנס־אַטעם, אַ שטאַרקער, מוטיקער קעמפּער.

דער פעאיקסטער פון זיי אלע איז געווען ברוגאָ בויער, אַ פּילאָזאָף און טעאָ-
לאָג, אַ גאַראַינטערעסאַנטע פּערזענלעכקייט און אַ גרויסער געלערנטער. ער איז גע-
וואָרן דער אייגנטלעכער אָנפירער און טעאָרעטיקער פון „דאָקטוירים-קלוב“. זיין
שפּטערדיקער גייסטיקער און פּערזענלעכער איינפלוס האָט געהאַט אויף מאַרקס'ן אַ
דעצידירנדיקע באַדייטונג.

אָבער קיין פּילאָזאָפּישע מנוחה איז קאַרל מאַרקס'ן נישט געווען באַשערט.
נישט-תמיד איז ער געווען ביכולת צו באַהערשן די מעכטיקע, מענערלעכע ליידיג-
שאַפט, וועלכע בעטיגט פּאָן אַרײַם האָט ביי אים אַרויסגערוּפּן. מיט אלע זיינע כחות
האַט מאַרקס געפרוווט פון איר צו אַנטלויפּן. צווישן זיינע פּאָעמען, געפינען מיר אַ
שאַרפּן עפיגראַם, וועלכן ער האָט געשריבן וועגן דער דאָזיקער „לעצטער ראָמאַנטי-
קערין פון דער לעצטער מאָדע“. לפּי-שעה האָט אים זיין פּילאָזאָפּירן און קריטיקירן
קיין סך נישט געהאַלפּן אין זיין פּאַרצווייפּלטן אָפּווער-קאַמף קעגן דער „פּאַרכשופּטער
ליידיגשאַפט“ צו בעטיגן.

ביי דער דאָזיקער לאַגע, האָט קאַרל מאַרקס'ן, ווי אַ דונער פון העלן הימל,
געטראָפּן די טרויעריקע ידיעה וועגן דעם פּלוצלינגן טויט פון זיין געליבטן פּאָטער.
קאַרל האָט געוויסט, אז זיין פּאָטער איז זייט יאָרן שווער קראַנק און אז זיין געזונט-
צושטאַנד, נאָך דער קורצער פּאַרבעסערונג, האָט זיך ווידער פּאַרערגערט. אָבער
ס'איז אים קיינמאָל נישט איינגעפּאַלן, אז דער סוף פון פּאָטערס לעבן קאָן קומען
אזוי שנעל און אומדערוואַרטעט.

היינריך מאַרקס איז געשטאָרבן דעם 10 מאי 1888, אַפּאַר טעג נאָך דעם 20-סטן
געבורטס-טאָג פון קאַרלען. זיינע לעצטע בריוו צום זון אין בערלין זענען אומעטיקע
און סענטימענטאַלע. דער פּאָטער האָט דורכאויס, פאַר זיין טויט, געוואָלט זען קאַרלען,
אָבער ער האָט זיך דאָס נישט פּאַרגונען צוליב די גרויסע ריזע-הוצאות. אין זיין
לעצטן בריוו, האָט ער זיין זון געוונטשן דאָס בעסטע צו זיין 20-סטן געבורטס-טאָג,
און גלייכצייטיק האָט ער אים געבעטן, שפּאַרזאַמער צו לעבן, ווייל זיינע, קאַרל'ס
בערלינער אויסגאַבן האָבן אין די לעצטע דריי חדשים מער באַטראָפּן ווי די הכנסות
פון זיין אַרוואַקאַטישער קאַנצעלאַריע במשך דעם גאַנצן ווינטער.

די לעצטע לעבנס-טעג פון יוסטיץ-ראַט מאַרקס זענען געווען זייער שווערע.
זיינע פיזישע ליידיג האָבן אים אומברחמנות'דיק געפייניקט. נישט קלענער זענען גע-
ווען אויך זיינע גייסטיקע און מאַראַלישע יסורים. קיין נחת פון זיינע 9 קינדער האָט
ער נישט דערלעבט. פיר קינדער זענען אים אַוועקגעשטאָרבן און די פינף פּאַרבלי-
בענע האָבן אים פּאַרשאַפט עגמת נפש און זאָרגן. זיי זענען נישט געווען גענוג אַר-
בעטסזאַם און ווייניק פעאיק. פון הערמאַנען, וועלכן ער האָט געשיקט קיין בריסל
אויף אַ פּאָסטן ביי אַ קאָמערסאַנט, האָט ער געהאַט בלויז צרות. מ'מוז נאָך צו-
צאָלן דעם בעל-הבית, אז ער זאָל וועלן אים ווייטער ביי זיך האַלטן. און קאַרל, דער
בעסטער און פעאיקסטער פון אלע קינדער, זיין טרייסט און האָפּענונג להבא, וואָס
וועט לסוף פון אים און זיינע פעאיקיטן ווערן? צי וועט ער דעם דעמאָן אין זיך
באַזיגן און ווערן אַ מענטש, אַ נוצלעכער פאַר זיך און פאַר דער געזעלשאַפט? ווען
וועט ער ענדלעך פטור ווערן פון די מורא'דיקע שאָטנס, וואָס פּאַרפּאַלגן אים?
די נייעסטע גרוסן, וועלכע דער יוסטיץ-ראַט האָט באַקומען פון בערלין וועגן
קאַרלען און זיין אויפירונג, זענען נישט געווען קיין אַנגענעמע. אָט, האָט ער זיך ווי-

דער אריינגעלאזט אין א געזעלשאפט, וואָס רופט זיך „דאָקטוירים-קלוב“, און אָנ-
שטאָט צו מאַכן זיינע יורדישע עקזאָמענעס, פאַרדרייט ער זיך דעם קאַפּ און פאַר-
לירט זיין צייט מיט פּילאָזאָפּישע חקירות. קיין גוטס קאָן פון דעם נישט אַרויס-
קומען, ווייל פּילאָזאָפּיע האָט נישט קיין גרענעץ און קיין תּכלית. לאָזט מען זיך
איינמאַל אין דעם אַרײַן, דאַן איז שוין שווער פון דעם אַרויסצוקריכן, און די יאָרן
פאַרגייען שנעל מיט גאַרנישט!

ווייניקער ווי מיט דער פּילאָזאָפּיע, האָט זיך דער יוסטיץ־ראַט איבערגענומען
מיט די רכילות וועגן קאַרל'ס ליבשאַפט מיט דער מאַדאַם פּאַן אַרניס. היינריך
מאַרקס האָט געהאַלטן, אז די יונגט האָט אירע רעכט און זי מוז זיך אַמאָל „אויס-
הולטאַיען“, בכדי שפּעטער צו ווערן סאָליד און בירגערלעך־אַנשטענדיק. ס'איז נישט
ריכטיק, אויב אַלטע, אָפּגעלעבטע מענטשן ווילן זאָגן מוסר דער יונגט. אַריינטראַכטנ-
דיק אין דעם דאָזיקן ענין, האָט זיך היינריך מאַרקס דערמאָנט אין אַ תּלמודישער
דערציילונג, וואָס ער האָט אַמאָל, מיט אַ סך יאָרן צוריק געהערט אין שטוב ביים
טאַטן, דעם טרייערער רב. ס'איז געווען אַ מעשה וועגן אַ זקן, אַ פּרוּמן און צניעות
דיקן, וועלכער איז גאָר שאַרף אויפגעטרעטן קעגן די פעלערן און חטאים פון אַנ-
דערע מענטשן, בפרט ווען עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן די באַצייאונגען צווישן מאַן
און פּרוי. דער זקן איז געווען בנוגע זיך לגמרי זיכער, אז זיין עלטער שיצט אים
פאַר אַזעלכע עברות. איז לכן אין דעם בית־דין של מעלה באַשלאָסן געוואָרן אויס-
צופּרוּוון דעם דאָזיקן צניעות־דיקן זקן. מ'האַט אים צוגעשיקט אַ שד אין געשטאַלט
פון אַ יונגער און שיינער פּרוי. דער זקן איז נישט בייגעשטאַנען דעם נסיון, און
דאַן האָט זיך דער שד געלאָזט דערקענען און געזאָגט: „איך האָב דיר געוואָלט באַ-
ווייזן דיין שוואַכקייט! זאָלסט דיר נישט גרויס האַלטן ווי אַ הייליקער און זאָלסט
נישט משפּט'ן אַנדערע מענטשן!“

היינריך מאַרקס איז אין די לעצטע טעג פון זיין טרויעריקן לעבן, כּסדר צו-
ריקגעקומען אין זיין זכרון און אין זיינע נשמה־איבערלעבענישן צו די יונגע יאָרן,
צו זיין יידישן עבר. ס'איז נישט געווען צו גלויבן, ווי שנעל און שלמות־דיק, ביז צום
יסוד, האָט זיך צוזאַמענגעבראַכן זיין גאַנצע גואישע וועלט, וועלכע ער האָט אַזוי
עקשנות־דיק און מיט אַזויפיל אָנגעשטרענגטער ראַציאָנאַליסטישער לאָגיק און וויסנ-
שאַפט אויפגעבויט במשך פון יאָרצענטער אויף די חורבות פון זיין אַמאָליקער
יידישקייט. אָבער די מכלומרשטע חורבות פון אַמאָליקן יידישן פונדאַמענט האָבן
זיך אויפאיינמאַל אַרויסגעוויזן צו זיין פעסטער און סאָלידער ווי דער גאַנצער קינסט־
לעכער גויאישער בנין.

וואָס מער דער גוף פון שטאַרבנדיקן איז שוואַכער געוואָרן, אַלץ מעכטיקער
האַט טרוימפּירט דער גייסט פון דורות־לאַנגע אַטאַויסטישע כּחות. באַלד איז גע-
בראַכן געוואָרן יעדער ווידערשטאַנד פון דעם ראַציאָנאַליסטישן קאַנטיסט און קעניג
לעך־פּרייסישן יוסטיץ־ראַט היינריך מאַרקס קעגן דער יונגטלעכער סביבה פון
הערשלען, דעם זון און אייניקל פון די טרייערער רבנים. היינריך־הערשל האָט זיך
איצט כּסדר דערמאָנט אין אַ סך פרטים פון זיין פּאָטערלעכער שטוב, און שטילער-
הייט האָט ער איבערגעזעצט פּסוקים פון דער תּורה און דערציילונגען פון דער משנה,
וועלכע ער האָט אַמאָל אַזוי גוט געלערנט און געקענט.

דער יוסטיץ־ראַט איז געווען ביי זיך זיכער, אז ער האָט שוין דאָס אַלץ לגמרי

פארגעסן. לינגנדיק אין יסורים, אין בעט, פון וועלכן ער איז נישט מער אויפגע-
שטאַנען, האָבן זיינע בלייבע, בלוט-לאָזע ליפן געשעפטשעט די אייביקע טרייסט-
ווערטער: „א מענטש שטאַרבט און דערלעבט נישט די דערפילונג אפילו פון דער
העלפט פון זיינע ווונטשן“, און דאן ווידער „דאָס מענטשלעכע לעבן איז אזוי פאַר-
גענגלעך, ווי אַ באַוועגונג פון אַ פֿליענדיקן פויגל“.

מיט זיינע לעצטע כחות, האָט זיך היינריך מאַרקס געריסן צום לעבן. ער האָט
שטאַרק באַקומען רחמנות אויף זיך אליין. סך-הכל איז ער דאָך 56 יאָר אַלט גע-
וואָרן, און וואָס האָט ער שוין, מ'שטיינגעזאָגט, גענאָסן פון לעבן. שנעל זענען פאַר-
גאַנגען די יאָרן, תמיד איז ער געווען פאַרהאַרעוועט, מיט זאָרגן און צרות באַלאָדן,
קיין צייט און קיין געדולד נישט געהאַט עפעס צו געניסן. און איצט אויפאיינמאַל
קומט דער סוף פון דעם אַלעמען! צי קאָן דאָס באמת אזוי זיין, אַז דאָס איז שוין
געווען דאָס גאַנצע ווירקלעכע לעבן און מער קומט שוין גאַרנישט? נישט אויף
דער וועלט און נישט אין אַ נייער, צוקונפטיקער!???

דער יוסטיצ־ראַט האָט נישט געגלויבט אין השארת הנפש, אין אַ נייעם לעבן
נאָכן מענטש'נס טויט. אָבער דער געדאַנק, אַז שוין איצט איז פאַרברויכט און אויס-
גענוצט געוואָרן זיין גאַנץ לעבן און מער וועט שוין גאַרנישט, אַבסאָלוט גאַרנישט
קומען, איז אים דערשינען אזוי גרויזאַם, אַז אַ ציטער איז דורכגעגאַנגען זיין אייני-
געדאַרטן און אָנגעווייטיקטן גוף. אין זכרון איז אים געקומען דער באַקאַנטער פסוק
פון תהילים: „נישט שטאַרבן וויל איך, נאָר לעבן“, און גלייכצייטיק האָט ער זיך
דערמאַנט אין דעם אַריגינעלן געדאַנק פון תלמוד: „בעסער אויסצולעשן דאָס ליכט
פון שבת, ווי דאָס ליכט פון לעבן, דאָס ליכט פון גאָט!“.

היינריך מאַרקס האָט געפרוּווט אויפשטיין פון זיין קראַנקן-בעט. דרויסן איז
געווען אַ פּרעכטיקער מאַריטאַג און די זון האָט אַריינגעשיינט אַזאַ ליכטיקע און
פריילעכע. היינריך האָט איצט געהאַט חשק צו לויפן איבער פּעלדער און וועלדער,
ווידער זיין יונג און געזונט, און געניסן, אַ סך געניסן פון לעבן וויפּל עס לאָזט
זיך נאָר! אָבער אַנמעכטיק און הילפּלאָז איז ער גלייך צוריקגעפאַלן אויף זיין בעט.
הענרעטע איז אַריינגעקומען אַ דערשראָקענע און מיט ציטערדיקע הענט האָט זי
אים אויסגעבעסערט דעם געלעגער און צוגעדעקט מיטן בעטגעוואַנד.

די גסיסה פון קראַנקן איז געווען זייער אַ שווערע און לאַנגע, ווי די נשמה
וואָלט בשום אופן נישט געוואָלט פאַרלאָזן דעם דאָזיקן צום טויט שוין פאַראַור-
טיילטן, לגמרי דערשעפטן און הילפּלאָזן גוף. דער יוסטיצ־ראַט האָט געפּיבערט,
קאַשמאַרנע חלומות און שווערמוטיקע וויזיעס האָבן אים געפּייניקט. ער איז אומד
אויפהערלעך צוריקגעקומען צו זיין קינדערישער צייט און האָט אַרום זיך געזען טאַ-
טע-מאַמע, די ברידער און די שוועסטער. ווי אַמאָל, מיט אַ 50 יאָר צוריק, זענען
צו אים דערגאַנגען די האַרציקע, גוטע ווערטער פון דער שמייכלענדיקער מאַמע:
„הערשעלע, איך בעט דיך, גיי שוין, גיי אין חדר אַריין!“ ער איז ווידער געזעסן
צווישן די יידישע קינדער, געלערנט בקול רם ביים רבי'ן, און אַהיימקומענדיק,
האָט ער זיין פּרשה איבערגעהזר'ט מיטן טאַטן, דעם שמרענגן טריערער רב. און
פּלוצלינג, פון אַן אומבאַקאַנטער ווייטקייט, איז צו אים דערשינען זיין ברודער
שמואל. אַ פאַרצווייפּלטער האָט שמואל פאַרבראַכן די הענט, געריסן פון זיך קריעה
און געשריען יאָמערלעך: „וויי איז צו אונז, וואָס מיר האָבן דאָס דערלעבט! צי

ווייסט דו, הערש, וואָס דו האָסט געטון?!". דער שטארבנדיקער היינריך מאַרקס האָט נישט פאַרשטאַנען, וואָס וויל פון אים האָבן דער דאָזיקער אויפגערעגטער ברור דער, פאַרוואָס וויינט ער אזוי ביטער און צוליב וואָס ברעכט ער זיך אזוי פאַר-צווייפלט די הענט.

אַ רגע פאַר זיין טויט, איז היינריך מאַרקס געקומען אַ ביסל צו זיין באַוווּסט-זיין. ער האָט אפילו דערקענט זיין פרוי און די קינדער, וואָס זענען וויינענדיקע גע-שטאַנען אַרום דעם קראַנקן. די ליפן פון גוסס'דיקן האָבן עפעס געשעפטשעט, ווערטער פרעמדע, אומבאַקאַנטע. הענריעטע איז צוגעפאלן צום שטארבנדיקן מאַן מיט אַ שרעקלעכן געוויין און מיט ספאַזמאטישע אויסשרייען. זי האָט פון גוסס'דיקן דערהערט ווערטער פון יידישע פסוקים, וואָס זענען איר גוט-באַקאַנט געווען פון שול-דאַווענען און פון פאַטערלעכע ברכות. הענריעטע האָט פאַרשטאַנען, אַז הערשט זאָגט זיין לעצטע, יידישע ודוי. איר געוויין איז געוואָרן נאָך שטורמישער און האָט מיטגעריסן מיט זיין געיאָמער אַלע בני-בית.

דריי טעג שפעטער איז פאַרגעקומען דאָס פייערלעכע באַגרעבניש פון קעניגלעך-פרייסישן יוסטיץ־ראַט היינריך מאַרקס. אַלע טרייערער אַדוואָקאַטן, געריכטס־אַנגע-שטעלטע, הויכע מלוכה-באַאַמטע און שטאַט־פּערזענלעכקייטן זענען נאָכגעגאַנגען דעם קאַראַוואַן. גאַנץ פאַרנט האָט מען געטראָגן דעם צלם און נאָך אים איז געגאַנגען דער עוואַנגעלישער פאַסטמאָר. יידן זענען געשטאַנען פון דערווייטנס, האָבן טרויעריק געשאַקלט מיטן קאָפּ און געטייטלט מיט די פינגער: „אַט אזוי, רחמנא לצלן, באַ-גראַבט מען הערשלען, דעם זון פון טרייערער רב לוי מאַרקס זכרוננו לברכה!".

דרייאונדרייסיקסטער קאַפיטל

מיט מאַדאַם בעטינאַ פאַן אַרניס אין טרייער.

מיט אַ גרויסער פאַרשפעטיקונג האָט קאַרל מאַרקס באַקומען די טרויריקע ידיעה וועגן דעם פּלוצלינגן טויט פון זיין פאַטער. קיין שנעלער טעלעגראַפֿן־דינסט איז צו יענער צייט נאָך נישט געווען, און ווען די ידיעה פון טרייער איז אָנגעקומען צום ווייטן בערלין, איז שוין געווען נאָך דער באַגרעבניש. קאַרל איז געווען שטאַרק נידערגעשלאָגן צוליב דעם גרויסן פאַרלוסט, וועלכן ער האָט געליטן. דער פאַרשטאַר-בענער פאַטער איז דאָך געווען זיין נאָענסטער, בעסטער פריינט און אפטרופוס. ווידער האָבן קאַרלען באַהערשט אומעטיקע שטימונגען פון אַ מעלאַנכאָלישן „וועלט־שמערץ". ער האָט זיך געפילט איינזאַם און פאַרלאָזט, און אויפסניי האָבן אים אָנ-געהויבן פאַרפאָלגן די מורא'דיקע שאַטנס. קאַרל איז איצט אָפּגעזעסן גאַנצע טעג אין זיין שטוב, פאַרטיפט אין דער בראַשור, וועלכע דער פאַרשטאַרבנער יוסטיץ־ראַט האָט אויפגעשריבן און צוגעשיקט אים קיין בערלין, אַ קורצע צייט פאַר זיין טויט. די דאָזיקע שריפט איז געווען אַן אמת'ער אַפּאַטעאָז פון דער פרייסישער מלוכה און איר אָרדענונג, באַטראַכט פון יורדיש־פּאָליטישן שטאַנדפּונקט.

אַ וואַססנדיקע אַפּאַטיע האָט באַהערשט דעם פאַר'תומ'טן קאַרל מאַרקס, און

זיין ווילן כמעט פאראליזירט. פון דער מוטער איז אָנגעקומען אַ טרויריקער בריוו, אין וועלכן זי האָט איר זון אינפֿאַרמירט, אַז דער גאָטזעליקער פֿאַטער האָט איבער־געלאָזט אַ גאָר באַשיידענעם קאַפיטאַל, און צוליב דעם מוז ער, קאַרל, צואיילן זיך מיט זיינע אוניווערסיטעטס־עקזאַמענעס, בכדי גלייך איבערצונעמען די אַדוואָקאַט־שע קאַנצעלאַריע אין טריער, וואָס פּוסטעוועט און וואַרט אויף אים.

קאַרל מאַרקס האָט זיך מיט אַלע כּחות באַמיט גובר צו זיין די אייגענע אָפֿ־געלאָזנקייט, וועלכע האָט אים אַליץ מער באַהערשט נאָכן טויט פון געליבטן פֿאַטער. ער איז אָפט געגאַנגען צום אוניווערסיטעט און צום „דאָקטוירים־קלוב“. ער האָט אָנגעהויבן לייענען אַ פֿאַר נייע, אינטערעסאַנטע ביכער. באַזונדערס האָט אים צו־געצויגן דאָס ווערק פון דעם קריסטלעך־דייטשן טעאָלאָג און העגעליאַנער דוד פֿרי־דריד שטרויס, א. נ. דאָס לעבן פון ישׂו. שטרויס איז אין זיין בוך אויפגעטרעטן מיט אַ היסטאָרישער קריטיק לגבי דעם אַלטן און נייען טעסטאַמענט. אין דער דע־מאָלסדיקער אַטמאָספֿערע פון פֿאָליטישער רעאַקציע און פֿאַרמעלער רעליגיעזער פּרומ־קייט, האָט „דאָס לעבן פון ישׂו“ אַרויסגערופן אַ געוואָלדיקע סענסאַציע און אַ הייר סע פֿאַלעמיק פֿאַר און קעגן. מ'האַט וועגן דעם בוך אַ סך רעבאַטירט אויך אין „דאָס־טוירים־קלוב“, און מאַרקס איז געווען באַטייליקט אין איינער פון די דאָזיקע די־ס־קוסיעס. די אפיקורסישקייט פון שטרויס'ן האָט זיך געשטיצט אויף די מיינונגען פון די אויפגעקלערטע דענקער און שריפטשטעלער, די פּראַנציוזישע ענציקלאָפּעדיסטן און אַנדערע פּילאָזאָפּן, אָבער אין אַלגעמיין איז זי געווען אַ מעסיקע און האָט זיך געהאַלטן ביי דער טעזע, אַז סיי די געשטאַלט פון ישׂו און סיי די מייסטע עוואַנגעלישע דערציילונגען האָבן אַ ווירקלעכן, היסטאָרישן יסוד. קאַרל מאַרקס, וועל־כער איז געווען געשטימט קעגנערש צו יעטוועדן רעליגיעז־קאַנפּעסיאָנעלן גלויבן, האָט אין שטרויס'נס בוך און אין אַנדערע ענלעכע ווערק געזוכט און געפונען וויסנשאַפֿט־לעכע באַווייזן פֿאַר זיין אַטעאיסטישער וועלט־אַנשוואַונג.

דערווייל האָט זיך פֿאַרענדיקט דאָס שול־יאָר אויפן אוניווערסיטעט און עס האָבן זיך אָנגעהויבן די זומער־וואַקאַנסן. די היצן זיינען געוואָרן נישט אויסצו־האַלטן, און קאַרל מאַרקס האָט באַשלאָסן צו פֿאַרן אויף אַ פֿאַר וואָכן אַהיים, קיין טריער. זיין פּריינדין מאַדאַם בעטינאַ פּאָן אַרנים האָט נאָך לאַנגע בקשות גע־פּוועלט ביי אים, אַז ער זאָל זי מיטנעמען קיין טריער. זי האָט געוואָלט באַזוכן די מאַלערישע סביבה פון רהיינלאַנד און דאָרט פֿאַרברענגען דעם זומער.

הענדיקטע האָט אויפגענומען איר זון מיט אַן אמת'ער, מוטערלעכער פּרייד. זי איז אפילו נישט געווען שטאַרק צופּרידן מיט זיין באַגלייטערין, דער דאָזיקער „בערלינער קאָקעטע“, אָבער זי האָט זיך באַמיט צו זיין גאַסטפּריינטלעך און צו דער־מעגלעכן דעם זון אַ גוטע דעהאַלונג. די מוטער האָט קאַרלען דערציילט וועגן די לעצטע טעג פון פֿאַרשטאַרבענעם פֿאַטער. זיי זענען ביידע, די מוטער און דער זון, געגאַנגען אויף דעם קריסטלעכן בית־הקברות און האָבן געלייגט בלומען אויף דעם פּרישן קבר. צוריקגייענדיק האָט די מוטער גערעדט מיט קאַרלען וועגן דער צוקונפֿט. איר שטימע איז געוואָרן אַ טרויעריקע און וויינענדיקע. זי האָט זיך גע־בעטן ביי קאַרלען, אַז ער זאָל אָנהויבן ערנסט טראַכטן וועגן דעם תּכלית. שוין דריי יאָר ווי ער שטודירט אויף די אוניווערסיטעטן, ס'איז דאָך די העכסטע צייט, אַז ער זאָל פֿאַרענדיקן זיין יורדישן דאָקטאָראַט און איבערנעמען די קאַנצעלאַריע אין

טריער. די צייטן זענען שלעכטע און פון די קאפיטאל־פראצענטער איז שווער צו לעבן. ער, קארל, איז היינט די גאנצע האפענונג פאר איר, דער אלמנה, און פאר די דריי יתומות.

אין אונט איז קארל געגאנגען מיט א באזוך צום געהיימראט פאן וועסטפאלן. מ'האט אים אויפגענומען קארעקט אבער א ביסל ברוגז'לעך. די סכה דערפון איז אים באלד קלאר געווארן. קארל איז גלייך ביים אָנקומען קיין טריער, אַרומגעגאנגען מיט בעטינאָ דער שטאָט, בכדי איר צו ווייזן די מערקווירדיקייטן פון טריער. די עלעגאנטע בערלינער דאמע האָט אַרויסגערופן אין דער שטאָט אויפֿוען און עס האָבן נישט געפֿעלט קיין קריטישע באַמערקונגען און גיפטיקע שטעכווערט־לעך אויפֿן חשבון פון דער צוגערייזטער בערלינערין און איר טריערער באַגלייטער. קארל האָט זיך באַמיט צו באַרואיקן די צערייצטע געמיטער אין דעם געהיימ־ראַט'ס הויז, און האָט זיך אַנטשולדיקט, אַז ס'איז אים נישט מעגלעך געווען אָפצור־זאָגן זיך פון באַגלייטן די בערלינער דאָמע קיין טריער. בעטינאָ פאָן אַרנים איז אַ פריינדין פון זייער „דאָקטוירים־קלוב“, זי באַטייליקט זיך אין אַלע סטודענטישע פאַראַנשטאַלטונגען און מ'באַטראַכט זי פאַר אַן אייגענעם מענטש. דער געהיימראַט האָט פריינטלעך אונטערשטיצט די אויספירונגען פון קארלען און איז מיט אים מסכים געווען, אַז ער האָט אַלס דזשענטעלמען נישט געקאָנט אַנדערש האַנדלען. שפעטער, בעת דעם שעה־נאַנגן און פאַרטרוילעכן שמועס, וועלכן קארל האָט געהאַט ביחידות מיט זשעני, זיצנדיק מיט איר אויף אַ באַנק אין דעם ווייטן, געד־דיכטן גאַרטן, זענען די ליבע־געפֿילן פון די צוויי יונגע מענטשן, ווידער געוואָרן אַזוי אויפֿריכטיקע און גאַנצע צו זיך, ווי מיט יאָרן צוריק. קארל האָט פאַרזיכערט זשעני, אַז זיין ליבע צו איר האָט זיך מיט גאַרנישט געענדערט, און אַז ער איז פֿעסט אַנטשלאָסן מיט איר חתונה צו האָבן גלייך נאָכדעם, ווי ער וועט פאַרענדיקן זיינע אוניווערסיטעט־עקזאַמענס. דער זון פון טריערער אַדוואָקאַט און די טאָכטער פון געהיימראַט פאָן וועסטפאלן האָבן זיך געטראָפֿן יעדן טאָג און זענען געגאַנגען צו־זאַמען שפּאַצירן איבער די גאַסן און פאַרקן פון דער שטאָט, אָפֿט אין געזעלשאַפֿט פון בעטינאָ פאָן אַרנים. די בייזע צינגער זיינען באַלד פאַרשטומט געוואָרן און די רכילות האָבן אויפֿגעהערט.

אַ פאַר ערנסטע געשפּרעכן האָט קארל געהאַט מיט זשעני'ס פאָטער, דעם געד־היימראַט פאָן וועסטפאלן. עס האָט זיך געהאַנדלט סיי וועגן פּריוואַטע ענינים און סיי וועגן די נייעסטע גייסטיקע שטרעמונגען אין בערלין. קארל האָט גערעדט מיט באַגייסטערונג וועגן דער העגעליאַנישער פּילאָזאָפּיע און איר גלענצענדיקער שיטה, וועלכע באַזירט זיך אויף אַ כסדר־דיקער אַנטוויקלונג לויט דער דרייפאַכיקער עוואָלוציע פון טוען, אַנטי־טוען און סינטעזע. דער געהיימראַט איז נישט געווען קיין אָנ־הענגער פון העגעל'ן, ער איז געבליבן אַ געשווירענער קאַנטיסט. דאַקעגן האָט ער קארלען אויפֿמערקזאַם געמאַכט אויף דעם וויכטיקן פּראַנציוזישן דענקער און אומאָר־פּיסטישן סאָציאַליסט טענטינגאָ, וועמענס דאָקטרינע וועט זיכער, לויט זיין מיינונג, האָבן אַ גרויסע השפּעה לטובת דעם גייסטיקן און סאָציאַלן פּראָגרעס פון דער מענטשהייט.

מאָדאָם בעטינאָ פאָן אַרנים האָט אָפֿט געמאַכט אויספּלונג און עקספּורסיעס אין דער מאַלערישער סביבה פון טריער. נאָך צוויי וואָכן, איז זי אינגאַנצן אַוועק

פון טריער, פאָרנדיק אין אַן אַנדערער ריכטונג. קארל איז געבליבן נאָך אַ פּאָר טעג אין זיין געבורט־שטאָט, דאַן האָט ער זיך געזעגנט, דערקלערנדיק, אַז ער מוז צור־ריקפּאַרן קיין בערלין, וווּ עס וואַרטן אויף אים פאַרשידענע וויכטיקע ענינים. הענט־רייטע האָט אים באַגלייט צום צוג און נאַכאַמאָל גערעדט מיט אים ערנסטע, מאַך־גענדיקע ווערטער. קארל האָט געקושט די הענט פון זיין גוטער מוטער און האָט צוגעזאָגט צו טון אזוי, ווי זי פאַרלאַנגט פון אים. נאָכדעם ווי דער צוג האָט גערירט, איז הענרייטע נאָך לאַנג געשטאַנען אויף דער באַן־סלאַנציע, אַ טיף־פאַרטראַכטע און טרויעריקע. ס'איז איר זייער שווער געווען אויפן געמיט.

פיראונדרייסיקסטער קאַפיטל

דער דאָצענט ברונאַ בויער.

דאָס נייע אוניווערסיטעט־סיאָר אין בערלין האָט זיך אָנגעהויבן מיט אַ געוויי־סער פאַרשפּעטיקונג. דער זומער 1838 איז געווען אַ זייער הייסער און די פּראָפּע־סאַרן האָבן זיך באַמיט צו פאַרלענגערן זייערע וואַקאַנסן. איינער פון די ערשטע, וועלכער איז צוריקגעקומען פון דער זומער־דערהאַלונג און האָט באלד אָנגעהויבן זיינע פאַרלעזונגען אויפן בערלינער אוניווערסיטעט איז געווען דער דאָצענט ברונאַ בויער. עס האָבן אים צוריקגערופן קיין בערלין נישט־נאָר זיינע לערערישע פּליכטן אויפן טעאַלאָגישן פּאַקולטעט, נאָר בעיקר די פירערישע פונקציעס אין „דאָקטויר־קלוב“.

אין דעם קאַפּע־הויז אויף דער פּראַנצויזן־גאַס, וווּ דער דאָזיקער „דאָקטוירים־קלוב“ האָט געהאַט זיין זיי, איז שוין געווען גאָר לעבעדיק און טומלדיק, הגם די אַקטאַבער־זון האָט נאָך שטאַרק געברענט אויף די צענגליטע בערלינער טראַטאַרן. „ווי גייט עס דיר, קארל, ווי האָסט דו פאַרבראַכט דינע וואַקאַנסן?“ מיט די דאָזיקע, בקול־רם־אַרויסגעזאָגטע ווערטער, האָט זיך האַרציק באַגרייט דער דאָצענט ברונאַ בויער מיט זיין נייעם, נאָענטן פריינט קארל מאַרקס, וועלכער איז געזעסן ביי איינעם פון די קאַפּע־הויז־טישלעך. קארל, אַן אָפּגעברענטער פון דער זון, האָט לאַכט־דיק געענטפּערט מיט אַ פּראַגע: „ווי קאָנען די וואַקאַנסן זיין אָנגענעמער ווי אין מיין היימאַטלעכן רהיינלאַנד?“

פון אַ נאָענטן טישל האָט זיך דערהערט אַן איראַנישע באַמערקונג, שטיל ווי פאַר זיך אַליין אַרויסגעזאָגטע: „אין דער זיסער געזעלשאַפט פון בעמינאַ איז אַר־מעטום אָנגענעם!“ קארל האָט זיך געמאַכט ווי נישט־הערנדיק, ער איז אויפגעשטאַ־נען און איז צוגעגאַנגען צו ברונאַ בויער, מיט וועלכן ער האָט אָנגעהויבן שמועסן, שטייענדיקערהייט.

ברונאַ בויער איז בניגוד צו קארל מאַרקס'ן געווען אַ דאַרער, נידעריקער, מיט באַהערשטע, רואיקע באַוועגונגען און מיט אַ פנים, וואָס האָט תמיד גוטמוטיק גע־שמייכלט. זיין שאַרף־געצייכנטע נאָז, וואָס האָט דיריגירט מיט דער נאַנצער פיין־געבויטער און ענערגישער געשטאַלט, איז צוזאַמען מיט דעם ברייטן, שטאַרקן מויל

און מיט די לעבעדיקע, קלוגע און גלייכצייטיק באפעלערישע אויגן, געווען א סימן מובהק, אז מ'האט צו טון מיט א פיזיאָגנאָמיע פון אַ קעמפּערישער אינדיווידואַל־טעט. די חברה אין „דאָקטוירים־קלוב“ האָט זיך געוויצלט: „ווען ברונאָ בויער וואָלט אַ ביסל דיפלעכער געווען, וואָלט ער אויסגעזען ווי נאָפּאַלעאַן“.

צווישן די געבילדעטע יונגע לייט אין „קלוב“, די געענדיקטע דאָקטוירים און ערב־דאָקטוירים, האָט בויער פּאַרנומען דעם ערשטן פּלאַץ, נישט נאָר צוליב זיין ענערגיע און באַפעלערישער נאַטור, נאָר אויך אַ דאַנק זיין גרויסער, טיפּער ביל־דונג און זיין שאַרפּער, אַנאַליטישער קריטיק. זיין אינטעלעקט איז געווען מער אַנט־וויקלט אין דער ריכטונג פון נעגאַציע ווי אין פּאַזיטיווער שאַפונג. מיט דער קראַפט פון זיין לאַגישן געדאַנק־גאַנג און מיט דער שאַרפּקייט פון זיין גייס־טרייכער איראָד־ניע, פלעגט ער אומברחמנות'דיק צעשטערן דורות־לאַנגע אמת'ן און פּאַרהייליקטע דאָגמעס. בויער איז געווען דער געבוירענער קריטיקער, דער פעאיקסטער קריטיקער לשם קריטיק. אַלס אַזעלכער איז ער געוואָרן דער גייסטיקער אָנפירער און העלד פון „דאָקטוירים־קלוב“. שפעטער, ווען מ'האָט געדאַרפט איבערניין פון אַנאַליז צו פּאַ־זיטיוויטי, פון קריטישער אַנטי־טעזע צו סינטעזע, האָט זיך ברונאָ בויער אַרויס־געוויזן אַלס אַ שוואַכער אידעאָלאָג. זיין כוח איז באַשטאַנען אין קריטיקירן, אין גייסטיקן צעשטערן. אָבער יענע תקופּה פון אַ צענדליק יאָרן ערב דעם „פעלעכער־פּרילינג“, האָט טאַקע פּאַרלאַנגט דעם קעמפּערישן גייסט פון אַנאַליטיק, פון נעגאַ־ציע און קריטיק. דאָס איז געווען דעמאָלט די הערשנדיקע שטימונג אין בערלינער „דאָקטוירים־קלוב“, וווּ ברונאָ בויער איז געוואָרן דער הויפט דעה־זאָגער און טעאָ־רעטיקער.

קארל מאַרקס האָט זיך איצט לגמרי אויסגעלעבט אין דער טומלדיקער אַטמאָס־פּערע פון זיין „קלוב“. נאָך דעם הייסן זומער, איז געקומען אַ נאַסער נאָוועמבער. עס האָט גערעגנט כּסדר ביי טאָג און ביי נאַכט, און קאַרלען זענען אָפט באַפּאַלן נאָסטאַלישע און מעלאַנכאָלישע שטימונגען. ער האָט געבענקט נאָך טרייער, און האָט געוואָלט ווידער זען זיין טייערע זשעני. ביי נאַכט האָבן אים געפּייניקט זכּרונות וועגן דעם פּאַרשטאַרבּענעם פּאַטער, און עס האָבן אים געסטראַשעט קאָשמאַרנע חלומות וועגן דעם יידישן בית־עלמין אין זיין געבורט־שטאָט, מיט די אָפּגעלאָזטע מצבות פון די טרייערער רבנים, דעם זיידן און פעטער. פון דער היים זענען אָנגע־קומען טרויעריקע, וויינענדיקע בריוו. די מוטער האָט זיך נישט געקאַנט געבן קיין עצה מיט די וואַקסנדיקע זאָרגן. דער יינגערער ברודער הערמאַן, וואָס האָט געאַר־בעט אויף אַ פּאַסטן אין בריסל, איז געוואָרן לעבנס־געפּערלעך קראַנק. די דריי שוועס־טער אין טרייער זענען געווען ראַטלאָז און אומבאַהאַלפּן. זיי האָבן זיך ביטער באַ־קלאַגט אין זייערע בריוו צו קאַרלען און דערציילט אים, אַז זייט דעם טויט פון גאָט־זעליקן פּאַטער זענען די באַציאונגען מיט דער פּאַמיליע פּאַן וועסטפּאַלן געוואָרן אָנגעשטרענגטע. דער געהיימראַט איז זייט אַ געוויסער צייט ערנסט קראַנק, און דער אַנטיסעמיטישער איינפלוס פון פּרייסישן מיניסטער פּערדינאַנד פּאַן וועסטפּאַלן וואַקסט אַלץ מער אין דער משפּחה.

זייט דעם צוריקקומען פון די וואַקאַנסן, זענען קאַרל'ס באַציאונגען מיט בע־טינאַ פּאַן אַרנים כּמעט איבערגעריסן געוואָרן. זיין געליבטע איז אַ פּאַר מאָל גע־ווען מיט אַ קורצן באַזוך אין דעם קאַפּע־הויז פון „דאָקטוירים־קלוב“, אָבער זי האָט

זיך מיט קארלען קוים באגריסט און איז געווען אַרומגערינגלט מיט „קאוואַלירן“, וועלכע האָבן איר טומלדיק געמאַכט שמייכלנדיקע קאַמפּלימענטן. בעטינאַ האָט באמת פּרעכטיק אויסגעזען. צו קארל'ס אויערן זענען דערגאַנגען רכילות וועגן איר דע נייע ליבע-אַוואַנטורעס. ער האָט דאָס אויפגענומען מיט אַ גלייכנילטיקייט, ווי ס'וואַלט אים דאָס נאָר ווייניק געאַרט.

ברונאַ בויער איז לעצטנס אַרומגעגאַנגען אַ נערוועזער און אַ צעשטרייטער. ביזע צינגער האָבן דערציילט, אַז ער איז אומגליקלעך פאַרליבט, און האָבן צוגע-געבן, אַז זיין ליבעס-אידעאַל איז בעטינאַ פאַן אַרנים. שוין אַ פּאָר יאָר, ווי ער יאָגט זיך נאָך דעם דאָזיקן „העליאָויגיקן און בלאַנדן אידעאַל“ און קאָן ביי איר גאָרנישט דערגרייכן. „קאוואַלירן“ פּעלן איר קיינמאַל נישט, און ער קומט תמיד צו שפּעט. די יונג-הענעליאַנער פון זיין „קלוב“ האָבן איראַנזירט שטילערהייט צווישן זיך, אַז זייער מנהיג ברונאַ בויער איז ווי תמיד שטאַרק אין קריטיק אָבער שוואַך אין פּאָזיטיווער דערגרייכונג. אפילו די קינדער פון זשורנאַליסט רוטענבערג, צו וועלכן אַ סך „קלוב“-מיטגלידער פּלעגן אַריינקומען, האָבן זיך געוויצלט, אַז דער „פּעטער בויער איז איצט פאַרטראַכט, זעט נישט, וואָס עס טוט זיך אַרום אים, און קוקט ווייט אַוועק ערגעץ וווּ קיין אַפּריקע!“.

דאָס איז פאַרשטענדלעך געווען אַ קינדערישע איבערטרײַבונג. אויך אין די רכילות וועגן ברונאַ בויער'ס אומגליקלעכער ליבע צו בעטינאַ פאַן אַרנים, איז געווען מער „דיכטונג“ ווי „וואַרהייט“. אָבער דאָך איז געווען גערעכט דער קינדערי-שער אויסדרוק, וואָס האָט אָפּגעשאַצט דעם ווייטן קוק פון „פּעטער“ בויער. ער האָט באמת מיט זיין ווייטן בליק און אַנאַליטישן אינטעלעקט געזען מער און גרונט-לעכער, ווי זיינע „קלוב“-חברים. בויער האָט גלייך דער ערשטער אָפּגעשאַצט די וויסנשאַפטלעכע און גייסטיקע קוואַליפיקאַציעס פון קאַרל מאַרקס'ן און האָט גע-נומען אים מקרב זיין צו זיך.

קאַרל מאַרקס איז געווען אַ סך יינגער פון בויער'ן, וועלכער האָט שוין געהאַט אַ באַקאַנטן נאָמען אַלס וויסנשאַפטלער און איז געווען דאָצענט אויפן בערלינער אוניווערסיטעט. נישט-געקוקט דערויף, איז זייער פריינטשאַפט באלד געוואָרן אַ גאָר נאָענטע. די גייסטיקע השפּעה פון בויער'ן אויף מאַרקס'ן איז געווען אַ שטאַרקע. מאַרקס האָט ביי זיין עלטערן חבר געלערנט אַ סך, און האָט כסדר פאַרשאַרפט זיין קריטישן, אַנאַליטישן גייסט. נאָך אַ קורצער צייט האָט דער תלמיד איבערגעשטיגן זיין רבי'ן, און ברונאַ בויער האָט אָנגעהויבן לערנען ביי מאַרקס'ן.

ברונאַ בויער איז לעצטנס שטאַרק צעשטרייט געווען נישט צוליב ליבע-בענק-שאַפטן, ווי עס האָט געמיינט די לוסטיקע „קלוב“-חברה. ער האָט זייער אינטענסיוו געאַרבעט ביי אַ ניי ווערק, וואָס וועט באלד אויפטרײַסלען די גאַנצע דייטשע וויסנ-שאַפט און עפנטלעכע מיינונג. ער האָט גענומען באַאַרבעטן די גאָר אינטערעסאַנטע אָבער געפּערלעכע טעמאַטיק, וועלכע דער פריער-דערמאָנטער הענעליאַנער און טעאָ-לאָג דוד פרידריך שטרויס האָט, מיט אַ פּאָר יאָר צוריק, באַהאַנדלט אין זיין באַ-ווסטן בוך „דאָס לעבן פון ישו“. בויער האָט שטאַרק קריטיקירט שטרויס'ן, האַלטנ-דיק, אַז זיין ישו איז מער אַ פּערזאָניפיקאַציע פון אַלטן טעסטאַמענט ווי פון נייעם, און אַז זיין נאָט איז נישט ישו דער באַרמהערציקער, נאָר דער יידישער יהוה, דער

נאָט פון נקמה. ווי עס האָט זיך שפעטער אַרויסגעוויזן, איז ברונאָ בויער ווייט נישט געווען קיין אהב ישראל.

פינפאונדרייסקסטער קאפיטל.

חשבונות פון גייסט און פון געלט.

„קארל, איך ווייס נישט, צו וואָס אייגנטלעך דו האַלטסט דיר אַ טייער צימער, אַז סייזווייסיי זיצסט דו אָפּ טעג-און-נעכט אין אונזער קאפּע-הויז?“
מיט די דאָזיקע ווערטער, וואָס האָבן געקלונגען ווי אַ פּאָטערלעכער פּאַרווורף, האָט זיך צו קארלען געוואָנדן בעת אַ לענגערן געשפרעך, זיין ערנסטער, מיט 10 יאָר עלטערער, פריינט קאַרל פּרידריך קעפּען. מאַרקס האָט געשוויגן און קיין ענטפּער נישט געגעבן. ער האָט זיך געשעמט מודה צו זיין, אַז פון זיין שטוב טרייבט אים אַרויס דער פּחד פאַר די מורא'דיקע שאַטנס, וואָס פאַרפּאַלגן אים נאָך כסדר אומברחמנות'דיק.

אינם קאפּע-הויז פון „דאָקטוירים-קלוב“ אויף דער פּראַנצווין-נאָס האָט עס גע-זשומעט ווי אין אַ בינשטאַק. ס'איז געווען אין אַוונט, ווען דער פּאַקאַל איז ווי תמיד געווען איבערפּולט. אַ געדיכטער רויך-וואַלקן פון פּאַפּיראַסן און לולקעס האָט די אַרומיקע לופט געמאַכט נאָך שטיקיגער און שווערער. דער עולם איז געזעסן ביי די באַקוועמע, ברייטע טישן, האָט געגעסן צום נאַכטמאַל געשמאַקע מאַכלים, מיט וועל-כע דער „קלוב“-רעסטאָראַן האָט זיך באַרימט געמאַכט אין דעם גאַנצן אוניווערסי-טעט-קוואַרטאַל, און בעיקר האָט מען אומאויפהערלעך געטרונקען פון די גרויסע קרוגן דאָס שווימיקע ביר, וואָס האָט געשטילט דעם אייביקן דורשט און געשטאַרקט די געמיינזאַמע פריינטשאַפטלעכע געפילן. מ'איז געווען פאַרטון ביים שפּיל פון שאַך און קאַרטן.

פאַרטיק געוואָרן מיט דעם אַוונט-עסן און מיט אַ שאַך-שפּיל, האָט זיך די חברה גענומען היצן ביי אַ ליידנשאַפטלעכער דיסקוסיע וועגן וויסנשאַפטלעכע, פּאַליטישע, ליטעראַרישע און סתּם-געזעלשאַפטלעכע פּראָבלעמען. אין די מעמאָרן פון יענער צייט לייענען מיר פּאַלגנדיקע ווערטער, וואָס שילדערן אונז די גייטיקע אַטמאָספּע-רע פון „דאָקטוירים-קלוב“ און זיינע טענדענצן: „צווישן די יונגעלייט, וואָס האָבן דאָ געזוכט דאָס ליכט פון דערקענטניש, האָט געהערשט אַ טיפּער אידעאָליזם פאַר-בונדן מיט דעם שטאַרקן דראַנג נאָך וויסן אויפן יסוד פון אַ ליבעראַלער וועלט-אַנ-שויאונג. בעת די צוזאַמענקונפּטן, האָט מען פּאַרגעלייענט פּאַעזיע און פּראָזע, וואָס איז געשריבן געוואָרן דורך די מיטגלידער פון „קלוב“, און מ'האָט וועגן דעם מיט אַ יונגטלעכן ברען דעבאַטירט. דער העגעליאַניזם איז נאָך דעמאָלט געווען אין זיין מאַכט-תּקופּה און האָט, מער אָדער ווייניקער, באַהערשט די מוחות פון דער אינ-טעלעקטועלער סביבה אין דייטשלאַנד.“

דער דערמאָנטער קאַרל פּרידריך קעפּען האָט זיך באַמיט צו באַאיינפלוסן מאַרקס'ן, אַז ער זאָל ענדלעך אָנהויבן סיסטעמאַטיש פירן זיין בילדונגס-אַרבעט און

זיין גאנצן לעבנס־שטייגער. קעפען, וועלכער איז פון דער וויסנשאפט אריבער צו דער פאָליטיק, האָט דעמאָלט געשריבן אַ בוך וועגן דעם פריישישן מלך פרידריך דעם גרויסן און האָט דעם דאָזיקן דעספּאָט אידעאָלאָגיסט אלס אַ קעמפער פאַר פרייהייט און קעגנער פון דער קריסטלעך־דייטשער רעאַקציע. דאָס איז געווען די פּאַרס, אין וועלכער אַ פריישישער דעמאָקראַט האָט, צו יענער צייט, געקאָנט קעמפן קעגן דעם הערשנדיקן רעזשים. זיין בוך האָט קעפען שפעטער דעדיקירט, „דעם פריינט קארל היינריך מאַרקס'ן פון טריער“. קעפען איז אויך געווען דער, וועלכער האָט זיך באַמיט צו פאַראינטערעסירן מאַרקס'ן און צוצופירן אים צום פּאָליטישן לעבן.

די מיטגלידער פון „דאָקטוירים־קלוב“ האָבן זיך אין אַלגעמיין געהאַלטן ווייט פון דער פּאָליטיק. אָבער די וואַסנדיקע אין דייטשלאַנד רעאַקציע, פאַר וועל־כער אפילו די העגעליאַנישע פּילאָזאָפיע איז שוין געוואָרן צו ראַדיקאַל, האָט די יוגנט פון „קלוב“ געשטויסן צו פּאָליטישע שריט און אפילו צו דעמאָנסטראַציעס. זייער אויפטו איז געווען די גרויסע סטודענטן־סערענאַדע לכבוד דעם געבורטס־טאָג פון באַליכטן פּראָפּעסאָר עוואַרד גאַנט, דעם קעמפער פאַר אַ ליבעראַלער ריכטונג אין דער וויסנשאַפט. די מיטגלידער פון „דאָקטוירים־קלוב“ האָבן אויך גענומען אַן אַקטיוון אַנטייל אין דער מאַניפעסטאַציע, וואָס איז פאַרגעקומען אין צוזאַמענהאַנג מיט דער דעמיסיע פון אַ פאַר פאַרטשריטלעכע פּראָפּעסאָרן. אין „קלוב“ גופא איז געגאַנגען אַ יאָרן־לאַנגער ויכוח צווישן די, וואָס האָבן דעם „קלוב“ געוואַלט אַרייַן־פירן אין סאַמע ברען פון פּאָליטישן קאַמף, און די, וואָס זענען געבליבן ביים אַלטן פּראָגראַם פון שטודירן און דיסקוטירן. מיט די „פּאָליטיקער“ האָבן אָנגעפירט קערפען און דער דערמאָנטער זשורנאַליסט אַדאַלף רוטענבערג. דאָסענן האָט ברונאַ בויער, דער פאַרשטייער פון דער מערהייט, צו וועלכער עס האָט אויך געהערט קארל מאַרקס, געהאַלטן אַז די אויפנאַבע פון „קלוב“ איז צו צעשטערן מיט וויסנשאַפט־לעכע, פּילאָזאָפישע פאַרשונגען די אַלטע און רעאַקציאָנערע יסודות פון דער געזעל־שאַפט. ווייל, לויט זייער מיינונג, וועט נישט די רעוואָלוציע אין דער גאַס נאָר די רעוואָלוציע אין דער וויסנשאַפט, ברענגען די באַפרייאַונג פאַר דער מענטשהייט. אויסער די דערמאָנטע פריינט ברונאַ בויער, אַדאַלף רוטענבערג, קארל פרי־דריך קעפען, האָט קארל מאַרקס לעצטנס דערקענט און זיך נענטער באַפריינדעט מיט לודוויג פּיערבאַך, דעם שפעטער אַזוי באַרימט־געוואָרענעם פּילאָזאָף.

פאַרשידנאַרטיק און אָפט אַנטקעגנגעזעצט זענען געווען די איינפלוסן, וועלכע די דערמאָנטע פריינט האָבן אויסגעאיבט אויף דעם יוגן, קיים 21־יעריקן קארל מאַרקס. זיין לעבן, אין יענער בערלינער סטודענטן־צייט, איז נאָר ווייט געווען פון אַן איינהייטלעכער, צילבאַוווסטער ריכטונג. איינמאָל גיט ער זיך איבער לגמרי און חדשים־לאַנג דעם „דאָקטוירים־קלוב“ און זיצט דאָרט גאַנצע טעג און נעכט. דאָס אַנדערע מאָל ווידער, הערט ער די עצה פון קעפען, ציט זיך צוריק פון „קלוב“, שטודירט אינטענסיוו וויסנשאַפטלעכע, פּילאָזאָפישע ווערק, און לערנט פלייסיק שפּראַכן, ענגליש און איטאַליעניש. דאָס דויערט אָבער נישט לאַנג, און ווידער איז דער טרייערער סטודענט מיט דער פעסטער, ברייטער געשטאַלט און מיט די טונקע־לע „גענערישע“ געזיכטס־צוגן, פאַרטון אין דעם געדריכטסן טומל פון „קלוב“־לעבן און זייערע נאַכטהוּל־אַנקעס.

עס וואַלט פּולשטענדיק פאַלש געווען פאַרצושטעלן זיך די מיטגלידער פון בער־

לינער „דאקטוירים-קלוב“, ווי א געזעלשאפט פון הויך-געבילדעטע יונגע לייט, וואָס זיצן יומם ולילה פארטון בלויז אין ביכער און טעאָריעס. דאָס זענען מייסטנס גע-ווען שטארקע, געזונטע און לוסטיקע יונגמשעס, וואָס האָבן ליב געהאַט אַלע זינ-דיקע, עולם-הוזה'דיקע פאַרנניגנס. אָפּט, שפעט-ביינאַכט, אַרויסגייענדיק פון „קלוב“ נאָך אַ לאַנגער, ערנסטער וויסנשאַפטלעכער דיסקוסיע, האָט זיך די חברה געלאָזט ווילגיין אין די ווייזשטובן און פאַרדעכטיקטע שענקן אויף די זייטיקע גאַסן פון בערלין. די יונגט פון „דאקטוירים-קלוב“ איז געווען איבערפולט מיט אַ שטורמישן, וויטאַלסטן לעבנס-כח און מיט אַן אומבאַשרענקטן, ליידינשאַפטלעכן טעמפּעראַמענט, און זי האָט געזוכט זיך צו פאַרוויילן אויף דעם פרייעסטן און לייכטזיניקסטן אופן. די דאָזיקע לעבנס-לוסטיקע יונגע לייט פון „קלוב“, דאקטוירים און ערב-דאָקטוירים, האָבן זיך גאַנצע נעכט אַרומגעשלעפט פון שענק צו שענק, האַלב-און-גאַנץ שכור'ע, אָנגעטון אָדער אויסגעטון אין אַ פאַנטאַסטישן הילוך. זיי האָבן חוצפה'דיק פאַרטשעפעט פאַרשפעטיקטע דורכגייער, אַנשטענדיקע בעל-ביתישע בירגער, און האָבן זיך געשלאָגן מיט דער פּאָליציי. שטיינער זענען געפּלויגן בעת די דאָזיקע גאַסן-שלאַכטן, ווי אַ געדיכטער קוילן-רעגן, און צענדליקער שויבן זענען צעבראַכן גע-וואָרן אין די אַרומיקע הייזער. די גאַנצע גאַס איז געווען אויפגעשטורעמט מיט דעם געשרוי פון די אויפגעוועקטע בעל-ביתים, פון פּאָליצייאישן קאַמאַנדעווען און פון דעם לוסטיקן, שכור'ן געזאַנג פון די „קלוב-העגעליאַנער“. נישט איין נאַכט האָט זיך פאַרענדיקט אין די קאַמערן פון פּאָליצייאישן לאַקאַל, וווּ דער לוסטיקער גע-שריי און דער געזאַנג פון די „הערן סטודענטן“ האָט ווייטער געדויערט ביז צום טאָג-באַגין. פאַר די דאָזיקע לייכטזיניקע נאַכט-אַוואַנטורעס איז אפילו צוגעטראַכט געוואָרן אַ באַקוועמע אידעאָלאָגיע. עס האָט געהייסן, אַז אויף דעם אופן פּראָטעסט-טירט מען „קעגן די פּיליסטערס און זייערע נאַרישע און פאַרשימלטע לעבנס-פאַר-מען“, ווי אויך „קעגן דער רעאַקציאָנערער און געמיינער פּאָליציי“.

אין זיינע מעמאָרן דערציילט דער באַרימטער דייטשער סאָציאַליסטן-פירער ווילהעלם ליבקעכט, ווי אין יאָר 1860, אין לאָנדאָן, איז קאַרל מאַרקס צוזאַמען מיט אַ גרופּע פריינט געגאַנגען אין אַוונט זיך ווילן. לויט דעם אַמאָליקן בערלינער מנהג, האָט מען באַלייגט ווויטן אין אַלע אַרומיקע שענקן, ביז מ'איז געוואָרן טויט-שיכור, און שפעטער האָט מען גענומען ברעכן שויבן אין די גאַסן-לאַטערנעס און אין די הייזער. ווען די פּאָליציי איז אָנגעקומען, האָט די לוסטיקע חברה אָנגעהויבן אַנטלויפן, און אַמשנעלסטן איז געלאָפּן קאַרל מאַרקס בכבודו ובעצמו. ער איז דע-מאָלט אַלט געווען 42 יאָר, האָט שוין פאַרפאַסט וועלט-באַקאַנטע וויסנשאַפטלעכע ווערק און איז געווען אַ פּאָטער פון אַ צאָלרייכער פאַמיליע. אויב אַזוי, קאָן מען זיך לייכט פאַרשטעלן דאָס „נאַכט-לעבן“ פון קאַרל מאַרקס'ן אין בערלין, ווען ער איז אַלט געווען סך הכל גאַנצע 20 אָדער 21 יאָר.

נאָך דעם טויט פון זיין פּאָטער, האָט קאַרל מאַרקס געמוזט אויסקומען מיט קלענערע געלט-סומען. אָבער קיין גרויסער בעל-השבוּן איז ער אויך איצט נישט גע-וואָרן. מיט רעכט שרייבט פּראָפּז מעהרינג, דער בעסטער מאַרקס-ביאָגראַף: „מאַרקס, דער דאָזיקער קלאַסישער טעאָרעטיקער פון געלט-וועזן, האָט זיך קיינמאַל אין לעבן נישט געגעבן קיין עצה מיט געלט-חשבוּנות“. סיי די חשבוּנות פון געלט און סיי די חשבוּנות פון גייסט זענען ביים יונגן מאַרקס ווייט געווען פון יענער פּלאַנמעטיקייט,

וועלכע איז שפעטער געוואָרן דער הויפט־יסוד פון זיין קאַלעקטיוויסטישער וועלט־
אַנשויוונג.

זעקסאונדר־רייסיקסטער קאפיטל.

פון דער פאטעטיק צו א קאלוזשע בלאַטע.

די זומער־וואַקאַצאָנסן אין יאָר 1839 האָט קארל מאַרקס ווידער פאַרבראַכט אין זיין געבורט־שטאָט טריער. ס'איז שוין באמת געווען די העכסטע צייט, אז ער זאָל זיך אַ ביסל אויסרוען. דאָס שטורמישע לעבן אין דער פרייסישער הויפט־שטאָט האָט אים שטאַרק פאַרמאַטערט, ער האָט זיך געפילט זייער שוואַך, און זיין פנים איז גע־ווען אָפגעמאַגערט און בלאַס. לעצטנס איז גאָר קארל אינטענסיוו באַשעפטיקט גע־ווען מיט אַ פּאָר וויכטיקע ענינים, וואָס האָבן פאַרלאַנגט אַ סך צייט און אָנשטרענג־גונגען. מאַרקס האָט געהאַלטן אַן אויספירלעכן, גוט־צוגעגרייטן רעפּעראַט, פאַר די מיטגלידער פון „דאָקטוירים־קלוב“ און איינגעפירטע געסט, צווישן וועלכע ס'איז אויך געווען בעטינאַ פּאָן אַרנים. זי איז געקומען אין באַגלייטונג פון יונגן גע־לערנטן און פּילאָזאָף מאַקס שטירנער, וועמענס באַרימט־טיט־שטערן האָט דעמאָלט געהאַלטן ביים אויפשטייגן.

מאַרקס'ן האָט זיך זיין רעפּעראַט גוט איינגעגעבן. ער האָט די טעמאַטיק, וואָס איז געווען פאַרבונדן מיט דעם דערמאָנטן בוך פון שטרויס'ן וועגן דעם לעבן פון ישו, אַנאַליטיש באַהאַנדלט, און האָט לסוף געהאַט אַן אַלגעמיינע הסכמה און ביי פאַר ביים צאָל־רייך־פאַרזאַמלטן פובליקום. בעטינאַ האָט מאַרקס'ן האַרציק גראַטור־לירט. קארל איז געווען איר דאַנקבאַר פאַר די פּאָר דערמוטיקונגס־ווערטער, אָבער ער האָט זיך שנעל מיט איר געזעגנט און איז אַוועק אין באַגלייטונג פון ברונאַ בויער און אַנדערע קאַלעגן. ס'איז פאַר אים קלאָר געוואָרן: מיט בעטינאַ איז עס געענדיקט, איינמאָל־פאַר־אַלע־מאַל.

מאַרקס איז ביז שפעט אין דער נאַכט אָפגעזעסן מיט די פירנדיקע מיטגלידער פון „דאָקטוירים־קלוב“ און האָט גערעדט מיט זיי אויספירלעך וועגן אַ זשורנאַל פאַר ליטעראַרישער קריטיק און פּילאָזאָפּישער וויסנשאַפט, וועלכן ער האָט געפלאַנט אַרויסצוגעבן. צומאָרגנס איז מאַרקס געווען באַשעפטיקט ביז שפעט אין אָוונט, ביים שרייבן אַן אַרטיקל, וועלכן עס האָט ביי אים באַשטעלט דער רעדאַקטאָר פון די „האַ־לישע יאָרביכער“ אַרנאָלד רוגע.

ס'איז שוין געווען סוף יולי 1839, ווען קארל מאַרקס איז אָנגעקומען קיין טריער. קיין סך האָט זיך במשך דעם יאָר נישט געענדערט אין זיין שטעטל. די מור־טער איז ווי תמיד, געווען גוטמוטיק און פאַרטרויערט, די עלטערע שוועסטער זאָ־פיע האָט זיך פאַרלאָבט מיט אַ האַלענדישן אַרוואַקאַט, און די צוויי יינגערע שוועס־טער האָבן שוין אויך געטראַכט וועגן אַ שידוך. דער אַלטער געהיימראַט פּאָן וועסט־פּאַלן איז געלעגן ערנסט קראַנק, אָבער נישט געקוקט דערויף, האָט זיך דער זיבציק־יעריקער זקן באַמיט צו זיין אָפטימיסטיש און לעבעדיק. ער איז זייער פריינטלעך

געווען צו קארלען און האָט געוואָלט אַלץ און גענוי וויסן וועגן דעם, וואָס קומט פֿאַר אין דער פֿריישישער הויפט־שטאָט. זשעני איז געווען איבערגליקלעך און בשלמות־פֿאַרליכט אין איר קארלען. מאַרקס האָט מיט אַ גרויסער פֿרייד ווידער פעסט־געשטעלט, אַז טראַץ דער געאָגראַפֿישער ווייטקייט און נישט־געקוקט אויפֿן פֿיינט־לעבן איינפֿלוס פֿון דער אַריסטאָקראַטישער משפּחה, איז זשעני'ס ליבע צו אים פֿאַר בליבן אַזוי טריי און איבערגעגעבן, ווי אין דער ערשטער יוגנט־צייט.

די הימישע קעסט, די רוי, און די פֿרישע, האַלב־דאָרפֿישע לופֿט האָבן זייערס געטון. נאָך אַ פֿאַר וואָכן איז קאַרל ווידער געוואָרן געזונט און שטאַרק. זיין קרעפֿ־טיקע, ברייטע געשמאַלט מיט די לאַנגע האָר־לאַקסן און מיט דער ערנסטער, געפלעג־טער באַרד, האָט אים צוגעצויגן די אויפֿמערקזאַמקייט און סימפּאַטיע פֿון אַ סך אַל־טע און יונגע טרייערער באַקאַנטע. קאַרל האָט אויסגעזען ווי אַ קעמפּער, וואָס איז אַנטשלאַסן צו ראַנגלען זיך פֿאַר אַ נייער און בעסערער וועלט. אַ שטאַרקער, מענלע־כער פֿלואַידום האָט אויסגעשטראַלט פֿון זיין גאַנצער פֿערזענלעכקייט. דאָס האָט מען געקאָנט לייכט פעסטשטעלן, ווען קאַרל איז זיך צונויפֿגעקומען מיט יונגע פֿרויען. שנעל זענען פֿאַרגאַנגען די פֿרעכטיקע זומער־וואַקאַנסן פֿון יאָר 1839. ס'איז געקומען די צייט צו געזעגענען זיך און צוריקצופֿאַרן קיין בערלין. קאַרל האָט גע־געבן זיין טרויעריקער און פֿאַרוויינטער מוטער די פייערלעכע הבטחה, אַז דאָס מאָל וועט עס שוין זיין, מיט דער פֿולער באַשטימטקייט, דאָס לעצטע שול־יאָר אויפֿן אר־ניווערסיטעט. די זעלבע פֿאַרזיכערונג האָט קאַרל איבערגעזאָגט אויך פֿאַר זשעני, ווען זי האָט אים באַגלייט צו דער באַן־סטאַנציע. מיט פֿאַרליכטע בליקן און מיט האַרציקע קושן האָט זשעני געזענגט איר קאַרלען. זי האָט געגלויבט מיטן גאַנצן האַרצן אין זיין ליבע און אין דער ערלעכקייט פֿון זיינע כוונות. איר האַלטונג האָט עפֿנט־לעך געזאַגט עדות פֿאַר אַלע אָנוועזנדיקע אויפֿן באַנהויב, אַז אייביק און אומדער־שימערלעך איז איר ליבע צו דעם דאָזיקן אייניקל פֿון די טרייערער רבנים.

באַלד נאָך זיין צוריקקומען קיין בערלין, איז קאַרל מאַרקס געגאַנגען צום „דאָק־טויריב־קלוב“. ס'איז געווען פֿאַרמיטאָג און דאָס קאַפּע־הויז אויף דער פֿראַנצויזן־גאַס איז געווען כמעט ליידיק. אַ סך מיטגלידער זענען נאָך נישט צוריקגעקומען פֿון די וואַקאַנסן. ביי אַ זייטיק טישל איז געזעסן אַדאָלף רוטענבערג, פֿאַרטון אין גע־דאַנק און אין זיין משקה. מאַרקס האָט זיך האַרציק באַגריסט מיט זיין פֿריינט און צוגעזעצט זיך צו זיין טישל. פֿון פֿרוואַטע ענינים, איז דאָס געשפּרעך אַריבער צו געזעלשאַפֿטלעכע און ליטעראַרישע נייעסן. מאַרקס האָט זיך דערוואַסט, אַז לעצטנס איז נאָך מער פֿאַרשאַרפט געוואָרן דער רעאַקציאָנערער קורס אויף דעם בערלינער אוניווערסיטעט. די קאַטעדרע נאָך דעם פֿריש־פֿאַרשטאַרבענעם עדואַרד גאַנס, האָט די רעגירונג באַזעצט מיט דעם רעאַקציאָנערן אידעאָלאָג, דעם געשמד'טן ייד יוליוס שטאַהל. רוטענבערג האָט דערביי דערמאָנט וועגן דעם, אַז די אַנטיסעמיטן וויצלען זיך בזה האופֿן: „האַט מען געדאַרפט האָבן אַ ליבעראַל, איז געווען ביי דער האַנט דער ייד עדואַרד גאַנס. איצט, ווען מען דאַרף האָבן אַ דייטש־קריסטלעכן רעאַקציאָ־נער, איז ווידער דאָ אַ ייד, יוליוס שטאַהל. ליבעראַל אַהין, רעאַקציאָנער אַהער, דער ייד בלייבט תמיד אויבן־אָן!“

רוטענבערג האָט טרויעריק געשמייכלט. מאַרקס האָט זיך דערמאָנט, אַז ער איז געווען אַמאָל אַן עדות, ווי מ'האַט זיך דערציילט וועגן דעם יידישן אָפּשטאַם פֿון

אדאָלף רומענבערג'ן. דוכט זיך, אז ברונאָ בויער האָט דעמאָלט געמאַכט אַ זייער נישט־פּאַסנדיקע באַמערקונג וועגן רומענבערג'ן. קאַרל האָט זיך אַרײַנגעקוקט אין די עצבות/דיקע אויגן פון זיין טיש־שכּן. וואָס טרויערט ער אַזוי? ער טרײַנט לעצטנס צופיל און גייט אַרום אַ צעטראַגענער. ווי עס דוכט זיך, איז זיין פּאַמיליע־לעבן נישט אַזוי גליקלעך! אָדער אפשר, האָט ער אויך אַוועקצויאַגן פון זיך מורא/דיקע שאַטנס, וואָס פּאַרפּאָלגן אים? ווער ווייס, וועלכע ייִדיש־רבנישע ירושה טראַגט אויף זיינע דאַרע ביינער דער דאָזיקער, צוליב שכרות און פּאָליטיק, אָפּגעזאַנטער גימנאַזיע־לערער?

פון די געדאַנקן האָט מאַרקס'ן אַרויסגעריסן רומענבערג'ס הייזעריקער קול:
„יא, דאָס וויכטיקסטע, קאַרל, האָב איך דיר פּאַרנעסן צו זאַגן. מיר פּאַרלירן אונזער פּרעזידענט. דער בילדונגס־מיניסטער האָט פאַר ברונאָ בויער'ן באַשטימט אַ קאַטעדרע אויף דעם טעאָלאָגישן פּאַקולטעט אין באָן. דאָס איז פאַר אים אַן אַוואַנס, ער ווערט אַ פּראָפּעסאָר. אָבער דער מיניסטער האָט נישט געהאַט די כּוונה אים צו טון אַ טובה, ער וויל אים אַרויסקריגן פון בערלין. מנ'סתּם וועט מען זיך איצט נע־מען צו אונזער „קלוב“. אפילו די העגעלישע פּילאָזאָפּיע איז שוין פאַר זיי טריפּה! זיי האַלטן, אַז העגעל טויג נישט מער, ווייל ער האָט נישט פּראָפּאגירט אונטערטער ניקייט צו דער קריסטלעכער קירך. ס'איז זיי נישט גענוג, אַז מ'שאַנעוועט די רע־אַקציאָנערע מלוכה! דער פּרייסישער רעזשים קאָן נישט עקזיסטירן אָן דער קירך. דאָס פּאָלק דאַרף דאָך האָבן אַ רעליגיע! אָן דעם וועט עס פּאַרלירן דעם נויטיקן רעספּעקט פאַר די דעספּאָטישע מושלים! ווילן זיי איצט ליקווידירן אויך העגעל'ן. זיין גליק, וואָס ער לעבט שוין נישט מער. זיי וואַלטן אים געמאַכט אים פּראָפּעסאָר און אויף זיין אַרט אַוועקגעזעצט שטאַהל'ן, דעם דאָזיקן פּאַסקודנעם משומד און געמיינעם קאַריעריסט. שטאַהל וועט זיי שוין, מיט דער הילף פון זיין ייִדישן קעפּע־לע, אויפּפּרישן די פּאַרשימלעטע ראַמאַנטישע פּילאָזאָפּיע. דער דאָזיקער שטאַהל זאָל איצט דערציען די דייטשע יוגנט צו טריישאַפט און ליבע פאַרן פּרייסישן שטאַט און פאַר דער קריסטלעכער אמונה. ווי געפּעלט דיר, קאַרל, די דאָזיקע מאַסקאַראַדע מיט דעם דייטש־געראַמאַנישן „יודע“ יוליוס שטאַהל? בנאַמנות, ס'איז צו פּלאַצן פאַר געלעכטער, האַ, האַ, קעלנער! גיב אַהער נאָך אַ קריגל ביר!!!“

רומענבערג האָט ספּאַזמאַטיש געלאַכט מיט זיין הייזעריקער שטימע און מיט זיינע טיפּע, אומעטיקע אויגן. „ער האָט ייִדישע אויגן“ האָט ביי זיך געטראַכט מאַרקס, בעת דער קעלנער איז צוגעקומען צום טישל מיט אַ פּרישן ביר־קריגל. רור טענבערג האָט האַסטיק געטרונקען, אָפּגעווישט זיך שנעל דאָס מויל פון ביר־שוים, און גענומען ווייטער רעדן:

„קוק זיך צו, קאַרל, צום משונה/דיקן, חסר־דעה/דיקן פּרייסישן מלוכה־סרר: דער ייד שטאַהל דאַרף ראַטעווען דעם פּאַרפּוילטן פּרייסישן דעספּאָטיזם און די באַנקראַטיקע קריסטלעך־דייטשע קירך. אַז מ'דאַרף האָבן אַ משרת און ס'איז נישט טאָ אונטער דער האַנט קיין אַנדערער, איז אַ ייד אויך גוט! און דעם דאָזיקן אפּיר קורס ברונאָ בויער, וואָס גלויבט אפילו נישט אין גאָט שיקן זיי איצט קיין באָן צו דערציען דאָרט די גלחים. צי זענען זיי נישט משוגע געוואָרן, זאָג אַליין!? האַ, האַ!“ ווידער האָט זיך דערהערט זיין הייזעריק, אומעטיק לאַכן. רומענבערג האָט וויי טער גערעדט מיט פּאַטאָס און בקול רם וועגן זיינע זשורנאַליסטישע און פּאָליטישע

פלענער להבא: „איך וועל קעמפן ביז צום לעצטן טראָפּן בלוט קעגן דער נייער רע-
אַקציע. פון פּאַריז וועט קומען די נאָלֶה. די רעוואָלוציאָנערן-בלאַנמיסטן האָבן אפילו,
ערשט מיט אַ פּאָר חדשים צוריק, געליטן דאָרט אַ מפּלה, אָבער די אמת'ע רעוואָל-
ציע וועט באַלד קומען און מיט איר די באַפרייאונג פון גאַנץ אייראָפּע!“
„קעלנער, שנעל, נאָך אַ ביר!“ האָט ווייטער געשריען רומענבערג, אַ פּולשטענ-
דיק היזעריקער און שכור'ער.

מאַרקס האָט שוין געהאַט גענוג. ער איז אויפגעשטאַנען און האָט זיך שנעל
געזעגנט.

אַ פּאָר שעה שפעטער, ווען קאַרל מאַרקס איז אַהיימגעגאַנגען, האָט ער אויף אַ
געסל בשכנות פון „דאָקטוירים-קלוב“, דערזען אַ אָנגעלויף. אַ מענטש איז גע-
לעגן אין אַ קאַלזשע בלאָטע (עס האָט אין דער פרי גערעגנט) און שיכור'ערהייט האָט
ער געזונגען און געמאַכט ווילדע העויות. מאַרקס'ן איז דער קול פון שיכור'ן פּאָר-
געקומען באַקאַנט. ער איז צוגעגאַנגען און האָט דערזען אין דער גאַסן-בלאַטע דעם
פּילאָזאָפיע-דאָקטאָר אַדאַלף רומענבערג, דעם געוועזענעם גימנאַזיע-לערער און איצ-
טיקן פּאָפּולערן בערלינער זשורנאַליסט.

קוים מיט צרות איז מאַרקס'ן געלונגען אַהיימצוברענגען אין אַ דראָשקע דעם
שכור'ן פריינט. אין דער וווינונג האָט אים אויפגענומען מיט פאַרוויינטע אויגן און
מיט פאַרבראַכענע הענט אַ דאַרע, ביזערלעכע פרוי. נעבן איר איז געשטאַנען אַ
היפשע צאָל קינדער מיט פאַרטרויערטע פנימ'ער.

אַהיימגייענדיק פון רומענבערג'ן, האָט מאַרקס ביי זיך געטראַכט: „סך-הכל זע-
נען פאַרגאַנגען אַ פּאָר שעה, און רומענבערג'ס פאַטעטישע מליצות האָבן זיך פאַר-
ענדיקט אין אַ קאַלזשע בלאָטע. ס'איז באמת ריכטיק דאָס וואָס מ'זאָגט, אַז פון
העכסטן צום נידעריקסטן איז בלויז איין טריט!“

זיבנאונדרייסיקסטער קאַפיטל.

דאָס מוזיקאַלישע אַראַטאָריום „משה“

פון אַדאַלף בערנאַרד מאַרקס.

דער נייער פריישישער מלך פרידריך ווילהעלם דער 4-טער, וועלכער האָט אין
יאָר 1840 איבערגענומען דעם האָהענצאָלערנישן טראָן, איז אין דער יוגנט, אַלס
קרוינפרינץ, געווען אַ פּערזענלעכער פריינט פון אַ פּאָר העגעליאַנער און ליבעראַלן.
ער האָט אויך, ביי פאַרשידענע געלעגנהייטן, אַרויסגעזאָגט עטלעכע פּראָזן וועגן
פרייהייט און נאַציאָנאַלער אייניקייט. דאָס האָט אַרויסגערופן גרויסע האַפענונגען
אין געוויסע פּאַרטשיטלעכע קרויזן, וועלכע האָבן אומגעדולדיק געוואַרט אויף דעם
טאָג, ווען דער נייער מלך וועט אָנהויבן רעגירן. אָבער פרידריך ווילהעלם דער 4-טער
האָט באַלד און פּולשטענדיק אַנטוישט די דאָזיקע גלענצענדיקע האַפענונגען. זיין

רעאקציאָנערער רעזשים האָט מיט די נייע צענזור־גזרות און אַנטי־דעמאָקראַטישע רעפּרעסיעס איבערגעשטיגן די פּאָרגייער. זיין ליבלינג איז געוואָרן דער מיניסטער פּערדיגאַנד פּאַן וועסטפּאַלן, דער עלטערער ברודער פון זשעני, וועלכער האָט אין דער רעגירונג רעפּרעזענטירט די אָפּגעשטאַנענסמע, לַגמרי קאַנסערוואַטיווע ריכטונג פון די פּרייסישע יונקערס.

מיט אַן איראַנישן שמיכל האָט קאַרל מאַרקס אויפגענומען די ווערטער, מיט וועלכע זיין פּריינט קאַרל פּרידריך קעפּען האָט אים גראַטולירט צו דער קאַריערע פון זיין צוקונפטיקן שוואַגער.

„איך האָב זשעני ליב, נישט ווייל זי איז די שוועסטער פון אַ פּרייסישן מיר־ניסטער, נאָר להיפך, איך האָב זי ליב טראַצדעם וואָס זי איז די שוועסטער פון דעם דאָזיקן מעכטיקן יונקערישן פּרייז!“ האָט דערויף געענטפערט מאַרקס. און דאַן האָט ער צוגעגעבן מיט אַ גאַנץ שאַרפן טאָן: „איך פיל נישט קיין שום סימפּאַטיע פאַר די פּרייסישע מלכים און זייערע מיניסטאַרן. אפילו נישט פאַר דעם פּרידריך דעם גרויסן, וועלכן דו, קעפּען, גלאַריופּיצירסט אַזוי באַגייסטערט און שטעלסט אים הער־כער פון קאַנט'ן און העגעל'ן!“

דאָס געשפּרעך האָט זיך געפירט אין דער באַקוועמער דירה פון קעפּענ'ען אויף דעם קורפּירסטענדאָם. מאַרקס איז צוגעגאַנגען צום ביכער־שאַנק און האָט אין דער האַנט גענומען דאָס ניידערשינענע בוך פון קעפּען, וואָס איז געלעגן אויבן־אָן.

„איך בין דיר, קעפּען, דאַנקבאַר, וואָס דו האָסט דאָס דאָזיקע בוך, פּרידריך דער גרויסער און זיינע קעגנער“ מיר און אונזער פּריינטשאַפט געווידמעט“, האָט דערקלערט מאַרקס, צוגעבנדיק גלייך: „אָבער אויפריכטיק וויל איך דיר זאָגן, אַז דיין ווערק וועגן בודראַ און דייע העיסטאַרישע סטודיעס וועגן דעם טעראָר בעת דער פּראַנצויזישער רעוואָלוציע, געפּעלן מיר בעסער. איך פאַרשטיי דיך בכלל נישט, דו ביסט אַ ראַדיקאַלער יונג־העגעליאַנער, אַ פּרייגייסט און דעמאָקראַט, און דו שרייבסט אין דיין בוך ווערטער, וואָס פאַסן זיך פאַר דער מענטאַליטעט פון אַ האַר־הענצאַלערנישן הויף־דיכטער. אַנטשולדיק מיר מיין קריטיק, דו ביסט מיט 10 יאָר עלטער פאַר מיר און האָסט שוין אַ נאָמען אַלס אַ געלערנטער. און איך, ווער בין איך? אַן אומבאַקאַנטער, 22־יעריקער סטודענט!, און דאָך.....“

מאַרקס האָט גענומען בלעטערן אין קעפּענ'ס בוך, און האָט פון אים פאַרגע־ליענט פּאָלנדיקע זאַצן: „פּרידריך דער גרויסער האָט געוואָלט באַנייען דעם גייסט, און מיט אים, ווי מיט אַ פייערדיקן שווערט אַוועקיאָגן אַלע שעדיקער, וואָס שטערן אונז צו דערגרייכן דאָס גליקלעכע לאַנד!“ און ווייטער: „מיר שווערן פאַר דעם דאָזיקן גייסט צו לעבן און צו שטאַרבן!“

מיט אַ פּריינטלעכן שמיכל האָט זיך מאַרקס געוואָנדן צום בעל־הבית: „נו, קעפּען, צי בין איך נישט גערעכט, אַז דאָס זענען מליצה'דיקע ווערטער פון אַ האַר־הענצאַלערנישן הויף־דיכטער?“

קעפּען איז געזעסן אַ שווייגנדיקער. באַלד האָט ער אָנגעהויבן ענטפּערן געלאַסן, ווי ער וואָלט זיינע ווערטער געציילט:

„הייז דיך נישט, קאַרל! מיר האָבן דאָך געלערנט ביי העגעל'ן זיין דיאַלעקטישן מעטאָד פון אַנאַליזירן און פאַרשטיין. צי זעסט דו נישט, וואָס עס טוט זיך אַרום אונז? די נייע רעאַקציע באַקעמפט שאַרף די געשטאַלט פון דעם קעניג פּרידריך

דעם גרויסן, און ביי דער דאָזיקער אַרבעט העלפֿן איר צו פירנדיקע העגעליאַנער פֿון דער אַלטער שול. ס'איז אַלזאָ פֿאַר אונז, די יונגהעגעליאַנער און דעמאָקראַטן, קלאָר די אויסוואַל. מיר מוזן נאָרפֿיצירן פֿרידריך דעם גרויסן אַלס דעם פֿאַרשטייִער פֿון פֿרייהייט און בילדונג, פֿון פֿאַנגרעם און אויפֿלערונג אינם קאַמפֿ קעגן די פינצטערע, אָפֿגעשטאַנענע געזעלשאַפֿטלעכע כוחות. אפשר איז דאָס נישט לנמרי לויט דעם גאַנצן היסטאָרישן אמת, אפשר איז פֿרידריך דער גרויסער נאָר נישט גע־ווען אַזאַ העלד, ווי איך באַשרייבֿ אים. אָבער פֿאַרשטיי דאָך, קאַרל, עס גייט נישט וועגן דעם דאָזיקן אָהענצאָלערנישן קעניג, עס גייט וועגן דעם קאַמפֿ קעגן דער פֿאַ־ליטישער און גייסטיקער רעאַקציע אין דייטשלאַנד. דאָס איז מיין דיאַלעקטישער צוגאַנג!"

אין אַ געוויסער מאָס איז טאַקע קעפען געווען גערעכט. מאַרקס האָט באמת אונטערנעשאַצט די געזעלשאַפֿטלעכע ווירקונג פֿון קעפענס בוך, וואָס האָט אַרויס־גערופן אַ שטורעם אין דער דייטשער ליטעראַרישער און וויסנשאַפֿטלעכער וועלט. דער מחבר איז בשום אופן נישט געווען צוריקגעהאַלטן אין דער שאַרפֿקייט פֿון זיינע אויסדרוקן. ער האָט אַטאַקירט און אויסגעלאַכט די אַלטהעגעליאַנער, וועגן וועלכע ער האָט געשריבֿן: „די אַלטהעגעליאַנער זענען ענלעך צו יענע זקנים, די בראַמאַנישע כהנים פֿון לאַניק, וואָס זיצן מיט אונטערגעלייגטע פֿיס, און איבער־חזר'ן אין אַ פֿאַרגליווערטער פֿאַרם, מאַנאַטאָן, מורמלענדיק כסדר און אָן אַ סוף, די פֿסוקים פֿון די הייליקע וועד־ביכער. נאָר פֿון צייט־צו־צייט וואַרפֿן זיי אַ זינדיקן בליק צו דער וועלט פֿון די טאַנצנדיקע באַיאַדערן!"

און אויף אַן אַנדערער זייט פֿון זיין בוך האָט קעפען ווידער געשריבֿן וועגן די אַלטהעגעליאַנער, אַז זיי זענען „ווי די זשאַבעס אין אַ בלאַטע, נידעריקע באַ־שעפענישן אָן אַ רעליגיע, אָן אַ פֿאַטערלאַנד, אָן איבערצייגונג, אָן אַ געוויסן, אָן אַ האַרץ, אָן הייסע צי קאַלטע געפֿילן, אָן פֿרייד און אָן טרויער, אָן ליבע און אָן שנאה. זיי גלויבן נישט אין גאָט און נישט אין טייוול. דאָס זענען נידעריקע קרעאַטורן, וואָס וועלן תמיד בלאַנדזשען פֿאַר די טויערן פֿון גיהנום, ווייל זיי זענען נישט ווערט אַריינגעלאָזט צו ווערן אפֿילו אין גיהנום אַריין!"

דער דאָזיקער לשון פֿון אַ וויסנשאַפֿטלער און פֿילאָזאָף, וואָס האָט מער גע־פֿאַסט פֿאַר די מאַרק־ווייבער פֿון די בערלינער האַלעס, האָט אַרויסגערופן אַ שרעק־לעכן צאָרן ביי די אַלטהעגעליאַנער, און איינער פֿון זיי, דער דערמאַנטער וואַר־האַגעט, דער מאַן פֿון דער פֿאַרשטאַרבענער רחל לעווין, האָט אין דער צייטשריפט פֿון די אַלטהעגעליאַנער געזידלט קעפענ'ס בוך אַלס אַ „געמיינעם, מיאוס'ן פֿאַמ־פלעט".

אין אַ פֿאַר מעג שפעטער, האָט קאַרל מאַרקס ווידער באַזוכט קעפענ'ען אין זיין וווינונג. ביידע פֿריינט זענען אָפֿגעזעסן, אויך דאָסמאָל, אַ פֿאַר שעה ביי אַן אינטערעסאַנטן, טיילמאָל ליידנשאַפֿטלעכן שמועס. ס'איז שוין געווען אַוונט, ווען מאַרקס איז צוזאַמען מיט קעפענ'ען אַרויס פֿון זיין דירה אויף דעם קורפֿירסטענ־דאָס. זיי זענען געגאַנגען אין דער ריכטונג פֿון זייער קאַפּע־הויז אויף דער פֿראַנ־צויזן־גאַס.

אין „דאָקטויר־דיקלוב" האָט זיי פֿאַרטשעפּט דער זשורנאַליסט אַדאָלף רוטענ־

בערג. ער האָט געהאַט אַ פּאָר פּרײַע בילעטן צו אַ קאָנצערט און האָט פּרײַנטלעך
איינגעלאָרן מאַרקס'ן און קעפענ'ען מיטצוגײן.

„קאַרל, ס'איז אַ קאָנצערט פּונם באַרימטן קאָמפּאָזיטאָר און מוזיק־דירעקטאָר
פּון בערלינער אַוניווערסיטעט אַדאָלף בערנאַרד מאַרקס. מנ'סתם, איז דאָס דינער
אַ שטיקל קרוב?״ האָט געפרעגט רוטענבערג.

מאַרקס האָט אים שאַרף געענטפּערט: „איך גלויב נישט, אַז ס'איז מיין קרוב.
עס פּעלן נישט אין דײַטשלאַנד מאַרקס'נס מכל המינים!״.

די דריי פּרײַנט האָבן צוזאַמען גענעסן נאַכטמאַל און דאָן זענען זיי געגאַנגען
צום קאָנצערט. אויפן וועג האָט רוטענבערג ווידער געפרעגט קאַרלען, צי דער ייִדי
שער געלערנטער אַלעקסאַנדער מאַרקס, מיט וועלכן ער האָט זיך לעצטנס באַקענט,
איז אַפּשר דאָך זיין קרוב.

„איך וועל דיר זאָגן דעם אמת״ האָט אים געענטפּערט קאַרל. „אונזער משפּחה
האָט זיכער אַ סך קרובים אין די פאַרשידענע קאָנטן פּון דײַטשלאַנד. נאָר איך האָב
מיט זיי קיין שום מנע ומשא נישט. סוף־כּל־סוף אינטערעסירן זיי מיך נאָר ווייניק!״.

דער קאָנצערט־זאַל איז געווען איבערפּולט. מאַרקס'ן האָט עס שטאַרק געוונד
דערט, וואָס אַ גרויסער טייל פּון פּובליקום איז באַשטאַנען פּון ייִדישע מענער און
פּרויען. ער האָט די סיבה דערפּון באַלד פאַרשטאַנען, ווען ער איז געווויר געוואָרן
פּון פּראָגראַם־צעל, אַז מ'וועט היינט שפּילן דאָס מוזיקאַלישע אָראַטאָריום „משה״,
דאָס וויכטיקסטע ווערק פּון פּראָפּעסאָר אַדאָלף בערנאַרד מאַרקס. קאַרל האָט אַליין
נישט פאַרשטאַנען, פאַרוואָס ער האָט ביז איצט נישט געפרעגט רוטענבערג'ן וועגן
דעם אינהאַלט פּון היינטיקן קאָנצערט. ער האָט ביי זיך געטראַכט: „באַשערט מיר
געווען מיטצומאַכן אַ ייִדישע שמחה. מיין נאָטזעליקער זיידע, אָדער מיין פעטער,
וואָלטן מנ'סתם דערפּון הנאה געהאַט!״.

קאַרל'ס בליקן האָבן פּאַרשנדיק אָנגעקוקט קעפענ'ען, ווי זיי וואָלטן געזאָגט:
„מילא, מיר מיט רוטענבערג'ן, אונז קומט עס בירושה, אָבער דער דאָזיקער גוי
וואָס זוכט ער, נעבעך, ביי משה רבנו?!״.

דער קאָנצערט איז געווען אַ געלונגענער. דער אָרקעסטער האָט גוט געשפּילט
און דער כאָר איז געווען אַן אויסגעשולטער. די שטאַרקע, אַרכאַאישע, ביבלישע
מאָטיוון פּון אָראַטאָריום האָבן קאַרלען אַריבערגעטראָגן אין אַ ווייטער, כמעט שוין
פאַרגעסענער צײַט פּון דער יוגנט. ער האָט זיך דערמאַנט אין די מאָדנע, פּרעמדע
ניגונים, וועלכע די מאַמע פּלעגט אים אַמאָל פּאַרוינגען.

ספּאַנטאַן און זיכער קעגן דעם אייגענעם ווילן, האָט קאַרל מאַרקס אָנגעהויבן
טראַכטן וועגן זיינע רבנישע אבות אין דער טרייערער קהילה. ער האָט זיך באַמײַט
אַוועקצוטרייבן פּון זיך די דאָזיקע לעסטיקע געדאַנקן, ווי מ'טרייבט אַוועק חוצפּה־
דיקע פּליגן אין אַ הייסן זומער־טאָג: „ניין, ניין! די ייִדישע פאַרגאַנגנהייט איז מיר
פּרעמד געוואָרן און איך וויל נישט מער פּון איר וויסן! ס'איז נאַריש צוצולאָזן צו
זיך אַבסורדאַלע, אַטאַוויסיטישע סענטימענטן! אָבער, צו וואָס טויג אים, דעם דאָ
זיקן באַרימטן מוזיק־פּראָפּעסאָר אַדאָלף בערנאַרד מאַרקס אַ סימפּאָניע וועגן „משה?״
ווער דאַרף עס האָבן אין בערלין היינט אין יאָר 1840? צי וואָלט ער נישט בעסער
געטון, ווען ער וואָלט קאָמפּאָנירט אַן אָראַטאָריום וועגן די גריכישע פּרייהייטס־

העלדן, למשל וועגן לעאָנדיאָס, דעם באַרימטן ספּאַרטאַנישן קעניג און קעמפּער קעגן דער פּערסישער קנעכטשאַפּט?."

דער זאָל האָט אויפגעשטורמט מיט מעכטיקע אַפּלאָדיסמענטן. דאָס אָראַטאָריום איז געווען פאַרענדיקט. מאַרקס האָט זיך אומגעקוקט. זיינע שכנים, און צווישן זיי קארל פּרידריך קעפּען, האָבן באַגייסטערט, מינוטנלאַנג אַפּלאָדירט. קארל האָט ביי זיך געטראַכט: „זעט אויס, אַז ס'פּעלן נישט אין היינטיקן בערלין בעלנים אויף אַ ביבליש אָראַטאָריום. גיי פאַרשטיי די דאָזיקע מענטשן!."

נאָך דעם קאָנצערט, זענען אַלע דריי פּריינט ווידער צוריקגעגאַנגען צום „דאָקטורירס־קלוב". טראָץ דער שפּעטער שעה, איז דאָס קאַפּע־הויז אויף דער פּראַנצווין נאָס געווען נאָך פּול־באַזעצט. קארל מאַרקס האָט געוואָלט וויראַמלענגסטן דאָ בלייבן. ער האָט געציטערט פאַר די מוראַדיקע שאַטנס, וואָס וועלן אים זיכער היינט, אין זיין פּוסטן צימער, קיין מנוחה נישט פאַרגינען.

אַכטאַונדרייסיקסטער קאַפיטל.

די דמשק־אַפּערע אין יאָר 1840.

אין אָנהויב פון יאָר 1840, איז די גאַנצע וועלט־עפּנטלעכקייט אויפגעטרייסלט געוואָרן מיט געשעענישן, וואָס האָבן זיך גערופן „די דמשק־אַפּערע". איר פאַרלוף איז געווען אַ פּאָלגנדיקער: אין דער סירישער שטאָט דמשק (דאַמאַסקוס) איז אין אַ העלן פּעברואַ־טאָג פאַרשוונדן דער קאַטוילישער גלח טאַמאַס, דער לייטער פון פּראַנציסקאַנער־קלויסטער. מ'האַט אין דער גאַנצער שטאָט וואָכנלאַנג אַרומגעזוכט און נישט געפונען קיין שום שפור פון דעם, אויף אַ מיסטעריעזן אופן, פאַרפּאַלענעם גלח. באַלד זענען פאַרשפּרייט געוואָרן בלבולים, אַז דאָס איז געווען אַ יידישער רי־טואַל־מאָרד. די טערקישע שטאָט־באַזאַמטע האָבן זיך געלאָזט באַאיינפּלוסן דורך גע־וויסע קריסטלעכע קרייזן און זענען גלייך צוגעטרעטן צו זוכן און רעווידירן אין יידישן וווינ־קוואַרטל. אַ יידישער פּריוזיער, וואָס איז אַרעסטירט און מוראַדיק גע־פייניקט געוואָרן, האָט זיך „מודה" געווען, אַז די קהילה האָט דערהרג'ט דעם גלח, בכדי צו באַנוצן זיך מיט זיין בלוט צו ריטואַל־צוועקן. זיבן באַוווסטע פּאַרשטייער פון דער יידישער קהילה אין דמשק זענען צוליב דעם אַרעסטירט געוואָרן. בעת די טאָרטורן איז איינער פון זיי געשטאַרבן און דער צווייטער האָט אַ גוסס־דיקער, זיך „מודה" געווען. די פינף לעבן־געבליבענע יידישע פּאַרשטייער זענען דורך דעם שטאָט־גווערנער פאַראורטיילט געוואָרן צום טויט. כמעט אַלע יידן אין דמשק און איר סביבה זענען אַרעסטירט געוואָרן, מ'האַט נישט געשאַנעוועט קיין פּרויען און קיין קינדער. די אַרעסטירטע האָט מען גאַנצע טעג געלאָזט אָן עסן ביי שרעקלעכע סאַניטאַרע באַדינגונגען, מ'האַט זיי געשלאָגן און געפייניקט. די רעגירונגס־אָרגאַנען האָבן צוגעגרייט אַ מאַנסטרוועזן ריטואַל־מאָרד־פּראָצעס קעגן די דמשק'ער יידן. אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם האָט אין גאַנצן אַריענט געהערשט אַ פּאַגראַם־שטימונג קעגן דער יידישער באַפּעלעקרונג.

די עפנטלעכע מיינונג אין גאנץ אייראָפּע און אַמעריקע איז געווען טיף דער-
שיטערט צוליב דער טראַגישער לאַגע פון אַריענטאַלישן יידנטום, וואָס איז געווען
רעכט־לאָז און כסדר געפערלעך באַדראָט אין זיין פיזישן קיום. אין לאַנדאָן איז
צונויפגערופן געוואָרן אַ ריזיקער פּראָטעסט־מיטינג, אין וועלכן עס האָבן זיך באַ-
טייליקט טויזנטער יידן און קריסטן. ענלעכע פּאַראַמאָלונגען זענען פּאַרגעקומען אויך
אין אַנדערע יידישע צענטערען. אונטער דעם דרוק פון דער עפנטלעכער מיינונג האָט
די ענגלישע און פּאַראַנציוזישע רעגירונג, לויט אַ הסכם מיטן טערקישן סולטאַן, איר
בערגעגעבן אַ יידישער דעלעגאַציע, וועלכע איז ספּעציעל אַוועקגעפאַרן קיין אַריענט,
אַלע דיפּלאָמאַטישע און טעכנישע הילפּסמיטלען, בכדי אויסצופאַרשן דעם גאַנצן
אמת. בראַש פון דער דעלעגאַציע, וואָס איז אייגנטלעך געווען אַ יידישע אונטער-
זוכונגס־קאָמיטע, האָבן זיך געשטעלט די צוויי פּראָמינענטסטע אייראָפּעאישע יידן:
משה מאָנטעפּיאָרע, דער פּאַפּולערער יידיש־ענגלישער פּילאַנטראָפּ און פּאָליטיקער,
און אַדאָלף קרעמיע, דער באַרימטער יידיש־פּאַראַנציוזישער מלוכה־מאַן און שפּעטער
דיקער מיניסטער. צו דער דעלעגאַציע האָט אויך אָנגעהערט דער גרויסער געלערנ-
טער און אַריענטאַליסט שלמה מונק.

די יידישע דעלעגאַציע איז סוף זומער 1840 אָנגעקומען קיין אַלעקסאַנדריע.
זי האָט גלייך אינטערוויענירט און געפּוּעל'ט ביים מצרישן גווערנער מאַחמאַד אַלי,
צו וועמענס פּאַרוואַלטונגס־קרייז האָט אָנגעהערט דער סירישער רעגירונגס־באַצירק,
אַז מ'זאָל אַלע דמשק'ער יידן באַפּרייען פון דער תּפּיסה און פּאַרזיכערן דעם שוץ פון
זייער לעבן און באַזיץ. פון דאַנען איז די יידישע דעלעגאַציע אַוועקגעפאַרן קיין קאַני-
סטאַטינאָפּאָל, וווּ זי איז אויפגענומען געוואָרן אויף אַ פייערלעכער אוידיענץ דורך
דעם סולטאַן. דער טערקישער מושל האָט אָפיציעל באַשטעטיקט די באַפּרייאונג פון
די אַרעסטירטע יידן, און גלייכצייטיק האָט ער אַרויסגעגעבן אַ ספּעציעלן רעגירונגס-
דעקרעט, אַזוי־גערופענעם „פּירמאַן“, אין וועלכן דער ריטואַל־מאַרד איז פּאַראַור-
טיילט געוואָרן אַלס אַ שענדלעכער בלבול. די מלוכה־אָרגאַנען אין דער גאַנצער אַטאָ-
מאַנישער אימפּעריע זענען אויפגעפאַרערט געוואָרן צו זאָרן מיט אַלע מיטלען פאַר
דער זיכערקייט פון לעבן און באַזיץ פון די אַריענטאַלישע יידן.

די נסיעה פון דער יידישער דעלעגאַציע האָט זיך אַלזאָ פּאַרענדיקט מיט אַ
גרויסן דיפּלאָמאַטישן און מאָראַלישן נצחון. אין זייער ביד־איצטיקער דורות־לאַנג
גער נלות־געשיכטע האָבן יידן קיינמאַל נישט דערגרייכט לטובת זייערע אונטער-
דיקטע ברודער אַזא גלענצענדיקן דערפאַלג, ווי אין יאָר 1840, אַ דאַנק דער פּירונג
פון משה מאָנטעפּיאָרע און אַדאָלף קרעמיע. ביים צוריקקומען קיין אייראָפּע, איז
לכן די יידישע דעלעגאַציע באַגייסטערט אויפגענומען געוואָרן דורך די מאַסן, יידן
און קריסטן, און זייער ריזע האָט זיך פּאַרוואַנדלט אין אַ הערלעכן טריומפֿ־צוג.
דאָס איז געווען דער זיג פון אמת איבערן שקר, פון גערעכטיקייט איבער אונטער-
דיקונג, פון יושר איבער באַרבאַדיי, פון פּאַרטשירט איבער פינצטערקייט. אַזוי
האָבן דאָס פּאַרשטאַנען די אומצאָליקע קריסטלעכע פּאַרשטייער פון דער אייראָפּע-
אישער ליטעראַטור און קולטור, פון וויסנשאַפּט און קונסט, וועלכע זענען עפנט-
לעך, אין וואָרט און שריפט, אויפגעטרעטן צום שוץ פון דער באַדראָטער יידישער
באַפּעלקערונג אין אַריענט. מאָנטעפּיאָרע און קרעמיע זענען אויסגעוואַקסן צום סימ-
באָל פון ליידנדיקן און קעמפּנדיקן יידנטום.

די געשעענישן אין יאָר 1840 האָבן אַרויסגערוּפֿן אַ געוואַלדיקן איינדרוק אין אַלע ייִדישע ישובים. אומעטום זענען יידן פֿון אַלע שטאַנדן און וועלט־אַנשוואַונגן, אויפגעטרעטן סאָלידאַריש און מוטיק לטובת זייערע פאַרפאַלגטע אַרענטאַלי־שע ברידער. די בּוואַלע פֿון ייִדישער התלהבות און שטאַלצער האַלטונג האָט מיט געריסן אפילו אַסימילירטע און פֿון יידנטום שוין אָפּגעפאַלענע קרייזן. באַזונדערס ענטוואַסטיש האָט זיך אָפּגערוּפֿן די יוגנט. אַלס אַ סימפּטאָמאַטישער אויסדרוק פֿון די שטימונגען צו יענער צייט, זאָלן דאָ ציטירט ווערן די ווערטער, וועלכע עס האָט אין יאָר 1840 געשריבן דער 15־יעריקער פּערדינאַנד לאַסאַל, דער צוקונפטי־קער באַרימטער טריבּון פֿון דייטשן סאָציאַליזם: „איך האַלט זיך פֿאַר איינעם פֿון די בעסטע יידן, וועלכע זענען היינט פֿאַראַן, הגם איך היט נישט אָפּ דעם רעליגיעזן ריטואַל. איך בין גרייט צו ריזיקירן מיט מיין לעבן, בכדי אויסצולייזן די יידן פֿון זייער איצטיקן שפּל'דיקן מצב. איך וואַלט אפילו נישט מורא געהאַט צו גיין אויפֿן עשאַפּאַט, אויב איך וואַלט מיט דעם געקאַנט ווידער מאַכן די יידן צו אַ געאַכטעטן פּאָלק. ווען איך דערמאַן זיך אין מיינע קינדערישע טרוימען, איז שטענדיק געווען מיין ליבלינגס־אידיי: צו שטעלן זיך בראש פֿון דעם ייִדישן פּאָלק, און מיט וואַפֿן אין דער האַנט, אים ווידער זעלבסטשטענדיק מאַכן!“.

די ייִדישע פּאַרפאַלן אין צוזאַמענהאַנג מיט דער דמשקאַפּערע, זענען זיך צו־נויפגעפאַלן מיט די אַלגעמיינע שטורמישע געשעענישן, וואָס האָבן די אַרענט־פּראַגע אוועקגעשמעלט אין מיטל־פּונקט פֿון דער וועלט־פּאָליטיק און געזעלשאַפּטלעכער מיי־נונג. באַזונדערס איז דאָס געקומען צום אויסדרוק אין פּראַנקרייך, וואָס איז טראַג־דיציאָנעל פֿאַרבונדן געווען מיט דעם נאָענטן מורח. דער דערמאַנטער מאַחמאַד אַלי, דער פּאַשאַ פֿון מצרים, האָט אין יאָר 1840 מורד געווען אין זיין מושל, דעם טער־קישן סולטאַן, און די נצחונות פֿון זיין אויפשטענדלעכער אַרמיי האָבן ערנסט באַ־דראָט די גאַנצקייט פֿון דער אַטאָמאַטישער אימפּעריע. דער זיגרייכער קאַמף פֿון מאַחמאַד אַלי איז אויפגענומען געוואָרן מיט באַגייסטערונג דורך דעם פּראַנצויזישן פּאָלק, וואָס האָט נאָך געלעבט מיט די גלענצענדיקע זכרונות פֿון דער נאַפּאָלעאָני־שער עפּאָפּי, און האָט דערוואַרט פֿון איר, „רעוואָלוציאָנערן מלך“ לואי פּיליפּ, אַז ער זאָל פֿאַר פּראַנקרייך ווידער באַנייען טרוימפֿן אין אַ וועלט־מאַסשטאַב. בעת די אייראָפּעאישע רעאַקציע מיט איר שעה מעטערניך האָט דערקלערט דעם אויפשטענ־דישן מצרישן פּאַשאַ פֿאַר אַ מורד במלכות און האָט פֿון אים פּאַרלאַנגט, אַז ער זאָל זיך אונטערגעבן דעם לעגייטימען מושל, דעם טערקישן סולטאַן, זענען די ליבע־ראַלע קרייזן אומעטום און אייראָפּע געווען אויף דער זייט פֿון „מצרישן רעוואָלוציאָנער“.

דער פּאַרשטייער פֿון דער ליבעראַלער פּאַרטיי אין פּראַנקרייך טיער, וועלכער איז דעמאָלט געווען פּרעמיע־מיניסטער, האָט געוואַלט איבערייסן מיט דער געמע־סיקטער און פּאַציפּיסטישער פּאָליטיק פֿון לואי פּיליפּ. ער איז גרייט געווען צו שיקן אַ פּראַנצויזישע אַרמיי בכדי מיליטעריש צו אינטערווענירן לטובת מאַחמאַד אַלי. אָבער די פּראַנצויזישע אינטערווענץ האָט געקאַנט לייכט ברענגען צו אַ מלחמה מיט די אייראָפּעאישע רעאַקציאָנערע מלוכות. פֿאַר דעם האָט טאַקע שטאַרק מורא גע־האַט דער פּראַנצויזישער מלך לואי פּיליפּ. די רעגירונג פֿון טיער איז געווען געצוונגען צו דעמיסיאָנירן און אויף איר אָרט איז געקומען אַ נייע רעגירונג פֿון גיזאַ, דעם פּאַר־

שטייער פון דער קאָנסערוואַטיווער פּאַרטיי, וועלכער האָט אין פּראַנקרייך רעגירט ביז צו דער רעוואָלוציע אין יאָר 1848.

די פּראַנצויזישע נאַציע איז געווען ביטער אַנטישט. איר האָפּענונג וועגן אַ נייער נאַפּאָלעאָנישער עפּאָפּיי איז שנעל צערונען. די שטימונג אין לאַנד איז געוואָרן אַ דעפּרימירטע. דער באַרימטער פּראַנצויזישער דיכטער און פּאָליטיקער לאַמאַרטין האָט זי באַראַקטעריזירט מיט די ווערטער: „פּראַנקרייך לאַנגווייליקט זיך“. גיזאַ האָט באַגעגעצט די פּרייהייט פון פּאָלק כלפי פּנים און נישט געגעבן אים קיין גלענצענדיקע, פּאַרשכורנדיקע, נאַציאָנאַלע נצחונות כלפי חוץ. דאָס איז געוואָרן דער אָנהויב פון סוף פון לואי פּיליפּס ממשלה, וועלכער איז געקומען צו דער מאַכט דורך דער יוליי-רעוואָלוציע (1830) און איז אַראַפּגעזעצט געוואָרן דורך דער פעברואַר-רעוואָלוציע (1848).

די שטורמישע געשעענישן אין צוזאַמענהאַנג מיט דער „דמשק-אַפּערע“ און דעם אויפשטאַנד פון מאַחמאַד אַלי, האָבן אַרויסגערופן אַ געוואַלדיקע פּאַראַינטער-רעסירונג אין דעם בערלינער „דאָקטוירים-קלוב“ און אין אַלע אינטעלעקטועלע קרייזן פון דייטשלאַנד. אַדאָלף רוטענבערג, דער אָפט שוין דערמאָנטער זשורנאַ-ליסט און פּאָליטיקער, האָט געפרוּווט נענטער פּאַראַינטערעסירן קאַרל מאַרקס'ן און אַנדערע זיינע חברים, מיט די ליידין פון די אַריענטאַלישע יידן. מ'האַט געפּלאַנט אַפּילו אַרויסצוגעבן אַ מאַניפעסט לטובת די פּאַרפּאָלגטע. מאַרקס אַליין האָט זיך מיט סימפּאַטיע אָפּגערופן וועגן די אַריענטאַלישע יידן און זייער טראַגישער סיטואַציע. זיכער האָט ער דאָס נישט געטון צוליב יידישע סענטימענטן, אין וועלכע ער האָט זיך קיינמאַל נישט מודה געווען און פאַר וועלכע ער איז תמיד, מיט אַ פּאַנישן שרעק, אַנטלאָפּן. מאַרקס איז אינם קאַמף לטובת די רעכט פון גערודפּטן אַריענ-טאַלישן יידנטום מיטגעריסן געוואָרן מיט דער אַלגעמיינער ענטוויאַסטישער כּוואַ-ליע, וואָס האָט באַהערשט די ברייטסטע קרייזן פון די קריסטלעך-איראָפּעאישע אינטעלעקטואַליסטן.

פון די אַלע סימפּאַטיע-דערקלערונגען און גוטע כּוונות לגבי די אַריענטאַלישע יידן איז אָבער, ליידער, קיין וויכטיקע, ממשות'דיקע זאַך נישט געוואָרן. ס'איז גע-בליבן בלויז ביי הומאַניטאַרע ווערטער. באַלד זענען געקומען נייע געשעענישן צו-ליב מאַחמאַד אַלי'ס אויפשטאַנד און צוליב דער קאָמפּליצירטער לאַגע אין דער איראָפּעאישער פּאָליטיק. דער אויפברויז פון דער „דמשק-אַפּערע“ איז שנעל פאַר-געסן געוואָרן.

ניינאָנדרייסיקסטער קאַפיטל.

דער 23-יעריקער פּילאָזאָפּיע-דאָקטאָר קאַרל מאַרקס

און זיין דיסערטאַציע.

נאָכן אוועקפאַרן פון ברונאַ בויער'ן קיין באָן, האָט זיך קאַרל מאַרקס געפּילט אין בערלין איינזאַם און פאַרלאָזט. די הויפט-שטאַט פון פּרייסן איז געווען די רע-

זידעניץ פון קעניגלעכן הויף, די פעסטונג פון א גרויסן ארמייגארניזאן און א צענד-טער פונם קליינבירגערטום. די געזעלשאפטלעכע אטמאספערע אין בערלין האָט גע-אָטעמט מיט אַ שטיקנדיקער פּראָווינציאַנעלער סביבה. מ'האָט זיך אויסגעלעבט אין אַן ענגן קרויז, מיט בייזוויליקע רכילות און פּאַלשע חניפות. די ליטעראַרישע סאַלאַ-גען, וועלכע האָבן אַמאָל געשפּילט אַ געוויסע געזעלשאַפטלעך-גייסטיקע ראָל, זענען לעצטנס אינגאַנצן אַראָפּגעפאַלן סיי אין זייער איכות און סיי אין כּמות. דער סאַ-לאָן פון רחל לעווין, וועלכן איר מאַן וואַרנהאַגען האָט אויך נאָך איר טויט, גע-לאָזט ווייטער עקזיסטירן, איז געווען בלוז אַ שאַטן פון זיין אַמאָליקן גלענצענדיקן עבר. מ'האָט זיך דאָ אונטערהאַלטן מיט דערציילן אַנעקדאָטן און וויצן, וואָס זע-נען געווען אַ מין קריטיק לגבי דעם קעניגלעכן הויף און זיין רעגירונג, און מיט דעם האָט מען שטאַלצירט ווי מיט העלדישע, אָפּאַזיציאָנעלע, כּמעט, „רעוואָלוציאָ-נערע“ מעשים.

מאַרקס איז געשטאַנען מיט ברונג בויער'ן אין אַ כּסדרדיקן בריוראויסמוש, פון וועלכן ס'איז לעצטנס בולט געוואָרן, אַז דער דאָזיקער פּראָפּעסאָר פון טעאַלאַ-גישן פּאַקולטעט אין באָן אַנטוויקלט זיך אַלץ מער אין דער ריכטונג פון אַ קעמפּע-רישן אַטעאיזם. בויער האָט כּסדר געמאַנט מאַרקס'ן, אַז ער זאָל אַ סוף מאַכן מיט די עקזאָמענס, באַקומען ענדלעך דעם דאָקטאָראַט און אַריבערטראָגן זיך קיין באָן, וווּ עס וואַרט אויף אים אַן אינטענסיווע טעטיקייט ביים אַרויסגעבן אַ זשורנאַל און אַז. וו.

קאַרל מאַרקס איז אָבער געווען און געבליבן דאָס גאַנצע לעבן אַ פּעדאַנט, ער האָט יעדע זאַך געוואָלט דערקענען און דורכשטודירן ביז צום גרונט. ער האָט זיין דאָקטאָראַט-אַרבעט צוגעגרייט לאַנג און אויספירלעך. בויער האָט פון אים גע-לאַכט: „וואָס דאַרף מען שוין האָבן צו אַ פּילאָזאָפּיע-דאָקטאָראַט? אַ ביסל שפּינאַ-זאָ און אַ לעק פון לייכניץ, און דאָס איז אַלץ!“ בויער איז געווען דערשטיינט, הערנדיק, אַז מאַרקס מאַכט פון זיין דאָקטאָראַט אַזאַ גרויס וועזן, בעת ס'איז דאָך פאַר אים, ביי זיין פּילאָזאָפּישער בילדונג, ממש אַ קינדער-שפּיל. בויער האָט אים געשריבן: „קום קיין באָן, דו וועסט דאָ מאַכן צו אַש און בלאָטע די הערן פּראָפּע-סאַרן!“

מתחילה, האָט מאַרקס געהאַט בדעה צו באַקומען זיין דאָקטאָראַט אויף דעם אוניווערסיטעט אין בערלין. אָבער דאָ איז ער געווען געצוונגען צו ווענדן זיך מיט זיין דאָקטאָרישער דיסערטאַציע צום דערמאַנטן פּראָפּעסאָר יוליוס שטאַהל, וועלכן ער האָט, ווי אַלע ראַדיקאַלע יונגהעגעליאַנער פּיינט געהאַט בתּכלית השנאה. אין זיין ענטפּער צו בויער'ן ציטירט מאַרקס די ווערטער פון פּאַרשטאַרבּענעם העגעל: „מיט אַזאַ האַלאָטע מוז איך זיך דאָ אַרומשלאָגן!“

לסוף האָט מאַרקס אָנהויב אַפּריל 1841 געשיקט זיין דיסערטאַציע צו דעם אוניווערסיטעט אין יענאַ. דעם 15 אַפּריל 1841 איז קאַרל מאַרקס אויף דעם אור-ניווערסיטעט אין יענאַ פּראָמאָוירט געוואָרן, אין זיין אָפּוועזנקייט, צום דאָקטאָר פון פּילאָזאָפּיע.

דריי וואָכן שפּעטער האָט ד"ר קאַרל מאַרקס געפּיערט זיין 23-יעריקן גע-בורטס-טאַג.

דער טיטל פון מאַרקס'נס דאָקטאָרישער אַרבעט (דיסערטאַציע) איז געווען אַ

פאלגנדיקער: „דער אונטערשיד צווישן דעם פילאָזאָפֿישן סיסטעם פון דעמאָקריט און דעם סיסטעם פון עפיקור“.

דעמאָקריט איז געווען איינער פון די עלטסטע גריכישע פילאָזאָפֿן. ער האָט געלעבט אין פינפטן יאָרהונדערט פאר דער קריסטלעכער ערע. דעמאָקריט איז געווען דער איינמלעכער פאָטער פון דער מאַטעריאַליסטישער פילאָזאָפֿיע, ווייל ער האָט זיין שיטה געשטיצט אויף דער הנחה, אז „פון גאַרנישט קאָן גאַרנישט באַשאַפֿן ווערן!“. לויט זיין מיינונג, איז די וועלט געבוירן געוואָרן פון אַטאָמען. דורך זייערע אייביקע באַוועגונגען, אַנטשטייען און ווערן חרוב אַלע וועלטן.

עפיקור איז געווען דער תלמיד פון דעמאָקריט. ער האָט געלעבט אין פערטן יאָרהונדערט. אויך עפיקור האָט געהאַלטן, אז די וועלט איז באַשאַפֿן געוואָרן פון אַטאָמען און זייערע באַוועגונגען. ער האָט אָבער געוואָלט אויסבעסערן די אַטאָמען-טעאָריע פון זיין לערער דעמאָקריט און דאָס איז אים לנמרי נישט געלונגען. זיינע באַהויפטונגען וועגן אַ ספּעציפֿישער אַטאָמען-באַוועגונג האָבן זיך, פון שטאַנדפונקט פון דער פיזיק און אירע מאַטעמאטישע געזעצן, אַרויסגעוויזן אַלס פולשטענדיק פאַלשע. צוליב דעם האָבן עפיקור'ן שטאַרק קריטיקירט און אויסגעלאַכט די וויסנ-שאַפֿטס-לייט, אָנהויבנדיק פון די עלטסטע (ציצעראָ, פלוטאַרך) ביז צו די ניצייר-טיקע (לייבניץ, קאנט).

קארל מאַרקס האָט אין זיין דיסערטאַציע פאַרהערלעכט עפיקור'ן, הגם ער מוז צוגעבן, אז „עפיקור איז אין די עינים פון פיזיק שרעקלעך נאַכלעסיק“. מאַרקס'ן געפעלט עפיקור אויסערגעוויינלעך, ווייל „ער איז דער גרעסטער גריכישער פריידער קער אינס קאַמף קעגן דער רעליגיע“. די אַטעאיסטישע השפּעה פון ברונאָ בוער'ן און זיין יונגהעגעליאַנישן „קלוב“ טריאומפֿירט בשלמות אין מאַרקס'נס דאָקטאָ-רישער אַרבעט.

אין אַלגעמיין איז קארל מאַרקס'נס דיסערטאַציע געשריבן אין גייסט פון העגעליס פילאָזאָפֿישער שיטה. מאַרקס איז דעמאָלט נאָך ווייט געווען פון דער מאַטעריאַליסטישער געשיכטע-אויפאַסונג, און צוליב דעם אַקצעפּטירט ער סיי העגעל'ס דיאַלעקטיק און סיי זיין אידעאַליסטישע וועלט-אַנשוואַונג. מאַרקס איז אין זיין דאָקטאָרישער אַרבעט קעגנערש געשטימט צו דעמאָקריטן, וועלכן ער וואַרפט פאַר, אז ער פרידיקט אַ פאַסיוון אונטערגעבן זיך דעם גורל און דעם משפּט פון די געטער. עפיקור דאַקעגן וואַקסט אויס ביי מאַרקס'ן צום אידעאַלאָג פון אַקטיוון ווידערשטאַנד און קאַמף. די באַרימטע לאָזונג פון עפיקור'ן: „לעבן הייסט אַרבעטן און אַרבעטן הייסט קעמפֿן“ ווערט דער אַני מאַמין און גייסטיקער אינהאַלט פון קארל מאַרקס'ן. עפיקור האָט מאַרקס'ן אימפּאַנירט מיט זיין מוט אינם קאַמף קעגן די שווערע קייטן פון דער רעליגיע. ווייל, ווי ער שרייבט: „עפיקור האָט נישט קיין מורא פאַר דעם דונער און נישט פאַר אַנדערע דראָאָונגען מצד די געטער, און ער ציטערט נישט פאַר דעם צאָרן, וואָס זאַמלט זיך אין די הימלען מיט אַ געדיכטן אויפֿרייס!“.

מיט דעם דאָזיקן עפיקורישן קאַמף-גייסט איז באַהערשט די גאַנצע דיסערטאַציע פון מאַרקס'ן, בפרט די קדומה, ווו ער שרייבט: „ווי לאַנג עס וועט זיך נאָך באַוועגן אפילו איין טראָפֿן בלוט אין דעם וועלט-שטורמענדיקן און ריקזיכטסלאָז פרייען האַרצן פון דער פילאָזאָפֿיע, אזוי לאַנג וועט זי צוזאַמען מיט עפיקור'ן רופן

צו אלע אירע שונאים: „א גאָטלאָזער איז נישט דער, וועלכער פאַראַכטעט די געטער
פון דעם המון, נאָר דער, וועלכער גלויבט אין די געטער פון המון!“.

מאַרקס האַלט, אז די פּילאָזאָפּיע דאַרף „פּראָפּאָגאַנדירן די שטאַלצע, קעמפּערישע
ווערטער פון פּראָמעטיי: „איך פּיל אַ האָט צו אַלע געטער!“.

זיכער איז די לאַגע פון אַ רעוואָלוציאָנערן פּילאָזאָפּ אַ שווערע אין דער היינ-
טיקער געזעלשאַפט. אָבער מאַרקס פאַרלאַנגט, אז יעדער אמת'ער און ערלעכער פּי-
לאָזאָפּ זאָל איבערחזרן דעם ענטפּער, וועלכן פּראָמעטיי האָט געגעבן הערמעס'ן,
דעם געהאַרכזאַמען משרת פון די געטער:

„ס'איז מיינ אומגליקלעכער גורל! אָבער פאַר קיין שום פּרייז

וויל איך אים נישט טוישן אויף דייע קענעכטישע גליק!“

מאַרקס'נס הקדמה צו זיין דיסערטאַציע ענדיקט זיך מיט פּאָלגנדיקע ווערטער:
„פּראָמעטיי איז דער גרעסטער הייליקער און מאַרטירער פון פּילאָזאָפּיען קאַלענדאַר!“.

דער בונטאַרישער מהות פון קאַרל מאַרקס'נס אויספירונגען אין זיין דיסער-
טאַציע האָט מיט זיין מוטיקן און ראַדיקאַלן טאָן איבעראַשט אפילו די מיטגלידער
פון בערלינער „דאָקטוירים־קלוב“. ברונאָ בויער האָט נישט געגלויבט, אז וועלכער
ס'איז אוניווערסיטעט אין דייטשלאַנד זאָל וועלן אָננעמען אזא מיין אפיקורסישע
דיסערטאַציע. זיכער וואָלט פּראָפּעסאָר שטאַהל, דער משומד און דייטש־קריסטלע-
כער אידעאָלאָג, אַרויסגעוואָרפן מאַרקס'ן צוזאַמען מיט זיין דיסערטאַציע, ווען ער
וואָלט געקומען צו אים דאָקטאָריזירן זיך מיט דער דאָזיקער אַרבעט.

אָבער אויף דעם אוניווערסיטעט אין יענאַ האָבן געהערשט נאָר אַנדערע, ספּע-
ציפּישע און באמת־פּרייהייטלעכע טראַדיציעס, ווייטע פון פּרייסישער קענעכטישאַפט
און גייסטיקער שקלאַפּעריי, און דאָס האָט דערמעגלעכט קאַרל מאַרקס'ן צו באַקו-
מען דאָרט זיין דאָקטאָראַט מיט אזא „וועלט־שטורמענדיקער און גאָטלאָזער“ דיסער-
טאַציע.

דרימער מייס

ווען פון מורא ווערט געבוירן שנאה

„וואָס איז דער וועלטלעכער קולט פון יידנטום? דער שאַכער!“
„די באַפרייאונג פון דער הערשאַפט פון שאַכער און געלט, דאָס הייסט פון רעאַלן,
ממשותדיקן יידנטום, וועט ברענגען די זעלבסט־עמאַנציפאַציע פון אונזער תקופה!“

(קאַרל מאַרקס: „צו דער יידן־פראַגע“. 1844).

פערציקסטער קאפיטל.

צווישן אטעאיזם און אטאויזם.

אינם קאפעהויז אויף דער פראנצויזן-נאם אין בערלין, איז געווען לעבעדיק און לוסטיק. דער בארימטער „דאקטוירים-קלוב“ האָט זיך, מיט זיין פולן קאָמפלעט פון מיטגלידער און געסט-סימפאטיקער, צונויפגעזאמלט אין זיין סטאָבילער „קניר פע“, צו אַ פייערלעכן אונטערהאַלטונגס-אַוונט לכבוד דעם פריש-באַקומענעם דאָקט-טאָראַט פון פראַמינענטן מיטגליד און קאַלעגע קאַרל מאַרקס. און הגם ס'איז געווען אַ פראַסטער מיטוואָך, איז דער לאַקאַל פון קאפעהויז געווען איבערפולט מיט אַ פאַרשידנאַרטיקן עולם פון סטודענטן, שריפטשטעלער און קינסטלער. ס'האָט קוים געסטאיעט פלאַץ פאַר די בירגערלעכע שטאַם-געסט, וואָס האָבן זיך, פרייוויליק אָדער געצווינגען, אָפגעטראָגן פון אינערלעכן לאַקאַל צו דער קאפעהויז-וועראַנדע, אין דרויסן ביים טראַטוואַר.

ס'איז געווען ענדע אַפּריל פון יאָר 1841, און דער אויסערגעוויינלעך-הייסער זומער האָט שוין איצט געגעבן אַ פאַרשפיל פון די היצן, וועלכע ער האָט צוגעגרייט פאַר די נאַענסטע חדשים. די מיושב'דיקע בירגערלעכע קאפעהויז-געסט, רייכע קאָ-מערסאַנטן און גוט-סיטואַרטע בעלי-מלאכות זענען געזעסן אויף דער וועראַנדע ביי טישן פולע מיט ביר-און-וויין-גלעזער, האָבן בנעימות געשעפט די פרישע אָוונט-לופט, און מיט אַ נייגיריקייט זיך צוגעהערט צו דעם טומל, וואָס די „הערן סטודענטן“ מאַכן אין לאַקאַל מיט זייערע לידער און רעדעס. נישט אַלץ האָבן זיי פאַר-שטאַנען פון דעם, וואָס איז דערגאַנגען צו זייערע אויערן, אָבער אויך דאָס איז גע-ווען איבערגענוג, בכדי אַרויסצורופן אַ דערשטוינונג און אפילו אַ צאָרן ביי דעם בירגערלעכן פובליקום אויף דער וועראַנדע. עטלעכע פון זיי האָבן זיך שטאַרק גע-וונדערט און געפרעגט בקול רם: „ווי אזוי איז דאָס מעגלעך, אַז די פּאָליציי דער-לויבט די סטודענטן אזוי פּרעך צו רעדן קעגן דער רעגירונג און דעם הער גאָט אַליין?!“ אַ פאַר פּחדנישע געסט האָבן גלייך גערופן דעם קעלנער און שנעל זיך אָפגעטראָגן פון דעם מקום הפּורעניות.

דער פייערלעכער אָוונט פון דעם „דאָקטוירים-קלוב“ לכבוד דעם דאָקטאָראַט פון קאַרל מאַרקס'ן האָט זיך פאַרוואַנדלט אין אַ שטורמישע פּאָליטישע מאַניפעס-טאַציע, וועגן וועלכער מ'האָט לאַנג שפּעטער גערעדט אין די ראַדיקאַלע אינטע-לעקטואַליסמן-קרייזן פון בערלין. דער באַווסטער פּילאָזאָפּיע-דאָקטאָר און זשור-נאַליסט אַדאָלף רוטענבערג האָט געעפנט דעם אָוונט מיט שטאַרקע און שאַרפע ווער-טער קעגן דער רעאַקציאָנערער שוואַרצער כּמאַרע, וועלכע באַדעקט מיט איר פינצ-טערקייט דעם אייראָפּעאישן האַריוואַנט. רוטענבערג האָט באַגריסט זיין אינ-טימען פריינט, דעם דאָקטאָר קאַרל מאַרקס, וועלכער וועט איצט, נאָך פאַרענדיקן פון זיין סטודיום, אָן צוויפּל און אָן פּחד, זיך שטעלן אין די ערשטע רייען פון די

קעמפער פאר א „יונגדייטשלאַנד“ און א „יונגאיראָפּע“. נאָך רומענבערג'ס רעדע, וואָס איז פאַרענדיקט געוואָרן מיט א טאַאסט לכבוד מאַרקס'ן און זיין קעמפּערישער פּילאָזאָפּישער דאָקטאָריס-ערטאָציע, האָט מען געזונגען א פּאַר פּריילעכע סטודענטן-לידער, און געטרונקן בשפע פון די ביר-קרונן. די שטימונג איז געוואָרן א וואַרעמע און אפילו א לידנשאַפטלעכע.

דער טומל האָט אויפגעהערט, ווען עס האָט גענומען דאָס וואָרט דער צווייטער רעדנער, דער געלערנטער פּילאָזאָפּיע-דאָקטאָר, היסטאָריקער און שריפטשטעלער קאַרל-פּרידריך קעפּען. ווי תמיד, האָט ער אויך דאָסמאָל געשטיצט זיך אין זיינע רייד אויף דעם „אַלטן פּרייז“, דעם פּרייסישן מלך און פּילאָזאָפּן-פּריינט פּרידריך דעם גרויסן, וועלכן ער האָט פאַרהערלעכט אַלס דעם מוסטער פון א הערשער, אַלס דעם טרייען אָנהענגער פון גייסטיקער פּרייהייט און מענטשלכן פּראָגרעס.

קעפּענ'ס פּרייסיש-פּאַטריאָטישע רעדע איז נישט אַלע אין זאַל געפּעלן געוואָרן. מ'האָט אָנגעהויבן הוסטן און הויך צווישן זיך רעדן. פּלוצלינג איז ביים אַריינגאַנג געוואָרן א גערודער. מ'האָט דאָ האַרציק באַגריסט דעם לאַנגיאַריקן גרינדער און אָנפירער פון „דאָקטאָריס-קלוב“ ברוּג בויער, וועלכער איז גראַד אָנגעקומען, נאָך א שווערער ריזע, פון באָן. בויער האָט מיטגעבראַכט די ערשטע עקזעמפּלאַרן פון זיין נייעם בוך „די קריטיק פון דער עוואָנגעליע“, וואָס וועט באַלד צוליב זיין שאַר-פּער אַנטירעליגיעזער טענדענץ אַרויסרופן א שטורעם אין דער דייטשער עפנטלעכ-כער מיינונג. דער רואיקער, געמעסיקטער, געלערנטער פּאַסטאָר און פּראָפּעסאָר פון טעאָלאָגיש-עוואָנגעלישן פּאַקולטעט אויף דעם באַנער אוניווערסיטעט, איז איצט גע-וואָרן א לידנשאַפטלעכער קעמפּער און אָנהענגער פון אַן אַטעאיסטישער וועלט-אַנ-שוואַונג. דאָס האָט אים פאַרשאַפט פּיינטלעכע קעגנערשאַפטן און ביטערע צרות אויפן באַנער אוניווערסיטעט. זיין ראַדיקאַלע קאַמפּ-שטימונג איז בולט געקומען צום אויסדרוק אין דער רעדע, וועלכע ער האָט געהאַלטן נאָך קעפּענ'ען. בויער איז געווען באַגייסטערט פון מאַרקס'נס דאָקטאָרישער דיסערטאַציע און איר גאָט-לאָזער, עפיקורישער אידעאָלאָגיע. ער האָט נישט דערמאָנט די אַקטועלע פּאָליטיק און די נייע געזעלשאַפטלעך-אָנצאַלע שטרעבונגען. דער אַטעאיזם, די גאָט-לאָזיקייט איז געוואָרן בויער'ס שלאַכט-רוף, זיין איינציקער וועג צו דער דערלייזונג פון דער מענטשהייט.

די זעלבע מיינונג האָט אויסגעדריקט אויך קאַרל מאַרקס, „דער העלד פון באַנ-קעט“, ווי בויער האָט אים אָנגערופן, כּעת מאַרקס איז אויפגעטרעטן צום שלום פון פּיערלעכען אָונט מיט א קעמפּערישער, געדאַנקען-רייכער רעדע. מאַרקס האָט, ווי בויער, געלאָזט אין דער זייט די פּאָליטיש-געזעלשאַפטלעכע פּראָגן און גענומען גלייך קריטיקירן און „דערטראַניוירן“ דעם בורא העולם אַליין און געטון האָט ער עס, שטיצנ-דיק זיך אויף דער הענעלישער פּילאָזאָפּיע. מאַרקס האָט זיך דורכאויס באַמיט צו באַווייזן, אַז העגעל, דער גייסטיקער געהילף פון דער פּרייסיש-דעספּאָטישער מלוכה און איר קאָנסערוואַטיווער אידעאָלאָגיע איז געווען אַן אַטעאיסט. ס'איז מאַרקס'ן נישט שווער געווען דאָס צו באַווייזן פאַר דעם פּובליקום פון „דאָקטאָריס-קלוב“, וואָס איז געווען לַגמרי באַהערשט פון דער נייעסטער מאַדע, דעם אַטעאיזם, און האָט מיט פּרייד אויפגענומען אַלץ וואָס איז געווען פּאָפּולער און אַלגעמיין פאַר-שטענדלעך אין די ראַדיקאַלע קרייזן, צו יענער צייט.

ס'איז געווען שפעט אין דער נאכט, ווען די פארזאמלונג פון „דאקטוירים-קלוב" האָט זיך געענדיקט. מ'האָט מאַרקס'ן אויסגעדריקט אַנערקענונג און האָר-ציק מיט אים זיך געזעגנט. צווישן די, וואָס זענען צוגעקומען צו מאַרקס'ן און האָבן אים געוונטשן, איז געווען אויך בעטיגאַ פּאָן אַרנים. זי האָט אים פּאַרגעשטעלט איר באַגלייטער, אַ הויכן און שטאַרקן מאַנספּאַרשוי, און אָנגערופּן זיין נאָמען: פּירשט מיכאַל באַקווי.

מאַרקס'ן האָבן אַהיים באַגלייט אַ פּאַר נאָענטע פּריינט. מ'איז געווען שטאַרק באַאיינפּלוסט פון פייערלעכן אָונט און מ'האָט גערעדט מיט פּאַטעמישע ווערטער וועגן דער גרויסער, הערלעכער צוקונפּט, וואָס דערוואַרט דעם נייעם פּילאָזאָפּיע-דאָקטאָר. דער 23-יעריקער קאַרל מאַרקס איז געווען אין דער בעסטער, גליקלעכ-סטער שטימונג: ער איז יונג און שטאַרק, אַרומגערינגלט מיט גוטע טרייע חברים, פּריי ליגט דאָס לעבן פּאַר אים און אָפּן צו דעראַבערן איז די גאַנצע וועלט! קאַרל האָט מיט אַ פּולער זיכערקייט געהאַפּט, אַז ס'וועט אים נישט אויספּעלן כח און טאַלאַנט בכדי באַלד אויסצוקעמפּן די אַנערקענונג פון דער וועלט פאַר זיין שטור-מישן, פּראָמעטייאישן גייסט.

די נאכט איז געווען אַ הערלעכע. געדיכט האָט זיך באַדעקט דער הימל מיט שטערן און די לבנה האָט ברייטפּנימ'דיק געשמיכלט. אַ לייכטער קילער ווינט האָט דערפּרישט די צעהיצטע קעפּ, וואָס זענען שווער געווען פון די צאָללאָזע ביר-קרוגן און פון די גלענצנדיקע אילוזיעס. שנעל איז פאַרגאַנגען די פּרעכטיקע פּרילינגס-נאַכט.

ביים געזעגענען זיך, פאַרן טויער פון מאַרקס'נס הויז, האָט רומענבערג, זייענ-דיק אַ רגע ביחידות מיט מאַרקס'ן, געפונען די געלעגנהייט, בכדי צו באַמערקן מיט אַן איראַניש-שמיכלנדיקער העויה: „דו האָסט, קאַרל, שיינ געדריש'נט, אָבער דייע אכזב, די טרייערער רבנים וואָלטן זיכער דיך דורס געווען, ווען זיי הערן דייע נאָט-לאָזע רייד!“

מאַרקס'נס פנים איז אויפאיינמאַל געוואָרן טויטערנסט און אין זיינע טונקע-לע אויגן האָבן זיך באַוויזן סימנים פון עפעס אַ מאַרדנעם, אומהיימלעכן געמיש פון פחד און צאָרן. קאַרל האָט זיך שנעל געזעגנט און איז אַריין צו זיך אין דער אייג-זאַמער שטוב. גלייך האָט ער זיך אויסגעטון און געוואָלט שלאָפּן. אָבער דער שלאָפּ איז נישט געקומען און דאָס פּוסטע צימער איז פול געוואָרן מיט געשטאַלטן אין וועלכע מאַרקס האָט געוואָלט דורכאויס פאַרגעסן. אָבער זיי זענען כסדר צוריקגע-קומען און האָבן געפּיניקט די מידע נשמה. קאַרל'ס פּריילעכע, קעמפּערישע און זעלבסטזיכערע שטימונג פון אָונט איז פּולשטענדיק פאַרשווונדן. אַלץ האָט איצט אין אים און אַרום אים טיף געווייטיקט. קאַרל מאַרקס האָט זיך דערמאַנט אין די ווערטער פון זיין גאָטזעליגען פּאָטער, וועלכער האָט אים אָפּט געזאַגט און געשריבן מיט אַ טיפּער זאָרג: „צי וועט דיין נשמה, קאַרל, זיין אַ הימלישע אָדער אַ פּאַאוס-טישע?!“

מאַרקס האָט זיך אויפגעכאַפּט פון בעט און גענומען רעדן שטילערהייט צו זיך אַליין: „איך האָב געזאַגט „גאַטזעליגער פּאָטער“ אָבער צו וואָס טויג מיר דאָ דער נאָט? ווי שטאַרק איז דאָך דער כח פון אַ געוויינהייט, די מאכט פון אַן אַטאַ-וויזם! צי איז מיין אַטעאיזם, מיין גאָטלאָזע וועלט-אַנשוואונג ווירקלעך ביכולת

אויסצוואַרצלען פון מיין נשמה און פון מוח די פיזישע און נייטיקע ירושה פון הונדערטער יאָרן, פון לאַנגע דורות?"

מאַרקס'ן האָט זיך געדוכט, אז זיין צימער איז ווידער פול געוואָרן מיט אומד היימלעכע נייטער פון דער פאַרנאַנגהייט, און אז אין דער שטילער פינצטערקייט גייט איצט אַ פאַרביסענער ויכוח צווישן זיין פּאָטער, דעם קאַנטיסט און פריישיש-קעניגלעכן יוסטיץ-ראַט היינריך מאַרקס און די מאַרקסישע אבות, די רבנים און גאונים פון טריער. ווער וועט מנצח זיין אין דעם דאָזיקן קאַמף, דער הוה צי דער עבר, דער כח פון פרייען, אייגענעם ווילן צי דאָס געזעץ פון ירושה, פון דעטער-מינאַציע?

ס'איז שוין געווען העלער טאָג און די וואַרעמע זון האָט גענומען אַריינשיי-גען, ווען מאַרקס איז סוף-כל-סוף אַ מידער איינגעשלאָפן. זיין שלאָף איז געווען אַ שווערער, ווי ס'וואָלטן אים ווייטער געפייניקט די ביטערע ספקות: „וואָס וועט אין מיר, סוף-כל-סוף זיגן, דער אַטעאיזם צי דער אַטאָויזם?"

איינאונפערציקסטער קאַפיטל

מיט ברוך שפינאָזא קעגן דעם „רבנישן שאַטן“

ברונאָ בויער האָט זיך געאיילט צוריקצופאַרן קיין באָן, ווו עס האָבן אויף אים געוואַרט זיינע פליכטן אַלס אוניווערסיטעטס-פּראָפּעסאָר. ער האָט נאָך געפונען אַ ביסל צייט, בכדי זיך דורכצושמועסן מיט קאַרל מאַרקס'ן. בויער איז געווען איבער-צייגט, אז מאַרקס וועט בקרוב אַ דאַנק זיין טאַלאַנט און בילדונג מאַכן אַ שנעלע קאַריערע. ער האָט געוואָלט, אז מאַרקס זאָל באַלד קומען קיין באָן און העלפן אים ביים אַרויסגעבן אַ זשורנאַל מיטן נאָמען „אַרכיוו פון אַטעאיזם“. מאַרקס האָט אָבער געטראַכט וועגן איבערנעמען אַ קאַטעדראַע אויף אַ דייטשן אוניווערסיטעט. ער איז געווען גרייט צו לייענען לעקציעס וועגן דער פילאָזאָפיע, וועלכע איז געוואָרן זיין וויסנשאַפטלעכע פאַך-אויסבילדונג.

דערווייל זענען אָבער פאַרגאַנגען וואָכן און מאַרקס האָט גאַרנישט אויפגע-טון. פון טריער זענען ווידער אָנגעקומען שלעכטע בריוו. די מאַמע און די שוועס-טער האָבן זיך ביטער באַקלאַגט אויף דער קריטישער מאַטעריעלער לאַגע און אויף די איבערגעריסענע באַציואונגען מיט דער פאַמיליע פאַן וועסטפאַלן. זשעני האָט זעלטן געשריבן, אָבער אויך אירע בריוו זענען געווען טרויעריקע. זיי האָבן מודיע געווען וועגן דער קראַנקהייט פון געהוימראַט און וועגן די אינערלעכע פאַמיליע-סכסוכים, וואָס האָבן איר אייגנטלעכע סיבה געהאַט אין דער שאַרפער קעגנערשאַפט פון זשעני'ס נאָענטע קרובים לגבי דעם היראַטס-פלאַן מיט דעם „אַרעמען אָבער צעבאַלעוועטן יידיש-אַדוואָקאַטישן זונדל“. ווי מיט פינף יאָר צוריק, ביים אָנהויב פון זיין אויפנהאַלט אין בערלין, האָבן אויך איצט, ביים סוף פון דער בערלינער תקופה, באַהערשט מאַרקס'ן מעלאַנכאָלישע, שווערמוטיקע שטימונגען, וואָס זענען אַפט דערגאַנגען ביז צו אַ פולשטענדיקער אַפאַטיע. „דריי-און-צוואַנציק יאָר בין

איך אלט און האָב נאָך גאַרנישט אויפגעטון פאַר מיין אומשטערבלעכקייט" זאָגט דער העלד פון פרידריך שילער אין איינעם פון זיינע דראַמען. אין די דאָזיקע ווער-טער האָט זיך דערמאָנט דער 23-יעריקער פילאָזאָפיע-דאָקטאָר קאַרל מאַרקס, בעת ער האָט געטראַכט וועגן דעם, אַז אין זיינע יאָרן איז ווילהעלם פּיט שוין געווען בריטישער פרעמיער, און געטהע און שילער האָבן פאַרפאַסט זייערע באַרימטע ווערק. קאַרל מאַרקס האָט באַשלאָסן ווי-אַמשנעלסטן אַריבערצופאַרן קיין טריער. ער מוז זיך דורכשמועסן מיט דער מוטער און מיט די שוועסטער וועגן פאַרשידענע ענינים, וואָס זענען נאָך דעם טויט פון פאַטער געבליבן נישט-דעגולירט. אויך די זאך מיט זשעני מוז איצט ענדלעך נעמען אַ סוף. ס'איז די העכסטע צייט צו היי-ראַטן, כל זמן דער אַלטער געהיימראַט לעבט נאָך.

אַבער נאָך אַלעמען איז מאַרקס'ן שווער געווען זיך אַזוי-פּלוצלינג צו שידן מיט בערלין, מיט דעם „דאָקטוירים-קלוב“, מיט אַלע פּריינט און קאַלעגן, און מיט דעם גאַנצן לעבנס-אופן, צו וועלכן ער האָט זיך שוין אַזוי צוגעוויינט במשך זיין פינף-יעריקן שטודירן אין בערלין. דער חודש מאַי איז געווען אַ פּרעכטיקער, אַ וואַ-רעמער און אַלץ האָט געבליט און געשטראַלט, אַבער מאַרקס'נס געמיט איז געוואָרן אַ געדריקטע, זיין נשמה האָבן געפּייניקט ספּקות, און עפעס אַן עלעגישע טרויערי-קייט האָט באַגלייט אים אויף אַלע זיינע וועגן.

פון משה העס'ן איז אָנגעקומען אַ קורץ בריוול און אַ ניי-פאַרפאַסט בוך, וואָס האָט זיך גערופן „די אייראָפּעאישע טראַגדיע“. אין דעם בערלינער טומל האָט מאַרקס כמעט שוין אינגאַנצן פאַרגעסן וועגן דער באַקאַנטשאַפט מיט דעם דאָזיקן מאַדנעם פילאָזאָף-טרויער העס. דאָס נייע ווערק פון משה העס'ן האָט פּראָפּאָגירט די אידיי פון אַ פאַרייניקטער דעמאָקראַטישער מלוכה, וואָס זאָל אַרומנעמען גאַנץ אייראָפּע און אָפּשאַפן אַלע גרענעצן און באַשרענקונגען. „די אייראָפּעאישע טראַגדי-כיע“ איז באַלד פּאָפּולער געוואָרן אין די ראַדיקאַלע קרייזן און האָט אַרויסגערופן דעם צאָרן פון די רעאַציאָנערע מושלים. מאַרקס האָט זיך גענומען ליענען דאָס צוגעשיקטע ווערק פון משה העס. אַ סך זאַכן אין בוך זענען אים פאַרגעקומען גאָר-אַריגינעל, משונה'דיק הגם גייסטרייך. ער איז קודם-כל נישט מסכים געווען מיט שפּינגאָז'ס איינפלוס אויף דעם מחבר.

צופעליק איז צו יענער צייט געקומען אין מאַרקס'נס האַנט אַ וויסנשאַפּטלעך בוך, וואָס האָט קריטיש באַהאַנדלט די באַציאָונגען פון דעם גרויסן יידיש-אייראָ-פּעאישן פילאָזאָף בענעדיקט שפּינגאָז צו זיין פּאָלק, די יידן און יידנטום. מאַרקס איז געווען גענוי באַקאַנט מיט דער טראַגעדיע, וועלכע שפּינגאָז האָט איבערגע-לעבט אין אַמסטערדאַמער געטאָ, מיט צוויי הונדערט יאָר צוריק. ווי אַלע געביל-דעטע, מאָדערנע מענטשן האָט מאַרקס שאַרף פאַראורטיילט די פּאַנאַטישע רבנים, וואָס האָבן אַזוי גערודפ'ט און דערנידעריקט זייער גלויבנס-געאַסן שפּינגאָז, ווע-מענס איינציקע שולד איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס ער האָט אין זיין סביבה און אין זיין צייט געוואָלט בלייבן אַ פּרייער, שטאַלצער מענטש מיט אייגענע געדאַנקען און איבערצייגונגען. מאַרקס האָט בשום אופן נישט פאַרשטאַנען, פאַרוואָס דער דאָ-זיקער טיפּער דענקער און קריטישער גייסט איז נישט אַוועק פון יידנטום, פאַרוואָס האָט ער נישט אָנגענומען דעם קריסטלעכן גלויבן, בפרט, אַז ער האָט פּיינט געהאַט דאָס יידנטום און איז געווען אַזוי באַגייסטערט פון דער קריסטלעכער אמונה, פון

איר עטישער וועלט־אנשוואונג, פון דעם נייען טעסטאמענט און אפילו פון דער קריסטלעך־קירכלעכער מאכט. צוליב וואָס איז ער, שפינאָזא, דער וועלט־שטורמער, געבליבן אין ענגן געטאָגעסל און האָט זיך געלאָזט רודפֿן דורך רבנישע חרמ'ס? אָבער קארל מאַרקס האָט נישט געזוכט קיין ענטפער אויף די דאָזיקע פראַגן. ער האָט בלויז געדארפט האָבן אַ מאַראַלישע אונטערשטיצונג, וואָס זאָל אים העלפֿן אין זיין פּערזענלעכן פּאַרצווייפֿלטן קאַמף קעגן די רבנישע שאַטנס, וועלכע פאַר־פּאָלנן אים אומברחמנות'דיק. ווי ווערט מען פטור פון דער יידיש־רבנישער ירושה. פון לאַנגע דורות, וואָס באַדראָען זיין ווייטערדיקן קיום און זיין צוקונפט מיט זייערע דעמערמינאַציע־געזעצן? מאַרקס האָט געזוכט און געפונען ביי ברוך שפינאָזא'ן גע־דאַנקען און אויספירונגען, וואָס האָבן אין אים געשטאַרקט די קעגנערשאַפט צום יידנטום. די דאָזיקע קעגנערשאַפט וועט זיך באַלד פאַרוואַנדלען אין אַן אָפּענער שנאה. אין יאָר 1843 האָט מאַרקס געשריבן: „די יידישע רעליגיע רופט אַרויס ביי מיר געפילן פון עקל!“.

פאַר זיין אַנטי־יידישער שטעלונג אינם קאַמף קעגן דעם „רבנישן שאַטן“ האָט קארל מאַרקס צו הילף גענומען ברוך שפינאָזא און זיינע מיינונגען וועגן דעם יידנ־טום. מאַרקס האָט מיט אַ לאַגיטער קאַנסעקווענץ אַרגומענטירט און זיך אַליין פעסט אַיבערציגט מיט אַ פּאָלגנדיקן געדאַנקען־נאַנג: אויב אזא עכטי־יידישער דענקער, ווי שפינאָזא, וועלכער איז טריי געבליבן דעם יידישן כלל, טראָץ אַלע חרמ'ס און רדי־פּות מצד די רבנים, האָט אזוי קריטיש אַנאַליזירט און שאַרף באַקעמפט די געזעצן פון יהדות און דעם גייסט פון דער יידיש־רעליגיעזער טראַדיציע, איז דאָך דאָס דער בולט'סטער סימן, אַז דאָס יידנטום איז אין יסוד לגמרי שלעכט און פאַרדאָרבן, און אויסגעצייכנט האָט לכן געטון זיין פאַטער, דער יוסטיץ־ראַט, מיט דעם, וואָס ער האָט זיך און זיינע קינדער אָפּגעשמד'ט. מיט אַ געוויסער הנאה האָט קארל מאַרקס געליענט די מיינונג פון דערמאָנטן מחבר, אַז שפינאָזא, דער גרויסער עטי־קער און מענטשן־פריינט האָט געהאַסט דאָס יידנטום און די יידן.

קארל מאַרקס האָט זיך געפרייט אויפן געדאַנק, אַז ווען ער וועט זיך דאָס מאָל טרעפן מיט משה העס'ן, דעם דאָזיקן אין יידנטום פאַרליכטן פאַנטאַסט, דאָן וועט ער אים באַווייזן, ווי זיין גרויסער רבי, ברוך שפינאָזא, האָט פאַראַכטעט דאָס יידנ־טום, מיט זיין געזעץ און מהות.

ווי געזאָגט, איז מאַרקס'נס באַציאונג צו יעדער רעליגיע, צו יעדן קאָנפּעסיאָ־נעלן קולט געוואָרן, צו יענער צייט, אַן עקסטרעם־גענאַטיווע, פּינטלעכע. זי האָט אויך נישט אַנדערש געקאַנט זיין לגבי דעם יידישן דת. אָבער מאַרקס האָט פאַר־שטאַנען, און אפשר נאָך מער אינסטינקטיוו אַרויסגעפילט, אַז דאָס יידנטום איז פאַר אים נישט בלויז אַ רעליגיעזער ענין. פון דעם האָט זיך גענומען זיין פאַרביטע־רונג און זיין ליידיגשאַפט. דער „רבנישער שאַטן“ האָט אים פאַרפּאָלנט דאָס גאַנצע לעבן און נישט געגעבן קיין רו. מאַרקס איז נישט געווען ביכולת צו בלייבן לגבי דעם יידנטום גלייכגילטיק, אַזוי־צו־זאָגן נייטראַל. ער האָט עס געמוזט ליבן אָדער האַסן. מאַרקס האָט אויסגעוויילט דאָס צווייטע. און ווער ווייס, וויפֿל עס האָט דער צו מיטגעהאַלפֿן די קריטישע שטעלונג פון שפינאָזא'ן לגבי דעם יידנטום.

צווייאונפערציקסטער קאפיטל.

דער רוסישער פירשט באקונין און דער בערלינער „ניהליזם“.

„גוט מאַרגן — אייער גאַטלאַזיקייט!“ מיט די דאָזיקע ווערטער האָט זיך באַ- גריסט קאַרל פּרידריך קעפּען, טרעפּנדיק מאַרקס'ן אויף אַ שפּאַציר „אונטער דען ליינדען“. ביידע קאַלעגן האָבן האַרציק געלאַכט. זייט אַ געוויסער צייט איז געוואָרן אַ מנהג ביי די מיטגלידער פון „דאָקטוירים-קלוב“ צו באַגריסן זיך מיט די דאָזיקע מאַנדע ווערטער, וואָס זענען געווען אַ סאַרקאַסטישע אימיטאַציע פון די אַנגענומענע טיטלען אין די פּריסישע רעגירונגס-קרייזן (אייער מאַיעסטעט“, „אייער עקסע- לענץ“ און אַז. וו.).

„אייער גאָטלאַזיקייט“ האָט געדאַרפט ווערן דער שטאַלצער טיטל און קאַמפּ- גרוס פון די „דאָקטוירים-קלוב“ אַטעאיסטן. די אידעאָלאָגיע פון דעם דאָזיקן קלוב האָט זיך אַלץ מער ראַדיקאַליזירט, אויך אין דער פּאָליטישער ריכטונג.

„קעפּען, וויי איז צו דיר! ס'איז אויס מיט דיין פּרידריך און מיט די פּריסיש- פּאַטריאַטישע מליצות! מיר הויבן אָן צו גיין אויפן וועג פון דער פּראַנצויזישער רעוואָלוציע!“ האָט מאַרקס דערקלערט זיין פּריינט, האַלב-ערנסט און האַלב-שפּאַטנ- דיק, בעת זיי האָבן ממשיך געווען זייער מאַרגן-שפּאַציר.

„איך ווייס נישט, וואָס דו פּרייסט דיך אַזוי, מאַרקס. די קאַנסטיטוציאָנעלע, ליבעראַלע מאַנאַרכיע, פאַר וועלכער איך קעמף, איז די איינציקע רעאַלע מעגלעכ- קייט היינט-צוטאָג אין פּרייסן. דיין רוטענבערג איז לגמרי משוגע, ווען ער שטופּט אייך צו אַ רעפּובליקאַנישער רעוואָלוציע. אין דייטשלאַנד וועט קיינמאָל נישט זיין קיין רעפּובליק. שלאָג דיר דאָס אַרויס פון קאָפּ! די דייטשן זענען געבוירענע מאַ- נאַרכיסטן, זיי דאַרפן האָבן אַ הערשער.....“

מאַרקס האָט געוואָלט עפעס זאָגן, אָבער קעפּען איז געבליבן ביים וואָרט: „וואַרט צו, מיין טייערער מאַרקס. דו קענסט דיך, אפּשר, בעסער אויס אין דער פּילאָזאָפיע, ווי אין דער געשיכטע. דאָס קומט דיר זיכער בירושה! ווייל ווי איך הער, שטאַמסט דו פון גרויסע רבנים און תּלמודישע געלערנטע. אָבער, אַנטשולדיק, די דייטשן קען איך בעסער פון דיר! אויך אַ דעמאָקראַטישע מאַנאַרכיע איז נישט לייכט ביי אונז דורכצופירן!“

„איך ווונדער זיך, קעפּען, אויף דינע באַהויפטונגען! דו ביסט דאָך אַ היסטאָ- ריקער און מ'האַלט דיך פאַר אַ גוטן היסטאָריקער. און פּלוצלינג קומסט דו מיט אַזעלכע מיסטישע טעאָריעס, וועלכע פאַסן פאַר אַ געצו-דינער, אָבער נישט פאַר דיר, דעם פּריידענקער, דעם קריטיקער. צי מיינסט דו באַמת, אַז יעדעס פּאָלק איז געבענטשט פון גאָט מיט אַ באַזונדערער רעגירונגס-פּאַרם, וואָס פאַסט זיך נישט פאַר קיין אַנדערן פּאָלק. דאָס זענען נאַרישקייטן, קעפּען! אַנב, ביי דער געלעגנהייט, האָב איך דיך געוואָלט פּרעגן, צו וועלכן צוועק האָסט דו איינגעטלעך געשריבן דינע אויסגעצייכנטע סטודיען וועגן דער טעראַר-תּקופה אין דער פּראַנצויזישער רעוואָ- לוציע?“

קעפּען האָט אַ רגע געשוויגן. ער האָט זיך אָפּגעשטעלט און גענומען אַבסע- ר-

ווירן די ברייטע און לאנגע אלייען, ווי ער וואָלט זיי צום ערשטן מאל געזען. און
האָט געענטפערט רואיק און לאַנגזאָם:

„פאַרוואָס פאַרשטייטט דו דאָס נישט, קאַרל? מיין כוונה איז געווען צו ווייזן
די דייטשן ווי אזוי ס'איז פאַרגעקומען די גרויסע פראַנצויזישע רעוואָלוציע. זאָלן
אונזערע לאַנדסלייט לערנען פון די טראַגישע פעלערן, וועלכע די פראַנצויזן זענען
באַגאַנגען. פון מיין בוך וועגן דעם טעראָר וועלן אָבער לערנען בלויז די, וואָס ווילן
לערנען. צו זיי געהערט נישט אונזער היציקער פריינט רומענבערג. אָט האָט ער
איצט מיט זיינע חברים געגרינדעט אַ רעוואָלוציאָנערן קלוב, וואָס רופט זיך לויט דעם
פראַנצויזישן מוסטער: « Les amis du peuple » („די פריינט פון פּאָלק“). און זיי
מאָכן דאָרט די „רעוואָלוציע“. ווי-אזוי? זיי עפענען לייענדאָלן פאַרן פּאָלק און רעדן
זיך איין, אַז דאָס זענען די פאַריזער קאַפּע-הייזער ערב דער גרויסער פראַנצויזישער
רעוואָלוציע. נאַראַנים וואָס זיי זענען! זיי קאַפּירן די דעקאַראַציעס פון דער פראַנ-
צויזישער געשיכטע פון אַ האַלבן יאָרהונדערט צוריק, און מיינען, אַז מיט דעם
טראַגן זיי אַריבער די פראַנצויזישע, רעוואָלוציאָנערע ווירקלעכקייט צום פאַרשלאַ-
פענעם, אָפּגעשטאַנענעם, קאַנסערוואַטיוון דייטשלאַנד. דו, מאַרקס, ביסט דאָך אַ
קלוגער, קריטישער מענטש, צי פאַרשטייטט דו נישט, אַז זייער שפּיל טויג צום טייר
וועל? ... און...“

קעפען האָט איבערגעריסן און פריינטלעך געהויבן זיין הוט, באַגריסנדיק זיך
מיט אַ דורכגייער. מאַרקס האָט געוואָרפן אַ בליק און דערזען פאַר זיך אַ הויכע און
שטאַרקע געשטאַלט, וועלכע איז אים פאַרגעקומען באַקאַנט.

„ווער איז דאָס, קעפען?“ האָט ער געפרעגט.
„דערקענסט אים נישט, ער איז דאָך געווען אָנוועזנדיק אויף דעם אָונט לכבוד
דיין דאָקטאָראַט. געקומען איז ער אין געזעלשאַפט פון בעטטי פאַן אַרנים. דאָס איז
דער רוסישער פירשט און רעוואָלוציאָנער מיכאַל באַקונין!“

„יאַ, ריכטיק, קעפען, איך האָב אינגאַנצן אין אים פאַרגעסן!“
„זעט אויס, מאַרקס!“ האָט זיך געוויצלט קעפען, „אַז דייע באַצייאונגען מיט
בעטינאַ זענען לגמרי פאַרענדיקט. אַנדערש וואָלסט דו זיכער נישט פאַרגעסן דעם
מאַן, וואָס באַגלייט איר. אנב, מאַרקס, וואָס איז מיט דיר, דיין זכרון איז שוואַך
געוואָרן און דו זעסט אויס אזוי נידערגעשלאַגן, מיר און בלאַס. ביסטו קראַנק אָדער
אפּשר האָסט דו ווידער אַ רעצידיוו פון דיין „וועלט־שמערץ“?“

ביידע פריינט האָבן זיך אַנידערגעזעצט אויף אַ באַנק אין אַ נאָענטן שטאָטישן
גאַרטן און האָבן פאַררויכט די ליולקעס. קעפען איז געוואָרן צודרינגלעך:
„אַלזאָ, קאַרל, אַרויס מיטן לשון. וואָס איז דיר? דו שווייגסט עפעס צו פיל,
ס'איז נישט דיין טבע!“

„ס'איז מיר גאַרנישט! דו ווייסט דאָך, ליבער קעפען, ווי ס'פירט זיך ביי אונ-
זערס גלייכן. אָט הלומ'ט מען און שטרעבט מען נאָך אַ ציל, מיט אַלע כחות און
מיט דעם נאַנצן פאַרלאַנג, און ווען מ'האַט עס ענדלעך דערגרייכט, בלייבט מען
שטיין אַן אַנטווישטער און אומעטיקער: ס'איז נישט דאָס, וואָס מען האָט דערוואַרט.
איך האָב דערגרייכט מיין דאָקטאָראַט, און איצט, וואָס ווייטער?“

קעפען האָט פריינטלעך געשמייכלט:
„נעם דיך דערמיט נישט איבער! ס'איז דיין לעצטע יוגנט־קראַנקייט! איך בין

א סך עלטער פון דיר און ווייס עס פון מיין אייגענער דערפארונג. באַלד וועסט דו געפינען אַן אַנדערן ציל און ווידער חלומ'ען און שטרעבן נאָך אים מיט אַלע דייע כחות. צי איז דאָס נישט אַזוי?"

"איך גלויב אויך אין דעם. אנב, קעפען, קענסט דו דעם דאָזיקן באַקונין, ווער איז דאָס אייגנטלעך?"

"אַ, קארל, דאָס איז זייער אַן אינטערעסאַנטע פּערזאָן. ס'וואָלט כדאי געווען, אַז דו זאָלסט זיך מיט אים באַקענען פּערזענלעך. ער איז געווען אַ רייכער גרונט באַזיצער, אָפיצער אין דער צאַרישער אַרמיי און געהערט צום העכסטן רוסישן אַדעל. ער האָט זיך אָבער פון דעם אַלעם אָפּגעזאָגט, איז געוואָרן אַ רעוואָלוציאָנער און האָט פאַרלאָזט רוסיאַנדי. זייט אַ יאָר שטודירט ער אויפן בערלינער אוניווערסיטעט פּילאָזאָפּיע: פיכטע, קאַנט און בעיקר אונזער העגעל. באַקונין האָט פאַרצייכטעט אויף אַלע זיינע גיטער און לעבט דאָ פון אייגענער אַרבעט!"

"אַבער, קעפען, וואָס פאַרבינדט אים מיט בעטינאַ?"

קעפען האָט הויך און האַרציק געלאַכט: "דער טייוועל ווייס עס. דאָס איז טאַקע דאָס קאָמישע. מ'דערציילט זיך, אַז באַקונין האָט נישט קיין שום באַציאָונען מיט פרויען, אַ הויז מיט זיין שוועסטער טאַטיאַנאַ, אין וועלכער ער זאָל זיין פאַרליבט. איך ווייס נישט צי דאָס איז אמת, אָבער איך האָב געהערט, אַז באַקונין האָט געשריבן צו זיין אינטימען יוגנט־פּריינט אין רוסיאַנדי אַ בריוו, אין וועלכן ער איז אים מודיע וועגן זיין שטודירן אין בערלין, די פּילאָזאָפּיע פון העגעל, און אויך וועגן דעם, אַז ער קאָן בשום אופן נישט פאַרגעסן זיין ליבע צו דער... שוועסטער טאַטיאַנאַ. נאַ. אויף דעם האָט אים געענטפּערט דער פּריינט: "איך קאָן דיר דאָ גאַרנישט העלפן, אפּשר וועט דיר העלפן דיין העגעל!"

ביידע פּריינט האָבן זיך הויך צעלאַכט, און קעפען האָט צוגעגעבן:

"איך האָב, פאַרשטענדלעך דעם בריוו נישט געליענט און בין נישט פאַראַנטוואָרטלעך פאַר די דאָזיקע ריכילות!"

"זיכער, דאָס ווייס מען דאָך, דו ביסט, קעפען, אַ היסטאָריקער און גלויבסט נאָר אין דאָקומענטן!"

"אַבער, מאַרקס, אַריבערגייענדיק פון קאָמישן צום ערנסטן, מוז איך דיר זאָגן, אַז איך בין נישט אַנטציקט מיט באַקונינ'ס השפּעה אויף די מיטגלידער פון אונזער "דאָקטוירים־קלוב". זיי לערנען שנעל פון אים די מנהגים פון די רוסישע ניהיליסטן. מיר וועלן נאָך האָבן גענוג צרות פון דער דאָזיקער פאַרשלעפטער ניהיליסטישער קרענק. דו וועסט זיך, מאַרקס, דערמאָנען אין מייע ווערטער!"

"דו האָסט אַליין געזאָגט, קעפען, אַז דייטשלאַנד איז אָפּגעשטאַנען, פאַרשלאָפּן און קאָנסערוואַטיוו. צי האַלטסט דו נישט, אַז יעדע אויפטרײַסלונג, און זאָל זי אפילו קומען פון די הפּקראַדיקע רוסישע ניהיליסטן, קאָן זיין נוצלעך פאַר דער דע־מאָקראַטישער אַנטוויקלונג פון דייטשלאַנד?"

"די רוסי און דעמאָקראַטיע?, האַ, האַ, דאָס איז צום לאַכן! זיי זענען דאָך, מיין ליבער מאַרקס, נאָך מער שלאָפּן, ווי מיר, די דייטשן. עס וועלן דורות פאַר־גיין, און רוסיאַנדי וועט בלייבן דעספּאָטיש רעגירט..."

"אַבער, קעפען, דער צאַריזם איז דאָך פאַרפּוילט ביז צו זיין גרונט. ווי לאַנג קאָן ער נאָך אויסהאַלטן?"

„ער וועט נאך לאנג אויסהאלטן! און ווען ער וועט אפילו פאלן, צי ביסטו, מאַרקס, זיכער, אז זיין יורש וועט זיין די דעמאָקראַטיע? ס'קאָן קומען דאָרט אַ נייע פּאָרם פֿון דעספּאָטיזם, אפשר נאָך אַן ערגערע, ווי דער צאַרזיסם!...“

קאַרל מאַרקס האָט זיך אויפֿגעהויבן:

„לאָז מיך צורו, קעפען, מיט דיינע אַכסורדאַלע טעאָריעס און נביאות. איך ווייס נישט, ווי דו קאָנסט דאָס פאַרזיניקן מיט דיין העגעלישער וועלט־אַנשוואַונג? איך האָב שוין גענוג, מיין ליבער קעפען. דיין היסטאָריאָזאָפֿיע טויג צום טייוועל, דו זוכסט פאַר יעדן פּאָלק אַ באַזונדערע מיסטישע באַשטימונג. איך וואָלט דיך אַרויסגעוואָרפֿן פֿון דער גימנאַזיע, וווּ דו ביסט לערער פֿון געשיכטע. איך וויל נישט צוזאַמען מיט דיר מאַכן געשיכטע, אָבער עסן מיטאַנג וועלן מיר גיין צוזאַמען!“

ס'איז שוין געווען לאַנג נאָך דער מיטאַגס־צייט, ווען ביידע חברים האָבן אַנגעהויבן עסן מיטאַנג אין זייער געוויינלעכן רעסטאָראַן. די זופּ איז געווען קאַלט און האָט זיי נישט געשמעקט. מאַרקס האָט זיך געוויצלט:

„זעסט דו, קעפען, פֿון דיין שלעכטער היסטאָריאָזאָפֿיע איז אפילו אונזער זופּ קאַליע געוואָרן!“

דרייאַנפֿערציקסטער קאַפיטל.

פינף פּובליקאַציעס און פינף אויטאָרען.

ס'איז שוין געווען דער חודש יוני און די היצן אין בערלין האָבן ממש געברענט. דער זומער 1841 איז געווען אויסערנעוויינלעך הייס. מאַרקס האָט זיך געפילט מיד און האָט מיט אומגעוילדע געוואַרט אויף דעם טאָג, ווען ער וועט קאָנען ענדלעך אוועקפאַרן אויף די וואַקאַנסן קיין טריער. אייגנטלעך האָט ער שוין, זייט דריי חדשים, גאָרנישט געהאַט צו טון אין בערלין. אָבער קאַרל מאַרקס איז געבליבן, וואַרטנדיק אויף אַ שנעלער און פּאָזיטיווער דערליידיקונג פֿון געוויסע וויכטיקע ענינים, וועלכע ברונגן בויער האָט אים צוגעזאָגט צוצואוילן. עס האָט זיך קורדט כל געהאַנדלט וועגן אַ קאָטערדע פאַר מאַרקס'ן אויפן באַנער אוניווערסיטעט. און אויך סערדעם וועגן אַ צייטשריפט, וועלכע מאַרקס האָט געזאָלט רעדאַגירן צוזאַמען מיט בויער'ן. ס'איז מאַרקס'ן געווען גאָר פּינלעך צוריקצוקומען קיין טריער „מיט לייך דייע הענט“, ווי ער האָט זיך אויסגעדריקט. פֿון איין זייט האָבן געוואַרט די מורטער און די שוועסטער, און פֿון דער אַנדערער זייט זשעני און אירע עלטערן, האָפּנדיק, אז קאַרל וועט ענדלעך געפינען אַ באַרוף, וואָס זאָל אים און זיינע נאָענסטע פּאַרזיכערן מיט פרנסה. מאַרקס האָט גערעכנט, אז קומענדיק אויף די וואַקאַנסן וועט ער זיך קאָנען רעפּרעזענטירן אַלס אַן אוניווערסיטעטס־דאָצענט אָדער מינדרסטענס אַלס אַ רעדאַקטאָר. דער דאָקטאָראַט פֿון פּילאָזאָפֿיע איז דאָך געווען, ווי מ'זאָגט אין דייטשלאַנד „אַ טיטל אָן מיטל“. אָבער די דערליידיקונג פֿון די דערמאָנטע ענינים האָט זיך פאַרשלעפּט פֿון וואָך־צו־וואָך, און באַינן ברירה איז מאַרקס געבליבן

זיצן אין בערלין, מיינענדיק אז סוף־כל־סוף וועט עפעס פון זיינע דערווארטונגען און בויער'ס הבטחות ארויסקומען.

קארל מארקס האָט דערווייל פאַרבראַכט די טעג ביים לייענען, און די אַוונטן אין „דאָקטוירים־קלוב“. עס איז אים לעצטנס די קאָפּע־הויז־סביבה נישט געווען אזוי נאָענט צום האַרצן, ווי אַמאָל. די „נייהיליסטישע משוגעת“, ווי מ'האָט דאָס גערופּן, איז געוואָרן אין „דאָקטוירים־קלוב“ די הערשנדיקע מאָדע, וואָס האָט אַלץ מער פאַרטרעטן די אַמאָליקע נייסטיקע ויכוחים און אידעאָלאָגישע קאָנפּערענצן. אַ סך נייע מיטגלידער, וואָס האָבן זיך גערופּן מיט אַ פּרעטענסיאָנעלן נאָמען „די פּרייע מענטשן“ זענען כלוין איינס אויסן געווען: צו פּראָוואַצירן מיט זייער משונה־דיקער פּירונג די בירגער פון בערלין. מ'האָט זיך גאַנצע נעכט אַרומגעשלעפּט איבער די גאַסן, געמאַכט שכור'ע אַוואַנטורעס אין טעאַטערס, קאָפּע־הויזער און פאַרזאַמלונגס־לאַקאַלן, מ'האָט אַרויסגערופּן סקאַנדאַלן אין די „לוסטיקע היילעך“ און געשלאַגן זיך ביז־צום־בלוט מיט די אַרדענונגס־היטער. די „פּרייע“ חברה איז נישט מיר גע־וואָרן אויסצומאַרעכטן יעדן אַוונט נייע ווילדע שטיק. מ'האָט געפּירט איבער די גאַסן גראַמעסקע פּראָצעסיעס, וואָס האָבן טיף באַליידיקט די רעליגיעזע געפילן פון דער באַפעלקערונג. אַ סך ערנסטע מיטגלידער פון „דאָקטוירים־קלוב“ זענען איצט גע־וואָרן זעלמענע איינגייער אינם קאָפּע־הויז אויף דער פּראָנציוו־זאַגס, און עטלעכע, מיט ד"ר קעפּען בראַש, האָבן אפילו אינגאַנצן פאַרלאָזט דעם „קלוב“.

קארל מארקס האָט אויסגענוצט די פּרייע צייט, בכדי ווידער אַ סך צו לייענען. קודם־כל איז ער שטאַק פאַראַינטערעסירט געוואָרן פון דעם נייען בוך „דאָס וועט פון קריסטוטוס“, וואָס האָט אויפגערודערט די גאַנצע אינטעלעקטועלע וועלט אין דייטשלאַנד. דער מחבר, לודוויג פּייערבאַך איז גלייך באַרימט געוואָרן אַלס איינער פון די טיפּסטע און אַרייניגעלסטע דענקער. אין זיין ווערק האָט פּייערבאַך געוואַלט וויסנשאַפטלעך באַווייזן דאָס, וואָס מאַרקס און זיינע חברים האָבן פּראָפּאגירט, דערקלערנדיק, אז נישט דער מענטש ווערט באַשאַפּן דורך דער רעליגיע, נאָר להיפך, די רעליגיע ווערט באַשאַפּן דורך דעם מענטש. די השפּעה פון פּייערבאַכ'ן אויף מאַרקס'ן איז געווען אַ געוואַלדיקע, און מאַרקס האָט מיט התפּעלות געשריבן: „פּייערבאַך האָט דעם מענטשן אַוועקגעזעצט אויבן־אָן אויף דעם טראָן, וועלכער איז ביז־איצט פאַרנומען געווען דורך אַן אַלטן תּוה־וּבוהו און דורך אַ גרענעצלאָזער השערה“.

נאָך דעם פּילאָזאָפּישן ווערק פון פּייערבאַך, האָט זיך מאַרקס גענומען לייענען די לידער פון די צוויי נייע דייטשע פּאָעטן פּערדינאַנד פּרייליגראַט און געאָרג הער־וועג, וועלכע זענען דורך די אָנהענגער פון „יונג־דייטשלאַנד“ פּראָקלאַמירט געוואָרן אַלס די צוקונפטיקע ווירדיקע יורשים פון היינע'ס מווע. די דאָזיקע צוויי פּאָעטן זענען סיי פּערזענלעך און סיי אידיאָיש געוואָרן שאַרפע קעגנער, הגם ביידע זענען צוזאַמען אויפגענומען געוואָרן מיט אַן אויסערגעוויינלעכן ענטוואַזום דורך דער דייטשער יוגנט. פּרייליגראַט האָט פּראָפּאגירט דעם אידעאַל פון „קונסט לשם קונסט“. זיינע לידער, מייסטערהאַפּטע אין פּאַרם און ברענענדיקע מיט זייער ליידיגשאַפט האָבן מיטגערין און געוועקט התלהבות. אָבער פּרייליגראַט איז געווען ביי דער מיר נונג, אז „פּאָעזיע טאָר נישט דערנידעריקט ווערן צו אַ ווערקצייג פון פּאָליטיק“. אין

זיין אָפּענעם בריוו צו הערוועג'ן, האָט ער אים שאַרף אַטאַקירט צוליב דעם, וואָס ער שרייבט פּאָליטישע לידער.

געאָרג הערוועג איז געוואָרן דער דיכטער פון דער רעוואָלוציע. זיינע לידער, אָפּט סענטימענטאַלע און אין דער פּאָרם אייגנאַרטיקע, האָבן אויסגעדריקט האַפּע-
נונגען און פּאַרלאַנגען צו פרייהייט, צו אַ נייער דעמאָקראַטישער געזעלשאַפּט און מלוכה-אָרדענונג, צו אַ סאָציאַלער גערעכטיקייט און מענטשלעכער דערלייונג. קאַרל מאַרקס האָט מתחילה געהאַט אַ נעגאַטיווע באַציאונג צו פרייליגראַט'ן, וועלכן ער האָט אָנגערופן דעם „שונא פון הערוועג'ן און פון דער פרייהייט!“. אין אַ פּאָר יאָר שפּעטער, ערב דער רעוואָלוציע פון יאָר 1848, איז אויך פרייליגראַט אַריבער צום לאַנגער פון קעמפּנדיקן ראַדיקאַליזם, און ביידע דיכטער, הערוועג און פרייליגראַט האָבן לסוף געמוזט אַנטלויפן פון דייטשלאַנד, זייענדיק פּערזענלעך באַדראַקט דורך די תּפּיכות פון פרייסישן דעספּאָטיזם. מאַרקס'ן, דעם נישט-דערגאַנגענעם פּאָעט, האָט נאָך תּמיד צוגעצויגן און באַגייסטערט אַ גוטע, אמת'ע פּאָעזיע. ער האָט באַ-
ווונדערט ביידע דיכטער, וואָס זענען געוואָרן די טרובאַדאָרן פון נייעם „יונג-דייטש-לאַנד“.

שוין קורץ פאַר זיין אַוועקפּאַרן פון בערלין, האָט מאַרקס געלייענט די פּובלי-
קאַציע פון היינריך היינע א. נ. „איבער לודוויק בערנע“, וואָס איז דערשינען אין יאָר 1840. מאַרקס איז געווען שטאַרק אומצופרידן און אַנטוישט פון זיין באַליבטן, גרויסן דיכטער היינע, און האָט נישט געקאָנט פאַרשטיין, ווי דער דאָזיקער געניאָ-
לער און פיינפילנדיקער קינסטלער איז געווען אַזוי אומברחמנות'דיק פיינטלעך גע-
שטימט לנבי זיין פאַרשטאַרבּענעם קעגנער לודוויק בערנע. מיט אַ געוויסער סאַטיס-
פּאַקציע האָט מאַרקס לכן אויפגענומען דאָס בוך פון באַווסטן דייטשן שריפטשטע-
לער און דראַמאַטורג קאַרל גוצקאָוו א. נ. „דאָס לעבן פון בערנע“, אין וועלכן דער דייטש-קריסטלעכער מחבר האָט זיך ליידנשאַפּטלעך אָנגענומען פאַרן כבוד פון ייד בערנע, וועמען עס האָט אַזוי שטאַרק באַליידיקט דער צווייטער ייד, היינע.

דערווייל זענען פון באָן אָנגעקומען פאַר מאַרקס'ן שלעכטע ידיעות. ברונאָ בויער האָט זיך צוליב זיין אַטעאיסטישער אפיקורסישקייט פאַרפּלאַנטערט אין אַ קנויל פון סכסוכים און אינטריגעס. עס איז געקומען צווישן אים און די אַנדערע פּראָפּעסאָרן פון טעאָלאָגישן פּאַקולטעט צו שאַרפע קריגערייען. אין צוזאַמענהאַנג מיט דעם, זענען אויפן אוניווערסיטעט אויסגעבראַכן דעמאָנסטראַציעס און געשלעגן. עס האָט געהאַלטן דערביי, אַז בויער זאָל פאַרלירן זיין קאַטעדרע. ביי דער דאָזיקער לאַגע איז בויער נישט געווען די פּערזאָן, וואָס וואָלט געקאָנט מאַרקס'ן העלפן ביים באַקומען אַ דאַצענטור אין באָן. גראַד להיפך, זיין פּראָטעקציע האָט אַ סוף געמאַכט צו אַלע באַמיואונגען פון מאַרקס'ן. אויך דער פּלאַן וועגן אַרויסגעבן אַ זשורנאַל איז געוואָרן נישט-רעאַל, עס האָבן דערצו אויסגעפעלט די נויטיקע געלד-מיטלען און אויך אַנדערע מעגלעכקייטן. אַלע גלענצנדיקע האַפּענונגען פון מאַרקס'ן זענען אויפ-
איינמאַל צוגישיט געוואָרן און דאָס ווייטערדיקע יוצן אין בערלין האָט פאַרלוירן יעדן זין און צוועק. אויסערדעם זענען פון טרייער כסדר אָנגעקומען אַלאַרמירנדיקע בריוו. מיט אַ שווערן געמיט איז מאַרקס צוריקגעפּאַרן פון בערלין קיין טרייער. אַט קומט ער איצט אַהיים מיט ליידיקע הענט, ווי וועלן אים אויפגעמען זיין מוטער, די שוועסטער, זשעני און אירע עלטערן? עס דערוואַרט אים דאָרט אַ שווערער, מי-

פולער קאמף! טרויעריקע געדאנקען האָבן מאַרקס'ן באַגלייט אויף זיין לאַנגן וועג פון דער פריישישער הויפט־שטאָט צו זיין קליינער, אזוי געליבטער היים־און־גע־בורט־שטאָט.

אַרויסגיינדיק פון צוג אין טרויער, האָט זיך מאַרקס לנגמרי באַהערשט און גע־פילט שטאַרק און זיכער ביי זיך. מאַרקס איז די גאַנצע נאַכט נישט געשלאָפן און ער האָט שווער מיט זיך אַליין געקעמפט. עס זענען אים אין זכרון געקומען די ווער־טער פון באַרימטן ענגלישן דענקער קאַרלייל: „דער סקעפטיציזם איז אַ שוואַרצע מגפה פון דער מענטשהייט“. מאַרקס איז איצט געווען פעסט אַנטשלאָסן צו קעמפן מוזיק פאַר זיין צוקונפט.

פיראונפערציקסטער קאפיטל.

די מאמע און דער זון.

די מאמע און די שוועסטער האָבן אויפגענומען קאַרלען פריינטלעך אָבער מיט אַ געוויסער צוריקגעהאַלטנקייט. קאַרל האָט עס גלייך אַרויסגעפילט. ס'איז נישט מער געווען די האַרציקייט, מיט וועלכער מ'פלעגט אים אַמאָל אויפנעמען אין זיין עלטער־הויז. מיט וואָס פאַראַ בענקשאַפט איז ער אַהיימגעפאַרן פון ווייטן בערלין און ווי נויטיק איז אים איצט געווען אַן אמת'ע, מוטער־לעכע ליבע! וואָס איז געשען מיט דער מאמע?

מאָדאָס הענריעטע מאַרקס איז אין די דריי יאָרן, זייט דעם טויט פון איר מאַן, געוואָרן אַלט און מיר. זי איז שוין געווען איבער די זעכציק און איר ערנסט, טרויער־ריק פנים האָט זיך באַדעקט מיט אַ סך קנייטשן, וועלכע קאַרל האָט פריער ביי איר קיינמאָל נישט באַמערקט. זי האָט זיך געפילט איינזאַם און פאַרלאָזט, פאַראַטן אין אירע בעסטע האָפּענונגען און גלויבנס. די יידישע באַפעלקערונג אין טרויער איז לגבי איר און אירע קינדער געווען פרעמד, אפילו פיינטלעך געשטימט. און מיט די קריסטן האָט מען איצט ווייניק געהאַט אַ מגע ומשא. נאָך דעם טויט פון יוס־טיי־ראַט, האָט די פאַמיליע מאַרקס געשפילט אַ גאָר קליינע ראָלע אין געזעלשאַפט־לעכן לעבן, מ'האַט זיך מיט איר נישט גערעכנט, און די פּאָר קריסטלעכע פאַמיליעס, מיט וועלכע מ'האַט זיך אַמאָל געחבּר'ט, זענען איצט געוואָרן ווייט און קאַלט לגבי דער אַלמנה און אירע דערוואַקסענע טעכטער. אַמייסטן האָט הענריעטע ווי געטון די מאָדנע באַציאונג פון דער פאַמיליע וועסטפּאַלן, וואָס איז אַמאָל, ביים לעבן פון הערשלען, געווען אזוי נאָענט און מכלומרשט אזוי האַרציק צו זיי. און מיט דער דאָזיקער פאַמיליע וויל זיך קאַרל איצט משדך זיין!

מאָדאָס הענריעטע האָט אָפט געוויינט און נאָך עפטער טיף געזיפצט. גאַנצע נעכט איז זי נישט געשלאָפן, האָט געטראַכט און געזאָרגט, און כסדר האָבן אירע ליפן געשעפטשעט מיט אַ רעזיגנירטער טרויער: „ס'איז גאָט'ס שטראָף!“. דער גאָט־זעליגער מאַן האָט איבערגעלאָזט אַ קליינעם קאַפיטאַל, ס'איז שווער געווען צו לעבן פון די פּראָצענטער, בפרט, אַז קאַרלען האָט מען נאָך ווייטער געמוזט שיקן קיין בער־

לין רענלמעסיקע געלט־סומען, וואָס זענען געווען איבער אַלע כחות און מעגלעכ־
קייטן. זיין שטודירן נעמט נישט קיין סוף, און וואָס איז דער תכלית פון זיין לאַנגן
און קאָסטבארן לערנען זיך? מ'האָט געמוזט ליקווידירן די אַדוואָקאַטישע קאַנצעלאַריע,
וועלכע וואָלט געקאָנט ווערן אַ מקור פון אַ גוטער פרנסה, פון כבוד און נחת, ווען
קארל וואָלט געווען אַ טרייער, איבערגעגעבענער זון, אַנשטאַט אַ יוריסט איז ער
אַבער געוואָרן אַ דאָקטאָר פון פּילאָזאָפּיע. זי, די מאַמע ווייסט אפילו נישט גענוי,
וואָס דאָס איז אייגנטלעך און צו וואָס דאַרף מען עס האָבן? איינס ווייסט זי אַבער
גענוי, אַז קיין פרנסה און קיין תכלית וועט קארל נישט האָבן פון זיין זיצן איבער
די ביכער.

גלייך דעם ערשטן טאָג, נאָך קארל'ס קומען קיין טרייער, האָט די מאַמע גענוי
מען מיט אים איינטענה'ן: „וואָס וועט זיין דער תכלית? איך ווער מיט יעדן יאָר
עלמער און שוואַכער און קאָן מער נישט טראָגן אויף מייע פלייצעס די גאַנצע
לאַסט. די שוועסטער זענען דערוואַקסענע מיידלעך, מ'מוז זיי חתונה מאַכן, מ'דאַרף
דערצו האָבן פאַר יעדער אַ נדן. די פּראָצענטער פון פּאַטערלעכן קאַפיטאַל זענען
ווינציק, מ'קאָן קוים באַשיידן פון זיי לעבן. וואָס וועט זיין דער סוף? אדרבא, קארל,
זאָג אַליין!“

נישט־רוואַרטנדיק אויף קיין תשובה, האָט די מאַמע אָנגעהויבן וויינען: „וואָס
האָב איך, משטיינסגעזאָגט דערלעכט? אַנדערע האָבן נחת פון קינדער, און איך?
פון די ניין קינדער, וועלכע איך האָב געבוירן, זענען פינף געשטאַרבן, קורץ נאָכ'ן
טאַטנס טויט איז געשטאַרבן הערמאַן. פון אַלע זין ביסט דו אַליין, קארל, מיר גע-
בליבן. דו ביסט געווען מיין האָפענונג אויף די אַלטע יאָרן, איך האָב אויף דיר
אַזוי שטאַרק גערעכנט. און לָסוף, אַ דערוואַקסענער, געזונטער, טאַלענטירטער זון
זאָל ליגן אויף די ביינער פון אַן אַלטער, שוואַכער מאַמע?! צי איז דאָס געהערט
געוואָרן?“

קארל מאַרקס איז געזעסן קעגנאיבער זיין מוטער, ער האָט שווייגנדיק אַליץ
אויסגעהערט, נאָר ויינע ציטערדיקע הענט, וואָס זענען געלעגן צונויפגעפרעסט אויף
דעם טיש, האָבן פאַראַטן די אינערלעכע אויפגעגונג. קארל האָט באַקומען רחמנות
אויף זיין מאַמען און נישט געוואוסט וואָס איר צו ענטפערן.

די מוטער האָט ווידער אָנגעהויבן, ווי ס'איז געווען איר טבע, ביטער צו זיפצן:
„דו שווייגסט, קארל, ווילסט מיר נישט ענטפערן... ס'איז גאָט'ס שטראַף,
גאָט'ס שטראַף!“

קארל האָט נישט אויסגעהאַלטן, ער איז אויפגעשפרונגען און האָט געזאָגט מיט
אַ שאַרפער, חיזעריקער שטימע: „לאַז צו רו דיין אויסגעטראַכטן גאָט, ער קאָן דיר
סירווירסי מיט גאָרנישט העלפן!“

אין שטוב איז דאָן פאַרגעקומען אַ פּיינלעכע סצענע, וועלכע מאַרקס האָט בשום
אופן נישט פאַרויסגעזען, און וועלכע איז אים לאַנג געבליבן אין זכרון. די שוואַך
כע, דאַרע, פאַרוויינטע געשטאַלט פון דער אַלטער מאַמע האָט זיך אין איין רגע
פולשטענדיק פאַרענדערט. פאַר אים איז געשטאַנען עפעס אַ גאָר אַנדערע פרוי, אַ
שטאַרקע און פאַנאַטישע, וואָס האָט געהויבן צו אים די פויסטן און גענומען שרייען
מיט אַ עפסטער, ליידנשאַפטלעכער שטימע:

„שווייג, דו ביסט נישט ווערט צו דערמאָנען זיין הייליקן נאָמען! ווער ביסטו,

אז דו זאלסט האָבן העזה צו רעדן אזוי קעגן רבוננו של עולם! גענוג פון דיר געליטן!
אלדאָס ביזו איז אויף אונז געקומען, ווייל איר האָט פאַראַטן אונזער גאָט! גענוג
געלעבט אויף מיין השבון, ס'וועט איצט נעמען אַ סוף!"

אין שטוב איז אַרײַנגעלאָפֿן די שוועסטער זאָפּיע, וועלכע איז זייט די יינגסטע
יאָרן געווען טיף צוגעבונדן צו איר געליבטן ברודער קארל. זי האָט באַרואיקט די
שרעקלעך־דענערווירטע מאַמע, און געזאָגט צום ברודער:

"קארל, די מוטער איז גערעכט, עס קאָן ווייטער אזוי נישט גיין! דו מוזט אָנ־
הויבן פאַרדינען און פאַר דיר אַליין זאָרגן. ס'איז די העכסטע צייט, קארל."

מאַרקס איז אַן אויפגערעגטער אַוועק פון שטוב. אַ פאַר שעה האָט ער אַרומ־
שפאַצירט, איינזאָם און פאַרטון אין אייגענע מחשבות, אויף די ברעגעס פון טייך
מאָזעל. מאַרקס האָט באַשלאָסן דעם קומענדיקן טאָג צו פאַרלאָזן טריער. דערווייל איז
ער צו מיטאָג נישט אַהיימגעגאַנגען. אין אָונט האָט ער באַזוכט דעם געהימראַט פּאָן
וועסטפּאָלן און איז אָפּגעזעסן ביז שפּעט אין דער נאַכט אין דער געזעלשאַפט פון
דעם בעל־היבית און זשעני. ווען קארל איז אַהיימגעקומען, איז שוין געווען נאָך האַל־
בע־נאַכט, די מוטער און די שוועסטער זענען נישט געשלאָפֿן און האָבן אויף אים גע־
וואַרט, שטאַרק־באַאמרוואיקט צוליב זיין אַוועקגיין אויפן גאַנצן טאָג.

די מאַמע האָט צוגעגרייט אַ פּיינעם אָוונטעסן מיט די בעסטע מאַכלים, וועל־
כע איר בן יחיד האָט ליב געהאַט. מאַדאַם הענריעטע איז ווידער געווען די שוואַ־
כע, איינגעדאַרטע, פאַרוויינטע און נישט־דרייסטע פרוי, ווי זי האָט תמיד אויסגע־
זען אין די לעצטע יאָרן. ווען קארל האָט דערקלערט, אז ער פאַרט אַוועק, האָט די
מוטער געוויינט, געגלעט און געקושט איר זון. זי איז געווען, ווי אַמאָל אין דער
גליקלעכער קינדער־צייט, "דאָס גוטע, טייערע מאַמעלע". אויך די שוועסטער זענען
צוגעשטאַנען צו קאַרלען, אז ער זאָל בלייבן איבער די וואַקאַנסן.

אין אַ פאַר טעג אַרום האָט הענריעטע ווידער געפונען די געלעגנהייט צו רעדן
מיט איר זון ביחידות. אירע ווערטער זענען דאָסמאָל געווען שטילע און בתחנונים
אַרויסגעזאָגט, ווי זי וואָלט נישט געהאַט די דרייסטיקייט צו באַלעסטיקן איר גע־
ליכטן בן־יחיד:

"קארל, דו גייסט יעדן טאָג צו די וועסטפּאָלן און זיצסט דאָרט אָפּ שעה־נ־
לאַנג. איך האָב דיך געוואָלט בעטן, אז דו זאלסט עס נישט מער מאַכן. עס האָט
באמת נישט קיין זין. זשעני איז נישט קיין זיוונג פאַר דיר..."

מאַרקס האָט געוואָלט עפעס זאָגן, אָבער די אַלטע מאַמע איז צו אים צוגע־
גאַנגען, האָט אים האַרציק געגלעט און געזאָגט:

"יא, מיין ליבער זון, איך ווייס, דו ביסט פאַרליבט אין זשעני. איך בין מסכים
מיט דיר, אז זי איז באמת שיין און פיין, מיט אַלע מעלות. אָבער, קארל, פאַרנעם
נישט, דו שטאַמסט פון יידן און זי איז די טאָכטער פון גוֹאישע מיוחסים. דו ביסט
אַרעם, אָן אַ באַרוף און אויך זי האָט נישט קיין גרויס פאַרמעגן. איר משפּחה וויל
אונז נישט קענען! זיי פאַראַכטן אונז און האַלטן אונז פאַר מענטשן פון אַ נידערי־
קער מדרגה..."

מאַרקס האָט איבערגעריסן דער מוטער:

"אָבער וואָס גייט מיך אָן איר משפּחה? איך האָב חתונה נישט מיט דעם מיר־
ניסטער פערדינאַנד פּאָן וועסטפּאָלן, נאָר מיט זשעני. מיין צוקונפטיקע פרוי גע־

הערט און וועט געהערן נישט צו דעם אלטן, פינצטערן דייטשלאַנד נאָר צו דעם נייען, יונגן, פּאַרטשיטלעכען דייטשלאַנד!"

מאַראַם הענריעטע האָט אָנגעקוקט איר זון מיט אירע שוואַרצע, טרויעריקע אויגן און האָט אים געענטפּערט:

"אוי, קאַרל, דו קענסט נישט די דייטשן. איך האָב זיי גענוי דערקענט, זיי זענען שלעכט און פאַלש, זיי האָסן אונז, די יידן, בתכלית השנאה. זיי מאַכן נישט קיין אונטערשיד צווישן יידן און געוועזענע יידן. זיי וואָלטן אונז אַלע פּאַרטייליגט..."

"מאַמע, איך קאָן דאָס נישט הערן. ס'איז אַ שאַנד אזוי צו רעדן!"

"מיין ליב קינד, דו ביסט אַ דאָקטאָר און אַ דערוואַקסענער מענטש, דו ביסט אַ שטודירטער און אַ געלערנטער. און איך, ווער בין איך? אַ פּשוטע, נישטגעבילדע-דעטע אַלטע פּרוי. אָבער געדענק, קאַרל, וואָס איך זאָג דיר, דו קענסט נישט די דייטשן. דו נעמסט ערנסט זייערע פאַלשע חניפהווערטער און זייערע ליטעראַרישע מליצות. דו נעמסט דיינע דייטשן פון דיינע ביכער און איך נעם זיי פון לעבן. דו קוקסט אַרײַן אין זייערע געלערנטע מיילער און איך קוק אַרײַן אין זייערע פאַרסטמע נשמות. דו ביסט, קאַרל, יונג און נאַאיוו און איך בין אַלט און דערפאַר..."

"אָבער, מאַמע, וואָס האָט דאָס צו טון מיט זשעני?"

"יא, קאַרל, דאָס האָט אַ סך צו טון. די קורצע, גליקלעכע צייט נאָך דער חתונה פאַרגייט שנעל. עס קומען שפעטער די גרויע, שווערע יאָרן. דו וועסט בלייבן מיט אַ פּרוי, וועלכע שטאַמט פון אַ פּאָלק, וואָס האַסט אונז. זשעני איז געוויינט צו אַ לוקסוסלעבן. איר וועט זיין אומגליקלעך. לאָז אָפּ, קאַרל, ס'איז נישט פאַר דיר און נישט פאַר איר, געדענק!"

אין שטוב איז פּלוצלינג אַרײַנגעקומען אַ קריסטלעכע שכנ'טע, בכדי עפעס צו באַרגן. דאָס געשפרעך צווישן דער מאַמע און דעם זון איז אינדערמיטן איבערגע-ריסן געוואָרן.

פינפּאָנפּערציקסטער קאַפיטל.

צום לעצטן מאָל מיטן געהיימראַט פּאָן וועסטפּאַרן.

קאַרל מאַרקס האָט מיטגעבראַכט דעם געהיימראַט פּאָן וועסטפּאַרן דעם מאַנוס-קריפט פון זיין דאָקטאָרישער דיסערטאַציע, וועלכע איז צוגעגרייט געוואָרן צום דרוק, און האָט דעם ערווירדיקן, אַלטן פּריינט, דעם צוקונפטיקן שווער זיינעם, גע-ווידמעט פּאָלגנדיקע דעדיקאַציע: "איך בין גליקלעך צו באַוונדערן דעם יונגטלעכען זקן, וועלכער באַגרייט יעדן פּאַרטשיט יעדן אונזער תקופה מיט אַזאַ ענטוויאַזם און מיט אַן ערלעכער פאַרשטענדעניש, מיט אַזאַ איבערצייגטן און ליכטיקן אידעאָלאָג, וואָס קאָן איינציק-און-אַליין וועקן אַלע גייסטער פון דער וועלט, און וועלכער ציט זיך קיינמאָל נישט צוריק פאַר דעם שאַטן פון רעאַקציאָנערע פּאַנטאַמען, פאַר דעם מיט וואָלקנס אָפּט-באָדעקטן האַרזיאָנט, נאָר ער זעט מיט אַ ווונדערבאַרער ענער-גיע און מיט אַ מענערישן און זיכערן בליק דעם הימל, וואָס שיינט אינם האַרצן

פון דער וועלט. איר, מײן פאָטערלעכער פריינט, זײט תמיד געווען פאָר מיר אַן איבערצײגנדיקער באַווײז, אַז דער אידעאָליזם איז נישט קײן אײנרעדעניש נאָר איז אַ רעאַליטעט!

דער געהימראַט האָט קאַרלען האַרציק געדאַנקט פאַר זײן כאַמת־שײנער מתנה. דער 71-יעריקער זקן איז געווען ערנסט קראַנק און שרעקלעך בלאַס. אין זײן מיד־קײט האָט זיך געפילט דער נאָענטער טריט פון אומברחמנות'דיקן טױט, וואָס האָט אים שױן געפערלעך באַדראַט און אין אַ פאַר חדשים שפּעטער באַזיגט. אָבער טראָצ־דעם איז זײן גײסט געווען נאָך פריש און מונטער און אױף זײן פנים האָט גער־שמײכלט דער קלוגער, הומאַניסטישער סקעפטיציזם פון אַן אײדעלן פּילאָזאָף. נישט געקומט אױף זײן קראַנקהײט און שוואַכקײט, איז דער געהימראַט געגאַנגען מיט קאַרלען שפּאַצירן אין דעם אײגענעם גרויסן גאַרטן און אפילו אין די ווײטע און לאַנגע אַלײען בײ דעם טײך מאָזעל. ווי אַמאָל, מיט יאָרן צוריק, האָט דער אַלטער הומאַניסט געהאַט אַ גײסטיקן גענוס פון רעדן און פון דיסקוטירן מיטן „גענערל“. זײ זענען מיט זיך געבליבן אַזױ היימיש און אינטים־נאָענט, ווי אין יענע צײטן, ווען קאַרל איז נאָך געווען אַ יונגל, אַ גימנאַזיסט. זײ האָבן בײדע גוט־ברודעריש אָנגעהויבן לאַכן, ווען דער געהימראַט האָט אַמאָל, בעת אַזאַ שפּאַציר, טיטולירט דעם „גענערל“ מיט די ווערטער „הער דאַקטאָר“. פאַן וועסטפּאַלן איז געווען נײגע־ריק צו הערן דאָס נײעסטע פון בערלין. עס האָבן אים אינטערעסירט אַלע געשעע־נישן אין דער פּאָליטיק און וויסנשאַפּט, אין דער קונסט און ליטעראַטור. ער, דער געשווירענער אָנהענגער פון עמנואַל קאַנט'ן און פון זײן „קאַטעגאָרישן אימפּעראַ־טױוו“, האָט פּאַלעמיזירט מיט דער נײער שיטה פון די „יונג־הענעליאַנער“ און זײע־רע פּילאָזאָפּישע וועלט־אַנשוואַונגען. מאַרקס האָט לײדנשאַפטלעך פאַרטיידיקט זײן גרויסן רבי העגעל און געוואָלט איבערצײגן דעם געהימראַט, ווי ריכטיק ס'איז די העגעלישע דיאַלעקטיק.

אײנמאָל ווען קאַרל איז פון אַזאַ שפּאַציר מיטן געהימראַט אַהײמגעקומען, האָט ער אין שטוב געראַפן אַ פרעמדן, עלטערן און פאַרנעם־געקליידעטן הערן. די מוטער האָט דעם גאַסט פאַרגעשטעלט פאַר איר זון:

„דאָס איז דער הער פּרעסבורגער, מײן ברודער. ער קומט פון פּראַנקפורט און בלײבט דאָ בלוז איין טאָג!“

קאַרל איז געווען דערשטױנט. ער האָט נאָרנישט געווסט, אַז זײן מאַמע האָט אַ ברודער אין פּראַנקפורט. שפּעטער איז אים די סיבה דערפון קלאָר געוואָרן. זײן פּראַנקפורטער פעטער איז געווען אַ פרומער, אַרטאָדאָקסישער ייד, וועלכער האָט נאָך דעם יוסטי־ראַט'ס שמד'ן זיך איבערגעריסן אַלע באַציאָונגען מיט דער משפּחה פון זײן אָפּטריניקן שוואַגער. איצט איז ער געקומען צו פאַרן ספּעציעל קײן טריער, ווײל די שוועסטער האָט אים גערופן. ס'איז באלד קאַרלען קלאָר געוואָרן, צוליב וואָס זײן מוטער האָט פאַרבעטן דעם ברודער צו זיך.

אױף צומאַרנגס האָבן זיך הענרעמע און איר ברודער אַוועקגעזעצט מיט קאַרלען און גענומען מיט אים ערנסט אײנטענה'ן. אײגנטלעך האָט גערעדט דער פּראַנקפורטער גאַסט, די מוטער האָט געשוויגן און נאָר פון צײטר־צײט אַ זיפּן געטון. דער פעטער, וועלכער איז געווען אַ רײכער סוחר, און ווי עס שײנט, אַ פיר־

נער, קולטורעלער מענטש, האָט זיך אַנטשולדיקט פאַר קאַרלען, וואָס ער דערלויבט זיך אַרײַנצומישן אין זײַנע פרױוואַטע ענינים.

„אַבער, שליסלעך“ האָט ער צוגעגעבן, „איז דאָס מיין איינציקע שוועסטער און ס'איז מיין חוב איר צו העלפֿן, קודם כל מאַראַליש, אין איר נויט. איר זײַט, הער דאָקטאָר, געבילדעטער פון מיר, אָבער איך בין אַ סך עלטער פון אייך, איך וואָלט זיכער געקאָנט זײַן אייער פּאָטער. דערלויבט מיר אַלזאָ צו זאָגן אייך אַ פּאָר ווערטער און צו געבן אייך אַן עצה. איר ווײַסט וועגן וואָס עס האַנדלט זיך? איך מיין אייער פּלאַן צו הײַראַטן מיט דעם פּרײַליין זשעני פּאָן וועסטפּאַלן...“

מאַרקס האָט געמאַכט אַן אומגעדולדיקע באַוועגונג, ווי ער וואָלט וועלן אַוועק־יאָגן פון זיך אַ לעסטיקע, מיאוסע פּליג.

„אַנטשולדיקט, הער דאָקטאָר, איך וועל אייך נישט לאַנג אױפּהאַלטן. איך בין געקומען צו אייך מיט אַ פּאַרטיקן פּאַרשלאַג. איר קאָנט אין פּראַנקפורט הײַראַטן מיט אַ יונגער, שײַנער און געבילדעטער טאָכטער פון אַ רײַכן באַנקיר. איר וועט זײַן דאָס גאַנצע לעבן פּאַרזיכערט מיט אַ גוטער און בכבודיקער שטעלונג אין געשעפט פון אייער שווער. דאָס מײַדל וועט אייך זיכער געפּעלן. איין תּנאי אָבער: איר וועט, הער דאָקטאָר, אָפּציעל אָננעמען דעם מאָזאַאישן גלױבן. וואָס איז אייך פאַר אַן אונטערשיד, צי איר פיגורירט אין די דאָקומענטן אַלס אַן אָנגעהעריקער פון פּראָטעסטאַנטישן גלױבן אָדער פון מאָזאַאישן, אַז ס׳ווייסי גלױבט איר נישט אין דער קריסטלעכער קירך און נישט אין דער ייִדישער סינאַגאָגע. ס'איז אַ פּשוטע פּאַרמאַ־ליטעט, וועלכע דער ייִדישער באַנקיר אין פּראַנקפורט פּאַרלאַנגט דורכאױס! פּאַרוואָס לאַכט איר, הער דאָקטאָר?!“

מאַרקס האָט גאָרנישט געענטפּערט, נאָר זײַן פנים האָט ווײַטער געלאַכט האַר־ציק און ברייט, ווי בײַ דעם לױסטיקסטן קאָמעדיע־שפּיל.

הענרײַטע איז געוואָרן ביז און באַליידיקט. זי האָט געפּרעגט איר זון: „וואָס לאַכסט דו, קאַרל? מיין ברודער האָט געמאַכט אַ ווײַטע רײַזע, האָט פּאַרלױרן צײַט און געלט, ער וואַרט דאָך אױף אַן ענטפּער!“

מאַרקס איז אױפּגעשטאַנען, פון זײַן פנים איז לגמרי פּאַרשווונדן דער לױסטי־קער גרימאַס, ער איז געוואָרן בלאַס און צאָרניק. מיט אַ הײַזעריקן קול האָט ער אױסגערופּן:

„זאָל ער גײַן, דיין ברודער, צו אַלדע רוחות מיט זײַנע רײַכע ייִדישע כּלּות!“

קאַרל האָט געגעבן אַ שטאַרקן זעץ מיט דער טיר און איז אַרױסגעלאָפּן פון שטוב. ער איז תּיכּף צוגעגאַנגען אױף דער רױמער־גאַס צו דער ווײַונג פון געהײַמ־ראַט און איז מיט זשעני אַוועק שפּאַצירן אין זײַער רחבות־דיקן גאַרטן. זשעני האָט אים געפּרעגט, פּאַרוואָס ער איז אַזױ אױפּגערענט און קאַרל האָט איר דערצײַלט אַלץ, וואָס איז פּאַרגעקומען מיטן פּראַנקפורטער פעטער. זשעני האָט געשמײכלט און באַרױאיקט קאַרלען. זי האָט אים אױפּגעגעבן וועגן די צרות, וועלכע אױך זי האָט אױסצושטיין מצד אירע קרובים און אפילו פון דער אײַגענער מוטער. זשעני האָט לָסוף געזאָגט:

„דו, קאַרל, ביסט אַ מאַן און אַ זעלכסטשטענדיקער מענטש. דו פּאַרסט באַלד אַוועק און לאַכסט דיך אױס פון די דאָזיקע פּראָפּאַזיציעס און דראָאונגען. איך בלייב אָבער אין דער היים און האָב נישט וווּ צו אַנטלױפּן. דו ווײַסט, אַז מיין פּאָ־

טער איז דיר גוט געשטימט, ער האָט דײַך לײַב און אונטערשטיצט דײַך. ער איז אָבער שווער קראַנק און קאָן זײַך נישט קײן עצה געבן מיט אַלע דײַנע שונאים. אײַך לײַד שטאַרק דערפֿון. מײַר מוזן קאַרל, באַלד הײַראַטן!“

„יאָ, זשעני, דאָס איז דער אײַנציקער אױסוועג, בכדי פֿטור צו ווערן פֿון דײַ נע און מײַנע צרות. אָבער אײַך מוז מײַר פֿריער פֿאַרשאַפֿן אַ שטעלונג, אַ פֿרנסה־קוואַל. מײַר קאָנען נישט רעכענען אױף דער הײַלף פֿון דײַן אָדער מײַן משפּחה. מײַר מוזן גײַן אײַן אַ קאַמף, און מיט אײַגענע כוחות. וואָס עס זאָל נישט קומען, וועל אײַך דיר, טײַרע זשעני, טרױ בלײַבן!“

ווידערמאָל האָבן זײַך די צוויי יונגע מענטשן געשווירן אַן אײַביקע, הײַל־קע לײַבע, וועלכע קײן שום כח אין דער וועלט, קײן שום אונטערשיד פֿון נאַציע, ראַסע צי רעליגיע איז נישט ביכולת צו צעשטערן.

דער געהײַמראַט איז גראַד אױפֿגעשטאַנען פֿון זײַן קורצן נאַכמיטאַג־שלאָף. ער האָט גענומען קאַרלען אונטערן אָרעם און איז מיט אים געגאַנגען שפּאַצירן. „הער דאָקטאָר קאַרל מאַרקס“ האָט ער געשמײכלט „דערצײל מײַר עפעס וועגן דײַן העגעל!“

קאַרל איז געווען אײַן דער שטימונג אַ סך און כסדר צו רעדן. ער האָט געוואָלט פֿאַרגעסן אײַן דעם הײַנטיקן פֿאַרפֿאַל מיטן פֿראַנקפורטער פעטער. ער האָט גענומען רעדן מיט פֿאַטאָס און עלאָקווענץ וועגן דעם, אַז העגעל'ס וועלט־אַנשוואַונג איז די אײַדעאָלאָגיע פֿון אָפֿטימיזם, פֿון פֿראַגרעס, פֿון גלױבן אײַן דער מענטשהײַט. דורך דער דיאַלעקטישער, כסדר־דיקער אַנטוויקלונג לױט דער שיטה פֿון טעזע, אַנטי־טעזע און סינטעזע דערהױבט מען זײַך צו אַ כסדר העכערער מדרגה פֿון גײַסטיקן, מאַט־טעריעלן און מאַראַלישן פֿראַגרעס.

נישט מיט אַלע אױספֿירונגען פֿון זײַן יונגן, געלערנטן פֿרײַנט איז מסכים גע־ווען דער אַלטער הומאַניסט און קאַנטיסט. אָבער ער האָט באַווונדערט די עלאָקווענץ, די מוח־שאַרפֿקײט און די געלערנטקײט פֿון יונגן מאַרקס. דער געהײַמראַט איז גע־ווען שטאַלץ מיט זײַן צוקונפֿטיקן אײַדעם.

אױף צומאַרגנס האָט זײַך קאַרל מאַרקס געזעגנט און איז אַוועקגעפֿאַרן קײן באָן. מער האָט ער זײַך נישט געטראָפֿן מיטן געהײַמראַט לודוויק פֿאַן וועסטפֿאַלן. צום לעצטן מאָל האָבן זײַך האַרציק געזעגנט און צעקוישט.

דאָס געזעגענען זײַך מיט דער מוטער און די שוועסטער איז געווען דאַקעגן זײַער אַ קאַלמע. די מאַמע האָט נישט געוואָלט מער רעדן מיט קאַרלען. זי האָט אים נישט געקאַנט מוחל זײַן דעם בזיון, וועלכן ער איז באַגאַנגען לנבי איר עלטערן ברודער, דעם פֿראַנקפורטער גביר.

זעקסאונפערציקסטער קאַפּיטל.

ווידער אײַן באָן.

די נאַענסטע צוויי יאָר, פֿון סוף־זומער 1841 ביז צום זומער 1843, האָט קאַרל מאַרקס פֿאַרבראַכט אײַן באָן און אײַן קעלן, וווּ ער איז אױסן געווען אײַנצואַרדענען

זיך א ניי און סטאביל לעבן. צוערשט האָט ער דאָס געפרוווט צו דערגרייכן אין באָן, ביי דער נאָענטער מיטארבעט פון ברונאָ בויער'ן. דער דאָזיקער אַטעאיסטישער שער פּראָפּעסאָר פון טעאָלאָגישן פּאָולטעט אויפן באָנער אוניווערסיטעט האָט גע- פלאַנט אַרויסצוגעבן צוזאַמען מיט מאַרקס'ן אַ פּאָר קעמפּערישע בראַשורן, וואָס האָבן געזאָלט פּראָפּאגאנדירן די אידעאָלאָגיע פון גאָטלאָזיקייט צווישן די אויפגעקלער- טע און געבילדעטע קרייזן אין דייטשלאַנד. אַ באַקאַנטער פּאַרלעגער איז מסכים גע- ווען צו פינאַנסירן די דאָזיקע שריפטן. מאַרקס האָט געהאַפּט, אַז דאָס וועט אים דערמעגלעכן אַ געוויסע הגם באַשיידענע עקזיסטענץ.

די ערשטע בראַשור איז דערשינען אַנאָנים אונטער דעם סענסאַציאָנעלן טיטל: „דער שופּר פון אויבערשטן בית דין קעגן דעם אַטעאיסטישן און אַנטי־קריסטישן העגעליי.“ דער אַנאָנימער מחבר האָט אין נאָמען פון גאָט און רעליגיע, מיט אַ שטראָפּנדיקער, ביבלישער שפּראַך, אַטאַקירט דעם באַרימטן דייטשן פּילאָזאָף און אידעאָלאָג העגעל אַלס אַ גאָטלאָזן אפיקורס, און האָט די שאַרפע אָנקלאַגע געשטיצט אויף ציטאַטן פון העגעל'ס שריפטן. פאַרשטענדלעך, אַז דאָס איז געווען אַ פאַרשטעלער פאַר פּלעט, געשריבן דורך דעם אַטעאיסט בויער, וועמען עס האָט געהאַלפּן ביי דעם דאָ- זיקן כיטצען אויפטו דער צווייטער אַטעאיסט קאַרל מאַרקס. העגעל איז געווען, כידוע, אַ גרויסער אויטאָריטעט אויף די דייטשע אוניווערסיטעטן און אין די רע- גירונגס־קרייזן אַלס דער אידעאָלאָג פון דעם קאָנסערוואַטיוון, מאַנאַרכיסטיש־פּריי- סישן רעזשים. אָבער די צענזור וואָלט קיינמאָל נישט דערלויבט צו דרוקן אַן אפּי- קורסישע שריפט מיט לויב־געזאַנגען פאַר דעם אַטעאיזם פון העגעל'ן. אַן אַנדערע זאַך איז געווען, ווען אַ פרומער מחבר האָט אין נאָמען פון דער קריסטלעכער קירך און רעליגיע פאַרגעוואָרפּן העגעל'ן אַטעאיסטישע הטאים און האָט דאָס באַוווּן מיט אַנטשפּרעכנדיקע ציטאַטן פון העגעל'ס ווערק.

בויער און מאַרקס האָבן זייער צוועק דערגרייכט. דער פּאַמפלעט איז זיך שנעל צעגאַנגען צווישן דעם לייענער־פּובליקום און האָט געמאַכט אַ שטאַרקן איינדרוק אין אַלע קרייזן. די פאַרשטעלעטע פּאַרם פון דער שריפט איז געווען אַזוי אויסגע- צייכנט געלונגען, אַז אפילו די מיטגלידער פון בערלינער „דאָקטוירים־קלוב“ האָבן בשום אופן נישט געוואָלט גלויבן אין דער אויטאָרנשאַפט פון בויער'ן און מאַרקס'ן. ברונאָ בויער איז שוין געווען אַן עלטערער מענטש, מיט אַ גרויס וויסן און מיט אַ פּראָפּעסאָרישער שטעלונג. נישט געקומט דערויף האָט ער זיך נוהג געווען ווי אַ יונגער, טעמפּעראַמענט־פּולער און לייכטזיניקער סטודענט. זיינע לוסטיקע שטיק- לעך און איינפאַלן האָבן אים פאַרשאַפט אַ שם אין בערלין, ווען ער איז געווען פּאַר- זיצער פון „דאָקטוירים־קלוב“, און אויך שפּעטער אין באָן, וווּ ער איז געוואָרן אר- ניווערסיטעט־פּראָפּעסאָר. בויער האָט מאַרקס'ן געמאַכט פאַר אַ שותף נישט נאָר צו זיינע גייסטיק־ליטעראַרישע פּלענער נאָר אויך צו זיינע משונה'דיקע סקאַנדאַלן. איינמאָל, אין אַ זונטיק נאָכמיטאָג, ווען אויף דער הויפּט־גאַס פון באָן און פּאַר- געקומען, ווי תמיד, דער שפּאַציר פון דעם פּאַרנעמען בירגערטום, זיינען אויפ־איי- נמאָל בויער און מאַרקס אַריינגעפאַרן אויפן טראַטואַר מיט אַ דראַזשקע, געצויגן דורך אַ פּאַר אייזלען. מ'קאָן זיך לייכט פּאַרשטעלן די פּאַניק און אויפ־גענונג פון די נאָבעלע באָנער דאַמען און הערן, וואָס האָבן אין זייערע אויסגעפּוצטע, טייערע מלבושים געמאַכט די טראַדיציאָנעלע זונטיק־פּראָמענאַדע. אין אַ בריוו צו

זיין ברודער, האָט ברונאָ בויער געשריבן- וועגן זיין אויפטו: „דו קאָנסט דיר פאַרשטעלן ווי די פיינע געזעלשאַפט איז געווען איבעראַשט, ווען זי האָט אונז דער- זען. מיר האָבן דערביי געמאַכט לוסטיקע אויסרופן און די אייזלען זענען אויך נישט שטייל געשמאַנען. דער טומל איז געווען אַן אויסערגעוויינלעכער.“

„צו פראָוואַצירן, ביי יעדער געלעגנהייט די סנאָבן, אויפצורעגן די פרומאַקעס, לאַכן ביז צו צעפיקעניש בעת אַ פייערלעכער שטילקייט פון דער נאָבעלער געזעל- שאַפט“, דאָס איז געווען דער פראָגראַם פון דער אַטעאיסטישער דירעקטער אַקציע, וועלכע ברונאָ בויער און זיינע קאַמעראַדן פון בערלינער „דאָקטוירים-קלוב“ האָבן איצט ביי יעדער געלעגנהייט פראָפאַגירט און דורכגעפירט. דאָס איז געווען, ווי ד"ר קעפען האָט עס דערנאָך אָנגערופן „אַ מיאוסע קאָפּיע פון רוסישן ניהיליזם“. מאַרקס האָט ערשט שפּעטער לגמרי און גאַנץ שאַרף איבערגעריסן מיט די „בערלינער ניהיר ליסטן“ און זייערע לוסטיקע סקאַנדאַלן. דערווייל, אין באָן, איז ער געווען אַ טריי ער שותף נישט נאָר צו בויער'ס ליטעראַרישע און אידעאָלאָגישע שאַפונגען, נאָר אויך צו זיינע אַוואַנטורעס.

לאַנג האָט אָבער דער דאָזיקער באַנער שפּיל נישט געדויערט. „די משרתים פון גאָט'ס מאַיעסטעט“, ווי בויער האָט אָנגערופן זיינע קעגנער אויפן טעאָלאָגישן פאַ- קולטעט, האָבן זייערס דערגרייכט. בויער איז געוואָרן סוספענדירט, דערווייל פראָ- וויזאָריש, אָבער ס'איז געווען קלאָר, אַז זיין אוניווערסיטעטס-קאַריערע איז פאַר- ענדיקט. מאַרקס האָט זיך אָפּגעגעבן אַ דין וחשבון דערפון, אַז ביי דעם הערשנדיקן אין גאַנץ דייטשלאַנד רעאַקציאָנערן און פרום-קריסטלעכן רעזשים, וועט ער נישט באַקומען קיין קאַטעדראַע אויף קיין שום דייטשן אוניווערסיטעט. מאַרקס האָט גע- קאָנט דערגרייכן אַן אוניווערסיטעטס-קאַטעדראַע נאָר אין פאַל, ווען ער וואָלט מסכים געווען, לויט דעם מוסטער פון משומד שטאַהל און ענלעכע קאַריעריסטן, צוצופאַסן זיין וויסנשאַפט פאַר דעם געברויך פון הערשנדיקן רעזשים. קיינער האָט אין דאָ- מאָלדיקן דייטשלאַנד נישט געמאַכט קיין שנעלערע און לייכטערע קאַריערע, ווי גע- וועזענע ראַדיקאַלן און אַטעאיסטן, וואָס האָבן זיך אָפּגעזאָגט פון זייערע „שטאַטס- געפערלעכע אידעען“. אָבער דער דאָזיקער „פראַקטישער“ אויסוועג איז נישט גע- קומען אין באַטראַכט פאַר מאַרקס'ן.

אויך דער דערמאָנטער פלאַן אַרויסצוגעבן בראַשורן איז באַלד דורכגעפאַלן. די ערשטע בראַשור „דער שופר“ איז דורך דער רעגירונג לוסף קאָנפּיסקירט געוואָרן און דער פאַרלעגער האָט זיך אָפּגעזאָגט ווייטער צו ריזיקירן מיט זיין געלט און פערזענלעכער פרייהייט. ברונאָ בויער איז געבליבן אַן אַ באַשעפטיקונג און האָט באַ- שלאַסן צוריקצופאַרן אויף סטאַביל קיין בערלין. זיינע נאָענסטע און געציילטע באַ- נער פריינט האָבן אים איינגעקאָרנט אַ געזעגענונגס-אָוונט אין אַ קאַפּע-הויז, וווּ זיי פלעגן זיך אָפּט צונויפקומען. מאַרקס האָט געפירט דעם פאַרויז און זיין רעדע איז געווען אַ לויב-געזאַנג פאַר דעם מוטיקן פריידענקער און קעמפּער. בויער האָט זיך געפילט און געפירט אויפן אָוונט, נישט ווי אַ באַזיגטער נאָר ווי אַ זיגער. זיין שטימונג איז געווען אַ לוסטיקע, שטיפּערישע, און זיינע ווערטער האָבן געקלונגען ווי אַן אָפּטימיסטישער קאַמפּאָרוף. ער האָט גערעדט מיט ליידיגשאַפט, ווי אַ יונגער סטודענט און איז צום שלום געווען אַזוי באַגייסטערט פון זיינע אייגענע אויספיר- רונגען, אַז ער האָט גלייך אָנגעהויבן זינגען אַ פּאָפּולער, רעוואָלוציאָנער סטודענטן-

ליר. די אָנוועזנדיקע זענען מיטגעריסן געוואָרן מיט בויער'ס שטימונג. מ'האָט אַ סך געזונגען, געטרונקען ביר און וויין, געלאַכט און געוויצלט זיך. בויער האָט דעקלאַרירט מיט אַ ליד וועגן מאַרקס'ן, וואָס איז פאַרפאַסט געוואָרן אין בערלינער „דאָקטויר-ריס-קלוב“:

„ווער יאָגט זיך אזוי שנעל, מיט אַ ווילדן אויפברויז?
ס'איז דער שוואַרצער חבר'מאַן פון טריער, אַ שטאַרקער ריז,
ער גייט נישט, שפּרינגט נישט, נאָר טופּעט מיט די פיס,
שטורמעט פול מיט צאָרן, ווי ער וואַלט וועלן כאַפּן
דעם ווייטן הימל און אים צו דער ערד אַראָפּציען.
ער שטרעקט אויס מעכטיק זיינע אַרעמס צו דער הויך,
מיט כעס בילט ער דראָענדיק די פּוויסט, ווי עס וואַלטן אים
צען טויזנט טייוולאָגנים געריסן ביים צעשוּיבערטן קאַפּ!“

ס'האָט שוין געטאַגט, ווען מאַרקס איז אַ מידער אַהיימגעקומען. ער איז גע-
ווען אַ ביסל בנילוּפּין, אָבער איינשלאָפּן האָט ער נישט געקאָנט. אַ פּאָר שעה איז
ער אזוי געלעגן אין בעט און האָט זיך קיין מנוחה נישט געפונען. לאַנגזאַם איז ער
געוואָרן פולשטענדיק נישטער און עס האָבן אים ווידעראַמאָל באַהערשט די אומ-
רואיקע, פינצטערע געפילן. קאַרל האָט זיך באַמיט אוועקצוּיאָגן פון זיך די מורא'-
דיקע שאַטנס, וואָס האָבן אים אויך איצט פאַרפאַלגט, הגם די זון האָט אַריינגע-
שיינט דורך די ענגע גאַטישע פענצטער פון זיין צימערל. מאַרקס איז געווען פאַר-
צווייפלט. וואָס וועט ער איצט אָנהויבן? בויער פאַרט צוריק קיין בערלין, מ'קאָן
מער אויף אים נישט רעכענען! וואָס זאָל ער איצט אָן בויער'ן אָנהויבן, וווּ אַהין
גיין און צו וואָס זיך נעמען?

מאַרקס איז אַ גאַנצן טאַג געבליבן ליגן אין בעט. ער האָט זיך געפילט קראַנק
און צעבראַכן. זיין געמיט איז געווען נידערגעשלאָגן און אָן האָפּענונג. נישט אזוי
האָט ער זיך פאַרגעשטעלט דאָס צוריקומען קיין באָן!

זיבנאונפערציקסטער קאַפיטל.

משה העם: „מיין אַפּגאַט הייסט ד"ר קאַרל מאַרקס!“

קאַרל מאַרקס איז געווען אַ פּאָר וואָכן קראַנק. ער האָט געשריבן צו דער מור-
טער און צו די שוועסטער און נישט באַקומען פון זיי קיין שום ענטפער. פון
זשעני האָט מאַרקס ענדלעך דערהאַלטן אַ קורץ בריוול, אין וועלכן ס'איז געווען
אַ ידיעה וועגן דעם העכסט-געפערלעכן צושטאַנד פון געהימראַט. ברונאָ בויער האָט
קאַרלעך, ווי עס שיינט, לגמרי פאַרגעסן. מאַרקס האָט זיך געפילט איינזאַם און פאַר-
לאָזן, זיין קראַנקייט איז געווען מער צוליב נשמה-ליידן ווי פון אַ פיזישער שוואַכ-
קייט. אַ גרענעץ-און-האַפּענונגס-לאָזע אַפּאַטיע האָט לגמרי באַהערשט דעם, וועגן
וועלכן די בערלינער „דאָקטוירים“-קאַמעראַדן האָבן ערשט מיט אַ פּאָר חדשים

צוריק, געזונגען אין דעם ציטירטן לידל, אז ער איז „א שטארקער ריז“ וואָס „שטור-
מעוועט פול מיט צאָרן דעם הימל“ און „ביילט מיט כעס די פויסט צו דער הויך“.
בעת די טרויעריקע, כסדר-רעגנדיקע האַרבסט-טראָגונטן פלעגט זיך מאַרקס, אָן
א ציל און אָן אַ צוועק, אַרומשלעפן ביחידות, אין פאַרצווייפלטע געדאַנקן פאַר-
זונקן, איבער די גאַסן און געסלעך פון באָן. איינמאָל, ווען ער איז אַזוי געגאַנגען,
צעשטרייט און דעפרימירט, האָט ער דערהערט זיין נאָמען. מאַרקס האָט זיך אומ-
געקומט, ווער עס רופט אים:

„איר דערקענט מיך נישט, הער דאָקטאָר, איך בין משה העס!“
מאַרקס האָט גלייך דערקענט די דאָזיקע הויכע, אַ ביסל איינגעבוויגענע גע-
שטאַלט, מיט דעם צעשוויבערטן בערדל, מיט די איידעלע, גוט-שמייכלנדיקע געזיכטס-
שטריכן, און מיט די נאַאיוע, ווי ביי אַ קינד טרוימערישע אויגן. מאַרקס האָט זיך
זייער דערפרייט און גענומען זיך האַרציק באַגריסן מיט דעם אַלטיינעם באַנער
פריינט:

„ווי זאָל איך איך נישט דערקענען, ליבער פריינט העס, איר האָט זיך דאָך
במשך די פינף יאָרן גאַרנישט געענדערט. דער זעלבער הילוך און די זעלבע פאַר-
חלוּמ'קייט!“

„אָבער איר, מאַרקס, האָט זיך דערפאַר שטאַרק געענדערט. איך האָב איך קוים
דערקענט. איר זייט יינגער פון מיר מיט אַ 6 יאָר, און דאָך זעט איר אויס אַזוי
ערנסט... נו, ווי עס פאַסט פאַר אַ דאָקטאָר-פילאָזאָפיע און פאַר דעם בעסטן קענער
פון העגעל'ס שיטה...“
מאַרקס האָט זיך צעלאַכט:

„גיט שוין, גיט, איר שטייט אין מיטן דער גאַס און פראַוועט מיר קאָמפלי-
מענט...“

„איר זייט גערעכט, מאַרקס, קומט, מיר וועלן צוזאַמען עסן אַ נאַכטמאָל! און
ברייט זיך אויסשמען עסן פאַר אַלע צייטן. איך בלייב אין באָן אַ פאַר מעג!“
קאַרל מאַרקס און משה העס זענען ביז שפעט אין דער נאַכט אָפגעזעסן אין
אַ זייטיק צימער פון נאָבעלען רעסטאָראַן „ביים באַנער ראַטהויז“. העס האָט
מאַרקס'ן דערציילט וועגן אַ סך געזעלשאַפטלעכע און ליטעראַרישע ענינים און פלע-
נער און איז געוואָרן גאָר אינטים, רעדנדיק וועגן זיינע פערזענלעכע זאָרגן און
קאַמפן. „מיין פאָטער“ האָט ער צוגעגעבן „ווייל דורכאויס, אז איך זאָל ווערן אַ
גרויסער קאָמערסאַנט, אַ גוטער סוחר. אָבער איך וועל זיין אַזאַ סוחר, ווי איר,
מאַרקס, וועט זיין אַ גלח!!!“

ביידע פריינט האָבן זיך גוטברודעריש צעלאַכט. זייער שטימונג איז געוואָרן
גאָר אַ לוסטיקע. ווען מאַרקס האָט אָנגעהויבן באַריכות און אין אַ קאָמישער פאַרם
דערציילן, ווי מ'האָט אים גערעדט אַ פיינעם, רייכן שידוך מיט אַ באַנקיר'ס טאָכ-
טער, און ווי דער שדכן, דער פראַנקפורטער פעטער האָט זיך פאַסמאַקעוועט ביים
אויסרעכענען די מעלות פון יענער רייכער בתולה. העס האָט געקייכט פאַר געלעכ-
טער, ער איז אָבער באַלד אַ ביסל ערנסט געוואָרן און האָט געזאָגט:

„איר ווייסט, מאַרקס, דער שידוך ווי דער שידוך, אָבער דער איינמאָל, אז איר
זאָלט זיך לאָזן פאַרשרייבן צום „מאָזאַישן גלויבן“ איז נישט אַזוי שלעכט. ווי
מיינט איר, די שמערצלעכע אָפּפּראַציע וואָס אַ גר דאַרף ביי יידן דורכמאַכן, האָט

איך אייער פעטער, דער טרייערער רב, שוין איינגעשפארט!". העס האָט האַלב-איראָך ניש געשמייכלט.

מאַרקס איז געוואָרן אויפאיינמאַל גאַנץ ערנסט:

"איך בין אייך מוחל די טובות. איך וואָלט די דאָזיקע טובה מוחל געווען אויך מיין פאַרשטאַרבענעם פעטער! אָבער דער ווײַז מיט דער מילה איז אייך געלונגען, איך האָב באמת נישט געוואוסט, אַז איר, העס, פאַרשטייט אַזעלכע וויצן צו מאַכן!".

מאַרקס האָט זיך פֿלוצלינג דערמאַנט אין זיין אַמאָליקער כוונה צו זאָגן העס'ן וועגן דער יידנפיינטלעכער שטעלונג פון זיין באַליבטן פּילאָזאָף ברוך שפינאָזא.

"נא דיר, דייע יידן". מאַרקס איז אויפאיינמאַל אַריבער צו דער אינטימער "רו"-פאַרם, "צי ווייסט, דו, העס, וואָס דיין שפינאָזא האָט געשריבן וועגן דייע גלויבנס-גענאָסן?".

מאַרקס האָט אָנגעהויבן אויסנווייניק ציטירן אַלע קריטישע באַמערקונגען פון גרויסן אַמסטערדאַמער פּילאָזאָף וועגן יידן און יידנטום.

"נו, וואָס זאָגסט דו דערצו, העס, דו ביסט דאָך אַ הייסער שפינאָזיסט?".

משה העס האָט אים דערויף געענטפערט מיט אַ זיכערער שטימע און אי-בערציינונג:

"דייע ציטאַטן, קאַרל, פון שפינאָזא'ס ווערק, זענען טאַקע אמת'ע, אָבער דייע מיינונגען וועגן שפינאָזא'ס באַציאונג צום יידנטום זענען פאַלשע, נישט-ריכטיקע. ס'איז נישט שווער דאָס צו באַווייזן! איך וועל דיר גלייך געבן אַ ביישפּיל: שפינאָזא האָט געלעבט מיט 200 יאָר צוריק. דיין גרויסער, ווי דו האַלטסט אים, העגעל, איז געשטאַרבן ערשט מיט 10 יאָר צוריק. נאָך פריש איז זיין לעבן און וויר-קונג פאַר אונז, און דאָך, וואָס מאַכט איר אַליץ פון העגעל'ן? אַן אַטעאיסט, אַ צע-שטערער פון הייליקטימער און אַזוי ווייטער. גלויב מיר, אַז העגעל וואָלט זיך אומ-געדרייט אין קבר פאַר אויפּרעגונג, ווען ער וואָלט היינט געליענט דאָס, וואָס דו און בויער שרייבט וועגן אים. איר רייסט פשוט אַרויס ציטאַטן און איינצעלנע גע-דאַנקן און איר זשאַנגלירט מיט דעם, ווי איר ווילט. אמת, העגעל'ס סטיל און שפּראַך זענען אָפט קאָמפּליצירטע און אומקלאָרע, און לאָזן צו אַ סך מעגלעכקייטן פאַר די אַנטקעגננעזעצטע קאָמענטאַרן. צי מיינסט דו אָבער, אַז דאָס איז בלויז ביי העגעל'ן דער פּאַל? פון שפינאָזא טיילן אונז אָפּ צוויי הונדערט יאָר, צי פאַרשטייסט דו נישט, ווי לייכט ס'איז מיט פאַרשידענע צופעליקע ציטאַטן און געדאַנקען צו שאַפן אַ פאַלש בילד וועגן שפינאָזא און זיין באַציאונג צום יידנטום?".

מאַרקס איז נישט מסכים געווען מיט די אויספירונגען פון משה העס. לויט זיין מיינונג, זענען ציטאַטן פון שפינאָזא אָדער העגעל פעסט-געזעצטע און טיר-דורכגעטראַכטע באַהויפטונגען, מיט וועלכע מ'קאָן נישט זשאַנגלירן, ווי מ'וויל.

"אַ מיינונג בלייבט אַ מיינונג, און אַ ציטאַט איז אַ ציטאַט!". בפרט, אַז די לאַטיי-נישע שפּראַך פון שפינאָזא'ס ווערק און די דייטשע שפּראַך פון העגעל'ן זענען צו-געפאַסט צום עקזאַקטן, גענויען אויסדריקן זיך פון אַ וויסנשאַפטלעכן, פּילאָזאָפּישן געדאַנק.

ס'איז שוין געווען שפּעט נאָך האַלבער נאַכט, ווען מ'האַט צוגעמאַכט דעם רעסטאַראַן. העס האָט מאַרקס'ן באַגלייט אַהיים און אויף דעם וועג האָבן זיי ממשיך געווען זייער ליידיגשאַפטלעכן ויכוח. געזעגענענדיק זיך, האָט העס צום סוף ציטירט

דעם בארימטן זאץ פון שפינאָזאַ: „איך האָב מיין אַרבעט נישט געווידמעט צוליב דעם, אז דער מענטשלעכער נסיון זאָל אויפגענומען ווערן מיט שפּאַט, קלאַגעניש אָדער קללה. איך האָב זיך באַמיט צו פאַרשטיין דעם מענטש!“

דעם גאַנטסטן טאָג האָבן זיך ביידע פריינט ווידער געטראַפן און פאַרבראַכט צו זאַמען ביז שפּעט אין דער נאַכט. מ'האַט אַ סך גערעדט און פּאַלעמזירט. העס האָט באַווונדערט די טיפע, גרינטלעכע געלערנטקייט פון זיין יונגן פריינט. ער איז גע- ווען ממש פאַרכשופ'ט מיט דער געוואַלדיקער ערויזציע, וועלכע עס האָט אַרויס- געוווּן דער דאָזיקער טרייערער יונגעראַמן, וואָס איז נאָך נישט אַלט קיין גאַנצע 24 יאָר. אַהיימיגענדיק לאַנגזאַם, מיט אַ שפּאַצירנדיקן טריט, איז מאַרקס געוואָרן אינ- טים מיט העס'ן. ער האָט אים געשילדערט זיין שווערע מאַטעריעלע לאַגע און זיין אינערלעכן גייסטיקן געראַנגל.

„פאַרשטיי מיך גוט, העס, איך בין נאָך דעם דאָקטאָראַט, האָב אַ סך־אין די לעצטע יאָרען געליענט און שטודירט, אָבער איצט, וואָס ווייטער, וווּהין גייט מען און פאַר וועלכן ציל זאָל מען קעמפן? מ'לעבט אין דייטשלאַנד ווי אויף אַ בית- הקברות, ס'איז דאָ ענג און שטיקנדיק, אַלץ איז אזוי קליינלעך און ווי אָפּגעשטאַרבן, אַן־לייב־אין־אַן־לעבן!!! וואָס טוט מען, העס?“

משה העס איז אַ וויילע שטייען געבליבן. ער האָט זיך מיט זיינע גוטמוטיקע, קינדערישע אויגן אַריינגעקוקט אין מאַרקס'ס פנים, ווי ער וואַלט אויף דעם אופן געוואַלט אַריינדריינגען אין די טיפענישן פון זיין נשמה. העס האָט גענומען רעדן, צוערשט שטיל און רואיק, אָבער אַלץ מער איז זיין קול געוואָרן שטאַרקער און ליידיגשאַפטלעכער. פאַרשפּעטיקטע דורכגייער האָבן זיך אומרואיק אומגעקוקט, אָבער העס האָט נישט אויפגעהערט צו רעדן מיט אַן ערלעכן פאַטאַם און מיט אַן איבערצייגנדיקער התלהבות. זיינע ווערטער האָבן געשילדערט דעם הערזאָאישן קאַמף פון פאַריזער פּראָלעטאַריאַט פאַר אַ נייער, גערעכטער און סאָציאַליסטישער אָרדע- נונג. דער דאָזיקער קאַמף וועט מוזן אַריבערגעטראַגן ווערן אויך קיין דייטשלאַנד. ס'איז אַ געזעץ פון דער געשיכטע און פון דער גורל־דיקער וועלט־באַשטימונג. דאָס וועט זיין אַ גיגאַנטיש ראַנגלען זיך צווישן דעם נייעם און אַלטן, צווישן דעם געזונטן און פאַרפּוילטן, צווישן דעם מאַרגן און דעם נעכטן. ווי קאָן מען זיך אין אזאַ היס- טאָרישער, שטורמישער תקופה פאַרשליסן אין אַן אייגענעם „וועלט־שמערץ“? ס'קומט בקרוב דער געשיכטלעכער מאַמענט, ווען מענטשן פון מאַרקס'נס בילדונג, קראַפט און כאַראַקטער, וועלן זיין באַרופן איבערצונעמען די הערשאַפט איבער דער וועלט. במשך פון אַ גאַנצער וואָך, טאָג־נאָך־אַַטאָג האָבן זיך קאַרל מאַרקס און משה העס געטראַפן און זענען אָפּגעזעסן לאַנגע שעה'ן ביי אומדערמידלעכע שמועסן און יכוחים. ערשט איצט, אין באָן, האָט מאַרקס באַמת דערקענט זיין נייעם פריינט משה העס, און האָט דערווען די גרויסקייט און נשמה־רייכקייט פון דעם דאָזיקן יידישן טרויער, מיט וועלכן עס קאָנען זיך נישט פאַרגלייכן אַזעלכע ווי ברונאַ בויער און אַנדערע קאַמעראַדן פון בערלינער „דאָקטוירים־קלוב“.

אויך דער איינדרוק פון מאַרקס'נס פּערזענלעכקייט אויף העס'ן איז געווען אַ געוואַלדיקער. צוריקפאַרנדיק קיין קעלן, האָט משה העס געשריבן אין זיין בריוו צום באַוווסטן יידיש־דייטשן שריפטשטעלער בערטאָלד אויערבאַך: „דו וועסט האָבן הנאה, ווען דו וועסט דערקענען איינעם פון אונזערע פריינט. ער לעבט דערווייל אין באָן.“

ער האָט אויף מיר געמאַכט אַ גרויסן איינדרוק. מיט איין וואָרט: גרייט דיך צו דער-
קענען דעם גרעסטן און אפשר דעם איינציקן לעבעדיקן היינט פּילאָזאָף. ווען מ'וועט
זיך פון אים דערוויסן, וועט ער צוציען די אויפמערקזאַמקייט פון גאַנץ דייטשלאַנד.
מיין אָפּגאַט הייסט ד"ר קאַרל מאַרקס. ס'איז נאָך אַ יונגער מענטש, קוים 24 יאָר
אַלט. ער פאַרבינדט אין זיך דעם שאַרפּסטן גייסט מיט דער גרעסטער פּילאָזאָפּי-
שער טיפּקייט. שטעל דיר פאַר רוסאַ, וואָלטער, האַלכאַך, לעססינג, היינע און העגעל
פאַרייניקט אין איין פּערזאָן, איך זאָג פאַרייניקט און נישט אַריינגעוואָרפּן צוזאַמען
אין איין זאַק! דאָס איז ד"ר קאַרל מאַרקס!"

אַכטאַונפּערציקסטער קאַפיטל.

צווישן באָן און קעלן.

במשך דעם ווינטער און דעם פּרילינג פון יאָר 1842, האָט זיך מאַרקס אָפּט
געטראָפּן מיט משה העס. ער איז כסדר געפאַרן קיין קעלן, וווּ העס האָט אָנהויב
1842 איבערגענומען די רעדאַקציע פון דער „רהינישער צייטונג“. די לאַנגע שמור-
עסן מיט העס'ן האָבן אויף מאַרקס'ן געהאַט אַן אויסגעצייכנטע ווירקונג. די
סוגעסטיווע השפּעה פון העס'ן איז מאַרקס'ן בייגעשטאַנען אין אַ צייט פון גרויסע
ספּקות און דעפּרעסיעס, און זי האָט אים געהאַלפּן גובר צו זיין דעם געפּערלעכן
גייסטיקן קריזיס. דער אייביקער יידישער בטחון, וואָס האָט, באַוווסט אָדער אומ-
באַוווסט, אויסגעשטראַלט פון דער איידעלער געשטאַלט פון העס'ן, האָט צוגעצויגן
און טיף באַווירקט די אָנגעווייטיקטע נשמה פון מאַרקס'ן, וואָס איז געווען צעריסן
פון סקעפּטיציזם און פאַרפאַלגט פון מוראַדיקע שאַטנס. קאַרל מאַרקס איז ווידער
געוואָרן אָפּטימיסטיש געשטימט און גרייט צו אַ נייער קעמפּערישער אַקטיוויטעט.
פון דער היים זענען אָנגעקומען בריוו און געלט־זענדונגען. די סומען, וואָס
מ'האַט מאַרקס'ן איצט געשיקט, זענען ווייט נישט געווען אזוי גרויס, ווי אַמאָל
בעת זיין בערלינער סטודענט־צייט, אָבער זיי האָבן געסטאַעט אויף אַ באַשיידע-
נעם לעבן. מאַרקס האָט אויך אָנגעהויבן פאַרדינען אַלס מיטאַרבעטער פון די
„האַלישע יאָרביכער“, וועלכע זענען אַרויסגעגעבן געוואָרן דורך זיין פּריינט אַרנאָלד
רוגע.

ד"ר אַרנאָלד רוגע איז געווען אַ זייער אינטערעסאַנטע פּערזענלעכקייט. אַמאָל
אין דער יונגט האָט ער זיך באַטייליקט אין דער ראַדיקאַלער סטודענטן־באַוועגונג
און איז צוליב דעם געזעסן זעקס יאָר אין די פּרייסישע תּפּיסות. ווען ער איז באַ-
פּרייט געוואָרן, האָט ער רייך געהיראַט און איבערגענומען אַ דאָצענטור אויפּן
האַלער אוניווערסיטעט. רוגע איז שוין געווען איבער די פּערציק, אַ שטאַרק געבויר-
טער און לעבנס־לוסטיקער מאַנספּאַרשוין. פון דער אַמאָליקער סטודענטישער רעוואָ-
לוציאָנערישקייט איז ביי אים מער קיין זכר נישט געבליבן, ער איז געוואָרן פּראַק-
טיש און געמעסיקט, הגם מיט שטאַרקע סימפּאַטיעס פאַר די נייע שטרעמונגען פון
די יונג־העגעליאַנער און די ליבעראַלן. אין זיינע „האַלישע יאָרביכער“ האָט רוגע

געוואָלט פאַרייניקן אַלע נייע, אינטערעסאַנטע און טאַלאַנטירטע שריפטשטעלער און וויסנשאַפטלער. זיין אַמביציע איז געווען, אַז די „האַלישע יאַרביכער“ זאָלן ווערן די טריבונע פון אינטעלעקטועלן „יונגדייטשלאַנד“. אַליין איז רונגע געווען אַ הויך־געבילדעטער שריפטשטעלער, אַ גוטער רעדאַקטאָר און אָרגאַניזאַטאָר. די הפּקד'דיקע אַטמאָספּערע פון געוויסע יונג־העגעליאַנער אין־און־אַרום דעם בערלינער „דאָקטויר־ריסקלוב“ האָט רונגע'ן אַ ביסל דעמאָראַליזירט, ער האָט אָפּט שטאַלצירט מיט זיין ציינום און זיך געווייצלט, אַז ער איז געוואָרן אין דייטשלאַנד אַ „הורטאָוונער הענד־לער פון נייטיקע סחורות“. צוליב פּאַפּולאַריטעט האָט רונגע אין זיינע „יאַרביכער“ געדרוקט אפילו זייער שאַרפע, פּאָליטישע אַרטיקלען, וועלכע זענען נישט געווען צו־געפּאַסט צו זיין געמעסיקטער ליניע. אַזוי האָט, למשׁל, פירשט מיכאַל באַקונין פאַרעפנטלעכט אין רונגע'ס צייטשריפט אַן אָפּהאַנדלונג, וועלכע האָט פּאַרויסגעזאָגט די נאַענטע דעמאָקראַטישע און סאָציאַלע רעוואָלוציע אין גאַנץ אייראָפּע. לסוף האָט רונגע געמוזט צוליב די צענזור־דיפות מצד דער פריישישער רעגירונג אַריבערטראַגן זיין זשורנאַל קיין ררעזדן, דער הויפט־שטאָט פון סאַקסען, וווּ די צענזור־באַדינגונגן גען זענען געווען אַ סך מילדערע. מאַרקס האָט יאָרנלאַנג מיטגעאַרבעט מיט רונגע'ן, ער האָט אפילו צוזאַמען מיט אים רעדאַגירט שפּעטער אין פּאַריז „די פּראַנצויזיש־דייטשע יאַרביכער“. אָבער, לסוף, איז ער זיך מיט אים (ווי ס'איז אָפּט פּאַרגעקומען ביי מאַרקס'ן) צעגאַנגען, און זיי זענען זיך געוואָרן בלוט־שונאים. רונגע, ביי זיין גאַנצן רעדיקאַלן עבר און ליבעראַלן הוה, איז געווען נישט קיין קליינער שונא־ישראַל. ער האָט לאַנג פאַרשטאַנען דיפּלאָמאַטיש דאָס צו מאַסקירן מיט שיינקלינג־דיקע פּראַזן, אַזוי ווי עס האָט עס פּאַרלאַנגט די דעמאָקריע טאַג־מאַדע.

מאַרקס איז געווען פּאַרטון אין נייע אַרבעטן און פלענער, ווען ס'איז אָנגעקור מען פון טרייער די טרויער־מעלרונג וועגן דעם טויט פון געהיימראַט לודוויג פּאָן וועסטפּאָל. מאַרקס איז געווען טיף דערשיטערט. ער האָט געוויסט, אַז אין דעם פּאַר־שטאַרבענעם האָט ער פּאַרלירן זיין בעסטן, טרייעסטן פריינט, וועלכער, הגם ער האָט געקאַנט, לויט זיין עלטער, זיין אים אַ זיידע, איז ער אים געווען איבערגעגעבן, מער און אויפריכטיקער, ווי אַ סך פון די יונגע חברים.

פון דער מוטער און די שוועסטער זענען ווידער אָנגעקומען בריוו מיט ביטע־רע מענות און מענות. זיי האָבן קאַרל'ן מודיע געווען, אַז איצט נאָך דעם טויט פון געהיימראַט זענען די פּרום־קריסטלעכע און אַריסטאָקראַטישע וועסטפּאָלענ'ס לגמרי פיינטלעך געשטימט, זיי באַנעמען זיך חוצפּה'דיק און דרייען אַוועק אַראָנאַנט דעם קאַפּ, ווען די מוטער אָדער די שוועסטער פון זשעני'ס צוקונפטיקן מאַן באַגריסן זיי אויף דער גאַס. און נאָכאיינמאַל האָט קאַרל געהערט פון זיינע נאַענטע, אַז די הייראַט מיט זשעני איז אַ „האַפּענונגס־לאַזער, נאַרישער איינפּאַל“, צו וועלכן ער זאָל תיכּף מאַכן אַ סוף.

אַ פּאַר וואַכן שפּעטער האָט מען קאַרל'ן אינפּאַרמירט, אַז די אלמנה פון גע־היימראַט איז אַוועקגעפּאַרן פון טרייער מיט זשעני און מיט דער גאַנצער פּאַמיליע. זייער הויז אויף דער רוימער־גאַס איז ליקווידירט געוואָרן און זיי קומען נישט מער צוריק קיין טרייער. אין אַ שלעכטן דייטש, מיט ווערטער געמישטע מיט האַלענדישע, האָט קאַרלען די מוטער פונדאָסניי געמאַכט ביטערע פּאַרוורפן, אַז ער איז געוואָרן „פרעמד און שלעכט און האָט פּאַרצייכטעט אויף אַלי, וואָס איז אים געווען טייער

און הייליק". קארל האָט געענטפערט, אז קיין שום כח אין דער וועלט וועט אים נישט צווינגען אָפצוזאָגן זיך פון זשעני'ס ליבע און הייראט. דאָס זעלבע האָט ער אויך געשריבן דער אלמנה פאָן וועסטפאלן.

אין זיינע דעמאָליקע בריוו צו רוגע'ן, מיט וועלכן ער איז געוואָרן אינטים, שרייבט מאַרקס וועגן זיינע פאָמיליע-צרות און וועגן די פאַרשאַרפטע באַציואונגען מיט דער מוטער און די שוועסטערן: „מיין פאָמיליע פאַרשטעלט מיין וועג מיט שוועריקייטן, וועלכע מאַכן מיר איצט די גרעסטע זאָרגן". און „ווי איך האָב שוין געשריבן, בין איך צעקריגט מיט מיין משפּחה, און ווי לאַנג מיין מוטער וועט לעבן, וועל איך מער נישט באַקומען קיין גראַשן פון אונזער פאַרמעגן!". אין אַן אַנדערן בריוו צו רוגע'ן באַקלאַגט זיך מאַרקס, אז זיין „מוטער שפּילט זיך אין נביאות-זאָגן" און פאַרלאַנגט פון אים בלינדע געהאַרכזאַמקייט.

קארל מאַרקס האָט זיך איצט מייסטנס געפונען אין רעלו. די דאָזיקע גרויסע און לעבעדיקע שטאָט ביי די ברעגעס פון טייך רהיין איז געווען דער עקאָנאָמישער און קולטורעלער צענטער פון רהיין-לאַנד, דעם אַמייסטן-אַנטוויקלטן און פראַגרע-סירטן געביט אין גאַנץ דייטשלאַנד. פאַר אַ יונגן, ענערגישן און פעאיקן מענטשן האָט קעלן ברייט געעפנט אַלע מעגלעכקייטן צו אַ שנעלער און גוטער שטעלונג אין לעבן. די רייכע קעלנער בורזשואַזיע, די דערפאָלגרייכע פאַבריקאַנטן און גרויסע סוחרים האָבן קלאָר פאַרשטאַנען, אז דאָס אַלטע דייטשלאַנד מיט אירע אָפגעשטאַ-נענע, מיטלאַלטערלעכע און פעאודאַלע אָרדענונגען שטערט און האַלט אויף די עקאָ-נאָמישע אַנטוויקלונג פון לאַנד. דאָס קעלנער בירגערטום איז געווען ראַדיקאַל גע-שטימט, עס האָט פאַרלאַנגט שנעלע און גרונטלעכע רעפאָרמען אין דעם ביד-איצ-טיקן פאָליטישן, ווירטשאַפטלעכן און גייסטיקן צושטאַנד פון דייטשלאַנד. די קעל-נער אינטעלעקטואַליסטן און די צאָלרייכע פאַרשטייער פון די פרייע באַרופן, אַר-וואַקאַטן, דאָקטוירים, זשורנאַליסטן, דירעקטאָרן, טעכניקער און אינושינערן, זענען געווען הייסע אָנהענגער פון דעם ליבעראַליזם און פון דער באַוועגונג, וואָס האָט געפריידיקט אַ פראַגראַם פון דעמאָקראַטיזאַציע און פאַרייניקונג פון די 36 באַזונ-דערע דייטשע מלוכות אין איין גרויסן כשותפות'דיקן שטאַט.

קעלן-אַסיררהיין האָט צוגעצויגן אַ סך יונגע און טאַלאַנטירטע מענטשן פון גאַנץ דייטשלאַנד. אויך קארל מאַרקס האָט געוואַלט זיין צוקונפט פאַרבינדן מיט דער דאָ-זיקער דינאַמישער און הויך-אַנטוויקלטער שטאַט.

ניינאונפערצייסקסטער קאפיטל.

„די רהיינישע צייטונג" און איר רעדאַקטאָר קארל מאַרקס.

דעם 1 יאַנואַר פון יאָר 1842 האָבן די איינווינער פון דער שטאַט קעלן-אַסיר-רהיין געהאַט אַ שטיקל סענסאַציע. ס'איז דערשינען דער ערשטער נומער פון אַ נייעם טאַגבלאַט א. נ. „די רהיינישע צייטונג". ביז איצט איז דאָס ליינענער-פובליקום אין גאַנץ רהייןלאַנד צוגעוויינט געווען צו דער אַלטער, קאַנסערוואַטיוו-קאַטוילישער

„קעלנישער צייטונג“. מ'האָט די עקזאָמפּלאַרן פון דער נייער צייטונג שנעל צע-
כאַפּט, אַלע האָבן געוואָלט וויסן וואָס „די רהיינישע צייטונג“ וועט מחדש זיין. אין
דער שטאָט האָט מען זיך דערציילט, אַז די נייע צייטונג ווערט פינאַנסירט דורך
רייכע סעלנער אינדוסטריעלער און קאָמערסאַנטן, אַז זי ווערט אונטערשטיצט דורך
דער פריישישער רעגירונג, און אַז אירע רעדאַקטאָרן און מיטאַרבעטער זענען עט-
לעכע פון בערלין צוגעשיקטע ראַדיקאַלן פון יונגהענעליאַנישן „דאָקטוירים-קלוב“. די
דאָזיקע שותפות פון דער רייכער רהיינלענדישער בורזשואַזיע מיט די פריישיש-
רעאַקציאָנערע מושלים און מיט די יונגהענעלישע אַטעאיסטן און רעוואָלוציאָנערן
האָט אויסגעזען ווי אַז אויסגעטראַכטע, אַכטורדאַלע סענסאַציע.

אין דער ווירקלעכקייט, איז אָבער די דאָזיקע ווערסיע געווען אַ פּולשטענדיק-
אַמת'ע אַרום „דער רהיינישער צייטונג“ איז געגאַנגען אַ ראַפּינירטער שפּיל פון
פּאָליטישע קאָמבינאַציעס און אינטריגעס, און יעדער פון די דריי שותפים האָט גע-
רעכנט אַפּצונאַרן זיינע פּאַרטנערן. די פּאַרשטייער פון דעם רייכן ליבעראַלן רהיינ-
לענדישן בירגערטום האָבן פינאַנסירט „די רהיינישע צייטונג“ אַלס אַ פּרעסע-אַרגאַן,
וואָס וועט שטיצן זייערע עקאָנאָמישע פּאַזיציעס און זייער קאַמף קעגן דעם פּריי-
סישן רעגירונגס-רעזשים לטובת אייגענע פּאָליטישע און ווירטשאַפּטלעכע קאַנצע-
סיעס. די פריישישע רעאַקציאָנערע מאַכט האָט אין דער נייער צייטונג באַגריסט אַ
צוקונפּטיקן קאַנקורענט קעגן דער איינפלוסרייכער „קעלנישער צייטונג“, וועלכע האָט
רעפּרעזענטירט די סעפּאַראַטיסטישע, אַנטי-פּריישישע ריכטונג פון דעם קאַטוילישי-
קלעריקאַלן לאַגער אין רהיינלאַנד. דער רייטער שותף צו דער „רהיינישער צייטונג“
די ראַדיקאַלע, יונגהענעלישע אינטעלעקטואַליסטן האָבן געהאַפּט, אַז ס'וועט זיי גע-
לינגען אויסצונוצן די שאַרפע קעגנזאַצן צווישן דעם צענטראַליסטישן, רעאַקציאָנערן
פריישיש-פּאַרמטעסטאַנטישן רעזשים אין בערלין און דער סעפּאַראַטיסטיש-קאַטוילי-
שער רעאַקציע אין רהיינלאַנד, בכדי אין דער נייער צייטונג צו שאַפּן אַ טריבונע
פאַר דער דעמאָקראַטישער, סאַציאַל-פּאַרטנעשרייטענער און נייטיק-ראַדיקאַליזירטער
באַוועגונג אין דייטשלאַנד.

די רעדאַקציע פון דער „רהיינישער צייטונג“ האָט איבערגענומען דער באַוווּס-
טער, אַפּט שוין דערמאַנטער בערלינער ראַדיקאַלער זשורנאַליסט ד"ר אַדאָלף רוטענ-
בערג. ס'איז אָבער באַלד קלאָר געוואָרן, אַז רוטענבערג איז אַ שלעכטער רעדאַק-
טאָר, און אויסערדעם קאָן ער זיך, בשום אופן נישט געבן קיין עצה מיט דער קאַמף-
פּליצירטער פּערזענלעכער און פּאָליטישער לאַגע, וועלכע האָט פּאַרלאַנגט אַ געשיק-
טע און עלאַסטישע פּירונג.

באַלד פון אָנהויב אָן איז קאַרל מאַרקס איינגעלאָרן געוואָרן צו דער מיטאַר-
בעט אין דער „רהיינישער צייטונג“. אָבער צוליב פּאַרשידענע סבות האָט זיך מאַרקס
לפּי שעה נישט באַטייליקט אין דער נייער צייטונג. ברונאַ בויער האָט אים פון בער-
לין געשריבן, אַז ער זאָל זיך דערוויל נישט אַנגאַזשירן אין דער „רהיינישער ציי-
טונג“ און גע'עצה'ט אים צו בלייבן בעסער אין באָן „ווייל נאָך מיין אוועקפּאַרן,
וועט דאָרט קיינער נישט זיין, וואָס זאָל דענערווירן די צבווע'קעס!“. מאַרקס איז
אויסערדעם געווען שטאַרק באַשעפּטיקט מיט דער מיטאַרבעט פאַר רוגע'ס זשורנאַל.
אַ סך צייט האָט ער פּאַרלוירן, שרייבנדיק אָנהויב 1842 אַ גרעסערע אָפּהאַנדלונג
וועגן דער צענזור און וועגן דעם נייעם פרייסישן צענזור-געזעץ. דער רעדאַקטאָר רוגע

איז געווען אנטציקט מיט מאַרקס'נס אַרבעט און האָט וועגן דעם געשריבן: „וועגן דער פּרייהייט פון דער פּרעסע האָט נאָך קיינער נישט אַרויסגעזאָגט אַזעלכע טיפּע געדאַנקען, ווי קאַרל מאַרקס. מ'קאָן שוין איצט נאָרנישט וויכטיקעס צוגעבן צו דער דאָזיקער טעמע! מיר דאַרפן זיך אַלע גראַטולירן, וואָס מיר האָבן אין אונזער פּובליציסטיק באַקומען אַזאַ נייע קראַפט, וועלכע צייכנט זיך אויס מיט אַזויפיל וויסן, טאַלאַנט און גלענצנדיקער באַהאָונקייט. דאָס איז באַזונדערס וויכטיק אין אונזער היינטיקער תקופה פון אַלגעמיינעם גייסטיקן תּוהו ובוהו!“

ס'איז כּראַי צוצוגעבן, אַז ביי זיין נאַנצער ליידנשאַפטלעכער פּאַרטידיקונג פון דער פּרעסע-פּרייהייט, האָט זיך אָבער מאַרקס פּרינציפּיעל נישט אַרויסגעזאָגט קעגן יעדער צענזור. ער האָט דאָס פּאַרמולירט מיט די פּאָלגנדיקע ווערטער: „צי איז דען אַ פּרעסע, וואָס דערנידעריקט זיך צו דער מדרגה פון געלטימאַכן, באַמת פּריי? ס'איז קלאָר, אַז דער שרייבער מוז פּאַרדינען, בכדי צו קענען לעבן און שרייבן. אָבער נישט דערצו לעבט ער און שרייבט, בכדי צו פּאַרדינען. די פּרייהייט פון דער פּרעסע סע באַשטייט קודם-כּל אין דעם, אַז זי זאָל נישט פּאַרוואַנדלט ווערן אין אַ פּשוטע מלאכה. אַ שרייבער, וואָס נוצט אויס די פּרעסע, בכדי צו מאַכן פון איר כלוּז אַן הכנסה-קוואַל, דאַרף האָבן אַ צענזור אַלס אַן אויסערלעכע שטראַף פאַר דעם פעלן פון אַן אינערלעכער פּרייהייט. אין דעם פאַל, איז שוין די עקזיסטענץ פון אַ צענזור אַלס אַזעלכע, אַ גענוגנדיקע שטראַף פאַר אַזאַ שרייבער!“

נישטזייענדיק אַ מיטאַרבעטער פון דער „רהיינישער צייטונג“, פלעגט אָבער מאַרקס אָפט זיך צונויפקומען מיט אַדאַלף רוטענבערג'ן, מיט משה העס'ן און מיט אַנדערע רעדאַקטאָרן פון דער דאָזיקער צייטונג. באַזונדערס פלעגט ער זיך טרעפן מיט רוטענבערג'ן און העס'ן אין די שפּעטע אָונטן, ווען זיי זענען שוין פּאַרטיק געוואָרן מיט דער צוגרייטונג פון צייטונגס-נומער, און האָבן אויסגערוט אין קאָ-פערהויז ביי אַ גלאָז שטאַרקן, שוואַרצן קאַפּע. מ'האַט דאָן געשמעסט וועגן פּאָ-ליטיק, ליטעראַטור און וועגן סתּם טאַג-נייאַיקייטן. איינמאַל אין אַזאַ אָונט האָט רוד טענבערג דערציילט וועגן אַ נייעם בוך, וואָס איז גראַד דערשינען און איז דורך דעם מחבר צוגעשיקט געוואָרן אין די רעדאַקציע פון דער „רהיינישער צייטונג“. רוטענבערג האָט דאָס בוך אַוועקגעלייגט אויף דעם מאַרמאַרנעם קאַפּעהויד-טיש'ל און מיט אַן אויפגעגענטן טאָן האָט ער געזאָגט צו זיינע חברים מאַרקס און העס:

„גייט אַ קוק אויף דעם געמיינעם בוך-טיטל: „די אוממעגלעכקייט צו עמאַצירן פירן די יידן אין אַ קריסטלעכן שטאַאַט!“

העס האָט באַמערקט דעם נאָמען פון מחבר און אַ דערשטוינטער האָט ער אויס-גערופן: „פּרענקעל הייסט ער, מנ'סתּם אַ ייד?!“

רוטענבערג האָט אַ שלידער געטון דאָס בוך אויף דער ערד: „און נאָך וואָס פאַר אַ ייד, אַ שמוציקער משומד!!!“

מאַרקס איז געוואָרן רויט אויפן נאַנצן פנים און האָט געפרענט מיט אַ נער-וועזן קול:

„וואָס פאַראַ פּאַרשוין איז דער דאָזיקער פּרענקעל?“

רוטענבערג האָט האַסטיק אויסגעטרונקען זיין קאַפּע און ער האָט געענט-פּערט:

„דו קענסט אים נישט, דעם דאָזיקן אויסוורף? ס'איז אַ געראַטענער תּלמיד

פון דעם צווייטן משומד, דעם רעאקציאָנערן מנוול פּראָפּעסאָר שטאַהל. איך וואָלט זיי ביידע אויפּגעהאַנגען צוזאַמען אין איין טאָג אויף איין סלופּ אין דער ערשטער, בעסטער, אָדער ערנסטער יידישער סינאַגאָגע. שטעלט אייך פאַר, קיין בעסערע באַ-שעפטיקונג האָט נישט דער דאָזיקער געמיינער לומפּ פּרענקעל ווי אַרויסצוגעבן אין יאָר 1842 אַ שמוציקן פּאַמפּלעט קעגן זיינע אַמאָליקע גלויבנס-גענאַסן. ער וויל באַ-וויון, דער דאָזיקער פאַרקויפטער משומד, אַז יידן זענען נישט ראוי צו באַקומען בירגערלעכע רעכט. אומדערהערט, אַזאַ שוויינעריי!

רוטענבערג האָט אויסגעזען און געפירט זיך ווי אַן אמת'ער קריסט. אָבער ביי זע צינגער האָבן דערציילט, אַז ער שטאַמט פון יידן. אין דער ווירקלעכקייט האָט ער שטאַרק פיינט געהאַט די אַנטיסעמיטן מכל המינים און האָט אויך נישט פאַר-טראָגן קיין משומדים.

מאַרקס'ן איז דאָס גאַנצע געשפרעך נישט געווען צום האַרצן. ער איז געווען גליקלעך, וואָס שוין אַ לענגערע צייט איז ער פטור געוואָרן פון די „מורא'דיקע שאַטנס, וואָס פאַרפאַלגן אים“. רוטענבערג האָט באַמערקט מאַרקס'נס בולט'ע אומ-צופרידנקייט, און קלאַפּנדיק גוטברודעריש זיין יינגערן פריינט אויף די פעסטע, ברייטע פלייצעס, האָט ער געזאָגט, לאַכנדיק הויך און סאַרקאַסטיש:
„גירשוין גיי קאַרל, זיי נישט באַליידיקט. נישט דיך האָב איך געמיינט. איך ווייס אַליין נישט פאַרוואָס, אָבער איך האַלט דיך, מאַרקס, נישט פאַר אַ קריסט און אויך נישט פאַר אַ משומד, נאָר טאַקע פאַר אַ ייד... האַ, האַ...!“

רוטענבערג האָט מיט זיין הייזעריקן קול געלאַכט ספּאַזמאַטיש, ווי ער וואָלט געזאָגט דעם געלונגנסטן ווייז. העס האָט גוטמוטיק געשמיכלט. מאַרקס, נישט-ווילנדיק פאַראַטן זיין ברוגז, האָט באין ברירה מיטגעלאַכט. מ'האַט אָבער אַרויסגעפילט זיין צאָרן, און די שטימונג איז פּלוצלינג געוואָרן אַ געשפּאַנטע. געראַטעוועט האָט די לאַגע משה העס. ער האָט גענומען רעדן אין שבח פון געוויסע פיינע משומדים:

„צי געדענקט איר שוין נישט“ האָט צוגעגעבן משה העס, „דעם באַווסטן פאַר-פאַל מיט צוויי יאָר צוריק, בעת דער דמשקאָפּערע, ווען דער געשמד'טער 60-יער-ריקער ייד יאָהאַן עמנואַל ווייטה, אַ הויכער קאַטוילישער גייסטלעכער אין ווין האָט זיך אַוועקגעשטעלט אין זיין קירך און פאַר אַ גרויסן קריסטלעכן המון האָט ער, מיט דעם צלם אין דער האַנט, געשווירן אַ הייליקע שבועה, אַז אַלע בלבולים קעגן יידן וועגן ריטועלע מאָרדן זענען שקר וכזב. איר זעט, מיינע טייערע, אַז נישט אַלע משומדים זענען גלייך!“

די דריי פריינט האָבן זיך באַלד געזעגנט און זענען אַוועק ביחידות, יעדער אין זיין ריכטונג. זיי האָבן זיך ווייטער, כמעט יעדן אַוונט, געטראָפּן אין זייער סטאַ-בילן קאַפּעהויז. אָבער זייט יענעם שמועס וועגן די משומדים, איז עפעס אַ נייע, מאַדנע באַציאונג איינגעטרעטן צווישן העס'ן, דעם טרייען ייד, מאַרקס'ן, דעם זון פון אַ געשמד'טן ייד און רוטענבערג'ן, דעם מכלומרשטן ייד. קאַרל מאַרקס האָט נישט געקאַנט פאַרגעסן און נישט געוואָלט מוחל זיין רוטענבערג'ן זיין „חוצפה'דיק אַפּשפּאַטן“ פון געשמד'טע יידן. ער איז באַמת געווען צופרידן, ווען אין אַ פאַר וואָכן שפעטער האָט רוטענבערג אויפּגעהערט צו זיין רעדאַקטאָר פון דער „רהיני-שער צייטונג“. רוטענבערג איז גלייך אַוועק צוריק קיין בערלין און זיין זשורנאַל-

ליסטישע קארירע האָט זיך פאַרענדריקט. נאָך אים איז משה העס געוואָרן דער רע-
דאַקטאָר פון דער „רהיינישער צייטונג“. צו יענער צייט האָט קאַרל מאַרקס אָנגע-
הויבן שרייבן רעגלמעסיק פאַר דער דאָזיקער צייטונג. ער האָט איצט געווינט סטאַ-
ביל אין קעלן און זיין השפעה צווישן די אַרויסגעבער און מיטאַרבעטער פון דער
„רהיינישער צייטונג“ איז געוואָסן פון טאָג-צו-טאָג.

אין אַ פּאַר חדשים שפּעטער, אין אָקטאָבער 1842, איז אויך משה העס אַוועק
פון דער רעדאַקציע. אַלס נייער רעדאַקטאָר איז באַשטימט געוואָרן קאַרל מאַרקס. די
באַציאָונגען צווישן מאַרקס'ן און העס'ן האָבן זיך צו יענער צייט שטאַרק פאַרענ-
דערט. העס האָט אויפגעהערט צו באַטראַכטן מאַרקס'ן אַלס זיין אָפּגאַט און מאַרקס
האָט אָנגעהויבן קוקן אויף העס'ן ווי אויף אַ קאָמישן פּאַנטאַסט. די צייטן פון גע-
מיינזאַמער טיפּער אַכטונג און חבּרישער ליבע זענען שוין אויף תּמיד פאַרשווונדן.
במשך די נאָענטמע יאָרן זענען די באַציאָונגען געוואָרן אַלץ מער קעלמער און לוסף
זענען זיי דערגאַנגען ביז צו אַן אָפּענער, שאַרפּער קעגנערשאַפּט.

ביזע צינגער האָבן פאַרשפּרייט פּאַלשע קלאַנגען, אַז מאַרקס האָט אויסגענוצט
זיין איינפלוס, בכדי צו ווערן, אויפן אָרט פון משה העס, רעדאַקטאָר פון דער „רהיי-
נישער צייטונג“. די דאָזיקע ווערסיעס האָבן זיכער נישט פאַרבעסערט די חבּר'שאַפּט
צווישן העס'ן און מאַרקס'ן. מ'קאָן זיך אויך משער זיין, אַז די עכטידישע גע-
שטאַלט און פּסיכיק פון משה העס'ן זענען לוסף געוואָרן לעסטיק און נמאס קאַרל
מאַרקס'ן, וועלכער האָט פאַר יעדן פּרייז געוואָלט אויסמירן יידישע טעמעס און
יידישע רעמיניסצענצן, וואָס קאָנען ביי אים אַרויסרופן די פּינלעכע שאַטנס פון
נאָענטן עבר.

פּופּציקסטער קאַפיטל.

דער ערשטער צונויפטרעה פון מאַרקס'ן מיט פּרידריך ענגעלס.

אונטער דער אויסגעצייכנטער רעדאַקציע פון קאַרל מאַרקס'ן, האָט „די רהי-
נישע צייטונג“ דורכגעמאַכט אַ שנעלע אַנטוויקלונג. די צאָל פון אַבאָנענטן איז גע-
וואָסן פון טאָג-צו-טאָג, און דער מאַראַלישער און געזעלשאַפּטלעכער פּרעסטיזש
פון דער נייער צייטונג איז געוואָרן אַ נאָר גרויסער. די פּאַליטישע אַרטיקלען פון
רעדאַקטאָר מאַרקס האָבן אַרויסגערופן אויפזען אין גאַנץ דייטשלאַנד און זענען
אָפט איבערגעדרוקט געוואָרן אין אַנדערע זשורנאַלן. אַרום דער „רהיינישער צייטונג“
האָט זיך געשאַפּן אַ צאָלרייכער שטאַב פון סטאַבילע אָדער צופעליקע מיטאַרבעטער,
סיי אין קעלן און סיי אין אַנדערע דייטשע שטעט. צווישן די נייע מיטאַרבעטער
האָט זיך אויך געפונען דער צווייט-און-צוואַנציגיק-יעריקער פּרידריך ענגעלס.

געשטאַמט האָט ענגעלס פון אַ זייער פּרוּמער, קריסמלעך-פּראָטעסטאַנטישער,
פאַרמעגלעכער פּאַבריקאַנטן-משפּחה אין באַרמען. זייענדיק אַלט סך-הכל 17 יאָר,
האָט פּרידריך אָנגעהויבן אַרבעטן אין ביוּראָ פון זיין פּאָטער, דעם טעקסטיל-פּאַ-
בריקאַנט, וועלכער איז געווען זיכער, אַז זיין זון וועט ממשיך זיין די דורות-לאַנגע

עכט־קריסטלעכע און גוט־סוחרישע טראַדיציעס פון די ענגעלס. אָבער דער אַלטער ענגעלס האָט איבערגעלעבט אַ ביטערע אַנטוישונג. פּרידריך איז שוין אין דער יוגנט לגמרי באַהערשט געוואָרן פון ראַדיקאַלע און פּרידענקערישע אידיען. נישט־האַבנדיק די מעגלעכקייט צו לערנען אויפן אַניווערסיטעט, האָט דער יונגער פּרידריך ענגעלס אַ סך געלייענט און שטודירט. די לעקטור פון לודוויק בערנע'ס שאַפּונגען האָט אים געמאַכט צו אַן איבערצייגטן פּאָליטישן דעמאָקראַט און סאָציאַלן ראַדיקאַל. דער יונגער, אינטעליגענטער פּאַבריקאַנט־זון איז נישט פאַרבלענדעט געווען פון דעם ווילשטאַנד אין זיין בירגערלעכער סביבה, ער האָט מיט קריטישע אויגן אָבסערווירט די שרעקלעכע נויט און רעכטלאָזיקייט פון די מחנות פּראָלעטאַריע, וואָס האָבן געאַרבעט און וועגעטירט אין די טעקסטיל־פאַבריקן פון דעם ווופּער־טאַל. די פּילאָזאָפּישע פּובליקאַציעס פון די יונג־העגעליאַנער האָבן אויף ענגעלס'ן שטאַרק משפּיע געווען. ער האָט פאַרלוירן דעם אַמאָליקן גלויבן אין דעם קריסטלעכן קולט, וועלכער איז אים אַזוי טיף איינגעוואַרצלט געוואָרן אין דער פּאָטערלעכער היים. עס האָבן אים אָנגעהויבן פּייניקן גרויסע ספקות וועגן גאָט און וועגן דער גערעכטיקייט פון דעם היינטיקן וועלט־סדר. ענגעלס האָט כּסדר פאַרטיפּט זיין בילדונג, האָט געשליפּן און אויסגעבעסערט זיין ליטעראַרישן סטיל, און גענומען טראַכטן וועגן אַ פּובליציסטישער און געזעלשאַפּטלעכער טעטיקייט.

ווען ענגעלס איז אַלט געוואָרן 20 יאָר, האָט מען אים גענומען צום מיליטער. געדינט האָט ער ביי אַ ספּעציעלן פּאָלק פון אַרטילעריע אין בערלין, וועלכער איז געווען באַשטימט פאַר די זונדלעך פון רייכע עלטערן. דאָ, אין בערלין, האָט זיך פּרידריך ענגעלס באַקענט פּערזענלעך מיט די יונג־העגעליאַנער און די ראַדיקאַלן פון „דאָקטור־קלוב“. נאָך זיין באַפּרייען פון מיליטער, איז פּרידריך ענגעלס צו־ריקגעקומען קיין באַרמען, אָבער מער, ווי אין געשעפט פון זיין פּאָטער, איז ער איצט אָפּגעזעסן ביי אַן אינטענסיווער ליטעראַרישער אַרבעט פאַר דער „רהיינישער צייטונג“ און פאַר אַנדערע צייטשריפטן. דער אַלטער ענגעלס האָט באַלד פאַרשטאַנען, אַז קיין גרויס נחת וועט ער פון זיין זון אין דייטשלאַנד נישט האָבן. די שכנים און באַקאַנטע, רייכע אינדוסטריעלע און סוחרים האָבן שוין אָנגעהויבן קוקן קרום אויף דעם „גאַטלאָזן רעוואָלוציאַנער“. אין האַרבסט 1842 איז פּרידריך ענגעלס אַוועקגעשיקט געוואָרן דורך זיין פּאָטער אויף אַ פּאַסטן צו די נאָענטע קרובים, פּאַבריקאַנטן אין מאַנטשעסטער. דער אַלטער ענגעלס האָט גערעכנט, אַז דאָס קאָנ־סערוואַטיווע, שטאַרק־רעליגיעזע ענגלאַנד וועט זיין זון „אויסהילן פון זיינע אפּיר קורסישע איינפאַלן!“.

פאַרנדיק קיין ענגלאַנד, איז ענגעלס געבליבן אַ פּאָר טעג אין קעלן, בכדי פּער־זענלעך זיך צו באַקענען מיט די רעדאַקציע־מיטגלידער פון דער „רהיינישער ציי־טונג“. מאַרקס האָט נישט געהאַט קיין סך פּרייע צייט, און ענגעלס איז די פּאָר טעג אין קעלן געבליבן אין דער כּסדר־דיקער געזעלשאַפּט פון משה העס'ן. זיי זענען גען צוזאַמען געזאַנגען אויף לאַנגע שפּאַצירן איבער די גאַסן פון קעלן, און זענען אָפּגעזעסן גאַנצע אַוונטן אין קאַפּעהויז, פאַרטון אין אינטערעסאַנטע שמועסן און ויכוחים. צווישן דעם 30־יעריקן זון און אייניקל פון טראַדיציאָנעלע, למדנישע יידן, און דעם 22־יעריקן זון און אייניקל פון עכט־דייטשע, פּרום־פּאַרמאָסטאַנטישע קריסטן, איז געווען שוין אויסערלעך אַ גרויסער קאָנטראַסט. משה העס, אַ הויכער, דאַרער,

טונקל־האַרְיקער, נאַכלעסיקער אין זיין הילוך און קליידונג, מיט די לענגלעכע, טרויער ריקערנסטע געזיכטס־צוגן און מיט די קינדעריש־פאַרחלומ'מע און גוטמוטיקע אויגן, האָט אויסגעזען אַ ביסל מאָדנע אין דער געזעלשאַפט פון דעם דאָזיקן יונגן דייטשן שייגעז, מיט דער בלאַנדער טשוּפּרינע און בלאַנדע וואַנסעלעך, און מיט די בלויע, שעלמישע אויגן, וואָס האָבן זעלבסט־זיכער געקוקט אויף דער גאַנצער וועלט מיט אַ דערבאָבערישער קראַפט און מיט אַן עול־הזה'דיקער הנאה. נישט־איינער פון די קעלנער דורכגייער אָדער קאַפּע־הויז־באַזוכער האָט געשטוינט: „וואָס פאַראַ געשעפטן קאָן האָבן דער דאָזיקער עלעגאַנטער, פּעדאַנטיש־געקליידעטער און פּריזירטער יונגער קריסט מיט דעם עלטערן, פאַרנאַכלעסיקטן, מיט אַ שוואַרצן באָרד באַוואַקסענעם יידישן ראַבינער?“

משה העם איז גראָד דעמאָלט צוריקגעקומען פון אַ קורצער רייזע אין פאַריז. ער האָט נאָך געאַטעמט מיט דער שטורמיש־ליידנשאַפטלעכער און רעוואָלוציאָנע־רער אַטמאָספּערע פון פאַרנקרייך. ער איז געווען מלאַ התפעלות, ווען ער האָט גע־רעדט וועגן לואי בלאַנז און וועגן די אַנדערע סאָציאַליסטישע טרוימער און קעמ־פּער פון פּראַנצויזישן פּראָלעטאַריאַט. העם איז שוין דעמאָלט געווען אַן איבערצייגטער, ענטוויאַסטישער קאָמוניסט. (פאַרשטענדלעך, נישט אין דער פאַרם און נישט אין זיין פון דער היינטיקער באַלשעוויסטישער פאַרטיי, וועלכע האָט נאָך דער רו־סישער אַקטאָבער־רעוואָלוציע אין יאָר 1917, איבערגענומען און אַלס אייגען דער־קלערט דעם נאָמען און די אידיי פון היסטאָרישן קאָמוניזם).

משה העם „אונזער ערשטער קאָמוניסט“, ווי ענגעלס האָט אים דעמאָלט גע־רופן, איז געווען אַ טיפּער, עטישער גלויביקער אין דער מענטשהייט און אין אירע אייביקע מאָראַלישע, דערלייזערע אידעאַלן. זיין קאָמוניזם איז געווען אַ געמיש פון פּראַנצויזישע פּראָלעטאַריש־רעוואָלוציאָנערע אידיען מיט דעם אַלטיידישן גע־זעץ פון סאָציאַלער גערעכטיקייט, פון יושר'דיקער באַציאונג צווישן מענטש און מענטש, פון נביאישן חלום וועגן באַחרית הימים.

משה העם מיט זיין התלהבות'דיקן חיתוך הדבור, מיט זיין ליידנשאַפטלעכן פאַטאָם, מיט זיין טיפּער, ערלעכער אמונה אין דעם וואָס ער פּריידיקט, מיט זיין איידעלער פאַרם און שפּראַך, און מיט זיין אמת'ער מענטשן־ליבע, האָט געמאַכט אַ געוואָלדיקן איינדרוק אויף פּרידריך ענגעלס'ן, דעם יונגן, ענטוויאַסטישן אידעאָליסט. העם האָט אַריינגעצויגן ענגעלס'ן אין דעם פאַרטרוילעכן קרייז פון די באַנער יונג־העגעליאַנער און ראַדיקאַל־פּאָליטישע טוער. לויט זיין איינלאַדונג האָט זיך פּרידריך ענגעלס באַטייליקט אין אַ זיצונג פון דעם וויסנשאַפטלעכן סעמינאַר, וואָס איז גע־שאַפן געוואָרן צווישן די מיטאַרבעטער פון דער „רהינישער צייטונג“, בכרי סיס־טעמאַטיש צו שטודירן די סאָציאַלע פּראָבלעמען. פּרעזידירט האָט דער רעדאַקטאָר מאַרקס און רעפּערירט האָט משה העם. זיין רעפּעראַט איז געווען אַן איבערבליק אי־בער די נייעסטע פּאָליטישע און סאָציאַלע געשעענישן אין פּראַנקרייך און זיינע אַפּ־קלאַנגען אין דייטשלאַנד. נאָך דעם רעפּעראַט איז פאַרגעקומען אַ דיסקוסיע. מאַרקס איז נישט מסכים געווען מיט די אויספירונגען פון העס'ן און האָט קריטיקירט זיינע קאָמוניסטישע טעזן. בכלל, איז קאַרל מאַרקס צו יענער צייט נאָך געווען קריטיש גע־שטימט גנבי אַלע סאָציאַליסטישע און קאָמוניסטישע אידיען. זיין וועלט־אַנשוואַונג האָט באַזירט אויף אַ גייסטיקן ראַדיקאַליזם און עקסטרעמען פּרידענקערטום. אַלס רע־

דאקטאָר האָט ער אין זיין „רהינישער צייטונג“ אָפּט געדרוקט אינפאַרמאַטיווע און פּובליציסטישע אַרטיקלען וועגן דעם סאַציאַליזם און קאָמוניזם, אָבער דאָס האָבן געטון אויך אַנדערע דייטשע זשורנאַלן, אפילו געמעסיקטע און לנבי דעם הערשנדיקן מלוכה־רעזשים לאַיאַלע. אזאָ קאָנסערוואַטיווער אָרגאַן, ווי למשל „די אויסבור־גער צייטונג“ האָט כּסדר פאַרעפּנטלעכט היינריך היינע'ס קאָרעספּאָנדענצן פּון פאַריז וועגן די נייע קאָמוניסטישע שטרעמונגען אין דער פּראַנצויזישער געזעלשאַפּט־לעכקייט.

ענגעלס איז געקומען קיין קעלן אַלס אַ ראַדיקאַלער יונגהעגעליאַנער, אָן אַ פּאָליטישן פּראָגראַם. פאַרלאָזט האָט ער קעלן אַלס אַן ענטוויאַסטישער, איבערצייגטער קאָמוניסט. דאָס איז געווען „די מיסיאָנערישע לייסטונג פּון קאָמוניסטישן ראַ־בינער משה העם“. אזוי האָט מען זיך געוויצלט אין דער רעדאַקציע און אין אַ פּעהוויז. און אזוי איז עס באַמת געווען. העם האָט שפּעטער וועגן דעם געשריבן: „מיר האָבן אַרומגערעדט און דיסקוטירט די אַקטועלע פּראָבלעמען, און ענגעלס, וועמענס רעוואָלוציאָנערישקייט איז געווען אין אַ צושטאַנד פּון אַן עמבריאָן, איז פּון מיר אַוועק אַלס אַ פּולשטענדיק־איבערצייגטער און ענטוויאַסטישער קאָמוניסט“.

קאַרל מאַרקס'נס באַציאונג צו ענגעלס'ן, ביי זייער ערשטן צונויפטרעף אין קעלן, איז געווען אַ זייער קילע און רעזערווירטע. אפשר איז עס געווען צוליב דעם וואָס ענגעלס האָט זיך צופיל געהבר'ט מיט העס'ן און מיט די בערלינער „ניהיר לייסטן“, מיט וועלכע מאַרקס איז ברונז געוואָרן. אפשר האָבן דערצו גורם געווען אויך אַנדערע סבות, צווישן זיי די שווערע רעדאַקטאָרישע אַרבעט, וואָס האָט מאַרקס'ן פאַרמאַטערט ביי טאַג און ביי נאַכט, און נישט דערלויבט אים אַוועקצוגעבן זיין צייט פאַר חבּרישע שמועסן, בפרט מיט יונגע, נאָך ווייניק־באַקאַנטע מענטשן.

נאָכדעם, ווי ענגעלס איז אַוועקגעפאַרן פּון קעלן, האָט משה העם, אַלס אַן על־טערער רעדאַקציע־קאַלענע, געמאַכט דעם רעדאַקטאָר מאַרקס פּאַרוורפּן, אַז ער פאַר־שטייט נישט ווי צו באַהאַנדלען יינגערע פּון זיך מיטאַרבעטער, און מיט דעם פאַר־שאַפּט ער זיך לייכט שונאים. סירוויסיי פּעלן נישט מאַרקס'ן קיין קעגנער אין און מחוץ דער רעדאַקציע!

מאַרקס האָט זיך אַנטשולדיקט, אַז כּונגע ענגעלס'ן זענען די טענות אפשר גע־רעכטע, אָבער גלייך האָט ער צוגעגעבן מיט אַ שאַרפּן טאָן: „מיינע קעגנער באַהאַנדל איך און וועל זיי תּמיד באַהאַנדלען אזוי, ווי עס קומט זיי. האָב נישט אויף זיי קיין ביליקן רחמנות!“.

העם האָט אים געענטפּערט דערויף געלאַסן און מיט אַ פעסטער שטימע: „דו ביסט, קאַרל, אַ האַרטער מענטש! מ'וועט זאָגן אויף דיר, אַז דו האָסט עס בירושה פּון דייער רבּנישע זיידעס. אַליין אַנטלויפסט דו פּון יעדן זכּר פּון יידיש־קייט, און דאָך פּירסט דו דיך לויט דעם יידישן געזעץ, דו ביסט אַ נוקם ונוטר!...“

מאַרקס האָט אים, אַן אומגעדולדיקער, איבערגעריסן: „לאָז מיר צו רו מיט דייער איינפאַלן! דאָסמאָל פאַרגלוסט זיך דיר צו זיין אַ פּריידיקער פּון קריסטלעכער מענטשן־ליבע. לויט דיין מיינונג, דאַרף איך פאַר מיינע קעגנער אויפשטעלן די צווייטע באַק! נישט אזוי?“.

אַנשטאָט צו ענטפּערן, האָט העם ציטירט דעם באַקאַנטן זאַץ פּון רוימישן קיר־

זער און פילאָזאָף מאַרק אוירעליוס: „די נקמה לגבי שלעכטע מענטשן באַשטייט אין דעם, אז מ'זאָל צו זיי נישט זיין ענלעך!“.

מאַרקס האָט גלייך פאַרענדיקט דאָס געשפרעך מיט אַ נערוועזער און קאַטעגאָ-
רישער האַנט-באוועגונג:

„לאָז מיך, העס, אַרבעטן! דו ביסט מיט 18 יאָרהונדערטער צו שפּעט געבוירן
געוואָרן. דו האָסט געדאַרפט זיין אַ יידיש-קריסטלעכער נזיר ערגעצווו אין די גליל'ער
בערג!“.

אַ געוויסע צייט שפּעטער האָט מאַרקס איבערגעגעבן העס'ן אַ בריוו, וועלכן עני-
געלס האָט אים צוגעשיקט אויפן אַרעס פון דער רעדאַקציע, פון מאַנטשעסטער. אינם
בריוו איז מאַרקס מיט קיין איינציקן וואָרט נישט דערמאָנט געוואָרן. נישט ענגעלס
און נישט מאַרקס האָבן זיך צו יענער צייט אפילו נישט משער געווען, וואָס פאַראַ
אינטימע און טרייע פריינטשאַפט וועט זיי בקרוב און אויף-אייביק פאַרבינדן.

איינאונפופציקסטער קאפיטל.

דער ברוגז מיט ברוגז בויער און דער סוף פון מאַרקס'נס

רעדאַקטאָרישער קאַריערע.

עס זענען געקומען שווערע צייטן פאַר דער „רהינישער צייטונג“. כידוע, איז
די גאַנצע עקזיסטענץ פון דעם דאָזיקן פרעסע-אַרגאַן געווען פאַרכונדן מיט אַ קאָמ-
פליצירטן פּאָליטישן שפּיל, וואָס האָט פאַרלאַנגט אַ באַזונדערן טאַלאַנט פאַר אַ גע-
שיקטן מאַנעווערירן און אַ כסדר'דיקער פעאיקייט צוצופאַסן זיך. אָבער מאַרקס איז
נישט געווען דער מענטש פון קאָמפּראָמיסן און לייכטן נאָכגעבן. ער האָט איבער-
גענומען די רעדאַקציע, נישט בכדי „די רהינישע“ זאָל קאָנען סתם עקזיסטירן,
נאָר בכדי זי זאָל פירן אַ פּאָליטישן און אידעאָלאָגישן קאַמף לויט זיין ליניע און
אויפאַסונג. מאַרקס האָט אַטאַקירט ריקזיכטסלאָז די פעלערן און חטאים פון דעם
הערשנדיקן רעזשים. זיינע אַרטיקלען וועגן דעם רהינישן לאַנדטאָג און זיין רעאַק-
ציאָנערן, פּחדנישן כאַראַקטער האָבן אַרויסגערופן אַן אַלגעמיין אויפוען. ווען די
פריישישע רעגירונג האָט בעת דעם פאַרשאַרפטן קאַמף מיט דער רהינלענדישער
קלעריקאַלער פּאַרטיי, אַרעסטירט דעם אַרצי-בישאָף, איז אין דער „רהינישער ציי-
טונג“ וועגן דעם דאָזיקן פּאַרפאַל אַ סך געדרוקט געוואָרן. אין אַ פּריוואַטן בריוו,
האָט מאַרקס געשריבן צו אַרנאָלד רונגע: „מיינט נישט, אז מיר דאָ, ביי די ברעגעס
פון רהיין לעבן אין אַ פּאָליטישן עלדאַראַדאָ. מ'דאַרף באַזיצן דעם גרעסטן אויס-
דויער און קאָנסעקווענץ, בכדי צו פאַרזיכערן די עקזיסטענץ פון אַזאַ צייטונג, ווי
ס'איז די „רהינישע“. מיין צווייטער אַרטיקל וועגן דעם קאַנפּליקט פון דער רעגיר-
ונג מיט דער קאַטאָלישער קירך איז דורך דער צענזור פאַרבאָטן געוואָרן. איך
האָב אין דעם דאָזיקן אַרטיקל באַווויזן, אז די פאַרשטייער פון דער מלוכה האָבן זיך

סוף-כל-סוף געשטעלט אויף דעם שטאנדפונקט פון דער קירכע, און די פארשטייער פון דער קירכע אויפן שטאנדפונקט פון דער מלוכה. איר האָט נישט קיין אָנונג, ווי געמין עם זענען די רעגירונגס-מענטשן און ווי נאָריש זיי האָבן געהאַנדלט מיטן אַרעסט פון דעם דאָזיקן לאַיאַלן קירכלעך, „חכם“. לסוף האָט די פּרויסישע מלוכה געמוזט קושן דעם פּאַנטאַפּל פון פּויפּסט און אונזערע הערשער ווערן אפילו נישט רויט פאַר שאַנדעל!“

ווען דער רהינישער לאַנדטאָג האָט אָנגענומען אַ געזעץ קעגן גנבענען האַלץ אין די וועלדער, האָט מאַרקס אין דער „רהינישער צייטונג“ אָנגעוויזן אויף די אייגנ-טלעכע וואַרצלען פון דער דאָזיקער מאַסנהאַפּטער דערשיינונג, וואָס איז געווען אַ רעוולטאַט פון דער נויט אינם לאַנד. מאַרקס'נס אַרטיקלען זענען געווען קלאַר און שאַרף, און האָבן אויסגעדריקט, ווי ווייט די צענזור האָט עס דערלויבט, דעם פּראָ-טעסט פון גאַנצן פּאַרטשריטלעך לאַגער, קעגן דעם דעספּאָטישן רעזשים און זיין געהאַרזאָמען רהינלענדישן „פּאַרלאַמענט“. מאַרקס האָט לסוף פּעסטיגעשטעלט, אַז „בכדי צו פּאַרזיכערן זיך קעגן די וואַלד-גנבים, האָט אונזער לאַנדטאָג צעבראַכן דעם געזעץ הענט און פּיס און נאָך דערצו דורכגעלעכערט זיין האַרץ!“

דער כּסדר'דיקער קאַמף מיט דער צענזור האָט שטאַרק פּאַרמאַטערט מאַרקס'ן. ער האָט געמוזט זיך באַנוצן מיט פּאַרשידענע, אָפּט אומגלויבליכע איינפאַלן, בכדי אין אַ פּאַרשטעלטער שפּראַך אָפּצונאָרן די צענזור און אַרויסצוזאָגן די מיינונגען, וועלכע עס האָבן פון אים פּאַרלאַנגט זיין שכל און זיין געוויסן. מתחילה איז דער צענזאָר פון דער „רהינישער צייטונג“ געווען אַ געוויסער דאָלעזשאַל, וועלכער האָט זיך אַמאָל באַרימט געמאַכט אין גאַנץ דייטשלאַנד מיט דעם, וואָס ער האָט פּאַרבראַטן צו דרוקן דאַנטעס „געטלעכע קאַמעדיע“, ווייל, ווי ער האָט עס „גייסטרייך“ מאַטי-ווירט: „מ'טאָר מיט גאָט נישט מאַכן קיין קאַמעדיע“. מיט אַזאַ נאָרישן, האַלבי-אַנאַפּאַבעטישן צענזאָר האָט מען זיך נאָך, ווי ס'איז, געקאַנט געבן אַנ'עצה. ער גער איז געוואָרן די לאַגע, ווען עס זענען פון בערלין ספּעציעל אַראָפּגעשיקט גע-וואָרן צענזאָרן מיט בילדונג און פּאַרשטאַנד, וואָס האָבן אַליין אין דער יונגט אונט-טערגעזינדיקט מיט ראַדיקאַליום און האָבן זיך אויסגעקענט אויף אַלע „רעדאַקטאָר רישע קונצן“.

צו די צענזור-זאָרגן איז באַלד פאַר מאַרקס'ן צוגעקומען אַ נייע צרה: דער אינערלעכער קאַמף מיט די בערלינער „ניהיליסטן“. די „פּרייע מענטשן“ פון „דאָקט-טויריס-קלוב“ און זייערע פּרישע אָנהענגער זענען אין דער פּסיידאָרעוואָלוציאָנע-רער דעמאַנאָגיע און אַנטי-פּיליסטערישן שפּיל דערנאָנגען לסוף צו דער מדרגה פון גאַס-יונגן. די אַמאָליקע גייסטיקע, וויסנשאַפטלעך-פּילאָזאָפּישע אַטמאָספּערע איז אַלץ מער פּאַרטראָטן געוואָרן דורך אַ ביליקער אַטעאיסטישער און קאָמוניסטישער פּראַזעאַלאָגיע. דער בערלינער „דאָקטויריס-קלוב“ און זיין אָנפירונג זענען לגמרי דע-גענערירט געוואָרן. מאַרקס האָט גערעכנט, אַז ברונאַ בויער וועט נאָך זיין צוריקסור-מען קיין בערלין, מאַכן אַרדענונג ביי די „ניהיליסטן“. ס'איז אָבער געשען פונקט קאָפּויער. דער געבילדעטער, איבער 40-יאָר-אַלטער עקס-פּראָפּעסאָר האָט זיך גאָר געשטעלט בראש פון די „אידעאָלאָגישע סקאַנדאַליסטן“ און האָט מיט זיינע אַוואַנט-טורעם אַליין געגעבן אַ ביישפּיל פון לייכטזיניקער הפּרות. בעת דער חתונה-צערע-מאָניע פון פּילאָזאָף מאַקס שטירנער, האָט ברונאַ בויער אונטערגערוקט דעם גלח

בלעבענע רויפלעך אָנשטאַט די גאַלרענע רינגלעך, ווי ס'פאַרלאַנגט דער מנהג. דער גלח האָט דאָס צוערשט נישט באַמערקט. אָבער ביים אַרױפלייגן די „רינגלעך“ אויף די פינגער פון חתן-כלה, איז ער, דערזענדיק דעם פיינלעכן טעות, געוואָרן פורפור-רויט פאַר אויפֿרעגונג און בושח. דאָס איז טאַקע געווען די כוונה פון דער חברה „ניהיליסטישע אַטעאיסטן“, וואָס זענען געקומען צו דער חתונה פון זייער פריינט און האָבן איצט געקויכט פאַר געלעכטער צוליב דעם „געלונגענעם שטיקל אַרבעט“ פון זייער אָנפירער ברונאָ בויער.

בעת רומענבערג איז געווען רעדאַקטאָר פון דער „רהינישער צייטונג“, האָבן די בערלינער „ניהיליסטן“ אָפט געדרוקט זייערע אַרטיקלען און פובליקאַציעס אין דעם דאָזיקן פּרעסע-אַרגאַן. די לאַגע האָט זיך לנגמרי געענדערט, ווען מאַרקס איז געוואָרן רעדאַקטאָר פון דער „רהינישער“. ער האָט שטאַרק געשניטן זייערע אַר-טיקלען און אַ סך מאַל בכלל זיי נישט געדרוקט. אין אַ בריוו צו אַרנאָלד רוגע האָט מאַרקס געשריבן: „איך האָב זיכער פאַרניכטעט אַזויפיל זייערע אַרטיקלען, ווי עס האָט עס געטון דער מלוכה'שער צענזאָר. זיי פלעגן מיר אַריינשיקן נאַנצע הויפּנס פון מכלומרשט וועלט-שטורמענדיקע שרייבעכצער, וואָס זענען צונויפגעשטעלט גע-ווען נאַכלעסיק און געדאַנק-לאָז, באַפּוצט כלויז מיט מליצות וועגן אַטעאיזם און קאָמוניזם, וועלכע זיי האָבן אנב קיינמאַל נישט שטודירט. אין רומענבערג'ס צייטן האָבן זיי זיך צוגעוויינט צו באַטראַכטן „די רהינישע צייטונג“ ווי זייערס אַ הפּקר-דיקע טריבונע. אָבער איך האָב נישט בדעה צו דערלויבן, אַז זיי זאָלן ווייטער אויס-לאָדן דאָס דאָזיקע שרייבערישע מיסם אין אונזער צייטונג!“

דער אַנטגליטיקער איבערייס פון מאַרקס'ן מיט דער בערלינער ראַדיקאַלער גרו-פע און מיט איר אָנפירער ברונאָ בויער, איז פאַרגעקומען צוליב דעם קאַמף, וואָס איז געפירט געוואָרן וועגן דער פּערזאָן פון געאָרג הערוועג, דעם באַרימטן רעוואַ-לוציאַנערן דייטשן דיכטער. הערוועג, וועלכער איז צוריקגעקומען פון זיין גלות, איז אויפגענומען געוואָרן אויף אַן אוידיענץ ביים פרייסישן מלך פרידריך ווילהעלם דעם פּערטן, וועלכער האָט ליב געהאַט צו ווייזן פון-צייט-צו-צייט געוויסע ליבעראַלע זשעסטן. הערוועג איז שפּעטער אַרומגעפאַרן איבער גאַנץ דייטשלאַנד און אומעטום האָט מען אים אויפגענומען מיט גרויס כבוד. ער איז אויך געקומען קיין קעלן און זיין פריינטשאַפט מיט מאַרקס'ן איז דאָ באַנייט און גאָר נאָענט געוואָרן. אַ קורצע צייט שפּעטער האָט הערוועג רייך חתונה געהאַט. די אוידיענץ ביים קעניג און די רייכע חתונה האָבן אויפגערעגט די בערלינער ראַדיקאַלן, וואָס האָבן געהאַלטן, אַז דאָס פּאַסט נישט פאַר אַ רעוואַלוציאַנערן דיכטער, דעם טרובאַדור פון „יונגדייטש-לאַנד“. ווען הערוועג איז שפּעטער געקומען קיין בערלין אין באַגלייטונג פון רוגע'ן, האָבן אים די בערלינער „פרייע מענטשן“ אויפגענומען מיט אַ שאַרפּער קריטיק און קעגנערשאַפט. פון דער אַנדערער זייט, זענען אויך הערוועג און רוגע אויפגעטרעטן גאַנץ קאַמעגאַריש קעגן די „ניהיליסטישע, פּסידאָקאַמוניסטישע גאַס-יונגן“. ביידע צדדים האָבן זיך באַוואָרפן מיט זלזולים און פיינטלעכע פאַמפּלעטן. די בערלינער ראַ-דיקאַלן זענען זיכער געווען, אַז „די רהינישע צייטונג“ וועט זיך שטעלן אויף זייער זייט. אָבער זיי האָבן איבערגעלעבט אַ ביטערן טעות. מאַרקס האָט פאַרטיידיקט הער-וועג'ן און רוגע'ן, און האָט זיך אָפּגעזאַגט צו דרוקן אין דער „רהינישער“ די דער-קלערונגען פון די „פרייע מענטשן“. די בערלינער האָבן גענומען שאַרף אַטאַקירן

מאַרקס'ן גופא. מאַרקס איז זיי נישט שולדיק געבליבן קיין ענטפער. דער ברונז צווישן מאַרקס'ן און דער בערלינער גרופע, מיט זייער אָנפירער ברונז בויער בראש, איז גע- וואָרן אַ פּוּלשטענדיקער. מ'האָט וועגן זיך גערעדט און געשריבן מיט שנאה און מיט באַליידיקונגען. מאַרקס איז זיך אויף תמיד צעגאַנגען מיט זיין אַלמן יוגנט־פריינט ברונז בויער.

„די רהינישע צייטונג“ האָט זיך אויפאיינמאַל געפונען צווישן צוויי פּיערן. פון איין זייט האָבן איר די בערלינער ראַדיקאַלן פּאַרגעוואָרפן, אַז זי מאַכט קאָמד פּראָמיסן מיט די רעאַקציאָנערע קרייזן, און פון דער אַנדערער זייט, מצד די רעגיר- רונגס־פאַרשטייער און די קאָנסערוואַטיווע פּרעסע־אָרגאַנען, האָט מען אַטאַקירט „די רהינישע“, אַז זי פּראָפאַגירט אַטעאיזם און קאַמוניזם. מאַרקס האָט זיך באַמיט צו באַווייזן, אַז סיי די פּאַרוורפן פון לינקס און סיי די טענות פון רעכטס זענען נישט־ ריכטיק. זיינע ענטפערס האָבן אָבער נישט צופרידגעשטעלט קיינעם פון די צוויי צדדים.

ס'איז באַלד געוואָרן קלאָר, אַז דער גורל פון דער „רהינישער צייטונג“ איז אַ געחתמעטער. די פּרייסישע רעגירונג איז דורכגעקומען מיט אירע קלערקאַל־קאַטויר־ לישע קעגנער און האָט זיך איבערצייגט, אַז „די רהינישע צייטונג“ וויל נישט די- נען איר פּאָליטיק, נאָר קעמפט פאַר דער אייגענער דעמאָקראַטישער און פּרייער מיר נונג. אָנהויב 1843 איז אין דער „רהינישער“ געדרוקט געווען אַ שאַרפער אַרטיקל קעגן דעם רוסישן צאַר ניקאָליי דעם ערשטן און זיין ווילדן רעזשים. דער צאַרישער אַמבאַסאַדאָר האָט אינטערוויערט אין בערלין און פאַרלאָנגט אין נאָמען פון זיין הערשער אַ סאַטיספאַקציע. די פּרייסישע רעגירונג האָט אויסגענוצט די דאָזיקע גע- לעגנהייט און אויף אַ ספּעציעלער זיצונג, אין אָנוועזנטקייט פון קעניג, האָט זי באַ- שלאַסן צוצומאַכן „די רהינישע צייטונג“. דער פאַרבאָט איז מאַטיווירט געוואָרן מיט אַ פאַרמעלן אויסרייד, אַז די קאָנצעסיע פון דער צייטונג האָט זיך געענדיקט.

די אייגנטימער פון דער „רהינישער“ האָבן געפרוווט צו ראַטעווען די עקזיס- טענץ פון זייער פּרעסע־אָרגאַן, וועלכער איז געווען פּאָפּולער אין גאַנץ רהינלאַנד און וועמענס אַבאָגענטן־צאָל איז בעת מאַרקס'נס רעדאַקציע געשטיגן פון 1000 אויף 3000. זיי האָבן געשיקט דעפּוטאַציעס צו דער רעגירונג און מסכים געווען אויף אַ ספּעציעלער, נאָך מער פאַרשאַרפטער צענזור. זיי האָבן צוגעזאָגט אין בערלין, אַז מהיום והלאה וועט זיך „די רהינישע“ באַמיען צו זיין געמעסיקט און לאַיאַל לגבי דער פּרייסישער רעגירונג. דעם דאָזיקן נייעם הכנעה־דיקן קורס האָט מאַרקס נישט געוואָלט מיטמאַכן. אָנהויב מערץ 1843 האָט ער זיך אָפּגעזאָגט פון זיין רעדאַקטאָר- פּאַסטן.

מיט מאַרקס'נס דעמיסיע איז אָבער נישט געראַטעוועט געוואָרן די עקזיסטענץ פון דער „רהינישער צייטונג“. די פּרייסישע רעגירונג האָט פאַר יעדן פּרייז געוואָלט פטור ווערן פון דער דאָזיקער עפּנטלעכער טריבונע, וואָס האָט שוין אַרום זיך גע- שאַפן אַן אַטמאָספּערע פון פּרייער מיינונג און קריטיק. דעם 31 מערץ 1843 איז דערשינען דער לעצטער נומער פון דער „רהינישער צייטונג“.

צווייאונפופציקסטער קאפיטל.

די חתונה מיט זשעני און די האַנג-חדשים אין קרייצנאך.

אין דעם לעצטן נומער פון דער „רהיינישער צייטונג“ האָט זיך די רעדאקציע געזעגנט מיט אירע לייענער, דרוקנדיק דאָס פּאָלגנדיקע ליד:

„אויף אונזער שיף האָט דרייַסט די פרייהייטס־פּאַן געפּלאַטערט,
געטריי האָט יעטוועדער פון אונז זיין חוב געטון.
און הנם אומזיסט האָבן מיר געהאַפּט און זיך געמאַטערט:
ס'איז דאָך געווען כּדאי, אונז האָט נישט באַנג צו טון!

נאָר אויב פּאַרפּאָלנט האָט אונז ביז איצט אַ בייזער גאָט
און אונזער מאַסט צעהאַקט, איז נאָך נישט אַלץ פּאַרפּעלט!
אויך קאַלומבוס'ן האָט מען צוערשט געמאַכט צו שפּאַט,
צום סוף האָט ער דאָך פּאַרט דערזעען די נייע וועלט!

איר פריינט, וואָס פּלעגט אונז שטאַרקן מיט אייערע לויב־ווערטער,
איר קעננער, וואָס פּלעגט אונז באַקעמפּן אין דעם פּאַרמעסט,
מיר וועלן זיך אַמאָל נאָך זען ביי אַנדערע ערטער,
אויב אַלץ צעפּאַלט, דער מוט בלייבט גאַנץ און פעלזנפעסט!“

דאָס איז געווען די מוטיקע קאַמפּ־שטימונג, מיט וועלכער די רעדאַקטאָרן און מיטאַרבעטער פון דער „רהיינישער צייטונג“ האָבן פּאַרלאָזט זייער פּאַזיציע, זייענדיק דערצו געצווונגען דורך דער רעאַקציאָנערער פרייסישער רעגירונג, וועלכע האָט גראַד דעמאָלט פּאַרשאַרפט אירע רעפּרעסיעס קעגן דער גאַנצער פרייער און אומאַפֿ־הענגיקער פּרעסע. נישט נאָר „די רהיינישע“ איז פּאַרבאָטן געוואָרן, אויך אַ גאַנצע רייע אַנדערע ליבעראַלע און דעמאָקראַטישע פּרעסע־אָרגאַנען האָבן זיך געמוזט אָפּשטעלן. ס'איז געווען 5 יאָר ערב דעם רעוואָלוציאָנערן „פעלקער־פּרילינג“ אין אייראָפּע, און די פרייסישע רעגירונג האָט פּאַרצווייפּלט געפרוּווט מיט אַ פּאַרשאַרפטן שטראַף־רעזשים צו ראַטעווען איר שטאַרק־באַדראָטע סיטואַציע.

דערווייל האָט אין גאַנץ דייטשלאַנד געהערשט אַ שטילקייט פון אַ בית־הקברות. קליינע, שוואַכע גרופּן האָבן אפילו געוואָלט פּראַטעסטירן קעגן די פּאַרפּאָלגונגען פון דער דעמאָקראַטישער פּרעסע. אָבער זייער פּראַטעסט איז נישט אונטערגעשטיצט געוואָרן דורך די פּאָלקסמאַסן און איז לייכט אונטערדריקט געוואָרן פון די פרייסישע זשאַנדאַרמען. אַ טיפּע דעפּרעסיע האָט באַהערשט דעם לאַגער פון די ראַדיקאַלע יונג־העגעליאַנער. אַ גרויסער טייל פון זיי, ווי למשל ברונאָ בויער און זיינע פריינט, האָבן פּאַרלוירן דעם גלויבן אין דעם געזעלשאַפּטלעכן, פּאָליטישן קאַמף און זענען געוואָרן אָנהענגער פון אַן אַנאַרכיסטיש־אינדווידוואַליסטישער שיטה, וואָס איז געפּריידיקט געוואָרן דורך דעם באַקאַנטן פּילאָזאָף מאַקס שטיַרנער. דאַקעגן האָבן געהאַלטן קאַרל

מארקס, משה העם, ארנאלד רונע און זייערע חברים, אז מ'מוז קודם-כל באקעמפן און באזיגן דעם מלוכה'שן אפארעט פון רעאקציאנערן רעזשים. מארקס האָט גע- וואָרפן די לאַזונג וועגן אַן אַחזות צווישן פּילאָזאָפּיע און פּאָליטיק. צו יענער צייט איז זיין וועלט־אנשוואונג געוואָרן אַ סאָציאַליסטישע.

נאָך דעם פאַרבאָט פון דער „רהינישער צייטונג“, איז קאַרל מאַרקס געקומען צו דער איבערצייגונג, אז אין דייטשלאַנד איז דערווייל גאַרנישט מער מעגלעך אויפֿ- צוטון פאַר דעם פּרייהייטס־קאַמף, און מ'מוז אים אַריבערטראָגן קיין אויסלאַנד. אין אַ בריוו צו רונע'ן שרייבט ער דעמאָלט: „איך האַלט דאָס צומאַכן פון דער „רהיני- שער צייטונג“ פאַר אַ באַווייז, אז די פּאָליטישע סיטואַציע איז איצט לִגמרי קלאָר געוואָרן. צוליב דעם האָב איך דעמיסיאָנירט אַלס רעדאַקטאָר פון דער צייטונג. די אַטמאָספּערע דאָרט איז פאַר מיר שוין געווען אַן אומגעלעכע. ס'איז שווער צו זיין אַ שקלאַף אפילו לטובת דער זאך פון פּרייהייט, און מ'קאָן נישט קעמפן מיט אַ נאָדל ווען מ'דאַרף האָבן דערצו אַ ביסל. עס האָבן מיך פאַרמאַטערט פון איין זייט, די צביעות, די נאַרישקייט און עס האַרצות פון די רעגירונגס־פאַרשטייער, און פון דער אַנדערער זייט, אונזער כּסדר'דיקע געצווונגענע עלאַסטישקייט, הכּנעה, בעטן זיך און רעכענען זיך מיט יעדן איינצעלנעם וואָרט. איך האָב שוין נישט וואָס צו טון אין דייטשלאַנד! דאָ נאַרט זיך בלויז דער מענטש אַליין אָפּ!“.

פון קעלן, איז מאַרקס געפאָרן קיין טריער. ער האָט באַשאַסן, אז איצט אין זומער 1843, איז געקומען די צייט חתונה צו האָבן מיט זשעני פּאָן וועסטפּאַלן. מ'האָט מאַרקס'ן אין טריער אויפגענומען מיט גרויס דרך ארץ. „די רהינישע צייטונג“ איז דאָ געווען פּאָפּולער און מ'האָט רעספּעקטירט איר שעה־רעדאַקטאָר. אָבער מאַדאַם הענריעטע מאַרקס איז נישט נתפעל געוואָרן פון איר זונ'ס באַדימטקייט. זי האָט גע- האַלטן, אז זיין געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט איז אַ ריזיקאַלע און ווייניק־נוצלעכע באַשעפּטיקונג. לויט איר מיינונג, וואָלט עס אַ סך בעסער און קליגער געווען, ווען קאַרל וואָלט אויסגעוויילט אַ קאָמערציעלע אָדער אַדוואָקאַטישע פּראָפּעסיע. הענריע- טע איז ווייטער געווען קאַטעגאָריש קעגן דער הייראַט פון איר זון מיט זשעני פּאָן וועסטפּאַלן. זי האָט דאָס געהאַלטן פשוט פאַר אַ משוגעת און פאַר אַ גרויס אומד גליק. קאַרל האָט בשום אופן נישט געקאָנט ענדערן די מיינונג פון זיין מוטער, וועל- כּע איז מיט אים לסוף שטאַרק ברוגז געוואָרן און איז עס פאַרבליבן ביז צו ענדע פון איר לעבן אין יאָר 1863.

פון טריער איז קאַרל מאַרקס געפאָרן קיין קרייצנאָד, אַ קליינער פּראָווינץ־שטאָט, וווּ עס האָבן, נאָכן טויט פון געהיימראַט, געווינט די אלמנה און די משפּחה פּאָן וועסטפּאַלן. פאַר דער אַריסטאָקראַטישער, פרומער, קריסטלעך־דייטשער פּאַמיליע, איז בלויז דער געדאַנק, אז זשעני וועט הייראַטן מיט עפעס איינעם אַ ראַדיקאַלן זשור- נאַליסט, אַן אַטעאיסט און אַ געשמד'טן ייד דערצו, געווען מורא'דיק. זיין עקסע- לענץ דער מיניסטער פּערדינאַנד, האָט געהאַלטן, אז דאָס וועט אויף אייביק קאָמ- פּראָמיטירן די פּאַמיליע פּאָן וועסטפּאַלן. אַלע זיינע פעטערס און מומעס, אַלע קו- זינען און קווינקעס האָבן פּולשטענדיק מסכים געווען מיט דער דאָזיקער מיינונג. דער איינציקער, וועלכער האָט פאַרטידיקט מאַרקס'ן איז געווען ערנאַר, אָבער זיין פּערזאָן איז בכלל נישט גענומען געוואָרן אין אַכט.

זשעני'ס מוטער האָט אונטער דעם דרוק פון איר איינפלוסרייכער משפּחה,

באמיט זיך מיט אלע כוחות און מיטלען נישט צוצולאָזן צו דעם, "חרפה'דיקן שידוך". זי האָט זיך ביי איר טאָכטער געבעטן מיט אַ שטורמישן געוויין און אפילו איר גע- דראָט מיט געבילטע פּויסטן, זי האָט ספּאַזמירט און איז אַ פּאָר מאָל געפּאַלן אין חלשות. אָבער דאָס אַלץ איז געבליבן אָן ווירקונג. די 29-יעריקע זשעני איז לויט דעם געזעצט שוין געווען זעלבסטשטענדיק און זי האָט געקאָנט אַליין אַנטשיידן וועגן איר ווייטערדיקן גורל. זי האָט טאַקע אזוי אַנטשיידן, ווי עס האָט פון איר פּאַרלאַנגט איר ליבע צו קאַרלען. צו באַווונדערן איז געווען דער מוט און דער מאָראַלישער כח פון דער דאָזיקער אויסערגעוויינלעכער פּרוי, וועלכע האָט לטוף דורכגעזעצט איר ווילן קעגן אַ סביבה פון שטאַרקע קעגנער און שונאים.

דעם 13 יוני פון יאָר 1843 איז פּאַרגעקומען אין קרייצנאַך די חתונה צווישן דעם, "הערן דאָקטאָר פון פּילאָזאָפּיע, קאַרל מאַרקס, וווינהאַפט אין קעלן-אַס-רהיין, מיט דעם פּרייליין יאָהאַנאַ, בערטע, יוליע, זשעני פּאָן וועסטפּאַל, אָן אַ באַרוה, וווינהאַפט אין קרייצנאַך".

נאָך דער חתונה, האָבן די מיוחס'דיקע וועסטפּאַלנ'ס באַיקאַמירט זייער נייעם "קרוב". זיי האָבן געמיינ גערעדט וועגן דער יידישער חוצפה, און האָבן עפּנטלעך אויסגעלאַכט די קעלנער ליידיקגייטערס, וואָס שפּילן זיך אין קאַמוניזם, האָבן אָבער רייך חתונה און קלערן גאַרנישט צו פּאַרטיילן זייער פּאַרמעגן צווישן די חברים-פּראָלעטאַריע, די מויערער, וועלכע אַרבעטן ביים רעסמוירן די גרויסע קירך אין קעלן, אָדער די טרעגערס, וועלכע לאָדן אויס אינם קעלנער פּאַרט. די אלמנה פון געהימראַט, אַ קלוגע און קולטורעלע פּרוי, האָט אָבער איצט געמאַכט, ווי מ'זאָגט עס אויף דייטש, "אַ גוטע מינע צום ביוזן שפּיל", זי האָט נישט מער געוויינט אָדער געדראָט, נאָר פּיין און האַרציק אויפגענומען דאָס יונגע פּאַרהייראַטע פּאַרל אין איר הויז אין קרייצנאַך וווּ קאַרל און זשעני האָבן פּאַרבראַכט פינף האַנגינדהרשים. מאַרקס האָט זיך דאָ געפּילט היימיש און איז געווען נאָר גליקלעך.

במשך די 5 חדשים אין קרייצנאַך, האָט מאַרקס געהאַט בלוין צוויי באַזוכן. דער ערשטער באַזוכער איז געווען איינער אַ יוריסט, אַ גוטער באַקאַנטער פון יוס-טייך-דראַט היינריך מאַרקס. קאַרל האָט אים אין דער יונגט אַ פּאָר מאָל געזען אין דער געזעלשאַפט פון זיין פּאַטער. דער גאַסט איז געווען צודרינגלעך און זייער אומ-סימפּאַטיש. ער האָט באַריכות און געהיימניספּול גערעדט וועגן די שווערע צייטן, וועגן דעם עול פּרנסה, וואָס דערוואַרט קאַרלען איצט נאָך דער חתונה, און וועגן דער גרויסער סימפּאַטיע, וועלכע ער פּילט פּאַר קאַרלען אַלס דעם זון פון זיין גוטן, פּאַר-שטאַרבּענעם פּריינט. ווען קאַרל מאַרקס איז שוין געוואָרן אומגעדולדיק, האָט דער גאַסט אָנגעהויבן רעדן קלאַרע דיבורים:

"איך קום צו אייך, הער דאָקטאָר, מיט אַ האַלב-אַפּיזיעלן פּאַרשלאַג. די פּרייטישע רעגירונג, וועלכע שאַצט אָפּ געהעריק אייער וויסן און טאַלאַנט, וועט אייך פּאַרזיכערן אין איר דינסט אַ נאָר-בכבוד'דיקן און זייער גוט-באַצאָלטן פּאָסטן. איר האָט איצט אַן אויסערגעוויינלעכע געלעגנהייט און זייט נישט...".

דער באַזוכער האָט זיין זאַץ שוין נישט פּאַרענדיקט, ווייל מאַרקס האָט אים פּשוט אָנגענומען ביים קאַלנער און אַרויסגעוואָרפּן פון שטוב. דער צווייטער באַזוכער, וועלכער איז געקומען קיין קרייצנאַך, אַנ'ערך אַ חודש שפּעטער, האָט דאַקעגן געפונען ביי מאַרקס'ן און זיין פּרוי אַ האַרציקע אויפנאַמע

און אויך געזעגענונג. דאָס איז געווען ד"ר אַרנאָלד רוגע. ער האָט זיך געוואָלט גע-
 נוי פאַרשטענדיקן מיט מאַרקס'ן בנוגע די „דייטש־פּראָנצויזישע יאָרביכער“, וואָס
 זאָלן דערשיינען אָנהויב 1844 אין פאַרז, אין אַ בשותפות־דיקער רעדאַקציע.
 שנעל זענען פאַרגאַנגען די האָניג־חדשים אין קרייצנאַך. די דאָזיקע קורצע צייט
 אין דער פריינטלעכער היים פון מאַדאַם פאַן וועסטפּאַלן, צוזאַמען מיט דער טיערער,
 הייס־געליבטער זשעני, איז פאַר דעם פאַרמאַטערטן, אָפט טרויעריקן געמיט פון קאַרל
 מאַרקס'ן געוואָרן אַ קוואַל פון נייע אימפּולסן און לעבנס־ענערגיעס. קאַרל און זשע-
 ני פלעגן מאַכן ווייטע עקסקורסיעס אין דער פּרעכטיקער, קאָלירן־פּולער סביבה פון
 קרייצנאַך. ווי קינדער זענען זיי געווען גליקלעך און סענטימענטאַל. קאַרל האָט אָפט
 אויסנווייניק רעציטירט לידער פון היינע'ן און הערוועג'ן. זשעני איז געווען ווונ-
 דערשיין און האָט געזונגען מיט איר פּרישן, קלינגנדיקן קול.
 עס זענען אָבער געווען אויך שעה'ן, ביי טאַג אָדער ביי נאַכט, ווען מאַרקס
 האָט ערנסט אַריינגעטראַכט אין דעם מהות פון זיין ליבע מיט זשעני. צי איז דאָס
 ריכטיק, וואָס דער פּאָטער האָט אים איינמאַל געזאַגט, אַז זיין ליבע צו זשעני, איז
 נישט מער ווי אַ מיטל צו פאַרשטאַרקן דעם אייגענעם זעלבסט־געפיל, בכדי מיט דעם
 צו באַזיגן אין זיך דעם נאַגנדיקן צווייפל. אפשר איז טאַקע גערעכט געווען דער
 טאַטע, און זיין ליבע צו זשעני איז נישט מער ווי אַ קינסטלעכע באַריערע, וואָס דאַרף
 אים אָפהיטן און אויף תמיד באַשיצן פאַר די פּייניקנדיקע, מורא־דיקע שאַטנסן? קאַרל
 מאַרקס האָט פון זיך געיאָגט די דאָזיקע אומעטיקע מחשבות און האָט געוואָלט
 לַגמרי אין זיי פאַרגעסן.

דרייאונפופציקסטער קאפיטל.

„צווישן קליינע שווינדל'ס און גרויסע אילוזיעס“.

צו יענער צייט, האָט קאַרל מאַרקס באַשלאָסן צו שרייבן אַ גרעסערע אַרבעט
 וועגן דער ייִדישער פּראָגע, וועלכע האָט אים אויך אין זיין גליקלעכסטער צייט,
 במשך די פּאַר חדשים אין קרייצנאַך, קיין רו נישט געגעבן. מאַרקס איז געווען ביי
 זיך זיכער, אַז ס'זעט אים געלינגען מיט דער דאָזיקער פּובליקאַציע צו מאַכן אַ סוף,
 איינמאַל־פאַר־אַלע־מאַל, מיט די שאַטנס פון זיין פאַרגאַנגנהייט. ער האָט דאָ צוגע-
 גרייט דעם אַזוי־באַרימט־געוואָרענעם אַרטיקל „צור יווען־פּראָגע“, וואָס איז אַ
 האַלב יאָר שפּעטער דערשינען אין זיינע „דייטש־פּראָנצויזישע יאָרביכער“.
 אויך במשך די פינף „האַניג־חדשים“ אין קרייצנאַך, האָט קאַרל מאַרקס זיך
 נישט פאַרגונען קיין איבערייס אין זיין שטודירן. ער האָט אַ סך געליענט און גע-
 שריבן. די פּילאָזאָפּישע שיטה פון לודוויק פּיערבאַכ'ן איז אים איצט גרינטלעך קלאָר
 געוואָרן און ער האָט מיט גרויסן אינטערעס געליענט פּיערבאַכ'ס נייעסטע שריפטן,
 פון וועלכע ער איז שטאַרק באַאיינפלוסט און נתפעל געוואָרן.
 ווי אין יאָר 1841, מיט זיין בוך „דאָס וועזן פון קריסטנטום“, האָט איצט ווי-
 דער לודוויק פּיערבאַך אַרויסגערופן אַ גרויס אויפזען מיט זיין נייען ווערק (1843):

„טעזן וועגן דער רעפארט פון פילאָזאָפֿיע“. פֿיערבאָך איז שאַרף אַרויסגעטרעטן קעגן העגעל'ס פֿילאָזאָפֿישער שיטה, באַקעמפנדיק די „אַבסאָלומע אידיי“, וועלכע איז דער יסוד פון דער העגעלישער וועלט־אַנשוואַונג. פֿיערבאָך האָט אָנברחמנות'דיק קריי־טיקירט און אויסגעלאַכט די דאָזיקע „אַבסאָלומע אידיי“, וואָס איז, לויט זיין מיר־נונג, נישט מער ווי אַן איבערבלייבעניש פון דער טעאָלאָגישער אמונה אין שדים און מיסטישע באַגריפן. פֿיערבאָך האָט געהאַלטן, אַז נישט אין דער אַבסטראַקטער אידיי דאַרף מען זוכן די סודות פון דער פֿילאָזאָפֿיע, נאָר אין דער נאַטור און אין דעם מענטש. נישט די אידיי שאַפט די נאַטור און דעם מענטש, נאָר להיפך, די נאַטור און דער מענטש שאַפן די אידיי.

פֿיערבאָכ'ס וועלט־אַנשוואַונג האָט געהאַט אַ געוואַלדיקע השפּעה אויף מאַרקס'נס ווייטערדיקער גייסטיקער אַנטוויקלונג, זי האָט אים לִסוף געפירט צום היסטאָרישן מאַטעריאַליזם. מאַרקס האָט גובר געווען אין זיך די צוציאונגס־קראַפט פון דער העגעלישער פֿילאָזאָפֿיע, הגם ער איז טריי געבליבן דער העגעלישער דיאַ־לעקטיק.

קארל מאַרקס האָט באַשלאָסן צו פאַרבעטן פֿיערבאָכ'ן, דעם דאָזיקן אַריגינעלן דענקער און שריפטשטעלער צו אַ סטאַבילער מיטאַרבעט אין די צוקונפטיקע „דייטש־פראַנצויזישע יאָרביכער“. ער איז אפילו אויסן געווען אַריבערצוברענגען פֿיערבאָכ'ן קיין פאַריז, דאָרט אַהין, וווּ עס וועט זיך געפינען די רעדאַקציע פון נייעם זשורנאַל. אָבער פֿיערבאָך האָט זיך נישט געלאָזט צורעדן דורך מאַרקס'ן, ער איז לויט זיין כאַד־ראַקטער געווען אַ גרויסער עקשן און איז זיך ביחידות גענאַנגען זיין אייגענעם וועג. געוויינט האָט ער ערגעץ־וווּ אין אַ דאָרף, ווייט פון שטאָטישן טומל, און האָט בשום אופן נישט געוואַלט האָרבן זיינע פריינט, וועלכע האָבן פאַרלאַנגט, אַז ער, זייער גייסטרייכער רבי, זאָל צוזאַמען מיט זיי וווינען און קעמפן אין אַ צענטראַלער שטאָט אין דייטשלאַנד. פֿיערבאָך האָט זיך גוט געפילט אין זיין דאָרפֿישער איינזאַמקייט. און נישט דערפאַר, ווייל ער האָט געזוכט מנוחה, נאָר להיפך, ער האָט געהאַלטן, אַז אין דאָרף קאָן ער פאַרטיפן זיין גייסט און פאַרשאַרפן זיין אינטעלעקט צום קאַמף פאַרן אמת. ווי גאַליי בשעתו, איז פֿיערבאָך געווען איבערצייגט, אַז די שטאָט איז אַ תפיסה פאַר דעם דענקענדיקן מח, דאַקעגן „דאָס אומבאַצווונגענע, שטילע לעבן אין דאָרף עפנט פאַר די אויגן דעם בוך פון דער נאַטור, אין וועלכער מ'קאָן דאָ פריי לייענען וויפֿל ס'דערלויבט נאָר דער כח פון מענטשלעכן שכל“.

אַנשטאָט צו פאַרן צוזאַמען מיט מאַרקס'ן, צום ווייטן, רוישיקן און הערלעכן פאַריז, האָט לודוויק פֿיערבאָך באַשלאָסן צו בלייבן אין זיין דאָרפֿישער איינזאַמ־קייט, הגם ער האָט גאַנץ גוט געוויסט, אַז דאָס דעמאָלדיקע דייטשלאַנד איז אַ גייס־טיקער און געזעלשאַפטלעכער בית־הקברות. „דער טאָג, אין וועלכן פֿיערבאָך האָט אויף דעם מעכטיקן רוף פון מאַרקס'ן געענטפערט מיט אַ „ניין“, הגם אין אַ פאַר־נעמען, פריינטלעכן טאָן, איז געוואָרן פאַר פֿיערבאָכ'ן דער שוואַרצער טאָג פון זיין לעבן. ער איז באַלד געבליבן פאַראיינזאַמט אויך גייסטיק“ שרייבט פראַנץ מעהרינג אין זיין באַוווסטער מאַרקס־ביאָגראַפֿיע.

די דאָזיקע סכנה פון גייסטיקער איינזאַמקייט און מאַראַלישער דעגראַדאַציע האָט אין דעמאָלדיקן דייטשלאַנד געדראָגט יעדן ערלעכן און אמת'ן אינטעלעקטואַל־

ליסט. ס'איז געווען א תקופה, ווען די דייטשע סביבה האָט זיך אויסגעלעבט, לויט דער געלונגענער דעפיניציע פון דערמאָנטן מעהרינג, „צווישן קליינע שווינדליס און גרויסע אילוזיעס“. מיט אַ מעמפער, פאַרבליענדער טפשות האָט רעגירט דער אַל-טער דעספּאָטישער רעזשים, גלויבנדיק, אַז מיט תפיסות און צענזור קאָן מען אויפֿ-האַלטן דעם גאַנג פון דער געשיכטע. ערשט אין אַ פּאָר יאָר שפּעטער, בעת די שטור-מישע רעוואָלוציע-טעג פון יאָר 1848, האָבן זיך די רעאַקציאָנערע מושלים געקאָנט איבערצייגן, ווי ריכטיק עס זענען געווען די וואָרענונגס-ווערטער פון ייד יאָהאַן יאָ-קאָבי, איינער פון די נאַציאָנאַל-ליבעראַלע פירער אין דייטשלאַנד: „וויי איז צו די הערשער, וואָס ווילן נישט הערן דעם אמת!“.

אין דער דאָזיקער תקופה, ערב דעם „פעלקער־פּרילינג“, איז באַזונדערס מיאוס און שפּלֿדיק געווען דאָס דייטשע בירגערטום מיט זיין אייביקער, נידעריקער פּה-דנות און הכנעה. ווי ווייט איז געווען דער גייסטיקער און מאָראַלישער מהלך פון דעם דייטשן בירגערטום צו דעם פּראַנציוזישן, וואָס האָט מיט אַ האַלבן יאָרהונד-דערט צוריק דורכגעפירט מיט אַזאַ מעכטיקן דינאַמיזם זיין גרויסע דעמאָקראַ-טישע רעוואָלוציע! די ליבעראַלע קרייזן אין דייטשלאַנד, אירע אינטעלעקטואַליסטן און פּאַרשטייער האָבן געלעבט, ווי געזאַגט, „צווישן קליינע שווינדל'ס און גרויסע אילוזיעס“. און ווען די רעאַקציע האָט פאַרשטאַרקט און פאַרשאַרפט איר ממשלה, זענען די שווינדל'ס געוואָרן גרעסער און די אילוזיעס קלענער. די אַטמאָספּערע איז געווען אַ שטיקנדיקע און אַן אָנגעשטרענגטע, הגם עס האָט געהערשט די שטיקלייט פון אַ בית־הקברות.

דער יונגער קאַפיטאַליזם אין דייטשלאַנד האָט דעמאָלט ערשט איבערגעלעבט זיינע ערשטע אַנטוויקלונגס-פּאַזן. די נויט פון די פאַבריקס-אַרבעטער, פון די מאַנור-פאַקטורל'דיגן-שקלאַפן, פון די שלעזישע וועבער, פון די קוילן-גרעבער און פון אַנדערע פּראָלעטאַרישע און האַלב־פּראָלעטאַרישע שיכטן איז געווען אַ מורא'דיקע. אונטער דער שטילער אויבערפלאַך פון דייטשן בית־הקברות, האָבן זיך געזאַמלט גע-פערלעכע סאָציאַלע קאַנפּליקטן, וואָס וועלן באַלד אָננעמען ליידישאַפּטלעכע פּאַרמען פון ווילדע שטרייקן און בלוטדיקע אומרוען. אפילו מצד געמעסיקטע קרייזן האָבן נישט געפּעלט וואָרענדיקע מאָנונגען, וואָס זענען אויסן געווען צו ראַטעווען די מלוכה און די געזעלשאַפט פאַר דעם נאָענטן רעוואָלוציאָנערן אויסברוך. די דערמאָנטע שריפטשטעלערין, מאַרקס'נס נאָענטע פּרילינג ביינדיגן בעטיגאָ פּאַן אַרנים האָט אָנגעשריבן און אַרויסגעגעבן צו יענער צייט אַ פּובליקאַציע א. נ. „דאָס דאָזיקע בוך געהערט צום קעניג“, אין וועלכן זי האָט גענוי און אָפּן געשילדערט די שרעקלעכע נויט, וואָס הערשט אין די בערלינער פּאַרשטעט.

דער פּרייסישער מלך איז אונטער דעם איינפלוס פון די פאַרשידענע ווענדונגען, צוגערטעמן צו שאַפן, מיט דער הילף פון אַריסטאָקראַטישע און בירגערלעכע דאַמען און הערן, אַ פּילאַנטראָפּישע געזעלשאַפט, וואָס זאָל די אַרעמע באַפעלקערונג באַ-זאָרגן מכל טוב. די נאָבעלע דאַמען און הערן זענען טאַקע בשפע פאַרזאָרגט געוואָרן מיט פּילאַנטראָפּישע מעשים טובים און מיט קעניגלעכע אָרדנס, אָבער די בערלינער אַרעמע לייט האָבן פון דעם אַלעמען ווייניק געהאַט צו עסן.

מאַרקס האָט שוין אומגעדולדיק געוואַרט אויף דעם טאָג, ווען ער וועט קאָנען פאַרלאָזן דאָס דאָזיקע דייטשלאַנד מיט אירע „קליינע שווינדל'ס“, וואָס זענען גע-

וואקסן פון טאג-צו-טאג, און מיט אירע „גרויסע אילוזיעס“, וועלכע זענען לגמרי שוין צערונען. ער האָט גענומען שנעל פאַרענדיקן די אָפּהאַנדלונג „צו דער יודען-פּראָגע“. שרייבנדיק וועגן יידן און יידנטום, האָט ער כסדר געטראַכט וועגן משה העס'ן און זיינע מאָדנע יידישע מנהגים און געדאַנקן. אָבער נישט דער מענטשן-פּריינטלעכער, עכטיידישער גייסט פון משה העס'ן האָט באַהערשט מאַרקס'ן, בעת ער האָט געשריבן זיין אָפּהאַנדלונג וועגן יידן און יידנטום. עס האָט מאַרקס'ן באַ-וועלטיקט און לגמרי באַהערשט דער דייטשער, קריסטלעך-גערמאַנישער און יידן-פּיינטלעכער פּייערבאַך, וועלכער האָט וועגן יידנטום געשריבן בזה הלשון: „די יידן זענען ביז היינט געבליבן סעפּאַרירט אין זייער אָפּגעזונדערטקייט. זייער וועזן, זייער גאָט איז די פּראָקטישקייט פון דער וועלט, דער ענאָאָיזם אין דער פּאַרם פון אַ רע-ליגיע. דער ענאָאָיזם קאַנצענטרירט דעם מענטשן אויף זיך אַליין און מאַכט אים טעאָרעטיש באַגרענעצט, אינדיפּערענט לגבי אַלץ, וואָס דינט נישט זיינע אייגענע אינטערעסן“.

לודוויק פּייערבאַך האָט מיט דער דאָזיקער אָפּשאַצונג פון יידנטום בולט באַ-וווּזן, ווי גייסטיק-באַגרענעצט און טעאָרעטיש-ענאָאָיסטיש עס קאָן זיין אפילו אַ גרויסער דייטשער פּילאָזאָף און געלערנטער, ווען עס האַנדלט זיך וועגן דעם יודא-איזם, וועלכער האָט נאָך מיט טוויזנטער יאָרן צוריק, געגעבן דער מענטשהייט די גרונטלאַגן פון עטיק און סאָציאַלן יושר. פּייערבאַכ'ס אַנטי-יידישע טעזע האָט זיך פּולשטענדיק אַריינגעפאַסט אין דער דאָזיקער שפּל'דיקער דייטשער תקופה פון „קליר נע שווינדלס און גרויסע אילוזיעס“.

פיראנופציקסטער קאפיטל.

די דייטשע באַגלייטונג: „העפּהעפּ, יודע!“

בעת דעם באַזוך פון דר" אַרנאָלד רוגע אין קרייצנאָך, איז די פּריינטשאַפּט צווישן אים און קאַרל מאַרקס'ן געוואָרן אַ זייער נאָענטע און אפילו אינטימע. רוגע האָט זיך מיט מאַרקס'ן באַראָטן וועגן אַלע פּראָגן, אַלגעמיינע און פּערזענלעכע, און מאַרקס איז אין זיינע געשפּרעכן מיט רוגע'ן געווען לגמרי אויפריכטיק און פריי. ער האָט רוגע'ן דערציילט אַ סך סודות פון זיין ליטעראַרישער אַרבעט און פון אייגענעם רייך-פּערזענלעכען משפּחה-לעבן. אויך זשעני און איר מוטער האָבן זיך שטאַרק באַ-פּריינדעט מיט דעם דאָזיקן פּיינעם, הויך-קולטורעלן, געבילדעטן און דערביי אַזווי-לויסטיקן דייטשן שריפטשטעלער. מיט זיין אייגנאַרטיקן הומאָר פּלעגט רוגע דערציילן וועגן זיינע קינדערישע יאָרן אין אַ מזרח-פּרייסישן דאָרף און וועגן דער שפּעטער-דיקער, שטורמישער סטודענטן-צייט, בעת ער האָט גאָר שטאַרק גענאָסן פון אַלע עולם-הזה'דיקע פּאַרענינגס און איז געווען דער אמת'ער דייטשער בורש מיט אַלע לידנשאַפּטן פאַר וויין, ווייב און... פּאָליטיק. מיט שטאַלץ פּלעגט רוגע צוגעבן, אַז די וויין-הייזער און די זנות-ווייבער האָבן אים נישט דעמאַראַליזירט, און די זעקס יאָר, וועלכע ער איז אָפּגעזעסן אַלס „פּאָליטישער פּאַרברעכער“ אין די פּרייסישע

תפוסות, האָבן פון אים געמאכט אַן אויסגעהאַלטענעם קעמפער פאַר פרויהייט און גערעכטיקייט.

רוגע איז לאַנג געווען נישטדעצידירט, וווּ ער זאָל אין אויסלאַנד אָנהויבן אַרויסצוגעבן דעם נייעם זשורנאַל: אין דער שווייץ, צי אין בריסל אָדער אין פאַריז. מאַרקס איז געווען קאַטעגאָריש פאַר פאַריז און האָט געהאַלטן, אַז דער נייער זשורנאַל מוז שאַפן אַ גייסטיקע בריק צווישן דער דייטשער פּילאָזאָפּיע און דעם פּראַנץ צווישן „עספּרי“. מאַרקס האָט דערביי ציטירט לודוויק פּיערבאַכ'ס מיינונג וועגן דעם, אַז דאָס האַרץ דאַרף זיין פּראַנציוזיש און דער קאַפּ — דייטש. לסוף האָבן ביידע פּריינט אויסגעוועלט פאַריז. רוגע איז געווען אַ פּאַרמעגלעכער מענטש, ער האָט מאַרקס'ן געגעבן זיכערע הבטחות כּנגד זיין צוקונפטיקער מאַטעריעלער עקזיסטענץ אַלס מיטערדאַקטאָר פון „די דייטש-פּראַנציוזישע יאָרביכער“. דער טעמפּע-ראַמענטפּולער רוגע האָט געשילדערט מיט אַ סך איבערצייגונג און אָפּטימיזם די נאָענטע, כּשותפות'דיקע אַרבעט אין פאַריז, וווּ דער נייער זשורנאַל וועט אַרום זיך קאָנצענטרירן דאָס בעסטע און איידלסטע אין דער דייטשער און פּראַנציוזישער אינ-טעליגענץ. אויך קאַרל מאַרקס איז געווען באַגייסטערט. ער האָט טיף געגלויבט אין דער אייגענער גלענצנדיקער צוקונפט אין פאַריז, אין געזעלשאַפט פון אַזאַ טרייען און שטאַרקן פּריינט, ווי ס'איז רוגע, און בעיקר, צוליב דעם גליק, וואָס זשעני האָט אים געגעבן. „איך קאָן דיר פאַרזיכערן אַן ביליקע ראַמאַנטישע ווערטער, אַז מײן ליבע צו זשעני כאַהערשט לגמרי און גאָר ערנסט מײן גאַנץ וועזן!“ האָט מאַרקס זיך פאַרטרויט צו רוגע'ן.

צו יענער צייט, איז רוגע געווען דער בעסטער און נאָענטער פּריינט פון קאַרל מאַרקס'ן. וועגן דעם זאָגט גענוי עדות די אָפטע קאַרעספּאָנדענץ צווישן זיי ביידע, פאַר דעם צונויפטרעפן זיך אין קרייצנאָך און באַזונדערס שפּעטער. רוגע איז באלד אַוועקגעפאַרן קיין פאַריז, וווּ ער האָט געדאַרפט אַלץ צוגרייטן פאַר דער אויסגאַבע פון נייעם זשורנאַל און פאַר מאַרקס'נס איינאַרדענען זיך אין פאַריז. די נאָענטע צור-קונפט וועט אָבער באַווייזן, אַז אויך די דאָזיקע פּריינטשאַפט, צווישן מאַרקס'ן און רוגע'ן, וואָס האָט אויסגעזען צו זיין אַזוי טריי און ערלעך, האָט קיין לאַנגן קיום נישט געהאַט.

וואַרטנדיק אין קרייצנאָך אויף שנעלע ידיעות פון רוגע'ן, האָט מאַרקס אַ גרויסן טייל פון זיין פּרייער צייט געווידמעט זיין יונגער פּרוי. זיי האָבן צוזאַמען אַ סך גע-ליענט און געשמעסט וועגן דער לעקטור. זשעני איז געווען אַן אויסערגעוויינלעך-פּיינע פּרוי, און די שיינקייט פון איר קערפּער האָט האַרמאָניזירט מיט דער אידל-קייט פון איר נשמה. אָבער זי איז אויפגעוואַקסן און דערצויגן געוואָרן אין אַ קליי-נער פּראָווינץ-שטאָט, אירע גייסטיקע האַרזאָנטן זענען ממילא געווען באַגרענעצטע, און איר בילדונג אַ באַשיידענע. פון דער היימישער סביבה, פון דער מוטער און איר רע קרובים, האָט זשעני אין זיך איינגעזאַפט אַ געוויסע רעליגיאָזיטעט פאַרבונדן מיט קריסטלעכע, פּראָטעסטאַנטישע צערעמאָניעס. מאַרקס, הגם אָפּציעל אַריינגע-טראָגן אין זיינע דאָקומענטן אַלס עוואַנגעלישער קריסט, האָט אין זיין פּאָטערלעכער היים און שפּעטער אין זיין סטודענטישער צייט, נישט געזען און נישט געפילט קיין שום רעליגיעזע פּיעטעט אָדער צערעמאָניע. ער איז, כידוע, געוואָרן אַן איבערצייג-טער, קעמפּערישער אַטעאיסט. איצט, אין קרייצנאָך, האָט ער באַשלאָסן אָפּצושאַפן

דעם תהום, וואָס טיילט אים אָפּ פון זשעני'ס גלויבן און וואָס איז עלול אָפצושוואַכן זייער ליבע. זיין דעצידירטער, פעסטער ווילן איז געווען, אז אויך זשעני זאָל זיך באַפרייען פון יעדן רעליגיעזן סענטימענט!

מאַרקס האָט זיך באַמיט מיט פּאָלגנדיקע פּאַפּולערע און, ווי ער האָט געהאַלטן, לאַגיש־קלאַרע אַרגומענטן, צו באַווירקן זיין פּרוי: „א מענטש, וואָס וויל זיין פּריי, מוז קודם־כּל קריטיש ווערן בנוגע דער רעליגיע, און דאָס וועט דעם קריטיש־דענקנדיקן צופירן צום אַמעאיזם. וויל נישט די רעליגיע באַשאַפט דעם מענטש, נאָר להיפך, דער מענטש באַשאַפט די רעליגיע. אָבער דער מענטש איז נישט קיין אַב־סטראַקטער באַגריף, ער לעבט אין אַ געוויסער סביבה פון געזעלשאַפטלעכע, עקאָ־נאָמישע און מלוכה'שע באַדינגונגען, וואָס ווירקן אויף זיין גייסטיקן און מאַראַל־לישן מהות. ממילא, איז די רעליגיע פון מענטשן אַ פּראָדוקט פון זיין סביבה, פון די עקזיסטירנדיקע לעבנס־פּאַרמען. די רעליגיע און די קאָנפּעסיאָנעלע גלויבנס ענ־דערן זיך כּסדר, אַזוי ווי עס ענדערן זיך אַלע געזעלשאַפטלעכע פּאַרמען פון דער מענטשלעכער עקזיסטענץ.

ווידער ביי אַן אַנדערער געלעגנהייט, האָט מאַרקס געגעבן צו פאַרשטיין זשעני'ן מיט אַ באַקאַנטן כּיישפּיל, וואָס עס איז אַזוינס די העגעלישע דיאַלעקטיק. אָט, איז געווען במשך לאַנגע יאָרהונדערטער אַן אַלגעמיינ־אַנגענומענע און אַנערקענטע טעזע: ווער עס באַגייט אַ פּאַרברעכן, דער איז אַ פּאַרברעכער און מוז דערפאַר באַ־קומען זיין אַנטשפּרעכנדיקע שטראַף. איצט ווערט פּראָפּאָגירט קעגן דער דאָזיקער טעזע אַן אַנטי־טעזע, וועלכע דערקלערט, אז דער פּאַרברעכער איז גאַרנישט קיין פאַר־ברעכער, נאָר כּלויז אַ קראַנקער, און אַ קראַנקן טאָר מען נישט שטראַפּן נאָר מ'מוז אים היילן. עס בלייבט אָבער נישט ביי דער דערמאָנטער טעזע און אַנטי־טעזע, ווייל פון דער טעזע און איר אַנטי־טעזע וועט זיך מיט דער צייט באַשאַפן אַ טיוטעזע פון ביידע מיינונגען. לויט דער דאָזיקער כּסדר־דיקער ליניע פון טעזע, אַנטי־טעזע און סינטעזע אַנטוויקלט זיך און וועט זיך אויך להבא אַנטוויקלען דער פּראָגרעסי־ווער אויפשטייג פון דער מענטשהייט.

זשעני האָט אַ סך געלערנט פון קאַרלען במשך די דאָזיקע פינף חדשים אין קרייצנאָך. דער זומער איז שנעל פאַרגאַנגען און פּריציפּטיק האָט זיך אָנגעהויבן דער האַרבסט. ענדלעך, ס'איז שוין געווען סוף סעפטעמבער 1848, איז אָנגעקומען דער מיט אומגעדולד דערוואַרטעטער בריוו פון פאַריז, אין וועלכן רונע האָט מודיע גע־ווען, אז אַלץ איז שוין פאַרטיק און מ'זאָל גלייך קומען צו פּאַרן. כּמעט אין לעצטן טאָג אין קרייצנאָך, האָט נאָך מאַרקס געפונען צייט, בכדי פּאַרצוליינען פאַר זשעני'ן אַן אויסצוג פון אַן אַרטיקל, וועלכן דער פּירשט זיכאל באַקאָנין האָט פאַרעפנט־לעכט אין רונע'ס האַלישע יאָרביכער: „אַלע פעלקער און אַלע מענטשן זענען היינט באַהערשט פון שווערע פּאַרגעפּילן. אַלע די, וועמענס לעבנס־אַרגאַנען זענען נישט פּאַראַליזירט, באַמערקן מיט אַ ציטער דאָס דערנענטערן זיך פון אַ צוקונפּט, וועל־כּע וועט ברענגען די אַנטשיידנדיקע ווענדונג. אויפן האַרזיאָנט זאַמלען זיך אַלץ־מער שוואַרצע וואַלקנס, די אַטמאָספּערע איז אַ שטיקנדיקע, זי איז געוואָרן דראָענדיק מיט אַ שטורם, וואָס דערנענטערט זיך כּסדר. צוליב דעם, רופן מיר צו אונזערע פּאַרבלענ־דעמע ברידער: זייט זיך מתוודה, ענדערט אייערע דרכים!“

מאַרקס האָט געוואַלט, אז דאָס זאָלן זיין פאַר זשעני'ן די געזעגענונגס־ווערטער

ביים פארלאָזן דעם דייטשן פּאָטערלאַנד. ס'איז אָבער אַנדערש אַרויסגעקומען. ביים אַוועקפּאַרן פון דייטשלאַנד, האָט מען קאַרל מאַרקס'ן און זיין פּרוי געזענגט מיט די געמיינע אַנטיסעמיטישע רופן: „העפּ־העפּ, יודעו!". געשען איז דאָס אויף אַ סטאַציע, שוין גאָר נאָענט צו דער פּראַנצויזישער גרענעץ. אין דעם וואַגאָן, אין וועלכן מאַרקס איז געזעסן צוזאַמען מיט זשעני'ן, איז פּלוצלינג אַריינגעלאָפּן אַן עלטערער פּאַסאַזשיר זיידן אין אַ לאַנגן, טונקעלן מאַנטל, מיט אַ צעשויבערטער שוואַרצער באָרד און גע־קרייזלטע קאַפּ־האַר. זיינע גרויסע, ווייט־געפּנטע אויגן זענען געווען דערשראָקן און די דאַרע הענט האָבן נערוועאיש געציטערט בעת ער האָט אין וואַגאָן, ערגעץ־וווּ אין ווינקל גענומען פּאַרן זיך ביי אַ פעקל סחורה. פון דרויסן האָבן זיך דערהערט לאַבזאָוואַטע, הויך־שרייענדיקע שטימען: „העפּ־העפּ, יודעו!". מאַרקס האָט אַרויס־געקוקט דורכן פענצטער. דאָס האָט אַ באַנדע שקצים נאָכגעוואַגט דעם יידישן הענד־לער און באַגלייט אים מיט אַנטיסעמיטישע זידלערייען. דער צוג האָט באַלד געדירט, די כוליגאַנעס זענען פּאַרשוונדן און דער איבערגעשראַקענער ייד האָט מיט אַ שווערן זיפּץ אָפּגעאַטעמט.

אין וואַגאָן איז געוואָרן לעבעדיק און פּריילעך. די פּאַסאַזשירן האָבן בקול רם געלאַכט און דערציילט זיך לוסטיקע אַנעקדאָטן וועגן יידן. שפעטער איז מען געוואָרן ערנסטער און אָנגעהויבן רעדן מיט אַ פּאַרסמ'טער שנאה וועגן דעם יידישן רייכטום און וועגן דער יידישער חוצפּה. דער יידישער פּאַסאַזשיר איז געזעסן שטיל און זיין דאַרער גוף האָט זיך נאָך מער איינגעקאַרטשעט, ווי ער וואָלט זיך וועלן באַהאַלטן צווישן דער באַנק און דעם פעקל סחורה. קאַרל האָט אָנגעקוקט זשעני'ן, די אַטמאַס־פּערע אין וואַגאָן איז פאַר זיי געוואָרן אַ העכסט־פּיינלעכע. מאַרקס האָט זיך גע־וואַנדן צום פּובליקום און געזאַגט אַ פּאַר שאַרפע ווערטער. באַלד האָט ער אַרויסגע־נומען פון דער וואַליזע אַ בוך און אין אים זיך פּאַרטיפּט. אָבער מאַרקס'נס ווערטער זענען נישט דערהערט געוואָרן אין אַלגעמיינעם טומל. דעם גאַנצן וואַגאָן האָט באַ־הערשט עפעס אַ באַסאָווע, הייעריקע שטימע, וואָס האָט פון איין עק צום צווייטן נישט־גערעדט נאָר געשריגן מיט האַס און געמיינקייט, מיט רוצהישער בייזקייט און מיט אויסגעטראַכטעטע בלבלולים קעגן יידן און יידנטום.

אויף דער נאָענטסטער סטאַציע, איז דער איבערגעשראַקענער ייד אויסגעשטיגן. עס האָבן אים ווידער באַגלייט ווילדע אויסגעשרייען און הירזשענדיקע קולות: „העפּ־העפּ, יודעו!". דער צוג איז ווייטער געפּאַרן אַן דעם ייד, אָבער די רייזנדיקע האָבן ממשיך געווען זייער אַנטיסעמיטישע אונטערהאַלטונג. זשעני האָט נישט מער אויס־געהאַלטן, זי האָט דערזען צווישן די פּאַסאַזשירן אין וואַגאָן אַ פּאַסטאָר און האָט גענומען צו אים רעדן:

„הער פּאַסטאָר! איר זייט דאָך אַ קריסטלעכער גלח, וועלכער דאַרף פּריידיקן מענטשן־ליבע. ווי קאָנט איר זיך רואיק צוהערן צו אַזעלכע געמיינע, מערדערישע רייד, פּאַרוואָס שווייגט איר?"

אין וואַגאָן איז אויפאיינמאַל געוואָרן שטיל, פּולשטענדיק שטיל, מ'האַט בלוין געהערט דאָס קלאַפּן פון די באַר־רעדער. אַלע וואַגאָן־פּאַסאַזשירן האָבן אָנגעקוקט זשעני'ן מיט דערשטוינטע, בייזע אויגן. דער פּאַסטאָר, אַ גראַבער אויסגעפּאַשעמער פּאַרשוי, מיט אַ פעטן, פון בלוט צערויטלטן פנים און קאַרם, האָט אָנגעהויבן

ענטפערן לאַנגזאַם, בנעימות, און אויף זיין מגושמ'דיקן פּרצוף איז געווען צענאַס אַ טריפה'נער, איראַנישער שמיכל:

„איך ווייס נישט, מאַדאַם, צי איר זייט אַ קריסטין. ווייל, אויב יאָ, וואָלט איר געדאַרפט וויסן, וואָס אונזער לערער, דער גרויסער מאַרטין לוטער, דער שעפּער און גרינדער פון אונזער עוואַנגעלישער קירך, האָט געשריבן וועגן די יידן אין זיין באַ-רימטן בוך: „די יידן און זייערע שקרים“.

דער גלח האָט אַ רגע איבערגעריסן, ווי ער וואָלט וועלן זען דעם איינדרוק פון זיינע ווערטער. די צוהערער אין וואַנאַן האָבן מיט הסכמה געשאַקלט מיטן קאַפּ „יא, יא, הער פאַסטאַר!“ דער פּאַרשטייער פון דער „קריסטלעכער מענטשן-ליבע“ האָט זיך דאַן געוואָנדן צו זשעני, און זיינע קליינע פעטע אייגעלעך האָבן זיך אָנגעצונדן מיט אַ שלעכט-פּאַרשטעלטן האַס:

„צי ווייסט איר, מאַדאַם, אַז דריי טעג פאַר זיין טויט האָט מאַרטין לוטער גע-האַלטן אין אַ קירך אַ גרויסע רעדע, אין וועלכער ער האָט אָנגעוויזן ווי שעדלעך און געפערלעך עס זענען די יידן פאַר דעם קריסטלעכן פּאַלקע?“

דער אויפגעהעצטער עולם אין וואַנאַן האָט אָנגעהויבן מאַכן פיינטלעכע, ביי-סיקע באַמערקונגען קעגן מאַרקס'ן און זיין פרוי: „זיי זענען דאָך אַליין יידן!“ — „מ'זעט דאָך, די אמת'ע איראַעליטן, הא, הא!“ — „סוקט אָן דעם דאָזיקן שוואַרצן, צי איז ער נישט אַ ראַבינער אָדער אַ זון פון אַ ראַבינער!“

מאַרקס האָט זיך אויפגעהויבן און געוואָלט שאַרף רעאַגירן. זשעני איז אויך אויפגעשטאַנען און האָט זיך אוועקגעשטעלט צווישן איר מאַן און די פאַסאַשירן. גראַד איז מען צוגעפאַרן צו דער גרענעץ-סטאַציע, און די רייזנדיקע זענען גלייך בחפזון אויסגעשטיגן, מרוטשענדיק עפעס און איבערהער'נדיק: „העפּ העפּ, יודעוויי. קאַרל מאַרקס און זיין פרוי האָבן פריי אָפּגעאַטעמט, ווען אין צוג איז אַריין די פראַנצויזישע גרענעצווואַך און עס האָבן זיך דערהערט די קלאַנגען פון דער זינגנדיקער, נאָבעלער פראַנצויזישער שפּראַך.

פינפאונפציקסטער קאַפיטל.

אין פאַריז, דער „שטאַט פון ליכט און רעוואָלוציע“.

סוף אַקטאָבער 1843 איז קאַרל מאַרקס מיט זיין פרוי אָנגעקומען קיין פאַריז. אויף דעם וואַקאַצאַל האָט זיי דערוואַרט אַרנאָלד רוגע. אין אַ דראַשקע זענען זיי אַלע צו-זאַמען געפאַרן צו דעם פּאַבוריסאַן-זשערמען, וווּ רוגע האָט פאַר זיך און די מאַרקס'נס געדונגען אַ קליין באַסוועם הויז. מ'איז געפאַרן איבער ברייטע, טומלדיקע בולוואַרן און איבער שטילע זייטיקע געסלעך. ס'איז געווען אַ קילער נאָכמיטאָג און די אונטערגייענדיקע זון האָט זיך מיט אירע לעצטע כוחות באַמיט צו דערוואַרעמען און צו באַשיינען די אַרומיקע שטאַט-פאַנאַראַמע. מיט אַ פאַרכאַפּטן אַטעם האָבן די אָנגעקומענע אַבסערווירט און באַווונדערט די פּראַכט פון דער פאַריזער וועלט-מעטראָפּאָליע. ווי אַ באַרעדעוודיקער מבין אויף קונסט און געשיכטע, האָט רוגע

אינפארמירט און געגעבן אויפקלערונגען. ער האָט זיך שוין דאָ געפילט ווי אַן עכ-
טער פּאַרזער. אויף די בולוואַרן זענען געלעגן הויפּנס אַראָפּגעפּאַלענע געלע בלע-
טער. פון דער סען האָט געבלאָזן אַ שאַרף ווינטל און אין דער לופט האָט זיך פּאַר-
שפּרייט דער ספּעציפּישער האַרבסטלעכער, נאַסער ריח. אָבער אומעטום, אויף די
נאַסן און פּלעצער, אויף די געשטאַלטן פון מענטשן און זאַכן האָט געשיינט אַ מאַד-
נע, שטאַרקע ליכטיקייט.

„פּאַרז, פּאַרז, די שטאָט פון ליכט!“ האָט אויסגערופן זשעני מיט אַן אמת'ער
התפעלות. זי איז געווען, ווי פּאַרשכור'ט פון דער הערלעכער, ממש-פּאַנטאַסטישער
פּאַרזער פּאַנאָראַמע, וואָס האָט געבליישטשעט ווי מיט אַ פייערדיקן ליכטיים.
קאַרל מאַרקס האָט, פּריינטלעך שמיכלנדיק, גענומען זיין פּרוי ביי דער האַנט
און האָט צוגעגעבן שטיל, ווי צו זיך אַליין:
„פּאַרז, פּאַרז, די שטאָט פון רעוואָלוציעו“.

גלייך דעם נאָענסטן טאָג, האָט רוגע געפירט קאַרלען און זשעני'ן איבער די אינ-
טערעסאַנטסטע פּאַרזער קוואַרטאַלן. אָבער בלויז אַ פּאַך געצילטע טעג זענען גע-
בליבן פּאַר קאַרל מאַרקס'ן, בכדי צו באַקענען זיך, אויף דעם אויבערפלעכלעכסטן און
שנעלסטן אופן, מיט די צאָלרייכע, אַלטע און נייע אוצרות פון קולטור און קונסט
אין פּאַרז. עס האָט אים באלד און לגמרי באַשעפּטיקט די אינטענסיווע וויסנשאַפּט-
לעכע און ליטעראַרישע אַרבעט. צוזאַמען מיט רוגע'ן איז מאַרקס שטאַרק פּאַרטון
געווען ביים רעדאַגירן דעם ערשטן העפט פון די „דייטש-פּראָגנאָזישע יאָרביכער“.
מ'האָט געמוזט שרייבן אַ סך בריוו, דורכקוקן די אַריינגעשיקטע אַרטיקלען און די
אויסגעזעצטע קאָרעקטן, און אויך באַקענען זיך פּערזענלעך מיט די פּירנדיקע גע-
שטאַלטן פון דער ראַדיקאַלער דייטשער עמיגראַציע און פון דער פּראָנאָזישער רע-
וואָלוציאַנערער באַוועגונג, מיט אירע טעאָרעטיקער און שירפּטשטעלער. מאַרקס האָט
אויסערדעם אַ סך געלייענט און געשריבן. גאַנצע נעכט איז ער פשוט נישט געשלאָפּן.
ער איז געווען שטאַרק באַשעפּטיקט ביים שטודירן, גרינטלעך און קריטיש, די גע-
שיכטע פון דער גרויסער פּראָנאָזישער רעוואָלוציע, וואָס האָט אים באַצויבערט
און מיטגעריסן מיט איר הערזאָישן דינאַמיזם. מאַרקס האָט געזאַמלט מאַטעריאַלן
פּאַר דער געשיכטע פון דעם רעוואָלוציאַנערן קאָנווענט, וועלכע ער איז צוגעטרעטן
צו שרייבן. גלייכצייטיק האָט ער זיך גענומען פּאַרשן די רייכע ליטעראַטור פון סאַ-
ציאַלע און סאָציאַליסטישע באַוועגונגען אין פּראַנקרייך.

פּראַנקרייך איז גראַד דעמאָלט געשטאַנען אויף דער שוועל פון אַ נייער רעוואָך-
לוציע. דער קעניג לואי פיליפּ, וועמען דאָס זיגרייכע בירגערטום האָט, נאָך דעם אויפ-
שטאַנד פון יאָר 1830, אַוועקגעזעצט אויפן טראָן פון די אַראָפּגעוואָרפּענע בורבאָ-
נען, איז נישט געווען באַליבט ביים פּאָלק. זיין הערשאַפּט האָט נישט געגעבן דער
פּראָנאָזישער נאַציע די צונעזאַגטע נצחונות כלפי חוץ און די דערוואַרטעטע
פּרייהייטן כלפי פנים. מיט אַ שאַרפּן אָבסערוואַציע-בליק האָט אַרנאָלד רוגע אָפּגע-
שאַצט די געפערלעכע לאַגע אין פּראַנקרייך ערב דער נייער רעוואָלוציע פון יאָר
1848, און האָט געשריבן: „דער תּהום צווישן דעם בורזשואַזן מלך און זיין פּאָלק
ווערט כּסדר בולט דורך די אָפּטע אַטענטאַטן קעגן דעם דאָזיקן מושל, וואָס רעגירט
לויט דינאַסטישע און אויטאָקראַטישע פּרינציפּן און לאָזט זיך נישט באַגרענעצן אין
זיין הערשאַפּט דורך די דעמאָקראַטישע אינסטיטוציעס, וועלכע ער האָט אַמאָל צו-

געזאגט צו רעספעקטירן. ווען איך האָב איינמאָל געזען לואי פּיליפּ'ן, ווי ער איז דורכגעפאָרן איבער די שאַנדעליזוי, באַהאַלטן אין אַ ווינקל פון זיין קאַרעמע, מיט באַוואָפנטע הוואַרן פון פּאַרנט, פון הינטן, פון אַלע זייטן, האָב איך פעסטגעשטעלט אַ דערשטוינטער, אַז די דאָזיקע רייטער מיט אויפגעשטעלטע צו דער גאַס ביקסן, זענען דער בעסטער באַווייז פאַר דעם קאַמף, וועלכן דער דאָזיקער מלך פירט קעגן זיין פּאַלק, אַ קאַמף, וואָס נאָך אַלעמען, האָט ער אַ געוויסן לעכערלעכן בייגעשמאַק. פאַר מייע אויגן איז דורכגעפאָרן די קעניגלעכע פאַרקערפּערונג פון אַ שלעכטן גע-וויסן. פּראַנקרייך איז דאָס פּאַטערלאַנד פון דער רעוואָלוציע. פון דאַנען וועט זיך אָנ-הויבן די נייע רעוואָלוציע, די אומפאַרמיידלעכע רעוואָלוציע! אומעטום, ווו עס לעבן רעוואָלוציאַנערן, דערוואַרטן זיי מיט אומגעדולד זייער שעה, וואָס וועט אויסשלאַגן מיטן בונטאַרישן קול פון גאַלישן הון!"

דער אַנטידעמאָקראַטישער רעזשים פון לואי פּיליפּ האָט זיך פאַרמעל געשטיצט אויף אַ רעאַקציאָנערער דעפּוטאַטן-קאַמער, וועלכע איז אויסגעוויילט געוואָרן לויט אַ פּריווילעגירטן וואַל-רעכט. בלויז פאַרמעגלעכע בירגער, וואָס האָבן געצאָלט הויכע שטייערן, זענען געווען וואַל-באַרעכטיקטע. אָבער אפילו אין דער דאָזיקער רעאַקציאָ-נערער דעפּוטאַטן-קאַמער, איז די רעגירונגס-מעהייט פון גיזאַ, דעם שעה פון דער קאָנסערוואַטיווער פּאַרטיי און מיניסטער-פרעזידענט, באַשטאַנען סך-הכל פון דריי שטימען. די אומצופרידנקייט אין גאַנץ פּראַנקרייך איז געווען אַן אַלגעמיינע. כסדר האָבן זיך איבערגעחזר'ט בלוטיקע אַרבעטער-שטריקן און פּויערן-אומרוען. אומע-טום זענען אין די שטעט און שטעטלעך פאַרגעקומען פּאַליטישע באַנקעטן, וועלכע זענען געוואָרן אַן אויסדרוק פאַר דער וואַקסנדיקער רעוואָלוציאָנערער שטימונג.

אַ טיפּער סאָציאַלער אויפברויז האָט לנגרי באַהערשט דאָס פּאַליטישע און גייס-טיקע לעבן פון דעמאָלדיקן פּראַנקרייך. צו די אַמאָליקע סאָציאַליסטיש-אומפּאָישע גע-דאַנקן און רעפּאַרמען פון אַ סענסיטיוו און שאַרף פּויער, זענען איצט צוגעקומען נייע אידעאָלאָגים און באַוועגונגען מיט אַ ברייטן פּראָלעטאַרישן, ראַדיקאַלן, סאָ-ציאַליסטישן און קאָמוניסטישן פאַרנעם. זייערע לאָזונגען האָבן אין דער רעאַקציאָ-נערער, ברושואַזער סביבה פון לואי פּיליפּ'ס מאַנאַרכיע, אויפגעריסן מיט אַ גרע-סערן רעוואָלוציאָנערן אימפעט, ווי די געפערלעכסטע דינאַמיט-באַמבען. דער שלאַכט-רוף פון פּרוּדאָן: „דאָס אייגנטום איז אַ גנבה!“, און דער קאַמפּס-פאַראַל פון לואי בלאַנזש זענען דעם „רעכט אויף אַרבעט“, האָבן מאָביליזירט די פּאַלקס-מאַסן און אויפגעטרייסלט די עפנטלעכע מיינונג.

אַלע, וואָס זענען אין דעם דעמאָלדיקן פּראַנקרייך געווען געבילדעט און פּאַר-ט געשריטן, מיט אַ געוויסן און מיט אַ האַרץ, האָבן גענומען זוכן, צוזאַמען מיט סאָציאַליסטישע און קאָמוניסטישע טעאָרעטיקער און פירער, דעם בעסטן און שנעלסטן וועג צו אַ סאָציאַלער אויסבעסערונג און אַלגעמיינער דערלייזונג. סאָציאַליסטישע שטימונגען קומען צום אויסדרוק אין די לידער פון בעראַנזשער און אין די ראַמאַ-נען פון עאָזשעטן סי און זשאַרזש סאַנד. אויסער די שוואַכע סעקטן פון די סענסי-וואַנסטן און פּויעריסטישן, האָט זיך אַרגאַניזירט אַ גרופע פון קריסטלעכע סאָציאַ-ליסטן, און ס'איז אויסגעוואַקסן אַ שטאַרקע דעמאָקראַטיש-סאָציאַליסטישע פּאַרטיי, בראש פון וועלכער עס זענען געשטאַנען פּראָמינענטע אַרבעטער-פירער ווי לואי בלאַנזש און לעדריי-דאַלעט.

די דאָזיקע אַלע באַווענונגען זענען געווען נעמעסיקטע און האָבן זיך קאַמעגאַך ריש אָפגעגרענעצט פון אַזעלכע „ווילדע רעוואָלוציאָנערן“ ווי בלאַנקי און באַרבעט, די אָנפירער פון די פאַריווער אַרבעטער-אויפשטאַנדן אין יאָר 1830. אָבער וואָס מער די לאַגע אין פראַנקרייך האָט זיך פאַרשאַרפט און ס'האָט זיך דערנענטערט דער שטורם פון יאָר 1848, אַלץ מער איז צאָלמעסיק און פּאָליטיש געוואַקסן די השפּעה פון די עקסטרעם-לינקע סאָציאַליסטן, וועלכע האָבן זיך אָנגעהויבן רופן קאָמוניסטן, און האָבן פאַרלאַנגט די תּיכּפּדיקע איינפירונג פון דער קאָלעקטיוויסטישער, טאָך ציאָליסטישער אָרדענונג אין דער ווירטשאַפט און אין דער מלוכה.

היינטיג, וועלכער איז נאָענט געשטאַנען צו אַלע סאָציאַליסטישע און רע-וואָלוציאָנערע שטרעבונגען אין פראַנקרייך, האָט געשריבן אין יאָר 1848 פּאָלגנדיי קע ווערטער: „די קאָמוניסטן זענען היינט די איינציקע פאַרטיי אין פראַנקרייך, צו וועלכער מ'דאַרף זיך באַציען מיט דרך ארץ. איינגטלעך, וואָלט מען זיך געדאַרפט אזוי באַציען אויך צו די רעשטלעך פון סענסימאָניסטן, וואָס פאַרשטעלן זיך אונטער פאַרשידענע משונה'דיקע נעמען, און אויך צו די פּוריעריסטן, וועלכע זענען נאָך גאַנץ רירעוודיק. אָבער די דאָזיקע חשוב'ע מענטשן לעבן בלויז מיט אַלטע ווערטער און מיט אַלטע באַגריפן, וועלכע זיי האָבן געירש'נט. עס יאָגט זיי נישט פאַרווערטס די דעמאָנישע נויטווענדיקייט, און זיי זענען טאַקע נישט די אויסדערוויילטע מחנה, וואָס איז פון אַ העכערן, געשיכטלעכן גורל באַשטימט געוואָרן צו פאַרווירקלעכן גי' גאַנטישע צילן. פריער אָדער שפּעטער וועט די קליינע סענסימאָניסטישע משפּחה, און אויך דער גאַנצער גענעראַל-שטאַב פון די פּוריעריסטן אַריבערגייען צו דער וואַקסנדיקער קאָמוניסטישער אַרמיי.“

דער גרויסער דיכטער היינע האָט אין די אויבן-ציטירטע זאַצן, ווי אויך אין אַנדערע פּובליקאַציעס, און בעיקר אין זיינע הערלעכע פּרייהייטס-לידער, אויסגעדריקט דעם דעמאָלדיקן אַלגעמיינעם ענטוויאַזם מיט זיינע אילוזאָרישע האָפּענונגען אויף אַ נאָענטער מענטשהייט-דערלייזונג אין דער פאַרם פון אַ סאָציאַליסטישן מעסיאַך-ניום. דער משיחישער גלויבן אין דער באַלדיקער גאולה, דער סאָציאַלער, גייסטיקער און עטישער באַפרייאונג פון דער מענטשהייט, האָט דאָ אין פאַר'ן דער „שטאַט פון ליכט און רעוואָלוציע“, אין דער סביבה פון ברויזנדיקן פראַנצויזישן טעמפּעראַמענט און פּאָעטישער פאַנטאַזיע, געפונען זיין מעכטיקן פאַטעטישן אויסדרוק.

זעקסאנפופציקסטער קאפיטל.

אַ לעקציע פון דייטשער פילאָזאָפיע

מיט אַ פראַנצויזישן פראָלעטאַריער.

די דייטשע עמיגראַנטן-קאָלאָניע אין פאַריז איז געווען אַ גאַנץ גרויסע. ערב דער רעוואָלוציע פון יאָר 1848, האָט זי געציילט אַנ'ערך הונדערט טויזנט נפשות.

זי איז באשטאנען פון א סך שרייבער און קינסטלער, זשורנאליסטן און געזעלשאפט-לעכע טוער, אָבער מייסטנס פון בעלי-מלאכות. נאנצע פאכן, ווי למשל די שוסטעריי, זענען פשוט מאָנאָפּאָליזירט געוואָרן דורך די דייטשן. אָפּט האָבן די דייטשע אַר-בעטער קאָמפּוּזיט מיט די פּראַנצויזישע און אַרויסגערוּפּן שאַרפּע קאָנפּליקטן, וואָס זענען אָבער לרוב דערלידיקט געוואָרן בשלום דורך דער אינטערווענץ פון די רעוואָלוציאָנערע אַרבעטער-פּאַרבאַנדן.

זייט די דרייסיקער יאָרן (פון 19-טן יאָרהונדערט) האָבן עקזיסטירט אין פּאַר-ריו געהיימע דייטשע אַרבעטער-פּאַריינען, געגרינדעט פון אינטעלעקטואַליסטן, פּאַר-ליטישע עמיגראַנטן, און צונויפגעשטעלט בעיקר פון בעלי-מלאכות. ווען לודוויק בערנע האָט אַ קורצע צייט פאַר זיין טויט, באַזוכט אַ קאָנספּיראַטיווע פּאַרזאַמלונג פון אזא אַרבעטער-פּאַריי, האָט ער פאַר התפּעלות געוויינט מיט פּריידיקע טרערן. די רעוואָלוציאָנערע אינטעלעקטואַליסטן, וועלכע האָבן זיך אָפּט געפּילט פּאַראַיי-זאַמט און אָפּגעריסן פון דער מאַסע, זענען אין די דאָזיקע פּאַריינען פּאַרבונדן גע-וואָרן מיטן פּאַלק, מיט זיינע פּאַרלאַנגען און צילן. צווישן די געהיימע דייטשע אַר-נאַניאַציעס און דער רעוואָלוציאָנערער פּראַנצויזישער אַרבעטער-באַוועגונג האָבן זיך איינגעשטעלט נאָענטע און ברידערלעכע באַציאונגען, מ'איז צוזאַמען כּסדר צונויפ-געקומען און מ'האָט געשאַפּן געמיינזאַמע אַקטיווע קאַמפּ-גרוּפּן.

צווישן די דייטשע עמיגראַנטן גופּא זענען כּסדר פּאַרגעקומען אינערלעכע סכּי-סוכים, אידעאָלאָגישע און פּערזענלעכע רייסענישן. די רעוואָלוציאָנערע אינטעלעקט-טואַליסטן האָבן געהאַט זייער אייגענעם געהיימען קלוב מיטן נאָמען: „פּאַרבאַנד פון די פּאַרטייבענע“, בעת די בעלי-מלאכות זענען סעפּאַרירט געווען אין זייער באַ-זונדערן „בונד פון די גערעכטע“. זייער אָנפירער איז געווען דער שניידער-געזעל וויל-העלס ווייטלינג, אַ טאַלאַנטירטער און אינטעליגענטער פּראָלעטאַריער, מחבר פון אַ פּאַר ביכלעך און פּובליקאַציעס, וועלכער האָט שפּעטער פּאַרלאָזט פּאַריז און איז אַריבער אין די שווייץ. ווייטלינג האָט פּינט געהאַט בתּכלית השנאה די אינטעלעקט-טואַליסטן. ער האָט זיי פּאַרגעוואָרפּן, אַז זייער נאַנצע רעוואָלוציאָנערישקייט איז נישט מער ווי אַ ביליקע פּראָזעאָלאָגיע, און אַז זייער הומאַניזם שטאַמט נישט פון וואָרט „האַמאַ“ (מענטש), נאָר פון נאָמען „הימען“, דעם עלעגאַנטן, צו יענער צייט, מאָדערנעם מענער-שניידער אין פּאַריז. „אַ רעוואָלוציאָנערער הומאַניסט מוז זיך קליידן ביים שניידער הימען!“ פּלעגט ווייטלינג אָפּט שפּאַטן.

אָבער סיי ביי די אינטעלעקטואַליסטן און סיי ביי די בעלי-מלאכות, איז גרויס געווען די גייסטיקע השפּעה פון באַרימטן יידיש-דייטשן דיכטער היינריך היינע, ווער-מענס פּרייהייטס-לידער מ'האָט דעקלאַמירט אויף די פּאַרזאַמלונגען פון די „פּאַר-טריבענע“ און פון די „גערעכטע“. היינע, וועלכער האָט, לויט זיינע אייגענע ווער-טער, „געזונגען דאָס לעצטע פּרייע וואַלד-ליד פון דער ראַמאַנטיק“, איז געווען דער אַנערקענטער און באַוונדערטער פּאָעט פון „יונג-דייטשלאַנד“. אין פּאַריז האָט דער מאַלט געלעבט נאָך אַן אַנדערער, שוין דערמאָנטער, דייטשער רעוואָלוציאָנערער דיכ-טער געאָרג העררעווג, אָבער היינע'ס אויטאָריטעט איז געווען אַן אַלגעמיין-אַנגענו-מענער, כּפּרט נאָכן טויט פון לודוויק בערנע, מיט וועלכן היינע האָט, כּידוע, געפירט אַ לאַנגיעריקן פּאַרביטערטן קאַמפּ, וואָס איז אָבער געווען נישט-באַזונדערס אידל און שוין כּלל נישט קיין מחלוקת לשם שמים.

קארל מארקס האָט זיך באַלד באַקענט מיט די פּירנדיקע פּערזענלעכקייטן פון דער דייטשער עמינראַציע אין פּאַריז. גאָר נאָענט און האַרציק איז געוואָרן זיין פּריינטשאַפּט מיט היינריך היינע, וועמענס געניאַלע דיכטער־קונסט ער האָט באַווונדערט זייט זיינע יינגסטע יאָרן. מאַרקס אַליוו האָט זיך געהאַלטן פאַר אַ מין „דורכ־געפאַלענעם פּאָעט“. אפשר טאַקע צוליב דעם, איז ער געבליבן כל ימיו ענג פאַר־בונדן מיט דער דיכטערישער וועלט און איר „נישט־געקרוינטן מלך“ היינריך היינע. אָן ספק, איז דער גייסטיקער און אינטעלעקטועלער איינפלוס פון מאַרקס'ן אויף היינע נע'ן געווען אַ שטאַרקער, הגם מ'מוז נישט דוקא מסכים זיין מיט דער מיינונג פון מאַרקס'נס ביאָגראַף מעהרינג, אַז דער שעפּערישער הויכפונקט פון היינע'ס דיכטונג (אין יאָר 1844) איז געווען, אין דער גרעסטער מאָס, צו פאַרדאַנקן מאַרקס'ן. זיכער איז די ראַדיקאַל־פּאָליטישע און סאָציאַלע טענדענץ פון היינע'ס „וויינ־טער־מעשה'לע“, פון דעם „וועבער־ליד“ און פון אַנדערע לירישע און סאַטירישע שאַפּונגען, וואָס האָבן פאַרהערלעכט דעם פּרייהייטס־קאַמף קעגן די דייטשע דעספּאָטן, שטאַרק באַאיינפלוסט געוואָרן פון די שטימונגען, וועלכע היינע האָט אין זיך איינגעזאַפּט בעת זיינע אָפטע באַזוכן אין מאַרקס'נס פּאַריזער שטוב און סביבה. מאַרקס, וועלכער איז בכלל געווען גענוג שאַרף און טיילמאָל אפילו ברוטאַל אין זיינע באַציאונגען מיט פּאָליטיקער און שריפטשטעלער, האָט זיך צו היינע'ן באַצויגן מיט אַזאַ דעליקאַטער, פיין־פּילנדיקער גוטסקייט, וואָס קאָן זיך בלויז טרעפן אין אַ ראַד מאַנטישער ליבע. ס'איז באַקאַנט מאַרקס'נס מיינונג, אַז די דיכטער זענען אַ באַזונדערע סאַרט מענטשן, מיט אַן אייגענער ספּעציפישער אינדיווידואַליטעט און עמ־פּינדלעכקייט און מ'טאָר זיי נישט באַהאַנדלען ווי פשוט'ע בשר ודמ'ים. אויב מ'ווייל, אַז זיי זאָלן זיין גוטע פּאָעטן, מוז מען זייער דיכטונג שאַנעווען, מ'טאָר זי נישט צופיל קריטיקירן, גראַד להיפך, מ'מוז זי שטאַרק לויבן. טאַקע צוליב דעם, האָט זיך מאַרקס פּולשטענדיק, בלב ונפש, געשטעלט אויף דער זייט פון היינע'ן אין זיין פאַרביסענעם קאַנפליקט מיט לודוויק בערנע'ן, וואָס האָט געדויערט אפילו נאָך בערנע'ס טויט. גייסטיק האָט מאַרקס'ן מיט היינע'ן פאַרבונדן די נייע דייטשע פּילאָזאָפיע און די בונטאַרישקייט פון פּראַנצויזישן סאָציאַליזם. ביידע האָבן זיי טיף און ריקוזיטסלאָז פאַראַכטעט און געהאַסט די דייטש־קריסטלעכע טעמפּקייט און אָפֿ־געשטאַנענקייט, די פּרייסיש־יונקערישע פאַרינסקייט און די אָנגעבלאָזענע, טעאָאָטאָ־נישע פּראַזעאָלאָגיע. זיכער זענען היינע און מאַרקס, הגם אומבאַוווסט פאַר זיי ביי דעם, געווען צוגעבונדן צו זיך אויך צוליב די אַטאַוויסטישידישע טראַדיציעס, וואָס האָבן זיך אויסגעוויקלט אין זייערע אומרואיקע אינערלעך־צערסיסענע נשמות און זיי אַזו אַרום אינטיים דערנענטערט אין דער גרויסער פּאַריזער פּרעמדקייט.

קארל מאַרקס האָט זיך אין פּאַריז באַפריינדעט מיט אַ ריי אויסלענדישע רע־וואָלוציאָנערן, און קודם־כל מיט דעם פירשט מיכאַל באַקאָוו, מיט וועלכן עס וועט אים בקרוב פאַרבינדן אַ לאַנגיעריקע מיטאַרבעט. דורך באַקאָוו'ען האָט זיך מאַרקס באַקענט מיט דער פּראָמינענטער פּראַנצויזישער שריפטשטעלערין זשאַרזש סאַנד און מיט אַ סך פּראַנצויזישע און פּוילישע רעוואָלוציאָנערן. דעם שטאַרקסטן איינ־דרוק האָט אויף מאַרקס'ן געמאַכט פיער דזשאָזעף פּרוּדאָן. דער דאָזיקער טעמפּע־ראַמענט־פּולער פּראַנצויזישער פּראָלעטאַריער, אַ זעצער פון באַרוף, האָט זיך באַ־רימט געמאַכט מיט זיין שריפט: „וואָס איז דאָס אייגנטום?“, אין וועלכן ער דער־

קלערט, אז דאָס פּריוואַט־אייגנטום איז די סכּה פון אַלדאָס בייזעס. און אייגנטלעך איז עס נישט מער ווי אַ גנבה ביים כלל, ביי דער געזעלשאַפט. פרודאָן, אַ ליידנשאַפט־לעכער, פּאַטעטישער רעוואָלוציאָנער, האָט געשריבן ממש מיט בלוט און גערעדט מיט פייער. מאַרקס האָט אין פרודאָנ'ען געזען דעם אמת'ן, אויפריכטיקן און באַגייס־טערטן טיפּ פון אַ פּראַנציוזישן אַרבעטער־רעוואָלוציאָנער, וועלכער פאַרקערפערט אין זיך די איידעלע, מענטשהייט־דערלייזערישע טראַדיציעס פון דער גרויסער רע־וואָלוציע. ער האָט אים געוואָלט דורכאויס געווינען פאַר די ראַדיקאַלע, סאָציאַליס־טישע אידעיען, וואָס זענען געוואָרן דער אנ־רמאמין פון מאַרקס'ן און זיין קרייז. אָבער פרודאָן איז נישט געווען פון די מענטשן, וואָס לאָזן זיך לייכט איבערצייגן. ער איז געווען אַן אָריגינעלער דענקער און דערפֿינדער, און דערצו אַן עקסטרעמער אינדיווידואַליסט. אין זיינע שריפטן האָט ער שאַרף באַקעמפט דעם קאָמוניזם, די קאַלעקטיוויסטישע אָרדענונג, וועלכע איז אים געווען פרעמד, אַזוי ווי ס'איז אים אויך געווען פאַרהאַסט דער קאָפיטאַליסטישער סיסטעם פון מעכאַנישער מאַסנאַהאַפּטער פּראָדוקציע. פרודאָן האָט פּראָפּאָגירט אַן אייגענעם, גאָר־אָריגינעלן מיטל־וועג צווישן קאָפיטאַליזם און קאָמוניזם.

אָבער קאַרל מאַרקס, דער פּילאָזאָף און סאָציאַליסט, איז אויך געווען טיף איבער־צייגט, אז ער אַליין האָט געפונען דעם איינציגן אויסוועג פון דעם דעמאָקריקן פּאָלי־טישן און גייסטיקן כאָאָס. דער אויסוועג איז באַשטאַנען, לויט זיין מיינונג, אין דעם, אז מ'דאַרף פאַרבינדן די פּילאָזאָפֿיע מיט דעם פּראַלעטאַריאַט, און דאָס וועט ברענגען די לאַנגדערוואַרטעטע און אויסגעחלומ'טע דערלייזונג פאַר דער מענטשהייט. דער אַרבעטער פרודאָן האָט געזאָלט ווערן די פאַרקערפערונג פון דעם דאָזיקן זיוונג צווישן פּראַלעטאַריאַט און פּילאָזאָפֿיע. גאַנצע טעג און נעכט איז קאַרל מאַרקס אָפּ־געזעסן אין געזעלשאַפט פון פרודאָנ'ען, סיי אין זיין פּריוואַט־דירה און סיי אין דייטשן אַרבעטער־קלוב, און האָט זיך באַמיט, מיט דער גרעסטער אַנשטרענגונג און מיט די שטאַרקסטע אַרגומענטן, צו איבערצייגן פרודאָנ'ען. ער האָט געגעבן דעם דאָזיקן פּראַנציוזישן פּראַלעטאַריער־רעוואָלוציאָנער אַ לעקציע וועגן הענגעל'ס פּילאָז־אָפֿיע. מאַרקס האָט גערעדט מיט אַ דיאַקטישן, קאַטעגאָרישן טאָן:

„איר דאַרפט, מיין ליבער פרודאָן, פאַרשטיין, אז הענגעל'ס דיאַלעקטיק איז דער יסוד, דער א"ב פון דער רעוואָלוציע. אַן הענגעל'ס דיאַלעקטיק זענען מיר פאַרלוירן אין דעם היינטיקן אידעאָלאָגישן כאָאָס. ווי לאַנג איר נעגירט די הענגעלישע דיאַלעק־טיק, קאָנט איר נישט תּופּס זיין דעם גאַנג פון דער געשיכטע און אונזער איצטיקן קאַמף פאַר אַ נייער וועלט־אָרדענונג!“

אַרנאָלד רונע, וועלכער איז צופעליק געווען אין מאַרקס'נס צימער, בעת דער דיסקוסיע מיט פרודאָנ'ען, האָט זיך באַמיט צו העלפּן זיין „שותף“ מיט פּאָלגנדיקע ווערטער:

„מעסיע פרודאָן! דאָס אומגליק פון די פּראַנציוזן, באַשטייט אין דעם, וואָס זיי ווילן נישט קענען און פאַרשטיין די דייטשע פּילאָזאָפֿיע. ס'איז דאָך קלאָר, אז אין דעם היינטיקן תּוהו ובוהו, אין וועלכן די פּראַנציוזן בלאָנדזשן אָן אַ וועג און אָן אַ ציל, איז די הענגעל'שע פּילאָזאָפֿיע דער איינציקער קאַמפּאַס, וועלכער איז ביכולת אַרויסצופירן די פּראַנציוזישע געזעלשאַפט פון איר שטורמישן און געפערלעכן כאָ־אָס!“

פרודאן האָט זיך מיט אַ בולט'ער אומגעדולד צוגעהערט צו די דאָזיקע אויס־
פירונגען. לסוף איז ער אויפגעשפרונגען און גענומען לעבעדיק געסטיקולירן און רעדן
בכול רם:

„חשוב'ער דאָקטאָר קארל מאַרקס! איר זייט אַ געלערנטער, שטודירטער מענטש.
איך בין לגבי אייך אַ פּראָסטאָק, אַ פּשוט'ער פּראָלעטאָריער. אָבער איך בין עלטער
פאַר אייך מיט קנאַפּע צען יאָר און האָב מער לעבנס־דערפאַרונג ווי איר. אייער
חכמה איז אַ פּאַפּירענע, אַן אַבסטראַקטע, דערוואָרבן במשך פון אַ סך יאָרן מיט
בלויזער קאָפּאַרבעט, און אַנטשולדיקט, מיט זיצן אין די ביבליאָטעקן. מ'האַט מיר
דערציילט, אַז איר שטאַמט פון רייכע עלטערן און פון רבנים. קוקט מיך אָן, מאַרקס,
זעט מיינע אויסגעהאַרעוועטע, מאָזאַלנע הענט! פון מיינע יינגסטע יאָרן אָן, שטיי
איך ביי מיין טאָג־טעגלעכער שווערער אַרבעט. איך קען דאָס לעבן נישט פון ביר
כער, נאָר פון דער אמת'ער ווירקלעכקייט. וואָס ווייסט איר, דאָקטאָר מאַרקס, פון
פּאַקטישן לעבן? איר קוקט אויף אַלץ דורך אייערע פּילאָזאָפּישע טעאָריעס און דורך
אייער, אַנטשולדיקט, תּלמודישער פּלפּוליסטיק...“

מאַרקס האָט שאַרף איבערגעריסן פּרודאָנ'ען:

„איר רעדט, פּרודאָן, נאַרישקייטן! איר אַרגומענטירט נישט, נאָר אַטאַקירט
פּערזענלעך. דאָס איז אַ העסלעכער און פּרימיטיווער מעטאָד ביים פּאָלעמיזירן!“
פּרודאָן איז געוואָרן רויט פאַר כּעס און האָט געענטפּערט מיט אַן אויפגערגענטער
שטימע:

„דאָקטאָר מאַרקס! איך בין ביי אייך דאָ אין שטוב אַ גאַסט און איר באַליי־
דיקט מיך! איך גיי באַלד אַוועק, אָבער איך וויל אייך צום סוף נאָך זאָגן פּאָלגני־
דיקע ווערטער: אַ פּראַנציוזישער פּראָלעטאָריער און רעוואָלוציאָנער וועט עס קיינ־
מאָל נישט פאַרשטיין, פאַרוואָס און צוליב וואָס ער דאַרף זיך לערנען ביי הענגעל'ן,
ביי דעם דאָזיקן עכט־דייטשן פּראָפּעסאָר און רעאַקציאָנערן לאַקיי פון פּרייסישן דעס־
פּאַטריזם. מיר, פּראַנציוזישע אַרבעטער, האָבן וואָס צו לערנען ביי אונזערע ענציקלאָ־
פּעדיסטן, ביי אַ וואָלטער און אַ רוסיאָ, ביי אַלע גייסטיקע פּירער פון דער גרויסער
פּראַנציוזישער רעוואָלוציע. צו וואָס טויג אונז די הענגעלישע פּילאָזאָפּיע מיט אירע
דיאַלעקטישע עוואָלוציעס און „אַבסאָלוטע אידיוען“? איר, מאַרקס, ווערט נתפּעל
פון דער דאָזיקער פּילאָזאָפּיע, און איך זע אין איר אַ נייע, מאַדערנע סכּאַלאַסטיק,
וואָס וויל מיט גלענצנדיקע פּראַזן באַפּוצן דעם פאַרפּוילטן, שטינגנדיקן פּגל פון דער
דייטשער טעמפּקייט און פּרייסישער שקלאַפּעריי!“

נאָך דעם דאָזיקן שטורמישן געשפּרעך, האָט מאַרקס פּולשטענדיק אויפגעגעבן
יערן ווייטערדיקן פּרווּו צו איבערצייגן פּרודאָנ'ען. פאַר זיינע פּריינט האָט מאַרקס
דערקלערט: „פּרודאָן איז צו ווייניק געבילדעט און באַהערשט נישט די דייטשע
שפּראַך. ער איז נישט אימסטאַנד צו פאַרשטיין די הענגעלישע פּילאָזאָפּיע!“
ווען מ'האַט ווידער פּרודאָנ'ען געפּרעגט אין זיין באַקאַנט־קרייז, פאַרוואָס ער
טרעפט זיך נישט מער מיט מאַרקס'ן אויף די באַרימט־געוואָרענע דיסקוסיעס, האָט
פּרודאָן געהויבן די פּלייצעס און געזאָגט:

„לאַזט מיך צורו! הענגעל — אַ דייטשער פּילאָזאָפּ, מאַרקס — אַ יידישער תּל־
מודיסט, און איך — אַ פּראַנציוזישער פּראָלעטאָריער, מיר פּאַסן נישט צוזאַמען.
מיר זענען נישט קיין גלייכע חברותא!“

זיבנאונפופציקער קאפיטל.

„די דייטש־פראנצויזישע יאָרביכער“.

די ווערטער פון פרודאָן האָבן עדות געזאָגט וועגן זיינע אַנטיסעמיטישע גע־פילן. דאָס איז נישט געווען קיין צופאַל און קיין אויסנאַמספאַל. אין די רייען פון די פראַנצויזישע אַרבעטער, אפילו ביי סאָציאַליסטן און קאָמוניסטן, האָט מען אָפט געהערט אַזעלכע רייד. אין דער דעמאָלדיקער פראַנצויזישער אַרבעטער־באַוועגונג איז דער אַנטיסעמיטיזם געווען גאַנץ שטאַרק פאַרשפּרייט. די ראַטשילד'ס און די אַנדערע יידישע מיליאָנערן זענען אין די אויגן פון אַ סך פראַקלעמאַרירער געוואָרן „די פאַרקערפּערונג פון קאַפיטאַליסטישער גנבה און גזל, פון שווינדל און עקספּלואַאַטאַטאַציע“. פרודאָן האָט זיך אפילו געשעמט מיט זיין אַנטיסעמיטיזם און האָט אַמאָל אין אַ געשפּרעך מיט משה העס'ן זיך פאַרטיידיקט און ציטירט דאָס, וואָס ער, פּרוֹ־דאָן, האָט געשריבן וועגן שבת: „קיין שום זאַך, וואָס זאָל זיין ענלעך צום יידישן שבת, איז נישט אויסגעקלערט און נישט איינגעפירט געוואָרן צווישן מענטשן, זייט דער צייט פון דעם געזעץ־געבער פון סיני ביז צום היינטיקן טאָג“.

מאַרקס האָט דעם פאַרוורף וועגן זיין יידישער דאָגמאַטישקייט אָפט געהערט, אפילו פון מענטשן, וואָס זענען צו אים אַ געוויסע צייט געשטאַנען זייער נאָענט. אַזוי האָט למשל באַקוּוין געשריבן וועגן דעם קעגנזאַץ צווישן מאַרקס'ן און פּרוֹ־דאָנ'ען: „אַ סך בעסער ווי מאַרקס, האָט פּרוֹדאָן פאַרשטאַנען און געפילט די באַ־דייטונג פון פּרייהייט. הנם פּרוֹדאָן איז נישט געווען קיין גרויסער קענער פון דאָס טרינען און מעטאַפיזישע ענינים, האָט ער אָבער פאַרמאָגט דעם אמת'ן רעוואָלוציאַ־נערן אינסטינקט. ס'איז זייער מעגלעך, אַז מאַרקס איז ביכולת טעאָרעטיש צו דער־הויבן זיך צו אַ סיסטעם פון פּרייהייט, וואָס איז מער לאַגיש, ווי ביי פּרוֹדאָנ'ען, אָבער עס פעלט מאַרקס'ן דער אינסטינקט פון פּרוֹדאָן. אַלס אַ דייטש און אַלס אַ ייד איז מאַרקס פון קאָפּ־ביז־צופים אַרביטראַל איינגעקעשנט!“.

סוף פּעברואַר 1844 איז דערשינען דער ערשטער העפט פון „די דייטש־פראַנצויזישע יאָרביכער“. דאָס איז געווען אַ דאָפּלער נומער. לויט ווי די רעדאַקציע האָט אַנגאַנסירט, האָבן די „יאָרביכער“ געדאַרפט דערשיינען אין מאַנאַטלעכע אויס־גאַבן. אָבער דער ערשטער נומער איז גלייכצייטיק געווען דער לעצטער. אַרנאָלד רוגע איז זיך באַלד, סיי פּערזענלעך און סיי אידעאָלאָגיש, צעגאַנגען מיט זיין מיטעדאַקט־מאַר קאַרל מאַרקס. נישט אין אַ גליקלעכער שעה איז אַרויס פון דרוק דער ערשטער און לעצטער העפט פון „די דייטש־פראַנצויזישע יאָרביכער“. רוגע איז נישט געווען זייער צופרידן מיט דעם אינהאַלט פון די „יאָרביכער“, ער האָט זיך אַנטשולדיקט מיט זיין קראַנקייט און האָט געהאַט טענות צו מאַרקס'ן. די „יאָרביכער“ האָבן זיך גערופן „פראַנצויזישע“, אָבער צווישן די מיטאַרבעטער איז נישט געווען קיין איינציקער פראַנצויז. פּרוֹדאָן, דער באַדימטער סאָציאַליסטישער פירער לואי בלאַנק, דער שריפטשטעלער און פּאָליטיקער לאַמאַרטין און אַנדערע האָבן זיך אָפּגעזאָגט צו שרייבן פאַר די „יאָרביכער“. אויך די ליסטע פון די דייטשע מיטאַרבעטער איז נישט געווען קיין באַזונדערס גרויסע. אויסער די רעדאַקטאָרן מאַרקס און רוגע, האָבן אין

דעם העפט געדרוקט זייערע שאפונגען די דיכטער היינע און הערוועג, אויסערדעם
משה העט און דער דייטשער פאליטיקער, אנב א ייד, יאהאן יאקאבי. פון די יינגערע
שריפטשטעלער האָט זיך באַטייליקט פרידריך ענגעלס.

בראש פון העפט איז געדרוקט געוואָרן אַ בריוואויסטויש צווישן מאַרקס'ן, רוֹ
נע, פייערבאָך און באַקונין. רוגע שרייבט אין זיין בריוו וועגן דער גייסטיקער באַ
שרענקטהייט און נידעריקער הכנעה'דיקייט פון די דייטשע „פיליסטער“, וואָס קאָן
ממש ברענגען צו אַ פאַרצווייפלונג. מאַרקס ענטפערט דערויף, אַז רוגע'ס ווערטער
פאַסן זיך אַרײַן אין אַן עלעגיע אָדער אין אַ טרויער-מאַרש, אָבער בשום אופן נישט
אין אַ פּאָליטישן פּראָגראַם. אויב די וועלט איז אין די הענט פון די פיליסטער'ס,
מוז מען די דאָזיקע וועלט ביז צום יסוד אויספאַרשן און לַגמרי זי באַהערשן. מ'דאַרף
נישט מורא האָבן פאַר די פיליסטער'ס. זיי זענען טאַקע די הערן פון דער היינטיקער
וועלט, וועלכע זיי פילן אויס מיט זיך, אָבער אין דער אמת'ן זענען זיי נישט מער
ווי ווערב, וואָס ראַיען זיך אין אַ פּג. דער היינטיקער רעזשים, וועלכער שטיצט זיך
אויף די פיליסטער'ס, איז אינגאַנצן קאַרומפירט און פאַרפּוילט, ער קאָן לאַנג קיין
קיום נישט האָבן. די אויפנאַבע פון אַ קעמפער באַשטייט אין דעם, צו ווייזן דעם
וועג צו אַ ניער וועלט, וואָס וועט אָפּשאַפן די גייסטיקע שקלאַפּעריי און יעדע עקס-
פּלאַטאַציע פונעם מענטש דורכן מענטש.

באַקונין און פייערבאָך האָבן אין זייערע בריוו אַרויסגעזאָגט, ווי רוגע, פאַר-
שידענע ספּקוט און קריטישע מיינונגען בנוגע דעם פּראָגראַם, וועלכן מאַרקס איז
אויסן געווען פּעסטצושטעלן פאַר דער רעדאַקציע פון די „דייטש-פּראַנצויזישע יאָר-
ביכער“. אין זיין רעפּליק, וואָס שליסט דעם אינטערעסאַנטן בריוואויסטויש, דער-
קלערט מאַרקס, אַז ער וויל נישט זיין קיין דאָנאַטיקער, וועלכער באַזיצט אין זיין
שופּלאַך פאַרטיקע תּשובות אויף אַלע פּראָבלעמען. להיפּך, גראַד מיט דעם מעטאָד
פון קריטיק און דיסקוסיע וועט מען געפינען דעם בעסטן און שנעלסטן וועג צו דער
אַלגעמײַן-מענטשלעכער דערלייונג.

מאַרקס האָט אין די „דייטש-פּראַנצויזישע יאָרביכער“ פאַרעפּנטלעכט זיינע
צוויי אַרבעטן, וועלכע ער האָט צוגעגרייט נאָך אין קרוינאַך. די ערשטע אַרבעט איז
נוגע דעם אַרײַנפיר צו דער קריטיק פון העגעל'ס רעכטס-פּילאָזאָפּיע, און די צווייטע
איז געווען אַן ענטפער אויף דער פּובליקאַציע, וועלכע ברונאַ בויער האָט געשריבן
וועגן דער יידן-פּראַגע.

„דער אַרײַנפיר צו העגעל'ס רעכטס-פּילאָזאָפּיע“ איז געווען אַ טעאָרעטישער
אַרטיקל וועגן די אויפנאַבן און פּערסעפּקטיוון פון דער ניער פּילאָזאָפּיע. עס האָט
זיך אין אים שטאַרק אויסגעדריקט די השפּעה פון פייערבאָך'ן. מאַרקס האָט אויף
דעם פּאָלגנדיקן אופן אָנגעצייכנט די אויפנאַבן פון דער ניער פּילאָזאָפּיע: זי דאַרף
אָנהויבן אַ ריקזיכטסלאָזן קאַמף קעגן דער רעליגיע. פון דעם מוז די קריטיק איבערגיין
פונם הימל צו דער קריטיק פון דער ערד, דאָס הייסט, פון דער מענטשלעכער ווירק-
לעכקייט. די פּילאָזאָפּיע וועט אויף דעם וועג ווערן די קריטיק פון עקסזיסטירנדיקן
מלוכה-געזעץ, פון עקאָנאָמיק און פּאָליטיק. די דאָזיקע קריטיק מוז קומען צום באַ-
שלוס, אַז די היינטיקע אָרדענונג, מיט אירע הערשנדיקע קלאַסן, מיט אירע לעבנס-
באַדינגונגען און געזעצן, איז דורכאויס פאַרפּוילט און צום טויט פאַראורטיילט, און
אַז די פּילאָזאָפּיע פאַרמאָגט בלויז איין איינציקן פּאָזיטיוון אויסוועג: צו פאַרייניקן

זיך מיט דעם פראָלעטאָריאַט אין זיין קאַמף. אזוי אַרום וועט זיך שאַפן דער בונד צווישן דער פּילאָזאָפּישער קריטיק און דעם אַרבעטער-קלאַס. די פּילאָזאָפּיע וועט גע- פינען אין פּראָלעטאָריאַט זיין מאַטעריעלן כּח, און דער פּראָלעטאָריאַט וועט אין דער פּילאָזאָפּיע נעפינען זיין גייסטיקן כּל-זיין. די פּילאָזאָפּיע קאָן נישט זיגן אָן דעם פּראָלעטאָריאַט, אזוי ווי דער פּראָלעטאָריאַט קאָן נישט מנצח זיין אָן דער פּילאָזאָפּיע! מאַרקס'נס פּילאָזאָפּיש-פּראָלעטאָרישער אַנימאַמין איז אויפגענומען געוואָרן מיט הסכמה דורך אַ טייל ראַדיקאַלע און קאַמוניסטישע שרייבער און טוער. רוגע דאַקעגן האָט געהאַלטן, אַז ביי זיין גאַנצן קריטישן טאַלאַנט און דיאַלעקטישער שאַרפּקייט, איז מאַרקס'נס אַרטיקל צו-פּאַרמאַליסטיש געשריבן, און אַז זיין עפיגראַ- מישער סטיל איז צו קינסטלעך. אַנדערע זענען אין דער קריטיק פון מאַרקס'נס אַר- בעט געגאַנגען נאָך ווייטער. זיי האָבן פּאַרגעוואָרפן, אַז מאַרקס'נס שפּראַך איז צו שטאַרק באַפּוצט מיט פּראָזן, אָפּט אפילו מיט געשמאַקלעזע אויסדרוקן.

פון די אַרטיקלען, וואָס זענען געדרוקט געווען אין די „דייטש-פּראָנציוזישע יאָרביכער“ איז מאַרקס'ן שטאַרק געפעלן געוואָרן פּרידריך ענגעלס'ס „סקיז צו אַ קרי- טיק פון דער פּאָליטישער עקאָנאָמיע“. ענגעלס האָט געלעבט זייט אַ יאָר אין מאַנ- טשעסטער. הגם סך הכל 24 יאָר אַלט, איז ער שוין געווען אַ גוטער און טיפּער אַב- סערוואַטאָר פון דעם ענגלישן לעבן. אין זיין אַרטיקל האָט ענגעלס געשילדערט די שנעלע אַנטוויקלונג פון דעם ענגלישן קאַפיטאַליזם, און זיין ריזיקן, כּסדר-וואַקסן- דיקן פּראָדוקציע-פּראָצעס. אָבער צוואַמען מיט דער מעכטיקער קאַפיטאַליסטישער אַנטוויקלונג איז אויך געוואַקסן די גוים פון די אַרבעטער, די אומברחמנות/דיקע עקס- פּלאַאַטאַציע פון מענער, פּרויען און קינדער. ענגעלס אַנאַליזירט די דערשיינונגען פון די פּראָדוקציע- און האַנדל-קריזיסן, די געזעצן וועגן אַרבעטס-לויזן, די נייע וויסן- שאַפּטלעכע און טעכנישע דערפינדונגען און אַז. וו. ער טרעט אויף שאַרף קעגן די אין ענגלאַנד הערשנדיקע קלאַסן פון אַריסטאָקראַטיע און בורזשואַזיע, וועלכע זע- נען, לויט זיין מיינונג, מאַראַליש פּאַרדאָרבן און גייסטיק אויסגעליידיקט פון יעדן טיפן אינהאַלט. לסוף רעזומירט ענגעלס זיינע אויספירונגען מיט פּאָלגנדיקע ווער- טער: „נאָר יענער אומבאַקאַנטער אויף דעם איראָפּעאישן קאָנטינענט, טייל פון ענג- לישן פּאָלק, די אַרבעטער, די עלנדיקע פּאַריאַסן פון ענגלאַנד, זענען באמת ווערט, אַז מ'זאָל זיך צו זיי באַציען מיט דרך ארץ, הגם זיי זענען נישט-געבילדעט און אפילו דעמאָראַליזירט. נאָר פון זיי קען קומען די רעטונג פאַר ענגלאַנד, נאָר זיי זענען פעאיק צו אַ פּראָגרעס. בלויז זיי פאַרמאָגן נאָך אין זיך דעם כּח, וואָס קען מאָביליזירן די גרויסע נאַציאָנאַלע מעשים, און נאָר זיי האָבן פאַר זיך אַ צוקונפּט!“.

מאַרקס'נס עפנטלעך-אויסעדריקטע מיינונג איז געווען, אַז ענגעלס האָט אויפ- געשריבן אַ „געניאַלן סקייז“. מאַרקס האָט מיט אומגעדולד געוואַרט אויף דעם נאָר ענסטן פּערזענלעכן צונויפטרעף מיט ענגעלס'ן. דאָס איז באַלד פּאַרגעקומען אין פאַר- ריז. אזוי האָט זיך אָנגעהויבן צווישן מאַרקס'ן און ענגעלס'ן אַ פּריינטשאַפּט, אַן אויסערגעוויינלעכע מיט איר ערלעכקייט און טריישאַפּט. זי האָט אויסגעהאַלטן אַלע שווערע צייטן און נסיונות און איז פעסט געבליבן ביז זייערע לעצטע לעבנס-טעג. קאַרל מאַרקס איז אין זיינע פּערזענלעכע באַציאונגען נישט געווען פון די לייב- טע מענטשן. ער איז אָפּט געווען ריקויכטסלאָז און שאַרף, קעמפּעריש געשטימט און האַרט. בנוגע די גייסטיקע-פּאָליטישע און וויסנשאַפּטלעכע פּרינציפּן האָט ער נישט

געוואָלט נאָכגעבן כקוצו של יוד. אין דער יוגנט, האָט אים זיין פאָטער, היינריך מאַרקס, געמאַכט ביטערע פאָרוורפן, אז ער באַצײט זיך צו אַנדערע מענטשן מיט ווייניק געפיל און האַרץ. משה העס האָט קאַרל מאַרקס'ן פאַראיבל געהאַט זיין טרור קענע דאָגמאַטישקייט און זיין פאַרביסענע עקשנות. ער האָט אים אַמאָל האַלבזויר ציק, האַלב־ערנסט אַנגערופן אַ „רבנישן קנאי“. מיט אַ סך מענטשן האָט זיך מאַרקס במשך זיין שטורמישן לעבן באַפריינדעט און געחבֿר'ט, אָבער סוף־כל־סוף איז ער זיך כמעט מיט אַלע צעגאַנגען און ברונז געוואָרן. דאָס איז אויך באַלד פאַרגעקומען מיט אַרנאָלד רוגע'ן, זיין אינטימען פריינט און שותף צו דער רעדאַקציע פון די „דייטש־פראַנצויזישע יאָרביכער“.

אַכטאַונפּופציקסטער קאַפּיטל.

„צו דער יידן־פראַגע“.

דער אַרטיקל פון קאַרל מאַרקס'ן „צו דער יידן־פראַגע“, וועלכער איז געדרוקט געוואָרן אין די „דייטש־פראַנצויזישע יאָרביכער“ (פּעברואַר 1844) האָט איינגטלעך געדאַרפט זיין בלוז אַ מין רעצענזיע אויף די צוויי אָפּהאַנדלונגען פון דעם געוועזענ־נעם פריינט ברונז בויער וועגן יידן און יידנטום. אזוי, ווי מאַרקס האָט מער אין זיין לעבן נישט געשריבן וועגן זיין באַצײאונג צום יידנטום, ווערט דער אַרטיקל „צו דער יידן־פראַגע“ באַטראַכט אַלס מאַרקס'נס וועלט־אַנשוואַונג מכת דעם פּאַלס און דער רעליגיע, פון וועלכע ער האָט געשטאַמט.

צו יענער צײַט, האָבן די דייטשע יידן געקעמפט פאַר זייער גלייכבאַרעכטיקונג, פאַר דער מענטשלעכער און בירגערלעכער עמאַנציפּאַציע. וועגן דעם דאָזיקן קאַמף האָט מען אַ סך געשריבן אין דער דייטשער פּרעסע און אין ביכער־פּובליקאַציעס, און נאָך מער גערעדט און דעבאַטירט אין דער עפּנטלעכקייט. עס זענען געקומען צום אויסדרוק פּראָד און אַנטי־יודישע שטימונגען, אַרגומענטן פאַר און קעגן דער יידי־שער גלייכבאַרעכטיקונג.

ברונז בויער, איינער פון די פירנדיקע יונגדייטשע, ראַדיקאַלע און אַטעאיס־טישע דענקער און שריפטשטעלער, האָט אין יאָר 1843 געשריבן און געדרוקט צוויי פּובליקאַציעס וועגן דעם יידישן קאַמף פאַר גלייכבאַרעכטיקונג, און זיינע מיינונגען האָבן זיכער אויסגעדריקט די איבערצײגונג פון אַ גרויסן טייל אין יונג־העגעליאַנישן, פּאַרטיטלעך־דייטשן לאַגער.

וואָס פאַראַ גלייכבאַרעכטיקונג פאַרלאַנגען די יידן? פּרעגט ברונז בויער אין זײַר נע שריפטן. אפּשר די רעליגיעזע? די היינטיקע מלוכה איז אַ קריסטלעכע, ווי קאָן זי גלייכשטעלן איר רעליגיע מיט דער יידישער. בויער האַלט, אז צווישן דעם ייד און דעם קריסט זענען פאַראַן טיפע קעגנזאַצן. די יידן פאַרלאַנגען, אז די קריסטן זאָלן זיך באַפרייען פון זייערע פאַראורטיילן לגבי די יידן. אָבער זײ אַלײן, די יידן, ווילן נישט אויפגעבן זייערע פאַראורטיילן קעגן דעם קריסטנטום. די איינציקע לײזונג פון דער יידן־פראַגע איז מעגלעך, נאָר דעמאָלט, ווען סײ די קריסטלעכע און סײ די יידי־

שע רעליגיע וועלן אָפּגעשאַפּט ווערן און די מלוכה וועט זיין אַ נישט־רעליגיעזע. פאַר דעם דאָזיקן ציל, דאַרפן צוזאַמען קעמפן סיי די יידן און סיי די קריסטן. אָבער די דאָזיקע אַהדות ווערט געשטערט דורך דעם רעליגיעזן סעפּאַראַטיזם פון די יידן. ברונאָ בויער פאַרלאַנגט פון די יידן, אַז זיי זאָלן זיך אָפּזאָגן פון זייער רעליגיע, ווערן קריסטן (ווייל דאָס קריסטנטום איז, לויט זיין מיינונג, אַ העכערע מדרגה פון דער מענשטלעכער אַנטוויקלונג) און צוזאַמען קעמפן פאַר אַ פרייער אַטעאיסטישער מלוכה. פראַקטיש האָט עס געהייסן, אַז ברונאָ בויער איז פאַר דער גלייכ־באַרעכטיקונג פון יידן, אָבער בתנאי, אַז זיי זאָלן זיך פרייער שמד'ן. מיט איין וואָרט, דער מאָדערנער פרייניסטי, יונג־העגעליאַנער און אַטעאיסט ברונאָ בויער האָט פאַר די יידן געהאַט דעם זעלביקן ענטפער, וועלכן עס האָבן די יידן געגעבן די פינצטער־סטע קריסטלעכע פאַנאַטיקער אין מיטלאַלטער.

קאַרל מאַרקס איז אין זיין אַרטיקל „צו דער יידן־פראַגע“ שאַרף אויפגעטרעטן קעגן ברונאָ בויער'ס טעזן און אויספירונגען. ער האָט בויער'ן, דעם געוועזענעם פאַסטאָר און קריסטלעכן טעאָלאָג, פאַרגעוואָרפן, אַז טראָץ זיין היינטיקן אַטעאיסטישן פריידענקערטום, קאָן ער זיך, כּשום אופן, נישט באַפרייען פון זיין אַמאָליקן טעאָלאָגישן, רעליגיעזן צונאַנג צו אַ סך פראַגן. מאַרקס האַלט, אַז דעם ענטפער אויף דער יידן־פראַגע דאַרף מען נישט זוכן. אין דער רעליגיע פון יידן נאָר אין די יידן גופא. ער שטיצט זיך דערביי אויף דער מיינונג, וועלכע פיערבאָך האָט אַרויסגע־זאָגט אין זיין בוך „דער מהות פון יידנטום“ וועגן דעם, אַז די פראַקטישע, תמיד נוצן־און־תכלית־זוכנדיקע יידן, האָבן זייערע כאַראַקטעריאַטישע אַפּעקטן געמאַכט צום העכסטן פרינציפ פון זייער רעליגיע, פון יידנטום. סיי פיערבאָך און סיי מאַרקס האָבן פאַר זייערע אויגן געהאַט בלויז די דייטשע יידן, וואָס זענען כמעט אויסשליס־לעך געווען סוחרים, באַנקירן, פראַצענטניקעס און דעסגלייכן. די איינזיטיקע דאָג־מאַטישקייט פון פיערבאָך'ן און מאַרקס'ן לגבי דעם יידנטום, האָט זיי אַזוי ווייט פאַרבלינדט, אַז זיי האָבן נישט געקאָנט, און אפשר אויך נישט געוואָלט זען די טיר־עטישע און סאָציאַל־יושר'דיקע געזעצן פון תנ"ך, פון דער טויזנט־יעריקער יידישער טראַדיציע און געשיכטע.

מאַרקס האַלט, אַז בכדי צו לייזן בשלמות די יידן־פראַגע, דאַרף מען נישט אָפּ־שאַפן די רעליגיעס. ס'איז פאַלש, ווען ברונאָ בויער מיינט, אַז ווען די מלוכה וועט זיך באַפרייען פון די רעליגיעס, וועלן ממילא פאַרשווינדן די קאָנפּעסיאָנעלע, רעלי־גיעזע אונטערשידן צווישן מענטשן. אַט למשל, אין די אַמעריקאַנער „פאַרייניקטע שטאַטן“ און אין אַנדערע לענדער איז די רעליגיע אָפּגעטיילט געוואָרן פון דער מלו־כה, און דאָך עקזיסטירן דאָרט ווייטער רעליגיעזע געמיינדעס מיט זייערע צאָלרייכע קולטן און אינסטיטוציעס. פאַר דער באַפרייאונג פון דער מענטשהייט איז נישט נוי־טיק די אָפּשאַפונג פון דער רעליגיע, נאָר ס'איז נויטיק די אָפּשאַפונג פון דער היינ־טיקער קאַפיטאַליסטישער אָרדענונג. מ'דאַרף נישט זוכן דעם סוד פון דעם יידן אין דער יידישער רעליגיע, נאָר דעם סוד פון דער יידישער רעליגיע דאַרף מען זוכן אין דעם ווירקלעכן ייד גופא!

דאָס זענען די הויפּט־הנחות, אויף וועלכע מאַרקס האָט באַזירט זיין אַרטיקל „צו דער יידן־פראַגע“. אין זיינע ווייטערדיקע אויספירונגען, וואָס האָבן געדאַרפּט זיין אַ פּועל יוצא פון די דאָזיקע הנחות, איז מאַרקס באַגאַנגען, באַוווסט אָדער אומ־

באווסט, א געוואלדיקן היסטארישן טעות, וועלכער לאַזט זיך נישט דערקלערן בלויז מיט אן איינזיטיקער דאָגמאטישקייט, נאָר מוז פאַרענטפערט ווערן בעיקר מיט גע- וויסע קאָמפלעקסן. דאָס זענען געווען די אָפט שוין דערמאָנטע אינערלעכע, גייסטיק- פּסיכישע ראַנגלענישן, וועלכע האָבן מאַרקס'ן, זייט זיין פּריעסטער יוגנט אָן, פאַר- פּאָלגט, און פון וועלכע ער האָט דורכאויס געוואָלט, פאַר יעדן פּרייז, פטור ווערן. אויף אַן עקסטרעם-דאָגמאטישן און פּולשטענדיק-אַרביטראַלן אופן, האָט מאַרקס גענומען אידענטיפיצירן דאָס יידנטום מיט דעם קאָפיטאַליזם. און געטון האָט ער עס, ווי ס'איז געווען זיין מנהג און זיין לשון, אין אַ דראַסטישער, אויסערגעוויינ- לעך-שאַרפער אויסדרוקס-פּאָרם:

מאַרקס שטעלט פּראַגן און ענטפערט אויף זיי אויף דעם פּאָלגנדיקן אופן:
„וואָס איז דער וועלטלעכער יסוד פון יידנטום?“ — „דאָס פּראַקטישע באַ- דערפעניש, דער אייגעננוץ!“

„וואָס איז דער וועלטלעכער קולט פון יידנטום?“ — „דער שאַכער!“
„וואָס איז זיין וועלטלעכער נאָט?“ — „דאָס געלט!“

און מאַרקס קומט צו גאָר ווייטגייענדיקע אויספירונגען און קאָנסעקווענצן, אין דעם זעלבלין לשון און גייסט. ער שרייבט: „די באַפרייאונג פון דער הערשאַפט פון שאַכער און געלט, דאָס הייסט פון רעאַלן, ממשות'דיקן יידנטום, וועט ברענגען די זעלבסט-עמאַנציפּאַציע פון אונזער תקופה. אַ נייע געזעלשאַפטס-אַרדענונג, וועל- כע וועט אומענגלעך מאַכן די באַדינגונגען פון שאַכער, און פון שאַכער גופא, וועט ממילא אויך אומענגלעך מאַכן די עקזיסטענץ פון דעם יידן. זיין רעליגיע וועט זיך אַליין אויפלייזן ווי אַ כמאַרע אין אַ ריינער געזעלשאַפטלעכער לופט. ווען דער ייד וועט אַנערקענען, אַז דער פּראַקטישער מהות פון זיין יידישקייט איז שערלעך, און וועט זיך באַמיען אים אין זיך גובר צו זיין, וועט ער מיט דעם גלייכצייטיק העלפן צו דער אַלגעמיינער מענטשלעכער עמאַנציפּאַציע!“

קאַרל מאַרקס וויל, זיין אין יסוד פאַלשע און לגמרי אומגערעכטע אַנטי-יידישע דאָגמע באַשטעטיקן מיט ווייטערדיקע פּאָלגנדיקע קאָמענטאַרן און פּירושים: דאָס איצטיקע יידנטום איז אַנטי-סאָציאַל. דער יסוד פון דער יידישער רעליגיע איז דער מאַטעריאַליסטישער ענאָאיזם, דער זעלבער פּרינציפּ, ווי אין דער קאָפיטאַליסטישער אַרדענונג. געלט איז דער יידישער גאָט. געלט האָט דערנידערקומט אַלע מענטשלעכע געטער און געמאַכט פון זיי אַ סחורה. דער יידישער גאָט, דאָס געלט, איז געוואָרן דער וועלט-גאָט. דער סוחרישער וועקסל איז היינט דער אייגנטלעכער יידישער גאָט. די קריסטן זענען געוואָרן יידן, ווייל דאָס געלט הערשט אין דער גאַנצער וועלט. דער יידן-גייסט איז היינט דער פּראַקטישער גייסט פון די קריסטלעכע פעלקער. די יידן וועלן דערגרייכן זייער גלייכבאַרעכטיקונג אויף דעם אופן ווי אַלע מענטשן אויף דער גאַרער וועלט, דאָס הייסט, ווען די וועלט וועט זיך באַפרייען פון קאָפיטאַליזם. קאַרל מאַרקס'נס אויספירונגען און אויסדרוקן וועגן יידן און יידנטום, פאַר- ווונדן באַזונדערס טיף אונזער היינטיקן יידישן דור, וואָס האָט ע"פּ נס איבערגע- לעבט די מורא'דיקע רדיפות פון היטלער'ס מאַרד-מאַשין, וועלכע איז אויסן געווען צו פּאַרניכטן דעם ייד נישט נאָר פיזיש נאָר אויך גייסטיק און מאַראַליש. מאַרקס'נס ווערטער באַליידיקן די פּאַרפייניקטע, אַנגעווייטיקטע, אַנגעווייטיקטע יידישע נשמה נאָך מער צוליב דעם, וואָס זיי זענען אַנגעשריבן געוואָרן דורך אַ הויך-געבילדעטן און קולטורעלן

מענטש, אן אייניקל און אור־אייניקל פון באווסטע יידישע געלערנטע, רבנים און גאונים.

זיכער איז קארל מארקס נישט געווען קיין אַנטיסעמיט אין דעם ווילגארן זין. און וואָלט ער פאַרויסגעזען, אז הונדערט יאָר נאָכן אָפּדרוקן פון זיין אַרטיקל „צו דער יידן־פּראָגע“, וועלן מערדערישע אַנטיסעמיטישע פּראָפּאגאַנדיסטן זיך באַנוצן מיט זיינע אויסדרוקן און אַרגומענטן, קעגן די יידן, דאַן וואָלט ער, מאַרקס, מן הסתם צעבראַכן זיין פּעדער, איידער ער האָט גענומען שרייבן ווערטער, וואָס באַשמוצן און באַליידיקן דעם עבר פון זיינע זיידעס און דעם הווה פון גאַנצן יידישן כלל.

אַבער, ווי געזאָגט, בלויז אין דער בלינדער דאָגמאַטישקייט און טעאָרעטישער פאַלשקייט, קאָן מען און טאָר מען נישט זוכן די אייגנטלעכע מאָטיוון פון מאַרקס'נס „צו דער יידן־פּראָגע“. זיי זענען אויסגעוואַקסן, בודון אָדער בשגגה, אין אַ פּסיכ־שער מוראַ־שטימונג פאַר די שאַטנס, וואָס האָבן מאַרקס'ן פאַרפּאָלגט כל ימיו און קיין מנוחה אים נישט געגעבן. אין די דאָזיקע קאָמפּלעקסן דאַרף מען זוכן דעם פאַ־טאַלן כוח, וועלכער האָט מאַרקס'ן באַווויגן אַזוי צו שרייבן וועגן אַ פּאָלק, וואָס האָט מיט זיין 2000־יעריקער מאַטיריאַלאַגיע באַווויזן און מיט טייכן פון אייגענעם בלוט באַצאָלט פאַר זיין הייליקער טריישאַפט צו גרויסע גייסטיקע און עמישע אידעאַלן. די מוראַ פאַר די שאַטנס פון דער יידישער פאַרגאַנגנהייט, די מוראַ פאַר דעם דורות־לאַנגן אַטאַוויזם, די מוראַ פאַר אַלץ וואָס דערמאָנט יידן און יידישקייט, זי האָט מאַרקס'ן דיקטירט זיין אַנטריידישע פּובליקאַציע. קארל מאַרקס איז אין דער ווירקלעכקייט געוואָרן איר קרבן, דער באַזיגטער, הגם ער האָט געוואָלט זיין דער באַצווייגער, דער זיגער .

ניינאונפציקסטער קאפיטל

אַרנאָלד רוגע: „מאַרקס איז אַ געמיינער לומפּ

און אַן אומפאַרשעמטער ייד!“

אויב קארל מארקס האָט מיט זיין אַרטיקל „צו דער יידן־פּראָגע“ געוואָלט פטור ווערן פון זיין יידישן שאַטן, איז אים באַלד דאַרויף געגעבן געוואָרן די געהעריקע גויאישע תשובה. און געגעבן האָט זי נישט קיין אַנדערער, ווי גראַד זיין לאַנגיאַרי־קער און נאָענסטער פריינט, זיין שותף פון די „דייטש־פּראָנצויזישע יאָרביכער“ אַר־נאָלד רוגע. ענדע פעברואַר 1844 איז דערשינען אין די „יאָרביכער“ מאַרקס'נס אַנ־טיידישער אַרטיקל, און שוין אַ פאַר וואָכן שפּעטער, האָט רוגע אומעטום עפנטלעך גערעדט און געשריבן, אז „מאַרקס איז אַ געמיינער לומפּ און אַן אומפאַרשעמטער ייד“.

דער ברונז צווישן די צוויי רעדאַקטאָרן פון די „יאָרביכער“ איז געקומען צו־ליב אַ סך סיבות. קודמ־כל צוליב דעם, וואָס די „יאָרביכער“ האָבן זיך געמוזט אָפּ־

שטעלן. דער ערשטער, און לעצטער, העפט האָט נישט אַרויסגערופן קיין גרויסע פאַראינטערעסירונג צווישן דער צאָלרייכער דייטשער עמיגראַציע אין אויסלאַנד. דאָס קעגן, זענען אין דייטשלאַנד געווען אַ סך בעלנים צו קויפן און צו פאַרשפּרייטן די „יאָרביכער“. דער פּרייסישער אַמבאַסאַדאָר האָט אָבער מודיע געווען זיין רעגירונג וועגן דער דאָזיקער „געפערלעכער און סקאַנדאַליעזער“ פּובליקאַציע, און מ'האָט אויף דער גרענעץ קאָנפּיקירט אַ פּאָר הונדערט עקזעמפּלאַרן, כמעט די גאַנצע אויפלאַגע פון די „יאָרביכער“. אַלע דייטשע רעגירונגען האָבן אַרויסגעגעבן אַ פאַרבאָט קעגן די „יאָרביכער“, און דער שעה פון דער עסטרייכישער פּאָליציי און צענזור האָט אין זיין צירקולאַר געשריבן, אַז „די דייטש־פּראַנצויזישע יאָרביכער“ זענען מיט זייער אינהאַלט און טאָן דאָס ערנסטע און דאָס מיאוסטע פון דעם אַלעמען, וואָס די רע־וואָלוציאַנערע פרעסע האָט ביזאָיט פּראָדוצירט!“.

רוגע איז געווען רייך, און מאַרקס האָט פון אים פאַרלאַנגט, אַז ער זאָל האַלטן די הכּתות און פאַרפּליכטונגען, וועלכע ער האָט לגבי אים איבערגענומען. אָבער רוגע איז אין געלטיזאָכן געווען זייער פּאַרזיכטיק און האָט מאַרקס'ן פּאַרגעוואָרפן זיין „לייכטזיניקע, נגדישע באַציאָונג“ צו פינאַנצן. אַזוי ווי אין די „יאָרביכער“ האָט סטאַביל מיטגעאַרבעט דער פּאָעט הערוועג, איז רוגע געפאַלן אויף אַ המצאה צו שאַפן אַ מין קאָמונע פון אַלע דריי משפּחות, וואָס וועלן קאָנען, בזה האופן, אויסקומען מיט ווייניקע אויסגאַבן. די דריי מענער: מאַרקס, רוגע און הערוועג האָבן געדאַרפט, לויט דעם דאָזיקן פּלאַן, זאָרגן פאַר פרנסה, און זייערע פּרויען האָבן גע־זאָלט צוזאַמען פירן די קיך און כּלל די הויזווירטשאַפט. אָבער פון רוגע'ס פּלאַן איז גאָרנישט געוואָרן. די דריי דאַמען האָבן מיט זיך נישט סימפּאַטיזירט צוליב דער באַזונדערקייט פון זייערע כאַראַקטערן און צוליב אַנדערע טעמים. די פּרוי פון רוגע איז געווען אַ גאַנץ פּינע, אָבער ווייניקגעבילדעטע און פּשוט'ע בעל־הבית'טע בעת זשעני מאַרקס האָט זיך לגבי איר אויסגעצייכנט מיט אינטעליגענץ און אַמ־ביציע. די פּרוי פון הערוועג'ן ווידער איז געווען די יינגסטע, אַ גאַנץ רייכע, ערשט אַ פּאָר וואָכן נאָך דער היראַט, און זי האָט כּלל נישט ליב געהאַט קיין שותפות מיט אַנדערע.

מאַרקס האָט זיך אויפאיינמאַל געפונען אין אַ גאָר שווערער מאַטעריעלער לאַד גע. זשעני'ס מוטער, די אלמנה פון געהימראַט פּאָן וועסטפּאַלן איז נישט ביכולת געווען אַ סך צו העלפן, און קאַרל'ס מוטער, מאַדאַם הענריעטע האָט אפילו נישט געוואָלט הערן וועגן שיקן דעם זון אַ גראַשן. זי האָט אים געלאָזט וויסן, אַז ער זאָל, אָנשטאַט מיט הויפּנס ביכער, בעסער זיך באַזאָרגן מיט געלט. מאַרקס איז געוואָרן גערוועאיש און פאַרביטערט. ער האָט געמאַכט רוגע'ן שווערע פּאַרוורפן, אַז ער איז נישט קיין וואָרטסמאַן, דאַקעגן איז ער אַ גאַנץ־מיאוסער קמצן.

צוגעקומען זענען נאָך טיפע אידעאָלאָגישע סתירות צווישן מאַרקס'ן און רוגע'ן. בעת מאַרקס איז געוואָרן אַן אויסגעשפּראַכענער אָנהענגער פון דער קאָלעקטיוויסטי־שער וועלטי־אַרדענונג, האָט רוגע געהאַט בתּכלית השנאה דעם קאָמוניזם. מיט באַגייסטערונג האָט רוגע אויפגענומען דאָס נייע בוך פון מאַקס טשייטווער, וואָס איז אויסן געווען צו באַזיגן, ווי רוגע האָט געהאַפּט, דעם קאָמוניזם, „דעם דאָזיקן גרעסטן שטות פון אַלע נאַרישקייטן, וועלכע ווערן געפּריידיקט דורך נאַיווע גלויביקער פון אַ נייעם קריסטנטום, און וועמענס פּאַרווירקלעכונג וואָלט געברענגט צו דעם מיאוסטן

לעבן פון א סטאדע, ענלעך צום לעבן פון בהמות אין א שטאל!“. רוגע, דער ראדי קאלער דעמאָקראַט און „יונגהעגעליאַנער“, איז אָפט אויפגעטרעטן מיט רעדעס און האָט שאַרף געשריבן קעגן דער „מלכות פון פּאָליציי און שקלאַפּעריי“, וועלכע עס ווילן איינפירן די סאָציאַליסטן און קאָמוניסטן מכל המינים.

אָבער דער לעצטער, שאַרפּסטער אינצידענט צווישן מאַרקס'ן און רוגע'ן איז פּאַרנעקומען צוליב דעם דיכטער געאָרג הערוועג. דער דאָזיקער דייטשער פּאָעט, וועלכער האָט געשטורעמט און ממש געברענט מיט אַ פייערדיקן רעוואָלוציאָנערן פּאַטאָס, איז צוליב זיין אויסגעלאָסענער, פּאַרשווענדערישער לעבנספּירונג אין פּאַריז, שאַרף קריטיקירט געוואָרן דורך דער גאַנצער דייטשער עמיגראַציע. הערוועג האָט חתונה גע' האָט מיט דער טאָכטער פון אַ זייער רייכן בערלינער באַנקיר און האָט אין פּאַריז מיט איר געלעבט אין אַן אויסערגעוויינלעכן לוקסוס. מ'האָט זיך דערציילט פּאַנאַסטישע זאַכן וועגן זיינע אַבסורדאַלע איינפאַלן מכה די קאָסטבאַרסטע קליידער, וויר נונגסבאַקוועמלעכקייטן, טייערע מאָליציטן, עקזאָטישע בלומען, פּרעכטיקע קאַרעטן, פּערד און ענלעכע „פייע זאַכן“. אין גאַנץ פּאַריז זענען פּאַרשפּרייט געוואָרן משונה דיקע רכילות וועגן זיינע פּאַרדאָרבענע ליבערדאָמאַנען מיט דאַמען פון דער העכסטער אַריסטאָקראַטיע. דאָס אַלץ האָט שטאַרק פּאַרביטערט קעגן הערוועג'ן די פּאָליטישע עמיגראַנטן, וועלכע האָבן אין פּאַריז, אין אַלגעמיין, געלעבט אין זייער אָרעמע באַדינגונגען.

איינמאָל אין אַן אָונט, ווען מ'איז געזעסן צוזאַמען אין דער געמיינזאַמער דירה פון רוגע'ן און מאַרקס'ן, איז דאָס געשפּרעך צוגעקומען צו דעם ענין פון הערוועג און פון זיין סקאַנדאַליעזער אויפירונג. רוגע האָט אין אַן אויפגערגענטן טאָן גערעדט וועגן הערוועג'ס לוקסוס, פּאַרדאָרבענער אויסגעלאָסנקייט, פּאַרשווענדערישקייט און פּוילקייט. נישטגעקוקט אויף דער אָנוועזנקייט פון זיין און מאַרקס'נס פּרוי, האָט רוגע זיך באַנוצט לנבוי הערוועג'ן מיט גאַנץ טריוויאַלע און אפילו גראָבע אויסדרוקן. מאַרקס האָט זיך לאַנג שווייגנדיק צוגעהערט און באלד האָט ער גענומען ליידיגשאַפטלעך פּאַרטיידיקן דעם דיכטער. ער האָט רוגע'ן פּאַרגעוואָרפן, אַז ער באַציט זיך צום גרויסן און געניאַלן פּאָעט מיט קליינלעכע, גייסטיקבאַשרענקטע, עכטפיר ליסטערישע באַגריפן. רוגע איז מאַרקס'ן נישט געבליבן שולדיק קיין ענטפּער און דער טאָן פון דער דיסקוסיע איז געוואָרן זייער אַ שאַרפּער. מ'האָט זיך לסוף פּערזענלעך באַליידיקט און ווער ווייס צו וועלכע אינצידענטן עס וואָלט נאָך דערגאַנגען, ווען נישט די ענערגישע אינטערווענץ פון ביידע פּרויען.

שרעקלעך אויפגערגענטע, מיט אַ פּאַרביסענעם ברוגז זענען זיך די לאַנגיעריקע פּריינט צעגאַנגען. זיי האָבן צו זיך מער נישט גערעדט און נישט געוואָלט הערן איר נער פון דעם אַנדערן. רוגע, דער געבילדעטער, פּילאָזאָפּישגעשולטער, גייסטיקפריי דענקערישער און פּאָליטיש-ראַדיקאַלער שריפטשטעלער, האָט אָנגעהויבן אומעטום, ווו ער האָט נאָך דערצו געהאַט אַ געלעגנהייט, צו שרייבן און רעדן בקול רם: „מאַרקס איז אַ געמיינער לומפּ און אַן אומפּאַרשעמטער יידי“.

אויך היינריך היינע איז געווען נישטצופּרידן מיט דער לעבנספּירונג פון זיין יינגערן „פּאַך-קאַלעגע“ הערוועג. אָבער ער איז געבליבן שטיין אין פּאַרלעגנהייט, ווען הערוועג האָט אים אַמאָל געענטפּערט ברוטאַל: „איך פיר מיר, היינע, לויט דיין אייגענעם מאַראַלישן, אָדער בעסער געזאַגט,

אנטי־מאָראַלישן קאָדעקס, וועלכן איך האָב פון דיר געלערנט. עס זענען דאָך דאָס דינע ווערטער: „איך בין אַ סינסטלער און קאָן מיר אַלץ דערלויבן!“. אויף די סינסטלערישע פרייהייט האָסטו דו נישט קיין מאָנאָפּאָל! איבעריקנס, היינע, ווי שטייט עס געשריבן אין אייערע הייליקע יידישע ספרים: „נעם אַרויס דעם באַלקן פון דינע אויגן!“. דו האָסט נישט קיין רעכט מיר צו מאַכן פּאַרוורפּן, ווייל דו אַליין האָסט אויף דיר צו טראָגן אַ נישט־קשה'דיקע זינד: דו נעמסט פון דעם רעאַקציאָנערן קעגן ניג לואי פיליפּ אַ חודשלעכע פענסיע, אַ לאַ יחרץ־געלט...“.

היינע איז אַנטלאָפּן און האָט נישט געוואָלט מער הערן הערוועג'נס רייד. ער האָט געוואָלט, אַז ליידער זענען הערוועג'נס פּאַרוורפּן אמת'ע. היינע, דער קראַנקער און עלנדער, האָט יעדן חודש אָפּגענומען אַ פענסיע פון דער פּראַנציוזישער רעד־גירונג, פון דער דאָזיקער רעגירונג, וואָס איז אַזוי שאַרף באַקעמפט געוואָרן דורך אַלע רעוואָלוציאָנערע און ראַדיקאַל־דעמאָקראַטישע קרייזן.

די דייטשע עמיגראַציע האָט מיט כּעס גערעדט וועגן אירע צוויי גרויסע פּאָעטן, וואָס קאָמפּראָמיטירן מיט זייער פירונג די פרייהייטס־באַוועגונג פון דייטשן פּאָלק. היינע האָט זיך רעוואַנזשירט און געשריבן: „די דייטשן אין פּאַריז זענען אַ באַנדע משוגעים און שנאָרערס, וואָס שאַנטאַזשירן געפערלעך, אויב מ'גייט זיי גאַרנישט. ס'איז אַ באַנדע לאַידאַקעס, וואָס האַלטן בלויז אין איין רעדן וועגן ערע און פּאָטער־לאַנד, אַ חברה פון ליגנערס און שווינדלערס!“.

נישט־געקוקט אויף די אַלגעמיינע שטימונג פון דער דייטשער עמיגראַציע קעגן הערוועג'ן און היינע'ן, האָט זיך מאַרקס פּולשטענדיק געשטעלט אויף דער זייט פון די דאָזיקע צוויי פּאָעטן. צי האָבן דאָ דעצידירט די פּערזענלעכע באַציאָונגען, אָדער די יוגנטלעכע טריישאַפט און שוואַכקייט פון מאַרקס'ן פאַר דער דיכטערישער מוזע? ווער ווייט? אפשר ביידע סיבות האָבן, באַוואָסט אָדער אומבאַוואָסט, מיטגעוויירט צוזאַמען. מאַרקס, וועמען עס האָבן נישט געפּעלט קיין שונאים, פּערזענלעכע און אידעאָלאָגישע, צווישן די דייטשע עמיגראַנטן אין פּאַריז, האָט זיך צוליב זיין שטעט־לונג לגבי די צוויי פּאָעטן, פאַרשאַפט פּרישע, שאַרפע קעגנער.

היינריך היינע, אַ קראַנקער, מיט אַלע צעקריגטער און איזאָלירטער, האָט זיך מיט זיינע לעצטע כחות אָנגעכאַפט אין מאַרקס'נס פּריינטשאַפט. ער פלעגט כמעט יעדן טאָג קומען אין שטוב פון מאַרקס'ן און פּאַרליענען פאַר קאַרלען און זשע־ניץ זיינע נייע לידער. ער האָט זיך גערעכנט מיט זייערע קריטישע באַמערקונגען, הגם ער איז געווען שטאַרק פּילבאַר לגבי יעדן קריטישן וואָרט. נישט איינמאָל איז ער געקומען צו די מאַרקס'נס אַ דעפּרימירטער און אפילו אַ פאַרווייניגער צוליב דעם, וואָס עפעס איינער אַ זשורנאַליסט האָט ערנעציוו אין אַ צייטונג אָפּגעדרוקט אַ נאָטיץ קעגן אים און זיין פּאָעזיע. קאַרל מאַרקס און זשעני האָבן פאַרשטאַנען מיט נוטע, געפּילפולע ווערטער צו באַרואַיקן דאָס ליידנדיקע, איבערגעשפּאַנטע געמיט פון גרויסן דיכטער. היינע איז שטאַרק דאַנקבאַר געווען פאַר זייער פּריינטשאַפט און איז געבליבן האַרציק מיט זיי פאַרבונדן. אין דעם סכּסוך צווישן מאַרקס'ן און רוגע'ן, איז היינע, פאַרשטענדלעך, אינגאַנצן געווען אויף דער זייט פון זיין פּריינט. מיט אַ סאַרקאַסטישער, ספּעציפּיש־היינזשער איראָניע, האָט ער געזאָגט וועגן רוגע'ן: „ער, רוגע, האָט שוין דערגרייכט די פרייהייט אין זיין קאָפּ, אָבער די פרייהייט איז נאָך נישט אַריינגעדונגען אין אַלע זיינע גלידער. הגם ער איז באַגייסטערט מיט דער

קלאסישער גריכישער נאקטהייט, דאך קאן ער זיך נישט אנטשליסן צו פארזיכטן אויף די שרעקלעכע, מאָדערנע הויזן און אפילו נישט אויף די גערמאניש-קריסטלעכע אונטערהויזן פון זיין מאָראַל!

נאָך דעם צעגניען זיך מיט רונגע'ן, איז די לאַגע פאַר מאַרקס'ן, ווי געזאָגט, גע-וואָרן אַ שווערע. זשעני איז געווען שוואַנגער און די געבורט פון ערשטן קינד האָט זיך דערנענטערט. די אויסגאַבן זענען געוואַקסן און די הכנסות האָבן אויפגעהערט. אַ ביסל געלט איז אָנגעקומען פון די אַמאָליקע פריינט אין קעלן, אָבער וואָס וועט זיין ווייטער? נישט געקוקט אויף אַלע זיינע ערנסטע זאָרגן, האָט מאַרקס אינטענסיוו שטודירט די פּאָליטישע און עקאָנאָמישע ליטעראַטור, איז גענאָנגען אויף אַרבעטער-מיטינגען און האָט פאַרגרעסערט דעם קרייז פון זיינע באַקאַנטע אין די ליטעראַרי-שע סאַלאָנען און אין די געזעלשאַפטלעכע קאַפּעהיזער. אָפּט האָבן אָבער מאַרקס'ן געפייניקט דעפּרימירנדיקע שטימונגען פון ספקות און יאוש. צו זיינע אויערן זע-נען דערנאָנגען די שמוציקע רכילות פון רונגע'ן און זיינע ווערטער: „מאַרקס איז אַ געמיינער לומפּ און אַן אומפאַרשעמטער ייד!“ אין פינצטערע, אומעטיקע אָוונטן האָבן מאַרקס'ן פאַרפּאָלנט די מוראַדיקע שאַטנס פון פאַרגאַנגנהייט. זשעני האָט באַמערקט זיין אומרויאיקייט און געפרענט פאַרזאָרגט, וואָס עס איז די סיבה דערפון. קאַרל האָט געוואָלט, אָבער נישט געקאַנט איר זאָגן דעם גאַנצן אמת. זשעני איז גע-ווען אַ שטאַרקע און טרייפּאַרליכטע פרוי. זי האָט אים געטרייסט און געגעבן מוט. זי האָט שוין געוויסט, אַז איר מאַן האָט אויסגעוועלט אַ שווערן און געפערלעכן וועג: דעם קאַמף פאַר די אַרעסטטע און שוואַכסטע אין דער היינטיקער וועלט. מיט איר אינסטינקט האָט זי קלאָר פאַרויסגעזען, אַז אין דעם דאָזיקן קאַמף דערוואַרטן זיי גויט און צרות, פאַרפּאָלונגען און גלות-וואַנדערונגען. זשעני מאַרקס איז אָבער גע-ווען אַנטשלאָסן צו ניין מיט איר מאַן דעם דאָזיקן שווערן און געפערלעכן וועג, אפילו קעגן אַ וועלט פון שונאים און רדיפות.

זעכציקסטער קאַפיטל.

„אין רבנישן שאַטן.“

ס'איז געווען אַ וואַרעמער האַרבסט-אָוונט פון יאָר 1844. אין קאַפּעהויז פּראָ-קאַפּ, אין סאַמע צענטער פון לאַטיינישן קוואַרטל, האָט געהערשט אַ לעבעדיקע באַ-וועגונג. דאָס דאָזיקע קאַפּעהויז, וואָס איז נאָך אין 17-טן יאָרהונדערט געעפנט גע-וואָרן דורך אַן איטאַליענישן קאַפּעהנדלער מיטן נאָמען פּראָקאַפּ, האָט צוגעצויגן פון גאַנץ פּראַנקרייך און פון דער גאַנצער וועלט נייגעריקע באַזוכער. זייט דורות איז פּראָקאַפּ'ס קאַפּעהויז געווען באַקאַנט אַלס דער קאָפּאַל, וווּ עס האָבן זיך געטראָפּן די באַרימטעסטע פּערזענלעכקייטן פון פּאָליטישע, ליטעראַרישע, וויסנשאַפטלעכע און קינסטלערישע קרייזן. דאָ זענען גאַנצע טעג און נעכט אָפּגעזעסן די ענציקלאָפּע-דיסט, פּראַנקרייכ'ס גייסטיקע פאַרשטייער ערב דער גרויסער רעוואָלוציע, דאָ האָט מען ליידנשאַפטלעך דעבאַטירט און געמאַכט פּאָליטיק בעת די שטורמישע טעג פון

יאקאָבינישן קאָנווענט און אויך שפעטער, אין די צייטן פון דער נאָפֿאָלעאָנישער אימפעריע. די קעלנער האָבן מיט שטאַלץ געוויון די טישלעך, ביי וועלכע עס זענען געזעסן די געניאַלע שריפטשטעלער זשאָן זשאָק רוסאָ און וואָלטער, און די רעוואָלוציאָנערע העלדן מאַראַט און ראָבעספּיער.

אויך איצט, ערב דעם „פעלקער־פּרילינג“ איז דאָס קאָפּעהויז פּראָקאָפּ געבליבן דער טראַדיציאָנעלער צענטער פון דער פּאַריזער גייסטיקער עליטע. דאָ האָט מען אָפּט געזען די באַרימטסטע פּראַנצויזישע שרייבער עאָזשעטן סי און די מאַדאַם סאַנד, די מיניסטאַרן און היסטאָריקער גיזאָ און טיער, די אויסלענדישע דיכטער און קינסטלער מיצקיעוויטש, שאַפּעט און אַ סך אַנדערע. אויך היינריך היינע איז געווען דאָ אַ טאַג־טעגלעכער, סטאַבילער איינגייער. לעצטנס האָט מען אים אין קאָפּעהויז פּראָקאָפּ געזען אין געזעלשאַפט פון קאַרל מאַרקס און פון משה העם.

אויך דאָסמאָל איז היינע געזעסן ביי אַ זייטיק טישל אויף דער וועראַנדע, און געבן אים דער תּמיד־פּאַרטראַכטער, הויך־געוואַקסענער און שוואַרץ־געקליידעטער משה העם. ביידע פּריינט האָבן לאַנגזאַם געטרונקן זייער קאַפּע, און שווייגנדיק האָבן זיי אָבסערווירט די שטאַרקע גאַס־באַוועגונג, וואָס איז כּסדר געוואַקסן צוליב דער אָונט־שעה, ווען די געשעפטן און ביוראַס ווערן צוגעמאַכט. העם האָט נישט לאַנג געקאָנט פּאַרטראַנגן דאָס שווייגנדיקע, מנוחה־דיקע זיצן. ער האָט אָנגעהויבן טעמפּע־ראַמענטפּול און בקול רם דערציילן וועגן אַ משונה־דיקער צערעמאָניע פון די טעך סימאָניסטן, ביי וועלכער ער איז, מיט אַ פּאַר טעג צוריק, געווען אָנוועזנדיק.

„ס'איז נישט צו גלויבן“ האָט געזאָגט העם, „וואָס פון סען־סימאָנ'ס אָנהענגער'ס איז געוואָרן. ווען זייער גרויסער לערער וואָלט דערזען דאָס, וואָס זיי טרייבן, וואָלט ער זיך מסתּמא אומגעדרייט אין קבר. זיי האָבן די לערע פון דעם איידעלן פּילאַנטראָפּ און סאָציאַלן רעפּאָרמאַטאָר פּאַרוואַנדלט אין אַ מין קירכלעכע רעליגיע. זיי פּאַרוואַמלען זיך ווי צו אַ תּפּילה, און באַגריסן דעם גייסט פון סען־סימאָן אַלס אַ וועלט־דערלייזער, וועלכער פּאַרייניקט אין זיין פּערוואַן משה רבנו און ישו הנוצרי!“

היינע האָט מתחילה גאָרנישט געענטפּערט, נאָר געשמיכלט. פּלוצלינג האָט ער צוגעוואָרפּן אַ סאַרקאַסטישע באַמערקונג:

„ר' משה העם! ביים אַרויסזאָגן בנשימה אחת די נעמען יעזוס און משה רבנו, באַדאַרפּסט דו דאָך זאָגן להבדיל!“

ביידע פּריינט האָבן זיך הויך צעלאַכט.

היינע איז געווען עלטער פאַר העס'ן מיט אַ 15 יאָר. דער געניאַלער דיכטער האָט אויסגעזען מיד און קראַנק. אויף זיין בלאַסן פנים איז געלעגן אַ טיפּער אומעט. נאָר די פּונקלנדיקע אויגן האָבן געשיינט מיט לעבנס־לוסט און הומאָר. נאָך אַ רגע איז היינע ווידער געוואָרן ערנסט געשטימט און האָט געזאָגט:

„מ'דאַרף צורו לאָזן די טויטע, די סען־סימאָניסטן, די פּוריעריסטן און ווי זיי הייסן אַלע, די דאָזיקע פּאַנטאַסטישע אומאַפּיסטן! צום וואָרט קומען היינט נישט די פּילאַנטראָפּישע בעלי־חלומות, נאָר די אמת'ע פּראָלעטאַריער, מענטשן ווירקלעך כּע, רעאַלע פון אַרבעט און קאַמף. אַט מעלדן איצט די צייטונגען וועגן דעם בלוטיקן אויפּשטאַנד פון די שלעזישע וועבער. וואָס פאַראַ כּוח און מוט זיי ווייזן אַרויס, די דאָזיקע אַרעמסטע און עלענטסטע אין היינטיקן דייטשלאַנד!“

העם האָט ליידנשאַפּטלעך אויסגערופן:

„אַזוי איז עס! נישט טעאָריעס און פּאַנטאַזיעס וועלן דעצידירן אין דעם אָנ־געווייטיקטן סאָציאַלן פּראָבלעם, נאָר דער קאַמף פון די פּראָלעטאַריער, דער קלאַסן־קאַמף. אָט האָט אפילו אַזאַ רעאַקציאָנערער היסטאָריקער, דער מיניסטער ניוָז, דער־קלערט מיט אַ קורצער צייט צוריק: „ס'איז לעכערלעך צו לייקענען די עקזיסטענץ פון קלאַסן־קאַמף!“

היינע האָט, ווי אַ פּאַרלומ'טער, געקוקט צום ווייטן האַריוואָנט, וווּ אויף דעם גרויען הימל האָט די פּיערדיקע, אונטערנייענדיקע זון געקעמפט קעגן די טונקעלע וואַלקנס, וואָס האָבן גענומען זי אַרומרינגלען פון אַלע זייטן. היינע האָט שטיל געזאָגט:

„איך שרייב איצט אַ ניי ליד. דאָס זאָל זיין „דאָס ליד פון די וועבער“. איך וויל צום אויסדרוק ברענגען זייער העראַאישן קאַמף אין דעם היינטיקן פּאַרפּוילטן, דער־גענערירטן דייטשלאַנד!“

מיט אַ ציטערדיקער שטימע, האָט היינע אָנגעהויבן רעציטירן די סטראָפּן, וואָס זענען באַלד געוואָרן אַלגעמיינ־באַרימט:

אין פינצטערן אויג איז קיין טרער נישט צו זען,
זיי זיצן ביים וועב־שטול און קריצן די ציין:
„דייטשלאַנד, מיר וועבן דיין טויטן־טוך!
מיר וועבן אַריין דעם דרייפאַכיקן פּלוך!
מיר וועבן, מיר וועבן!

אַ קללה דעם פּאַלשן פּאַטערלאַנד,
ווי ס'וואַקסט פאַר אונז בלווי שפּאַט און שאַנד,
ווי יעדע בלום ווערט פרי צעדריקט,
מיר וועבן, מיר וועבן!

דאָס שיפל פליט, דער וועב־שטול קראַכט,
מיר וועבן פליסיק טאָג־און־נאַכט.
אַלט־דייטשלאַנד, מיר וועבן דיין טויטן־טוך!
מיר וועבן אַריין דעם דרייפאַכיקן פּלוך!
מיר וועבן, מיר וועבן!“

מערקווירדיק און אפילו אומהיימלעך האָבן געקלונגען די שאַרפע היינישע פּערזן אין דער סביבה פון אַרומיקן פּריילעך־צעזונגענעם פּאַריזער גאַסן־טומעל.
היינע און העם האָבן געשוויגן, פּאַרזונקן אין געדאַנקען. היינע האָט מיט אַ מעלאַנכאָלישן בליק געקוקט צום הימלישן האַריוואָנט, וווּ די טונקעלע וואַלקנס האָבן לסוף פּולשטענדיק באַזיגט די אונטערנייענדיקע זון. די געזיכטס־צוגן פון קראַנקן דיכטער זענען געוואָרן זייער בלאַס און אָנגעווייטיקט.

ווידער האָט משה העם איבערגעריסן די פּיינלעכע שטילקייט.
העם האָט אָנגעהויבן רעדן וועגן „די דייטש־פּראָנצויזישע יאָרביכער“, אין וועל־כע ביידיע, סיי העם און סיי היינע, האָבן זיך באַטייליקט. לויט זיין מיינונג זענען „די יאָרביכער“ געווען דער לעצטער אויפברויז פון „יונגהעגעליאַניזם“. איצט איז

געקומען די צייט פאר נייע אידיען, און בעיקר, עס האָט געשלאָגן די שעה פון מעשים!

דאָס געשפרעך איז אַריבער צו דער פּערזאָן פון קאַרל מאַרקס'ן. העס האָט דער-מאָנט דעם טרויעריקן, רעגנדיקן האַרבסט-אָווונט, ווען ער האָט דאָ, אין קאַפּעהויז פּראָקאַפּ, צום ערשטן מאָל פּאָרגעשטעלט פאַר היינען דעם דאָזיקן יונגן, קוים 26-יעריקן ד"ר קאַרל מאַרקס מיט דעם ברייטן רבנישן שטערן און מיט דעם שוואַרצן פּראָפּעסאָרישן בערדל. היינע האָט גענומען רעדן שבחים וועגן מאַרקס'ן. ער איז גע-ווען אַנטציקט מיט זיין בילדונג, מיט זיין פּעסטן כאַראַקטער און מיט זיין אומדער-שראַקענעם קאַמפּה-נייסט:

„די פירער פון פּראָלעטאַריאַט אין זייער קאַמפּה קעגן דעם היינטיקן רעזשים וועלן זיין די פּאַרטשייטלעכסטע און געבילדעסטע פּילאָזאָפּן, און דער בעסטער פון זיי איז טאַקע אונזער קאַרל מאַרקס! אַנב, איך גיי איצט מיט אַ באַזוך צו די מאַרקס'נס“.

היינע האָט זיך אויפּגעהויבן און איינגעלאָדן העס'ן, אַז ער זאָל מיטגיין. ביי-דע פּריינט האָבן באַצאָלט דעם קעלנער און זענען אַוועק אין דער ריכטונג פון מאַרקס'נס וווינונג.

אויף דעם וועג, האָט היינע דערציילט העס'ן וועגן דער שווערער מאַטעריעלער לאַגע, אין וועלכער מאַרקס געפינט זיך לעצטנס צוזאַמען מיט זיין יונגער פּרוי און דעם ערשטן, נייגעבוירענעם קינד. קאַרל'ס מוטער וויל אפילו נישט הערן פון איר זון, און אויך די אלמנה פון געהימראַט פאַן וועסטפּאַלן העלפט גאָר ווייניק איר חתונה-געהאַטער טאָכטער. היינע האָט לסוף דערקלערט, אַז ס'איז נויטיק צו בעטן די פּאַרמעגלעכע פּריינט אין דייטשלאַנד וועגן אַ שנעלער הילף פאַר דעם אַזוי טאַלאַנט-טירטן און אַרבעטסזאַמען לאַנדסמאַן דר. קאַרל מאַרקס. העס און היינע האָבן באַשלאָסן, גלייך צומאַרגנס וועגן דעם צו שרייבן קיין דייטשלאַנד.

אַריינקומענדיק צו מאַרקס'ן, האָבן זיי אים געטראָפּן אַ באַשעפּטיקטן ביים שטור-דירן. ער האָט געמאַכט נאָטיצן און צוגעגרייט אַ נייע געשיכטלעכע אַרבעט וועגן דער פּראַנצויזישער רעוואָלוציע. באַלד זענען אָבער פון טיש פאַרשווונדן די ביכער און די נאָטיץ-העפּטן. מאַדאַם זשעני האָט סערווירט אַ ווייסן קאַפּע און ברויט מיט פוטער.

פון נאָענטן צימער האָט זיך דערהערט אַ שטיל קינדעריש געוויין. מאַדאַם מאַרקס איז אַוועק אין שלאָפּצימער, אָבער זי איז באַלד צוריקגעקומען, האַלטנדיק אויף דער האַנט איר נייגעבוירן טעכטערל.

קאַרל האָט מיט אַ שנעלער, האַרציקער באַווענונג, גענומען דאָס קינד אין זיינע שטאַרקע, מענערישע אַרעמס. מיט אַ פּריילעך-צערשטראַלטן פנים, האָט ער זיך גע-וואָנדן צו העסן:

„דו ביסט ביי אונז אַ זעלטענער גאַסט! איך האָב איצט דעם גרויסן כבוד און דאָס אַמט'ע פאַרנעגניגן פאַרצושטעלן דיר מיין בתי-חידה. זי הייסט ווי איר מאַמע זשעני, און איז אויך אַזוי גוט און שיין ווי זי!“

די קליינע זשעני האָט ווידער אָנגעהויבן וויינען. מאַדאַם מאַרקס האָט זי שנעל באַרוואַקט, און געזאָגט מיט אַ גוטמוטיקן שמייכל צו די געסט:

„איך האָר, אַז אונזער טעכטערל וועט אונז ברענגן אַ ניי גליק. זי איז געבוירן געוואָרן אין אַ מול'דיקן טאָג: דעם ערשטן מאָי. און ווען איז די נאָטור אזוי פרעכטיק און גליקלעך ווי אין מאָי!“

נאָך אַ וויילע, איז מאַדאַם מאַרקס געוואָרן ערנסטער און האָט צוגעגעבן:
„אַבער דערווייל איז האַרבסט, און מיר ביידע, איך און מיין טעכטערל, זענען אַביסל פאַרקילט!“

זי האָט זיך אַנטשולדיקט פאַר די געסט, געזאָגט פריינטלעך „אַ גוטע נאַכט“ און איז מיט דעם קינד אַריין צו זיך אין שלאָפֿציעמער.

די דריי מענער האָבן געגעסן, געטרונקען, פאַרויבערט די לילקעס און אָנגעהויבן רעדן וועגן די טאָגנייעסן. קאַרל מאַרקס האָט דערציילט וועגן זיינע איינדרוקן פֿון אַ גרויסן אַרבעטער־מיטינג, אין וועלכן ער האָט זיך געכטן באַטייליקט. מאַרקס האָט גערעדט מיט באַגייסטערטע ווערטער וועגן די פּראַנצויזישע אַרבעטער:

„ווי אַפּט איך בין אויף אַ סאָציאַליסטישער פאַרזאַמלונג פֿון פּראַנצויזישע אַר־בעטער, מוז איך מיט באַווונדערונג זיי אָבסערווירן. די ברידערלעכקייט איז נישט פאַר זיי קיין קלינגדיקע, ביליקע פּראַזע, זי איז אַן אמת'ע ווירקלעכקייט, וואָס לעבט אין זייער בלוט. אויף זייערע מידע געזיכטער שפיגלט זיך אַפּ די אידעל־קייט פֿון זיי ער ראַסע און וועקט אונזערע טיפּסטע געפילן!“

היינע האָט אָנגעהויבן אַפּלאָדירן:

„בראַוואָ, מאַרקס, דו רעדסט ווי אַן עכטער פּאָעט. ווען איך וואָלט אפילו נישט געוואוסט, אַז דו האָסט אין דער יוגנט געזינדיקט מיט פּאָעזיע, וואָלטן דינע איצטיקע ווערטער געזאָגט וועגן דעם ערות!“

די שטימונג איז געוואָרן אַ הייטערע, אַבער נישט אויף לאַנג. מאַרקס האָט אין אַן ערנסטן טאָן און מיט התפעלות גערעדט וועגן דעם דייטשן שניידער־געזעל ווייט־לינג, דעם קאָמוניסטישן אַניטאַטאָר און שרייבער, וועמענס כּוּד: „די גאַראַנטיעס פֿון האַרמאָניע און פרייהייט“, ער האָט שטאַרק באַווונדערט:

„אַט אַזעלכע וויכטיקע, געניאלע כּחות דרימלען אין פּראַלעטאַריאַט. צי קאָן די דייטשע בורזשואַזיע צוזאַמען מיט אירע אַלע געלערנטע און פּילאָזאָפֿן אויפּווייזן לטור־בת איר פּאָליטישן קאַמף אזא ווערק, ווי עס האָט אָנגעשריבן דער דאָזיקער פּשוט'ער שניידער־געזעל אין דינסט פֿון זיין אַרבעטער־קלאַס? ווען מיר וועלן פאַרגלייכן די פּוסטע, פּחדנישע נישטיקייט פֿון דער דייטש־בירגערלעכער פּאָליטישער ליטעראַטור מיט דער קעמפּערישער, הערלעכער פּובליקאַציע פֿון דעם דייטשן אַרבעטער ווייטלינג, קאָנען מיר רואיק פּאַרוויסאָגן דעם דייטשן פּראַלעטאַריאַט אַ שנעלע, מעכטיקע צור־קונפּט!“

מאַרקס, וועלכער האָט נאָך נישט פאַרגעסן דעם שמערצעכען דורכפאַל, וועלכן ער האָט געליטן ביים פּראַנצויזישן פּראַלעטאַריער פּרודאָן, האָט איצט אַלע זיינע האַפּענונגען פאַרבונדן מיטן דייטשן אַרבעטער ווייטלינג. דאָס, וואָס איז אים נישט גע־לונגען ביי פּרודאָנען, האָט געדאַרפט פאַרווירקלעכן ווייטלינג, דאָס הייסט, די פאַר־בינדונג צווישן פּילאָזאָפּיע און פּראַלעטאַריאַט. ווייטלינג האָט צו יענער צייט געלעבט אַלס אַ פּאָליטישער עמיגראַנט אין דער שווייץ, און מאַרקס האָט אומגעוולדיק גע־ווארט אויף דעם טאָג, ווען ער וועט זיך קאָנען מיט ווייטלינג צוגיפּטרעפֿן. די נאָ־ענטע צוקונפּט וועט באַווייזן, אַז מאַרקס'נס האַפּענונגען לגבי דעם דייטשן פּראַלע־

טאָריער ווייטלינג זענען אזוי ביטער אַנטוישט געוואָרן ווי די פריערדיקע לגבי דעם פראַנצויזישן פראָלעטאָריער פרוּדאָן.

אַבער איצט, בעת דעם געשפרעך מיט היינע'ן און העס'ן, איז מאַרקס געווען מלאַ התפעלות לגבי ווייטלינג'ן און דער דייטשער אַרבעטערשאַפט. מאַרקס איז גאָר נישט געווען צופרידן, ווען היינע האָט פלוּצלינג באַמערקט, אַז רוגע שרייבט און רעדט אומעטום אין אַ שפּאַטישן טאָן וועגן דער קאָמוניסטישער באַוועגונג צווישן די דייטשע אַרבעטער און וועגן דעם לעכערלעך-שוואַכן, ווי ער מיינט, איינפלוס פון מאַרקס'ן אויף דער דייטשער עמיגראַציע אין פאָרוו. העס האָט גלייך צוגעגעבן, אַז רוגע'ס אַנטיסעמיטישע רייד זענען אַ באַווייז, ווי ווייניק מ'קאָן זיך פאַרלאָזן אויף דער אַנשטענדיקייט פון די דייטשן, און זאָלן זיי אפילו זיין ראַדיקאַלע פילאָזאָפּן און דעמאָקראַטן. העס האָט גאַנץ שאַרף אונטערגעשטראַכן:

„זעסט דו, מאַרקס, עס האָט דיר נישט געהאַלפּן דיין יידן־פיינטלעכער אַרטיקל אין די „דייטש־פראַנצויזישע יאָרביכער“? ביי רוגע'ן און זיינע דייטשן ביסטו און וועסט דו בלייבן „דער יודע“. דו קאָנסט אפילו האָבן צען מעטריקעס פון עוואַנגעל־ליש־קריסטלעכן גלויבן און שרייבן הונדערט אַזעלכע אַרטיקלען קעגן דעם יידנטום, עס וועט דיר נישט העלפּן אפילו דיין אַנטיסעמיטיזם, ווייל...“

מאַרקס איז געוואָרן אויפגערעגט און האָט העס'ן שאַרף איבערגערעיסן:
„דו דערלויבסט דיר צופיל, העס! ס'איז נאַריש פאַרצוואַרפּן מיר אַנטיסעמי־טיזם. אפשר ווייסט דו, און אויב נישט, זאָלסט דו עס וויסן: אין דער צייט, ווען איך האָב געשריבן מיין אַרטיקל „צו דער יידן־פראַגע“ האָב איך גלייכצייטיק באַמיט זיך וועגן אַ פעטיציע צום פרייסישן לאַנדטאָג קעגן די אַנטי־יידישע אויסנאַמס־גע־זעצן און לטובת אַ יידישער גלייכבאַרעכטיקונג. אזוי האַנדלט אַן אַנטיסעמיט? און נאָך עפעס: איך קלויב זיך איצט צו שרייבן אַ ספּעציעלע פובליקאַציע לטובת די יידן אינם אָריענט, כפרט אין ירושלים, וועלכע וווינען אין שרעקלעכע באַדינגונגען און זענען די שטענדיקע קרבנות פון דער מוזולמאַנישער אונטערדריקונג. מיין פּוֹר בליקאַציע דאַרף זיין אַ דערגענצונג צו היינעס „דמ־שק־בריוו פאַר דעם יידנטום און זיין געוועזענע“ ס'איז גענוג, אַז רוגע אַטאַקירט מיך פון דער קריסטלעכער זייט! ווילסט דו, העס, מיך נאָך אַטאַקירן פון דער יידישער זייט?...“

העס איז אויפגעשפרונגען. היינע האָט אים אָבער שנעל באַרואיקט:
„זאָל שטייל זיין. מיר וועלן דאָך אויפוועקן די קליינע זשעני. איך וועל צווישן אייך מאַכן אַ פּשרה. העס איז אַ גאַנצער ייד און דו, מאַרקס, ביסט אַ גאַנצער משומד. און איך...?“

היינע האָט זיך סאַרקאַסטיש צעלאַכט: „איך בין אַ האַלבער ייד און אַ האַלבער משומד!“

אַלע דריי פריינט האָבן געשמייכלט. העס איז אָבער גלייך ווידער ערנסט גע־וואָרן. ער האָט גענומען באַווייזן, ווי אומגערעכט מאַרקס איז געווען אין זיין אַר־טיקל „צו דער יידן־פראַגע“: אַט, זייט הונדערטער יאָרן ווערן יידן בלוטיק פאַרפאַלגט צוליב זייער רעליגיע. אומצאָליקע טויזנטער יידן זענען געשטאָרבן על קדוש השם, ווייל זיי האָבן נישט געוואָלט אפילו פאַרמעל זיך באַקענען צום קריסטנטום. ווי קאָן מען לגבי די דאָזיקע פאַקטן קומען מיט אַזאַ פאַלשער און אומגערעכטער טעזע, אַז דער וועלטלעכער קולט פון יידנטום איז דער שאַכער און אַז דער יידישער גאָט איז

דאָס געלט. אויך די מעשה מיט דעם יידישן קאפיטאַליזם איז שטאַרק איבערגעטריבן און פאַלש. נישט די יודן, נאָר דוקא עכטע קריסטן זענען געווען די שעפער און אויס-נוצער פון מאָדערנעם קאפיטאַליזם.

היינע האָט זיך מיט גרויס אויפמערקזאַמקייט צוגעהערט צו די אויספירונגען פון העס'ן, און האָט צוגעגעבן:

„זיכער איז העס גערעכט. ווען מ'שרייבט וועגן אַ צווייטראַנגיקער זאַך פאַר טיפּט מען זיך אין ביכער און ביבליאָטעקן. אָבער ווען עס קומט צום יידנטום, שרייבט מען סתם אין דער וועלט אַרײַן, אָן וויסנשאַפטלעכע פאַרשונגען, און מען חנפ'נט צו די נידעריקסטע, דעמאָגאָגישע אינסטינקטן פון המון. מאַרקס! נישט אַזוי האַנדלט אַן ערנסטער, פאַראַנטוואָרטלעכער וויסנשאַפטלער. מ'טאָר זיך נישט צורירן צום יידנטום אויף אַזאַ לייכטזיניקן אופן!“

מאַרקס איז געזעסן, אָנגעשפּאַרט די הענט אויפן טיש. ער האָט זיך איצט רואַיק צוגעהערט און געשוויגן. זײַן פנים איז געוואָרן ערנסט, און אויף דעם ברייטן, רבנישן שמערן זענען בולט געוואָרן טיפע קנייטשן. לסוף האָט מאַרקס זיך אויפגעהויבן און געזאָגט שטיל:

„אַנטשולדיקט, מיינע חברים! ס'איז זייער שפּעט. מיין פרוי און מיין טעכטערל זענען פאַרקילט, און מען טאָר נישט שמערן זייער נאַכטרו! מיר וועלן נאָך וועגן די אַלע זאַכן האָבן די מעגלעכקייט צו דיסקוטירן. דער ענין איז נישט אַזוי פשוט, מ'קאָן אים נישט דערליידיקן מיט אַ פאַר ווערטער!“

היינע און העס האָבן זיך שנעל געזעגנט מיטן בעל-הבית. העס האָט באַגלייט היינע'ן אַ שטיקל וועג, און זיי האָבן ממשיך געווען דאָס געשפּרעך וועגן יידנטום. היינע איז געוואָרן שטאַרק באַרעדעוודיק, ווי ער וואָלט שוין לאַנג געוואַרט אויף אַ פאַסנדיקער געלעגנהייט, בכדי אַראַפצורעדן זיך פון האַרצן:

„איך האָב דעם איינדרוק, העס, אַז סוף-כל-סוף וואָלט זיך מאַרקס אפּשר אַנט-שולדיקט פאַר זײַן אומגעלומפערטן אַרטיקל“, צו דער יידן-פּראַגע“. ס'איז אים זי-בער נישט לייכט אויסצורדיקן זײַן חרטה. ער קאָן נישט זײַן לגמרי אויפריכטיק מיט אונז. מ'מוז אים פאַרשטיין פּסיכאָלאָגיש, און איך פאַרשטיי אים גענוי. ער וויל פאַר יעדן פרייז אַנטלויפן פון יידנטום. אויך איך האָב עס געוואָלט טון מיין גאַנצ לעבן. אָבער דאָס יידנטום איז געווען און געבליבן שטאַרקער פאַר מיר און פאַר מיין ווילן. דאָס איז העכער פון מענטשלעכן שכל, אַ מין מיסטעריעזע און איראַציאָנעלע ספּע-רע פון אונזערע באַהאַלטענע און געירש'נטע קאָמפלעקסן. איך האָב יאָרנלאַנג גע-קעמפּט מיט זיך, און בשום אופן נישט געקאָנט פטור ווערן פון יידנטום, פון די פאַראַנגענע שאַטנעס. אפּשר איז פאַר אונז דאָס יידנטום אַ העכערע, געטלעכע מאַכט, און אפּשר איז עס פשוט נישט מער ווי אַ הויקער, פון וועלכן דער בעל-מום קאָן זיך נישט באַפרייען. ער, מאַרקס, רעדט זיך מנ'סתם אײַן, אַז מיט דעם דאָזיקן אַר-טיקל „צו דער יידן-פּראַגע“ האָט ער אַנטגילטיק און פולשטענדיק באַזיגט זײַן יידישן קאָמפלעקס. אָבער, דאָס איז בלוז זײַן איינרעדעניש, ס'איז נישט מער ווי אַ מאַמענט-טאַלער נצחון, אַ פּיריהוס-זיג. די אַטאַוויסטישע ירושה פון זײַנע אבות וועט אים באַ-גלייטן דאָס גאַנצע לעבן און קיין מנוחה נישט געבן! מ'אַנטלויפט נישט אַזוי לייכט פון אַ דורות-לאַנגן עבר, וועלכער האָט זיך איינגענאַבן טיף אין אונזער בלוט, אין

אונזער מוח און נשמה. איך האָב, אַלס יונגער מענטש, געוואָלט מיט דער הילף פון מיין שמד-צעמל, אַנטלויפן אויף אייביק פון מיין יידישן שאַטן. ס'איז מיר נישט געלונגען! איך האָב שפעטער געפרוווט, מיט מייער יידישע לידער און דערציילונגען גובר צו זיין אין זיך דעם קאָמפלעקס פון מיין געירש'נטער יידישקייט, וואָס האָט מיך כסדר אומברחמנות'דיק געיאָגט און געמאָנט. מאַרקס איז פאַרבלענדט און ער נאַרט זיך אַליין אָפּ, ווען ער גלויבט דאָס צו דערגרייכן מיט זיין אַרטיקל קעגן דעם יידן-טוב. ער איז נאָך יונג און פאַרשטייט נישט די טיפיקייט פון אונזער יידישער טראַג-געדיע. לויט מייער יאָרן, וואָלט איך געקאָנט זיין מאַרקס'נס פּאָטער. איך פאַרשטיי זיין אינערלעכן געראַנגל און בין אים מוחל זיין זינד. ער קעמפט פאַרצווייפלט מיט זיך און מיט די שאַטנס פון דער פאַרגאַנגנהייט. ער שעמט זיך אין דעם מודה צו זיין און שטעלט זיך האָפּערדיק אין אַ זיגערישער פּאָזע. אָבער דער אַטאָוויזם פון זיינע רבנישע דורות איז און וועט בלייבן שטאַרקער פון אים, פון זיין בילדונג און פון זיין פאַרכיטענער עקשנות. אין דער נאַטור גייט גאַרנישט פאַרלירן! לאַנגע דורות פון רבנים און תלמודישע גאונים קאָנען נישט אַזוי פשוט און לייכט אָפּגעווישט ווערן פון אַ מענטשלעכן קיום. אפילו אויך נישט מיט דער הילף פון אַ זייער באַקוועמער און ספעציעל-צוגעטראַכטער טעאָריע! זיין גאַנץ לעבן, ביז צום לעצטן אַטעם, וועט מאַרקס קעמפן און ליידין אין רבנישן שאַטן!"

העם האָט, אַ שווייגנדיקער און אין געראַנקען אַ פאַרזונקענער, צוגעהערט זיך צו היינע'ס מערקווירדיקער, "וידוי". ביידע פריינט זענען שטיין געבליבן ביי איינער פון די נייע, פרעכטיקע סען-בריקן, און האָבן שטילערהייט, לאַנג געקומט, ווי פאַר-חלומט, צו די איינזאַמע ברעגעס פון מורמולנדיקן טייך. לסוף האָט העם געזאָגט מיט אַ שוואַכער, טרויעריקער שטימע:

"יעדער ייד, אפילו דער מיט אַ שמד-צעמל, איז ווילנדיק צו נישט-ווילנדיק, פאַרבונדן מיטן גורל פון זיין יידישן אָפּשטאַם. דער אַנטיסעמיטיזם וועט זיך נישט לאָזן אָפּשאַפן מיט שכל'דיקע אַרגומענטן! ווייל די באַציאונגען צווישן פעלקער און ראַסן קומען פאַר לויט געוויסע נאַטור-געזעצן, וועלכע מיר קאָנען נישט געשטאַלטן אָדער ענדערן לויט אונזער ווילן. די שנאת-ישראל איז טיף איינגעוואָרצלט אין דער נשמה פון די פעלקער!"

היינע האָט געוואָרפן אַ שאַרפן בליק אויף זיין חבר, איבערייסנדיק אים מיט ליידנשאַפטלעכע פּראַגן:

"איז וואָס, העם? זענען מיר פאַרלירן? איז דען נישטאָ מער קיין שום אויס-וועג?"

העם האָט נאָך אַ וויילע, ממשיך געווען:

"כל-זמן דער ייד וועט אָפּליקענען זיין נאַציע, אַזוי לאַנג וועט זיין לאַנגע צווישן די פעלקער ווערן פון יאָר-צוריאָר אומדערטרעגלעכער. איך האָב די טעג געליענט דעם ניידערשינענעם ראָמאַן פון עאוזשען סי: „לע זשוויה עראַן". דער אייביקער יידישער וואַנדערער אַהאַסווער איז געוואָרן אַ גרויל פאַר זיך און נאָך מער פאַר זיי, די גוים. ווי מיינסט דו, היינע, צי איז שוין נישט געקומען די צייט, אַז אַהאַסווער זאָל ענדלעך אָנהויבן טראַכטן וועגן אַן אייגן שטיקל לאַנד אויף דער דאָזיקער ריי-זיקער און זינדיקער וועלט?!"

היינע האָט דאָרויף נאָרנישט געענטפערט. ס'איז געווען שוין שפעט אין דער נאַכט. הערלעך האָט געגלאַנצט די פראַכט פון דער „שטאַט פון ליכט און רעוואָלו-ציע“. אָבער היינריך היינע'ן און משה העס'ן האָט זיך געדוכט, אז אין דער שטילער גאַסן-איינזאַמקייט שלייכן זיי נאָך די טראַגישע, אומרויאיקע שאַטנעס פון אַהאַסווער, דעם אייביקן יידישן וואַנדערער.

באמערקמע דרוק'טעות'ן :

דארף זיין	זייט שורה אַנשטאַט		
און	אין	18	28
וועסטפאלן	פעסטפאלן	41	36
GALILAE	GALILEE אין טיטל	39	41
"	"	29	41
"	"	3	42
קינדערישע	קינדישע	6	46
קלאס	קלאסן	12	58
תהום	תחום	21	65
אויסערדעם	אויסער דעם	18	77
ווילהעלם	פרידריך	2	86
קינדעריש	קינדיש	37	103

